NOVÝ

VELKÝ ILUSTROVANÝ

SLOVNÍK NAUČNÝ

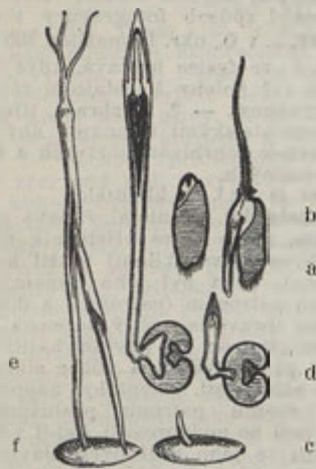
SVAZEK XI.

Klíček — Legie.

V PRAZE 1931.

Klíček v bot., ◯ semeno.

Klíčení (Germinatio) je děj, při němž ze semene počíná vyrůstati rostlinný zárodek, z něhož později vzniká samostatný rostlinný jedinec. U Cryptogamií vyrůstají spory v trubicovitě protáhlou buňku (prvoklíček). U Phanerogamií pozůstává klíčení v dalším vývoji zárodku (embrya), který nachází se již v semeni samém. Klíčení počíná nabobtnáním semene následkem přijetí vody, pak puká semenný obal. — Způsoby klíčení. Zárodek před vyvinutím se prvních lístků nemůže se samostatně vyživovati, a proto

Obr. 1.

Obr. 1. Klíčení jednoděložných a) podélný řez pšeničným zrnem (zvětšeno), pletivo se zásobními látkami je šrafováno, k tomu přiléhající štítkovitá část embrya bílá, b) totéž po klíčení, c) klíčící semeno datle, d) mladý zárodek datle v příčném průřezu, e) tentýž starší f) 8 týdnů stará datlová rostlina.

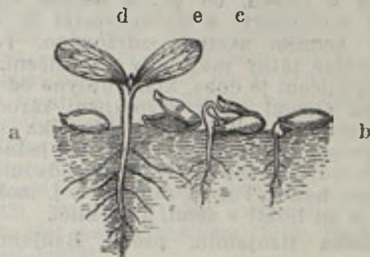
je s počátku vázán na přijímání organických látek (škrobu, tuku atd.). Tyto jsou v zárodečných lupenech nebo ve zvláštním zásobním pletivu (endospermu [bílku], případně perispermu), jež semeno obsahuje a jsou pak pomocí zvláště uzpůsobených ssavých buněk, nahromaděných na horních koncích děloh, vyssávány. Většina reservních výživných látek nachází se v semeni v nerozpuštěném stavu a tyto doznávají při klíčení značné změny. Škroby jsou diastatickými fermenty (diastásou) přeměňovány v rozpustné uhlohydráty (dextrin, cukr). V semenu, obsahujícím tukové oleje, tvoří se z tuků uhlohydráty. Tyto nerozpustné, v podobě bílkových sloučenin, jsou vytvářejícím se asparaginem přeměňovány v rozpustné albumony. U většiny monokotylních (obr. 1.) zůstává zárodečný lupen svým jedním koncem vězeti v zásobním pletivu, aby odtud nassával potravu. U trav k nassávání sloužící část zárodečného lupenu je štítovitého tvaru (t. zv. štítech, scutellum, obr. 1. a) a b). — Dikotylní (dvouděložné, obr. 2.—4.) tvoří zároveň nadzemní, později zelenající nebo v semeni trčící podzemní kotyledon (obr. 3.). Pak rozeznává se nadzemní zárodečný lupen (germinatio epigaea) a podzemní zárodečný lupen (g. hypogaea, geoblast). U nadzemního klíčku roste hořejší část pod dělohou ležícího kusu tak zv. hypokotylu, obloukovitě vzhůru, kde se vztyčuje a zárodečné listy vyraší z jejich schránky. Vypučení kotyledonů jest u některých Kukurbitacei omezeno vytvořením jednostranného záhybu na hypokotyl, který se připíná

Obr. 2. Obr. 3.

Obr. 2. Nadzemní klíčení buku se dvěma zárodečnými listy, tyto při b) ještě v bukvici uzavřené, c) ještě ve stadiu složení.

Obr. 3. Podzemní klíčení dubu a) v časnějším, b) v pozdějším stadiu.

Obr. 4.

Obr. 4. Klíčení u tykve a) nezklíčené semeno, d) vyvinutý zárodek rostlinný, e) otvírající se semenný obal, b) neb c) různá stadia klíčení s klíčkem, jehož záhyb přiléhá na semenný obal.

na dolení okraje osemení. Podzemní klíček, u kterého kotyledony zůstanou v semenech a slouží výhradně jako reservní látky, přichází jen u některých dvojděložných (na př. u kaštanů, dubů, mandlí, hrachu atd.). Schopnost klíčení nabývají semena při dozrání nebo po určité době klidu, která je pro určité druhy rostlin různě dlouhá. Nejjistěji klíčí semena v prvém roce. V letech pozdějších zmenšuje se schopnost klíčení (vyjádřeno v procentech klíčícího množství semen). U obilí ubývá klíčivosti teprve po 3—7 letech. Suchá semena zeleninová klíčí ještě po více než sto letech. Také rychlost klíčivosti, energie pučení, vyjádřená v procentech nastavších pučení při určité temperatuře a na určitém místě (na př. u pšeničných zrn při 20° po 3 dnech) zmenšuje se u starších semen. — Průběh klíčení. Semena a spory pučí jenom za přítomnosti volného kyslíku, vody a při určitém stupni temperatury. Již někdy pouhý nedostatek atmosférického vzduchu zdržuje nebo úplně ruší pučení. Proto semena do větší hloubky zasetá nepučí, ale podržují schopnost pučeti a vzejdou později (někdy až po 100 letech i více), je-li pak země hlouběji obdělána. Dolní hranice temperatury při klíčení je při většině kulturních rostlin mezi 2 a 8°, výjimečně na př. u kukuřice, tabáku, tykví a okurek, také výše (až 18°), horní hranice mezi 28 a 46°. U mnohých semen, na př. Lythrum salicaria, Nicotiana a mnohých trav, pozorujeme klíčení jen anebo především na světle, při čemž u jiných, na př. u semen Veronica tourneforti a Amarantaceí je klíčení denním světlem zdržováno. Také chemické látky mají vliv na klíčení. — Doba klíčení je doba, která uplyne od počátku klíčení až k vystoupení zárodku ze semene, kolísá mezi několika dny (u prosa, řeřichy a j.) až do jednoho (u mandlí, broskví a j.) nebo dvou let (jasan, habr). Tisová semena a j. mohou i více let ležeti v zemi, aniž klíčí.

Klička Benjamin, pseud. Benjamina Fragnera.

Klička Ferko, pseud. Jozefa Gašparika.

Klička Josef (* 1855), hud. virtuos a skladatel, profesor na mistrovské škole varhanní v Praze. Jako virtuos na varhany a skladatel je znám i v cizině. V letech 1878—1881 byl druhým kapelníkem Prozatímního českého divadla v Praze a od r. 1890 do 1897 sbormistrem pražského pěveckého spolku Hlahol. Z bohaté jeho tvorby skladatelské vedle četných děl komorních, církevních a skladeb instrumentálních (pro varhany a harfu) vynikají: opera Spanilá mlynářka, pak kantáty: Pohřeb na Kaňku, Příchod Čechů na Říp, Balada o české hudbě, Zlatý prestol, Naše perla a Blaník.

Klička Václav (* 1882), virtuos na harfu a od r. 1922 profesor stát. konservatoře pražské. Žák Trnečkův.

Klíčník Arnold (1886—1927), čes. novinář. Vydával čas. Středu.

Klíčník Matěj z Tovačova, českobratrský kněz a správce sboru v Prostějově v l. 1555—1563.

Klíčník Matouš († 1606), kněz českobratrský, č. spisovatel.

Klíčotypie, Karlem Klíčem (1841—1926) vynalezený způsob fotogravury v mědi.

Klíčov, o. v Č., okr. Domažlice, 895 č. ob.

Klid, 1. ve fysice nastává, když těleso nemění své polohy k ostatním tělesům, ↗ setrvačnost. — 2. k. zbraní, ujednání mezi nepřátelskými stranami, aby docíleno času k pohřbívání mrtvých a k ošetření raněných.

Klient (z lat.), ↗ klientela.

Klientela (lat. clientela), římská právní instituce, podle které příslušník nižších tříd obyvatelstva (klient) patřil k rodu patriciovu (aniž byl jeho členem), jenž byl jeho patronem (patronus) a dostával od něho zpravidla určitý pozemek k obdělávání. Patron byl povinen hájiti svého klienta před soudem a vůbec starati se o jeho záležitosti. Klient byl naopak povinen svému patronu poslušností a úctou, měl ho podporovati, byl-li v nouzi, účastniti se jeho rodinných slavností a táhnouti s ním do boje. Počet klientů vzrůstal přibýváním cizinců a propouštěním nevolníků, takže nakonec splynuli s plebejci. — Dnes klientem rozumějí se právní institucí zastupované osoby, které dohromady tvoří její klientelu.

Klier Čeněk (1862—1927), řed. Městské spořitelny pražské, č. národohosp. spis.

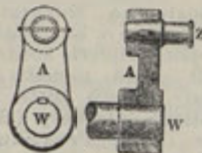
Klih, vařením klihodárných látek živočišného původu s vodou vznikající látka k tmelení papíru, lepenky, dřeva a pod.; skládá se v podstatě z glutinu, rozkladného to produktu kollagenu, s 49—51% C, 6.7—7.5% H, 17—18% N a 0.6% S; připravuje se z kůže, kostí, rybích šupin, koželužských odpadků atd. K přípravě klihu určené suroviny zbaví se nejdříve masa, krve a tuku vápenným mlékem, propírají se vodou a vysuší se pak na vzduchu. Surový klíh extrahuje se z takto upravených klihodárných látek v klihovarech parou pod tlakem asi 1½ atm. ve vodou naplněných kotlech, v nichž klihodárná surovina jest rozprostřena na sítu. Vzniklý roztok surového klihu nechá se, chráněný před vychladnutím, ustáti, fil-

truje se za horka, odbarví spodiem, nechá se ztuhnouti v skříňkách v kusy, které se pak řežou ocelovými dráty v menší kusy. Tyto řežou se dále nožem a vysuší se na sítech za horka. Výroba kostního klihu jest vedlejším odvětvím výroby kostní moučky. Tuku zbavené kosti podrobí se zde účinku páry, aby se daly snáze rozmělniti, a vzniklý roztok se odpaří; anebo na tuku zbavené kosti působí se kys. solnou, roztok kyselého fosforečňanu vápenatého oddělí se od chrupavky, neutralisuje se vápenným mlékem, zbylá chrupavka se zbaví kyseliny promýváním vápenným mlékem a vodou a účinkem páry převede se v klih. Tento klih, jelikož obsahuje malé množství fosforečňanu vápenatého, vypadá jako mléko, což se ještě zvýší přidáním barytové nebo zinkové bělohy, křídy nebo hlíny. T. zv. směsné klihy jsou směsí kožních a kostních klihů. Do obchodu přicházející nečistý, hnědě zbarvený klih nazývá se truhlářským klihem, bezbarvým, čistým klihem jest želatina. Želatiny používá se jako náhražky vyziny, k přípravě huspenin a krémů atd., k apretuře jemných tkanin, k přípravě angl. přílepu, k výrobě umělých květin, skelného papíru, glasury na luxusních papírech, k výrobě želatinových rozbušek, ve fotografii, k úpravě anatomických preparátů atd. Na zrcadlovém skle připravené želatinové desky přicházejí do obchodu jako skelný papír k prokreslování (pausování). Klihu používá se k apretuře, natírání, tmelení a k odstraňování zákalu z roztoků.

Klihový tisk (kollografie), jest založen většinou na schopnosti osvětleného chromového klihu přijímati do sebe mastné barvy, nikoliv vodu (↗ světlotisk). Kollotypie, vynalezená r. 1887 Husníkem v Praze, spočívá na takovém tvrzení chrom-želatinových štočků, že lze jimi tisknouti v tiskařském lisu bez navlhčování. Želatinová vrstva předešlým podobných cellonových štočků jest vytvořena na průhledném cellonu; filmový světlotisk používá k témuž účelu celluloidových lístků a vyžaduje občasné navlhčení štočků.

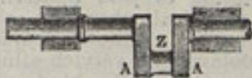
Klik Josef, ThDr. (* 1896), č. historik, středošk. prof. v Praze. Sp.: Národnostní poměry v Č. od válek husitských do bitvy bělohorské (1921).

Klika, jednoramenná, s hřídelem pevně spojená páka. K. se skládá z klikového čepu Z a klikového ramena A. K. na konci hřídele se nazývá čelní k. Klikové rameno může zastupovati také plná deska. Je-li na klikovém čepu ještě druhá klika, nazývá se tato protiklikou. Vytvoří-li se k. mezi dvěma ložisky vychýlením, zalomením, vznikne zalome-

Čelní klika.

ný hřídel. AA jsou ramena k., Z klikový čep. Podle toho, kolik tentýž hřídel má zalomení, nazývá se jednou nebo vícekrát zalomeným hřídelem. K vyrovnání váhy klikového ramene s čepem přiřadí

Zalomený hřídel.

se v mnohých případech u čelních klik, jakož i u klikových hřídelů, naproti čepu protiváha. Zvláštním druhem k. je ruční k.; na místě klikového čepu jest zde rukověť. O pojišťovacích klikách ↗ jeřáby a zdvihadla.

Klika Bohumil (* 1868), redaktor a zoolog. Studie o č. měkkýších.

Klika Břet. Maria (1884), nakl. č. knih, jejichž výběr vyznačuje se programem doplniti literaturu naši soubory světových spisovatelů, hlavně dramatických. Usiluje též o vytvoření literatury o tanci u nás. Autoři, jež souborně vydává: Molière, Muset, Strindberg, Wedekind, Maeterlinck, Rostand, Shaw, O'Neill, Jensen. Nyní jest i redaktorem nakladatelství Družstevní práce.

Klika Gustav († 1920), učitel a č. spis. v Rožmitále, novelista. Sp.: Dvojenecká historie a j. prosa (1920), Choralista (1913), Naučení (1908), Pastorella (1910), Rožmitál pod Třemšínem (1912), Stříbrná labuť (1916).

Klika Jaromír, PhDr. (* 1888), prof. č. techniky v Praze, botanik, fytogeograf, mykolog a popular. přírodních věd. Sp.: Monografie českých padlí (1924), O vzniku, vývoji a zániku života (1925), Rostliny ve svých vztazích k vnějšímu světu (1929) a j.

Klika Josef (1833—1873), prof. uč. ústavu v Kutné Hoře. Psal učebnice přírod. a fysiky.

Klika Josef (1857—1906), řed. měšť. školy v Praze, pedag. spisovatel. Sp.: Jan

Amos Komenský (1892), Osvětou a výchovou k životu (1902), Mužové práce (1894), redig. Stručný slovník paedagog.

Klika Miloš, MUDr. (* 3. IV. 1890), profesor urologie na chirurgické klinice univ. Komenského v Bratislavě. Sp.: Studie o vedlejších vlivech kontrastních roztoků (1923), Nová metoda aseptického kathetrismu ureterů (1923), Urologické formy uratické diathésy (1928), Pyelolithophonie (1928), Praktikum urologie (1924—1928) a j.

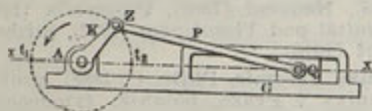
Klikatočarnice, ♂ Mamestra.

Klikoroh (Hylobius abietis L., smrkovec skvrnitý) je brouk z čeledi nosatců (Curculionidae). Je velkým škůdcem jehličnatých stromů. Je asi 14 mm dlouhý, neurčitě temně hnědě zbarven. Krovky nesou na sobě proužky teček v podobě řetízků, mimo to jsou opatřeny rezavě žlutými příčnými pásy. Na chodidlech mají mohutně vyvinuté drápky, takže mohou odolávati na větvích silným nárazům. Oplozená samička klade vajíčka do borových neb smrkových kořenů, a to do malých jamek v kůře vykousaných. Larvy s hospodářského hlediska nemají významu, zato však dospělí brouci jsou velkými škůdci, neboť vyhlodávají ve větvičkách mladých stromů do kůry jamky nebo ji místy úplně ožírají. Nejúčinnější prostředek proti nim je sbírání jich pod nalíčenou kůrou, hlavně kolem školek.

Klikov, o. v Č., okr. Třeboň, 1182 č. ob. Výr. hliník. zb.

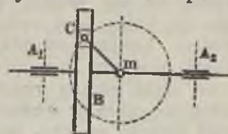
Kliková Marie, nakladatelka žižkovská, vydávala před válkou revui Peníze, satirický čtrnáctideník Košťátko a Grafickou edici, v níž vyšlo několik cyklů dřevorytů Františka Koblihy.

Klikové mechanismy, zařízení: 1. k přenášení točivých pohybů; 2. k přeměňování točivých pohybů v přímočaré, nebo 3. k přeměňování točivých pohybů na kruhová kývání. K 1. patří rovnoramen-

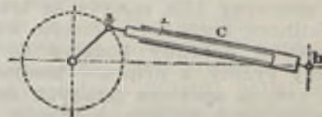
Obr. 1.
Klikový mechanismus (jednoduchý).

ný klikový mechanismus, t. j. táhlem spojená hnací kola lokomotiv. K 2. patří šoupátkový klikový mechanismus (obr. 1.): kolem osy A se točí klika K, jejíž čep Z tyčí P (táhlo, ojnice) kloubově je s mezi vedením se pohybujícím kusem G (křižák, křižáková hlava) spojen, jehož dráha jde středem kruhu, který opisuje klikový čep. Dvě polohy kliky t_1 a t_2, ve kterých táhlo a kliky tvoří přímku, se nazývají mrtvé body neboli mrtvé polohy. Vychá-

Obr. 2.
Kulisa.

zí-li pohyb od křižáku A, pak nepůsobí v mrtvých polohách žádná točivá síla na kliku, která proto nemůže ve svých otáčkách pokračovat. K přemáhání těchto mrtvých bodů se používá jiné síly, na př. setrvačnosti u setrvačníku. Přenášení pohybů neděje se stejnoměrně; při rovnoměrném otáčení kliky se křižák

Obr. 3.
Oscilační klikový mechanismus.

posunuje tím pomaleji, čím více se klika přibliží mrtvým bodům. U excentrického klikového mechanismu nachází se střed kliky mimo dráhu posunutí. Na obr. 2. je kulisa. Ve vedeních A_1 A_2 je vedena dvěma připevněnými tyčemi pravoúhle upravená kulisa B. Klikový čep je obklopen křižákem C, který se při otáčení kliky v kulise posouvá. U oscilačního klikového mechanismu posouvá se jeden konec táhla bez křižáku v kmitajícím páse C. Při otáčení kliky mění se neustále délka táhla v obr. 1., odpovídající vzdálenosti ab, a díl C vykonává kmitavý pohyb kolem pevného bodu b. U některých strojů (tiskací stroje) se používá k přeměřování točivých pohybů v přímočaré také hypocykloidických přímovodů; válí-li se (obr. 4) jedna kružnice v druhé o dvojnásobném průměru, vytvoří se z hypocykloidy, kterou opisuje bod obvodu a přímka bc. Provádí se to tím, že malé kolo, vně ozubené, zabírá do velkého vnitřně ozubeného. Pohyb vychází od hřídele M, na který je upevněna páka s ozubeným kolečkem.

Obr. 4.
Přímovod hypocyklu.

Klikva, ♀ Vaccinium Oxycoccos L.

Klíma František (* 1868), prof. gymn. v Příbrami, č. historik.

Klíma František (* 1847 ve Štěchově na Mor.), farář v Křepicích, homiletik a překladatel.

Klíma Jan (* 1863 v Jamné), děkan v Nepomuku, publicista náboženský a pracovník v otázkách svatojanských.

Klíma Jaroslav (1879—1927), pol. ředitel v Bratislavě.

Klíma Jiří Václav, PhDr. (* 13. III. 1874 v Mnichově Hradišti), profesor na reálkách v Kostelci n. O. a v Praze-Žižkově, docent pedagogiky na univ. Karlově a na čes. technice v Praze. Od 1928 člen zastupitel. země čes. Sp.: Výchova mrzáků (1916), Adolf Heyduk, M. Jan Hus (1920), Estetická výchova na středních školách (1921), Základní věty o estetické výchově (1922), Jak čísti (1922), Úvod do metodiky výchovy mravní a estetické (1924), Základní problémy nové výchovy (1925), J. J. Pestalozzi a dnešní ideály výchovné (1927), Typologický prozkum žactva čes. školy střední (1927), Komenského Kšaft (vydání s doslovem 1928), Rytmus a rytmika (1928), Čítanka pro jednoroční kursy při školách měšťanských (3. vydání 1929 s řed. Jos. Horčičkou).

Klíma Josef, RTDr. (* 1887), prof. deskr. geometrie na technice v Brně.

Klíma Josef (* 1839 v Milíkově, † 1894 v Bystřici na Mor.), farář, dříve spirituál alumnátu v Brně, redigoval bohoslovecký časopis Jaro a týdeník Hlas, v němž hlásal nutnost politického organisování katolíků moravských; vydal sp. O neposkvrněném panenství Matky Boží (1889).

Klíma K. Z. (* 1883 v Brně), č. novinář, pův. vídeň. parlamentní zpravodaj Lid. Novin, po převratu šéf pražské redakce tohoto listu. R. 1927 jmenován šéfredaktorem v Brně a r. 1930 šéfred. Č. Slova.

Klíma Ladislav (* 1878), čes. filosof. Sp.: Svět jako vědomí a nic (1904), Vteřina a věčnost (1927), Tranktáty a diktáty (1922), Soud boží (1928), Utrpení knížete Sternenhocha (1928); s A. Dvořákem veselohru Matěj Poctivý (1922).

Klíma Stanislav (* 1878 v Hradišti Mnichově), učitel, propagátor styků československých; vydal průvodce Vzhůru na Slovensko (1899), O národních poměrech na Slovensku (1902), Slovenské místní názvy obcí (Niederlova Národopis. mapa uherských Slováků, 1903), Povesti zo Slovenska (1921), Sborníček mladého Slovenska (1921), Slovenské zámky (1921), jako místopisec vydal Z pamětí města Zbraslavic (1901), jako beletrista povídky Převrat (1918), Zbojníci (1918), Z českej spisby humoristickej (1921), scény Nad Tatrou se blýská (1921).

Klíma Vl., pseud. Fr. Lad. Sále.

Klimakterium (klimax, menopausa, přechod), doba, v níž u ženy zanikne čmýra (perioda) a plodnost, tedy kolem 45.—50 r.

Klimatická léčebná místa, místa, kdež (vedle lázní) účinným je hlavně podnebí (klima).

Klimatika (řec.), nauka o vlivu podnebí (klima) na organismus.

Klimatologie, nauka o podnebí, dělí se na obecnou a speciální klimatologii. Obecná k. zabývá se solární a matematickou stránkou podnebí, speciální líčí podnebí na různých místech povrchu zemského.

Klimatotherapie (řec.), léčení a vůbec úvahy o možnosti léčení činiteli, závislými na podnebí, jako jsou na př. teplota, tlak, relativní vlhkost a kyslíkový obsah vzduchu, jeho pohyb, sluneční světlo a jeho bohatost ultrafialovými paprsky a opticko-fysický dojem krajiny.

Klimax (řec., žebřík, schodiště), v řečnictví stupňování.

Kliment Josef (* 30. VII. 1858), říd. uč. v Praze v. v., ped. spisovatel. Vydal pomůcky k vyučování a jest horlivý propagátor turistiky. Sp.: Vzhůru na cesty (1927), Tisíc výletů z Prahy (1929), Riviéra italská a francouzská.

Kliment Kliment (1754—1807), mědirytec ve Vídni.

Kliment Ladislav (* 1875), řed. měšť. školy v Jihlavě. Menšinový a národní pracovník moravský.

Kliment Ochridský († r. 916), biskup a círk. slov. spisovatel. Když Svatopluk vypudil z Moravy po smrti arcibiskupa sv. Metoděje jeho žáky, Kliment odebral se do Bulharska a byl vlídně přijat pokřtěným bulh. carem Borisem I. Car Boris poslal ho do záp. Bulharska, aby organisoval církev v ochridské oblasti. V r. 893 byl jmenován biskupem veličským se sídlem v Ochridě. Zanechal po sobě několik literárních děl, jež jsou prvními památkami slov. písemnictví v Bulharsku. Nejdůležitější jsou jeho Životopisy sv. Cyrila a Metoděje, známé pod jménem Panonské legendy. Kliment jest uctíván pravoslavnou církví jako světec a patří k tak zvaným Sedmipočetníkům.

Kliment Václav (* 12. VIII. 1863, † 7. III. 1918), operní pěvec, člen. Nár. div. v Praze (od r. 1892—1917), basista.

Klimentič Kliment, pseud. Klim. Čermáka.

Klimeš Antonín, † 1883 v Slatině ve Slezsku jako farář, buditel českého Slezska, mecenáš gymnasia opavského, spisovatel homiletický z okruhu olomoucké Posvátné kazatelny. ⚲ Vyhlídal, Naše Slezsko, 1900, 72.

Klimeš Filip (1809—1886), knihovník praemonstr. kláštera v Teplé. Přel. A. Norova.

Klimeš Jan (* 1876 v Diníně), kaplan v Čes. Budějovicích, homiletik okruhu Kazatelny, vydal: Anglická katolická literatura homiletická (1907).

Klimeš Josef (1828—1900), mlynář a politik v Chrudimi, jeden z deklarantů.

Klimko Michal († 1818 v Bratislavě), kanovník, člen Tovaryšstva I., slov. spisovatel. Napsal truchlohru Krizani a Daria.

Klimkovice, m. ve Slezsku, okr. Bílovec, 2827 ob. Konvent dominik., vých. ústav. Zámek.

Klimo Bohuš (* 1882), býv. poslanec a advokát v Lipt. Sv. Mikuláši, psal pod pseud. Hájomil lyrické verše.

Klimov V. J., ruský emigrant, žijící v Praze, rusky i česky píšící beletrista; vydal povídky Rackové (1924), Akordy (1925), romány Zbořený chrám (1927) a Warawa (1929).

Klimsch Ferdinand Karl (1812—1890), č.-n. malíř ve Frankfurtě n. M.

Klimšová Bohumila (* 1851 v Poličce), industriální učitelka v Praze, pěstitelka folkloru, vydala Kalendářík národního života (1881), psala básně do Osvěty, přeložila z franštiny Paillerovu veselohru Jiskra (1881) a z němčiny Wildbrandtovu komedii Malíři (1875), vydala Turnovské povídky (1882) a Tajemství lesní pustiny (1907); těžiště její tvorby však spočívá v literatuře pro mládež, již zahájila Knihou báchorek (1884), vydala pak: Rodinná skříňka (1890), Trojlístek pohádkový (1890), Původní bajky (1891), Sedm havránků (1898), V říši kouzel (1900), Nové pohádky (1900), Dětské příběhy (1901), Z čarovného lesa (1912).

Klimt Gustav (1862—1918), víd. dekorat. malíř. Spoluzakladatel Vídeňské secese.

Klin, o. na Slov., okr. Namestovo, 862 čs. ob.

Klín, trojhranný hranol, který jednou hranou vniká mezi dvě tělesa a oddaluje je od sebe pomocí síly, která působí na čelo klínu.

Klínatka (Gomphus), hmyz z řádu vážek. — K. obecná (G. vulgatissimus), s tělem černožlutě zbarveným, u vod po celé léto hojná.

Klinckowström Rudolf Mauritz, svob. pán (1816—1902), švédský důst., politik a spisovatel. Propagoval zavedení mezinárodních rozhodčích soudů.

Klindera Ferd., Ing. (* 1875), starosta Ústř. jednoty hosp. družstev, vynik. pracovník zeměděl. a organisátor družstevnictví.

Klineberger Bohdan, JUDr. (1859—1929), advokát v Praze. Uveřejnil četné práv. články v odb. časopisech, hlavně z oboru právní filosofie.

Klinec, o. v Č., okr. Praha-venkov, 345 č. ob.

Klingenberg Georg (1870—1925), něm. elektrotechnik.

Klingenthal, městys v saském Rudohoří, na hranici české, (1925) 6470 ob.

Klinger Friedrich Maxmilian von (1752—1831), něm. básník; v mládí stýkal se s Goethem. Roku 1780 odebral se do Petrohradu, kdež se stal hofmistrem velkoknížete Pavla, r. 1803—17 byl kurátorem jurjevské university, r. 1820 vzdal se svých úřadů. Jeho dramatická díla vyšla pod názvem Theater (1786) a Neues Theater (1790).

Klinger Max (1857—1920), něm. malíř, rytec a sochař, vzdělával se v uměl. škole v Karlsruhe, později v Berlíně. Jeho díla jsou plny démonické fantasie a romantické vynalézavosti v naturalistickém podání. R. 1890 začal se zabývati sochařstvím. Psal též umělecké kritiky a estetické úvahy.

Klinghart, o. v Č., okr. Cheb, 547 n. ob. Výr. stávk. zboží.

Klinika (řec.), původně vyučování u lůžka nemocného, dnes s universitou spojené nemocnice, v nichž studující bezprostředně seznamují se s různými nemocemi. Dělí se na: 1. stacionární kliniky a 2. polikliniky (ambulatoře).

Klinkáč František (1831—1899), děkan v Telnici na Mor., kat. spisovatel.

Klinkoš Josef Tadeáš (1734—1778), prof. na univ. v Praze, spisovatel lék. spisů.

Klinocefalie (řec.), sedlovitá prohlubeň na temenu hlavy následkem předčasného zkostnatění příslušných úseků šípového a věncového švu.

Klinometr (řec.), klonoměr, přístroj k měření úhlu, který svírá nějaká plocha s rovinou vodorovnou. Klinoskopem se tento úhel pouze zjišťuje, ale neměří.

Klín křemenný, z dvojlomného křemene vybroušený klín s ostřím rovnoběžným se směrem optické osy; používá se ho ke studiu polarisovaného světla (⚲ polarisace světla). Postaví-li se k. k. do cesty paprskům přímkově polarisovaným, rozloží se tyto následkem dvojlomu (⚲) v paprsky polarisované v rovinách k sobě kolmých. Oba paprsky postupují

klínem různou rychlostí, takže vystupují z něho s určitým fásovým rozdílem, který závisí na příslušné tloušťce klínu a poněkud i na barvě světla. Mohou nastati zde tyto případy: Svírá-li ostří klínu s rovinou polarisovaného světla úhel 0° nebo 90°, dvojlom nastati nemůže a z každého místa klínu vystupuje paprsek polarisovaný v původní rovině. Je-li tento úhel rovný 45°, nastane rozklad polarisovaných paprsků v paprsky polarisované v rovinách k sobě kolmých, jichž interferencí (☞) vzniká světlo polarisované přímkově v původní rovině, když fásové zpoždění obnáší 2 π, při fásovém zpoždění π vzniká interferencí světlo polarisované přímkově v rovině, svírající s rovinou do klínu vstupujících paprsků úhel 90°, pro fásové zpoždění $\pi/_2$ a $^3/_2$ π vzniká světlo polarisované kruhově, v ostatních případech vzniká světlo polarisované elipticky. Svírá-li ostří klínu s rovinou polarisovaného světla úhel jiný než 0°, 45° a 90°, vzniká podle příslušné tloušťky klínu světlo polarisované, přímkově v rovině původní, resp. v rovině s ní souměrné nebo světlo polarisované elipticky. Vloží-li se křemenný klín mezi skřížený polarisátor a analysátor polarisačního přístroje tak, aby jeho ostří svíralo s rovinou polarisátoru i analysátoru úhel 45°, objeví se na něm v světle jednobarevném střídající se jasné a temné pruhy, ve světle bílém objeví se pruhy postupně zbarvené. Pruhy tyto jsou rovnoběžné s ostřím klínu.

Klínovec (Keilberg), nejvyšší vrcholek (1243 m) v Krušných horách.

Klínové písmo vzniká kombinací úzkých, rovnoramenných trojúhelníků, jednoduchých klínů ve 4 různých polohách, a háků, dvojitých klínů. Klínové písmo

Klínové písmo.

vzniklo ze stylisovaného písma obrazového. Psalo se trojhranným dřevěným nasadcem do měkké hlíny, čímž se stalo, že čáry původního obrazového písma nabyly tvaru klínů a háků, které se pak udržely i když bylo použito jiného materiálu než hlíny. Klínové písmo bylo vynalezeno pravděpodobně ve 4. tisíciletí př. Kr. Sumery, národem, žijícím v Babylonii. Původně čistě pojmové (ideografické) písmo, jehož každý znak představoval celé slovo, stalo se ještě v době sumerské částečně slabikovým. Od Sumerů převzali je do Babylonie přišedší Semité. Staré ideogramy podržely svůj sumerský způsob čtení, ale současně tytéž znaky četli Semité svým vlastním jazykem. Téhož znaku používalo se pro různé, avšak příbuzné pojmy, t. j. tentýž znak znamenal podle souvislosti někdy na př. slunce, jindy den, světlo a pod. Konstrukce klínového písma stala se takto velmi složitou. Známe přes 1000 různých znaků, které ve skupinách nebo jednotlivě tvoří přes 20.000 ideogramů. K tomu přistupuje ještě několik determinativů, znaků, které udávají, ke které kategorii pojmů patří předcházející nebo následující slovo. Vývojem nabyly všeobecně používané znaky významu slabik, později hlásek. Ježto však původně téhož znaku používalo se pro různé, významem svým sice příbuzné, ale slovním výrazem odlišné pojmy, znamenal později tentýž znak zcela odlišné slabiky resp. hlásky (polyfonní znaky). Naopak tutéž slabiku bylo možno napsati různým znakem (homofonie). Z Babylonie a Assyrie rozšířilo se klínové písmo téměř po celé Před. Asii. Klínového písma přestalo se používati kolem nar. Kr. a jeho znalost upadla pak v zapomenutí. Ve středověku se o něm vůbec nevědělo. K. p. rozluštil Grotefend ve dvou krátkých nadpisech, čímž byl položen základ k rozluštění definitivnímu od H. C. Rawlinsona. R. 1915 se podařilo našemu badateli Dr. Hroznému rozluštiti klínopisný jazyk chetitských památek.

Klíny (Göhren), o. v Č., okr. Most, 358 n. ob. Výr. stávk. zboží.

Klió (Kleió), jedna z mus (☞).

Klipper (angl. clipper), dlouhá, úzká a štíhlá, dřevěná plachetní loď.

Klír Antonín, Ing., RTDr. (* 1864,) prof. č. vys. učení technického v Praze. R. 1896 provedl přesnou nivelisaci Vltavy u Prahy a r. 1902 jmenov. nám. stav. ředitele na trati Mělník—Roudnice. Od r. 1909 prof. č. vys. učení techn. pro stavbu vodních cest. Do r. 1923 presidentem Masarykovy Ak. práce, čestný člen a dlouholetý předseda SIA.

Klír Josef (1860—1916), čes. malíř a ilustrátor.

Klír Svatopluk (* 1896), č. malíř a profesor na Kladně. Pracuje hl. ve výzdobě a úpravě knižní, v litografii a dřevorytu. Vydavatel edice Zodiak (od 1927).

Klisców, obec v Polsku, na ř. Nidě, na sev. od Pińczówa, (1921) 5745 ob.

Klisura, bulh. městečko v karlovském obv. Plovdivského okresu, 1528 ob. Vyrábí se zde hojně růžový olej. Městečko bylo za povstání r. 1876 Turky do základů zničeno, takže se již ze své pohromy plně nevzpamatovalo.

Klišé (fr. cliché), ↷ štoček.

Klíšť obecný, ↷ Ixodes ricinus L.

Klíšťové, ↷ Ixodidae.

Klitoris (clitoris, řec., poštěváček), ústroj u samiček ssavců, odpovídající pyji (penis) samečků; vystupuje před vchodem poševním, má dvě duřivá tělesa a při pohlavním podráždění následkem městnání krve se silně zvětší (erekce). Má žalud (glans clitoridis) s předkožkou (praeputium clit.).

Klíž, o. na Slov., okr. Topolčany, 561 čs. ob.

Klížska Nemá (Kolosz Néma), o. na Slov., okr. Komárno, 968 ob., větš. maď.

Klížske Hradište, o. na Slov., okr. Topolčany, 702 čs. ob.

Kljaković Joza (* 1889), chorv. malíř, v Záhřebě.

Kljašev Pando (* 29. IX. 1882, padl 13. VIII. 1907 u Drenoveni), makedonský revolucionář a bulhar. spisovatel.

Kljazma, l. přítok řeky Oky v Rusku, 680 km dl.

Ključ, městys v Bosně, (1921) 1540 ob., na ř. Saně, s pověstnou pevností.

Ključevskaja sopka, na Kamčatce, 4916 m vys., činná.

Ključevskij Vasilij Osipovič (1842—1911), rus. dějepisec, univ. prof. v Moskvě. Zastánce sociologického směru v ruském dějepisectví. Sp.: Kurs russkoj istoriji (1902—21).

Kljujev Nikolaj Aleksějevič (* 1887), rus. básník.

Kljukvennaja, žel. stan. v Sibiři na trati Krasnojarsk—Irkutsk, asi 120 km na záp. od Kánska-Jenisejského. Po obsazení Kánska-Jen. čs. úder. praporem vybudovali bolševici silné posice u K. Náčelník štábu 2. čs. divise pplk. Ušakov dal sestrojiti pro výzvěd. účely pancéřový vůz a vypracoval plán na dobytí bolšev. posic u K. 13. VI. 1918 vypraven prap. Švec s obchvatným oddílem v nepřátel. týl. 15. VI. vyjel vlak čs. úder. praporu z Kánska-Jen. a lehce obsadil všechny stanice před K.; pravé křídlo nepřítele bylo brzo obklíčeno slabým řetězem úderníků. Švec podminoval trať, následkem čehož vlaky ustupujících bolševiků byly výbuchem zničeny a posádka jejich zahynula.

Klky, záhyby sliznice do tenkého střeva vychlípeného, když je střevo smrštěné. Podobně je u žluč. měchýře a močovodu. Klky (jako karfiol) tvoří i výrůstky měkkých nádorů v dutinách těl.

Kloaka (lat. cloaca), v anatomii společná dutina, do níž ústí střeva, močovod a pohlavní orgány, na př. u žraloků, plazů a jednožlebců.

Klobouček Josef, Ing., RTDr. (* 1875), č. matematik, prof. vys. č. učení techn. v Praze. Četné spisy hl. z anal. geometrie.

Kloboučky, o. na Mor. okr. Vyškov, 735 č. ob.

Kloboučnictví, výroba klobouků, buď řemeslně nebo továrnicky z plsti, hedvábí, vlny, slámy.

Klobouk, pokrývka hlavy se střechou kolem; v erbovnictví přílbová okrasa nebo odznak stavu.

Klobouk František (* 1877 v Klopotovicích), řím. doktor bohosloví, farář v Polance ve Slezsku, psal i pod pseudonymem Římský stati apologetické do Vlasti a Hlídky, kázání do Kazatele, vydal Kdy byly stanoveny články víry bludům Husovým protivné (1908), Mistr Jan Hus (1909) a Volnomyšlenkářský názor životní (1909).

Klobouky, ms. na Mor., okr. Hustopeče u Brna, 2315 č. ob. M. museum, zámek.

Klobouky Valašské, ↷ Valašské Klobouky, m. na Mor.

Klobuky, o. v Č., okr. Slaný, 1033 č. ob. Akc. cukrovar.

Klobušice, o. na Slov., okr. Ilava, 384 čs. ob.

Klodnice (něm. Klodnitz), pr. přítok Odry v Horním Slezsku, 75 km dl.

Klofáč Václav Jaroslav (* 1868). Byl pův. red. N. L., ale protistátoprávní projev české soc. demokracie, který r. 1897

Václav J. Klofáč.

pobouřil české dělnictvo, jej uvedl na myšlenku, aby zorganisoval nár. uvě-

domělé dělnictvo, což se mu po dlouholeté práci podařilo. Strana národně-dělnická, pozd. nár. soc., vzrůstala pod jeho vedením v radikální a oposiční stranu českou, jejíž poslanci na radě říšské, zvolení od r. 1897, hájili energicky české zájmy. Také v delegacích, kam byl K. vyslán, pracoval v tomto směru, hl. v otázkách armádních. Na poč. svět. války zatčen a vězněn několik roků. Všeobecnou amnestií propuštěn ze žaláře a ihned začal pracovati v Nár. výboru, který jej vyslal v říjnu 1918 s delegací do Švýcar. Po převratu povolán do první min. rady jako ministr N. O. Při prvních i dalších volbách zvolen do senátu N. S., kdež jest místopředsedou.

Klokan, ☞ Macropodidae.

Klokanní ostrov, ☞ Kangaroo Island.

Klokner Frant., Ing. (* 1872), prof. vys. učení techn. v Praze, odborník staveb ze žel. betonu, organisátor Výzk. a zkuš. ústavu hmot a konstrukcí stav.

Klokoč (Staphylea), rod rostlin, čítající asi deset druhů, roztroušených po zemi vyjma tropy. Systematicky zařazován k. do malé čeledi klokočovitých (Staphyleaceae). Z těchto dřevin je v Evropě jediná Staphylea pinnata L. (k. zpeřený), jež je v lesnatém pásmu až po Kavkaz. Vyrůstá v keř nebo stromek, listy jsou vstřícné, lichozpeřené, s palisty. Z úžlabí listů vyrůstají dlouze stopkaté hrozny s květy bílými neb narůžovělými. Květy pětičetné, číška miskovitá, uvnitř ve žláznatý val naduřelá. Tobolka měchýřkovitě nafouklá, vzniká ze semeníku, který tvořen je třemi plodolisty, dole srostlými. Má tři blanitá pouzdra s jedním neb dvěma tvrdými semeny. Jako ozdoba sadů pěstuje se u nás S. trifolia L. (k. trojlistý), americký druh s chudými květy, listy trojčetnými, a S. colchica St., kavkazský s bohatou latou skoro přímou.

Klokoč, o. na Sl., okr. Zvolen, 433 čs. ob.

Klokoč Jan, současný básník okruhu revue Osvěta, vydal Píseň starého štěpu (1913).

Klokočí, o. v Č., okr. Turnov, 315 č. ob. Zříceniny skalního hradu Rotštejna. Dom. broušení skla a granátů.

Klokočov (Klokoč. Lhotka), o. v Č., okr. Chotěboř, 575 ob.

Klokočov, o. na Mor., okr. N. Jičín, 1501 ob. Tov. plet. zb., tov. kachl. kamen a hlin. zboží.

Klokočov (Groß-Glockersdorf), o. ve Slez., okr. Opava, 1053 ob.

Klokočov, o. na Slov., okr. Sobrance, 135 ob.

Klokotnica, bulh. histor. ves v již. Bulharsku u Haskova. Bulh. car Asěn II. porazil zde r. 1230 byzant. cís. Theodora Epirského a vítězstvím tím rozšířil svou říši o Thrakii, Makedonii a Albanii.

Klokotská (Pešlová) Heda (4. VI. 1885), čes. herečka, žačka M. Hübnerové. 1927 v Uranii, od 1930 ve Velké Operetě.

Klokoty, o. v Č., okr. Tábor, 425 č. ob. St. kostel s dřev. soškou P. M., 4kopul. kaple z r. 1730.

Kloktadlo, slabý roztok léč. látek, který kloktáním v hrtanu sem tam pohybujeme, abychom jej přivedli do styku s nemocnými místy. Užíváme jako kloktadel především látek desinfekčních a svíravých.

Klondike, krajina v s.-z. Americe; protéká jí řeka K. River. Pohoří obsahuje zlatonosné žíly křemene. Hl. m. Dawson. Po prvé bylo zlato objeveno 1896.

Klonowic Sebastian Fabian (latinis. Acernus), (* kol. 1548, † 29. VIII. 1602), polsko-lat. básník, nejvýznamnější pol. satirik XVI. stol.

Kloos Willem (* 1859), hol. básník, hl. představitel novější hol. lyriky.

Klöpfer Eugen (* 1888), herec berlín. divadel a v mnoha filmech.

Klopina, o. na Mor., okr. Zábřeh, 480 ob.

z Klopota Jan, pseud. Jana Michala.

Klopp, ☞ chemická válka.

Klopp Onno (1822—1903), něm. dějepisec. Psal o třicetileté válce, o domu Stuartovců a j.

Klopstock Friedrich Gottlieb (1742—1803), přední z německých klasických básníků. Stěžejním dílem K. je Messias, duchovní epos o 20 zpěvích. Velkolepě založené této básni, na níž autor pracoval 25 let, vytýká se nedostatek děje, lyrika a rhetorika převládá nad epikou, dále že jednotlivé postavy jsou málo životní a že místo děje je nedosti určité. K. svým velikým nadáním byl lyrikem, proto mnohem cennější nežli Messias jsou jeho písně, zejména jeho ódy, v nichž básník s uznanou opravdovostí nadšeně oslavuje v antickém metru boha, vlast, přátelství a lásku. K. napsal též několik dramat (Smrt Adamova, David, Salomo, Smrt Hermanova a j.), které trpí nedostatkem jednání. K. ódy měly vliv na české básníky Stacha a Vojtěcha Nejedlého.

Klos Antonín (* 1850 v Jičíně), farář v Příchovicích u Semil, spisovatel homiletický okruhu Pastýře Duchovního, vydal Zollnerovy promluvy (1885).

Klos Augustin, Ing. (* 1890), redaktor a odb. spisovatel.

Klos Jan (1841—1929), řed. školy v Nov. Městě n. Met. Sp.: Paměti města a zámku Nového Města nad Metují (1921).

Klose Antonín Jaroslav (1861—1906), č. básník. Sp.: Básně (1889), Drobty (1899), Na zemi (1892), Z tohoto světa (1891).

Kloset (angl. closet), záchod.

Kłosopólski K. A., luž. jméno překladatele Šafaříkových Slov. starožitností do něm. ⚲ Mosak (Mosig) K. A.

Kloss Josef Ferdinand († 1883), rodák z Bernatic na Moravě, sekretář spořitelny v Sievenrinku u Vídně, buditel češství vídeňského, hudebník a zpěvák, zanechal v rukopise mnoho církevních skladeb. ⚲ Našinec 1883, 28.

Klosse Antonín, JUDr. (* 1877), soudce a č. spisovatel. Sp.: Právo manželské (1927) a j.)

Klosse Jan Bartoloměj († 1679), malíř v Praze.

Klostergrab, ⚲ Hrob, m. v Č.

Klösterle a. d. Eger, ⚲ Klášterec n. Ohří.

Klostermann Karel (* 15. II. 1848 v Haagu v H. Rakousích, † 16. VII. 1923 ve Štěkné), č. spisovatel. Zaujal význačnější místo jako regionalistický spisovatel, čerpající látku z přírody a života pošumavského českého i německého živlu. Začal německými Böhmerwaldskizzen (1890) pod vlivy něm. šumavských básníků Ranka a Stiftera, načež psal česky povídky a romány o dřevorubcích, sklářích, vorařích, v nichž přírodní líčení převyšuje hodnotou konvenční a romantický děj. Vyzn. spisy: V ráji šumavském (1893), Ze světa lesních samot (1894), Za štěstím (1895), V srdci šumavských hvozdů (1896), Skláři (1897), Mlhy na Blatech (1907), Suplent (1913). Literatura: V. Dresler, Básník Šumavy (1914, s autobiografií).

Karel Klostermann.

Klostermannova chata, turist. chata na Šumavě, okr. Modrava.

Klosterneuburg, m. v Dol. Rakousích, (1923) 14.066 ob., 10 km od Vídně. Boh. klášter, založ. Leopoldem III. Svatým (verdunský oltář). Obrazárna, knihovna.

Klosterschlägel (čes. Drkolín, Drkolna), m. v Hor. Rakousích, na čes. hranicích, klášter.

Klóthó, jedna ze sudiček, ⚲ Moiry.

Klotura, ⚲ clôture.

Klotz Alfred (* 1874), něm. klas. filolog, 1911 byl profesorem v Praze, 1920 v Erlangen.

Klotz Christian Adolf (1738—1771), něm. klasický filolog; psal četné básně a satiry latinsky.

Klotz Louis Lucien (* 1868), fr. politik, advokát a žurnalista, min. fin. 1917—20, přívrženec pravého křídla ve franc. sněmovně; je původcem hesla: L'Allemagne payera! (Německo zaplatí!)

Kloub (lat. articulatio), pohyblivé spojení konců dvou vzájemně se dotýkajících kostí, pokrytých chrupavkou (diarthrosis). Jeden konec, obyč. vypuklý (hlavice kloubní, condylus), hodí se do vydutého konce druhého (jamka kloubní). Oba spojují vazy kloubní, tvořící pouzdro kl. Dutina kl., jíž obklopují, vystýlá vnitroblána kl. a vyplňuje vazká, kluzká tekutina (synovia). Vedlejší zařízení, jako pomocné vazy, chrupavka mezikloubní a pod. řídí mimo to mechanismus kloubní, jehož násilné porušení jmenuje se vymknutí (luxace). — Rozeznává se více druhů k.: 1. k. jednoosé, pohyblivé jen v jedné rovině, kde se v příčně uložené, rýhovité jamce kl. pohybuje poloválcovitá hlavice kl. (ginglymus, na př. k. kolenní), 2. k. dvouosé, pohybující se ve dvou křížících se rovinách (na př. obratle ptačího krku), 3. k. víceosé s téměř kulovitou hlavicí kl. a příslušně vyhloubenou jamkou kl. (arthrosis, na př. k. kyčelní, spojující pánev a kost stehenní). Jamka kl. odpovídá zde jen menší části povrchu koule a dovoluje volný pohyb všemi směry. Je-li jamka kl. větší, mluví se o enarthrose, která je méně pohyblivá, ale pevnější než arthrosis. Zvl. tvarem kloubu je trochoides, kde osa kloubní padne na kost, pohybující se na jiné části kostry n. leží mimo ni (⚲ pronatio).

Kloubník, boxer, zbraň pro pěstní zápas.

Klouček Celda (* 6. XII. 1855 v Senomatech), sochař; studoval v Německu na uměl.-prům. školách a stal se profesorem na um.-prům. škole ve Frankfurtu n. M., kde také předtím studoval. Po návratu do Prahy stal se profesorem na pražské um.-prům. škole r. 1888. Dekoroval řadu velkých veřejných budov: Zem. banku, Praž. úvěrní banku, král. pavilon na jub. výstavě, palác Waltrův, Zem. museum v Plzni a j. Vystavoval v Praze, Paříži, Vídni a j. Jeho plastika vyznačuje se dekorativností a lehkou a živou linií. Jest též geolog a psal do Rozprav Čes. akad. (1904).

Klouda Antonín, JUDr. (* 1871), advokát v Praze a spisovatel, senátor za čs. nár. socialist. stranu. Přel. B. Delitzsche, Babel a bible a byl redaktorem Čas. pokrok. studentstva.

Klouda Josef, ThDr. (* 8. VIII. 1866, † 2. VIII. 1930 v Praze), převor rytíř. řádu Křižovníků s červenou hvězdou, oblíbený kazatel.

Kloun (Ramme, éperon, ram), zbraň na přídi lodi se nalézající, u starých lodí v podobě bodce (řec. ekbolon, lat. rostrum), u moderních (od let šedesátých XIX. stol.) tvaru tupého ocelového hrotu, v nějž vybíhal přední steven; sloužil k proražení nepřátelského boku lodního pod vodou. V době plachetních lodí, jež nemohly libovolně manévrovati, se ho neužívalo. Nyní odstraněn, ježto výkonnost děl a torpéd nepřipouští boje na tak krátkou vzdálenost, aby mohl přijít k platnosti.

Kloušov, o. v Č., okr. Přeštice, 446 č. ob.

Klouzavá cla, zařízení státu na udržení stálosti cen některých produktů do země dovážených cizími státy. Spočívají v tom, že se na př. na obilí neb na kávu určí clo, jež se vládním nařízením může měniti podle ceny dováženého zboží. Je-li cena nízká, jest clo vysoké. Čím více stoupá cena zboží, tím jest clo menší, takže cena předmětu zůstává stále tatáž. K. c. byla zavedena nejprve v Anglii, kde musila býti regulována cena zboží, přicházejícího z kolonií. Brzy zavedly je i jiné státy. U ČSR. byla k. c. zavedena vlád. nařízením ze dne 4. VI. 1925, č. 111 Sb. z. a n. Činila u pšenice za 100 kg Kč 25.20 při ceně do Kč 135.— za 1 q, Kč 18.90 při ceně od Kč 135.— do Kč 160.— a Kč 12.60 při ceně od Kč 160.— do Kč 180.—. Teprve při ceně Kč 180.— za 1 q se clo neplatilo. U žita byly tyto sazby: clo Kč 23.20 za 100 kg při ceně do Kč 100.—, Kč 17.40 při ceně od Kč 100.— do Kč 125.—, Kč 11.60 při ceně od Kč 125.— do Kč 150.—; při ceně nad Kč 150.— se clo již neplatilo U pšeničné mouky činila k. c. nejvýše částku Kč 40.— a klesala podle výše ceny až na Kč 0.00 při ceně nad Kč 180.— za 1 q. U pivovarského ječmene činila nejvíce Kč 11.20 a u ovsa Kč 19.20. Tato cla měla zabezpečiti tuzemskou úrodu čsl. zemědělců proti dováženému lacinějšímu zboží. Protože však vlád. nařízení čís. 111/1925 je zavedlo s ohledem na ceny a tržní poměry v době minulé, neprojevil se jejich účinek v nových hospodářských poměrech, jež nastaly v druhé polovině r. 1925 a v prvé polovině r. 1926. Z toho důvodu se zemědělské kruhy začaly domáhati vyšších sazeb a pevných cel. Ta byla zavedena zákonem č. 109/1926 a částečně zvýšena zákonem č. 72/1930.

Klouzavý let, ↗ letectví.

Klouzek, ↗ hřibovité.

Klovatiny, ↗ guma arabská.

Klovio (Klovič) Juraj (1498—1578), chorv. malíř.

Klub (angl. club), společnost neb spolková místnost. Vlastí klubu, jehož úkolem bylo jen sdružování, je Anglie. Ve Francii byly politické kluby již před Revolucí, byly však zakázány r. 1787, za Revoluce však měly ohromný vliv. Nyní kluby mají jen účely spolčovací a sportovní.

Klubáci (Buphagus Briss.), podčeleď z čeledi špačků (Sturnidae), dva druhy, se silným zobákem, krátkýma nohama s ostrými drápy, dl. křídly a dl., širokým a klínovitě zahroceným ocasem. K. habešský (B. erythrorhynchus Stanl.) a k. africký (B. africanus L.).

Klubina, o. na Slov., okr. Kys. N. Mesto, 612 čs. ob.

Klubovky, široké židle, vycpané koudelí neb jutou a potažené buď kožemi neb látkou, používané nejdříve v angl. klubech.

Kluck Alexander, von (* 1846), něm. gen.; ač nesloužil v gen. štábu byl před svět. válkou r. 1906 velit. I. sboru, 1914 velit. 1. arm., s níž provedl vpád do Belgie, dobyl vítězství u Monsu a Le Cateau nad arm. angl.; pak odrazil u Proyartu 6. franc. arm. (Maunoury); odbočiv předčasně 31. srpna od směru na Paříž, zavdal Joffreovi příležitost napadnouti jej 6. arm. na Ourcqu, z čehož se vyvinula bitva na Marně (↗). Odraziv Maunouryho v tuhých bojích 5.—9. IX., byl nucen nicméně vlivem sousedních armád k ústupu. 1915 raněn, od 1916 ve výslužbě. Spis: Der Marsch auf Paris u. die Schlacht am Ourcq (2. vyd. 1926).

Kluczycki Franciszek Ksawery (1821—1904), pol. historik ve Wilanowie.

Klučárky, o. na Podk. Rusi, okr. Mukačevo, 1248 r. ob.

Klučenice, o. v Č., okr. Milévsko, 567 č. ob.

Klučenický, pseud. Martina Bujacia.

Klučov, o. v Č., okr. Č. Brod, 514 č. ob.

Kluge Friedrich (1856—1926), něm. germanista v Jeně a Freiburce.

Kluić Stevo (* 1889), jihosl. spisovatel a dramatik.

Kluit (kleut) Adrian (1735—1807), niz. dějepisec.

Kluk Krzysztof (1739—1796), pol. přírodozpytec. Sp.: Botanika dla szkól, Dykcjonarz roślinny (1786—8).

Kluknava, o. na Slov., okr. Gelnica, 1264 ob. (1151 čs.).

Kluky, o. v Č., okr. Čáslav, 473 č. ob. Tov. káv. náhr. a syrupu.

Kluky, o. v Č., okr. Písek, 880 č. ob.

Klumpar Jan Květoslav (1826—1909), prof. klas. jazyků a spisov. učebnic.

Klumpar Ladislav, JUDr. (1863—1930), advokát v Praze, býv. poslanec na říšské radě a obratný publicista. Vynik. kulturní a národohosp. pracovník.

Klumpar Otakar, MUDr. (1860—1915), primář nemocnice v Hradci Králové a pokr. politik.

Klun Vinko Fereri (1823—1875), slov. politik a spisov.

Klunzinger Karl Benjamin (1834—1914), něm. zoolog a cestovatel. Jeho práce se týkají fauny, hlavně Rudého moře.

Klusácké dostihy, ⌕ dostihy.

Klusáček Bohumil, MUDr. (* 1862), č. spisov. Sp.: Královské pohádky (společně s Karlem K.), 1898.

Klusáček Karel Ladislav (1865—1929), malíř a ilustrátor. Studoval na pražské malířské akademii u Lhoty a později u Pirnera. Přimknul se pak k Alšově umělecké tvorbě a tvořil v podobném stylu národním. Namaloval mnoho freskových obrazů do různých veřejných i soukrom. budov, rovněž oltářní obrazy do kostelů a různá sgraffita. Vynikl též v knižní ilustraci a provedl mnoho satyrických komposic, kreseb a dekorativních návrhů.

Klusáčková Marie (1888—1913), č. malířka, žák prof. Moriseta. Portretistka.

Klusák jest kočárový neb dostihový kůň, jehož vynikající vlastností jest klus. Proslulý jest k. orlovský z ruského chovu, založeného r. 1775 hrabětem Orlovem. Má v sobě arabskou krev, bývá nejčastěji barvy bílé a vyznačuje se zvláštním klusem: zvedá přední nohy hodně vysoko. Znamenitý jest k. americký, národní americký dostihový kůň, jehož praotcem (z r. 1788) jest anglický hřebec. Dobrý k. proběhne dráhu 1000 m dlouhou za tři m. (závodní za dvě m.) a vydrží touto rychlostí běžeti 20—30 km.

Klúšov, o. na Slov., okr. Bardějov, 571 čs. ob.

Klutschak František (1814—1886), red. Bohemie, protivník Čechů. Sp.: Andreas Haase (1864), Böhm. Adelssitze (I. Tetschen, 1855), Chronik des Annaklosters in Prag (1887), Der Führer durch Prag, Die Kriegsjahre Prags (1866).

Kluziště umělá, upravují se v korytech, napln. vodou, neb na uválcovaných plochách. V tomto případě děje se tak opětovaným postřikováním vodou po předchozím zamrzání předešlé vrstvy. Ve větších městech zřizována jsou k. u. úplně nezávislá na počasí, v budovách uzavřených, pomocí uměle vyráběného ledu. Půda jest upravena tak, aby vodu a teplo nepropouštěla. Četná potrubí čerpají na —10° ochlazený solný roztok vody, kterým vrchní as 12 cm silná vrstva vody zamrzá. Zimotvorné stroje udržují nízkou teplotu v potrubí.

Kluž, ⌕ Cluj.

Klvaňa Antonín (1867—1928), okr. škol. insp. v Orlové, nár. a kult. pracovník slezský. Za války konfinován. Založil v Orlové museum, Sl. mus. společnost a rod. školu.

Klvaňa Josef (1857—1919), prof. přírodopisu a básník. Věnoval se zejména mineralog. zkoumání. Básně pod pseud. Jos. Brádelský.

Kly, silně vyrostlé zuby, takže přečnívají z tlamy.

Kly, o. v Č., okr. Mělník, 897 č. ob. Přístav.

Klyčkov Sergěj Antonovič (* 1889), rus. spisovatel ze skupiny selských básníků.

Klysma (řec.), tekutina k vyplachování, klystér.

Klystér (řec.), tekutina, která se vstřikuje do konečníku, buď za účelem vyprázdnění střeva změkčením obsahu (vodou, heřmánkovým čajem, vodou s kuchyňskou solí, mýdlovou vodou, příp. olejem n. glycerinem v nepatrném množství), n. k opláchnutí sliznice střevní k léčebným účelům (rozl. léky) n. za účelem výživy (při žaludečním vředu, zúžení jícnu a pod.).

Klytaimèstra, dcera spartského krále Tyndarea, choť Agamemnonova, kterého zavraždila. Byla zabita svým synem Orestem.

Klytia, milenka Héliova. Když ji její milenec opustil, utrápila se a byla proměněna ve slunečnici.

km, zkr. pro kilometr.

Kmen, v gramatice, část slova, která zbude, oddělíme-li přípony.

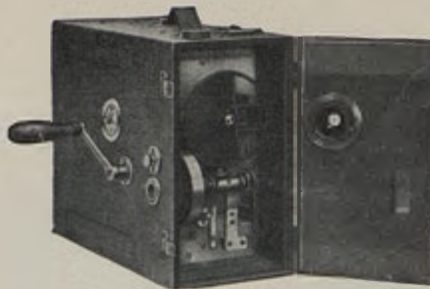
Kmenové jmění, kmenový (t. j. základní) kapitál, který tvoří finanční podklad hospodaření urč. podniku. Jde-li o samomajitele, počítá se pravidelně ke k. j. především nemovitost s celým přísluš., což jest kapitál, který v hospodaření zůstává nedotčen. Při podnikání družstevním a kolektivním vůbec znamená k. j. majetkovou hodnotu, kterou přinesli do podniku družstevníci nebo podílníci. — K. j. obecní, základní jmění jednotlivé obce, sestávající zvláště z nemovitostí.

Kmenový, základní.

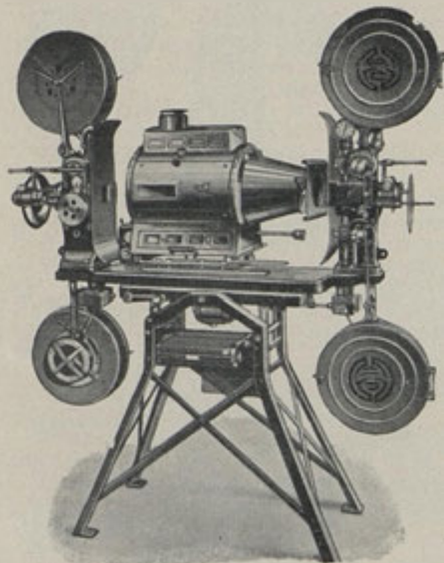
Kment, jemné batist. plátno lněné.

Kmet, v hist. čes. knížecí úředník vybavený vojenskou, soudní a správní pravomocí. Během času tento úřad vymizel a pravomoc byla rozdělena mezi více osob (komoří, sudí a písař). Dnes k. je soudcem laikem t. j. soudcem z lidu ve věcech urážek na cti tiskem spácha-

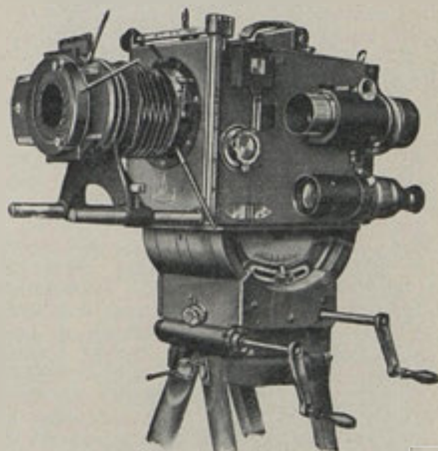
Kinotechnika I.

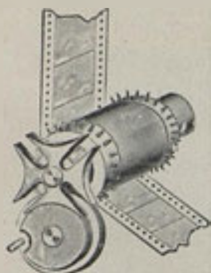
Jednoduchý přijímací přístroj (Ernemann). Pohled zpředu.

Hahn-Goerzova dvojačka.

Přijímací přístroj Askaniových závodů v Berlině.

Pohyb filmů maltézským křížem.

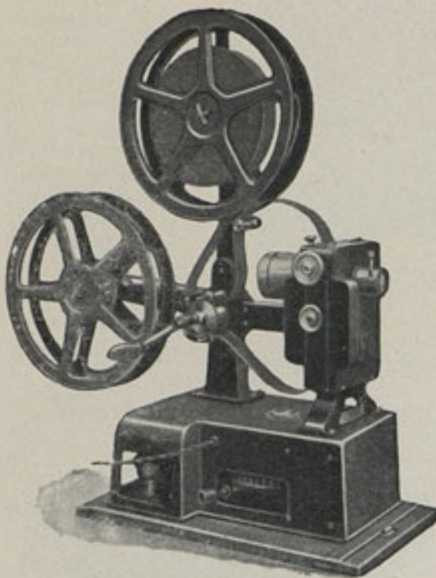

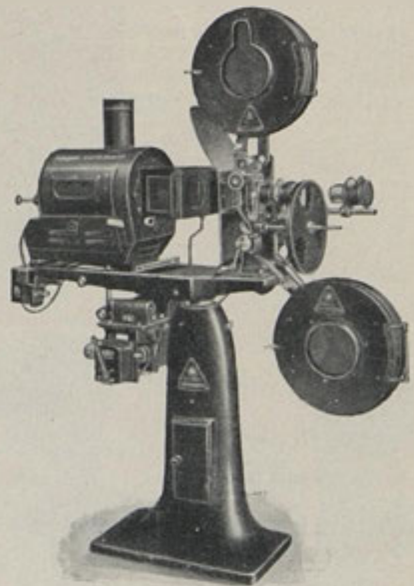
Ruční přijímací přístroj: uzavřený, otevřený.

Příloha Nového velkého ilustrovaného slovníku naučného.

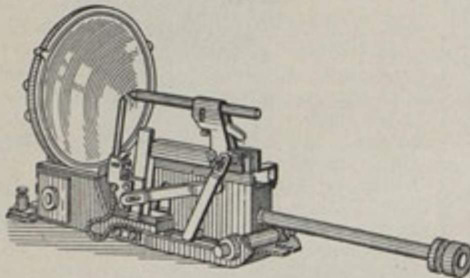
Kinotechnika II.

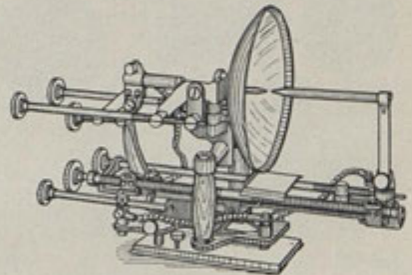
Projekční přístroj Krupp-Ernemannův.

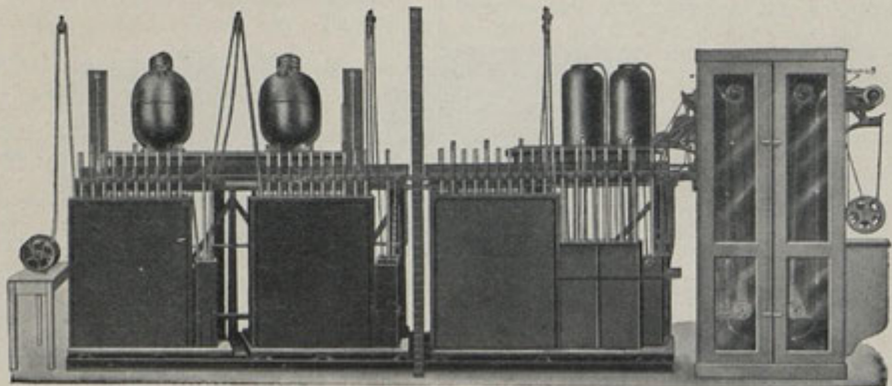
Projekční přístroj Krupp-Ernemannův: Imperator.

Zrcadlová obloukovka (Hahn-Görz).

Zrcadlová obloukovka (Krupp-Ernemann).

Vyvolávání filmů v přístroji Geyerově.

ných. Seznam osob hodících se pro úřad kmetský pořizuje se obdobným způsobem jako seznam porotců. Úřad může zastávati osoba obojího pohlaví, avšak více než 45letá, která bydlí déle než dva roky v obci pobytu. Osoby, které mají býti povolány k rozhodování konkrétního sporu (účastní se jen hlavního přelíčení), určují se losem. K. skládají do rukou předsedy senátu předepsaný slib o tom, že budou řádně plniti své povinnosti, zvláště pokud jde o hlasování. Hlasují dříve nežli soudci z povolání, aby se předešlo vykonávání vlivu na ně. Strana žalující i žalovaná mají právo zvoliti si do osmi dnů před hlav. přelíč. jednoho k. a jeho náhradníka; neučiní-li tak, povolá je soud. Ustanovení jurisdikční normy o odmítnutí i vyloučení soudce platí i pro úřad k.

Kmet Marija (* 1891), slov. spisovatelka románů a dramat.

Kmeť Andrej (1841—1908), slov. buditel a sběratel, farář v Krnišově a v Prenčově. S jeho jménem je navždy spojena Slovenská muzeálna spoločnosť v Turč. Sv. Martině, jejímž byl zakladatelem. Hojně přispíval do slov. časopisů a vydal knihu Hospodár na Slovensku a Veleba Sitna (1894).

Kmetiněves, o. v Č., okr. Kralupy n. Vlt., 483 č. ob. Kostel sv. Václava z r. 1730. Výr. hosp. strojů.

Kmeťko Karol, ThDr. (* 1878), slov. politik a biskup v Nitře. Posl. revol. N. S.

Kmety György (1810—1865), generál honvédů. V Turecku stal se jako Ismail Paša tur. generálem.

Kmín ↷ Curum.

Kmínek-Szedlo Jan († 1897), docent archeologie v Bologni, egyptolog.

Kmínka, lihovina, připravená z kmínu.

Kmitání, chvění (oscilace, vibrace) je periodický pohyb kolem určité základní polohy. Příkladem budiž kovová kulička, zavěšená na pružné spirále. Zatáhneme-li za kuličku, spirála se prodlouží, pak kuličku pustíme a spirála se začne zkracovati, zkrátí se přes původní délku a zase se prodlouží. Kulička (a ovšem jednotlivé částice spirály) se tedy pohybuje kolem své rovnovážné polohy. Jiným příkl. je napnutá struna. Vychýlíme-li z rovnovážné polohy její částečky, začnou se pohybovati kolem rovnovážné polohy směrem kolmým na délku struny. Chvění struny nazýváme příčným (transversálním), chvění kuličky zavěšené na pružné spirále je podélné (longitudinální). Chvění nastane, přivedeme-li částečky určitého tělesa z rovnovážné polohy, do níž jsou puzeny určitou silou, nejčastěji pružností. Nejjednodušším příkladem je kmitání harmonické. Nastává, je-li síla pudící částečky do rovnovážné polohy přímo úměrná výchylce z ní, což je u pružnosti splněno, dokud je výchylka menší než určitá mez pružnosti. Uvedený jednoduchý harmonický pohyb lze pokládati za průmět rovnoměrného pohybu v kruhu na průměr. — Vzdálenost kmitajícího bodu od polohy rovnovážné nazývá se elongace (výchylka), největší elongace je amplituda (rozkmit). Stav kmitajícího bodu v určitém okamžiku slove jeho fáse; je stanovena elongací a rychlostí. Projde-li kmitající bod všechny fáse (na př. z jedné krajní polohy do druhé a zpět), vykonal jeden kmit. Čas, za který se to stane, je doba kmitu čili perioda kmitání (chvění). Čas, za který kmitající bod dospěje do určité fáse, slove doba fáse. Liší-li se doby fáse o sudý počet půlperiod, jsou fáse stejné, liší-li se o lichý počet půlperiod, jsou fáse protivné (t. j. elongace jsou stejné co do velikosti, ale na různých stranách od rovnovážné polohy, směry pohybů jsou protivné). O pohybu harmonickém ↷. — Každé kmitání, jiné než harmon., můžeme si mysliti, že povstalo skládáním více chvění harmonických. Skládání chvění si pak představujeme jako skládání sil vůbec (↷ rovnoběžník sil). — Při chvění se mění ustavičně energie polohy v energii pohybu (e. kinetickou) a naopak. Při maximální výchylce je energie polohy maximální, avšak není tu žádné energie kinetické. Průběhem kmitu ubývá energie polohy a přibývá energie pohybu, jež dosáhne svého maxima při přechodu rovnovážnou polohou (rychlost pohybu je největší); pak zase ubývá energie pohybu až k nule (což nastane při opačné maximální elongaci) a přibývá energie polohy. — Tak by se to opakovalo do nekonečna. Poněvadž ale se pohyb přenáší i na prostředí, vyčerpá se po určité době energie, kmitajícímu bodu udělená a chvění přestává.

Kmitočet je počet kmitů za jednotku času (1 sec.).

Kmoch František (1850—1913), kapelník a hud. skladatel v Kolíně.

Kmotor Neboziec, pseud. Karola Bielka.

Kmotr (žen. kmotra), dorostlá osoba, která jménem křtěnce vyznává při křtu víru. Též při biřmování.

Knackfuss Hermann (1848—1915), něm. malíř a spisovatel. Sp.: Deutsche Kunstgeschichte (1888).

Knafr Josef (1801—1865), lékař v Chomutově, botan. spisovatel.

Knafr Karel, MUDr. (1852—1878), lékař v Praze, botanik.

Knahl Jan Křtitel (1823—1901), řed. kůru v Praze a hud. skladatel.

Kňahynin, o. na Pok. R., okr. V. Bereznyj, 493 r. ob.

Knajpa (něm.), krčma.

Knajsl (Kneisl) Matěj (1805—1890), učitel v Jihlavě a pozd. pol. úředník ve Lvově, č. spisovatel. Lit.: Zíbrt, Čas. mor. mus. zem. VIII., IX.

Knap Josef, PhDr. (* 28. VII. 1900 v Podůlší u Jičína), čes. spisovatel, bibliotékář Nár. musea (v Divadel. archivu) v Praze. V různosměrné generaci po válce zaujal místo kritika a novelisty,

Ph. Dr. Josef Knap.

hodnotícího v člověku i v tvorbě zemité jádro charakteru a tradice. Proti rafinované kultuře západní nadcenil rudimentární venkovanství a selství severské a východní. Redigoval v Turnově vycházející čas. Sever a Východ (1925—1929) a jeho beletr. edici. Sp.: Alej srdcí (1920), Ztracené jaro (1923), Úvod do krásné literatury (1924), Píseň na samotě (1924), Cesty a vůdcové (1926), Réva na zdi (1926), Hilbert (1926), Muži a hory (1928, přel. do švédštiny), Zaváté šlépěje (1929), Neznámému bohu (básně, 1929), Žloutnou stráně (1930).

Knapiński Władysław, ThDr. (1838—1910), prof. teologie v Krakově a círk. spisovatel.

Knapkoek (niz.), tenké, tvrdé, kulaté pečivo v Nizozemsku.

Knapovec (Knappendorf), o. v Č., okr. Lanškroun, 597 n. ob.

Knapp Albert (1798—1864), duchovní něm. básník ve Štutgartu.

Knapp Georg Friedrich (1842—1926), něm. národohospodář, určil hylodromii ceny kovu. Sp.: Staatliche Theorie des Geldes (1905, 1919).

Knapski Grzegorz (1564—1638), pol. filolog a slovníkář.

Knastr, druh tabáku.

Knaus Ludwig (1829—1910), něm. malíř, genrista, líčil lidový život.

Knauth Kristián (1706—1784), luž. spis. Byl z čes. exul. rodiny zhořelecké. Po studiích působil jako evang. farář ve Friedersdorfu u Zhořelce. V duchu doby se zabýval studiem dějin a starožitností a shromažďoval staré knihy, rukopisy a listiny, pilně se věnuje archiválním výpisům. Byl mezi prvními spolupracovníky zhořel. Luž. Magazinu a napsal veliké množství prací o Lužici, takže již za života dostal čestné pojmenování: rerum Lusaticarum indagator sollertissimus. Přes to, že při požáru fary 1754 přišel o všechny své knihy, rukopisy a výpisy, pořídil si je znova a pracoval neúnavně dále. Luž. lit. prospěl svými Typografickými annály Hor. Luž. (1840) a pak zejména hornoluž. církevními dějinami (Derer Oberlausitzer Sorberwenden umständliche Kirchengeschichte etc., 1767), jež jsou první vážnou, podrobnou a věcnou příručkou o Lužici vůbec. Psal německy. Lit.: J. Páta, Zawod (1929).

Knautia, ♀ chrastavec.

Knauz Ferdinand (1831—1897), maď. dějepisec, kapitulní probošt v Bratislavě.

Kňazolúcký, pseud. Štefana Volfa.

Kňaževo, ves u Sofie v Bulharsku, 4172 ob. (1926). Má minerál. zřídlo tepl. 31 °C.

Kňažice, o. na Slov., okr. Zl. Moravce, 1015 čs. ob.

Kňažnin Jakov Borisovič (1742—1791), rus. dram. spisovatel.

Knebelit, křemičitan železnatý a manganatý, nachází se celistvý a v stébelnatých agregátech, šedý, též načervenalý a černý, tv. 6—7, na ložiskách magnetovce u Dannemory a j.

Knedlhans (Liblinský) Jan (1823—1889), publicista a revolucionář z r. 1848. Sp.: Čes. přísloví a pořekadla (1847).

Kněhyně, vrch v Beskydách, 1257 m.

Knechtel Antonín († 5. II. 1887), akad. malíř v Praze.

Knechtel Jan (1701—1751), malíř v Praze.

Knechtel Jan Jeremiáš (1680—1750), malíř v Lehnici ve Slez. Původem Čech.

Knechtl Bohumír (* 1864), mor. novinář (od 1888) a šéfredaktor Pozoru v Olomouci. Sp.: 30 let našeho zápasu v Olomouci.

Kneidl František *(1855), ředitel škol v Karlíně, komunální a nár. pracovník. Býv. starosta Ú. M. Š.

Kneidl František, Ing. Dr. (* 1884), přednosta elektris. odd. min. veř. prací a význ. pracovník elektrotechn.

Kneipp Sebastian (1821—1897), katol. kněz, farář ve Wörishofen, obíral se od

1848 vodoléčbou a jinými přírodními léčebnými metodami a napsal o nich též mnoho děl. Vešk. jeho spisy byly přel. do češt. prof. Ježkem, poslední jeho spis Kodizill atd. přel. Mirohorský. Svého času vycházel též časopis Český Kneip.

Knemis, lesnaté pohoří ve starém Řecku, 930 m vys.

Kneppelhout Johannes (1814—1885), nizozem. spisovatel.

Kner Rudolf (1810—1869), rak. zoolog, prof. ve Lvově a Vídni.

Knetl Jan, Ing. Dr. (* 1888), č. lesn. inženýr a odb. lesnický.

Kneža, největší bulhar. vesnice, čítající 10.545 obyv. Bohaté zeměděl. středisko, patří do orěchovského obvodu a Vračanského okresu.

Kněždub, o. na Mor., okr. Hodonín, 1314 č. ob.

Kněževes, o. v Č., okr. Praha-venkov, 508 č. ob.

Kněževes, ms. v Č., okr. Rakovník, 1784 ob. Po Žatci nejrozsáhlejší chmelařství, kamenouhel. doly.

Kněží Hora, též Katovická Hora, vrch u Katovic na Strakonicku, 497 m vys.

Kněžice, o. v Č., okr. Čáslav, 350 č. ob.

Kněžice, o. v Č., okr. Poděbrady, 864 č. ob.

Kněžice (Groß-Herrndorf), o. v Č., okr. Něm. Jablonné, 335 n. ob.

Kněžice, o. na Mor., okr. Jihlava, 1222 č. ob.

Kněžívka, o. v Č., okr. Praha-venkov, 443 č. ob.

Kněžmost, ms. v Č., okr. Mnich. Hradiště, 1126 č. ob.

Kněžnice, o. v Č., okr. Semily, 580 č. ob.

Kněžpole, o. na Mor., okr. Uh. Hradiště, 832 č. ob.

z Kněžomosta Vaněk, pseud. Václava Valečovského.

Kněžovský, pseud. Václava Hornofa.

Kněžské Dvory, o. v Č., okr. Č. Budějovice, 905 čs. ob.

Kněžstvo, stav, uschopněný konati oběti náboženské, representující nábož. a církev, obdařený mystickou mocí. V křesťanství vytvořil se stav k. v. II. stol. po Kr., jmenovitě v pravoslaví a katolicismu. Protestantismus pojem ten nezná. Pojem k. nese ssebou hodnost prostředn. mezi lidmi a Bohem, obdařeného zvláštní magickou mocí, vykonávati vliv na nadpřirozené sféry, a propůjčovati svátosti a milosti věřícím.

Kniazlewicz Karol (1762—1842), pol. generál, bojoval pod Bonapartem v Italii, později pod Poniatowským.

Kniaziolucki Zbigniew (1852—1905), pol. bibliotékář v Krakově a historik.

Kniaźnin Franciszek Dionizy (1750—1807), pol. básník.

Kničanin Stefan Petrović (1807—1855), srbský generál a vojevůdce, bojoval 1848 proti Maďarům, 1854 min. vojenství.

Knidia, příjmení Afrodity.

Knidos, starov. m., založ. Féničany, potom hl. město společných měst dórských v Malé Asii.

Knies Jan (* 1860), mor. archeolog, řídící uč. v. v. Svoje sbídky daroval Mor. z. museu. Studoval bydliště diluv. člověka v Mor. Krasu.

Knies Karl (1821—1898), něm. národohospodář, profesor státních věd v Heidelberku, zástupce histor. směru v národohospodářství.

Knific Ivan (* 1875), slovin. spisovatel cestopisů.

Knigge Adolf, svob. pán (1752—1796), něm. spisovatel a dramatik, populární filosof. Sp.: Über den Umgang mit Menschen (1788, překl. č. 1914).

Knight (angl.), v Anglii rytíř s titulem Sir před křestním jménem.

Knights of Labor (najts of lébr, angl.), severoamer. dělnický spolek, zal. r. 1869 ve Filadelfii.

Kniha, soubor listů neb archů popsaných nebo potištěných a spojených v celek. Ve starověku používáno papyrusu a pergamenu. Knihy papyrusové byly ve formě svitků. K. v moderním smyslu (sestávající ze sešitých listů) byla již dříve předmětem umělecké práce, jež se vztahovala na vnějšek (vazbu) a na vnitřek (na pergamen a papír, písmo a tisk). Drahocenné rukopisy měly pergamen barvený purpurově nebo černě se zlatým nebo stříbrným písmem (na př. Codex argenteus v Upsale); jiné rukopisy opět barevné, dekorativní a ilustr. (🔍 minia-

d) desky, e) rohy, r) hřbet, k) kapitálek, v) předsádka, s) ořízka, b) hřbetní lom, přehyb, p) okraj papírový, g) 1—4 obrazec sazby, vlevo dvousloupcový, o) zarážka, z) stránkování, sp. sloupec s číslicí sloupcovou, t) stránkové záhlaví, h) ozdobné záhlaví, i) iniciála, u) závěrečná vigneta, m) norma, archové označení díla, a) signatura.

tury). První tištěné knihy byly ručně malovány (na př. Gutenbergova 42řádková bible). První knihou s tištěnými ozdobami jest žaltář z knihtiskárny Fustovy a Schöfferovy z r. 1457. Rozkvět a umělecké rozvití knižních ozdob souvisí těsně s vývojem tiskařského umění. V městech, kde byli činní význační tiskaři (Benátky, Basilej, Norimberk, Augšpurk, Frankfurt, Lyon, Paříž, Vitemberk, Halle, Antverpy), objevují se brzo kresliči, dřevorytci a rytci, kteří pracovali převážně na ozdobách a ilustracích knih. — Koncem XVI. povstalo mědirytectví pro ozdobu knih a bylo pěstováno zvláště v Antverpách, kde vytvořil Rubens a jeho žáci četné předlohy pro tiskárny Plantina Moreta a j., jež byly vyryty v mědi. V nejnovější době obírali se mnozí umělci reformou knižní výpravy. Žádá se utvoření co možno uzavřeného textového obrazu a pojetí knižní stránky jako plošné dekorace. — K. bloková (deskotisk), kniha, jejíž celé strany (obraz i text) byly otištěny z jediné tabule dřeva (desky). Hotoveny byly v 2. pol. XV. st. v Nizozemsku a Německu. Nejdůlež. deskotisky jsou: Ars moriendi, Biblia pauperum a Speculum humanae salvationis. — K. Ďáblova, ↪ Codex gigantues. — K-y pozemkové, ↪ pozemkové knihy.

Kniha, v zool. ↪ žaludek.

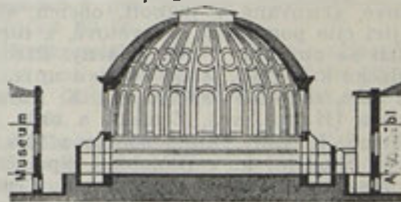
Knihařství, řemeslo, dostupující až k výrazu uměleckému, jež se zabývá vázáním archov. složek knihy do ochran. desek. Archy sešívají se rozličným způsobem, jak toho vyžadují různé druhy vazby, jinak se šije pro lehčí vazby, jako kartonáž a plátěnou, jinak pro polokoženou a koženou. Šije se na stole volně v ruce nebo na zvl. šicím stroji. Na začátek a na konec knihy se připojí dvoulist nebo čtyřlist bílého nebo barevného papíru t. zv. předsádka. Sešitá kniha se na hřbetě překlíží, přelepí organtinem a papírem, ořízne v řezačce po všech třech volných stranách, anebo pouze nahoře, k horní a dolní straně hřbetu se přišije nebo přilepí ozdobný „kapitálek" a tím je kniha připravena k vložení do desek. Obvykle se stlouká hřbet oble kladivem, nechává se však též kolmý. Ořízka se barví rozmanitým způsobem, anebo zlatí. Vazby se rozeznávají papírové (kartonáž), poloplátěné nebo celoplátěné, polokožené nebo celokožené (zvané polofrancouzské a francouzské), pergamenové nebo jen s perg. hřbetem. Plátna, jichž se na vazbu užívá, jsou zvláště připrav. plátna anglická. Kůže se užívá telecí, skopové, hovězí, kozí (maroquin, saffian) i jiné. Při výrobě ve velkém šijí se knihy na stroji a to nejen nitmi, ale i drátem, jímž však se archy ničí. Vazba dokonalého proved. řemeslného a umělecké ceny může vyjíti jen z práce ruční, ale na vazbu tovární a běžně užitkovou jsou sestrojeny stroje dobré specielní výkonnosti. Knižní vazba a knihvazač. se objevuje s knižní formou nynějšího způsobu v prvních stoletích po Kristu. Při vazbách na pergamenové rukopisy a bohoslužebné knihy v době románské se užívalo desek dřevěných a výzdoby spíše klenotnické a kovotepecké. V době gotické byla celokož. vazba zdobena řezbou nebo tlačením ozdobn. tlačítek na slepo. Za renesance proniklo do evropského knihařství z východních zemí přes Italii zlacení a bylo prováděno ručními želízky vedle slepotisku kovovými deskami. Obzvláště přispěli vývoji knihvazačského umění v XVI. stol. sběratelé Thomas Maioli a Jean Grolier, jenž přenesl renesanční zlacení z Italie do Francie, kde podporou králů se rozvinula velká tradice a posloupnost slavných knihařů (Geoffroy Tory, Nicolas Eve a styl à la fanfare, Le Gascon, Badier, K. Ph. Padeloup, Dérome, K. Maïret, Thouvenin), kteří měli vliv na knihařství evr. národů. Po baroku působením válečných a revolučních událostí knihvazačství bylo zaraženo a ochuzeno, jako vazba byla zjednodušena. V XIX. st. bylo přivedeno strojní výrobou zvl. lipskou do úpadku, z něhož k novému rozmachu došlo až ke konci století působením vynikajíc. jednotlivců knihařů (v Anglii Cobden-Sanderson, ve Francii Marius Michel a Léon Gruel, v Německu Paul Kersten a j., v Čechách L. Bradáč a A. Malík). Literatura: L. Bradáč, Knihvazačství (1912); K. Chytil, Dějiny českého knihařství (1899); J. Krecar, Řemeslo a umění v knize (1927) a v Nár. Listech 1929 č. 151—336.

Knihinin, obec v Polsku (vých. Halič), vojv. Stanislavovské, 16.554 ob.

Knihkupectví, živnostenské zhotovování a rozšiřování literárních produktů jako obchodního předmětu. 1. Nakladatelství dává zhotovovati knihy a časopisy ku prodeji; 2. a) sortiment, prodej knih v obchodech a zasíláním, b) kolportáž, prodej cestováním a podomním obchodem, c) antikvariát, obchod knihami staršími, upotřebenými a v ceně sníženými. 3. Komisionářství neboli obchod zprostředkovatelský, agent a prostředník mezi knihkupci různých odvětví, jejich zasílatel, částeč. i sklad knih. Rozhodl-li se nakladatel vydati nějaké dílo, tu uzavírá obyč. nakladatelskou smlouvu, v níž jsou obsažena ustanovení o honoráři, termínu vyjití, nákladu atd. Dá-li tisk-

nouti autor knihu na své útraty, říkáme, že ji vydal vlastním nákladem. Vedle oznámení v odborných listech knihkupeckých a prospektech (Bibliographie de la France, Publisher's Circular, Börsenblatt für den deutschen Buchhandel) rozesílá se kniha jako novinka na knihkupce, kteří ji zařadí do svého sortimentu a pečují o její rozprodej. Neprodané zboží je buď remitováno (odesláno) nebo disponováno (zaneseno do nového účtu) nebo odpočteno (zaplaceno). — Z dějin: Nejstarší zprávu o koupi knih (svitky papyru) nacházíme u starých Egypťanů. Vlastní obchodování knihami znali teprve Řekové. Vedle cestujících knihkupců a vyvolavačů vyskytují se též usedlí (řec. bibliopolae), současně též obyč. opisovači (lat. librarii). V Římě vyvíjel se obchod knihami koncem III. st. př. Kr. (znám je Pomponius Atticus, nakladatel Ciceronův). Předčítatelé diktovali písařům a vazači slepovali jednotlivé listy ve veliké svitky. Později, ve středověku, dovedli psáti jen kněží, kteří si zhotovovali knihy jen pro vlastní potřebu, pergamen byl mimo to velmi drahý. Teprve zakládáním universit (XII. st.) vznikla větší potřeba učebnic; tenkrát byl též vynalezen lacinější papír z plátna. Obchod rukopisy ve formě půjčování vyskytuje se nejprve v Italii (XIII. st.). Majitelé půjčoven (stationarii) nebo písaři (scriptores, amanuenses) zhotovovali rukopisy. Obchod stoupl, když mnoho rukopisů (které se dřív směly obyč. jen půjčovati) bylo 1350—1450 zachráněno před Turky a přeneseno do Italie. Asi v téže době objevili se půjčovatelé a potom obchodníci i ve Francii. V době vynalezení knihtisku vytvořila se určitá obchodní praxe, jež tvoří základ k dnešnímu obchodu knihami. Obchodníci rukopisy přeměnili se rychle v obchodníky tisky. S počátku byli tiskaři též nakladateli a prodavači svých tisků. Bohatí šlechtičtí příznivci uhrazovali část nákladů, spojených s tiskem a stali se tak prvními nakladateli. Na trzích objevily se knihy kolem 1476, sensační novinky byly vyvolávány, ponenáhlu byly oceňovány podle vnitřní hodnoty. V době reformační rostl mocně počet prodavačů knih a kolportážní, podomní obchod se ohromně rozvinul. Nejvýznamnější středisko světového knižního trhu byl tehdy Frankfurt n. M., jež však byl zatlačen národním knižním obchodem, zvl. když vyšel první Index librorum prohibitorum (1559), jímž na př. něm. literatura byla z Italie a Francie téměř úplně vytlačena. V Čechách se obchod knižní vyvíjel podle vzorů zahraničních a v nejstarší době souvisel s universitou. V době probuzenské V. M. Kramerius a J. Hostivít Pospíšil počali obchodovati ryze českým sortimentem. V nové době obchod knihami u nás takto organisován: A. Organisace zaměstnavatelské: Svaz knihkupců a naklad. českoslov. republ. v Praze, založ. 1879, vydává odborný čas. Československý knihkupec (pro členy) a Literární rozhledy (pro obecenstvo); Svaz knihkupcov a nakladateľov pre Slovensko; Spolek českosl. knihkupců pro Moravu, Slezsko a Slovensko, se sídlem v Brně, zal. 1920; Klub moderních nakladatelů Kmen v Praze, založ. 1926, vydává čas. Kmen pro čtenářstvo; Gremium knihkupců a nakladatelů v Praze; Východočeské gremium knihk. v Hradci Král., založ. 1922; Západočeské gremium knihk. v Plzni, zal. 1926; dále organisace něm. knihkupců Verband se sídlem v Duchcově, zal. 1922; Genossenschaft se sídlem v Ústí n. L., založ. 1915 a Verein deutscher Buchhändler Böhmens, sídlo Duchcov, založ. 1907; na Moravě Slezsku Verein der mähr.-schles. Buchhändler sídlem v Brně, zal. 1891. B. Organisace zaměstnanecké: Ústřední spolek českoslov. knihkupeckých účetních a pomocnictva knihk. a nakladatel. v Praze, zal. 1877, vydává čas. Knihkupecké rozhledy a zprávy; Hromada pomocníků při gremiu knihkupců a nakladatelů v Praze, zal. 1891; Odborové sdružení knihkup. a nakladatelského pomocného personálu, zal. 1924, sídlo Praha. C. Pomocná zařízení knihkupecká: Obchodní družstvo českých knihkupců, zal. 1917; Záložna knihkupců a naklad. a škola pro knihkupecké účetní, v níž se vyučuje podle osnovy, schválené minist. školství a nár. osvěty, návštěva (2 roky) je povinná (Odborná pokračovací škola Gremia knihkupců a nakladatelů pražských).

Knihomilství, ○ bibliofilie.

Čitárna Britského Musea v Londýně.

Knihovna, místo, kde jsou uschovávány knihy, buď skříň jako nábytek, neb budova. Podstatným znakem k. je uspořádání a účel k jich využití, čímž se liší pojem k. od pouhého skladu knih. —

Dějiny knihoven sahají do nejzazšího starověku. Již staří Egypťané měli veliké sbírky papyrových svitků, stejně tak v Assyrii a Babylonii znali budovy a místa, v nichž byly uschovávány deštičky s písmem. U Řeků nacházíme jen nepatrné zmínky o soukrom. knihovnách; o knihovně založené Peisistratem jsou pochybnosti. Teprve, když ztrátou svobody šíří se kultura řecká do Asie, Egypta a Italie, objevují se četné knih. soustřeďující řeckou literaturu. Nejdůležitější byly dvě knihovny v Alexandrii, založ. Ptolemaiem, a v Pergamu. V Římě objevuje se smysl pro knihovny až po II. válce punské. První veřej. knihovnu založ. Asinius Pollio. Za Augusta patřilo k dobrému tónu, aby každý patricij měl soukrom. knihovnu. O zařízení římských k. poučují nás Vitruvius, Plinius a vykopávky v Herkulaneu. Ve IV. stol. bylo v Římě 29 veřej. k. V bouřích stěhování národů zanikly i k.; přesto však zachránili mnichové, hl. pak benediktini památky pohanské literatury. Střediskem knihovnictví staly se kláštery. Nejslavnější středověké k. byly: Monte Cassino, Korvey, Fulda, Sankt Gallen, kde opat Gosbert (816—836) založil jedinečnou k. Nový ruch v zakládání k. způsobila renesance. Ve Florencii sbírali knihy Medicejští; papež Mikuláš V., zakoupením 3000 rukopisů založil k. vatikánskou. — Nová epocha nastala objev. knihtisku a reformací a protireformací. Ve válkách mnoho sbírek bylo zničeno. Nová doba svou snahou po zevšeobecnění vzdělání je mimořádně přízniva k. Rozeznávají se tyto typy k.: centrální, jichž typem je Národní k. v Paříži, K. britského musea, Kongresní k. ve Washingtonu, lipská Deutsche Bücherei, Pruská státní k. v Berlíně; universitní, které zaujímají čelné místo jako k. výlučně vědecké se staletou tradicí; administrativní, příruční k. vysokých úřadů stát., a konečně k. lidové, zřizované v jednotl. obcích, sledující cíle popularis. a osvětové, k nimž druží se obyčejně i veř. čítárny. Přední vědecké k. v ČSR. jsou: Veřej. a univ. k. v Praze, zal. 1348 (600.000 sv.), K. Národ. musea (½ mil. sv.), Zemská a univ. k. v Brně, K. univ. Komenského v Bratislavě, Studijní k. v Olomouci, Společná k. vys. škol. techn. v Praze, K. České vys. školy techn. v Brně, K. němec. vys. školy techn. v Brně, K. vys. školy báňské v Příbrami, (⚲ Jar. Borecký, Státní vědecké k. československé, Knižní kultura 1926) a 23 k. administrativní (⚲ B. Koutník, K. administrativní. Knižní kultura 1926), při ministerstvech a centrál. úřadech. O lid. k. ⚲ ČSR., Knihovnictví lidové.

Knihovník, bibliotekář, úředník spravující knihovnu.

Knihovní pohledávka, pohledávka, kterou věřitel vložil na nemovitost (jednu neb více) svého dlužníka do veřej. knih pozemkových a získal tak zástavní právo knihovní. Tím získal zajištění pro zaplacení dluhu a může uspokojení v krajním případě dojíti provedením dražby nemovitosti.

Knihovní pořádek, uvedení obsahu pozemkových knih v souhlas se stavem skutečným. Často se stává, že různá právní jednání mezi majitelem nemovitosti a jeho kontrahenty (prodej, směna) nebo i jiné důležité skutečnosti (dědictví, vyvlastnění, vydržení, promlčení atd.) nejsou vždy zapsány do veř. knih. Může se tak státi buď opominutím nebo úmyslně (za účelem ušetření poplatků, příp. i ke klamání veřejnosti). Naše knih. právo pečuje různými prostředky o odstranění neshod mezi stavem knihovním a mezi skutečným stavem právním. Úřady katastrální mají uloženo, aby knihovním soudům oznamovaly všecky změny nemovitosti se týkající. Úřední zeměměřiči mají revidovati obvod jim přikázaný vždy nejméně jednou za tři leta a zjištěné změny ohlásí katastrální úřad knih. soudu t. zv. ohlašovacími archy. Majitelé nemovitostí mají posléze uloženo, aby každou změnu v osobě držitele nemovitosti hlásili berním úřadům nebo evidenčním zeměměřičům. Knihovní soud se pak má postarati o to, aby ohlášené změny byly též provedeny v knihách. Buď provede k. p. sám (na př. jde-li o nové označení parcely: dříve pole, nyní zahrada n. stavební místo) n. vyzve stranu, aby sama zažádala o příslušný zápis. Jindy se docílí k. p. přímým zakročením soudu. Zásadně soud sice z úřední povinnosti neprovede žádného zápisu, nýbrž vyčkává popudu interesentů (t. zv. princip volnosti), avšak z této zásady jsou výjimky: z úř. povinnosti provede se vklad propůjčené nezbytné cesty a zápis práv určených v řízení pozůstalostním (vždy ovšem až po pravoplatnosti soudních výroků).

Knihovní právo, souhrn právních norem, upravujících poměry, týkající se nemovitostí zapsaných ve veř. knihách, t. j. v knihách pozemkových, železničních a horních. Pod pojmem k. p. rozumíme však také ono právo, jehož se nabude vkladem do knih (na př. právo vlastnické, zástavní, nájemní, pachtovní, služebnosti atp.). K. p. v pravém slova smyslu má za účel postaviti obchod nemovitostmi na bezpečný základ a proto

přesně upravuje v knih. zákoně (řádě) všechny otázky jich se týkající.

Knihovní řád, zákon, upravující všeobecné zásady, jimiž se má říditi knih. právo. V Rak. byl vydán říšský zákon ze dne 25. VII. 1871, č. 95 ř. z. a podle něho byly pak vydány jednotlivé zákony zemské: v Č. k. ř. č. 92/1874, na Mor. a Slez. č. 97 a 98/1874. Tyto zem. zákony hlavně řeší otázku zakládání a řádného vedení poz. knih. Na Slov. a Podkarp. Rusi platí k. ř. z 15. XII. 1855 č. 222 ř. z., pro Hlučínsko vlád. nař. z 15. I. 1921, č. 18 Sb. z. a n. a další nař. č. 77, 198 a 202 z r. 1921. Histor. základ k zavedení bezpečnosti právního obchodu nemovitostmi byl dán v českých zemích již ve st. XIII. Knihy poz. se nazývaly a dodnes se zovou zem. desky. Již dne 22. IV. 1791 byl vydán deskový patent český, který je nejdůlež. pramenem pro knih. právo. K. ř. z roku 1874 určil, že se pozemková kniha skládá z knihy hlavní a ze sbírky listin. Kniha hlavní se skládá z knihov. vkladeb, do nichž se zapisují jednotlivá knih. tělesa, jejich změny, věcná práva k tělesům knih. a jejich změny. Sbírka listin obsahuje ověřený opis každé listiny, která byla podnětem ke knih. zápisu. Jsou zde uschovány opisy tržních smluv, zástavních a dlužních úpisů, testamentů, soud. rozhodnutí atd. Knih. soud vede též t. zv. osobní rejstřík, což jsou abecedně uspořádané seznamy osob, které mají vlastnická, zástavní n. jiná práva k některé nemovitosti v poz. knihách obsažené, a dále rejstřík věcný, t. j. seznam knihov. těles, uspořádaný místně.

Knihovní soud, soud ,u něhož jsou vedeny pozem. knihy. Zem. desky, ve kterých jsou vloženy toliko nemovitosti, zapsané již před úpravou knihov. práva v jednotl. zemích, jsou vedeny u sbor. soudu I. instance (s. krajský) v místě, kde desky jsou. Obecné knihy pozemkové vedou okresní soudy; zapsány jsou v nich nemovitosti ležící zcela n. větším dílem v obvodu okr. soudu. Toliko poz. knihy o knih. tělesech, která tvoří nemovitosti ležící v obvodu města, ve kterém je sídlo sborového soudu I. instance, vede tento sborový (krajský) soud (na př. krajský soud v Táboře vede poz. knihy, ve kterých jsou zapsány pozemky města Tábora; pozemky z táborského okresu jsou zapsány u okr. soudu v Táboře).

Knihovní těleso, jedna nemovitost n. soubor souvislých či nesouvislých pozemků, které mají v knih. obchodě tvořiti jeden celek. Za k. t. se tedy považuje právě tak 1 stavební parcela jako dům se zahradou, tovární budova se dvorem a statek se všemi polnostmi, ať jsou již souvislé či nikoliv. Dále jsou k. t. i práva horní a právo stavby podle zákona ze dne 26. IV. 1912, č. 86 ř. z.

Knihovní vložka (vkladba), místo v hlavní knize pozemkové, které jest vyhrazeno pro jedno knih. těleso a pro věcná práva k němu i pro všecky změny tohoto tělesa a věc. práv. Zásada, že každá vkladba má obsahovati jen jediné knih. těleso, jest prolomena v případě, že nejde o knihovní tělesa veliké ceny, že patří všechna jednomu vlastníku a že se nelze obávati zmatení knihov. stavu. Pak lze i více knih. těles zapsati do jedné k. v. K. v. má tři různé listy: list A (list statkové podstaty), list B (list vlastnický) a list C (list závad). Prvý obsahuje nadpis knih. tělesa a má dvě oddělení. V jednom jsou uvedeny části knih. tělesa (t. j. jednotlivé parcely s udáním způsobu obdělání: pole, zahrada, louka, pastvina atd.). v druhém odd. jsou udány změny knih. tělesa a všechna práva s nemovitostí spojená a patřící proto každému jejímu majiteli (právo služebnosti, právo várečné). List B jest obrazem toho, kdo jest majitelem nemovitosti. Sem se zapisují i závažné skutečnosti, vlastníka se týkající (na př. nezletilosti, zbavení svéprávnosti. vyr. a konk. řízení). List C je pro obchod nemovitostmi nejdůležitější, protože zde jsou uvedena všechna břemena a práva na knihov. tělese váznoucí (služebnosti, zást. práva, právo zpětné koupě, právo předkupní, právo z nájemní smlouvy, pacht, právo stavby podle zák. z r. 1912) a všechna omezení, která postihují každého vlastníka nemovitostí a jsou tedy již uvedena i na listě B. Z obsahu tohoto listu jest patrno, čím a jak jest nemovitost zatížena a zvl. co si vlastník na ni vypůjčil. Slouží proto tyto záznamy především osobám, které se interesují o koupi nemovitosti nebo které chtějí vlastníku poskytnouti hypotekární zápůjčku na ni.

Knihovnická škola, státní, zřízena r. 1921 podle zákona o veřejných knihovnách. Odbor český a německý, řed. dr. J. Volf.

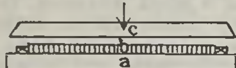
Knihovnictví, nauka, poučující o zkušenostech vědeckého i technického rázu. vztahujících se na zařízení a správu knihoven. Dělí se obyčejně na bibliotekografii, nauku, která se zabývá dějinami a popisem jednotlivých knihoven, a bibliotekonomii, která obsahuje vlastní praktickou nauku o zařízení a správě. O stavbě knihoven ⚲ knihovny. Zařazování knih děje se obyčejně podle tří typických formátů: folio, kvart a oktáv,

takže formátem větší knihy staví se dospodu skříně, menší výše. Moderní k. řadí knihy pouze podle formátu, za účelem úspory místa. Řaditi knihy podle oborů, spisovatelů neb dokonce abecedně, je zastaralé. Systematicky řadí se knihy jen v katalogu, podle lístků. Katalogisace: Titul knihy se v podstatných částech opisuje na kartony, které se pak řadí v seznamy podle hesel nadepsaných. Rozeznávají se seznamy: abecední jmenný, podle spisovatelů, systematický, podle vědních oborů, heslový, podle hesel, která vyznačují obsah knih. Dále mají knihovny k účelům vnitřním katalogy: přírůstkový, kam se zapisují knihy tak, v jakém pořadí došly, místní, kam se zapisují knihy tak, jak jsou uloženy ve skříních podle signatur. Seznamy tyto jsou svazkové. Lidové knihovny mají i seznam titulový, ve kterém jsou knihy zařazeny podle nadpisu. — Každá kniha je opatřena signaturou (očíslováním), která uvádí skříň, paprsek, ve kterém je kniha uložena, a její pořadové číslo v paprsku. Skříně jsou označeny čísly, paprsky písmeny, pořad opět čísly (arabskými, na př.: 25 E 750). Nový způsob označuje pouze paprsek a pořadové číslo (na př.: F 155), které běží bez ohledu na skříň. — Americký systém desetinný, který umožňuje, aby signatura knihy v číslech dávala i obsah knihy (⚲ desetinné třídění), se v evropských knihovnách ujímá velmi pomalu. — Rozmnožování knihovny se děje koupí, výměnou neb povinnými výtisky. Výběr knih děje se podle účelu knihovny. (Universitní doplňují pravidelně všechny vědní obory. U nás knihovna Nár. musea specialisuje se na tisky české neb v Čechách vydané a literaturu slovanskou.) — Využití knihovny jest poslední a nejdůležitější obor k. Lidové knihovny jsou převahou knihovnami výpůjčními, vědecké studijními, konservační pak přístupny jen badatelům. Knihy z knihoven vědeckých a konservačních možno studovati obyčejně jen v knihovnách. — Literatura: Československé knihovnictví (1925), Časopis čsl. knihovníků. — Knihovnictvím se zabývali u nás: Borecký, Calábek, Dolenský, Koutník, Fr. Páta, Poch, Fr. Soukup, Thon, Tobolka, Volf, Zíbrt, Živný.

Knihovny, budovy, obsahující knižní sbírky, soustavně uspořádané a veřejně přístupné. Starší typ knihoven byl přechovávati knihy ve velikých sálech ve skříních podél zdí, kdežto nové mají podobu skladiště, ve kterém jsou knihy uchovávány v regálech. Mimo úřadovny pro vnitřní službu mají k.: výpůjční protokoly, čítárny, fotografické ateliéry, šatny, v poslední době i přednáškové síně Skladiště knih staví se tak, aby bylo světlé, suché; podlahy jsou z kovu, skla, skříně ze železa, z plechu. Dbá se, aby materiál vzdoroval ohni. Příklady staršího typu jsou knihovna Sainte-Geneviève v Paříži, u nás knihovna Strahovského kláštera, nového pak Deutsche Bücherei v Lipsku, Stát. knihovna v Berlíně, u nás knihovna Národního musea, universitní knihovna a Ústř. knihovna m. Prahy.

Knihtisk. Knihtiskem rozumíme tisk s výšky, při němž obraz písma n. kresby vyniká z podkladu, takže se otiskují plochy vyčnívající, čímž liší se od tisku ⚲ z hloubky. Každá knihtiskárna skládá se ze dvou oddělení: sazárny a tiskárny. V sazárně upravují se písmo a obrázky z písmen a štočků v tisk. formy, v tiskárně pak se tyto tisk. formy ve strojích a lisech pomocí barvy přenášejí na papír. Potřebné písmo pro sazárnu dodává písmolijna, jež používá k lití písma tvrdé liteřiny, t. j. směsi 68 dílů měkkého olova, 27 dílů antimonu a 5 dílů cínu. Velké tiskárny bývají zařízeny i vlastními stroji na lití písma. Písmo je naloženo v sazečské kase, jež je rozdělena v přihrádky, a to tak, že má sazeč nejvíce používaná písmena sobě nejblíže. Důležitou pomůckou sazeče vedle písma je sázítko (háček), do něhož sazeč podle rukopisu sesazuje litery, označené vroubky (signaturami), jež napomáhají sazeči při sázení k zrychlení jeho výkonu. Aby byla sazeči práce při sázení usnadněna, používá linky sázecí, jež je stejně vysoká jako písmová kuželka. Mimo písmo pomáhá sazeči i t. zv. mrtvý materiál, t. j. výplňky, jichž není v tiskovinách viděti, ježto jsou nižší nežli litery. Řádka za řádkou řadí se v sázítku, a když je háček plný, vyzvedne sazeč sazbu ze sázítka a odkládá na sazebnici (loďku). Loďka je zinková deska z plechu asi 1½ mm silného, jejíž tři strany jsou uzavřeny rámcem nižším nežli písmo. Sazeč postupuje takto tak dlouho, dokud nevysadí sloupec sazby (špaltu), kterou pak opatrně vyváže slabým motouzem (1—2 mm). Ježto se nedocílí při vší opatrnosti, aby sazba byla bez chyby, dává se její obtah k přečtení korektorovi. Otisk (obtah) sazby docílíme buď primitivně ručně (kartáčem) nebo na ručním lisu. Korektor podle rukopisu přesně nahlédne, zda sazeč vše správně vysadil a na okrajích obtahu vyznačí případné chyby, načež vrátí sazeči k opravě vyznačených chyb obtah i s rukopisem. Důležitou pomůckou je sazeči při opravě sazečské šídlo

k vypichování chybných liter. Po provedení domácí korektury zasílá se korektura obyčejně autorovi, jenž ji přečte a vyznačí ještě případné chyby, jež zbyly po domácí korektuře, a zašle ji i s rukopisem do tiskárny k lámání, napsav na ni: imprimatur. Když má sazeč provedené sloupcové korektury, zlomí sazbu do stránek a připraví je tiskaři k tisku. Podle určitých pravidel vyřadí stránky na prkno. U menších děl vejde se do stroje, podle velikosti, 8, 16, 32 i více stran. Formu takto připravenou poukáže faktor k tisku. Obyčejné obchod. tiskopisy, letáky neb i menší formy barvotiskové tisknou se na strojích příklopových, na obyčejné práce používá se strojů lehčí soustavy, kdežto na práce těžší, na př. ilustrace a pod., příklopových lisů soustavy stabilnější. Forma se před tiskem vloží do železného rámu,

Schema tisku z výšky.

načež se obloží vložkami a uzavře uzavírkami; poté se vloží do stroje, kdež se upevní šroubem a svěračem. Zatím si strojmistr (tiskař) připraví stroj: zatře na válcích barvu a upraví povlak na příklopu. Aby byl tisk jasný a čitelný, připravuje tiskař zvláště formu. Když je tato příprava hotova a tisk jasný, předkládá se před tiskem revise korektorovi, který ji prohlíží a zkoumá podle korektur, zdali v sazbě nezůstala nějaká tisková chyba. Stroj má své zařízení na roztírání barvy, které je nad formou, kde válce, přijímající ze zásobníku barvu, ji náležitě roztírají. Tyto válce jsou upraveny tak, že vždy na jeden kovový přiléhá druhý masový válec. Masové válce jsou lity ze zvláštní pružné masy, aby byly poddajné. Válce, které formu navalují, jsou jen z této pružné masy. Nakladačka na zadní část prkna narovná papír určený k tisku a nakládá arch po archu na nakládací známky čili marky. Když jest arch naložen, převezmou jej chapače, přidrží pevně u cylindru, který se dává do pohybu, a následuje otisk. Při knihtiskařském rychlolisu jeví se základní princip tisku pomocí otáčivého tiskacího válce (cylindru). Forma, upevněná na pohyblivém vozíku (fundamentu), pohybuje se vodorovně po kolejnicích nejprve pod válce, které sazbu nanesou barvou, načež následuje pohyb cylindru přes formu, čímž dociluje se otisku. Tisk se vyvozuje postupně podle toho, jak papír přichází k dotyku formy, vždy jen částí cylindru, který se otáčí přes sazbu. Zde jest podstatný rozdíl od tisku na příklopových lisech (tyglovkách), neboť tam se sazba celá naráz otiskne. Cylindrový rychlolis vynalezl knihtiskař B. König. Rozvojem novin dán podnět k vynalezení tiskař. rychlolisu. Zavedením barvotisku v knihtisku zhotovovány stroje pro tisk dvou- i vícebarevný. Pomalý tisk novin odstranil rotační stroj, jehož tvůrcem je Angličan Rowland Hill; osterotypovaná sazba, upevněná na válcích, otiskuje se na kotoučový papír, jenž vchází do rotačního stroje hladký a čistý a vychází potištěný a složený, tak rychle, že číslo novin o 16 stranách v nákladu 50.000 výtisků je vytištěno za půl hodiny. Jelikož se písmovina tlakem snadno opotřebí, odlévají se celé strany novin a děl větších nákladů v olověné desky pomocí papírových matric, t. j. stereotypií. Na strojích rotačních lze tisknouti i obrázkové barevné časopisy. Tento tisk nazývá se tiskem offsetovým (přetiskovým), poněvadž původní obraz s válce otiskuje se na gumový válec a s tohoto na papír. — Práci ručního sazeče nahradila technika strojová, jíž rozřešil Američan z Cincinnati, hodinář O. Mergenthaler (1855—1899). Vynález spočívá v tom, že místo jednotlivých liter odlévá stroj samočinně do olova celé řádky. Různé systémy sázecích strojů, jichž se používá hlavně při sazbě novin, románů a různých děl, jsou stále zdokonalovány a zjednodušovány, takže brzy nahradí i ruční sazbu akcidenční. ☞ jednotlivá hesla. — Z dějin knihtisku. Tisk knih je starého data; nejdříve v Číně, kde rozmnožování textů se dálo tím způsobem, že text byl vsekán do kamenů, které pak byly obtahovány. Později (asi od VI. stol.) byly v Číně zřizovány obtahy dřevěných desk. Tisk pohyblivých liter byl vynalezen r. 1041 kovářem jména Pi-Šeng; avšak čínské písmo se svými mnohými znaky stálo v cestě rozvoji písmového tisku. — V Evropě bylo vynalezeno umění knihtiskařské v polovici XV. stol.; podle hypotésy Zedlerovy vynalezl Laurens Janszoon Coster v Haarlemu první litá písmena, Jan Gutenberg vytvořil pak kovovou matrici; jemu podařilo se především zhotoviti přístroj k ručnímu lití, jenž je podkladem pro skutečné a úspěšné vykonávání knihtisku. Tím byl vynalezen k. Teprve po vynalezení k. bylo užíváno v Evropě k rozmnožování textů tisku na dřevěné tabule. Vznikly tak knihy jako Biblia pauperum, Ars moriendi, Antichrist a j. Gutenbergův vynález byl takového významu, že za několik desítiletí podmanil

si celý civilisovaný svět. O Gutenbergově vlastní tiskařské činnosti nejsme pohříchu dostatečně zpraveni. Jeho největším dílem, jež stvořil ve spojení s Janem Fustem, je t. zv. 42řádková bible, mistrovské dílo, jež ještě dnes zasluhuje našeho podivu. Jan Fust spojil se s Petrem Schöfferem a založil dílnu, již financoval Fust. Mezitím vniklo toto umění též do jiných měst německých a odtud přinesli něm. tiskaři taje tohoto umění do Italie, kde byla zřízena r. 1464 v klášteře Subiaco u Říma tiskárna. Do Čech zaveden knihtisk r. 1468. V Benátkách vznikly brzy nato oficiny pověsti světové, jako dílna Mikuláše Jansona a Alda Manutia, jejichž výtvory byly brzy známy po celém světě. Touž dobou vnikl k. do Francie, Belgie a Španělska; do Anglie přišel prostřednictvím Williama Caxtona. Po 1480 proniklo umění tiskařské též do Dánska a do Švédska.

Knille Otto (1832—1898), něm. hist. malíř romant. směru.

Knin, tržiště v Jugoslavii (Dalmacie) v kraji splitském, na ř. Krce, 23.128 ob.

Knín Nový, ↷ Nový Knín.

Knínice, o. na Mor., okr. Dačice, 647 č. ob.

Knínice u Boskovic, o. na Mor., okr. Boskovice, 947 č. ob.

Kníničky, o. na Mor., okr. Brno-venkov, 537 č. ob.; proj. údol. přehrada obsahu 21 mil. m^3, výš. 32 m, vyvine 7·2 mil. kWh; náklad 34 mil. Kč.

Knínský, pseud. Jana Paška.

Knipperdolling Bernt, vůdce novokřtěnců (anabaptistů), kupec a r. 1533 starosta v Münsteru, náměstek Jana Leidenského.

Knittl Karel (1853—1907), ředitel pražské konservatoře, znamenitý pedagog, hud. skladatel a dirigent. Složil Hymnus, Píseň práce, Obrázky z naší vesnice; napsal: Nauka o skladbě homofonní.

Knittl Zdeněk (* 1889), operní pěvec, básník.

Kníže, pán, náčelník kmene n. vládce určitého kraje. Ve středověku byli to majetníci říš. léna, přímo králi poddaní, od r. 1180 také hodnost pro duchovní. K. byl v pořadí za vévodou. Jako samostatný vládce je pouze v Liechtensteinu a v Monacu. Titul knížete dědí pouze prvorození, ostatní sourozenci jsou zpravidla hrabaty.

Kníže František Max (1784—1840), virtuos a hud. skladatel.

Knížecí Pláně (Fürstenhut), o. v Č., okr. Prachatice, 474 n. ob. Výr. dřev. zboží, dřeváků, beden; vývoz dříví.

Knížek Emanuel (* 1889), prof., čes. malíř.

Knížek Josef August (* 1802), č.-něm. malíř.

Knížetství, ve starém Německu území, v pořadí mezi vévodstvím a hrabstvím. Vedle světských byli také duchovní knížata.

Knížka Petr, pseud. Codicila Petra z Tulechova.

Knižní revisoři (komisaři inventurní), znalci z oboru účetnictví, kteří buď po živnostensku z příkazu obchodníků zakládají, vedou, upravují obch. knihy a uzavírají výroční účty, neb z úřed. rozkazu zkoumají obch. knihy a o výsledcích šetření dávají svá dobrozdání. Podle živn. řádu mohou býti přísežnými a k vykonávání svého úřadu ustanovenými funkcionáři. Pro soudní revisory platí ustanovení o soud. znalcích. Odborové a jiné zájmy zastupují v ČSR. svazové organisace, a to podniků bank., záložen., družst. Revisi obch. spol. a podn. soukr. provádí Revisní jednota, Svaz revisorů a účet. znalců atd. se svými poradnami.

Knižní umění, prací typografickou, uměleckou výzdobou a knižní vazbou chce vytvořiti krásnou knihu. ↷ bibliofilie. Lit.: J. Krecar, Řemeslo a umění v knize (1927).

Knižní výsada, kol r. 1500 nakladateli neb autoru lit. díla poskytnuté výhradní právo na zákonné stíhání patisku nebo rozšiřování exemplářů, touto cestou pořízených. Nyní je chráněno zákonnou úpravou práva autorského. Po vzoru zahr. korpor. v ČSR. stává ochranné sdruž. autorské, zastupující nároky a práva čes. skladatelů, spisov. a hud. naklad.; založ. 1919.

Knižní značky, ↷ Exlibris.

Knižovno družestvo, první bulh. věd. společnost, r. 1869 založená hist. Marinem Drinovem, spis. V. Drumevem a Vas. Stojanovem. Společ. založena byla v Braile v Rumunsku, kde žila bulh. emigrace, a počala vydávati první bulh. věd. čas. Periodičesko Spisanie, dodnes vycházející. Po osvobození Bulharska zásluhou dr. K. Jirečka byl spolek s časopisem přenesen do Sofie a činnost jeho, válkou přerušená, obnovena. V r. 1910 vyvinula se ze spolku Bulh. Akad. věd a spolek zrušen.

Knjaževac, m. a pevnost v Jugoslavii, kraj Timok, 3600 ob.

Književni Jug, liter. revue jihosl. nacionalist. literátů, vyd. 1918—1919 v Záhřebě, 4 knihy. Red. byli: N. Bartulović, Vl. Ćorović, J. Andrić, Br. Nušić, A. Novačan.

Književni Sever, časopis pro literaturu, vědu a kulturu, tištěný lat. i cyr. v Subotici od r. 1925. Red. M. Kneževič.

Knobelius Václav (XVII. stol.), utrakv. kněz v Čáslavi a spisov.

Knobloch Bohuslav (* 1874), generál četnictva a gener. velitel čsl. četnictva. Od 1919 byl činným v min. vnitra, pak zemským četn. velitelem ve Slezsku, na Slovensku a v Čechách.

Knobloch František (* 10. XI. 1881), malíř-portretista v Praze.

Knobloch František (XVIII. stol.), kanovník ve St. Boleslavi, č. buditel.

Knobloch Ivan (XVIII. stol.), pražský kazatel u sv. Jakuba a spisov.

Knock-out, 1. politika v Anglii r. 1916, jež hlásala válku až k porážce Němců. — 2. k. v zápase, porážka; v boxu, nevstane-li poražený zápasník po 10 vteřinách.

Knodt Karl Ernst (1856—1917), něm. básník.

Knoesl Bohuslav (* 13. II. 1873 v Praze), čes. básník z kruhu Moderní Revue. Ředitel účtárny min. pošt. Vydal verše: Martyrium touhy (1896), Hříčky s nebem i srdcem (1904), Ozvěny a nápěvy (1919), Oblaka a krystaly (Básně prosou).

Knoflíkáři, kdysi cechovní řemeslníci, kteří dělali knoflíky, šňůry, opasky a j.

Knoflíky (šatové knoflíky), bývají zhotovovány z kovu, dřeva, slonoviny, perletě, skla, papíru, ze silné gumy, z celuloidu, z galalitu a podobných látek. Kovové knoflíky bývají lity nebo z plechu tlačeny. Patentní knoflíky mívají kulaté hlavičky, jež drží působením pera. V Čechách knoflíkářství v Žirovnici a v Přelouči.

Knöchel Antonín (* 1816), malíř, žák Kadlíka a Rubena v Praze.

Knöchl Hanuš (* 1850), č. malíř, žák Pilotyho.

Knoll Konrád (1829—1899), něm. sochař v Mnichově.

Knoll Roman (* 1887), pol. diplomat, vyslanec v Římě.

Knoop Gerhard Quekama (* 1861 v Brémách, † 1913 v Inšpruku), něm. spisovatel. Byl výborným psychologem a ironickým pozorovatelem.

Knop Josef, Ing. Dr. (* 1885), prof. vys. školy zem. v Brně, odb. v org. chemii, spektroskopii a hl. v oboru org. barviv.

Knor Stanislav, Ing. Dr. (* 1888), zvěrolékař a docent anotomie domácích zvířat vys. uč. techn. v Praze.

Knorr Ernst Wilhelm Eduard (1840—1920), něm. admirál.

Knorr Georg (1859—1911), něm. inženýr, vynálezce vzduchové brzdy.

Knorr Ludwig (1859—1921), něm. chemik, vyvodil sloučeniny chinolinu a pyroderivátů a j. 1884 objevil antipyrin.

Knorring Sofia Margareta, roz. Zelow (1797—1848), švéd. spisovatelka.

Knossos, největší m. staré Kréty, proslulé jako sídlo pověstného vládce moří Minóse, později římská kolonie. Okolo r. 1900 vykopány tu zříceniny obrovského paláce ze starší doby krétské kultury.

Knot (angl., not, uzel), angl. námořní míle = 1851.95 m.

Knötel Richard (1857—1914), něm. malíř a kreslič, vynik. znalec nauky o stejnokrojích.

Knotovka, ⚲ Melandrium.

Kňovice, o. v Č., okr. Sedlčany, 507 č. ob. Staré doly na zlato. Zámek .

Knovíz, o. v Č., okr. Slaný, 695 č. ob. Vykopávky z ml. doby bronzové. K. připomíná se již r. 1086 (knovízská kultura).

Knownothings (od to know nothing, t. j. nevěděti nic, totiž nevěděti nic o spolkových účelech), původně tajná společnost na potírání imigrace do USA., založ. r. 1854.

Knox John (1505—1572), skotský reformátor, učitel na akad. v Saint Andrews, prosadil, že bylo odstraněno uctívání svatých a nauka o převtělování.

Knox Philander Chase (1853—1921), sev.-amer. politik. Za Tafta byl stát. tajemníkem zahraničí, r. 1919 byl odpůrcem versailleské smlouvy mírové.

Knoxville, až do r. 1843 hl. m. sev.-amer. státu Tennessee.

Knudsen Gunnar (1848—1928), norský státník, byl několikrát radikál. členem sněmu; jmenov. ministrem zemědělství a financí; též minister. předsedou.

Knudsen Jakob (1858—1917), dán. spisovatel, řešil otázku osob. svědomí proti vládnoucí morálce.

Knudsen Hans (* 1886 v Poznani), něm. spisovatel a divadelní historik; napsal monografie o studiu divadel. vědy v Německu.

Knüpfer Beneš (Benedikt Julius) (* 12. IV. 1844 ve Frýdštejně u Sychrova, † 20. XI. 1910), malíř moře, žák Pilotyho. Maloval zprvu portrety pro fotografické firmy; později řadu pražských genrových obrázků. V r. 1879 jel do Říma a odtud se datuje jeho převrat v umělecké vlastní tvorbě. Stal se výhradně malířem moře, jež se mu stalo i hrobem.

Knut (Knud, Kanut), několik dánských králů: 1. K. Veliký, v Dánsku K. II., v Anglii K. I. (995—1035), dokončil dobytí Anglie. — 2. K. IV., Svatý (1040—1086). Ve středověku platil za patrona Dánska.

Knuta, rus. bič, upletený z kožených řemínků.

Knutzen Martin (1713—1751), něm. filosof, učitel Kantův.

Knyk, o. v Č., okr. Něm. Brod, 453 ob.

Knyszyn, pol. m. ve vojvodství bialystockém, (1921) 3579 ob.

Koadjutor (lat. pomocník), v katolické církvi kněz nebo prelát, přidělený faráři nebo biskupu jako správní síla.

Koagulovati (sráželi se), odloučení se bílkového tělesa ze svého roztoku v pevné vločky, chumáčky (coagulum). Roztoky tyto srážejí se při zahřátí.

Koalice (lat.), v zahraniční politice spojení mocností k jistým účelům (zvláště válečným, ↘ koaliční válka). Ve vnitřní politice spojení stran k společné vládě; z tohoto spojení vzešlá vláda (kabinet) sluje koaliční. Při značné roztříštěnosti stran taková koalice jest bezpodmínečnou nutností, jest však možná i tehdy, je-li v zákonodárných sborech zastoupeno pouze několik stran, chtějí-li se tyto o odpovědnost děliti. Pojmu koalice jest blízký pojem bloku a kartelu, tyto jsou však omezeny na dobu předvolební nebo ve sněmovně na projednávání určitých předloh. — V národohospodářství rozumí se k. dobrovolné sdružení dělníků za účelem zvýšení mezd a zlepšení pracovních podmínek nebo aspoň k zamezení jich snížení resp. zhoršení; snaží se toho dociliti vyjednáváním se zaměstnavateli, v případě potřeby společným zastavením práce (stávkou). Koalice v tomto smyslu existovaly již v starověku a již od těch dob zaměstnavatelé obraceli se o pomoc proti koalicím k státu.

Koaliční válka, válka, vedená koalicí několika států; tak na př. války evrop. států proti Ludvíku XIV., jmenovitě však čtyři války spojených evrop. států proti revoluční Francii (proto také války revoluční) a proti Napoléonovi I.: První k. v. (1792—97) byla způsobena protivami mezi francouzským převratem a mocnostmi staré Evropy. — Druhá k. v. (1799—1802) byla výrazem opětného protikladu. Pohnutkou byla výprava nejlepšího franc. vojska za Bonaparta do Egypta. K tomu přistoupilo obsazení Malty Francií a její vyzývavé vystupování ve Švýcarsku a v Italii. — Příčinou třetí k. v. (1805—07) byla přesila Napoléona I., již získal v Evropě; pohnutkou byly jeho přehmaty v Holandsku, Švýcarsku a Italii. — Čtvrtá v. k. (1813—15) byla válka osvobozovací od rozpínavosti Napoléonovy.

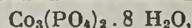
Koaliční vláda, je složena s příslušníků různycn politických stran.

Koan-pojas, druh pasu, krátký, pestře tkaný, ozdob. stříbr. penízky, jejž nosí nevěsty v sredačské župě a prizrenském kraji.

Kobalt (Cobaltum), Co, kov, volný provází nikl v meteoritech, jinak nachází se ve sloučeninách, z nichž nejdůlež. jsou smaltin (arsenid kobaltu, niklu a železa), Co (Ni, Fe) As_2, kobaltin (síroarsenid kobaltu niklu a železa), (Co, Ni, Fe) As S a asbolan (Co, Mn) O . Mn O_2. Kobaltové rudy obsahují vždy nikl, většinou též železo. Kobalt lze připraviti redukcí jeho kysličníků, srážením roztoků jeho solí zinkem nebo elektrolyticky. Kysličníky získávají se, jak uvedeno u niklu, suchou cestou z rud a čistí se cestou mokrou; používá se jich jako barev v keramice a k výrobě šmolky. K barvení skla slouží zpravidla cafra (saflor, kobaltový saflor), vypražená sirná nebo arsenová ruda kobaltová, často smíšená s křemennou moučkou. Tavený kobalt je ocelově šedý, lesklý, dobře leštitelný, tažný, tvrdší železa a niklu, silně ferromagnetický. At. v. 58.97, spec. v. 8.8, bod tání 1490°. Ve svých sloučeninách bývá dvoj- nebo trojmocný, na suchém vzduchu se nemění, na vlhkém vzduchu oxyduje se na povrchu, ve zředěné kyselině solné a sírové, snadněji v dusičné rozpouští se za vzniku červených roztoků kobaltnatých solí. S kysličníkem uhelnatým slučuje se pouze nesnadno na karbonyl, $Co(CO)_4$. — Kobalt hodí se k výrobě řezacích nástrojů (ovocné nože) a k povlékání železa a jiných kovů. Důležitost jeho slitin ustavičně stoupá. Jeho sloučenin používalo se k barvení (kobaltové barvy) již v starověku. Schürer v XVI. st. vynalezl výrobu kobaltového skla. Kobalt byl objeven r. 1735 G. Brandtem.

S l i t i n y k., slitinou kobaltu s 10—15% chromu (stellit) lze někdy nahraditi platinu a hodí se pro lékařské nástroje a stolové náčiní; slitina s 20—33% chromu hodí se pro silně namáhané strojové součásti. Festas (festelový kov) je železo obsahující stellit, hodí se pro nože a magnety. Jiné slitiny železa a kobaltu (↘ slitiny železa), které lze řaditi též k stellitům, obsahují mimo chrom hlavně wolfram. Používá se jich pro rychle se otáčející strojové součásti a pro magnety (na př. koerzit). Akrit obsahuje 38% kobaltu, 30% chromu, 16% wolframu, 10% niklu, 30% molybdenu a 2—5% uhlíku. Mosaz stává se kobaltem magnetickou. Ze slitin s mědí t. zv. sluneční bronz obsahuje ještě hliník, metallin hliník a železo. Slitiny s 2—30% zirkonu jsou tvrdé jako ocel a vzdorují dobře okysličovadlům, kyselinám i louhům.

S l o u č e n i n y k. Odvozují se od dvojmocného (kobaltnaté sloučeniny, kobaltosloučeniny) nebo od trojmocného kobaltu (kobaltité sloučeniny, kobaltisloučeniny). Ze sloučenin kobaltitých stálý je pouze hydroxyd kobaltitý, $Co(OH)_3$, jiné pouze v komplexech. Sloučeniny kobaltnaté vznikají rozpouštěním kovového kobaltu, jeho kysličníků a uhličitanu v kyselinách, nerozpustné podvojným rozkladem. Obsahují-li krystalovou vodu a ve vodných roztocích jsou červené, zahříváním nebo přidáním nadbytečné dýmavé kyseliny solné k roztokům nabývají barvy modré, čehož příčinou je asi tvoření se komplexů. Okyselené roztoky kobaltnatých solí sírovodíkem se nesrážejí, ammoniakální hnědočerně; kyselinou oxalovou vzniká růžová, dusitanem draselným v roztocích okyselených kyselinou octovou žlutá sraženina. — Z hlinitanů modrý hlinitan kobaltnatý, $CoAl_2O_4$ (kobaltová modř, → kobaltové barvy) vzniká žíháním kysličníku hlinitého s dusičnanem kobaltnatým, žlutý hlinitan kobaltnatý, $Co_4Al_6O_{13}$, zahříváním roztaveného chloridu hlinito-draselného s nadbytečným kysličníkem kobaltnatým na 1100°. Arseničnan kobaltnatý, $Co_3(AsO_4)_2$, nachází se v přírodě vodnatý jako kobaltový květ a připravuje se uměle (kobaltová červeň). — Chlorid kobaltnatý, $CoCl_2$, jest znám bezvodý a s 6 mol. krystalové vody. Zředěným roztokem této sloučeniny na papíře psané písmo není viditelné po vysušení, vystoupí však zahřátím a ochlazením opět se ztratí. Používá se proto tohoto roztoku jako sympatetického inkoustu a pro t. zv. povětrnostní obrazy či květy, které jsou tím temněji modré, čím méně vlhkosti je ve vzduchu. Z uhličitanu dvojmocného kobaltu známe normální uhličitan kobaltnatý $CoCO_3$, který bezvodý krystaluje v jasně červených, se 6 mol. vody ve fialových krystalech, a zásadité (modrofialové až broskvově červené) soli, které se srážejí z roztoků kobaltnatých solí uhličitanem sodným nebo draselným. — Dusičnanu kobaltnatého, $Co(NO_3)_2 . 6H_2O$, používá se jako sympatetického inkoustu. — Komplexního dusitanu kobaltito-draselného používá se jako barvy (kobaltová žluť, → kobaltové barvy). Kysličníky kobaltu lze připraviti na př. z dusičnanu kobaltnatého. Zahřívá-li se tento pouze na tak vysokou teplotu, aby právě nastal rozklad, vzniká hnědočerný kysličník kobaltitý, Co_2O_3. Zahřívá-li se výše, vzniká černý kysličník kobaltnato-kobaltitý, Co_3O_4. Při teplotě ještě vyšší jasně olivový kysličník kobaltnatý, který vzniká též žíháním kobaltu v proudu vodní páry. — Z vodnatých sloučenin hydroxyd kobaltnatý, $Co(OH)_2$, vzniká přikapáváním vyvařeného roztoku kobaltnatých solí do vroucího roztoku hydroxydu draselného jako růžová sraženina, která na vzduchu oxyduje se na hydroxyd kobaltitý. Urychluje-li se reakce chlorovým vápnem, vzniká současně vodnatý peroxyd kobaltu, CoO_2, od něhož se odvozují černé a červ. soli hypotetické kyseliny, $CoO_2.H_2O$. Kysličník a hydroxyd kobaltitý rozpouštějí se v kyselině sírové a dusičné za vývoje kyslíku, v kyselině solné za vývoje chloru a současně vznikají roztoky solí kobaltnatých. — Z fosforečnanů ortofosforečnanu kobaltnatého,

$$Co_3(PO_4)_2 . 8\ H_2O,$$

používá se jako růžové barvy kobaltové, pyrofosforečnanu kobaltnatého jako kobaltové violeti. — Křemičitany kobaltnaté obsahuje šmolka. Modrý ortokřemičitan, Co_2SiO_4, smíšený s temně modrozeleným cíničitanem kobaltnatým, tvoří coerulum (→ kobaltové barvy). — Ze síranů kobaltnatých normální síran kobaltnatý, $CoSO_4 . 7\ H_2O$, nachází se v přírodě v červených, jednoklonných krystalech jako minerál bieberit. Elektrolytickou oxydací jeho kyselinou sírovou okyseleného roztoku vzniká v modrých šupinkách krystalující, nestálý síran kobaltitý, $Co_2(SO_4)_3 . 18\ H_2O$. — Ze sirníků vodnatý sirník kobaltnatý, CoS, sráží se z neutrálních roztoků octanu kobaltnatého sírovodíkem, z roztoků jiných solí sirníkem ammonným v obou případech v podobě černé sraženiny. Sirník kobaltitý, Co_2S_3, svým vzhledem podobá se grafitu, vzniká zahříváním kysličníku kobaltitého v proudu sírovodíku. — Komplexní kobalto- a kobalti-kyanidy vznikají přidáním kyanidu draselného v nadbytku k roztokům kobaltnatých solí, a sice vzniká nejdříve temně ametystový kobaltokyanid draselný, $K_4Co(CN_6)$, z něhož oxydací vzniká žlutý kobaltikyanid draselný, $K_3Co(CN)$. Sráží-li se jeho roztok roztokem olovnaté nebo měďnaté soli, do něhož se pak uvádí sírovodík, vznikají bezbarvé jehlice stálé kyseliny kobaltikyanovodíkové, $H_3Co(CN)_6$.

Kobaltiaky (kobaltaminy), addiční (komplexní) sloučeniny ammoniaku (a aminů) a solí trojmocného kobaltu.

Kobaltové barvy, kobalt obsahující barviva; používá se jich v tisku tapet a k barvení skla a porculánu. Kobaltová modř (kobaltový ultramarin, Thénardova modř, královská modř), hlinitan kobaltnatý, $CoAl_2O_4$, připravuje se žíháním fosforečnanu kobaltnatého s hydroxydem

hlinitým nebo kamence se síranem kobaltnatým. Leidenská nebo vídeňská modř, připravovaná z arseničnanu kobaltnatého a hydroxydu hlinitého, má nádech do červena, přidá-li se k ní něco kysličníku zinečnatého, má barvu čistě modrou. — Coerulum připravuje se ze síranu kobaltnatého, solí cíničitých a sádry, jasně modrá barva pro porculán. — Kobaltového bronzu, připravovaného z fosforečnanu kobaltnatoammonného, používá se při tisku tapet. — Kobaltová žluť (indická žluť), dusitan kobaltnatodraselný, $K_6Co_2N_{12}O_{24}$, připravuje se srážením kyselinou octovou okyseleného roztoku dusičnanu kobaltnatého dusitanem draselným. — Kobaltová zeleň (Rinmannova zeleň) získá se srážením roztoku chloridu kobaltnatého a zinečnatého uhličitanem sodným a vyžíháním vzniklé sraženiny, zinková zeleň žíháním běloby zinkové se síranem, fosforečnanem nebo arseničnanem kobaltnatým, tyrkisová zeleň žíháním hydroxydu hlinitého s hydroxydem chromitým a uhličitanem kobaltnatým. — Růžová barva kobaltová je vysušenou sraženinou fosforečnanu kobaltnatého; zahříváním nabývá barvy fialové až modré (kobaltová violeť). — Červený kysličník kobaltnatý získává se tavením arsenových rud kobaltu s potaši a křemenným pískem (kobaltová červeň). — Šmolka (kobaltové sklo) jest křemičitanem kobaltnato-draselným, který na jemný prášek rozmělněný slouží jako barvivo. Připravuje se pražením kobaltových rud, pak tavením s potaší a křemenným pískem, při čemž znečišťující sírné sloučeniny se vyloučí. Vzniklé modré sklo rozemele se na jemný prášek a smíchá s vodou. Kobaltem nejbohatší šmolka nazývá se královskou nebo císařskou modří.

Kobaltový květ (erythrin), nerost, arseničnan kobaltnatý; tvoří jehlicovité a vláskovité jednoklonné krystaly, broskvově červený, perleťově lesklý, tv. 2.5, slouží k výrobě šmolky.

Kobarid (Caporetto), městečko v ital. Slovinsku, na horní Soči, známé od r. 1184. — 24. X. 1917 byla tu proražena italská fronta.

Kobasica Stjepo (* 22. VIII. 1882 v Dubrovníce), novinář a publicista; r. 1904 řed. Srpského Glasu v Zadru a od října 1905 Srpské Riječi. Byl od Rak.-Uh. pronásledován. Sp.: Srpsko-bulgarski rat (1913), Stjepan Radić za vreme rata (1924), román Finale (1905).

Kobaš, vesnice ve Slavonii v oblasti osecké, kde stával ve středověku znamenitý hrad K.

Kobdo, m. na záp. rep. mongolské, as 6.000 ob.

Kobe, hl. m. japon. okr. Hiogo, as 644.300 ob., na již. pobř. ostr. Hondo. Přístav zaujímá první místo v Japonsku.

Kobe Jurij (1807—1858), slovinský kněz, spisovatel a sběratel lid. pohádek a písní.

Kobeliarovo, o. na Slov., okr. Rožnava, 340 čs. ob. Rodiště P. J. Šafaříka.

Kobell Ferdinand (1740—99), něm. malíř a mědirytec.

Kobell Franz (1749—1822), něm. malíř, dvorní malíř v Mnichově.

Kobell Franz von (1803—82), něm. mineralog a básník; vynalezl galvanografii.

Kobell Luise von (1828—1901), něm. spisovatelka, známá zvl. poutavými biografiemi.

Kobenhavn (Kodaň), kodaňský deník, zal. 1889.

Kober František (1755—1813), čes. stavitel varhan ve Vídni.

Ignác Leopold Kober.

Kober Ignác Leopold (1825—1866), zakladatel předního č. knihkupectví a nakladatelství. Vydával Národní bibliotheku, Riegrův slovník naučný, Zapovu Českomoravskou kroniku a j.

Kober Karel Bohuš (1849—1890), čes. nakladatel a šachista.

Koberce, ozdobné pokrývky stěn (gobeliny) a podlah. Jsou vázané, vyšívané neb tkané. Od dávného starověku je k. v Orientě významným projevem umění a předmětem domácího průmyslu. V Evropě vznikla výroba koberců už v XVI. st. zásluhou Arabů, a vyvíjela se pod vlivem Orientu, hl. co se týče ornamentu. Nejvzácnější jsou dosud druhy východní: Herat (podle města) vyznačující se geometricky uspořádaným vzorem z květů, listů, růžic (modlicí koberec, sedjazek, nemazi). Perské (z r. 1502—1736), z hedvábí neb kovových vláken, který charakterisuje scéna lovecká, zvířecí nebo motivy rostlinné. Čínské z vlny neb hedvábí mají motivy: ovoce, květiny, dračí a symbolická znamení. Indické jsou napodobením perských vzorů. Kilim, hladké, pestrobarevné, převahou ornamentální. — Evropské vzácné druhy jsou: Axminster, Brussel, Tournay, Velvet, Mokett. — Hl. dodavateli k. vázaných je Indie, Čína, Japonsko a Marokko. — Liter.: Riegl: Altorientalische Teppiche (1891); Thompson:

A History of Tapestry (1906); Kendrick-Tattersall: Handwoven Carpets (1922).

Kober z Kobersberka Kryštof, direktor z měst. stavu r. 1618. Popraven r. 1621.

Koberger Anton (as 1440—1514), něm. tiskař a knihkupec v Norimberku. Působil na český tisk. Lit.: Hase: Die Koberger (2. vyd. 1885).

Koberovy, o. v Č., okr. Semily, 488 č. ob. Výroba jablon. zboží a bižuterie.

Kobeřice, o. na Mor., okr. Vyškov, 980 č. ob.

Kobeřice, o. ve Slezsku, okr. Hlučín, 1837 ob. (1681 č.).

Kobilca Ivana (1861—1926), slov. malířka.

Kobilica, jehlancový vrch v pohoří Šarplanina, 2371 m.

Kobiš z Bytíšky Jan, bakalář v Praze (1568—1569), spisov. o měrách vinných.

Köbke Christen Skellerup (1810—1848), dánský malíř. Zástupce moder. umění dánského.

Koblar Anton (* 12. VI. 1854 v Gorensku, Železniki), slovin. kněz a historik, býv. vídeň. poslanec. Pracoval hl. v církevních dějinách, vydal serii monografií o kraňských župách.

Koblenc, vlád. o. v něm. rýnské prov., 6.208 km^2, as 792.000 ob., skládá se ze 14 krajů. Hl. m. K., as 58.200 ob., při ústí Mosely do Rýna.

Znak města Koblence.

Koblic Jindřich, ↗ Arleth Louis.

Kobliha Abraham, pseud. J. Váni.

Kobliha František (17. XI. 1877 v Praze), čes. malíř a grafik Věnuje se hl. dřevorytu a graf. pracím Známá jsou jeho díla: cyklus Pozdě k ránu (1909), Pohádky a legendy (1917), Balady (1917), Máj (1911) a množství jiných, jakož i značný počet ex libris. Psal stati a referáty o výtvarném umění do Moderní Revue a vydává graficky vypravené knihy.

Kobliska Alois (1815—1882), prof. gymn. v Praze, klas. filolog; vyd. učebnice.

Koblitz Arnold (* 6. VI. 1883), č.-n. malíř, portretista.

Koblížek Karel (1883—1897), prof. gymn. a klas. filolog v Praze. Sp.: Přehled lit. a starožitností řec. (1894) a učebnice.

Koblov, o. ve Slezsku, okr. Hlučín, 1588 č. ob. Kamenouhelné doly.

Kobr Jan, pseud. Jos. Vraného.

Kobr Miloš (* 1878), čs. diplomat a vyslanec v Ankaře.

Kobra, ↗ brejlovec.

Kobricht Jan Antonín († 1720), varhaník a č. hud. skladatel.

Kobryň, město v pol. vojvod. Polesí, as 8.300 ob.

Kobryňská Natalija, roz. Ozarkevyč (1855—1920), ukrajin. spis., jedna z pionérek emancipačního žen. hnutí v Haliči. V r. 1887 spolu s O. Pčilkou (↗ Kosač O.) vyd. almanach Naša dolja. Spisy K. obsaženy jsou ve sbírkách: Duch času (1894), Jadzja i Katrusja (1904), Kazky (1904) a j. Povídka Vyboreć přel. do různých jazyků. Duch času přel. do č. (Praha, 1916).

Köbölkút, o. na Slov., okr. Parkan, 2129 ob. (50 čs.).

Koburg, ↗ Coburg.

Kobylá nad Vidnavou (Jungferndorf), o. ve Slezsku, okr. Frývaldov, 891 n. ob. Klášter.

Kobylański Piotr (1822— asi 1864), pol. revolucionář z r. 1863.

Kobyláry, o. na Podk. R., okr. Užhorod, 940 r. ob.

Kobylí, o. na Mor., okr. Hustopeč u Brna, 2082 č. ob. Památkou na vypuštěné jezero jest dvůr Ostrůvek.

Kobylin, m. v pol. vojv. Poznaňsko, as 2200 ob.

Kobylisy, o. v Č., část hl. m. Prahy VIII., okr. Karlín, 3384 č. ob. ↗ Praha.

Kobyljanšká Olha (* 1865), ukraj. spis. na Bukovině. Ve svých sp. znázorňuje lidi ducha, kteří stojí vysoko nad všedním životem (Carivna) a překrásně podávají zážitky lidské duše (Zemlja). Do češtiny přel. Cikánova láska (1924) a Maloruské novely (1906).

Olha Kobyljanšká.

Kobylka, u smyčcových nástrojů vyřezávané deštička, vzpříčená tak, aby přes ni mohly býti vedeny struny. Jakost a umístění rozhodují o kvalitě tónů.

Kobylka A., pseud. A. Pikharta.

Kobylkáři, přezdívka drobné chudé šlechty.

Kobylky (Saltatoria), čel. hmyzu, živící se silnými kusadly jiným hmyzem nebo látkami rostlinnými a semeny; na stehnách mají silně vyvinuté svalstvo, které jim umožňuje skákání. Dělí se na: 1. k. vlastní (Locustidae), u nás rozšířená k. zelená (Locusta viridissima), až 5 cm dlouhá; k. cvrkající (L. cantans Füssl.). — 2. Cvrčci (Gryllidae), nejbližší příbuzní kobylek; c. polní (Gryllus campestris L.),

v písečných polích si vyhrabává díru, na spodní straně pravé krovky má cvrčivou žilku; c. domácí (G. domesticus), menší předešlého, pod starými prkny, pod podlahou a j. Sem patří též podčeleď krtkonožky (Gryllotalpinae), z nich krtkonožka obecná (Gryllotalpa vulgaris L.) je domovem v celé Evropě, živí se hmyzem, ale i kořínky rostlin a tím je škodlivá. — 3. Saranče (Acridiidae), se silnými kusadly, největší škůdci polních plodin; saranče evropské, stěhovavé (Pachytilus migratorius L. a P. danicus L.) ve střední Evr. a Asii; egyptské sar. stěhovavé (Schistocerca peregrina Oliv), v Africe a Asii; italské sar. stěhovavé (Caloptenus italicus) a četné j. druhy. Vajíčka kladou s oblibou do země 5—8 cm hluboko, 80 i více kusů; larvy s počátku neškodí, ve starším stadiu však pustoší úrodu. Příčina stěhování je často přílišné rozmnožení jich a s tím spojený nedostatek potravy.

Kobylnice, o. na Mor., okr. Brno-venkov, 843 ob.

Kobylnická Poljana, o. na Podk. R., okr. Rachovo, 1566 ob. (80 čs., 746 r.). Želez. a ocelárna.

Kobyly, o. v Č., okr. Turnov, 429 ob.

Kobyly, o. na Slov., okr. Bardějov, 542 ob.

Kobza, ukrajinský hud. nástroj, vypůjčený Ukrajinci od Polovců. Bandura (↗) vytlačila z užívání starobylou k. a převzala její název.

Kobza Zdeněk, RNDr. (* 1888), prof. vyšší hospod. školy v Chrudimi. Pracuje v biochemii a vydal v tomto oboru řadu spisů.

Kocába, ř., l. přítok Vltavy u Štěchovic.

Kocandský, pseud. J. A. Floriana.

Koc z Dobrše, starý český rod (panský, baronský a rytířský).

Kocel, kníže slovanský (asi 861—873), syn a nástupce Priviny.

Kocelovice, o. v Č., okr. Blatná, 472 č. ob.

Kocian Jan, čes. spisovatel počátkem XIX. stol.

Kocián Jaroslav (* 1883), č. houslista svět. významu, prof. mistr. školy stát. konservatoře v Praze. Žák prof. Ot. Ševčíka.

Kocian Quido (1872—1928), ak. sochař a prof. v Hořicích.

Kocián Václav (* 1858), čes. katol. spisovatel.

Kocianěič Štefan (1818—1883), slovin. spisovatel a historik Gorice.

Kocín z Kocinétu Jan (1543—1610), human. spisovatel a písař v Praze. Vedle lat. spisů vydal Rozmlouvání o moru (1582), Abeceda pobožné manželky (1585), O řízení a opatrování božském (1592, 1603), Historie církevní Eusebia Pamfila (1594), Hist. círk. Kassiodora (1594) a j.

Kocjubyńskyj Mychajlo (1864—1913), ukrajinský spis. Hl. spisy: Fata morgana, Debjut, V putach šajtana, Tini zabutych predkiv. Do češ. přel.: Sen, Na skalnatém pobřeží (1927), Stíny zapomenutých předků (1826) a Z hlubin duše (1910).

Kock Axel (* 1851), švéd. filolog, psal význačné spisy o nordickém přízvuku.

Kock Paul de (1794—1871), fr. romanopisec; ve svých četných románech popsal pařížské maloměšťáky a s oblibou líčil pikantní scény. Většina jeho děl přelož. do češtiny.

Kocléřov (Ketzelsdorf), o. v Č., okr. Litomyšl, 1707 n. ob. Výr. plátna, dom. tkalcovství. St. kostel z r. 1770.

Kocor Jan Kristián August (1738—1784), hornoluž. teolog, v l. 1763—73 předseda Luž. kazatelského spolku v Lipsku, k jehož 50. výr. 1766 vytiskl první dějiny.

Kocor Karel August (1822—1904), první luž. hudební skladatel, kantor a řed. kůru v Ketlicích v sas. Hor. Luž. Stal se nejlepším přítelem a spolupracovníkem básníka Zejleřa, jehož verše zhudebňoval v příjemných lid. melodiích, jež záhy znárodněly. Byl tvůrcem veřejných luž. koncertů v Budyšíně od r. 1845. Pro tyto koncerty komponoval sborové skladby. V rukopise zůstalo duch. oratorium Izraelowa zrudoba a trošt, jakož i první luž. opera Jakub a Khata, všechno na slova Zejleřova. Tiskem vyšlo 15 nar. spěwow Hornjo- a delnjołuž. Serbow pro klavír. Serbska meja, polonésa pro čtyři sólové hlasy a sbor. Lit.: H. Zejleř: K. A. K., Budyšín (1923).

Kocourek František, PhDr. (* 14. IX. 1901), čes. spis. a překladatel z angl.

Kocourek Methoděj (* 1885), čes. sochař a prof. gymn. v Prievidze.

Kocourek Vendelín, pseud. Fr. S. Procházky.

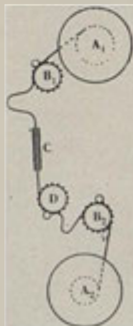
Kocourkov, pohádk. město, ↗ Abdera.

Kocovina (pochmelina), v lidové mluvě označení stavu po více nebo méně silné akutní otravě alkoholem.

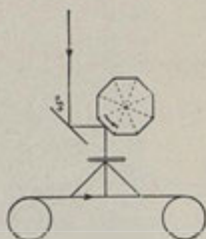
Kocura Ferdinand (* 4. V. 1881), přednosta hosp. úřadu Zem. správ. výboru, čes. básník. Sp.: Kniha mládí (1905), Sen na popeleční středu (1910), Hastrmanka (1918), Medvěd a uhlíř (1918) pod pseud. Jarmil M. Šerý.

Koczalski Raoul (1885—1916), pol. pianista a hud. skladatel.

Kočandrle Leopold (* 10. IV. 1889), čes. herec (od r. 1907), od r. 1923 u Měst. div. v Plzni. Autor rázovitých vzpomínek válečných.

Schema projekčního přístroje.

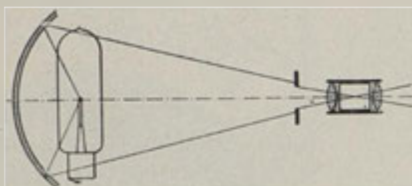
Srv. str. 308, sv. X.

Čepový zachycovač.

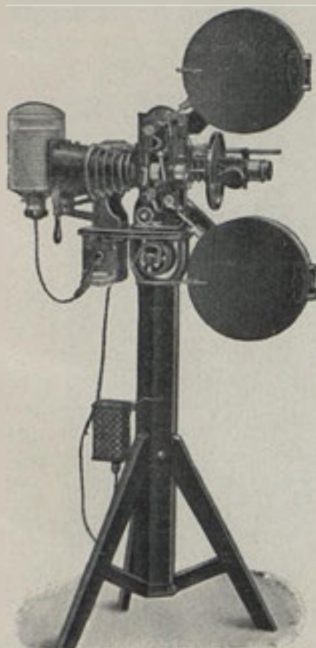
Normální film.

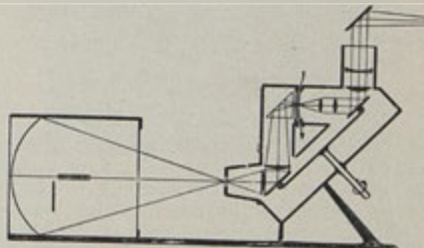
Odraz paprsků zrcadlové lampy.

Srv. str. 305, sv. X.

Domácí kino (Ica).

Schema projekčního přístroje (Mechau).

Klassicismus.

A. Canova (1757—1822): Amor a Psyché (Louvre).

A. Canova: Hrobka Klimenta XIII. (Chrám sv. Petra v Římě).

B. Thorwaldsen (1768—1844): Zima (relief) (Kodaň).

J. G. Schadow (1764—1850): Sudičky. (Kostel sv. Doroty v Berlině.)

John Flaxmann (1755—1826): Pomník Nelsonův. (Kostel sv. Pavla v Londýně.)

B. Thorwaldsen (1768—1844): Adonis (Mnichov).

Kočár (od maď. kocsi), vůz k dopravě osob, s korbou, která je na perách, spočívá na podvozku a má sklopenou střechu.

Kočbeř (Rettendorf), o. v Č., okr. Dvůr Král. n. L., 518 n. ob.

Kočevar Štefan, MUDr. (1808—1883), slov. spisovatel a vlast. buditel.

Kočevar-Žavčanin Ferdo (1833—1878), slovin. spisovatel, beletrista.

Kočevje (něm Gottschee), m. v král. Jugosl. asi 3000 ob., chudí ob. provozují podomní obchod (kočébři).

Kočí, o. v Č., okr. Chrudim, 842 č. ob. Výr. čerpadel. Dřev. chrám z r. 1397.

Kočí Bedřich (* 1859), nakladatel. Vydal Jansovu Starou Prahu, Holárkovy cykly, Ruské umělce a pod. Byl prvním z nakladatelů, který velice levnou cenou knih rozšířil naše klasiky mezi lidem. Asi po 10leté činnosti přešel do Národ. Listů, kde stal se, pro své schopnosti, ředitelem administrace. V roce 1915 počal opět samostatně vydávati knihy. Od roku 1923 proslul svými přednáškami humanitními a duchovním léčením.

Bedřich Kočí.

Kočí František (1800—1880), důchodní v Hostimi, č. básník v době obrozenské.

Kočí František (* 6. VI. 1882), č. sochař, portretista.

Kočí Josef (* 1880), č. malíř a ilustrátor. žák Ženíškův.

Kočébr, ⚲ Kočevje.

Kočić Petar (1877—1916), srb. profesor, politik a spisovatel novel.

Kočičí oko, uspořádanými, jemnými vlákny osinku (amiantu) porostlá a zvláštním leskem se vyznačující šedozelená odrůda křemene. Obsahuje-li místo osinku krokydolith nebo hnědel, nazývá se sokolím nebo tygřím okem.

Kočičí pohoří (Katzengebirge), 1. přes 200 m vysoké (Pfarrberg 255 m, Haideberg 284 m) pohoří v Dolním Slezsku na sev. od Vratislavě; 2. 230 m vysoké pohoří v Dolním Slezsku mezi Odrou a Bobrem.

Kočín, o. v Č., okr. Kralovice, 692 ob.

Kočinčina (fr. Cochinchina), nejbohatší a nejstarší francouz. osada v Zadní Indii, část franc. Indočíny. 56.000 km², 4,001.093 ob. (1924). Vyváží se: rýže, ryby, pepř. Přístav Saigon.

Kočkodan, pseud. Karla Poláčka.

Kočkodani tvoří skupinu velmi družných, hbitých a poměrně nejpříjemnějších opic Starého světa. Uvedené vlastnosti činí je nejčastějšími obyvateli potulných zvěřinců. Dováželi se do Evropy již v XVI. st. Domovem jsou v Africe, hl. v Habeši a u pramenů Nilu. Vyznačují se lehkým tvarem těla, dlouhým ocasem a živě až strakatě zbarveným kožichem. Jsou úžasně mrštní v pohybech a škodí velice na polích kukuřičných a durhových, neboť zpustoší a zničí více, než co potřebují ku své výživě. Kočkodan zelený (Cercopithecus Sabaeus) dosahuje délky jednoho metru, má srst šedozelenou, nos a tlamu černě zbarvenou. K. Diana (C. Diana) jest útlejší a vyzdoben licousy na bradě. Hlavní zabarvení jest břidlicově šedé. Záda purpurově červená, břicho bílé. Mniška (C. mona) podobna jest Dianě, bez vousů na bradě k. červený (C. ruber) s krásně zbarveným kožichem. Opička mouřenínská (C. fuliginosus) jest ze všech největší až 1·25 m, barvy pochmurně černé.

Kočkovité šelmy (Felidae) vyznačují se ušlechtilým souladem ve stavbě těla a tak vysokým duševním nadáním, že řadíme je k nejdokonalejším zvířatům. Mají

Kočka angorská.

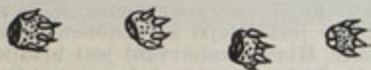
svalnatý a přece úhledný trup, kulovitou hlavu na silném krku, mírně vysoké nohy se širokými tlapami a měkkou kožišinu v barvě často až nápadně přizpůso-

Eyra.

bené svému okolí. V chrupu jsou nápadny mohutné špičáky, proti kterým řezáky i stoličky zdají se býti slabými. Hlavní útočnou zbraní k. š. jsou drápy, neobyčejně silné, zahroceně srpovité a vztažitelné. Poslední článek prstu je zahnut vzhůru, nedotýká se země a tím

umožněna jest ochrana drápu před otupěním a tichá, téměř neslyšitelná chůze. K. š. jsou obratná zvířata a každý jejich pohyb dokazuje sílu a půvabnou mrštnost. Chodí dobře, utíkají rychle a dovedou skočiti do vzdálenosti více než 10krát delší svého těla. Menší k. š. šplhají dovedně. Vedoucím jejich smyslem je sluch, méně zrak. Nalézají se ve všech dílech světa, v rovinách i na horách, na suchých písčitých místech i ve vlhkých nížinách. Loví s oblibou v noci. Kořistí jejich jsou obratlovci, řídčeji plazi a ryby. Žijí v nepřátelském poměru s celým živočišným

Stopy divoké kočky.

světem, ale škoda, kterou svým loupežením činí, vyvažuje se tím, že přímo zabraňují škodlivému množení se některých přežvykavců a hlodavců. Ničením těchto menší k. š. prokazují větší užitek než škodu. Lev berberský (Felis leo barbaricus), senegalský (F. l. senegalensis), kapský (F. l. capensis), perský (F. l. persicus), guzeratský (F. L. googratensis), puma (Felis concolor), eyra (F. Eyra), yaguarundi (F. yaguarundi), tygr královský (F. tigris), pardál mlhový (F. nebu-

Lebka rodu Machairodus.

losa), jaguar (F. onza), šedý pardál (Leopardus poliopardus), leopard (F. pardus), panther (F. panthera), pardál sundský (F. variegata), irbis (Leopardus irbis), kočka mramorovitá (F. marmorata), ocelot (F. pardalis), kočka tygrovitá (F. tigrina), čati (F. mitis), kočka dlouhoocasá (F. macroura), stepní (F. pajeros), divoká (F. catus), manul (F. manul), kočka trpasličí (F. undata), plavá (F. maniculata), domácí (F. domestica), angorská (F. dom. angorensis), bezocasá (F. ecaudata), kropenatá (F. viverrina), serval (F. serval), rys bahenní (Lynx Chans), stepní (L. caracal), obecný (L. vulgaris), polární (L. canadensis), červený (L. rufus), gepard (Cynailurus jubatus), kočka fretkovitá (Cryptoprocta ferox).

Kočnar Karel (* 11. V. 1889), zeměd. odborník a spisovatel v Brně.

Kočov (Gottschau), o. v Č., okr. Planá. 532 n. ob.

Kočovce, o. na Slov., okr. N. Mesto n. Váhom, 495 čs. ob.

Kočovná živnost, živnost, spočívající v tom, že oprávněný cestuje s místa na místo a rozprodává svoje výrobky neb předměty, jež sám nakupuje u jiného výrobce. Jde tedy o výdělečnou činnost, která podléhá v největším počtu případů ustanovením živn. řádu, zbytek tvoří živnosti svobodné. Kočovnými živnostníky jsou především trhovci všech druhů, dále k. obchodní jednatelé, k. nakupovači dobytka, podomní obchodníci atd. Sem též patří k. sbírání odpadků a přírodnin (kostí, hadrů, léčivých bylin a pod.) a různé k. práce jako brusiči, kotláři, studnaři a dráteníci.

Kočovné divadlo, divadelní soubor, hrající vždy několik dnů v jednom místě, v němž se zdrží obyčejně podle velikosti návštěvy, načež odcestuje na místo jiné. Reditel této divadelní společnosti musí míti divadelní licenci, kterou povoluje zemský úřad na časově omezenou dobu (pravidelně na 1 rok), a i na určitý místní obvod. Na počátku divadelnictví v čes. zemích byl tento způsob her dost častý. Ale zřízení stálých divadel ve větších městech omezilo k. d. na menší města a na prostý venkov, čímž musil nutně klesnouti i počet kočujících společností.

Kočubej Vasyl (1640—1708), ukrajinský gen. soudce, spolu s plukovníkem Jiskrou byl odsouzen k trestu smrti z rozkazu rus. cara Petra na udání hejtmana Mazepy (☞).

Kočubinský Alexander Alexandrovič (1845—1907), rus. profesor slavistiky v Oděse, 1867—68 učitelem rus. a církev. jazyka na gymnasiu ve Vladiměři, 1868—71 na druhém gymnasiu v Oděse, 1869 cestoval po Rakousku a Prusku, 1877 mimořád. a pak řád. profesorem slovan. stolice v Oděse.

Kodak, pojmenování malých fotograf. přístrojů, vyráběných americkou firmou Eastman-Comp.

Kodaň (dán. Kjöbenhavn), hl. a sídelní m. Dánska, válečný přístav a pevnost. 586.000 obyv. (1810: 101.000), na pobřeží ostrovů Seelandu, Oresundu a Amageru, 14 m n. m. M. zaujímá plochu 72 km². — Poloha a stavby: Staré město s úzkými ulicemi leží mezi Kongens Nytorv a starými hradbami, přimyká se k přístavu a k Ostrovnímu zámku (Slotsholmen). Nové město jest pravidelně stavěno a má mnoho krásných paláců. Předměstí vznikala teprve po 1867, kdy byly zbourány

hradby. Z kostelů vynikají: chrám P. Marie (1811—28), chrám Míru (1875—94), chrám Vykupitele (XVII. stol.), zámec. kostel (1826), chrám sv. Ducha (XV. st.), sv. Trojice (XVII. st.), sv. Petra (XV. st.). Ze světských budov pak: zámek Christiansborg (XVIII. st.), Národ. museum (XVIII. st.), Jermerská věž, bursa, zámek Rosenborg, Akad. umění, zámek Amaliensborg (XVIII. st.), zámek Frederiksborg. Z nových: radnice (1894—1903), soudní dvůr (1805—15), universita (1831—36), královské divadlo (1872—74, král. knihovna (1898—1906), museum Thorwaldsenovo (1839—48), glyptotéka (1892—97), museum umělecké (1889), hl. nádraží (1911). Hlav. náměstí: Kongens Nytorv, Gammeltorv, Nytorv, Náměstí radniční a sv. Anny. Sady: Kongens Have, Östedspark, Frederigsberghave, Söndermarken a j. — Obchod a doprava: K. jest nejdůležitější m. Dánska. Má loděnice, strojírny, cukrovary, továrny na rukavice, porculán, umělecké předměty, umělá hnojiva, poživatiny, textilie, pivovary, lihovary a j. Nejčilejší jest obchod provozní (máslo, obilí, sádlo, rýže, káva, cukr, kovy, uhlí, oleje). K. má dále bursu a četné banky, jest středem dánských železnic, leteckou stanicí. Důležitá jest námořní doprava. K. má četné přístavy. Pravidelné linie spojují m. s Islandem, Faroery, Amerikou a Vých. Asií. Všeho loďstva, meškajícího v přístavech, bylo r. 1926: 6,504.000 reg. tun. — Vzdělávací ústavy: universita, zal. 1479, technika, zal. 1829, vysoká škola pro zemědělství a zvěrolékařství, zal 1858, vysoká škola obchodní, zal. 1922, vysoká škola pro zubní lékařství, vys. šk. pivovarská, bakteriologický ústav, geologický ústav, biologická stanice, ústav pro výzkum půdy, Bureau du conseil international pour l'exploration de la mer, král. společnost věd, hvězdárna, botanická a zoologická zahrada, říšský archiv, četné vojen. školy a j. Mezi knihovnami vynikají: universitní (500.000 sv.), král. bibliotéka (900.000), městská knihovna (210.000), knihovna studentských organisací (90.000) a j. Musea: národní, lidové, umělecké, uměl.-průmyslové, hudebněvědecké, Thorwaldsenovo, zoologické, botanické, mineralogické a j. — K. má 5 divadel, zábavní park Tivoli, závodní dráhu a sportovní stadion. Velice četné jsou humanitní ústavy. — Správa: Městskou správu vede vrchní president, 5 starostů, 5 radů, 55 členů městského zastupitelstva. — Úřady: K. jest sídlem krále, ministerstev, říšského sněmu, nejvyššího soudu, zemské správy, nejv. vojenských úřadů. Má dále námořní a obchodní soud, presidium policie, hl. celní úřad, čsl. vyslanectví a konsulát. Jest také sídlem biskupa. — Okolí. Nejkrásnější partií jest břeh Oresundu sev. od města, s lázněmi Charlottenlundem, Klampenborgem, Taarbaeckem, Skodsborgem, zámkem Charlottenlundem. Okolí jest zalesněno (Dyrehave, Jägersborg-Dyrehave a j.

Znak města Kodaně.

Kodeda, ☞ cikáda.

Kodein (methylmorfin), $C_{18}H_{21}NO_3.H_2O$, alkaloid opia, dá se připraviti působením methylátu sodného a jodmethylu na morfin. Tvoří malé krystaly, chutná slabě nahořkle, rozpouští se snadno v horké vodě, tvoří velmi hořké, ve vodě rozpustné soli, s kys. solnou poskytuje amorfin.

Koder Anton (1851—1918), slovin. spisovatel; psal básně, obrázky z přírody, povídky a cestopisy do růz. časopisů, lit. žák Jurčičův. Napsal tři romány.

Kodet Emanuel (* 28. III. 1880), čes. sochař v Praze. Hl. dílo: Žižkův pomník u Sudoměře.

Kodex, ☞ Codex.

Kodíček Josef (* 24. I. 1892), redaktor, div. a lit. kritik, básník a od r. 1927 dramaturg divadla na Vinohradech.

Kodifikace (z lat.), sestavení různých právních norem jednoho oboru, vydávaných postupně, do jednoho zákoníka. K. měly ohromný význam v historii, kdy se jich obyčejně ujímali sami panovníci, aby shrnuli řadu roztroušených právních předpisů v jednotný systematický celek. Jako kodifikátoři zvláště vynikli: Justinián, Karel IV., Marie Terezie, Josef II. a Napoléon. K. se prováděly vždy velmi důkladně a pečlivě a chystaly se někdy dlouhou řadu let. O důkladnosti svědčí na př. to, že rak. obč. zákoník z r. 1811 platí se svými čtyřmi novelami z let 1914—1919 dodnes a teprve nyní bude nahražen novou k. čsl. civ. práva. Všeobecně lze říci, že nyní zákonodárství neprodělává takových práv. změn, jako tomu bývalo dříve a že se k. nyní tak často nevyskytují. Toliko u nás rozdílnost práv. předpisů v zemích histor. a v území dříve uherském vedla k přípravě k. skoro všech oborů (civ., trest., exek., obch. atd.). Tato úprava se ovšem nespokojí jedině sestavením a systematickou úpravou dosavadních norem, nýbrž doplní je i ustanoveními moderními, aby co nejlépe vyhovovala změněným

poměrům. Nikdy nelze však právní vývoj k. zastaviti, nýbrž nové poměry vyžadují si vždy nové úpravy zákonné a tak se setkáváme skoro s pravideným zjevem, že se státy musejí znovu a znovu zabývati novou konečnou úpravou dotyčných práv. předpisů. Toliko doba, která dělí k. jednu od druhé, stává se vždy delší a někdy nedojde k nové úpravě ani za sto i více let.

Kodl Karel, PhDr. (* 8. VIII. 1885), vrch. komisař univ. knihovny v Praze, něm. básník a překlad. Sp.: Phoenixkreise (1927) a překl.

Kodrós, mytol. posl. král athénský, nechal se r. 1068 př. Kr. v přestrojení zabít v dórském táboře, jelikož podle předpovědi měla jeho smrt dopomoci Athéňanům k vítězství.

Kodulky, ♀ Scoliidae.

Kodweiss Bedřich (1803—1866), chemik, cukrovarník.

Kodym Filip Stanislav, MUDr. (1811—1884); usadil se v Praze a zakoupil usedlost Fišerku v Šárce, kde se oddal úplně pracím spisovatelským a svoje vědomosti uplatňoval v hospodářství a zahradnictví. Od r. 1852—62 redigoval Hospodářské Noviny, pak pol. týdenník Hlas, a za svoji redakční činnost byl odsouzen a vězněn, později psal do Nár. Listů populární články zemědělské.

Kodym František (1858—1924), čes. spisovatel pro mládež.

Kodym Odolen, MUDr. (* 1. V. 1863), lékař. Sp.: Projevy vleklé otravy lihem v nervové soustavě.

Kodym Odolen, RNDr. (* 14. IV. 1898), geolog st. geolog. ústavu a docent Karlovy univ. a č. techniky v Praze. Publik. řadu vědeckých prací o geologii a petrografii.

Kodža Balkan, nejvých. výběžek Staré Planiny v Bulharsku, sklánějící se k břehům Černého moře.

Koedukace (lat.), společná výchova hochů a dívek na školách. Zavedena u nás po převratu na všech druzích škol.

Koeficient (lat.), číslo, jímž je násobena hlavní veličina členu matematického výrazu (m. formulky). Ježto u algebraické rovnice považujeme mocniny neznámé za hlavní veličiny, jsou v rovnici:

$$x^3 + 6x^2 - 5x + 7 = 0,$$

čísla: 1, 6, — 5, 7 koeficienty. Pro koeficienty, jež považujeme za veličiny konstantní, užíváme prvních písmen abecedy: a, b, c..., nebo používáme jediného písmena s různými příponami (indexy) na př.: a_1 a_2... a_n.

Koeggaba, indián. kmen v Sierra Nevada de Santa Marta.

Koekkoek Barend Cornelis (1803—1862), holand. malíř, žák Schelfhoutův a van Oosův.

Koelhoff Johann († 1493), kolínský tiskař. Používal krásně řezaných it. typů.

Koelte (kulte, holand.), nepříliš silný vítr. V námořnické řeči ostrý vítr, který nedostihuje síly vichřice.

Koenenit, nerost, oxychlorid hliníku a hořčíku, nachází se v šesterečných krystalech, ve slídě podobnou štěpností, šupinkami kyzu železného červeně zbarvený, provází kamennou sůl, karnallit a anhydrit v solné hlíně u Volpriehausenu v Sollingu.

Koenig Friedrich (1774—1833), něm. vynálezce tiskařského lisu r. 1810.

Koenig Václav (* 22. IX. 1897), žurnalista a redaktor Čsl. Republiky a Lidových Novin, překlad. z ruštiny.

Koerber Ernst, von (1850—1919), rak. státník, 1898 ministr obchodu, pak vnitra a ministerský předseda. Neprovedl úkolu, aby učinil poslaneckou sněmovnu, rušenou českou obstrukcí, schopnou práce a aby provedl česko-německé vyrovnání; došlo pouze k vyrovnání s Maďary 31. XII. 1902. R. 1904 odstoupil, 1915 byl opět min. financí a 1916 opět min. předs.

Koerner Eduard, JUDr. (* 6. VIII. 1863), president nejvyš. účetního kontrolního úřadu. Původně advokát, zem. a říš. poslanec, vyslanec v Berlíně. Právnické spisy.

Koeser Josef, JUDr. (* 1892), advokát v Praze. Význ. národohosp. pracovník a autor četných odb. článků.

Koesfeld (Coesfeld), město ve Vestfálsku u Münsteru, as 10.900 ob.; železniční dílny, tkalcovny, výr. strojů.

Koetsu Honami (1557—1637), japon. malíř.

Kofein (thein, guaranin, methyltheobromin), $C_8H_{10}N_4O_2$, alkaloid, obsažen v semenech a listech kávovníku, čínském čaji, paraguajském čaji, guaraně a ořechu kola. Tvoří bílé, jemné, dlouhé jehly, chuti nahořklé, ve vodě těžce rozpustné, s kyselinami tvoří krystalické sole. V malých dávkách užit působí na činnost centrálního nervstva. Jeho účinek netrvá dlouho, pouze několik hodin. Užívá se v lékařství. Byl prvně objeven r. 1820 Rungeem.

Kofferdam (angl. coffer-dam [-dem], korková hráz), u pancéřových lodí již pouze zřídka používané vrstvy z korku, celulosy a pod., ležící mezi pancéřovou vrstvou a vnějším obalem, které účinkem vody nadmou se a střelami způsobené díry rychle uzavřou.

Kofránek Ladislav (* 24. IV. 1880), ak. sochař, impresionistického směru, žák

Myslbekův. Výzdoba městské knihovny v Praze.

Kofu, hl. m. japon. kenu Kai, na j.-v. ostrova Hondo, asi 68.300 ob.

Kofunkce (z lat.), pojem z teorie funkcí cyklických a hyperbolických. K. sinusu je cosinus, tangenty cotangenta. Máme-li dva argumenty: x a y takové, že platí: $x \pm y = (2k \pm 1)\frac{\pi}{2}$, je cyklická funkce jednoho argumentu rovna kladné nebo záporné kofunkci.

Kogai, skupina austral. kmenů na Warrego River (Již. Queensland).

Kogalniceanu Michael (1817—91), rum. státník a historik; vydával literární časopisy a staré kroniky. Jako ministr vyučování založil r. 1863 universitu v Jasech; byl pak min. předsedou, ministrem vnitra, zahraničí a vyslancem v Paříži.

Kogan Petr Semenovič (* 1872), rus. liter. historik a kritik-marxista. Píše od r. 1895 o literat. západoevropské, novější a souč. lit. ruské.

Kognoskovat (lat.), poznat, soudně vyšetřit.

Kogo, v Japonsku skřínka na kuřácké potřeby, nejčastěji z pálené hlíny nebo umělecky lakovaná.

Koh Ferdo (* 1874), chorv. geolog, prof. na techice a univ. v Záhřebě.

Koháry maď. magnát. rod, od r. 1616 svob. páni, od 1685 hrabata, od 1815 knížata. — Štěpán K. (1649—1731), vyznamenal se ve válkách s Turky, stal se r. 1714 judex curiae; vydal několik sbírek básní.

Kohen (hebr., pl. kohanim), kněz; k. hagadol, velekněz. Od kněžského stavu jsou odvozena jména žid. rodin Kohn, Cohen, Kohen, Kahn a podobná.

Koherence (z lat.), ↷ kohese, spojitost, souvislost. K. vlnových systémů ↷ interference.

Koherentní (z lat.), soudržný.

Koherer je zvl. přístroj, který slouží k tomu, aby se uskutečnilo přijímání n. vysílání elektromagnetických vln při radiotelegrafii.

Kohese, soudržnost, přitažlivá síla molekul, snažící se zabrániti odloučení jich vnější silou. K. jest u pevných hmot největší, u kapalin menší, plyny jí nemají, jsou naopak rozpínavé. Různou k. je podmíněna různá pevnost a tvrdost tělesa.

Kohl Antonín (* 1682), mědirytec v Praze.

Kohl František (kol 1700), sochař ve Vídni, syn Jana Bedřicha K.

Kohl Jan Bedřich (1680—1736), sochař v Praze.

Kohl Jeronym (asi 1632—1709), sochař v Praze, sochy na Karlově mostě, v kost. v Lounech.

Kohl Johann Georg (1808—1878), něm. cestovatel.

Kohl Ludvík (1746—1821), malíř a mědirytec v Praze, žák Schmutzrův ve Vídni, učitel kreslení na norm. škole.

Kohler Josef (1849—1919), něm. právník, psal o patentním právu, též essaye a básně.

Köhler Jan (9. II. 1873), akad. malíř. Mal. dekorativní sgrafita a fresky, keramiku a um.-prům. návrhy.

Köhler Louis (1820—86), něm. klavírní virtuos, hud. skladatel a spisovatel.

Köhler Reinhold (1830—92), něm. literární historik, zabýval se zvl. pohádkami a pověstmi.

Kohling, o. v Č., okr. Nejdek, 873 n. ob.

Kohlmünzer Karel (* 15. I. 1871), odborník v rybnikářství a ústř. řed. arcib. statků. Zeměd. spisy.

Kohlrausch Friedrich Wilhelm Georg (1840—1910), něm. fysik, president Fysikálně-techn. říš. ústavu v Berlíně; jeho práce zabývají se především elektr. proudy, určením elektrochem. ekvivalentu, totální refleksí světla, pružností pevných těles, elektrolysou.

Kohlrausch Rudolf Hermann Arndt (1809—1858), něm. fysik, získal si zásluhy o měření elektr. proudu.

Kohn Alfred, MUDr. (* 1867), prof. histologie něm. univ. v Praze.

Kohn Hans, JUDr. (* 15. IX. 1891), sociolog, sionista v Praze.

Kohn Jindřich, JUDr. (* 7. III. 1874), advokát v Praze, pracuje v čes. žid. hnutí, Sp.: Co jest a co není národní právo sebeurčení (1919).

Kohn Salomon (1825—1904), něm. spis. v Praze. Psal povídky z praž. gheta.

Kohn Theodor ThDr. (1845—1915), kníže-arcibiskup olomoucký, stal se 1871 knězem, 1876 prof. církevního práva v Olomouci, 1882 arcibiskupem; byl pověstný svou přísností, měl mnoho nepřátel, zvl. v nižším kleru, takže byl r. 1903 povolán do Říma a na přání papežovo se dobrovolně poděkoval.

Kohorta (lat. cohors, sbor), u Římanů oddíl pěších vojsk, které stavěli ital. spojenci až do r. 89 př. Kr.; také cohors alaris. Od dob Mariových (asi r. 90 př. Kr.) sestávala řím. legie z 10 kohort po 500—600 mužů. V dobách císařství zváno k. i vojenské těleso, kt. nebylo ve svazku legií, silné 500 n. 1000 mužů.

Kohout Eduard (* 6. III. 1889), čes. herec, od r. 1917 v Národ. div. v Praze, jehož je předním členem činohry. Za he-

recké výkony vyznamenán v r. 1927 státní cenou.

Kohout František (1841—1899), knihkupec a zakladatel fy Bursík a K. v Praze.

Kohout Jiří, PhDr. (1888—1925), prof. a spisovatel, práce z oboru mincovnictví.

Kohoutek, ⚲ Lychnis; ⚲ puška.

Kohoutek, pseud. K. Havlíčka-Borovského.

Kohoutov (Koken), o. v Č., okr. Dvůr Král. n. L., 572 (13 č.) ob. Tov. košík. zboží.

z Kohoutovic Jan, pseud. Hanke z Hankenštejna J. A.

Kohoutovice, o. na Mor., část hl. m. Brna, 742 č. ob. Myslivna.

Kohrdž (angl. corge), vých.-ind. početní míra, na př. pro kožišiny = 20 kusům.

Kohút Josef (1828—1900), slov. spisovateł vlastivěd. studií.

z Kohútových Kamenů Jan, pseud. Jana Hanky z Hakenštejna.

Koch-Düsseldorf Wilhelm (* 1877), něm. politik, s počátku pracoval v odbor. organisacích, později něm. nacionál; 1927 byl říš. ministrem dopravy.

Koch Ernst (1808—1858), něm. básník romant. směru.

Koch Heinrich Gottfried (1703—1775), něm. div. podnikatel, herec, malíř a spisovatel.

Koch Heinrich Christoph (1749—1816), něm. hud. teoretik, vydal Musikalisches Lexikon (1802).

Koch Jan (* 15. II. 1862), řed. školy v Rouchovanech v. v., čes. spis. a překladatel z chorvatštiny.

Koch Josef Anton (1768—1830), něm. malíř a kreslíř; kreslil ilustrace k Dantemu a Ossianovi.

Koch Karel F., MUDr. (* 29. VI. 1890), prof. patologie a terap. chirurg. na univ. v Bratislavě.

Koch Ludvík (1825—1908), něm. zoolog, zabýval se pavouky a stonožkami; jeho sbírky jsou v Brit. museu.

Koch Robert, MUDr. (1843—1910), něm. lékař. Vypracoval metodiku bakteriologického badání pomocí kultur, pokusného očkování, barvení, mikrofotografování a pod., a přetvořil celou nauku o desinfekci. 1882 objevil původce tuberkulosy, 1884 v Kalkutě asijské cholery. 1896 nalezl lék proti dobytčímu moru v již. Africe. Později se zabýval spavou nemocí, malarií a hlízovým morem. 1903 byl povolán opět do Afriky, aby zkoumal pobřežní a texaskou horečku skotu. Po r. 1905 zabýval se hlavně studiem tuberkulosy a trypanosomních nemocí. 1905 obdržel Nobelovu cenu.

Koch Rudolf (* 1876), něm. knihtiskařský kreslíř, vynikl svými tiskař. typy.

Koch Walter Franz, JUDr. (* 1870), něm. diplomat, vyslanec v Praze.

Koch-Weser Erich (* 1875), něm. politik, patří k zakladatelům a vůdcům něm. demokrat. strany; 1919—21 byl říš. ministrem vnitra.

Kochan, staročes. jm. muž. — K., vůdce Vršovců, na rozkaz Břetislava ukrutně umučen.

Kochan z Prachova Valentin († 1621), defensor v čes. odboji proti Ferdinandovi II., popraven.

Kochánky, o. v Č., okr. Ml. Boleslav, 873 č. ob. Vodárna káranská.

Kochánov (Kochet), o. v Č., okr. Sušice, 519 ob. (19 č.). Býv. rychta svobodníků Král. Hvozdu.

z Kochanova Bonaventura, pseud. Leona hr. Polockého.

Kochanovce, o. na Slov., okr. Humenné, 401 čs. ob.

Kochanovce, o. na Slov., okr. Trebišov, 851 čs. ob.

Kochanowski Jan (1530—1584), pol. básník lyrický, psal polsky a latinsky, vedle Mickiewicze je pokládán za největšího pol. básníka. Napsal Treny (1580), Odprawa posłów greckich a j.; mimo to básně epické, satiry a dramata. Lat. napsal Lyricorum libellus (1580), Elegiarum libri quatuor (1584) a příležitostné básně. Podařilo se mu dodati látce a formám renesančním ducha svého národa. V češt. po prvé překlád. od Paprockého.

Kochanowski Lucjan (* 1870), pol. malířgrafik.

Kochanowski-Korwin Jan (* 1869), pol. historik, prof. univ. ve Varšavě.

Kochański Adam (1631— asi 1695), pol. matematik ve Florencii, knihovník Jana III. Vypočítal rektifikaci kružnice.

Kochel, vesnice a láz. místo v hor. Bavorsku, as 2300 ob., 604 m n. m., blízko Kochelského jez.

Kochelské jezero, v hor. Bavorsku, 600 m n. m., 6 km², 65 m hl.; protéká jím Loisach.

Kochem Martin (XVII. stol.) něm. nábožen. spisovatel protireformační. V češt. přel. Petr Edelbert.

Kocher, pr. přítok Neckaru ve Würtembersku, 180 km dl.

Kocher Emil Theodor (1841—1917), švýc. chirurg, prof. a ředitel chirurg. kliniky v Bernu.

Köcher Pavel (1719—1783) převor v N. Městě n. Met. a č. hud. skladatel.

Kochlovice, pol. horn. ves ve vojvod. slezském, as 9700 ob. záp. od Katovic.

Kochman Leo (1847—1919), zasl. č.-am. sociální pracovník, novinář a překladatel; do Ameriky přijel r. 1882, pracoval v Proletáři a v Hlasu Lidu.

Kochowski Hieronim Wespazjan (1633—1699), pol. básník, psal válečné a žertovné písně, satiry, ódy, epigramy, nábožen. básně.

Koincidence (lat.), setkání se, souběh dvou událostí, na př. rázů současně rozkývaného kyvadla. Při málo rozdílné době obou kyvů vrací se k. teprve po více kyvech, z čehož může býti přesně zjištěna rozličnost obou dob kyvu. Koincidovati, vzájemně se krýti.

Koiné (řec.), na podkladě attického nářečí v helenistické době vzniklá obcovací řeč všech Řeků.

Koinvestitura, investitura více osob do téhož objektu, společné udělení léna.

Koitus, ☞ coitus.

Kojalovič Michajl Josifovič (1828—1891), rus. historik, prof. duchov. akademie v Petrohradě, slavjanofil.

Kojan Jan (* 10. VIII. 1886), č. malíř, žák Hynaisův.

Kojákovice, o. v Č., okr. Třeboň, 357 čs. ob.

Kojang (hol. koijan), 1. dutá míra v Hol. Indii, různého obsahu, na př. na Jávě = 256 gantangů = 21.9 hl; 2. váha: na Sumatře solná = 1853 kg, pro rýži v Batavii = 27 pikolů = 1667 kg, v Semarangu = 28 pikolů = 1729 kg, v Surabaji = 30 pikolů = 1853 kg.

Kojas Vašek, pseud. V. Sojky.

Kojata, staročes. jm. muž., lat. Lactantius, Placidus.

Kojatice, o. na Mor., okr. Mor. Budějovice, 384 č. ob.

Kojátky, o. na Mor., okr. Vyškov, 457 č. ob. Zámek, myslivna.

Kojčice, o. v Č., okr. Pelhřimov, 405 č. ob.

Koje, pevné dřevěné lůžko na obchodních lodích. Též oddělený prostor na výstavách.

Koječín, o. v Č., okr. Písek, 130 č. ob. Zřícenina hradu Helfenburk, založ. 1360 Joštem a Oldřichem z Rožmberka. 1593 již pustý.

Kojen Leon, MUDr. (* 23. X. 1876 v Bělehradě), chirurg-operatér, činný ve vál. 1912—18.

Kojenec, dítě po narození až do doby, kdy se odstaví. V mléce mateřském dala příroda dítěti vše, co potřebuje ke vzrůstu. Denně stoupá potřeba mléka (nebo náhražky) od 360 do 700 g do dvou měsíců, až 1000 g do šesti měsíců; přibývá denně 20—25 g. Věk kojenecký je vysazen nebezpečí různých chorob, hl. z nesprávné výživy, a proto v tom věku až 50% dětí umírá. Doporučují se poradny pro matky a kojence.

Kojení. Všichni ssavci živí mláďata svým mlékem. Svatou povinností každé matky je své dítě kojit, tím prospívá dítěti i sobě. Mléko se vytváří v prsu ženy 2—6 dnů po porodu. Dítě musí ssát a tím budí odměšování. Přikládá se k prsu každé 2—3 hod. V 7. měsíci mléka ubývá, dítě snáší ostatní stravu. Pro výživu umělou zvláštní předpisy.

Kojetice, o. v Č., okr. Praha-venkov, 493 č. ob. Tov. zástěr.

Kojetice, o. na M., okr. Třebíč, 494 č. ob.

Kojetice, o. na Slov., okr. Prešov, 485 čs. ob.

Kojetín, o. v Č., okr. Kadaň, 591 n. ob.

Kojetín, o. v Č., okr. Něm. Brod, 410 č. ob.

Kojetín, m. na Mor., okr. Přerov, 6158 č. ob. Ženský klášter. Cukrovar s raf., sladovna, lihovar, Tov. ledku, obuvi, výr. plet. zboží, kopyt.

Kojice, o. v Č., okr. Kolín, 581 č. ob. Košikářství.

Kojić Dragutin, JUDr. (* 1885 v Zaputě), advokát, diplomat, poslanec, 1924—25 ministr lesů a dolů. Napsal L'Annexion de la Bosnie et l'Herzégovine et le droit international public.

Kojiki, nejstarší japonská kronika z r. 712 po Kr.

Kojná. Když matka dítě z různých příčin kojit nemůže, dá se dítě kojné. Požadavek je, aby tato byla zdravá, neměla tuberkulosu ani syfilis a vytříhala se lihových nápojů, jež do mléka přecházejí. Jinak žije hygienicky a podle zvyku.

Kójská roucha, ve starověku a raném středověku na ostrově Kóu vyráběné, téměř průhledné látky z hedvábných nití.

Kojšov, o. na Slov., okr. Gelnica, 957 čs. ob.

Kok (angl. cokes, nesprávně coaks, koks), zahříváním kamenného uhlí nebo hnědého uhlí za nepřístupu vzduchu v retortách zbývající hořlavina. Při této suché destilaci přirozeného uhlí unikají plyny (surový svítiplyn) a páry, z nichž poslední lze zkondensovati v dehet a ammoniakální vodu. Zkokováním přirozeného uhlí získá se homogenní, bez plamene hořící hořlavina o větší čistotě a výhřevnosti, která při spalování neměkne, nenadýmá se a nevyvinuje kouř a odporně páchnoucí plyny. Toho dosáhne se však pouze se značnými ztrátami na palivu a přesto asi 33% v kamenném uhlí obsažené síry zůstane v koku, i když se kok uhasí vodou, při čemž unikají sirné sloučeniny. Kok z kamenného uhlí podle povahy použitého uhlí má různé vlastnosti: kypré uhlí, které při spalování se rozpadá, zanechává při de-

stilaci velmi drobivý kok, kdežto t. zv. pecní uhlí, hodící se k účelům hutnickým, poskytuje dokonale spečený kok. K výrobě koku béře se proto nejčastěji tučné pecní uhlí. Hubené druhy uhlí, přidá-li se k nim něco tučného uhlí nebo smoly, poskytují upotřebitelný směsný kok. K výrobě koku béře se bezprostředně pouze uhlí, které neobsahuje více než 5—8% minerálních látek. Obyčejně obsahuje kokové uhlí nejméně 6, kok 8—10% popele. Velmi suché uhlí dává méně tučný kok než vlhké, přesto vlhkost uhlí nesmí přesahovati 15%. Při výrobě svítiplynu získávaný kok hodí se k topení v domácnostech. Hnědouhelný kok vyrábí se zřídka. Nejstarším zařízením pro zkokování jsou milíře, které na rozdíl od milířů dřevařských obklopují zděný, po stranách otvory opatřený komín, který podle potřeby lze uzavříti. Schaumburské pece (1847) měly již zděné bočné stěny, zabíraly prostor v délce 14—19 m, v šířce 2.5 m, ve výšce 1.5 m a na úzkých svých bočných stranách byly otevřené Před plněním na dně těchto pecí byly utvořeny kanály z kousků koku, na něž bylo pak navrstveno prachové uhlí. Kanály byly ve spojení s otvory ve stěnách, které podle potřeby mohly se otvírati nebo zavírati. Zkokování trvalo 10 dní. Úplně uzavřených pecí používalo se nejdříve v Anglii. Uhlí vpravovalo se do silně vyhřáté pece otvorem v klenbě, který se pak uzavřel zdivem. Během procesů reguloval se přístup vzduchu pomocí malých otvorů. Appolt použil roku 1855 v Sankt Avoldě po prvé unikajících plynů k zahřívání mezistěn komor. Appoltova pec byla stojatou komorou, která se vyprázdňovala sklopením dna. Současně vyvinovaly se pece s ležatými komorami a s vytápěnými stěnami. Na získávání vedlejších produktů se nedbalo, jelikož dehet a ammoniakální vody neměly odbytu. O získávání vedlejších produktů pokusil se po prvé C. Otto r. 1881. G. Hoffmann zavedl k topení Siemensovy regenerátory, v nichž se však předhříval pouze vzduch. Zkokování trvalo v této peci 32 hodin a k regenerativnímu zahřívání spotřebovalo se pouze asi 70% veškerého unikajícího plynu. Hilgenstock zavedl r. 1896 vytápění kokárenských pecí se strany klenby spodního patra, čehož se dnes používá na celém světě. Trvání procesu bylo zkráceno na 24 hodiny i méně. Má-li býti použito veškerého z pece unikajícího plynu k účelu jinému než regenerativnímu topení, na př. má-li ho býti použito jako svítiplynu, vytápějí se kokárenské pece plynem z vysokých pecí nebo generátorovým plynem. K účelům hutnickým hodí se nejlépe kok, který byl vyroben při teplotě 800—900°. V nejmodernějších pecích proběhne proces za 10—11 hodin, při čemž najednou získá se v jediné peci asi 29 t koku. Zkokováním uhlí při nízké teplotě získá se t. zv. karbouhlí, jehož se používá k účelům specielním. Nepřetržitý proces C. H. Smithův v New Yorku jest dvojnásobným zkokovacím procesem, při kterém uhlí podrobí se nejdříve destilaci při nízké teplotě, načež zbylý produkt zkokuje se za teploty zvýšené.

Koka, ↷ Erythroxylon.

Kokain, (methylbenzolecgonin), $C_{17}H_{21}NO_4$, alkaloid obsažený v listech stromu koka (Erythroxylon coca). Kokain získává se z těchto listů hned na místě tím, že působí se na ně petrolejem a sodou a pak se vylisují. Z neutralisovaného petrolejového roztoku alkaloidu vylučuje se surový hydrochlorid kokainu, který se v Evropě zpracuje dále. Čistý kokain tvoří bezbarvé hranoly, chutná trpce, ve vodě se rozpouští málo a taje při 98°. Zahříváním s kyselinou sírovou štěpí se v ecgonin, $C_9H_{15}NO_3$. Synteticky dá se připraviti redukcí addičního produktu kysličníku uhličitého a tropininu sodného, estrifikací a benzolací vzniklé látky methanolem a v případě potřeby oddělením terapeuticky méně cenných sloučenin kokainu a jeho derivátů. Podružné alkaloidy kokového listí, hlavně isopropylkokain, $C_{38}H_{40}N_2O_8$, který je srdečním jedem, nutno z kokainu pečlivě odstraniti. V lékařství používá se chlorhydrátu kokainu (bezbarvé, ve vodě rozpustné krystaly). Jeho roztok způsobuje na sliznici pomíjející bezcitnost. Malé dávky (0.1 g) způsobují vnitřně poruchy fysické výkonnosti, potlačují hlad a únavu, avšak i malé dávky mohou přivoditi omámení s příznaky otravy. Větší dávky způsobují smrt, ↷ otrava kokainem. Kokainu používá se v lékařství k místní anestesi a při infiltrační anestesi (↷ omámení). Kokain byl objeven roku 1859 Niemannem. — Otrava kokainem, onemocnění, které vzniká buď prudce (zvl. záměnou) n. je vleklé přivyknutím prostředku; známo je od jihoamer. žvýkačů listů kokových (coqueros). — Chronická (vleklá) o. k. (kokainismus) působí s počátku veliký pocit blaha s příjemnými vidinami, ale pak vyvolává zvl. poruchy duševní, jako ubývání paměti, slabost vůle a blouznění, které se mohou stupňovati v halucinatorní kokainovou paranoiu (blud) s bludem pronásledová-

ní, žárlivosti a p., mimo to poruchy hybnosti, jako ataxie, křeče, třes, také obrny, konečně slabost srdeční a povšechný marasmus.

Kokan, Kokand, ⚲ Chokand.

Kokarda (fr.), ve Francii nejprve do růžice upravená stužka, připevněná na pokrývce hlavy, později národní odznak.

Kokarda Vlastislav, pseud. Fr. Picky.

Kokašice, o. v Č., okr. Planá, 436 ob. (10 č.). Zřícenina hr. Kracíkova (Schwanberg).

Kokava nad Rimavicou, o. na Slov., okr. Rimavská Sobota, 5147 čs. ob. Sklárna.

Kokčetav, kraj. m. v gub. Akmolinsk, (1923) 10.452 ob.

Kokel (Malý a Velký K., rum. Târnava Mica a T. mare, maď. Nagy a Kis Küküllö), dvě řeky v Sedmihradsku, 144 a 190 km dl.

Kokeš Pavel Ľudevit Klemens (* 23. XI. 1856, Lazy pod Makytou), slov. básník, rolník. Sp.: Piesne (1927).

Koketní (fr.), líbivý, koketa, žena, chtějící se líbiti, koketerie, snaha zalíbiti se.

Kokin, japonské dvoustrunové housle.

Kokin Brod, důležitý přechod přes Uvac na rozhraní Již. a Sever. Srbska, kudy se brał proud obyv. z dinar. oblastí na sever a východ.

Kokky (jednot. č. kokkus, mikrokokky, bakterie kulovité), skupina n. rod bakterií s kulovitými buňkami, které žijí volně ojediněle (micrococcus) nebo ve dvou (diplococcus) n. ve více jedincích, spojeny ve více n. méně pravidelných svazcích. Podle tvaru takových spojení rozeznávají se k. hroznovité (staphylococcus), k. řetízkové (streptococcus), sarciny. ⚲ bakterie, bakteriologie.

Kokla Michal (1840—1922), hornolúž. politik a spisov., statkář v Khróšćicích. Jako poslanec sas. zem. sněmu hájil zájmy lužic. lidu, jejž současně vzdělával drobnými statěmi, přednáškami i lidovými hrami. Z nich tiskem vyšel jen Dźěd Jakub (1911).

Kokomo, m. ve stř. sev.-amer. státu Indiana, (1920) 30.067 ob.

Kokon (franc. cocon), schránka, vytvořená v těle neb na těle zvířecím (hlemýžď, pijavka a j.), nebo upředená z vláken (hmyz), aby se tam ukládala vajíčka, nebo vyráběná larvami různých druhů hmyzu při zakuklení.

Kokonín (Kukan), ms. v Č., okr. Jablonec n. N., 2513 ob. (238 č.). El. poul. dráha, broušení a sekání skla, pasířství, vývoz jabloneckého zboží.

Kokory, ms. na Mor., okr. Přerov, 1248 č. ob. Tov. zprac. ovoce.

Kokořík, ⚲ Polygonatum.

Kokořín, o. v Č., okr. Mělník, 392 ob. Zámek, zřícenina hradu St. Kokořína (314 m). V nov. době zrestaurován.

Kokořínský Václav, pseud. Václava Reischla.

Kokořovec z Kokořova, staročes. rod, 1607 panský, 1680 hraběcí.

Kokoschka Oskar (* 1886), rak. malíř a básník, prof. akademie v Drážďanech. V poslední době vytvořil řadu krajinomaleb. Jako grafik pracoval v oboru litografie. Pokusil se též na poli dramatu (na př. Orpheus und Eurydike, r. 1926 zhudebněno Křenkem).

Kokosová příze, vláknitá masa, jež obklopuje skořápku kokosového ořechu; po zpracování obdrží se vlákna z této masy, jež se spřádají jemná s hrubými, K. p. se používá k výrobě lan, koberců, rohoží a pod.

Kokosovník, ⚲ Cocos.

Kokosový olej (kokosový tuk), rostlinný tuk z plodů různých palem, hl. palmy kokosové. Plody tyto obsahují asi 60—70% tuku, který se z nich získává lisováním nebo extrakcí benzinem. Kokosový olej má barvu skoro bílou, chutná lahodně, taje při 20—28°, tuhne pozvolna při 16—20°. Lze z něho získati sněhově bílou, snadno tavitelnou pevnou hmotu, která jest dobrou náhražkou másla (palmin, palmona a j.). Kokosový olej slouží dále k výrobě margarinu, mýdel a svíček; tvrzeného kokosového tuku (⚲ tvrzení tuků) používá se rovněž k výrobě margarinu. Vysušená jádra, z nichž v Evropě získává se kokosový olej, nazývají se kopra nebo kopperah.

Kokosový ostrov, malý ostrov v Tichém oceánu, náležející Costarice, pod 5° 35′ 12″, původu vulkanického.

Kokošar Ivan (* 13. IV. 1860, † 16. V. 1923), slovin. skladatel, hlavně církevní, sběratel a harmonisátor slovin. nár. písní; založil pěveckou školu.

Kokošník (rus.), ozdoba hlavy velkoruských žen, v podobě koruny kolem hlavy, prsténce ze sukna neb sametu s ozdobami.

Kokošovice, o. na Slov., okr. Prešov, 397 čs. ob.

Kokota (fr., cocotte, kuřátko), dívka.

Kokotice, ⚲ Cuscuta.

Kokotović Dušan (* 1888 v Gor. Kosinju), záhřebský malíř a mědirytec. Vydal monograf. alba mědirytin.

Kokotović Nikola (1859—1917), publicista a spisovatel, spolupracovník Slobody, red. časop. Hrvatska Vila, Balkan, Dom i Svijet. Psal do časopisů realistické novely z Krajiny.

Kokovcov Vlad. Nikolajevič, hrabě (* 1853), ruský politik, 1906—14 min. financí, 1911—14 předseda minist. Za svět. války významný činitel bankovní. Nyní v emigraci.

Kokrháč (Kotel, něm. Kesselkoppe), hora v Krkonoších, 1435 m vys.

Kokrhel, čepec.

Kokrhel, v bot. ↷ Rhinanthus Ehr.

Koksování, výroba koku (↷).

Kokšaga Velká a Malá, levé přítoky Volhy, Velká 219 km, Malá 163 km délky, na této město Joškar-ola.

Kokšarov Nikolaj Ivanovič (1818—1893), rus. mineralog, prof. vys. báňské školy v Petrohradě.

Kokšenga, řeka ruská, l. přítok řeky Usty v povodí sev. Dviny, 288 km dlouhá, splavná, břehy zalesněny.

Kokšínský, pseud. Ant. Voráčka.

Koktavost, spastická porucha svalstva mluvidel. Řeč je trhaná, opakují se slabiky. Zaviněno často neurosou.

Koku, japonská míra prostorová, dělící se na 10 to = 100 šo = 180·39 l.

Kokura, m. na sev. okraji japon. ostr. Kjušu, (1925) 51.663 ob.

Kókytos (lat.), v řec. bájích řeka v podsvětí, ústící do Acherontu.

Kol V., pseud. Vinc. Červinky.

Kola, ruský poloostrov mezi Bílým mořem a Ledovým mořem, asi 99.000 km², plošina s mnoha řekami a jezery a vyvýšeninami až 1200 m vys. Lesy dosahují až k výšce 400 m n. m. Největší jezero je Imandra (↷). Na Murmanském pobřeží při Ledovém moři jsou jediné nezamrzající přístavy sev. Ruska. 1920 postoupilo Rusko Dorpatským mírem část K. Finsku.

Kola, m. v rus. gub. Murman na poloostrově K., (1923) 601 ob.

Koláček František, PhDr. (1851—1913), č. fysik, profesor teoret. fysiky na české technice v Brně a na universitě pražské. Zabýval se optikou, hl. dispersí na zákl. elektromagn. teorie světla a cirkul. dvojlomem. Spisy: Hydrodynamika (1899), Elektřina a magnetismus (1904). Doplnil Seydlerovy Základy teoret. fysiky, hl. III. díl jest jeho prací.

Koláček František, PhDr. (* 1881), prof. zeměpisu na univ. v Brně. Sp.: Evropa po stránce antropogeografické a pol. zeměpisné (1928), Evropa po stránce fysicky zeměpisné (1926), Fys. zeměpis karpatské části čsl. republiky (1921), Úvod do kartografie (1913) a j.

Koláček Jaroslav, pseud. Frant. Procházky.

Kolačkov, o. na Slov., okr. Ľubovňa, 533 čs. ob.

Kolačno, o. na Slov., okr. Topolčany, 742 čs. ob.

Kolaja Josef (* 1885 v Zubří), soudní úředník v Bratislavě, bývalý předseda realist. mládeže ve Valaš. Meziříčí, člen obec. zastupitelstva ve Vizovicích, předseda Svazu súd. úrad. odboč. pre Slovensko, a j.

Kolaja Maxmilián (* 1883), prof. st. prům. školy v Brně, polonofil a lektor polštiny na č. technice v Brně.

Kolander Vatroslav (* 1848, † 1912 v Záhřebě), chorv. varhaník a skladatel, žák praž. varh. školy, měl po 30 let svoji hud. školu v Záhřebě. Komponoval hlav. církevní skladby.

Kolankowski Ludwik (* 1882), pol. politik a historik, knihovník v bibliot. Jagiellonskiej v Krakově. Studie o Zikmundu Augustovi.

Kolár František (* 29. I. 1829, † 4. XII. 1895), vynikající herec český, režisér a malíř. Studoval na malíř. akademii, později věnoval se plně divadlu, dlouhá leta byl předním členem a vrch. režisérem Nár. div. v Praze, současně byl ilustrátorem Vilímkových Humor. listů a mnohých zahranič. humor. časopisů, vynikaje jako karikaturista. Byl synovcem herce a spis. J. J. Kolára.

Kolár Jan S. (* 1896), český film. dramaturg a režisér, jeden z prvních význač. čes. pracovníků filmových, v tomto oboru činný od r. 1916 jako autor libret.

Kolár (vl. Kolář) Josef Jiří (* 9. II. 1812 v Praze, † 31. I. 1896 tamže), čes. herec a spisovatel. Náleží k čes. klasikům dramatického umění velkorysého romantického a patetického stylu. Vynikl v Nár. div. zvl. v rolích Shakespearových, Goethových a Schillerových. Jeho divadelní hry, zvláště historická dramata, byla psána s hereckým smyslem pro jevištní působivost a skýtala oblíbené role vynikajícím soudobým hercům. Výrazné, byť drsné, jsou i jeho překlady pro vlastní repertoir. Pod vlivem E. T. A. Hoffmanna a J. Paula psal novely, z nichž některé přes upřilišněnou fantast. romantiku mají zajímavý kolorit. Význ. spisy: Monika (1846), Žižkova smrt (1850), Praž. žid (1871), Smiřičtí (1882), Primátor (1883), Královna Barbora (1884), Mistr Jeronym (1886), Tři faraonové (1867), Mravenci (1869), Libuše v Americe, Malíř Rainer, Cesty života, Pražská čaro-

Josef Jiří Kolár.

dějnice, Pekla zplozenci (1862), Muzikanti (1867). — Literatura: J. Arbes (životopis ve Světozoru XXI., 1887); J. Kamper (o próse v Obzoru lit. a uměl., IV., 1902); J. Vlček, Nové kapitolky (1912); J. Krecar, Sňaté masky (1917); O. Fischer, K dramatu (1919).

Kolár Karel (* 19. IV. 1882), syn Frant. K., český herec, člen činohry Národ. div. v Praze od r. 1912. Činný též ve filmu a divad. hrách rozhlasových.

Kolarac (Milosavljević) Ilija (* kol 1800, † 1878 v Bělehradě), srb. nár. dobrodinec, jenž celé veliké jmění odkázal na vybudování university a podporování srb. literatury, zakladatel známé Kolaracovy nadace, z níž zvlášt. výbor uděluje každoročně literární cenu.

Kolárek (lat. collare), nákrčník katol. kněží.

Kolarić-Kišur Rudolf (* 1882), chorv. advokát v Záhřebě a humor. spis.

Kolarová Anna Marta Lidmila, roz. Manetínská (1817—1882), č. herečka, choť J. J. Kolára.

Kolarović Dimitrije (1836—1899), srbský herec, naposledy člen bělehrad. Nar. Pozorišta.

Kolarovička Ljubica (* 1836, † 1890 v Bělehradě), srb. herečka, choť herce Dimitrija K., roz. Popovićeva, členka různých divadel, hlavně záhřeb. a bělehrad. Nar. Pozorišta.

Kolárský Antonín (1794—1867), farář ve V. Losenici, vlast. spisovatel.

Kolář Antonín, PhDr. (* 28. IX. 1884), univ. prof. v Bratislavě. Sp.: Příspěvky k poznání nové komedie attické (1923), Řecká komedie (1919), Kosmovy vztahy k antice (1925), Hum. básnířka Vestonie (1926), Působení kult. antické na kulturu evropskou (1924), Sociální otážka v starém Řecku a Římě (1927), Antika a pol. výchova příštích občanů (1928), Vztahy evropské kultury k antice (1929), studie v časop. a překl. Platóna.

Kolář (Kolařz) František (* 1825), malíř a litograf ve Vídni.

Kolář Jan, Ing. (* 1. IV. 1868), prof. mostního stavitelství na čes. technice v Praze. Vydal řadu spisů o mostních stavbách.

Kolář Jan, PhDr. (* 1884), prof. a historik v Táboře.

Kolář Josef (1830—1910), slov. filolog, lektor ruštiny na čes. universitě a učitel slov. jazyků na č. vys. učení techn. Sp.: O českohlaholské bibli v Praze, O zografském Evangelistáři a j.

Kolář Karel, ⚯ Karel Sezima.

Kolář Martin (1836—1898), prof. v Táboře, č. genealog. Sp.: Českomoravská heraldika (I., 1902).

Kolář Rudolf, JUDr. (* 20. VII. 1876), odb. přednosta min. zemědělství a odborník v zeměď. družstevnictví a pojišťování. Napsal četné články v Pojistném Obzoru a Zeměď. Přehledu. Sp.: Zemědělské pojištění u nás i za hranicemi (1931).

Kolařík František, Ing. (* 1881), čs. legionář, velitel voj. techn. ústavu VÚV.

Kolařík Jaroslav, JUDr. (* 1895), publicista a redaktor.

Kolařík Josef (* 1876), továrník v Příbrami; národohosp. a kult. pracovník.

Kolařík Šimon, JUDr. (1868—1915), čes. národohospodář.

Kolářová-Císařová Anna (* 1887), bibliotékářka univ. knihovny v Praze; čes. spisov. Sp.: Žena v hnutí husitském (1915).

Kolárovice, o. na Slov., okr. V. Bytča, 2031 čs. ob.

Koláry, o. na Slov., okr. M. Kameň, 535 ob. (41 čs.).

Kolářství, výroba kol, vozů a též karoserií k automobilům.

Kolas Jakub (pseud. Konst. Mickěviče, * 1882), bělorus. básník, píšící též pod pseud. Taras Gušča, vydal několik sbírek veršů, povídek a drama.

Kolašín, tvrz při Černé Hoře.

Kolaterální oběh, oběh krve, dostavující se po podvázání nebo ucpání větší tepny, a uskutečňuje se pobočnými žilkami, anastomosami.

Kolátor František (* 1877), továrník v Podbořanech n. Vlt., red. čas. Chelčický, soc. a kult. pracovník, překlad. z angl. Dlouholetý ředitel Vývozního spolku v Praze.

Kolátorová Lydie (* 1882), soc. pracovnice a spisovatelka. Sp.: Amer. besedy, Kol angl. domova, Drobnomalby. Četné překlady z anglič., hl. Kiplingovy spisy. Založila r. 1922 Dětský domov Chelčického v Podbořanech n. Vlt., který také vede.

Kolatura, farní obvod.

Kolaudace (lat.), schválení, úřední přezkoušení stavby a zjištění, zda stavební podnikatel vyplnil převzaté závazky a povinnosti.

Kolb Georg Fridrich (1808—1884), něm. statistik a publicista.

Kolbach, l. přítok Popradu na Slovensku, pramení ve Vys. Tatrách (Velký a Malý Kolbach) jako odtok Pěti jezer.

Kolbaš, o. na Slov., okr. Trebišov, 626 ob. (571 čs.).

Kolben Emil, RTDr. h. c. (* 1862), čes. průmyslník. Jeho závod, zal. 1898, spojil

se r. 1921 s První českomor. tov. na stroje v Libni. Odborník v elektrotechnice.

Kolberg Oskar (1814—1890), pol. etnolog. Sp.: Pieśni ludu polskiego (1857), Lud, jego zwyczaje (35 sv., 1857 a d.).

Kolberg Wilhelm (1807—1877), pol. kartograf.

Kolbiště, místo, kde konány ve středověku turnaje (klání).

Kolbov Maria, pseud. Edv. Cmunta.

Kolbová Annette (* 1875), něm. spisovatelka; píše romány.

Kolbuszewski Kazimierz (* 1884), prof. univ. ve Vilně, lit. historik. Sp.: Ruchy husyckie w Polsce.

Kolbuszowa, m. ve vojvod. Lvovském, (1921) 2900 ob.

Kolcov Aleksěj Vasiljevič (1809—1842), rus. básník lyrický, jehož básně měly velký úspěch a některé z nich zhudebněny.

Kolcov D. (pseud. Borise Abramoviče Ginzburga), (1863—1920), rus. spis.-menševik.

Kolcov Michajl Jěfimovič (* 1898), souč. rus. spisov. a novinář, činný od r. 1916, feuilletonista Pravdy od 1922; řídí vydavatelstvo Ogoněk, rediguje list téhož názvu, satir. list Čudak a j. Sebr. spisy jeho vyšly 1928—29 s předmluvou N. Bucharina.

Kolcov Nikolaj Konstantinovič (* 1872), součas. rus. biolog, prof. moskevské univ., ředitel a organisátor ústavu experimentální biologie v Moskvě.

Kölcsey Ferencz (1790—1838), maď. spisovatel. Autor maď. nár. hymny.

Kolčak Vladimír Vasiljevič (1874—1920), rus. admirál. Za rusko-jap. války 1904—5 hrdinně vzdorovala jeho minonoska japonské přesile. Za svět. války čelil ve Východ. moři něm. útokům, převzal poté jako viceadmirál velení černomoř. loďstva, jež se vzbouřilo. Pomocí Anglie vytvořil na Sibiři protibolšev. armádu, v létě 1919 úspěšně ještě válčil, leč bez pomoci Anglie svému osudu ponechán, ztroskotal, na cestě do Irkutska, byl zajat a z rozkazu Sovětů zastřelen.

Kolčava, ↗ lasička, Mustella vulgaris.

Kolčava Jan, pseud. Stan. Řeháka.

Kolčava Karel (1656—1717), čes. jesuit. spisovatel div. her.

Kolčavský K. Č., pseud. Karla Čupry.

Kolčino, o. na Podk. R., okr. Mukačevo, 551 větš. rus. ob.

Kolčovské Dlhé, o. na Slovensku, okr. Vranov, 869 čs. ob.

Kolda Jan ze Žampachu, z rodu pánů z Potštejna, zemský škůdce na Náchodě, 1437—1441 († kolem 1450). — Syn jeho Jan K. mladší, rovněž škůdce veřejný, jehož Jiří z Poděbrad, oblehnuv 1457 jeho hrady Náchod, Černovice a Rychmburk, donutil k útěku do Polska.

Kolda Malinský, pseud. J. Laciny.

Kolda z Koldic (XIV. stol.), dominikán u sv. Klimenta v Praze a lat. spisovatel.

Koldewey Karl (1837—1908), německý polární cestovatel.

Koldewey Robert (1855—908), německý archeolog; účastnil se při vykopávkách v Malé Asii, Babylonii a j.

Koldín, o. v Č., okr. Rychnov n. Kn., 686 čs. ob.

z Koldína Kristian Pavel (vl. Křesťan, 1530—1589), prof. univ. v Praze, kancléř staroměstský. Sestavil r. 1579 Práva městská král Českého. Byla často vydávána a přel. do něm. Lit.: ČČM. 1864.

Kolding, dán. m. na východojutském pobřeží, (1925) 16.681 ob.

Koldinský Alois, JUDr. (* 1857), advokát a dlouholetý starosta Smíchova, býv. zemský poslanec a okr. starosta. Jest také lit. činným.

Koldovský Jiří (* 9. III. 1899), čes. herec od r. 1921 v Nár. div. v Brně, od r. 1929 režisérem Měst. div. v Plzni.

Kolébka, pův. košík, nyní lůžko malých dětí.

Koleč, o. v Č., okr. Slaný, 1135 č. ob. Včelařství. Obec připomíná se již ve XIII. stol., patřila kapitule vyšehradské.

Kolečkový zámek (Radschloß, platine à rouet, wheel-lock), první zámek palné zbraně, který umožnil výstřel jen jednou rukou. Skládal se z ozubeného kolečka, jež se natáhlo na zpruze klíčem a pojistilo západkou a z kohoutku, jehož čelisti svíraly železitý kyz; stisknutím spouště spadl kohoutek na zuby kolečka, které se současně roztočilo, zuby vykřesaly jiskru, jež zapálila prach v pánvičce, a tím způsoben výstřel. Vynalezen asi 1515 v Německu a zaveden hl. u pistolí, které se tím staly velmi důležitou zbraní (↗ jezdectvo), a u pušek zejména loveckých; pro voj. účely se však do pol. XVII. st. udržely doutnákové muškety. Vystřídán byl v té době zámkem křesacím (↗).

Koleda (od lat. Calendae), lidový název pro dobu od Štědrého dne do Tří králů, a den po Velikonocích, kdy se konaly průvody za zpěvu radostných písní. V Čechách chodívali koledou kněží, učitelé, dnes jen děti.

Koledarov Stojan (* 1879 v Trnovu), bulh. publicista. Píše div. úvahy, překládá div. hry a pod.

Kolegiátní kapitula (lat.), sbor duchovních při nebiskupském kostele.

Kolegiátní kostel, farní kostel, jenž není biskupským.

Kolegium (lat. collegium)), sbor více osob stejného úřadu neb povolání (kole-

gové, collegae). Svaté kolegium, kolegium kardinálů.

Kolej (z lat. collegium), společný byt univ. profesorů se žáky, později ústav universitní. Nyní ústavy pro levné bydlení a stravování studentů. U nás nejstarší Hlávkova k., založ. r. 1904. Jiné k.: Švehlova, Štefanikova, Masarykova, Kounicova, Sušilova a j.

Kolej Karlova (Collegium Carolinum či Magnum), založ. Karlem IV. Bylo to společné obydlí profesorů univ. praž., žijících tu v celibátu z důchodů kolejního jmění. Byla v místech dnešního Karolina. Správu koleje vedl probošt, volený z profesorů, z nichž ještě dva tvořili jeho radu. Poněvadž tato péče o hospodářství byla na újmu učitel. činnosti, byli po r. 1612 dosazováni kvestoři, za nichž však nastal úpadek hospodářství. Po porážce bělohorské přešla k. K. do rukou jesuitů, kteří sloučením ještě s několika jinými (králové Hedviky či Litevská, Václava IV. či císař. a j.) vytvořili kolej klementskou.

Kolejné, poplatek studujících vys. škol za přednášky.

Kolejnice, železné nosiče kol drah, ⤷ dráhy.

Kolek, cenný papír malého formátu, kterým musejí býti podle zákona opatřeny různé listiny. K. jsou nejrůznějších hodnot; v nich platí občané nepřímé daně podle sazeb určených různými předpisy právními. V Rak. byly zavedeny již v r. 1686 a sice tak, že byly již natištěny na papíře. Teprve od r. 1854 byly zavedeny t. zv. kolkové známky, jež se mohou lepiti na papír, který musí býti okolkován. Povinností toho, kdo listinu vystavuje, jest, aby kolek přepsal a učinil jej tím pro příště neupotřebitelným (t. zv. obliterování). Peněžité tresty však stíhají každého, kdo by i nepřepsaný k. odlepil a použil na jinou listinu. Dnes jest lepení k. nejběžnější formou u vysvědčení, pasů, žádostí, potvrzení, licencí, rozsudků soudních atd. Toliko ojediněle se užívá listin, na nichž jest kolek již natištěn (nákladní listy, účty, směnečné blankety). Zde ovšem musí kupující v ceně tiskop. zapraviti i cenu k. Výrobu k. obstarávají finanční úřady, rozprodej obstarávají buď úřady k. n. trafiky, příp. jiní soukr. jednotlivci, stát ní správou k tomu pověření. Používání kolků řídí se u nás poplatkovým zákonem z r. 1850 č. 50 ř. z. K. jsou ve všech státech značným finanč. zdrojem příjmů pro státní pokladnu. Lit.: Křepelka Boh., Kolky, poplatky, daně a dávky v oboru vojenské správy (1930).

Kolekce, sbírka.

Kolekta (lat.), sbírka dobrovol. darů k podpoře chudých nebo klášterů; k. je též krátká modlitba.

Kolektivismus (lat.), teorie, podle níž běh dějin není určován individuem, nýbrž masami; tyto určují okolní svět, jenž tvoří individua. Tomu odpovídající pojetí dějin sluje kolektivistické. ⤷ socialismus.

Kolektivní (lat.), společný.

Kolektivní hospodářství (franc. Société en nom collectif), veřejná obchodní společnost ve Francii.

Kolektivní intervence, společné vměšování se více států do vnitřních nebo vnějších záležitostí jiného státu.

Kolektivní plná moc, plná moc, udělená společně více osobám (k. prokura), při níž jsou dotčení oprávněni zastupovati pouze jako celek.

Kolektivní smlouva, ⤷ smlouva.

Kolektor (z lat.), 1. sběratel, zvlášť mezi účastníky loterie; — 2. přístroj k určení rozdílu potenciálního mezi bodem atmosféry a zemí; — 3. komutátory, sběrače proudu, jimiž odebírá se stejnosměrný proud z běžící kotvy elektr. strojů kartáčky.

Koleňany (Kolon), o. na Slov., okr. Zl. Moravce, 923 ob. (169 čs.).

Kolenati Friedrich (1813—1864), prof. na něm. technice v Brně, zoolog.

Kolenec, ⤷ Spergula.

Kolenfurt (Guldenfurt), o. na Mor., okr. Mikulov, 943 ob.

Koleno (lat. genu), všeob. část, ohnutá v úhlu, na př. roury; v anat. kloubní spojení stehna s holení. Na kloubu kolenním účastní se kromě kosti stehenní a holenní i vazy, svaly a pod. — K. člověka dovoluje holeni pro pevné pouzdro kloubní a postranní vazy téměř jen ohnutí a natažení až asi do 150°. Vpředu kryje kolenní kloub češka (patella), zkostnatělá to část mohutné šlachy natahovače holeně. Vzadu ohraničují silné šlachy ohybačů jamku podkolenní (fossa poplitea), v níž probíhají důležité cevy a nervy.

Kolens Jakub (1566—1623), jesuita a kazatel u sv. Jakuba v Praze, náb. spisov.

Kolenský V., pseud. Vojtěcha Novotného.

Koleska (ze srb.), lehký čtyřkolý vozík s odstranitelnou střechou a zvláštním kozlíkem.

Kolessa Filaret (* 1871), ukrajinský učenec, člen Všeukrajinské Akad. Věd. Hl. práce: Rytmika ukrajinśkych narodnich piseň, Melodiji ukrajinśkych narodnich dum, Ukrajinśki narodni dumy.

Kolessa Oleksander, PhDr. (* 1867), ukrajinský učenec, prof. ukrajinské univ

v Praze a čes. Karlovy univ. v Praze, býv. poslanec rak. sněmovny. Hl. práce: Lavrivški pergaminovi lystky z XII.—XIII. v., Pohljad na istoriju ukrajinsko-češkych vzajemyn vid X.—XX. v., Užhorodškyj Polustav u pergaminovij rukopysi XIV. v.

Kolešovice (Koleschowitz), ms. v Č., okr. Podbořany, 1482 ob. (525 č.), Cukrovar, chmelařství. Zámek.

Kolešovský Zikmund (1817—1868), prof. varhanické školy, hud. skladatel a pedagog. Učitel Fibichův.

Kolet (fr.), jezdecká kazajka vojínů v XVII. stol.

Kolettis Joannis (1788—1847), řec. bojovník za svobodu, lékař janinského paši; roznítil povstání na Peloponésu.

Kolgujev, ostrov v Sev. led. moři, 3495 km², 150 ob.

Kolchicin, alkaloid ocúnu (Colchicum autumnale), nachází se hlavně v jeho plodech a hlízách, chem. je to methylester kysel. acetotrimethylkolchicinové.

Kolchis, antické jméno území při jihových. části Černého moře, podle pověsti domov Médein a cíl Argonautů.

Koliba, dřevěná chýše.

Kolibacil, vyskytuje se ve velkých množstvích v lidské rouře střevní, má významnou úlohu svou schopností rozkládati uhlohydráty a bílkovinu (omezení hniloby ve střevě). Je-li zavlečen do vnímavějších oblastí, působí chorobu (katar cest žlučových, měchýře moč., zánět pobřišnice po roztržení střeva atd.).

Kolibříci, ptáci z řádu křikavců, tudíž s nedokonalým zpěvným ústrojím. Nezpívají, jen cvrlikají. K. veliký dosahuje téměř velikosti našeho rorýse (svého blízkého příbuzného), většina z nich jsou drobní ptáčkové, někteří jen o málo větší čmeláka. Pro nádherné zbarvení (barvou topasu, smaragdu, zlata) a ladný útvar svého těla nazývají se živými drahokamy. Mají tělo štíhlé, ocas značně dlouhý, často vidličnatý, mívají chocholky, chomáčky, prodloužené límečky na hrudi a jiná okrasná ústrojí z jemného dlouhého peří. Zobáček šídlovitý, štíhlý. Pohlavní rozdíly jsou u nich tak značné, že samečkové a samičky téhož druhu byli zařazováni do různých rodů. Při hledání potravy poletují na způsob motýlů. Obletují kvetoucí stromy, ssají z květů med a zachycují drobný hmyz pomocí jazýčku, který mohou až na 3 cm ze zobáčku vychlípiti. Poletují vzduchem rychlostí šípu n. se vznášejí nad květem nehnutě, jako činí motýl lyšaj. Pohyb křídel je tak hbitý, že se nedá ani pozorovati. Na zem nikdy neusedají. Žijí pouze v Americe, zvláště v rovníkovém pásmu. 390 druhů, z nichž celá pětina žije v Mexiku. Vystupují i do horských pásem, ale vždy žijí v nejtěsnějším svazku s říší rostlinnou a při rozkvětu určitých stromů v krajině objevují se znenadání v nesmírném počtu a po odkvětu jinam přelétnou. Stavějí si velmi umělá hnízda z rostlinné vlny, mechu a lišejníků. Zajetí dobře nesnášejí, neboť jejich výživa v zajetí činí ohromné potíže. — Kolibříci sluneční (Phaethornis), třpytiví (Lampornis), křivoperutní (Oreotrochilus), drahokamoví (Topaza), nymfy květné (Heliotrochinae, rajské (Trochilinae), skřítkové nádherní (Lophornis), ocasatí (Heliactinus), silfy vlajkové (Steganurus), vlečkové (Sparganura) a chocholatí (Oxypogon).

Kolidovati (lat.), střetnouti se, odporovati si.

Koliha, ⤷ Numenius.

Koliha Jan (* 1890), adjunkt Nár. musea, paleontolog, znalec barrandiena.

Kolika (enteralgie), prudká, křečovitá a trýznivá bolest v břiše. Rozeznává se: 1. k. střevní, vyvolaná silným střevním katarem, zvl. tlustého střeva, n. městnáním tvrdých hmot v rouře střevní, křečovitým stahem střev. svalstva, na př. při otravě olovem (c. saturnina). — 2. K. od žlučních kaménků (k. jaterní), ⤷ žlučové nemoci. — 3. K. ledvinová (⤷ nemoci ledvin).

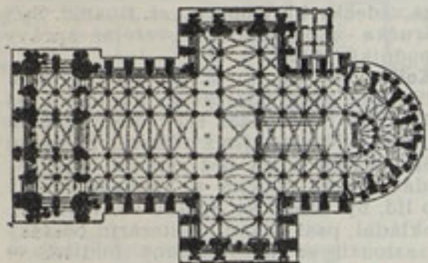
Kolimace (lat.), splynutí dvou přímek u přístrojů k měření úhlů: splynutí kolimační přímky a myšlené přímky kolmé k rotační ose přístroje. K. označuje se často také konstrukční vada měřicích strojů v geodesii a v astronomii, jejímž následkem jsou kolimační chyby. Kolimační přímka čili osa dalekohledu je myšlená přímka, vedená středem nitkového kříže a středem objektivu. Má býti přesně kolmá na rotační osu přístroje.

Znak města Kolína.

Kolín, okr. m. v Č., na ř. Labi, 18.509 č. ob. Okr. úřady, četné školy, m. museum, veř. nemocnice. Got. děkanský chrám ze XIII. stol. Radnice z r. 1494, Bílkův pomník M. J. Husa (1914). Střed Polabí s velice vyvinutým zemědělstvím a průmyslem. Elektrická hydrocentrála. Továrna kabelů, vozů, lan, rafinerie petroleje, továrna olejů a trestí, uměl. hnojiv, kyanidu dras. a č. jiné. Labské zdymadlo.

Kolín nad Rýnem (Köln a. Rhein), býv. kurfiřství a významné arcibiskupství porýnské (12 okresů), (1925) 609.064 ob. Hl. část m. je na l. břehu, kde stávalo římské castrum, má četná náměstí, parky a chrámy, z nichž vyniká gotický dóm, nejskvělejší stavba německé gotiky (stavba poč. r. 1243, dobudován r. 1880). Všestranný průmysl, zvl. kovoprům. a strojnictví. Slyne voňavkářstvím (kolínská voda). Pořádá od r. 1924 veletrhy, má výstaviště v Deutzu.

Znak města Kolína n. R.

Půdorys kolínského dómu.

Kolín Matouš z Chotěřiny, ↷ Collinus Matouš z Choteřiny.

Kolineace (z lat.; řec. homologie, homografie), v geometrii obraz, vznikající vztahem předmětu k jeho zobrazení, kde přímky obou jsou souměrné. Dva předměty, kde tento vztah vzniká, nazývají se kolineární.

Kolinec, ms. v Č., okr. Klatovy, 1003 čs. ob. Zámek s parkem. Kdysi tu dolováno na stříbro.

Kolínská voda, ↷ Eau de Cologne.

Kolínský (Coloniensis) Jan († 1563), humanista, administrátor konsistoře podobojí v Praze, kazatel.

Kolise, střetnutí, rozpor, spor mezi dvěma povinnostmi, sobě navzájem si odporujícími. Ve fysice: srážka molekul a atomů.

Kolísek Alois, PhDr. (* 1868), univ. prof., znalec lid. umění, zvl. slov. nár. písní.

Kolísek František, ThDr. (1851—1889), farář v Brně; organis. církevní hudby v Brně a kazatel.

Kolísek Leopold (1859—1906), farář v Blansku, círk. spisov.

Kolisch Ignác (1837—1889), šachista.

Kolisko Hugo T. (1856—1929), učitel a spisovatel.

Koliština (pol. koliszczyzna), název selského povstání a vraždění šlechty na Ukrajině r. 1768.

Koljuška (Gasterosteus L.), je ryba z čeledi koljušek (Gasterosteidae). Tělo jejich je někdy značně protaženo, je lysé nebo opatřeno je krunýřem, složeným z kostěných štítků, upravených v řady. Hřbetní ploutev rozpadá se v řadu silných ostnů. Žijí na severní polokouli ve vodách sladkých i slaných. Čítají celkem čtyři rody.

Kolkotar, angl. červeň, ↷ caput n. kaput mortuum.

Kolkování, povinnost opatřiti listinu kolkovní známkou (kolkem) té výše, jak ji předpisuje zákon. Této povinnosti jest nutno přesně vyhověti, poněvadž její nedodržení stíhá zákon peněžitými tresty. Veř. úřady, notáři a advokáti mají povinnost bdíti nad tím, zdali všechna podání, procházející jejich rukama, jsou správně kolkována (t. j. je-li nalepen kolek příslušné hodnoty a je-li přepsán n. přetištěn). Pro jednotlivé listiny jest přesně stanoveno, jaký kolek musí býti přilepen (na př. Kč 3.—, Kč 8.—, Kč 20.—); u listin, kde se mění v každém podání výše obnosu (na př. žádost za exekuci, směnka), jest určena pevná škála, podle které třeba postupovati.

Kollaborace (lat.), spolupráce.

Kollagen (chrupavkový klíh), klihodárná látka, základní látka vaziva, chrupavkový podklad koštěných, chrupavkových a kožních částí vnitřní kostry, dále kůže a sliznice. Zde přítomné klihodárné látky nerozpouštějí se v studené vodě, delším vařením s vodou hydrolysují se však v glutin (klíh), kdežto v nich obsažená žlutá nebo elastická vlákna a buničné součásti zůstávají nerozpuštěny. Kollagen obyčejného vaziva rozpouští se v kys. pepsinsolné velmi snadno, v trypsinu se nerozpouští. Z kollagenových fibrillů vznikající klíh rozpouští se dobře v pepsinu i trypsinu. Základní látka chrupavky, chondrogen, který vařením mění se v chondrin, jest směsí kollagenu, chondromukoidu (který se získává sražením vodního extraktu chrupavkové hmoty kys. solnou), kys. chondroitinsírové, $C_{18}H_{27}NSO_{17}$, a jistého albumoidu. Chrupavkový klíh jest rozpustná sloučenina glutinu s alkalickými solemi kys. chondroitinsírové. Kollagen vápna zbavených kostí (ossein) rozpouští se snadno v pepsinu. Klihodárné látky jsou důležité pro výživu: maso domácích ssavců obsahuje jich průměrně 3%, telecí maso až 5%.

Kollaps (lat. collapsus, sklesnutí), v lékařství smrštění pružných částí ústrojů,

na př. plic, jsou-li tyto uvolněny ze svého napětí vniknutím vzduchu do dutiny hrudní; dále náhlá skleslost sil, na př. po velikých ztrátách krve, při horečnatých chorobách atd.

Kollár Jan (* 29. VII. 1793 v Mošovcích na Slovensku, † 24. I. 1852 ve Vídni), význačný český spisovatel a buditel národní. Hrob jeho jest od r. 1904 v Praze na Olšanech. Jest největším básnickým zjevem na počátku novodobé čes. poesie a národního probuzení. Studoval bohosloví v Jeně, kdež na něho působili svo-

Jan Kollár.

bodomyslní a vlastenečtí profesoři Fries, Oken a Luden. K poesii ponukla ho první a jediná jeho láska k Friederice Schmidtové, dceři pastora v Lobedě u Jeny. Opěval ji jako „Mínu", dceru Slávy, bohyně Slovanstva, jehož dávné velké minulosti a zániku v Pobaltí želel. Byv vysvěcen na kněství stal se vikářem a po tuhých bojích o školu a samostatnou církev sl. pastorem v Pešti. Mínu, o níž po návratu nevěděl a považoval za mrtvou, dozvěděv se, že žije, pojal za choť. V revoluci 1848 byl od Maďarů žalářován a po dobytí Budína cís. vojskem odešel jako vládní důvěrník do Vídně. Usiloval o odluku Slovenska od Uher a a přičlenění jeho k zemím českým. Byl jmenován profesorem slovanských starožitností na vídeňské universitě, ale místo badání stavěl na thesích předem stanovených. Proslul rázem sbírkou Básní (v Praze 1821), petrarkovskými sonety milostnými, která v novém rozšířeném zpracování pod názvem Slávy dcera (v Budíně 1824) obsahovala lyricky nejvznosnější jeho báseň Předzpěv, proslulý jako elegie na zříceninách severního Slovanstva. Slávy dcera v pozdějších vydáních stále rozšiřovaná, rozrostla se z pův. 151 posléze (ve vyd. 1832) na pět zpěvů a má 615 sonetů, k nimž připojen ještě Výklad. I v pozdějších vydáních, majících již titul Díla básnická (1845, 1852), byl počet sonetů rozmnožen. Jazykovým novotařením pro domnělou libozvučnost stal se K. bezděky oporou separatistů Štúra a Hurbana, až ve spise Hlasové o potřebě jednoty spis. jaz. (1846) zastával názor Palackého a Jungmanna. Z jiných spisů význačnější jsou Narodnie zpievanky (1834/5), Cestopisy (1843 a 1845), Staroitalia slovjanská (1853), jež však jako jiné filologicko-archeologické práce K. je nevědecká, Paměti z mladších let života (1863), Nedělní, sváteční a příležitostné básně a řeči (1832, 1924). — Lit.: J. K. sborník (1893); J. Jakubec v Lit. č. XIX. st., O životě a působení J. K. (1893) a j.; A. Novák, Zvony domova (1916), J. Kabelík, Rodina pěvce Slávy dcery (1928).

Kollar Robert, JUDr. (* 1884), vrchní odb. rada St. úřadu statistického. Pracuje vědecky hl. v oboru veř. financí. Sp.: Příručka zhospodárnění veřejné správy a podniků (1930).

Kollár Martin (* 13. X. 1853, † 26. I. 1919), kat. spisovatel slov., kaplan a od r. 1891 farář v Nadáši. Od r. 1880 vydával Katolícke Noviny, jimž věnoval polovinu svého života a na něž mnoho doplácel. Vydával také poučné a zábavné knihy pro lid, byl činný ve Spolku sv. Vojtěcha, překládal, psal kázání a literární besídky a zasloužil se jako drobný buditel ve svém okolí.

Kollargol (Argentum collodiale), koloidní, ve vodě rozpustné stříbro.

Kołłątaj Hugo (1750—1812), pol. spisovatel, korunní kancléř sněmu v r. 1788—1791; účastnil se Kościuszkova povstání.

Kolle Wilhelm (* 1868), něm. bakteriolog, žák Rob. Kocha, 1907 vedoucí státního ústavu pro experimentální therapii ve Frankfurtě n. M.

Koller Alexander (1813—1890), rak. místodržitel v Praze, „drtič" českých projevů, proslulý chabrusovými volbami r. 1872.

Kollin z Chotěřiny, ⌕ Collinus.

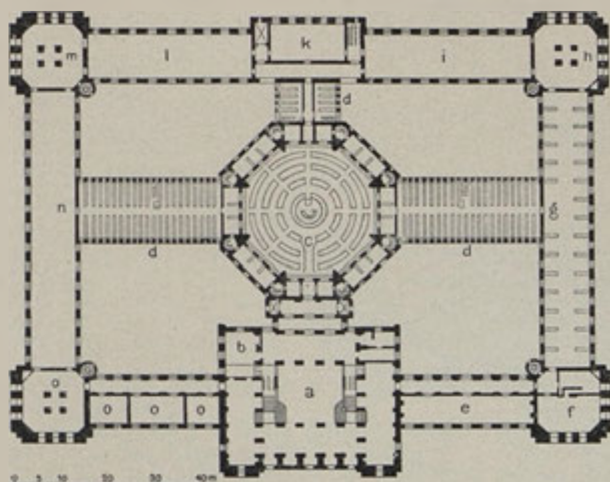
Kollmann Hynek (* 1863), č. historik, archivář a znalec vatikánského archivu.

Kollmann Josef (* 1877), zem. šk. inspektor v Praze. Pracovník pedagog., hl. v reformě středoškolského vyučování.

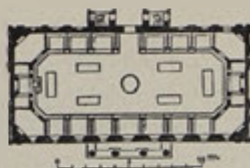
Kollmann Julius (1834—1918), německý anatom, prof. v Basileji; pracoval na vývojových dějinách, anatomii lidské rasy, hlavně evropské, podal metodu k rekonstrukci tvaru obličeje předhist. člověka.

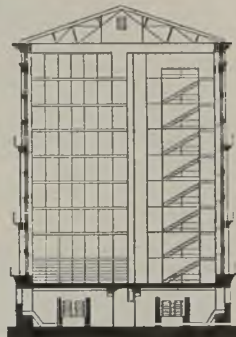
Kollodium, roztok 2 d. kollodiové bavlny (⌕ nitrocelulosa) v 100 d. směsi alkoholu a éteru. Kollodiová bavlna (kolloxylin) svým vzhledem podobá se bavlně, vybuchuje při 150—160°. Pro účely fotografické připravuje se kollodiová bavlna (kolloidin), na kterou po promytí působí se ještě kyselinou siřičitou. Kollodium tvoří bezbarvou, syrupovitou, snad-

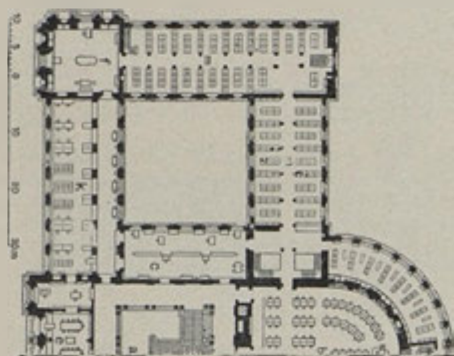
Knihovny.

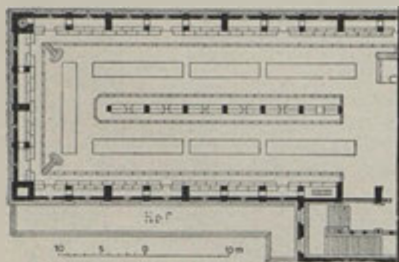

Kongresní knihovna ve Washingtonu.

Čitárna knihovny londýnského Institutu.

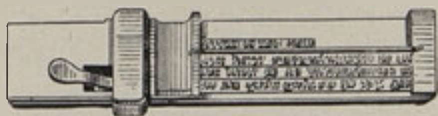

Řez vnitřním skladištěm ve Washingtonu.

Universitní knihovna v Lipsku (hl. budova, levá polovina).

Čitárna knihovny St. Geneviève v Paříži.

Police v „Deutsche Bücherei“ v Lipsku.

Knihtisk a knihařství.

Sázítko se sazbou.

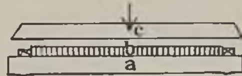
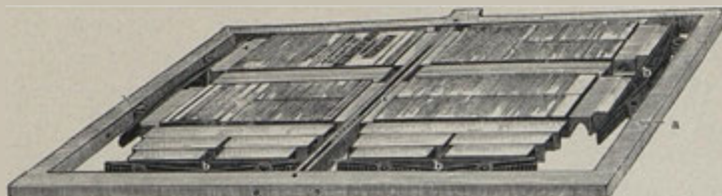

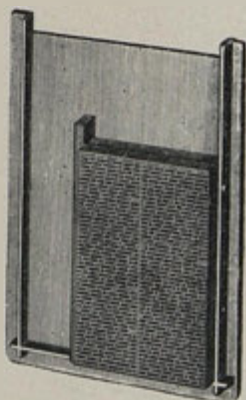
Schéma ručního lisu.

Forma s uzavřenou sazbou.

Vazba a kož. pytlíkem.

Loďka se sazbou.

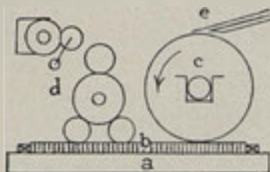

Schéma rychlolisu.

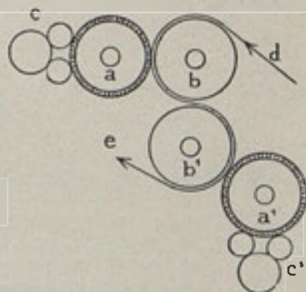

Schéma rotačky.

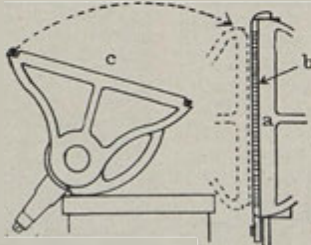
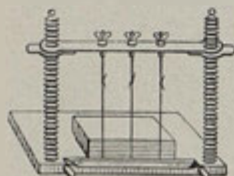

Schéma příklopového lisu.

Kniha sešitá drátky.

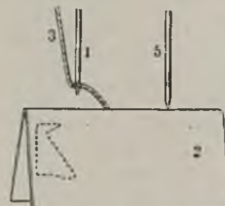
Šití knihy.

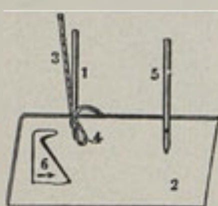

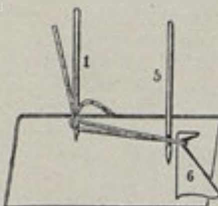
Kniha sešitá nití.

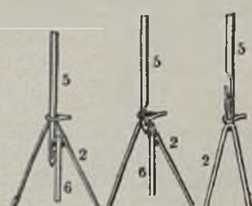

Šití knihy na provázky.

Postup knižního šití knihařským šicím strojem.

no zápalnou tekutinu, která se na vzduchu rychle vypařuje a natřena na kůži zanechává na ní pevně k ní lnoucí povlak. Kollodium bylo po prvé připraveno r. 1846 Schönbeinem a doporučeno k ošetřování ran. R. 1850 vynalezl Le Gray fotografický kollodiový pochod. Kollodia používá se dnes hlavně k zalepování malých ran. Elastické kollodium, které obsahuje něco ricinového oleje a terpentinu, dává méně křehký povlak; zpryskané kollodium obsahuje extrakt ze španělských much. Kollodia se kdysi velmi hojně používalo ve fotografii (mokrý pochod), dnes se ho zde používá pouze k účelům reprodukčním. Z obarveného kollodia lisováním v kovových formách připravených lístků používá se k výrobě umělých květin.

Kollontajová Alexandra Mich. (* 1872), sovět. diplomatka a spisovatelka, 1927 vyslankyně v Oslo. Uveřejnila sociálně-politická, národohospodářská a sexuálněpsychologická díla, jež se vyznačují radikální tendencí (volnost pohlavní účasti i pro ženy, zrušení manželství). Některé spisy přeloženy do češtiny.

Kolluthos, řecký básník kol 500 po Kr., z Lykopole v Egyptě.

Kollwitzová Käthe (roz. Schmidt, * 1867 v Královci), něm. malířka leptů, 1898—1903 učitelka na berlínské škole umělkyň.

Kolmace (z it. colmata, hráz), čili naplavování. Zlepšování zeměděl. půdy pozvolným zvyšováním půdy nižin usazováním říčních splavenin a jemného úrodného kalu přiváděním kalné vody z řek.

Kolmačevskij Leonard Zenorovič (1850—1889), ruský lit. historik.

Kolman-Cassius Jaroslav (* 1883), čes. spisovatel a novinář, vyd. známých Listů Cassiových. Sp.: Praha a j. verše (1917), Chameleon Bengár a j. satiry (1922), Povídky pro Faiéky (1923), Jednou nohou v kriminále (1927), Jak nás poznamenala (1926), Antikrist v Římě (1929) a j.

Kolman Karel, JUDr. (* 1878), spisovatel a advokát. Napsal četné povídky, novely, dramata a div. referáty. Sp.: romány: Sedlaci, 1906; Kmotřička revoluce, 1923; dramata: Vychovatel, 1909; Zimní král, 1909; Šlechtici, 1910; Táboři, 1910; Svatí, 1910, a j. Četné překlady z ruštiny a studie o ruském písemnictví.

Kolmanová Jožka (* 1886), čes. spisovatelka. Sp.: Mosaika, Poslední flirt, Doznané prohry, Měštka a j.

Kolmar, ↗ Colmar. — K. v Poznaňsku (pol. Chodzież), (1921) 5645 ob.

Kolmer Gustav (vl. Kohn, * 1845), rak. žurnalista, roz. v Praze.

Kolmice, v geometrii přímka, která svírá s jinou přímkou úhel pravý (stojí na ní kolmo). Bod, ve kterém kolmice protíná přímku, na kterou byla spuštěna, nazývá se její patou. Kolmici lze spustiti též na křivku, a taková kolmice nazývá se zpravidla normálou (svírá s tečnou křivky v bodě, ve kterém ji protíná, úhel pravý).

Kol nidrej, úvodní formule k bohoslužbě, odtud stejnojm. předvečera židovského svátku smíření, týkající se zrušení slibů, jimiž izraelita svou vlastní duši zavázal.

Kolno, kraj. m. v Polsku, vojvodství bialystockého, (1921) 4494 ob.

Kolnovice (Kohlsdorf), o. ve Slezsku, okr. Frývaldov, 759 n. ob.

Kolo, 1. část stroje, sloužící k převodu síly a pohybu; specielně k převodu síly a pohybu používají se t. zv. kola transmisní, třecí a ozubená; k zamezení a zmenšení tření obou těles, pohybujících se pod tlakem, používá se kol antifrikčních, frikčních nebo třecích. Obyčejně otáčí se píst kol pevné osy, jen kola železničních a tramvajových vozů jsou pevně spojena s osou. K zmenšení tření os se používá kuličkových ložisek. — 2. K. (pol. kolo, kroužek), za král. polského sněmy jednotlivých vojvodství. — 3. K. bogorodično, okrouhlý lustr v srbských chrámech. 4. K. jízdní, ↗ velociped.

Kolo, újezd. m. polské, vojvodství lodžského, (1921) 11.450 ob.

Kolo, národní tanec jihosl., většinou ve 2/4 taktu. Kolo vede kolovodja.

Kolo Ječava, vápen. náhorní planina v Srbsku, záp. od Sićeva, ve Svrljiškých Planinách, 581 m vys.

Kolo polskie, klub pol. poslanců rak. říšské rady.

Kolo Srpskih sestara, nacionál. humánní spolek se sídlem hlav. výboru v Bělehradě a odbory ve všech důležitějších městech; zal. r. 1903 pro národ. a kult. práci hlavně v neosvoboz. krajích, za válek vydržovalo ošetř. kursy a nemocnice, r. 1919—1921 zbudov. Dům invalidů s řemesl. školou, pak vlastní svůj velkolepý dům s internátem. Pracuje nyní pro rozvoj jihosl. myšlenky a má i v chorv. a slov. městech Kola Jugosl. sestara. Vyd. kalend. Vardar.

Znak města Kolobřehu.

Kolobřeh (něm. Kolberg), m. a mořské a slatinné lázně v Pomořansku, (1922) 30.276 ob.

Koloděj, Boletus luridus Schaeff., hřib modrák, ↗ hřibovité.

Koloděje, o. v Č., okr. Říčany, 485 ob.; zámek. Vyhoř. 1911, znovu postaven v původní podobě.

Koloděje n. Lužn., o. v Č., okr. Týn n. Vlt., 787 č. ob.; zámek. Dř. nazýv. Kaladý.

Kolodin, upravovací směs, připravená z mazu škrobu bramborového působením žiravin, podob. apparitinu (apparatinu).

Kolodnoje (Kolodné), o. na Podk. Rusi, okr. Mukačevo, 733 r. ob. Výr. košík. zb.

Kolodnoje (Kolodné), o. na Podk. Rusi, okr. Ťačevo, 783 r. ob.

Kołodziejczyk Edmund (* 1886), polský bibliograf. Sp.: Bibljografia słowianoznawstwa polskiego (1911).

Kolofík Jan, MUDr. (1840—1904), č. lékař, menšinový pracovník ve Slezsku.

Kolofón (řec.), vrchol, konec, zakončení; ve středověkých rukopisech a knihách udání spisovatele, písaře, místa a data tisku uvedené na konci.

Kolofón, stará iónská kolonie v Lydii, blízko poření efeského; byla v rozkvětu v VII. st. př. Kr.

Kolofonium, ↗ kalafuna.

Kologriv, újezd. m. v ruské gubernii kostromské, (1923) 3186 ob.

Koloidní chemie, lépe chemie stavu koloidního, se dělí v část obecnou, jež pojednává o obecných vlastnostech a zákonitostech koloidů, koloidních roztoků i jejich stavových změn, a v část speciální, která popisuje vlastnosti a přeměny určitých koloidních jedinců, jež jsou velmi rozmanité a závisí do značné míry na způsobu jejich přípravy (↗ koloidní látky).

Koloidní látky neboli krátce koloidy. O látkách koloidních nemůžeme mluviti ve smyslu, v jakém mluvíváme o látkách opticky aktivních, radioaktivních, elektricky vodivých atd., protože koloidnost není jejich stálou vlastností, podmíněnou nějakou zvláštností jejich složení, kterou by jevily za všech okolností. Koloidnost je vlastnost nahodilá, které za jistých okolností mohou nabývati látky, jež jí za jiných okolností nejeví. Proto je správnější mluviti o stavu koloidním (↗ koloidnost), nežli o látkách koloidních. Existenci koloidního stavu (v roztocích) uvědomil si po prvé Ital F. Selmi (1847), avšak teprve Angličan Thomas Graham (1861—1864) shledal, že látky, které ze svých roztoků snadno krystalují (proto je nazval krystaloidy), difundují značnou rychlostí (t. j. vnikají poměrně rychle ze svých roztoků do čistého rozpouštědla, převrstvíme-li jím tyto roztoky) a že také snadno procházejí jemně pórovitými blanami (pergamenovým papírem, živočišnými a jinými měchýři atd.), oddělíme-li těmito blanami jejich roztoky od čistých rozpouštědel. Naproti tomu látky, jež neochotně krystalují, difundují zvolna (difundují-li vůbec) a neprocházejí jemně pórovitými blanami. Tyto druhé látky se chovají jako klíh a proto je Graham nazval (podle řeckého názvu klihu, kolla) koloidy. Koloidy, protože neprocházejí uvedenými blanami, dělíme takto od krystaloidů (dialyza, Graham). Graham shledal dále, že se koloidy přísadou některých látek (hlavně elektrolytů) srážejí ze svých roztoků ve stavu amorfních ssedlin. Proto jal se lišiti u koloidů stav roztoku od stavu amorfní nebo rosolovité ssedliny. Tvoří-li koloid roztok, nazýváme tento jeho roztok sólem,*) tvoří-li rosolovitou ssedlinu, zveme ji gélem. Ježto různé koloidy dovedou tvořiti sóly i gély v rozmanitých kapalinách (vodě, alkoholu, glycerinu, kyselině sírové, v organických rozpouštědlech), lišíme je názvy: hydrosóly, hydrogély; alkosóly, alkogély; glycerosóly, glycerogély; sulfosóly, sulfogély; organosóly, organogély. Srážení koloidu z jeho sólu v podobě amorfní nebo rosolovité ssedliny nazýváme obecně koagulací. Koloidy lišíme podle toho, zanechávají-li při odpařování zbytek, který se v čistém rozpouštědle znovu rozpouští čili nic, v koloidy vratné (reversibilní) či nevratné (irreversibilní). K vratným koloidům náležejí agar, gelatina, klíh, bílkoviny, arabská guma a p., k nevratným sóly kovů, sirníků a hydroxydů kovových a pod. Důležitější je však rozdělení koloidů podle větší nebo menší jejich příbuznosti k vodě a k jiným kapalinám (Perrin). Koloidy (jako škrob, želatina, bílkoviny, gumy, pryskyřice, třísloviny,

*) Tyto sóly neboli koloidní roztoky sluší dobře lišiti od t. zv. roztoků pravých. Roztoky pravé jsou útvary homogenní, t. j. neznáme žádné fysikální pomůcky, kterou by se v nich dala rozeznati heterogenita (přítomnost cizorodých částic), a to proto, že naše dosavadní fysikální pomůcky nejsou tak jemné, abychom jimi mohli pozorovati a rozeznávati jednotlivé molekuly (rozpouštědla a rozpuštěných látek). Pozorujeme-li koloidní roztoky pouhým okem nebo obyčejnými mikroskopy, zdají se taktéž homogenní, avšak ultramikroskopy lze v nich dokázati přítomnost nepatrných částic, které se volně vznášejí v kapalině. Koloidní roztoky (sóly) jsou tedy útvary (mikro-) heterogenní. Od pravých roztoků se liší také tím, že jejich osmotické tlaky jsou zanedbatelné,

některá barviva, humusové látky atd.), jejichž částečky jeví snahu zadržovati vodu a j. kyseliny, bobtnati jimi a snad se s nimi do jisté míry i slučovati, nazýváme hydrofilní (obecněji lyofilní); koloidy, jejichž částice této snahy nejeví (jako kovy, sirníky a některé kysličníky kovů a pod.), zoveme hydrofobní (obecněji lyofobní). S tímto rozdělením koloidů na lyofilní a lyofobní souhlasí celkem rozdělení, jež svého času doporučovali Weimarn a W. Ostwald: Lyofilní koloidy nazýváme podle toho také emulsoidy, lyofobní suspensoidy. Sóly lyofilních koloidů jsou bližší pravým roztokům. Některé lyofilní koloidy poskytují v jistých rozpouštědlech roztoky pravé (mýdla v ethylalkoholu, tannin v kyselině octové ledové), ale ve vodě tvoří roztoky koloidní. Mýdla tvoří za nízkých koncentrací i ve vodě roztoky pravé, za vyšších roztoky koloidní. Koloidní roztoky, které (obsahujíce tak malé částice) procházejí pomalu i svrchu zmíněnými blanami (jako mýdla a některá barviva), nazýváme (někdy) polokoloidy. Hranice mezi koloidy lyofilními a lyofobními není ostrá, takže některé koloidy (na př. některé kysličníky kovů) tvoří přechod mezi oběma uvedenými třídami koloidů.

Koloidnost. Koloidností neboli stavem koloidním rozumíme stav rozptýlení rozmanitých látek (prvků i sloučenin) v částečky ultramikroskopické velikosti, jež kolísá mezi 0·000200 až 0·000001 mm. Na částečky této velikosti nepůsobí tíže zemská, proto se volně vznášejí, suspendujeme-li je v kapalinách (koloidní roztoky). Tyto částečky rozptýlené v kapalinách jeví některé zvláštní vlastnosti (jako jsou Brownův pohyb, elektrický náboj, značně veliký povrch atd.), jež podmiňují charakteristické vlastnosti koloidních roztoků.

Koloidy, ↷ koloidní látky.

Kolokol, rus. zvon; car K., největší zvon v Kremlu.

Kolokol, ruský čtrnáctideník politický, vydávaný ↷ Herzenem 1857—68 za hranicemi.

Kolokotronis Theodor (1770—1843), řec. hrdina za svobodu národa; účastnil se povst. 1821 a porazil Turky v stř. Řecku.

Kolokvium (lat.), rozmluva, vysokoškolská zkouška.

Koloman (Kálmán), uherský král (1095—1116), syn Gézy I.; podrobil si roku 1097 Chorvatsko, 1105—11 největší díl Dalmacie a rozprášil 1096 nevázaná křižácká vojska.

Kolomaz, mazadlo na vozy z tuků a dehtu.

Kolombatović Juraj (* 1843 ve Splitu, † 1908), středošk. prof. a spisov. z oboru přírod. věd o dalm. fauně.

Kolombo (Colombo), hl. m. ostr. Ceylonu, (1921) 244.163 ob., při zálivu na záp. pobřeží. Má dobrý přístav, je navštěvováno větš. paropl. linií Indick. oceánu.

Kolomna, m. v Rusku na ř. Moskvě, nedaleko ústí téže do Oky, na trati Moskva—Rjazaň. 31.200 ob.

Kołomyja, kraj. m. v j.-v. Haliči, stanislavov. vojvod., (1921) 41.097 ob., na řece Prutu v úrodném kraji. Čilý obchod plodinový, hrnčířství. K. byla obsazena v srpnu 1914 rus. vojsky, v únoru 1915 rak. vojsky vzata zpět. Za Brusilovova nástupu v červnu 1916 vrácena Rusku a teprve 26. VII. 1917 rak. 3. arm. dobyta zpět.

Kolomyjka (kalamajka), zpěvem doprovázený, ¾taktový, rychlý národní tanec halič. Rusínů a Karpatorusů.

Kolon (řec.), člen věty, odstavec. veršová řádka; rozdělovací znaménko (:).

Koloň, ↷ Harpyja.

Kolona (franc.), útvar vojska společně pochodující. — Všechny formace, jež slouží k dopravě munice, zásobování, nářadí, na př. lehké kolony, muniční, zásobovací, pekárenské, zákopnické, plynové a letouny polních lazaretů.

Kolona z Felsu T. C. (XVII. st.), podněcovatel defenestrace r. 1618, velitel proti císařským.

Kolonáda, sloupořadí, chodba se sloupy.

Kolonat (lat., právo osídlovací), římská forma nevolnictví. Colonus zván byl v stv. říši římské dědičně k půdě připoutaný nájemce. V pozdější době k. stává se označením pro veškerá dědická práva, plynoucí z nájmu usedlostí. Kolonem (kolonistou) zván je držitel usedlostních práv užívacích. Právní poměr mezi majitelem a nájemcem pozemků byl vázán smlouvou půjčovní.

Kolonel (franc. colonel), velikost tisk. písma o 7 typogr. bodech, fr. systému.

Koloniální (z lat. colonia), týkající se n. počház. z kolonií. — K. konference britská, předchůd. dnešní Imperial Conference. Po prvé konány porady státního tajemníka kolonií s vyslanci velkých kolonií o obraně říše a o otázkách obchodu r. 1887. Následovaly další 1894 v Ottavě, 1897 a 1902 v Londýně. Osamostatněním dominií 1907 mizí výraz k. k. a je nahrazen názvem konference předsedů ministerstev a zástupců spoj. království, dominií a Indie. — K. lež (Kolonial-Lüge), výraz často používaný ve veřejném mínění německém a mající

původ v řeči Wilsonově, pronesené na mírové konferenci ve Versailles 14. II. 1919, který správně poukázal na okolnost, že Německo hledělo spíše domorodce svých kolonií vyhladiti, než je kulturně povznésti. Tím Něm. dokázalo svoji naprostou neschopnost, aby mohlo míti nějaké kolonie. Později se však na tuto výstrahu Wilsonovu zapomnělo a již v Locarnu (↘) se Něm. přiznalo, ovšem pouze teoreticky, právo na zámořské državy. — K. m a n d á t y, rozkazy, vyd. Spol. Národů mocnostem (mandatářům) k hájení stát. výsost. práv v mandátních oblastech, jež do mírových smluv po svět. válce náležely Německu a Turecku. Činost mandatářů je pod dozorem Spol. Národů. — K. p o l i t i k a, souhrn směrnic nějakého státu, jež cílí k získání kolonií a jejich správě. — K. p r á v o, souhrn právních předpisů, jež upravují právní poměry kolonií a v koloniích. Rozeznává se: 1. právo pro obyvatele kolonií; 2. právo, upravující vztahy kolonií k mateřské zemi (↘ kolonie); 3. právní zásady, kterými se řídí státy mezi sebou ohledně svých kolonií (mezinárodní k. p.). — K. v á l k y, vál. bílého obyvatelstva proti domorodcům v koloniích; v širším smyslu války evrop. států v koloniích vůbec, i proti bílému obyvatelstvu tam usazenému, tak na př. am. války o samostatnost (1775—1783), války boersko-anglické (1880—81 a 1899—1902) a j. — K. v o j s k a, voj., jejichž složení (většinou z mužstva domorodého, t. j. barevného a dobrovolníků), organisace a výzbroj s výstrojí jsou přizpůsobeny místním poměrům v koloniích. Důstojníci, aspoň vyšší, jsou po výtce Evropané. Některé státy, na př. Holandsko, mají i část evropských vojsk věnovánu jen službě v koloniích a naopak některé, na př. Francie, udržují barevná voj. i v mateřské zemi, lišíce tak armádu na domácí (troupes metropolitaines) a k. (coloniales). Za světové války se k. v. na mnohých, i evropských bojištích vyznamenala. — K. z b o ž í, zboží, dovezené z tropických krajin, jako třtinový cukr (koloniální), káva, čaj, kakao, koření, rýže, někdy též průmyslové suroviny jako bavlna, kaučuk, barevná dřeva atd.

Kolonie (z lat.), v zoologii souhrn společensky žijících zvířat, na př. k. bobrů, k. racků a j. V botanice zovou se buničnými koloniemi menší neb větší shluky jednotl. buněk v jednotný celek, na př. volvox, pandorina. — V stavit. uzavřené skupiny osídlených rod. domků.

Kolonie (z lat. colonus, sedlák, osadník). Povětšině oblast s obyvat. nižší kulturní a hosp. úrovně, zabraná některým státem. Po osídlení vštěpuje se pak domorodému obyvat. kultura státu mateřského. Na rozdíl od kolonisace, vystěhovalectví nesměřuje vždy do krajů, držav mateřské země, avšak může kulturně ve směru tom spolupůsobiti za podmínek, kdy přistěhovalci zakládají uzavřené osídlené celky (nazývané k.), a přílivem tento rozvoj posilují. V tomto smyslu jest USA. ještě dnes zachovaným typem angl. k. — Druhy k.: S hlediska práva mezinár. znamenají k. osady státoprávně závislé na mateř. státu a dělí se rozsahem závislosti na: a) vlastní k. državy, jako součástky států, k nimž náležejí a jimiž jsou spravovány; b) ochranná území (protektoráty), kde stát někdy přenechává správu soukr. společn. (Chartered companies), jež nepodléhají správě mateř. státu, ale těší se jeho ochraně; c) sféry zájmové, kde na základě sjednaných dohod se zúčastn. státy dány jsou záruky o neuplatňování nároků se strany jiných států. — Vel. Britanie dělí své k. na korunní k., které jsou spravovány úředníky mateřské země, byť i měly vlastní sbory zákonodárné; samosprávné k., kde mateř. zemi ponecháno právo veta v otázkách zákonodárných a právo dozírací na úřednictvo, a representační k. (dominia) s parlam. ústavou, kde mateř. zemi přísluší právo jmenování gen. guvernéra (jako zást. krále) a dozor na styky se zahraničím. Podle převládající formy kolon. činnosti (kol. hospodářství) možno k. rozděliti na čtyři skupiny: 1. K. dobyvatelské z vykořisťování obyvat. pokořených oblastí, na př. kolonisace Alexandra Velikého, k. římské, Normanů a j. — 2. K. obchodní, zakládané k navázání styků se státy mateřskými; podniky Východoind. Společnosti, podn. pro nákup výr. domorodců, na př. v Togo. — 3. K. zemědělské a dobytkářské, typ. příkl. Sibiř, stř. Asie, angl. k. v Australii a burské osady v J. Africe. — 4. K. pěstitelské (plantážní), kde veškerá produkce prům. a kolon. rostl. převážně tropických, na př. bavlny, kaučuku, olejů atd. děje se prací domorodců. Kromě uvedených třeba se zmíniti o svob. černoš. k., osídlovaných osvoboz. černochy z lodí otrokářských (1787) Sierra Leone, (1816) rep. Liberia, k. trestaneckých, franc. Nová Kaledonie, k. zastávkových (relais k.), vojensk., uheln. a lodních stanicích, horních k. za účelem těžby zlata, stříbra, drahokamů, na př. někdejší špaň. k. v Záp. Indii a Již. Americe. — Dějiny: Nejstaršími histor. známými kolonisátory byli Féničané, kteří k zabezpečení

obch. styků pronikali na pobřeží Středozem. moře a Sev. Afriky a zakládali řadu kvetoucích osad (Kartago). Po příkladu Féničanů projevovali Řekové vynikající vlohy kolonisační a jejich pokračovateli stali se Římané. Ve středověku kolonis. činnost přešla k národům germánským. Vyhubeny slov. kmeny polabské. Objev Nového světa a nových krajů portugal. mořeplavci dal vznik špaň., portug. a holandské kolonisaci. Franc. činnost kolonis. počíná osídlováním Kanady; po nezdarech vál. s Anglií (1763) získává Alžír, Tunis, Kongo, Dahomej, Madagaskar, Indočínu atd. Angl. kol. činnost začíná založ. Východoind. spol. (1602); získala državy v Sev. Americe, Již. Africe a Australii. V Německu vznikl Deutsch. Kolonialverein 1887, D. Kol.-Ges. a založ. záp. a vých. afr. k. Čl. 119 versail. sml. zřeklo se Něm. všech zámoř. osad, jichž správa svěřena jest mandátní komisi Rady Spol. Národů.

Kolonie umělců, sídla na odlehlých, krásně položených místech, příhodná ke klidnému uměleckému tvoření, hl. k studiu přírody. Vzorem jsou k. v Barbizonu, Kronbergu, Worpswede, Dachau, Ahrenshoop, Saaleck.

Kolonisace (franc.), založení kolonie, zalidnění krajiny usedlíky. — K. vnitřní, přidělování půdy v krajinách válkou nebo jinak zpustošených cizím malorolníkům, též rozdělování velkostatků mezi malorolníky. Často účelem vnitřní kolonisace bylo kulturní povznesení domácího obyvatelstva nebo jeho odnárodnění.

Kolonista, usedlík na území, jež nebylo dosud obděláváno; kolonisátor, osazovatel.

Kolónos (K. Hippios), démos ve starověké Attice u Athén.

Koloratura (z lat.), v sólovém zpěvu zpestření melodie vázanou řadou tónů, aby se ukázala ohebnost hlasu pěvcova.

Koloredov, o. na Mor., okr. Místek, 1976 ob. (1602 č.).

Kolorimetr (řec.-lat., barvoměr), přístroj k určení množství barvy v roztoku, slouží k rozpoznání ceny barviv a ke kvantitativnímu určení všech látek, jež tvoří obarvený roztok, srovnáním se zabarvením jiného roztoku (normálního roztoku), nebo barevného skla. Proces jmenuje se kolorimetrie.

Kolorit (z lat.), v malířství působení barev na obraze. V nejstarších malířských školách Italie, Německa a Flander omezoval se k. na sestavení barev bez vzájemného harmonického zladění. Benátčané teprve začali klásti důraz na jednotný základní tón, což vedlo v XVII. a XVIII. stol. k novým barevným a světelným možnostem. Počátkem XIX. stol. byl obrat k tvrdosti a drsnosti koloritu starých škol, až 1840 nastal převrat v pojetí malby, jenž vyvrcholil v impressionismu.

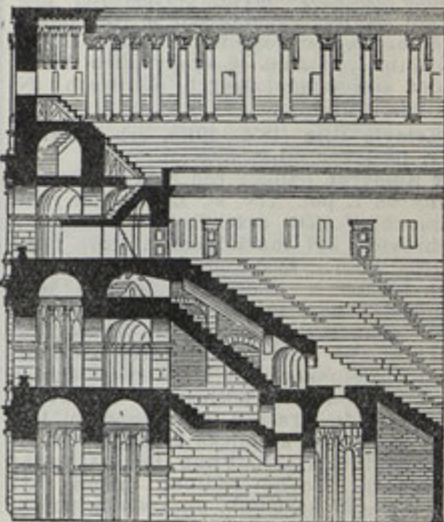
Kolorovati (z lat.), barvami pomalovati.

Kolos (z řec.), socha v nadživotní velikosti. Podobné sochy zdobily ve starém Egyptě pylony, fasády a sloupová nádvoří chrámů. Z mod. socha Svobody v Americe a j.

Kolosální (franc.), v nadživotní velikosti (⌕ kolos); dále ohromný, obrovský.

Kolosov Mitrofan Aleksějevič (1839—1881), rus. prof. ve Varšavě, filolog.

Kolosseum (it. Coliseo), amfiteatr v Římě, nesoucí tento název od poloviny středověku, započatý Vespasianem, dokončený r. 82 po Kr. Titem. K. má tvar elipsy 185×156 m, aréna měří 83×53 m. Pod arénou byly klece pro divoká zvířata a stroje pro scenerii. Sedadla, jež pojala 50 000 diváků, byla nahoře vroubena sloupořadím.

Kolosseum.

z Kološe Jiří a Martin (XIV. st.), maď. sochaři, domnělí tvůrci sochy sv. Jiří na Hradě pražském.

Kolotomie (řec.), operativní otevření části tlustého střeva (colon, tračník) za účelem vyprázdnění stolice, je-li níže položená část neprůchodná; umělé vytvoření řiti, kolostomie.

Kolotyfus (řec.), tyf břišní se vředy v tlustém střevě.

Kolouch, jelení mládě.

Koloušek Jan (1859—1921), prof. národohosp., fin. vědy a statistiky na techn. v Brně a pozd. v Praze. Hl. sp.: Národoh. aritmetika (1888), O obchodním a živnost. zákonodárství (1896), O obchodech cennými papíry a jich národohosp. význam (1897, 1909), Národní hospodářství (1918—1921) a j. Původně učitel v Nepomuku.

Kolová (Kohlhau), o. v Č., okr. Karl. Vary, 715 n. ob.

Koloveč, ms. v Č., okr. Domažlice, 1334 č. ob. Tov. kartáčů.

Kolové stavby, stavby vystavěné na kolech ve vodě neb v bažinách. Vyskytují se v době předhistorické, bronzové a kamenné. Netvoří zvláštní kultury, jsou pouze způsoby obydlí, vyhovující prostředí. Nálezy: Bodamské a Neuchâtelské jezero, Schussenried, Frant. Lázně, Pardubice. Dodnes se vyskytují u domorodců na tichomořských ostrovech (N. Guinea, Filipiny).

Kolović Ilija (1852—1915), srb. lékař a nár. poslanec od r. 1888.

z Kolovrat, panský rod český, připomínaný od 2. pol. XIV. st. Zakladatel rodu Albrecht (* 1391) držel Ročov, Kornouz a Žehrovice, byl maršálkem králové (1361—1363) a od r. 1380 hejtmanem fojtlandu. Zal. klášter v Področově. Z jeho šesti synů stali se 4 zakladateli nových větví. Tak druhorozený Albrecht (1369—1413) purkrabí na Lokti (1405—1410) je předkem libštejnské větve, která syny jeho se rozdělila na dvě pošlosti: 1. krašovská podle hradu Krašova, který obdržel Hanuš, stoupenec katolické strany po smrti Zikmundově (1437). Vnuk jeho Albrecht rozmnožil značně rodinné jmění, byl v l. 1496—97 karlštejn. purkrabím, potom dvorským hofmistrem a od r. 1503 nejv. kancléřem. Jeho vlivem sesílil katolicism proti Čes. bratřím. Po něm je nazvána Kolovratskou smlouva, uzavřená r. 1504 mezi duchovenstvem a svět. stavy ve Slezsku. Zemř. 1510 bez dítek; 2. vlastní pošlost libštejnská, založ. Bedřichem (1408—32), donuceným přestoupiti k podobojí. Synové jeho Beneš (fojt Horní Lužice, † 1494) a Jindřich († 1467) byli odpůrci Jiřího z Poděbrad až do jeho zvolení králem. Za dědiců nastal úpadek jmění, které v pol. XVI. stol. se rozdělilo na dvě pošlosti: a) starší hraběcí pošlost, z níž vynikl Jindřich z K., třetí syn zakladatele pošlosti Albrechta († 1586). Jindřich zůstal věren císaři za odboje stavů (1618), proto těmito vypověděn z Čech, ale po vítězství císařově již r. 1623 se stal dvorním sudím, 1635—43 nejv. komořím a potom až do své smrti 1646 nejv. hofmistrem. Jeho syn Frant. Oldřich († 1650) rozšířil rodový majetek (Žichovice a Hrádek) a zastával mnohé úřady. Dědicové prvorozeného syna Albrechtova Jana († 1616) založili opět dvě pošlosti: aa) rychnovskou, jejíž představitel Frant. Karel byl povýšen r. 1658 i s bratry do stavu říš. hrabat. Z této linie pochází Frant. Antonín z K. (1778—1861), nejprve hejtman a polic. ředitel praž. (1807—1810), pak nejv. purkrabí český. Má význačné místo v čes. obrození (založ. museum čes.). Od r. 1826 j. člen minist. rady vídeňské pro vnitřní záležitosti snažil se brzditi zpátečnictví Metternichovo, po jehož pádu (1848) se uchýlil na své statky. Zemřel bez dítek. Knihovna o 35.000 sv. připadla č. museu; bb) zámrská pošlost, zal. Leopoldem Oldřichem († 1690) neměla význač. představit. — b) Mladší panská pošlost. Zakladatel Jaroslav († 1545) byl fojtem v Dolní Lužici. Kornouzští z K. Zakladatel větve Mikuláš z K. (1369—92), druhý syn Albrechtův. Žehrovští, patrně po Albrechtovi, synu Mikuláše z K., na Kornouzu. Připomíná se zejm. Jan Žehrovský z K. (1450—1473), horlivý přívrženec Jiřího z Poděbrad. Bezdružičtí měli za předka Purkarta (1380—1404), třetího syna Albrechtova. Posledním členem této pošlosti Vilémem vymřeli Bezdružičtí z K. (1642). Novohradští z K. Zakladatel Albrecht (1447—1490), syn Purkarta z Bezdružic. Jeho synové založili 3 pošlosti, z nichž poslední, zvaná hraběcí, udržela se do poč. XIX. st. Maštovští. Zakladatel Herbort († 1420), pátý syn Albrechtův. Statky této větve, ne příliš četné, byly na Chebsku. Většího významu nabyla větev Krakovská, připomínaná od r. 1416 (Jan z K. jako držitel Kolešova a Bezděkova). Jeho syn Albrecht († 1470) koupil r. 1443 hrad Krakovec. Jeho dědici drželi kromě toho rozličné statky, zastávajíce též některé úřady zemské. Po té stránce byli nejvýznamnější potomci Albrechta († 1592), kterážto pošlost se udržela podnes. Starší syn jeho Vilém Albrecht († 1688) zastával nejvyšší úřady. Jeho synové založili pošlost březnickou a týneckou (konec XVII. stol.). Březnická se rozrodila na vlastní březnickou, z níž pocházelo několik význačných jedinců: Vilém Albrecht (1678—1738), Alois Josef (1759—1833). Synovec jeho Jan Karel, zv. Hanuš (1794—1872), znám v kruzích čes. vlastenců, získal si hlavně zásluhy o Matici čes. Jím březnická pošlost vymřela. Hrobská pošlost, z níž vynikl Leopold (1727—1809). Synové jeho založili dvě pošlosti, dosud trvající. Zmínky zasluhuje Zdeněk (1836—1892), nadšený a upřímný milovník čes. jazyka,

v němž napsal též několik dramat. prací. Zanechal bohatou knihovnu a sbírku čes. mincí. Byl mecenášem řady vlasteneckých spolků. Z jeho synů významu nabyl Hanuš (* 1879) jako vyslanec. tajemník ve Štokholmu a Zdeněk (* 1881), který napsal genealogii svého rodu (zůstala v rkpu). Z dědiců hrobské pošlosti význačný je Jindřich z K. Krakovský (1826—1904), který byl poslancem na zem. sněmu čes. Z týnecké pošlosti dlužno připomenouti Leopolda (1853—1910), propagátora agrarismu, a hl. Jindřicha (* 1897), který se v četných svých pracích liter. zabývá otázkou prům. podnikání. Napsal vedle řady článků Psychologie bolševismu (1924), Amerika a my (1928).

Kolovrat, hřeben horský podél horního toku ř. Soči, 1243 m, od června 1915 udržovaná ital. posice, dobyta 25. X. 1917 rak.-uh. 2. sočskou armádou.

Kolovratec, ☞ Euphorbia.

Kolovrátek (flašinet), 1. hud. stroj, sestavený z píšťal; — 2. domácí stroj na předení lnu.

Kolovraty, o. v. Č., okr. Říčany, 795 č. ob. Odtud pocházejí páni (hrab.) z K.

Kolový mlýn, drtič s válcovitými, kolem vodorovné osy otočnými tělesy (běhouny), které drtí svojí vahou melivo na spodní desce.

Kolozsvár, maď. jm. Kluže, ☞ Cluj.

Kolpachy, o. na Slov., okr. B. Štiavnica, 667 čs. ob.

Kolpeurynter (z řec.), jest kaučukový balon s uzavírací trubkou, sloužící k zavádění do pochvy, k zamezení předč. odtoku vody, zastavení krvácení, vzbuzení bolestí porodních a rozšíření pochvy (hysteurysa, metreurysa). Používán bývá zvl. k zavedení umělého potratu.

Kolpík, ☞ Platalea.

Kolpino, m. v Rusku nedaleko Leningradu, na ř. Ižoře, 17.200 ob.

Kolportáž (z franc.), roznáška a nabízení zboží, zvl. tiskovin. Podle § 23 tisk. zák. z r. 1862, č. 6 ř. z. z r. 1863, je u nás zakázáno choditi s tištěnými spisy po domech a prodávati je mimo místnosti k tomu ustanovené, nebylo-li dáno zvl. povolení. Zákaz vztahuje se i na prodej novin, není však praktikován. — Kolportér, roznašeč; kolportovati, roznášeti, rozšiřovati.

Kolportér, ☞ kolportáž.

Kolpotomie (řec.), rozříznutí pochvy, užívá se, je-li třeba provésti operace v dutině břišní z pochvy.

Kolpohysterotomie (řec.), vzdálenost dělohy od pochvy.

Kolsinius (Kavka) Jiří, rektor v Litoměřicích, exulant r. 1632 v Lešně, spisov.

Kolštejn (Goldenstein), m. na Mor., okr. Šumperk, 1246 ob. Tov. elektr. baterií, doly na tuhu a mramor, výr. ovoc. vín. Zámek.

Kolta, o. na Slov., okr. St. Ďala, 1678 ob. (789 čs.). Tov. lepidla.

Kolubara, přítok Sávy v sev. Srbsku. Po 12denní bitvě na ř. K. 16.—27. IX. 1914 vynutila si rak.-uh. 5. a 6. armáda přechod přes řeku, čímž otevřena cesta na Bělehrad, jenž dobyt 2. XII. 1914.

Kolumban, pseud. Václava Jiřího Peristeria.

Starověké kolumbarium.

Kolumbarium, ☞ columbarium.

Kolumbie (República de Colombia, dř. Nová Granada), rep. v s.-z. části Jižní Ameriky, mezi $12^0\ 30'$ s. š. a $2^0\ 40'$ j. š., hraničící na sev. s Panamou a Karibským mořem, na vých. s Venezuelou a Brasilií, na j. s Peru a Ecuadorem, na z. s Tichým oceánem; zabírá plochu 1,147.550 km^2 s (1924) 6,759.549 obyvatelstva. — Pobřeží, půda, geologie, vodstvo: Karibské moře má dobré zátoky (Cartegena), rovněž na tichomořském pobřeží jsou výhodné zátoky (Buenaventura, Tumaco). Kordillery prostupují K. ve čtyřech částech. Rýžoviště zlata jsou četná. K. platila kdysi za nejbohatší zemi na zlato. Mocná jsou lož. soli kamenné u Bogotá, hněd. uhlí a j. při Rio Hacha, asfaltu, síry a smaragdu u m. Muzo. Vých. K. je nížinatá s mocnými koryty velkých přítoků řek Amazonas a Orinoko. Nejhlavnější řekou je Rio Magdalena s četnými přítoky. — Podnebí, rostlinstvo a zvířena. Největší tepelné pásmo vykazuje Tierra Caliente se stř. tepl. 25—27⁰ na pobřeží a nezdravými močálovými údolími řek. Rostlinstvo: V nižších polohách převládá flora tropická, která od 1300 m ustupuje lesům skalním, nad 2800—3000 m začíná oblast

Znak Kolumbie.

paramos s křovinatými porosty a chinovníky. Zvířena je blízka středoamerické. — Osídlení: Na bělochy připadá as 10, na mestice 40, na černochy, mulaty a zamby 35 a na indiánské pův. obyv. 15%. Malý jest počet přistěhov. cizinců. Náboženství je převážně katolické. Stát. universita v Bogotà. — Zdroje hospodářské a doprava: Zemědělství jest dosud na nízkém stupni. Pěstuje se hlavně kukuřice, maniok a banány, rýže málo, pšenice v stud. pásmu, pěstění kávy rozvíjí se zvl. na východě. Kromě toho tabák, bavlna, kakao a banány. V některých krajích převládá dobytkářství, v jiných hornictví. Pobřeží skýtá perly, perleť, želvovinu a korály. Průmysl je nepatrný, lihoviny jsou stát. monopolem. Hl. přístavy: Cartagena, Puerto Colombia. Od r. 1907 zaved. zlatá měna; jednotka měny 1 zl. peso (dolar) = $^1/_5$ £. — Státní zřízení: Zákonodárnou moc obstarává kongres o dvou komorách, president a sedm stát. taj. (ministrů). Zemské barvy: žlutá, modrá, červená. Hl. m. je Bogotà.

Kolumbit (niobit), nerost, niobičňan železnatý, vyskytuje se v tabulkovitých, isomorfních tantalitech, často tantal obsahujících, rhombických krystalech, barvy černavé, tvrdosti 6, hutnosti 5.4—6.4.

Kolumbus Krištof (it. Cristoforo Colombo, špaň. [Don] Cristóbal Colón), (* kol 1446 v Janově, † 21. V. 1506 ve Valladolidu), objevitel Nového světa; povzbuzen Toscanellim zamýšlel dostihnouti legendárních zemí Východu kratší cestou západní přes Atlantický oceán. Když jeho nabídka roku 1483 Janem II. portugalským byla zamítnuta, odebral se r. 1484 do Španěl. 3. VIII. 1492 podnikl první výpravu a vyplul s třemi loďmi z příst. páloského záp. směrem přes Kanárské ostrovy. 7. října, když důkazy o blízkosti pobřeží se množily, plul směrem j.-z. a 12. října 1492 přistál na ostr. Guanahani (dnešní Watlings Island). Pokračuje v plavbě, objevil ostrovy Kubu a Haiti (Hispaniolu), načež 4. I. 1493 podnikl cestu zpáteční a 15. III. dospěl příst. páloského a byl dvorem v Barceloně slavnostně vítán. Téhož roku podnikl z Cadixu druhou výpravu o 17 lodích a 1200 mužích směrem jižním, objeveny ostrovy Domenica, Guadelupe, Malé Antily, Portorico a Jamaica. Vrátil se do Španěl, aby čelil žalobám nepřátel a 11. VI. 1496 přistál v Cadixu. Teprve 30. V. 1498 vydal se K. se 6 loďmi na třetí cestu výzkumnou ze Sanlucáru. 31. VII. objevil ostrov Trinidad, 5. VIII. stanul na j.-amer. pevnině, avšak v dalším hledání nepokračoval. Za čtvrté a poslední výpravy, když se čtyřmi koráby chtěl přistáti 29. VI. 1502 v San Domingo, bylo mu v tom zabráněno, plul dále a dosáhl 14. VII. Hondurasu. 12. IX. 1504 nastoupil cestu zpáteční a přistál 7. XI. v Sanlucáru. Zemř. opuštěn v klášteře františkánském ve Valladolidu.

Kolumna (lat.), sloup, sloupec; svislá řada (čísel); v knihtiskařství vysázená strana.

Kolury (z řec.), dva deklinační kruhy na kouli nebeské, z nichž jeden prochází bodem jarním a podzimním, sluje k. rovnodenním, druhý prochází body slunovratu a nazývá se slunovratním.

Koluse (z lat., souhra), klamání, tajné dorozumění, odporující právním předpisům, zvl. v trestním procesu smluvení obžalovaného se svědky nebo spoluobžalovanými.

Koluški Georgi N. (* 17. XI. 1864 v Kjustendilu), bulh. chemik. Na sofijské univ. přednáší chem. technologii a platí za nejlepšího bulh. technologa.

Kolva, 1. řeka na Urále, pravý přítok Višery, 469 km dl., nedaleko ústí město Čerdyn; — 2. pravý přítok ř. Usy v oblasti Komi, 512 km délky, voroplavba.

Kolya (Kolla, Aymará, Aimará), kultivovaný indiánský národ v Kordillerách v Již. Americe, asi 400.000 hlav.

Kolyma, řeka v Rusku, asi 1900 km dl., ústí deltou ko Kolymského zálivu v Sev. led. moři.

Kolyvaň, m. na Sibiři, (1923), 7446 ob., na levém břehu Obu, na sev. od sibiřské dráhy, v blízkosti bohaté stříbrné doly.

Kom, nejv. vrch Berkovské planiny na hranicích srbsko-bulhar., 2010 m.

Koma (lat., vlas), astigmatismem zapříčiněná neostrost obrazů, vytvořených čočkami. Povstává tím, že paprsky, vycházející z bodu mimo osy čočky se neprotínají v bodě (resp. v malém kroužku), nýbrž vytvoří na rovině obrazu asymetrickou světelnou skvrnu podoby kometového ohonu.

Komabacillus, ↷ cholera.

Komana, 1. (Comana Pontica), v starověku město v Pontu, s proslulým chrámem bohyně Ma; — 2. (Comana Cappadocica), město v staré Kappadocii, rovněž s chrámem Ma.

Komančové, severoamerický indiánský kmen, sev. Uto-Azteků (↷), příbuzný Šošonům. Zbytek (asi 1400 hlav) žije teď v reservacích a živí se rolnictvím a chovem dobytka.

Komandant (fr.), velitel, v Německu vojenský velitel pevnosti, města, válečné lodi a pod., ve Francii velitel pěchoty. — Komandantura, úřad komandanta a jeho štábu.

Komandita (z fr.), pobočná závod, pobočka.

Komanditní směnka, vlastní směnka, vydaná obchodníkem na jeho pobočný závod.

Komanditní společnost, je taková obchod. společnost, při níž účastní se provozování obchodní živnosti pod společenskou firmou jeden nebo více společníků jen vklady majetkovými (komanditisté), kdežto při ostatních společnících účastenství není takto omezeno (společníci osobně ručící neboli komplementáři — čl. 150 a násl. V. Z. Obch.). — K. s. na akcie vzniká, jestliže kapitál komanditistů se skládá z akcií (podílů — čl. 173 a násl. V. Z. Obch.), při čemž komanditisté-akcionáři ručí jen do výše svých akcií.

Komanova Manica (* 1880), bibliotékářka v Lublani, slov. spisovatelka.

Komár, ↷ komáři.

Komar Spytihněv, pseud. Ign. Herrmanna.

Komarčić Lazar (1839—1909), srb. spis., hlavně oblíbených románů.

Komárek Josef (* 1848), průmyslník v Opavě. Založil r. 1881 v Opavě tov. na šicí stroje (Minerva), spol. s E. Rezlerem. Význ. menšinový a národohosp. pracovník slezský.

Komárek Josef (* 1886), učitel, hudeb. skladatel a sbormistr Hlaholu v Hodoníně.

Komárek Julius, PhDr. (* 15. VIII. 1892), prof. zoologie univ. Karlovy a docent vys. šk. zemědělské a lesního inž. Zabývá se hl. entomologií teoret. a prakt., zvl. entomol. lesnickou. Přednosta ústavu pro ochranu lesů.

Komárek Karel, MUDr. (* 1872), primář všeob. nemocnice v Nymburce, vynik. chirurg, žák Maydlův. Četné odb. studie lékařské.

Komárno na Mor., o. na M., okr. Holešov, 462 č. ob. Tov. ohýb. náb.

Komárno, m. na Slov., 17.715 ob. (2411 čs.). Sedria, okr. soud, berní, celní a plav. úřady, posádk. velit. s větší posádkou, div. nemocnice a voj. zásobárna, st. polic. úřad. Živn. museum, četné školy. St. elektrárna, plynárna, vodárna. Loděnice a přístav. Četný průmysl. Po svět. válce se dostal ostrov a většina města k čsl. státu. pouze nádr. předmostí Uj-Szöny zůstalo Maďarům.

Komarno, m. ve vých. Haliči v Polsku, blízko Lvova, (1921) 5009 ob.

Komárom, župa v Uhrách v rozloze 1442 km² s (1920) 110.935 ob. Hl. m. Komárom-Ujváros, (1920) 5963 ob., na pravém břehu Dunaje. S čsl. Komárnem je spojeno mostem.

Komárov, ms. v Č., okr. Hořovice, 1364 č. ob. Tov. pracích strojů a železárny. Žel. hutě, známé již v XIII. st., 20 dolů železné rudy v okolí, tři vys. pece, tov. ocel. kuliček, těžná věž.

Komárov (Kumrowitz), část z. hl. m. Brna, (od 1919), 2799 ob. (1549 č.). Vysílací stanice radiová.

Komárov, o. ve Slez., okr. Opava, 887 č. ob. Chem. tov.

Komárov (Szunyogdi), o. na Slov., okr. Šamorin, 615 m. ob.

Komarov Alexander Vissarionovič (1830—1904), rus. generál, bojoval v Uhrách, později na Kavkaze a jeho vítězství nad Afghánci u Kušku r. 1885 bylo příčinou zápletky s Angličany. Slavjanofil.

Komarov (Komárek) Karel (1870—1928), čes. oper. pěvec (barytonista), původně učitel. Od r. 1899—1915 barytonistou opery Nár. div. v Brně, rok ředitelem div. v Mor. Ostravě, posledně režis. Vinohrad. zpěvohry. Autor divadelních vzpomínkových spisů.

Komarov Mychajlo (1844—1913), ukraj. spis. a bibliograf. Hl. práce: Bibliografičnyj pokažčyk novoji ukrajinśkoji literatury, Ukrajinška dramaturgija, T. Ševčenko (bibliogr. ukazatel). Redigoval Slovnyk rosijško-ukrajinśkyj pod pseud. Umaneć i Spilka.

Komarov Visarion Visarinovič (1838—1908), bratr K. Alex. Vis., rus. plukovník a srbský generál, slavjanofil; bojoval v Srbsku; jako vydavatel (1882—1908) Svetu u příležitosti oslav F. Palackého v Praze r. 1898 vyzýval všechny Slovany k boji proti Němcům.

Komarów, obec v pol. vévodství lublinském, v okr. Tomaszów, (1921) 3509 ob. Bitva u K. (26.—31. VIII. 1914).

Komárovce, o. na Slov., okr. Moldava n. B., 454 m. ob.

Komárovití, ↷ Nematocera.

Komárovské vrstvy, ↷ geologické útvary.

Komáři (Culicidae), jsou hmyz z řádu dvojkřídlých, útlého štíhlého těla, úzkých křídel a dlouhých tenkých noh. Vývoj se děje ve vodě. Samička snáší 200—300 vajíček do vody a můžeme v létě v každé tůni komáří larvy pozorovati. Vývoj trvá 4 neděle. Samička k. pisklavého (Culex pipiens) jest krvežíznivá a tím i člověku obtížná. Samečkové krev nessají. Z cizích k. jest význačný Anopheles Meig., který přenáší na člověka hromadinky, způsobující bahení zimnici, a Stegomyia fasciata, který jest nositelem žluté zimnice. V poslední době v Americe staly se pokusy hubiti je pařížskou zelení. Jed rozprášen v nepatrném množství asi

½ kg na hektar neškodí rybám ani když požijí otrávené komáří larvy. Rozprašuje se z aeroplánů na mokřadlech, povodňových tůních, slepých ramenech řek a na rýžových polích. Lit.: Dr. Št. Soudek: Praktická entomologie v USA., 1930.

Komařice, o. v Č., okr. Č. Budějovice, 545 č. ob. Zámek.

Komasace (lat.), scelování rozptýlených, nesjednocených pozemků nějakého vlastníka ve větší plochy.

Komatar Fran (1875—1922), slovinský historik.

Kombabos, Syřan, jenž Antiochem Sotrem vybrán za průvodce jeho ženy, dal se předem vykleštiti.

Kombatant (bojující, na rozdíl od civilisty neb vojína, jenž nesmí bojovat) zove se v mezinárodním právu každý, kdo má právo vojína (ať příslušník arm. nebo jiné organisace jí na roveň postavené), musí s ním býti tudíž jednáno podle mezinárodního práva. Jeho hl. známkou je odznak svrchovanosti státu, pro který bojuje. V užším smyslu rozumí se k. vojín, sloužící pro boj, proti vojínu, sloužícímu k pomocným účelům, nekombatantu, jako jsou na př. voj. zdravotnictva, intendantury a j. Počet k. je vždy u voj. tělesa menší, než celkový počet živených.

Kombinace (lat.), cílevědomé spojování několika pojmů spolu z toho plynoucími důsledky a závěry; kombinační schopnost jest pohotovost zdánlivě spolu nesouvisejících skutečností.

Kombinatorika, odvětví matematiky (aritmetiky), jednající o tom, jak možno různým způsobem určitý počet věcí (elementů) seřadit, nebo jaké sestavy a kolik sestav lze z nich utvořiti. Jakýkoliv souhrn libovolného počtu prvků (z n daných prvků) nazývá se komplexe, a sice bez opakování, vyskytuje-li se v ní každý element jen jednou, nebo s opakováním; některé prvky se vyskytují vícekrát. Rozeznáváme tři druhy komplexí: a) permutace jsou komplexe, obsahující u prvků (elementů) každý jen jednou, jež se liší pořadím jednotlivých prvků. Permutací je $P_n = 1.\ 2.\ 3 \ldots n$, což se vyjádří symbolem n! (čti n-faktorial); b) variace jsou komplexe, obsahující jen prvky z daných n, kde $k \leqq n$ (při znaménku $=$ jsou variace rovny permutacím). Číslo k udává třídu variací. Variace první třídy nazývají se uniony, druhé amby, třetí terny atd. Počet variací z n prvků k-té třídy je $V_{\substack{n\\k}} = \frac{n!}{(n-k)!} = n\ .\ (-1)\ (n-2) \ldots [n-(k-1)]$; c) kombinace k-té třídy jsou takové variace, u nichž prvky v přirozeném pořádku jsou seřaděny. Na př. kombinace prvků: 1, 2, 3, 4, 5 třetí třídy jsou tyto: 123, 124, 125, 134, 135, 145, 234, 235, 245, 345; skupina 341 není kombinací, neboť 3 a 1 následují v obráceném pořádku. Dají se tvořiti také permutace, variace a kombinace s opakováním (určité prvky se vyskytují několikrát). — Na podkladě kombinatoriky je odvozena binomická poučka, vybudována nauka o determinantech a počet pravděpodobnosti. K rozvoji značně přispěli: Wallis, Leibnitz, Newton, Euler a zvlášť Jakub Bernoulli.

Kombinovati, spojovati. slučovati.

Kombucha (kombuša), čajový slazený odvar, rychle zkvašený shloučeninou, skládající se z rozman. kvasinek a plísní, obecně zvanou kombuchová houba. Domácí v Číně a k nám zavedena po světové válce z Ruska. Neobsahuje účinných lékařských látek a může míti jen nějaký význam při střevních chorobách jako nápoj příjemně osvěžující.

Kombustin, mast k ošetřování popálenin, obsahuje dusitan vizmutitý, kysličník zinečnatý, kyselinu boritou a balsam peruanský.

Kómé, starořecký termin pro samosprávnou obec.

Komeda Karel (* 1887), ředitel Všeob. družst. banky v Praze, pracovník sociální, národohosp. a družstevní.

Komediant (it.), dříve všeobecně používané jméno divadelních herců, nyní pouze ve smyslu opovržlivém (kejklíř).

Komedie (řec.), veselohra, dram. představení komické, na rozdíl od tragedie a činohry. Podle toho, co jest zde podstatou komiky, rozeznáváme komedie situační a charakterové; podle prostředí rozeznáváme k. politické, sociální a literární. Hist. k. blíží se někdy k. politické, jindy sociální. K. fantastická zahrává si s obrazivostí nebo používá světa pohádek k satirickému představení přítomnosti. Komika veselohry může býti jemná nebo hrubá; jemně komickou veselohrou jest konversační hra, na hrubé komice jest založena fraška. S komedií jako uměleckým výtvorem setkáváme se nejdříve v Athénách. Vyvinula se zde z kultu Dionysova (komedie = zpěv kómu, kómos, rozpustilého průvodu při Dionysových slavnostech). Předmětem těchto k. jest zesměšnění nepřístojností ve veřejném životě, v druhé řadě pak mytické travestie, jichž se zastával Epicharmos. Sem patří Kratinos, Eupolis a hlavně Aristofanes. Pádem attické říše a staré demokracie (asi kolem r. 400) k. odcizila se veřejnému životu, chor byl omezen. Takto vzniká střední období řec-

ké k. (Antifanes a Alexis), jejíž látkou jest ještě pořád osobní výsměch a mytická travestie. Koncem IV. stol. vzniká nová řecká komedie s motivy z občanského života, hlavně s motivem lásky (Menander, Difilos, Filemon). K. lat. původně byla pouhým přenesením nové attické komedie do řím. prostředí a podržela i řeckou scenérii (fabula palliata). Sem patří Plautus a Terentius. Později stává se líčením italského lidového života uměleckými prostředky řeckými (fabula togata; Afranius, kolem r. 100 př. Kr.). V I. st. př. Kr. též staroitalská lidová fraška (atelana) a dolnoitalský mimus nabývá umělecké hodnoty. K. křesťanského středověku vyvíjela se nezávisle na k. starověké z duchovních her, do nichž vnikaly prvky komické (scéna mastičkáře, Herodova, čerta). V době renesance obrácena byla pozornost na k. starověké, hlavně na Terentiovy a Plautovy, jichž napodobením vznikla k. staroitalská (Macchiavelli, Aretino), do níž pozvolna vnikaly prvky lidové (Ruzzante, Giancarli a j.). Z této směsice vznikla commedia dell' arte, která se v Italii udržela až do XVIII. st., kdy Goldoni po prudkém boji se zastánci starého směru napodobením Molièra založil moderní italskou veselohru (Gozzi). V XIX. stol. italská komedie vyvíjela se pod vlivem k. francouzské, avšak její nejlepší představitelé (Gherardi, Ferrari, Giacometti, Bracco a j.) líčí italský národní život dosti samostatně. Zvláštní formu stvořil Pirandello svými filosofickými k. — Španělské a anglické hry doby renesanční charakterisuje střídání tragických a komických výjevů v činohře, avšak vedle toho mistři španělské činohry (Lope de Vega, Calderón, Alarcón a j.) tvořili též čisté k. V k. básníka Lope de Rueda převládají lidové prvky. — Ve Francii o zdokonalení k. zpracováním italských veseloher pokusil se nejdříve Larivey; Corneille svým Menteurem podle španělského vzoru stvořil první francouzskou charakterovou veselohru a připravoval takto půdu nejgeniálnějšímu básníkovi komedií ve světové literatuře, Molièrovi, pod jehož vlivem stála skoro celá další generace; svým vlastním směrem šli v XIX. st. pouze Lessage, Marivaux a hl. Beaumarchais svými sociálními komediemi. V XIX. st. vynikl jistou technikou a vynalézavostí hlavně Scribe a po něm Sardou; lehkou veselohru a frašku pěstovali Labiche, Meilhac, Halévy a j., v nejnovější době Bisson, Tristan Bernard, Sacha Guitry. Charakterové veselohry, většinou se sociální tendencí, psali Augier a Dumas ml., později Donnay, Becque, Mirbeau a j., jemnější veselohry a konversační hry Musset, Pailleron, Lemaitre. — V angl. lit. XVI. st. mimo pod vlivem italské novelistiky stojící intrikové hry (Shakespeare) vyskytují se hlavně sociální k. (Heywood, Ben Johnson); v XVII. st. udržovala se zde pouze lehká k.; s počátku cynicky hrubá (Congreve, Farquhar), později, pod vlivem francouzským, jemně frivolní (Dryden). V XVIII. st. vyvíjela se současně se společenskou činohrou a románem realistická společenská k. (Goldsmith, Sheridan). Teprve ke konci XIX. stol. objevují se v angl. lit. dva samostatní spisovatelé k. světového jména: Oscar Wilde se svými salonními hrami a ironický skeptik Bernard Shaw. — Z dánských spisovatelů vynikl v tomto oboru L. v. Holberg (1684—1754), v době nejnovější Gustav Wied. — V německé lit. tvůrcem první národní veselohry jest Lessing (Minna von Barnhelm). Po Lessingovi nastává zde v tomto směru opět úpadek. Z novějších spisovatelů zmínky zasluhují Grillparzer, Kleist, Hebbel a Freytag, v době nejnovější G. Hauptmann. — V liter. slovanských s k. setkáváme se nejdříve v liter. ruské (Fonvisin, Kapnist, Gribojedov, Gogol, Ostrovskij), polské (hr. Fedro otec a syn, Lubowski, Wałucki); z českých spisovatelů v této souvislosti nutno uvésti Klicperu, Jeřábka, Šamberka, Štolbu, Krupičku, Langera a j. (⚲ česká liter.).

Komenda (círk. lat.), ve středověku požívání důchodů nějakého círk. úřadu, bez jeho skutečného zastávání, duchovními, kteří spravovali uprázdněné círk. úřady až do jejich opětného obsazení, nebo laiky, jimž byly propůjčeny; kraj, svěřený správě řádov. rytíři (commendator, komtur).

Komenského společnost, ⚲ Comenius Gesellschaft.

Komenský (lat. Comenius) Jan Amos (* 28. III. 1592 v Komně u Uherského Brodu na Moravě, † 15. X. 1670 v Amsterodamě a pohřben v blízkém Naardenu v Holandsku), poslední biskup Jednoty bratrské, jeden z největších reformátorů školství a postupu vyučovacího. Od 12. roku sirotek, studoval (od r. 1611) v Přerově, v Herbornu a v Heidelberku soustavně a účelně za vlivu vykladatele bible Fischera, filosofů Aristotela a Alstedta i obnoveného chiliasmu, pokoušeje se o spisování a shromažďuje už látku k Pokladu jazyka českého (= mluvnický, lexikální a fraseologický obraz jazyka českého jako průprava k jaz. latinskému) a k Theatrum universitatis

rerum (= Divadlo světa: encyklopedie o člověku, o dějinách lidstva a jeho vědění). Obě práce, téměř ukončené, zničeny požárem v Lešně 1656. Už r. 1614 K., uče latině na bratrské škole přerovské, zkouší nový způsob vyučovací, r. 1618—19 řídí školu ve Fulneku, kdež r. 1621 mu španělští vojáci zničili knihovnu a většinu rukopisů. Pohromy války třicetileté, pronásledování a rozehnání Jednoty bratrské, smrt choti a dvou synů, bludné cesty po Moravě (do r. 1623) daly vznik a) spisům: Listové do nebe, Přemyšlování o dokonalosti křesťanské, Truchlivý, O sirobě, Nedobytedlný hrad, plným víry v příchod Kristův, v lepší příští evang. vyznání, i výzev k odevzdanosti do vůle boží a k bohabojnosti; b) Manuálníku (= jádro celé biblí svaté); c) Labyrintu světa a ráje srdce (= poutník-spisovatel, provázen Všudybudem a Mámením na své pouti městem-světem, pozoruje marnost všech oborů lidského myšlení a jednání, oddává se v srdci svém Kristu). R. 1623 se usadil K. v Brandýse nad Orlicí, 1624 se po druhé oženil, 1626 byl v Bílé Třemešné u Dvora Králové a hledaje v Polsku a ve Slezsku útočiště pro souvěrce, přijímal důvěřivě za pravdu proroctví Kotterova a Poniatowské. R. 1626 napsal K. náb. spisy Centrum securitatis (= Hlubina bezpečnosti = Bůh) a Výhost světu. Před tím časoměrně přeložil 62 žalmů a Katanova disticha. Od jara 1627 je K. jako náboženský vyhnanec v Polsku v Lešně, kde sní o návratu do vlasti, o sjednocení evang. církví Jednotou (sp. Haggaeus redivivus), kterou hájí (sp. Ohlášení, Cesta pokoje), r. 1632 dokončuje českou Didaktiku = Umění umělého vyučování s přídavkem O obnovení škol v Čechách, podnícen m. j. německou Didaktikou Bodinovou. Didaktika zpracována pak latinsky (D. magna), obšírněji a podle vydání z r. 1657 přeložena do mnoha jazyků (do němčiny pětkráte, do ruštiny třikrát). V D. žádá K.: vzdělání všem, učit se poznávat názorně, všemi smysly slova i věci, správným postupem od lehčího k těžšímu, od názoru k paměti, od porozumění k slovu a ke skutku, látce účelně vybrané, zhuštěné, pro život, bez nucení, radostné, na podkladě mateřského jazyka a náboženství. V oboru učení jazykového aplikoval K. své zásady v Janua linguarum reserata (= Dvéře jazyků odevřené vyd. lat. 1631, něm. 1632, česky 1633), kde v 1000 větách probráno 8000 lat. slov ze všech oborů; kniha přel. do 16 jazyků. K českému zpracování připojena sbírka přes 2000 přísloví. Jako doplňky, event. zlepšení neb rozvedení některých částí uvedených spisů vznikly pak velmi cenný Methodus linguarum novissima (O nejnovější metodě řečí), Thesaurus linguae latinae (Poklad lat. řeči), pedagogické divad. hry (3, na př. Diogenes redivivus, Schola ludus) a zvl. spisek o výchově dětí do šesti let Informatorium školy mateřské (též něm. a lat.) a Orbis pictus (= Svět v obrazích), 150 vyobr. s očíslovanými předměty a s názvy latinskými, německými a českými. Velký úspěch Janua obnovil K-ého snahy vševědné (= pansofické), t. j. sestaviti knihy návodů do všech věd, čímž by byla usnadněna cesta obecnému míru světovému (snahy t. zv. irenické). K tomu se vztahují spisy Janua rerum (Brána věcí), Via lucis (Cesta světla), Pansophiae diatyposis (Plán vševědy), dva díly z chystaného sedmidílného spisu Porada obecná o napravení věcí lidských (rozuměj: pomocí vzdělání). Panegersie a Panaugie, Schola pansophica (škola vševědná). Trojumění obecné (Triertium catholicum, prakt. použití Brány věcí). Z péče o Jednotu, jejímž biskupem K. zvolen 1648 a z krutého poznání, že milované vlasti už neuvidí, vzešly spisky Kšaft umírající Jednoty bratrské (1650), Umění kazatelské (1651), Lux in tenebris (Světlo v temnotách, 1657), Smutný hlas zaplašeného hněvem božím pastýře k rozplášenému hynoucímu stádu (1660) a Unum necessarium (= Jedno potřebné, 1668). Tato spisovatelská činnost, v níž bolesti osobní a národní jsou přemáhány novými a novými úvahami o tom, jak zlepšit lidské věci i nadějemi ve splnění proroctví, došla v Evropě velikého uznání a K. dílem znova starší věci, často doplněné a přepracované, vydával, dílem uveřejňoval nové, stýkaje se s učenci, se státníky a vladaři na různých místech v Evropě. R. 1641 byl v Londýně, pak jednal se švédským kancléřem Oxenstiernou ve Štokholmu o upravení knih pro učení latině ve školách švédských

Jan Amos Komenský.

i o věcech politických. Pracoval v pruském Elbinku, od roku 1650 téměř po čtyři leta uskutečňoval své návrhy vševědné v Šaryšském Potoku, vyzván knížetem sedmihradským Zikmundem Rakoczim, kdež doufal uplatniti i svou politiku, šálen tentokráte proroctvími Mik. Drabíka. A těžce poškozen při svém třetím pobytu v Lešně požárem (viz výše), přijal pozvání holandského kupce Vavřince z Geeru a odstěhoval se s rodinou (po třetí ženat) do Amsterodamu (od září 1656). V Amsterodamě K. zemřel, vydav tam m. j. roku 1657 i 4 svazky svých Sebraných spisů didaktických. Z rozsáhlého díla K-ého (neúplný seznam dr. J. Kvačaly obsahuje na 142 čísel), dokazujícího ohromnou sčetlost, nezmarnou pílí a činorodou lásku k lidstvu svého původce, pevně věřícího v bibli a odmítajícího přes svůj zájem o latinu literaturu antickou, mají dnes pro svět. kulturu největší význam spisy pedagogické, ve kterých přes některé nedostatky, nedůslednosti, závislost a omyly, stal se K. „velkým věštcem veškeré moderní školské výchovy". Význam K-ého v tom směru je tím větší, že K. pracoval za nesmírně těžkých podmínek životních, že přes všechny nezdary a zklamání ve směru vlastenecko-náboženském, v němž neustával pracovati, stávaje se i obětí prorockých blouznivců, neustával hledati prostředky, jakými by bylo lze nenásilně každého schopného člověka učiniti radostným účastníkem vědění, získávaného smysly, rozumem a vírou, o bohu, přírodě a umění. — Ohromnou literaturu o K-ého životě, spisech, názorech, slohu, v níž se najdou i úsudky úplně odlišné, uvádí ve výběru dr. Ot. Kádner: Dějiny paedagogiky, II. 2, str. 90—106; o K-ém viz a) u Kádnera na uv. m. str. 18—79; b) Jan Jakubec, Dějiny literatury české I., 2, 1929, str. 817—871, s bohatým přehledem odb. literatury. Kritické vydání spisů K., rozpočtené na 30 svazků, vychází od r. 1905 (dosud 7 svazků). Nejlepším znalcem K-ého je Slovák dr. Jan Kvačala.

Komenský, pseud. Jana Jardy.

Komenský, čes. spolek ve Vídni, který vydržuje české školy. Zal. 1872.

Komentář (lat.), vysvětlení nebo výklad nějakého spisu poznámkami, kniha výkladů. V právnickém smyslu vědecký výklad jednotlivých vět zákona. Komentátor, vykladač.

Komercialismus (z lat.), národohosp. směr, vycházející ze stanoviska, že blahobyt státu spočívá výhradně v mohutném vybudování tuzemského i zahran. obchodu. Proto se stará o vybudování komunikací, aby se obchod mohl rychle rozvíjeti. Výhradní k. jest však chybou, protože se pak zanedbávají i jiné cesty, kterými se má veřejný zájem bráti a musí dříve či později vésti k úpadku. Proto k. může býti toliko jednou z mnoha složek, jichž nár.-hosp. politika může použíti.

Komerční (fr.), na obchod se vztahující.

Komerční rada, titul vynikajících obchodníků a průmyslníků, soudců-laiků u obch. soudů.

Komers Antonín Emanuel (1814—1893), hospodář a spisovatel, vrch. řed. střední hospodářské školy v Libverdě. Napsal četné něm. spisy o hospodářství a o hospodářských školách.

Kometa, ↘ vlasatice.

Komfort, pohodlí; v širším slova smyslu tělesný a duševní blahobyt.

Komicie, ↘ comitia.

Komický (z řec. kómos), v estetice komickým nazývá se, co na první pohled zdá se nebo chce se zdáti důležitým, avšak ihned postřehne se jeho nicotnost. K. jest opakem vážného a ze všech estetických útvarů potřebuje ke své účinnosti zvláště přiměřené názornosti. Podle oborů, jichž se týká, může se mluviti o komice intelektuální, morální, náboženské, umělecké a p. Jiným způsobem dělí se komika na hrubou a jemnou. Čím menší je rozdíl mezi osobovanou a skutečnou cenou, tím je komika jemnější, sublimovanější. Často učiní se pouze náběh k tomu, aby zdánlivá hodnota zdála se býti nicotnou, kdežto ve skutečnosti ona zůstává v platnosti, čímž na ději nezúčastněná osoba (čtenář, posluchač a p.) je stržena sama do komického děje. Hrubá komika vyvolává smích, jemná pouze úsměv. Zvláštními odstíny hrubě komického jest burleskní, při kterém po rozplynutí zdánlivé ceny objeví se nejprimitivnější lidskost, groteskní, směšné, při kterém zdánlivá něha a půvab změní se náhle v hrubost a nemotornost, žertovné, které v určitém ohledu podobá se směšnému, a zdánlivě důležité. — Třetím způsobem jest rozdělení v komiku objektivní a subjektivní. Jestli do k. děje zapletené osoby nemají o tom tušení, že jednají k., jedná se o komiku objektivní, jednají-li schválně tak, aby jejich počínání zdálo se k., jde o komiku subjektivní. První případ úzce souvisí s komikou nedobrovolnou, druhý s dobrovolnou. K nedobrovolné patří komika, jejíž příčinou jsou tělesné (velké břicho) nebo duševní (roztržitost, hloupost) nedostatky nebo zvláštnosti povahy (dobrosrdečnost,

zamilovanost, ješitnost) a komika situační, při které jednající osoby nutno bráti vážně, avšak tím, že jsou o sobě málo nebo špatně informovány, způsobují k. zápletky. Nedobrovolná komika má někdy ráz osudovosti a blíží se tím tragice (tragikomika).

Komigratorismus (lat., spolucestování), výskyt společníků v říši živočišné za účelem cestování bez přímého parasitismu, na př. ryb, které se pevně přissávají k moř. živočichům, nebo živočichů, kteří se zavěsili na lodi (skulař lodní a j.).

Komik (řec.), herec, jenž ve varietních divadlech a kabaretech vypravuje komické historky, básně a vtipy a vzbuzuje tím u obecenstva smích a veselou náladu; v dram. divadlech představitel komických úloh.

Komika, ⟶ komický.

Komín (Komein), část z. hl. m. Brna, 1951 ob.

Kominterna, zkratka pro: Komunistickou internacionálu, III. internacionála ⟶ internacionála.

Komisař (z lat.), úředník, zvl. státem něčím pověřený, často titul: okresní, civilní, policejní, vládní, státní atd. V ČSR. úřednický titul (Sb. z. a n. č. 103, 1927).

Komisařství (z lat.), postavení, úřad komisaře; provisorní správa úřadů; též tolik, jako komise; policej. okresní úřad.

Komise (z lat.), pověření, příkaz k opatření jednání, zvl. ve veřejné záležitosti; též většina a celek takto pověřených. Při opatřování jednání rázu majetkově právního, zvl. je-li provozováno řemeslně, používá se názvu komisionář. Písemný příkaz, plná moc, jíž obdrží komisař, nazývá se commissiorale nebo commissiorium. Trvalé komise, mající charakter úřadů, zovou se komisariáty. V působení státu a obce se komise často vyskytují, na př. k vypracování zákonů. Mimo to přicházejí komise zkušební, daňově-odhadní, vyšetřovací a pod.; svolávají se k úpravě hranic, plavebních poměrů a j. státoprávních aktů; reparační, disciplinární, okresní, správní, úsporná, parlamentní komise. Court of High Commission nazývá se nejvyšší konsistoř angl. církve.

Komisionář, ⟶ komisionářství.

Komisionářská trata (směnka), je směnka, vydaná s úmluvou, že krytí dodá osoba třetí (komitent), která sama ve vlastním zájmu vyzvala výstavce k vydání směnky. (Forma: Hodnota na účet pana X. podle návěští.)

Komisionářství (k. smlouva, komise), převzetí nákupu nebo prodeje zboží nebo cenných papírů vlastním jménem pro cizí účet. Příkazce se nazývá komisionář, přikazatel komitent (čl. 360—378 VZObch.). K. o. zve se též obch. uzavřený s třetí osobou nebo celé obchodní odvětví, jež se vytvořilo v moderním dopravnictví převzetím uzavírání obchodů pro cizí účet. V tom, že komisionář pracuje pro cizí účet, spočívá rozdíl mezi k. o. a obchodem na vlastní účet. K. o. spočívá na služební smlouvě, jejíž předmětem je obstarávání obchodů. K. je povinen dodržovat komitentem určené hranice cenové (limity), nepovolovat neoprávněné úvěry a pod. Za splnění se strany třetí osoby ručí jen tehdy, převzal-li zvláště ručení (delkredere). Komisionář má právo uzavírat sám smlouvy, jde-li o zboží nebo cenné papíry, mající bursovní nebo tržní hodnotu. Anticipační obchod vzniká tehdy, poskytne-li prodejní komisionář komitentovi splátku před prodejem zboží. — Zvl. druh k. o. vyskytuje se v knižním obchodě.

Komisní smlouva, obchodní smlouva mezi komisionářem, t. j. osobou sjednávající vlastním jménem obchody po živnostensku, a mezi komitentem, t. j. osobou, jež dala k zahájení obchodního jednání příkaz. Obch. zákon má podrobná ustanovení o této smlouvě o komisním obchodě. Protože jest komisionář samostatným obchodníkem, musí nésti osobně všechny sjednané závazky. Obchod musí provésti podle komitentova příkazu s pečlivostí řádného kupce a musí jej vyrozuměti o tom, že a jak příkaz ke koupi neb k prodeji vykonal. Prodal-li zboží pod určeným limitem (pod prodejní cenou komitentem stanovenou) a nedokáže-li, že i takovou nízkou cenou uchránil komitenta od dalších ztrát, jest povinen nahraditi mu rozdíl v ceně. Právě tak překročil-li nákupní limit, nemusí komitent zboží přijm., nedostane-li i rozdíl mezi cenou zaplacenou a mezi obnosem, jejž se uvolil jako nejvyšší zaplatiti. Komisionář musí dále pojistiti zboží, dostal-li k tomu příkaz. Má nárok na to, aby mu komitent hradil vzešlé výlohy a sjednanou provisi. Mimo to hlavní jeho výdělek spočívá ponejvíce v tom, že docílil-li lacinějšího nákupu, nebo odprodal-li zboží dráže, než si přál jeho komitent, zůstává mu tento rozdíl v cenách.

Komita (komitadži), tur. název pro povstalce. Dnes označují se tím slovem hl. makedonští odbojníci.

Komitát (z lat. comes, hrabě), hrabství; župa (⟶), stolice, správ. okrs. v Uhrách, později i na Slovensku v čele s hlavním županem.

Komitent (lat.), → komisní smlouva a komisionářská trata.

Komitét (fr.), ve jménu většího sdružení jednající, zvolený nebo z dobrovolně přihlášených osob sestavený výbor.

Komiža (Comisa), m. na ostrově Visu, 4500 ob.

Komjatice (Komját), o. na Slov., okr. Nové Zámky, 4440 ob. (4250 čs.). Zemědělství, tov. likérů, lihovar. Zámek.

Komjatná, o. na Slov., okr. Ružomberok, 751 čs. ob.

Komloš (Tót-Komlós), slovenská obec v Maďarsku, župa bekéšská. Obyv. čistě slovenské (10.000) a nár. uvědomělé. Zemědělství.

Komloša, o. na Slov., okr. Bardějov, 700 ob.

Komma (řec.), původně zářez, značí v hudbě (akustice) malé relativní rozdíly v tónové stupnici; rozeznáváme pythagorejskou kommu, rozdíl dvanácté kvinty a sedmé oktávy

$$(\tfrac{2}{3})^{12} : (\tfrac{1}{2})^{7} = 531441 : 524288,$$

a didymickou (podle řec. gramatika Didymose), čili syntonickou k., rozdíl velkého a malého půltónu ($^{8}/_{9} : ^{9}/_{10}$), nebo, což jest totéž, rozdíl čtvrté kvinty a tercie druhé oktávy.

Kommagéné, nejsevernější část staré Syrie, mezi Eufratem, Taurem a Amanem, hl. m. Samosata (nynější Samsat). Od r. 162 př. Kr. do r. 72 po Kr. byla samostatným královstvím.

Kommelinaceae, jednoděložné rostliny s pochvovitými listy a pravidelnými květy, domovem v tropických krajinách, ozdobné.

Kommissarževskaja Věra Fedorovna (1864—1910), rus. herečka, propagovala stylisované umění dramatické nových směrů, sama vynikajíc hrou jemné psychologie.

Kommissury (z lat.), svazky nervových vláken, které spojují části centrální nervové soustavy, na př. můstek v lidském mozku, → mozek.

Kommoční psychosa (lat.-řec.), duševní poruchy následkem poranění, hlavě na hlavě, které jsou spojené s otřesem mozku.

Kommos (ř.), žalozpěv v ř. tragedii.

Komňa, o. na Mor., okr. Uh. Brod, 1186 č. ob.

Komňátka, o. na Mor., okr. Šumperk, 441 č. ob. Výr. dřev. zboží, kartáčů, košťat.

Komnenové, byzantská cís. dynastie (1057—59, 1081—1185); vzešla z maloasijské vojenské šlechty a přivedla říši k vojenskému a kulturnímu povznesení. Poslední legitimní nositel toho jména, Jan Komnenos (1657—1719), působil jako lékař v Bukurešti a na Athosu.

Komoce (lat.), pohyb.

Komodní (z fr.), pohodlný, příjemný.

Komodor (šp.), námoř. důstojník, velící váleč. lodím, ale bez admirál. řádu.

Komolý, otupený, na př. kužel, jehlan.

Komonice, → Melilotus.

Komora, sborový úřad, sestavený z více členstva. V některých zemích nazývají se sněmovny komorami. Zastupitelství lidu neb nějakého oboru. Obch. a živnost. k. jako zájmové zastupitelstvo průmyslu a obchodu, mající účel poradní jak vůči vládě, tak i členům. Provádí funkci: správní (vedení výkazů rejstříků firem, ochranných známek atd.); zakladatelskou (školy, musea); podpůrnou (stipendia, fondy, úvěry). Při volbách do zem. sněmu tvořila k. před převratem samostatnou kurii.

Komora, ve vojenství skladiště pro výstroj a výzbroj vojska: oděvní, nádobová, plukovní, praporová atd. k. Jsou spravovány hospodářskými poddůstojníky, podléhajícími oděvní komisi. — U děl prostor pro náboj prachu, u střel pro třaskaviny, u pušek s nabíjením od zadu pohyblivá část závěru. — Na lodích prostory, utvořené podélnými a příčnými stěnami (šoty), používané jako skladiště, obydlí a j. — V lovectví prostor, na nějž se zvěř sežene před střelce, též hruď zvěře.

Komora dvorská, státní poradní a kontrolní komise, již zřídil Maxmilián I. r. 1498. Obnovena 1527, resp. 1537 Ferdinandem I. a přičleněny jí pak komory: česká, uherská a rakouská. Dohlédaly hlavně na finanční hospodářství zemí, centralisací ale jejich význam stále klesal a vešekeren vliv přecházel na ústř. komoru dvorskou, z níž pak vývojem doby povstalo ministerstvo financí.

Komora královská česká dohlédala na zemské finanční příjmy a vydání, v čele jejím se nalézal nejvyšší komorník, pozd. král. podkomoří. Měla i určitou soudní pravomoc a byla jaksi předchůdcem zemského finančního ředitelství.

Komorní divadlo, malé divadlo pro provozování her, obyč. technicky jednoduchých, při čemž se stupňuje dojem ze hry; malé hlediště působí intimním dojmem. První takové divadlo zřídil Max Reinhardt v Berlíně r. 1906. K. d. se označují také hry, které vhodně zapadají do výšepopsaného divadelního rámce.

Komorní Hrádek, o. v Č., okr. Český Brod, 81 ob. Hrad založ. r. 1412 a slul v XV. stol. Kostkův Hrádek, pozd. pak Hrádek n. Sáz.

Komorní hudba, původně hudba dvorská, t. j. světská, opak hudby kostelní, duchovní. Název se objevuje kol r. 1600 a označují se jím skladby pro zpěv s instrumentálním průvodem. (Komorní kantáta proti duchovní kantátě.) V době velikých orchestrálních forem (komorních sonát, suit, koncertů a symfonií) bylo označováno k. h. vše, co nebylo provozováno v kostele neb v divadle. Dnes nazýváme k. h., hudbu, která jest provozována jen několika nástroji v sólovém obsazení: jako dua, tria, kvarteta, kvinteta a pod. Hudba komorní, poněvadž pracuje se skrovnějším zvukem a koloritem, vyžaduje velmi jemného technického propracování. Odtud vznikl název komorní sloh. Knížata a králové propůjčovali umělcům titul komorního pěvce virtuosa, což původně značilo příslušnost ke dvoru.

Komorní ladění, dříve používané ladění nástrojů k provozování komorní hudby, jako protiklad proti ladění varhannímu o jeden tón vyššímu. Nyní komorní a[1].

Komorní Lhotka (Kameralna Ligotka), o. ve Slezsku, okr. Č. Těšín, 1054 ob. (175 č., 760 pol.). Keram. továrna.

Komorní těsnopisec, úřední těsnopisec parlamentní.

Komornicka Marja (* 1878), polská básnířka.

Komorník (lat. Camerarius), sluha ve šlechtických domácnostech, určený pro přímou obsluhu svého pána.

Komorování, v hor. dobývání mocných slojí, zvl. uhelných, v porubištích čtvercového neb obdélníkového půdorysu o ploše 100—200 m². Výška komor je různá podle mocnosti sloje. V naší severočeské pánvi hnědouhelné až i kol 20 m. Při veliké mocnosti sloje (u nás v hnědouhelné pánvi mostecké až 30 m) dobývá se sloj komorováním patrovým. Sloj se rozdělí na př. na tři vrstvy, které se po sobě (od shora počínaje) k. rubají sestřelováním. Při tomto způsobu k. jsou menší ztráty na uhlí v ochranných pilířích ponechaných proti sousedním komorám. K. je sice levná, avšak nehospodárná metoda, neboť až 50% uhlí se ztratí. Dnes nahražuje se hospodárným pilířováním patrovým, na uhlí kamenném se k. nepoužívá. K. na solných ložiskách u nás v Podk. Rusi na dolech slatinských užívá se při velké mocnosti solného ložiska.

Komorowski Bronisław (1847—1912), pol. básník a dramatik.

Komorowski Ignacy (1824—1857), pol. hudební skladatel.

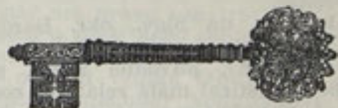
Komorowski Józef (1818—1857), polský herec.

Komory (Komorské ostrovy), fr. skupina ostrovů (Velké Comoro, Moheli, Johanna a Mayotte) mezi Madagaskarem a Mozambikem, spolu 2167 km² s (1925) 119.305 ob. Ostrovy jsou sopečného původu s dosud činnou soukou Kartelou (Velké Comoro).

Komořany (Kommern), o. v Č., okr. Most, 2293 ob. Hnědouhel. důl Jupiter.

Komořany (Gundrum), o. na Mor., okr. Vyškov, 541 ob.

Komoří (lat. camerarius), správce pokladu. — Klíč k., pozlacený klíč, od

Klíč komořího.

XVIII. stol. jako odznak rak. komoří; byl nošen na pravé straně kabátu.

Kompaciskovati (z lat.), uzavírati smlouvu; kompaciscent, účastník smlouvy, smluvní strana.

Kompaktáta basilejská, stanovení na basilejském círk. sněmu r. 1436, jimiž husitům povoleno přijímání pod obojí způsobou. 12. dubna 1437 byla slavnostně kompaktáta prohlášena v Praze a čtyři články vryty do kamenných desek: 1. svoboda slova božího; 2. přijímání pod obojí způsobou; 3. kněžstvo bez světských statků; 4. pronásledování smrtelných hříchů.

Kompaktní (lat.), celistvý, stlačený a hustý.

Kompanie (fr. compagnie), společnost; ve firmách veřejných obchodních společností často zkráceně: Co., Cie, Komp. Ve vojenství setnina, rota.

Kompanie ordonanční (Compagnies d'ordonnance), stálé vojsko Karla VII., a sice 15 sborů po 600 jezdcích. Každé k. velel kapitán, jejž jmenoval král. Tito ozbrojenci (gendarme) byli placeni z výtěžku zvl. daně (taille perpetuelle). Později přetvořeny v král. gardu.

Komparace (lat.), srovnání, přirovnání; stupňování přídavného jména a příslovky příponami nebo předložkami (hlavně v románských jazycích; fr. plus, it. più, špaň. mas, angl. more). První stupeň, positiv přídavného jména, označuje průměrnou vlastnost, druhého stupně, komparativu, používá se k vyjádření, že určitou vlastností jest něco obdařeno ve větší míře než něco jiného, třetím stupněm označuje se nejvyšší míra určité

Kočkovití I.

Cibetka (Viverra civetta).

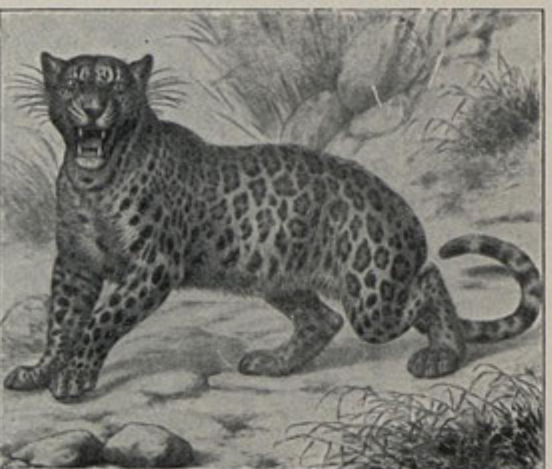
Oeclot (Felis pardalis).

Genetta genetta.

Tigr (Felis tigris).

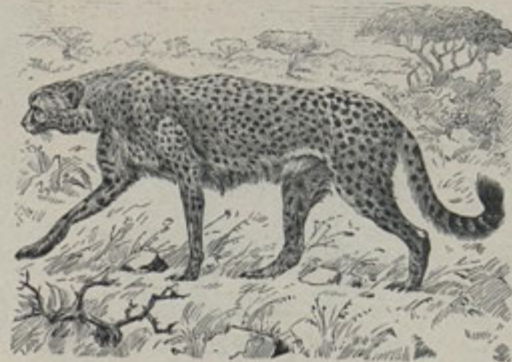

Leopard (Felis pardus).

Kočkovití II.

Felis ocreata.

Gepard (Acinonyx guttatus).

Divoká kočka (Felis silvestris).

Rys evropský (Lynx).

Jaguár (Felis onza).

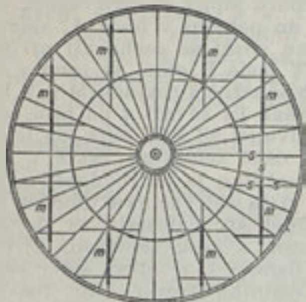
Felis serval.

vlastnosti. Superlativu používá se v latině a řečtině i tehdy, má-li se vyjádřiti nikoliv nejvyšší, nýbrž pouze neobyčejná míra nějaké vlastnosti (elativ).

Komparátor (z lat. comparare, srovnávati), přístroj k srovnávání délek, hlavně ke kontrolování délkových měřítek.

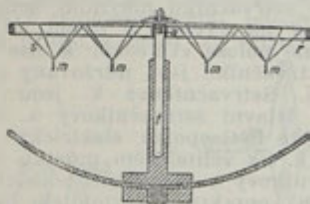
Komparsy (it.), u divadla nemluvící osoba, figurant, statista.

Kompas, přístroj k určování světových stran, používaný zvláště v námořnictví, vzduchoplavectví a letectví. Podstatou kompasu je magnetka, volně otáčivá kolem své svislé osy, která vlivem zemského magnetismu zaujme vždy takovou

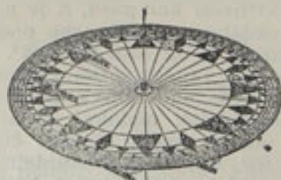
Obr. 1.

polohu, že její podélná osa je rovnoběžná se směrem magnetického poledníku (⚲ zemský magnetismus) a severní pól magnetky (obyčejně modře napuštěný) míří při tom k severnímu magnetickému pólu zemskému (vlastně k sídlu jižního magnetismu zemského). Jelikož magnetické póly zemské nejsou příliš vzdáleny od

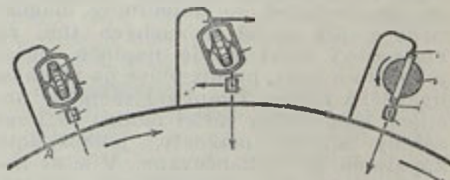
Obr. 2.

pólů zeměpisných, udává magnetka přibližně světové strany. Úhel, který svírá magnetický poledník s poledníkem zeměpisným, je pro každé místo na zeměkouli znám (magnetická deklinace), takže lze pomocí magnetky použitím známé deklinace určiti přesně světové strany. Na magnetku kompasu mají značný vliv železné součásti lodi (t. zv. lodní magnetismus, který vzniká tím, že póly magnetky indukují v měkkém železe v blízkosti magnetky magnetismus opačného znamení, který pak na magnetku působí otáčivým momentem, není-li železo v blízkosti magnetky stejnoměrně rozloženo; měkké železo stává se mimo to

Obr. 3.

magnetickým rovněž vlivem zemského magnetismu a ocelové součásti lodi nabývají časem magnetismu trvalého, který nezávisí na poloze lodi). Tyto úchylky (derivace) jsou pro každou loď jiné, závisí na umístění kompasu a mění se s časem, pročež nutno je často určovati a kompensovati (umisťováním železa a

Obr. 4.

trvalých magnetů v blízkosti kompasu). Nejjednodušším kompasem je magnetická jehla, trvalý ocelový magnet tvaru tenkého, protáhlého kosočtverce, zavěšená na svislém ocelovém hrotu, který se nachází ve středu větrné růžice. Vše je umístěno v kovovém (nejčastěji mosazném) pouzdře se skleněným víkem, velikosti kapesních hodinek. Aby se ocelový hrot, na němž visí magnetka svým

Obr. 5.

ve svém středu se nacházejícím kloboučkem z tvrdého materiálu (achát, rubín a pod.), zbytečně nekazil, lze magnetku aretačním zařízením (⚲ aretace) nadzvednouti a přitlačiti ke skleněnému víku. U suchých lodních kompasů ně-

kolik tenkých tyčových magnetů je zavěšeno na spodní straně velmi lehké kompasové růžice z papíru, slídy nebo plechu. Růžice u lodních kompasů je volně pohyblivá kolem svislé osy, spočívá jemným hrotem v jamce, pevně spojené se skřínkou kompasu, a je na svém obvodu rozdělena v 360° nebo podle světových stran ve 32 dílů po 11¼°. Dělení postupuje od severu přes východ, jih, na západ. Mosazná skřínka kompasu má tvar polokulovité nádoby (kotel kompasu) a má na svém obvodu čtyři, od sebe na 90° vzdálené kormidelní čáry, z nichž zvláště přední musí býti dobře viditelná. Kormidelní čáry jsou rovnoběžné s podélnou a příčnou osou lodi. Kompas je umístěn na silném kompasovém sloupu. Na obr. 1 a 2 k značí skřínku, t podstavec kompasové růžice, a jamku, p hrot, r růžici, m magnety, s hedvábná vlákna. Na obr. 3 je znázorněna kompasová růžice v pohledu, vážící pouze 30 g. Loď při této poloze růžice, jak je vidět podle kormidelních čar st, pluje na severovýchod. — Kapalinové magnetické k. liší se od k. suchých tím, že kompasový kotel je zde naplněn směsí alkoholu a vody, na níž plove na plováku upevněná růžice. Tímto zařízením je docíleno toho, že na růžici mohou býti zavěšeny silnější magnety, jelikož tato kapalinou je nadlehčována. V k. se nacházející kapalina tlumí rovněž nárazy, vznikající pohybem lodi. Suchých k. se používá se hlavně u obch. lodí, kapalinových u lodí válečných. Podle účelu, jemuž slouží, rozeznáváme k. měřicí, které se umisťují na vyvýšeném místě, jelikož jsou opatřeny dalekohledem, který se namíří na některou hvězdu nebo na význačný bod krajiny, a tím stanoví se zeměpisná poloha lodi; k. kormidelní, podle nichž kormidelník řídí běh lodi; normální k., které mají zvláště silné magnety; člunové k., jichž se používá na člunech atd. K. musí býti postaveny velmi pečlivě. V blízkosti magnetového k. nesmí býti větší množství železa, velmi rušivě působí hlavně pohyblivé železné hmoty (jeřáby, děla a pod.). V blízkosti železné paluby stává se magnetový k. úplně nespolehlivým. Těžkosti s postavením magnetového k. vedly k sestrojení na magnetismu nezávislého k. setrvačníkového (Anschütz-Kämpfe). Podle zákona krouživého pohybu snaží se setrvačník zachovati rovinu své rotace (⚲ krouživý pohyb). Vychyluje-li se rotující setrvačník dvojicí sil z roviny své rotace, snaží se jeho osa zaujmouti směr a smysl rovnoběžný se směrem a smyslem, působící dvojice a v této poloze pak setrvati. Setrvačníkový kompas je upevněn v Kardanově závěsu a otáčí se kolem vodorovné osy rychlostí 20.000 otoček za minutu. Při otáčení zeměkoule kolem své osy snaží se setrvačník zachovati rovinu své rotace, avšak na rám setrvačníku zavěšené závaží vlivem tíže zemské působí na setrvačník dvojicí sil, jejíž osa na rovníku je rovnoběžna s osou zemskou, takže osa setrvačníku postaví se časem do polohy rovnoběžné s osou zemskou, t. j. osa setrvačníku udržuje se trvale v zeměpisném poledníku. Oblouk na obr. 4. představuje část poledníku. Země otáčí se ve směru šipky E. Setrvačník Kr byl uveden do pohybu v bodě A; setrvačník s počátku snaží se zachovati rovinu své rotace. V bodě B otáčí se ještě v rovině M′N′ rovnoběžné s rovinou MN. V bodě B působí však již závaží g na rám setrvačníku R dvojicí sil PP′, jejíž osa je rovnoběžna s osou zemskou, takže v bodě C osa setrvačníku je již rovnoběžna s osou dvojice. Osa setrvačníku otočila se při tom o úhel 90° a dostala se do polohy rovnoběžné s osou zemskou, v níž již trvale zůstane, t. j. udává směr zeměpisného poledníku (sever—jih). Setrvačník pohání se motorem na střídavý proud. Aby bylo odstraněno tření, kotel k. (obr. 5) je naplněn rtutí, v níž plave prstencovitý plovák, nesoucí skřínku setrvačníku s větrnou růžicí. Vše spočívá na hrotu, upevněném na víku kotle. K tlumení výkyvů používá se vzdušného proudu, vznikajícího v setrvačníkové skřínce. Rušivý účinek pohybu lodi odstraňuje se dvěma stejně velikými postranními setrvačníky, jejichž osy jsou od osy setrvačníku hlavního souměrně uchýleny na východ a západ a v této souměrné poloze vzhledem k ose hlavního setrvačníku jsou udržovány zvláštní tyčí. Setrvačníkové k. jsou velmi přesné. Hlavní setrvačníkový k. uvnitř lodi může býti spojen elektricky s několika k. na velitelském můstku a pod. Setrvačníkový k. lze spojiti pomocí elektrických kontaktů s kormidlem lodi takovým způsobem, že setrvačník udržuje samočinně běh lodi ve vytčeném směru. — V Číně, kde již v polovici II. stol. př. Kr. byly známy magnetické vlastnosti železa, používalo se nejpozději již kolem r. 1300 též k. soustavy od naší odchylné. V Evropě první zmínka o magnetické jehle jako námořnické pomůcce pochází z XII. st. po Kr.

Kompatibilita (novolat., fr. compatibilité), spojitelnost, snesitelnost, na rozdíl od ⚲ inkompatibility, nespojitelnosti.

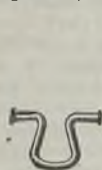
Kompatibilní, snesitelný, spojitelný.

Kompendium (lat.), stručný obsah, nástin, příručka, stručná pomůcka, jádro (spisu).

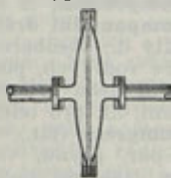
Kompensace (lat.), vzájemné vyrovnání rušivých účinků různých sil, na př. kolísání teploty mění délku kyvadla, proto se k vyrovnání používá různých kovů, které se teplem nestejnoměrně roztahují (thermická k.). Vyrovnávání rozptylu barevných paprsků u čoček sluje achromatická k.; magnetická k., t. j. vyrovnávání působení lodního železa na kompas; v biologii značí k. vyrovnání ztráty smyslových schopností silnějším vyvinutím jiných; v lékařství je k. vyrovnání stávající poruchy regulačními postupy v těle. V obchodě k. značí vzájemné rušení nebo súčtování (ztráty a zisku, příjmu a výdaje), vyrovnání dluhu protipohledávkou a p.

Kompensační, vyrovnatelný, způsobilý, schopný vyrovnati.

Kompensátor, 1. přístroj k měření fázového rozdílu paprsků, polarisovaných v rovinách k sobě kolmých nebo k vyvolání takového rozdílu. Skládá se ze dvou velmi plochých křemenných klínů, které jsou oba vybroušeny rovnoběžně se směrem hlavní osy krystalu křemene, ale tak, že u jednoho klínu osa krystalu běží s hranou klínu rovnoběžně, u druhého stojí na ní kolmo; klíny kladou se tak na sebe, že představují planparallelní desku. Ve středu ruší se právě fázové rozdíly obou z dopadajícího paprsku dvojlomem vznikajících paprsků, mezi skříženými nikoly objevuje se tedy tam pruh černý, obklopený po obou stranách pruhy barevnými. Vloží-li se do dráhy paprsků dvojlomý krystal, posune se soustava pruhů, z čehož lze vypočítati fázo-

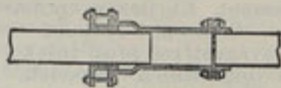

Obr. 1.

Obr. 2.

vé posunutí paprsků v dvojlomém krystalu. Podobně je zařízen rotační k. Soleilův k. skládá se ze dvou klínů, otáčejících se ve stejném smyslu, složených v planparallelní desku a z desky otáčející ve směru opačném. Posunováním klínů proti sobě lze tloušťku složené desky libovolně měniti. Rovná-li se její tloušťka tloušťce druhé desky, kompensace je úplná, mezi skříženými nikoly nastane zatemnění; jinak objeví se zbývajícímu otočení odpovídající barva. Totéž nastane v prvním případě, vloží-li se paprskům do cesty z krystalu vybroušená deska nebo roztok cukru, jichž otáčivost

Obr. 3.

se má měřiti; posunutím klínu lze docíliti toho, že pole se opět zatemní, a z velikosti posunu lze vypočítati hledanou otáčivost. — 2. Kompensačním přístrojem (první pochází od Feussnera) nazývá se též k měření elektromotorických sil, odporů atd., sloužící klikový reostat. — 3. Do potrubí vložený článek k vyrovnávání změnami teploty vznikajících délkových změn potrubí, čímž se má zameziti jejich prasknutí. Jako takových kompensátorů používá se stočených měděných rour (obr. 1), ze dvou měděných klenutých kotoučů snýtovaných skřínek (obr. 2) a spojky znázorněné na obr. 3.

Kompensovati, vyrovnávati, vzájemně súčtovati, prokázanou službou vyrovnati.

Kompert Leopold (1822—1886), něm.-žid. spisovatel, red. Rakouského Lloydu; líčil v povídkách a románech rak. a maďarské židovství.

Kompetence (lat.), příslušnost, náležitost, oprávněnost, pravomoc; právo a povinnost úřadu vyřizovati záležitosti jemu zákonem přikázané; kompetenční konflikt, spor o příslušnost; různost náhledů mezi několika úřady o příslušnosti jejich; kompetenční zákony stanoví příslušnost úřadů; kompetenční soudní dvůr pro spory o příslušnost; kompetenční tabulka, seznam uchazečů o úřad, službu.

Kompetentní (z lat.), příslušný, náležitý, oprávněný.

Kompilovati (z lat.), sestaviti lit. práci z cizích poznatků, nepůvodní.

Kompiš Petr (* 21. V. 1886), redaktor Venkova a slov. spis. Sp.: Elena Petrovská (1918), Zeměd. poměry na Slovensku (1918), Přír. slovník česko-slov. a slov.-český (1919), Na slov. bojišti (1919), Slov. povstanie r. 1848—9 (1924), Zlaté lísťa (1925), Sokyne (1925), Starý ženich a iné rozprávky (1926), Cesta do kriminálu (1926), Lovec jaguárov (1926), Stroskotanec sférických letov (1927), Osloboditeľ (1927), Bludná púť velikého čarodeja (1929), Bankrot (1929).

Komplanace (lat.), vypočítávání křivých ploch; k řešení slouží integrální počet.

Komplement (lat.), doplněk; k. úhlu jest ten, který s daným jiným úhlem tvoří dohromady pravý úhel (90°).

Komplement, Ehrlichem pojmenovaná ochranná látka po způsobu kvasidla v krevní syrovátčině proti infekci. Užívá se jí při imunitních reakcích, hlavně při haemolyse.

Komplementární barvy, doplňující barvy (na př. červená-zelená, modrá-žlutá, fialová-oranžová), ☞ barvy.

Kompletní, úplný, hotový; kompletovati, doplniti.

Komplex, souhrn, soubor, skupina; chemické spojení několika atomů v jednu skupinu, která má volné schopnosti slučovací; v psychologii značí k. skupinu pocitů, pozorování, činů, smýšlení a vůle, utvářející příběh; v lékařství skupinu citových příběhů; Oedipův k. ☞ psychoanalysa. — Komplexní, shrnutý, mnohočlenný.

Komplexe (z lat.), v antropologii mluví se o světlé nebo tmavé komplexi, pod čímž se zahrnuje zbarvení pleti, vlasů, oka.

Komplexní číslo (komplexní veličina) je každé číslo, složené ze dvou čísel, jejichž zákl. jednotky jsou různé a není jedna pomocí druhé vyjadřitelná. Úloha najíti druhou odmocninu z čísla záporného, jež není řešitelna v oboru čísel reálních, vedla k zavedení čísel imaginárních. Považujeme-li $\sqrt{-1}$ za novou jednotku a označíme ji i, lze vypočíst druhou odmocninu z čísla záporného, neboť na př: $\sqrt{-11} = \sqrt{-1} \,.\, \sqrt{11} = i\sqrt{11}$. Součet čísla reálního a imaginárního: $a + bi$ je číslo komplexní. Dvě k. č. tvaru: $a + bi$ a $a - bi$ jsou čísla komplexně sdružená, konjugovaná. Dvě komplexní čísla $a + bi$ a $a' + b'i$ jsou stejná, je-li $a = a'$, $b = b'$. K. č. jsou velmi důležitá. Již v XVIII. stol. se s nimi počítalo, ale byly považovány pouze za početní pomůcku. Teprve Gauss vnikl v jejich podstatu a rozpoznal jejich geometrický význam. Lze totiž číslo $a + bi$ znázorniti v pravoúhlém souřadném systému tak, že na jednu osu naneseme reální, na druhou imaginární část a každé k. č. jest přiřazeno tomu bodu, jehož úsečka je rovna části reální, pořadnice části imaginární. Obráceně každému bodu roviny odpovídá určité k. č. (odtud název: rovina komplexních čísel). Vzdálenost bodu od počátku nazýváme absolutní hodnotou neboli modulem k. č. a značíme symbolem $(a + bi)$. Modul jest roven $\sqrt{a^2 + b^2}$. $a^2 + b^2$ nazýváme normou k. č. Tato norma je rovna $(a + bi)(a - bi)$.

Komplikovati (z lat.), zamotati, zaplésti; komplikovaný, složitý, spletitý, spletený; komplikace, složitost, spletitost; v lékařství k. značí přidružení se jedné nemoci k druhé, opak je morbus simplex, nemoc jednoduchá.

Kompliment (franc. compliment), poklona.

Komplot (z franc.), spiknutí, pikle, úklady.

Komponenta, postranní síla, složka ☞ rovnoběžné síly, rovnoběžník sil.

Komponista (z lat.), hud. skladatel.

Komponovati, skládati, sestavovati, tvořiti.

Komposice (lat.), skladba; spojení zvláštností a jednotlivostí v celek, složení, sestavení; ve spisovatelství výsledek duševní disposice; v umění výtvarném uspořádání předmětů, těl, barev a světla (malířství), hmot a linií (v sochařství; v hudbě vypracování hudební skladby nebo skladba sama. K. značí též směs, zvl. cínu, v barvířství cínová k. jedna z mnohých směsí cínu. K. též školní úkol k vypracování bez pomůcek.

Kompositní hlavice.

Kompositní hlavice, v římském stavitelství hlavice, složená z části hlavice jonské a korintské.

Kompositum (lat.), složené slovo.

Kompost ☞ hnojiva.

Kompot (fr.), zavařené ovoce, zavařenina.

Kompoundní (z angl.), sdružený.

Kompoundní drát, dvojkovový, dvojitý, složitý d.; všeobecně drát z kovů elektr., dobře vodivých, ponejvíce ocelový, s měděným nebo bronzovým obalem pro el. vedení, hl. pro telefon.

Komprese (lat.), zhuštění, stlačení (na př. par, plynu, vzduchu); v lékařství stálý tlak na nemocné části těla, aby se krev zastavila, nebo k vystřebání chorobných výpotků a p.; obvazy jako vlhké náčinky; k. motoru, ☞ motor.

Kompresibilita, stlačitelnost.

Kompresní (z lat.), hustý, stlačený, úzký; v knihtisku neproložená sazba.

Kompresory, ☞ pumpy na tlak.

Komprimované plyny, plyny stlačené na malý objem, v důsledku čehož nacházejí se pod vyšším tlakem, daným zákonem Boyle-Mariotteovým: $p.\ v = \text{konst.}$,

kdež p znamená tlak, v objem. Komprimovaného vzduchu používá se ke hnaní důlních lokomotiv, k brzdění vlaků, při pneumatické poště, k plnění pneumatik motorových vozidel, k míchání kapalin, pro hořáky a hutnické pece, kde stlačený vzduch přivádí se na rošt resp. do hořáku, aby bylo docíleno dokonalého a rychlého spalování topiva a tím dostatečně vysokého žáru. Komprimovaného kyslíku ve spojení s vodíkem nebo jiným hořlavým plynem používá se k autogennímu sváření kovů. Komprimovaného kysličníku uhličitého používá se k sycení nápojů a k výrobě umělých minerálních vod. Komprimované plyny dopravují a přechovávají se v ocelových válcích, v nichž se nacházejí pod tlakem až 120 atm.

Komprimovati, stlačiti, zhustiti, též duševně zarmoutiti.

Kompromis (lat.), dohoda, úmluva, zejména politických stran; kompromitovati, uškoditi vážnosti.

Komptabilita (fr.), účetnictví, též způsob vedení účtů, zejm. účtů stát. správy.

Komptoir (franc.), účtárna, písárna.

Kompulsorium (novolat.), dopis vyššího úřadu nižšímu, připomínající vyřízení některé záležitosti.

Komputace, počítání. Výrazu se používá při počítání stupňů příbuzenství.

Komrs Ludvík, Ing. (1825—1908), řed. pražsko-duchcovské dráhy, projektant.

Komsomol (zkr. z komunistický sojuz molodeži, rus.), svaz komunistické mládeže v SSSR.

Komsomolec, záliv v sev.-východ. části Kaspického jezera (dříve Kultuk Mrtvý zvaný).

Komst (z kompost), husté ovčí mléko; též nakládané zelí.

Komtessa (franc.), hraběnka; název svob. dam z hraběcích rodin.

Komtur (lat.), u duchovních rytířských řádů rytíř, kterému byla svěřována skupina řádových statků (komenda) ke spravování a užívání. U nynějších řádů rytířských značí k. nebo komandér pořadí nebo třídu po velkokříži řádu; řádový znak se nosí na stuze kolem šíje. ↗ komenda.

Komuna (franc.), obec.

Komuna pařížská, označení pro revoluční vládu pařížskou 1792—1794 a 1871. První vznikla za povstání 10. VIII. 1792, obrátila se proti králi, pak proti girondistům a byla definitivně zrušena pádem Robespierrovým (9. termidora, 27. VI. 1794). Komuna z r. 1871 navázala na ideje první revoluce (federalismus a jabobinství). Radikálové žádali odstranění soukromého vlastnictví, umírnění toužili po federaci francouzských obcí. Trvala od 18. V. do konce téhož měsíce 1871 a byla krvavě potlačena.

Komunální (lat.), obci náležící nebo obec zasahující, odtud komunální politika, komunální úřad, komunální úředník, komunální dávky.

Komunardi (franc.), povstalci pařížské komuny z r. 1871.

Komunikace (lat.), sdělení; též spojení, doprava.

Komunikát (lat.), písemné sdělení nějakého úřadu na jiný téhož stupně.

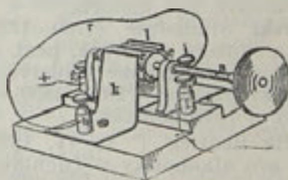
Komunismus, společné vlastnictví statků. Křesťanský k. je dodnes zachováván v klášterech. Dříve exitovala komunita, společné bydlení a stravování učitelů a studentů. Nový, politický k. (↗ bolševismus, socialismus) spočívá na materialistické ideologii a dialektice.

Komunistický manifest byl sestaven Karlem Marxem a Fr. Engelsem na sjezdu tajného svazu komunistů r. 1847 a 1848 publikován. Proti buržoasii chce k. m. vyvlastnění soukr. majetku, zrušení dědického práva a finanční prostředky veškeré dáti k disposici státní.

Komunita (lat.), pospolitost, obecní majetek.

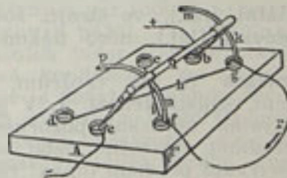
Komura Jutaro, markýz (1855—1911), jap. státník, ministr a vyslanec; uzavřel mírovou smlouvu s Ruskem roku 1905 v Portsmouthu.

Komutace (lat.), změna, proměna; v právn. záměna trestu jednoho v jiný.

Komutátor.

Komutátor, zařízení, kterým v části okruhu elektr. proudu lze směr tohoto libovolně měniti. ↗ elektr. stroje.

Komutátor.

Komzák Karel (1823—1893), č. kapelník, hudební skladatel.

Komže (z lat. camisia), krátké bílé obřadní roucho katol. kněží; dlouhý spodní šat kostelníka a ministrantů z červeného neb černého sukna, přes nějž oblékají bílou rochetu.

Konáč z Hodištkova Mikuláš (Nicolaus de Lacu, Nicolaus Finitor, † 1545), český knihtiskař a spisovatel, dvorský místosudí a majitel domu u Matky Boží na Louži a U bílého lva na Ovocném trhu. Sám překládal z latiny a napsal: Kniha o hořekování a naříkání Spravedlnosti, královny a paní všech cností (1547); vytiskl jednak s Johannem Wolffem, jednak sám spisy Husovy, první české noviny (1515) Eneáše Sylvia, Kompaktáta, a j. Některé faksimilovány (1928).

Koňadra, ⚲ sýkorka.

Konak, tur. slovo, označující: 1. polic. komisařství; 2. zájezd. hostinec; 3. pěkný velký dům, v němž žije nejvyšší úředník města, státu.

Koňak (franc.),, destilací vína získaná směs alkoholu a r. těkavých látek. Hl. v okolí m. Cognacu ve Francii. Též jako lék při obtížích žaludečních a slabosti srdce. Název chráněn.

Konar Aleksander Alfred (* 1862), pol. romanopisec.

Konarovic Marcyan Hromotluk, pseud. Fr. Lad. Čelakovského.

Konárovice, o. v Č., okr. Kolín, 816 č. ob. Zámek.

Konarski Franciszek (1857—1907), pol. básník a překladatel z řec. klasiků.

Konarski Kazimierz (* 1886), řed. archivu ve Varšavě, pol. historik.

Konarski Stanisław (1700—1773), pol. státník a školský odborník, prof. ve Varšavě; reformoval polské školství.

Konarski Szymon (1808—1839), polský vlastenec a revolucionář.

Konařík Bedřich (* 13. IV. 1878), řed. léčebny pro alkoholiky v Tuchlově a čes. spisovatel.

Konaševič-Sahajdačnij Petr († 1622), hejtman kozácký.

Konavlje (z ital. Canale), malý pruh země v Dalmacii směrem ke Kotorskému zálivu.

Konaxiální (lat.), ve strojn. rovnoosý.

Koncedovati (lat.), něco někomu připustiti.

Koncentrace (z lat. centrum, střed), soustředění, soustředěnost. 1. V psychologii úmyslné obrácení pozornosti na určitý předmět vnitřního nebo vnějšího světa a setrvání při něm (opak: rozptýlenost, těkavost), nutný předpoklad pro každou duševní práci. 2. V pedagogice snaha uspořádati pestré a rozmanité poznatky v přehledný a souvislý celek. 3. V chemii množství určité látky v daném objemu nebo v určitém váhovém množství. Vyjadřuje se v gramech nebo procentech. Koncentrace roztoků s výhodou vyjadřují se počtem grammolekul k litru (molekulární koncentrace). 4. V optice soustředění tepelných a světelných paprsků pomocí spojných čoček a dutých zrcadel.

Koncentrační články, galvanické články se dvěma různě koncentrovanými roztoky téhož elektrolytu, které se bezprostředně stýkají, do nichž jsou ponořeny dvě elektrody z téhož kovu. Koncentrační články mají význam pouze v teoretické chemii.

Koncentrační tábor, za burské války (1899—1902), Anglií zřízený tábor pro burské civilisty, ve kterém zemřelo mnoho žen a dětí. Ve svět válce v těchto k. táborech váleční zajatci.

Koncentrický (fr.), mající společný střed, soustředěný.

Koncentrovati (franc.), do středu shromážditi, v ohnisko soustředititi. V chemii rozhojniti roztok, směs.

Koncepce (lat.), tolik jako návrh, počáteční bod, z něhož nutno vycházeti; počáteční bod těhotnosti. K., každý první provedený nápad k vytvoření dušev. díla.

Koncept (lat.), návrh spisu, opak čistopisu.

Konceptní úředník, který samostatně tvoří a píše svěřené mu úřední dopisy, na rozdíl od kancelářského úředníka, jenž je pouze opisuje.

Konceptualismus (lat. conceptus, pojem), scholastická nauka, učící, že obecné pojmy (obecniny, universalia) před věcmi (ante res) v mysli boží byly obsaženy, že jsou obsaženy ve věcech (in rebus) jakožto jejich podstatné vlastnosti, a konečně i po věcech (post res) v mysli člověkově. Toto řešení mělo odkliditi dlouhá leta trvající spor o obecniny. K. hájil a jeho teorii vypracoval Abelard a sv. Tomáš Aquinský.

Koncerny (angl.), forma spojení podniků, jež samostatnost jednotlivých podniků nenechávají nedotčenu jako kartely, nýbrž usilují o vnitřní společnou práci.

Koncert (ital.), 1. veřejné provozování hudebních skladeb, a to podle stylu skladeb k. instrumentální, vokální, duchovní, symfonický, komorní, vojenský (provozovaný voj. hudbou, t. j. bez smyčců); — 2. větší hudební dílo pro sólový nástroj s doprovodem orchestru, obyčejně technicky nesnadné (klavírní, houslový k.); komponuje se obyčejně v sonátové formě a mívá tři věty: Allegro, Andante neb

Adagio s rychlým finale. Na konci vět bývá vkládána kadence, ve které virtuos předvádí (dříve vlastní) improvisace na téma věty; — 3. dříve duchovní vokální skladba se samostatným instrumentálním průvodem.

Koncertní mistr (franc. Violon solo, angl. Leader), v orchestrech první houslista nebo violoncellista.

Koncertní ředitelství, podnik, který na cizí účet obstarává koncertní, přednáškové a taneční podniky.

Koncertní skladba, jednovětý koncert pro sólový nástroj buď s průvodem orchestru neb bez něho.

Koncesivní (lat.), přípustný.

Koncesse (též koncese, z lat.), povolení, doslovně přeloženo: ustoupení. Koncessi uděluje politický úřad (magistrát) osobám, jež prokázaly splnění podmínek živn. řádu, jde-li o živnosti koncesované, t. j. na takové svolení vázané (§ 15 živn. řádu). Dále jest úřední koncesse třeba ke zřízení divadla, biografu, banky, veř. skladiště, všech zábavních podniků, pojišťoven, soukr. železnic atd. — V běžné řeči znamená k. nějaký ústupek, který učiní jedna strana druhé.

Koncil (lat. concilium, církevní sněm, synoda). Rozlišuje se: partikulární k. (diecesní synoda, provinciální, národní k.) a všeobecný neboli ekumenický. Na východě bylo jich konáno sedm. ↘ církevní sněm, sv. IV., str. 5. Všeobecné k. v Kostnici a Basileji platí jen potud, pokud jejich usnesení byla papežem uznána. Akta k. vydal Mansi (Conciliorum nova et amplissima collectio (1759—1798), pokračování pak Martin a Petit (1905).

Konciliantní (z lat.), povolný, zprostředkující, k smíření nakloněný, smířlivý.

Koncipovati (z lat.), pojmouti základní motiv nebo myšlenku nějakého díla; navrhnouti, načrtnouti nějakou listinu, řeč. Koncipient, ten, kdo dělá koncepty.

Koncisní (lat. concisus), stručný, úsečný (o stylu).

Kończyc Tadeusz (Grot - Bęczkowski), (* 1881), pol. spisovatel. Sp.: Bracia, Z zycia Naci, O Polsko! Polsko! Satyry i bajki a j.

Konczyński Tadeusz (pseud. Oldar Juljusz, * 1875), pol. spisov. a dramatik.

Koncovo (Konczháza), o. na Podk. R., okr. Užhorod, 485 ob. Velkostatek užhor. kapituly.

Kónczyce, ves v Polsku, vojvod. Slezské, (1919) 5702 ob.

Končalovskij Petr Petrovič (* 1876), souč. r. malíř realist. a dekorativní.

Končetiny jsou párové, pohyblivé přívěsky těla zvířat, sloužící k jeho pohybu. Jsou dva jejich typy: ploutve ryb (Ichthyopterigium) a pětiprsté nohy (Chiridium). Vyskytují se u všech obratlovců, ale v různých obměnách a změny ty jsou pak ve vztahu k funkci, již mají končetiny zastávati. Na př. plovací nohy tuleňů, křídla ptáků, přední a zadní okončiny obratlovců. Každý pár končetin pojí se ke kostře t. zv. pásmem: lopatkovým (přední konč.), neb bederním (zadní konč.). Pásmo skeletové je soustavou kostí a chrupavek, sloužící jednak ke spojení kostry a končetin, jednak jako jejich opora.

Končice, o. v Č., okr. N. Bydžov, 493 č. ob.

Končínský J. O., pseud. O. Pavláska.

Končíř (burdýř), ruční bodná zbraň v XVI. stol.

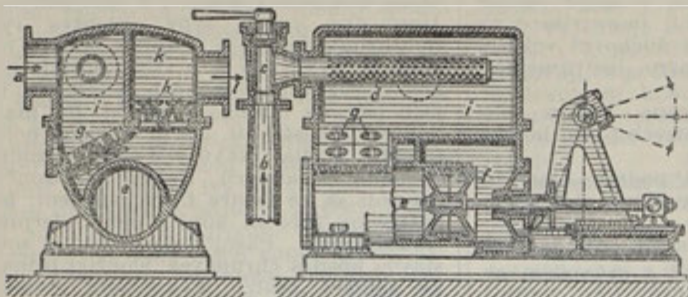
Konda, levý přítok ř. Irtyše z Uralu v Tobolské obl., 600 km dl.

Konda Voevoda (1774—1807), bulh. vojvoda, jehož zásluhou dobyt Bělehrad r. 1806. K. byl těžce zraněn, uzdravil se a zúčastnil se bojů s Turky u Užice a u Loznice, kde padl.

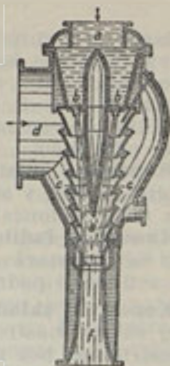
Kondakov Nikodim Pavlovič, PhDr. (* 1. XI. 1844, † 17. II. 1925 v Praze), rus. archeolog a akademik. Byl nejlep. svět. znalcem byzantského a starorusk. umění. Od r. 1870—1884 přednášel na univ. novorossijské teorii a dějiny umění, potom na univ. petrohradské archeologii a dějiny středověkého umění. V r. 1920 opustil Rusko a byl po dvě leta řád. prof. sofijské univ. V r. 1922 přestěhoval se do Prahy a přednášel na univ. Karlově o vlivech byzant. umění na slovanské. Zemřel, když chystal k tisku své poslední věd. dílo: Ruská ikona. Zanechal velikou řadu věd. prací, které mu založily světovou slávu.

Kondemnace (lat.), odsouzení; v právu válečného námořnictví jest to rozhodnutí, že na loď se má hleděti jako na dobrou kořist.

Kondensace (lat.), 1. zhušťování, stlačování na menší objem, zvláště zkapalňování plynů a par tlakem nebo ochlazením (↘ plyny a pára). Za přítomnosti kondensačních jader (částice prachu, ionty) nastává kondensace na kapičky (mlha), jakmile je dosaženo kondensač. bodu, při kterém za právě panující teploty tlak rovná se napětí nasycené páry; scházejí-li kondensační jádra, může nastati přechlazení, t. j. teplota může klesnouti pod bod kondensační (tlak může dosáhnouti hodnot vyšších než napětí nasycené páry za dané teploty, aniž nastane konden-

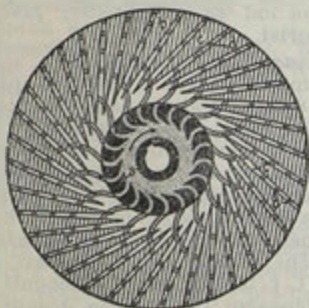

Obr. 1. Průřez. Obr. 2. Podélný řez.
Vstřikovací kondensátor pro ležaté parní stroje.

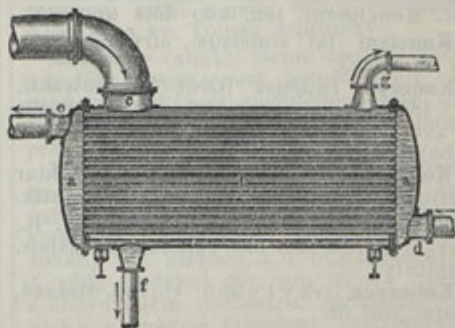

Obr. 4.
Čtyřpaprskový kondensátor.

sace). — 2. Hromadění elektřiny v elektrickém kondensátoru (leydenská láhev, Franklinova deska, ☞ kapacita elektrická). — 3. V chemii vznik jediné molekuly z několika stejných nebo podobných. Na př. ze 3 molekul acetylenu zahřátím vzniká jedna molekula benzolu $3 C_2H_2 = C_6H_6$. Vnitřní kondensací rozumějí se pochody, při nichž z jediné molekuly nějaké látky odštěpením jednotlivých atomů nebo skupin vzniká molekula nová, na př. tvoření se anhydridů z dvojsytných kyselin, aldehydů z alkoholů atd. — 4. U parních strojů zkapalňování vysílené páry ochlazením, většinou vodou, ve zvláštní, s parním válcem spojené nádrži (kondensátoru), která automaticky (pomocí šoupátka) připojuje se na onu stranu parního válce, z níž pára vystupuje. Zkapalněním páry získá se podtlak (nazývaný zde vakuem), jehož vlivem rozdíl tlaků na obou stranách pístu vzroste a tím výkonnost parního stroje se zvýší. Ušetří se tím na uhlí až 10% a možnosti čerpati do kotle předhřívanou vodu dalších 5%, jinými výhodami jsou: ušetření vody k plnění parního kotle a jeho odlehčení. K. jsou vybaveny všechny parní stroje na lodích, parní stroje velkých průmyslových závodů atd. Při vstřikovací či směšovací kondensaci kondensovaná voda dostává se do bezprostředního styku s vodou chladící; při povrchové kondensaci zůstává od této oddělena kovovým pláštěm. Vstřikovací kondensace se používá, kde je dostatek k plnění parního kotle vhodné vody a záleží na jednoduchosti a levnosti provozu. Ve velkých závodech s několika parními stroji všechny stroje mají jediný, společný kondensátor (sběrná a centrální k.). U obou druhů používá se vstřikovací i povrchové k., vstřikovací k. však častěji. Sběrná k. je jednodušší a přehlednější, i provozní náklady jsou menší. Její nevýhodou je však, že vyžaduje delších potrubí k odvádění vysílené páry a k. nelze přizpůsobiti potřebám jednotlivých parních strojů; je-li k. správná pro značný přetlak, vyžadující parní turbinu, není správná pro obyčejný parní stroj, a naopak. Centrální k. nepoužívá se proto ani tak v elektrických centrálách, jako spíše v hutích, ocelárnách, uhelných

Obr. 3.
Schema vstřikovacího konsensátoru.

Obr. 5.
Ležatý povrchový kondensátor (zavřený).

dolech atd. Při nedostatku čerstvé chladící vody musí se používati ustavičně tatáž voda, která v tom případě vykonává koloběh, v jehož jedné části se o tolik ochladí, o kolik se při k. zahřeje. K tomu účelu slouží ochlazovače (→ chlazení) jako chladící jezera, gradovny, komínové chladiče, rozstřikovače a j. Při používání ochlazované vody při 23—27° spotřebuje se na 1 kg páry při směšovací k. 35 kg, při povrchové k. 50 kg i více chladící vody. Většina kondensačních zařízení skládá se z uzavřené nádrže, v níž se vodní pára srazí, a z pump k čerpání chladící vody a k odstraňování kondensací vznikající horké vody a v kondensátoru se hromadící směsi vzduchu a nekondensované vodní páry. Obr. 1 a 2 znázorňují vstřikovací kondensátor pro ležaté parní stroje. U a vstupuje z parního válce vycházející vysílená vodní pára, rourou b nassává se vlivem v kondensátoru panujícího podtlaku chladicí voda, jejíž množství dá se regulovati kohoutem c, až asi do výšky 6 m a vstřikuje se do kondensátoru dirkovanou rourou d, e je válec, f píst, gg ssací klapky, h tlakové klapky, t. zv. vzdušné pumpy, která však nevyssává pouhý vzduch, nýbrž v kondensačním prostoru i se hromadící směs zahřáté vody, vzduchu a vodní páry, a tlačí ji ke k, odkudž vytéká u l. Kondensátor umisťuje se buď níže než parní stroj, anebo ve stejné výšce s ním, za parním válcem. Dvojitě pracující pumpa pohání se většinou táhlem, připojeným na kliku parního stroje (→ parní stroj). Místo ležaté pístové pumpy používá se též pumpy stojaté (→ lokomobily). U otáčivých pump často zprostředkující látka (voda) uvádí se do rychlého pohybu, která pak nassává vzduch a s ním smíchanou páru a je vytlačuje. Na obr. 3a je rychle se otáčející oběžné kolo s tečkami vyznačenou vodou a b nehybné řídicí kolo s rovnými vývodními kanály, v nichž velkou rychlostí směrem odstředivým se pohybující vodní písty d strhují s sebou směs vzduchu a vodní páry c. Vstřikovacími kondesátory jsou v podstatě též kondensátory paprskové bez zvláštních pump k vyssávání plynné směsi a zkondensované vody. Do těchto (obr. 4) chladicí voda pomocí odstředivé pumpy vhání se u a, odkudž do kruhu sestavenými štěrbinami b dostává se do směšovacího a kondensačního prostoru c, kdež se mísí s vodní parou vstupující sem u d. Rozstřikujícími se a u e opět se spojujícími vodními paprsky v c vzniká podtlak, čímž se ssaje z parního válce vystupující vysílená vodní pára. Veškerá voda a vzduch odvádí se nástavcem f. Aby při selhání kondensátoru voda nemohla prouditi zpět, u g nachází se otvor, jímž v tom případě samočinně vpustí se do kondensátoru vzduch. U dosud popisovaných kondensátorů kondensovaná i chladicí voda pohybují se v témže směru (stejnosměrné kondensátory), u protiproudových kondensátorů chlazená pára a chladicí voda postupují proti sobě. Povrchovými kondensátory zkondensovaná pára získává se zpět jako destilovaná voda, které lze použíti opět k plnění parního kotle. Těchto se používá, kde nelze opatřiti levně pro parní kotel vhodné vody (na parnících, v některých dolech a pod.). Skládají se ze soustavy rour, v nichž proudí chladicí voda, a chlazená pára dostává se do styku s jejich povrchem, anebo naopak. Obr. 5 představuje ležatý povrchový kondensátor uzavřený, v němž mezi dvěma dny aa nachází se velký počet mosazných nebo měděných rour b, s jejichž povrchem dostává se do styku u c vstupující vysílená vodní pára. U d přiváděná chladicí voda protéká chladicími rourami a opouští kondensátor u e. Kondensát odstraňuje se u f, vzduch u g, zvláštní nebo společnou pumpou. U otevřených povrchových kondensátorů svazek chladicích rour je umístěn ležatě ve vodní nádrži, při čemž rourami proudí pára, nebo stojatě, při čemž vystupuje chladicí voda a pára přichází do styku s jejich povrchem. Někdy voda padá s větší výšky na soustavu chladicích rour, v nichž proudí vodní pára. Povrchové kondensátory vyžadují zařízení k zamezování tvoření se usazenin na rourách a pod. Při Balckeově očkovacím pochodu k chladicí vodě přidává se kyselina solná, čímž nerozpustné uhličitany vápenatý a hořečnatý přeměňují se v snadno rozpustné chloridy, které zůstanou trvale v roztoku. Rovněž důležité je odstraňování ve vysílené vodní páře obsaženého mazacího oleje, má-li býti kondensací získávané horké vody použito opět k plnění parního kotle. Olej se vylučuje z vysílené vodní páry před jejím vstupem do kondensátoru vylučovačem oleje (→), anebo se odstraňuje až ze zkondensované vody (→ čištění vody).

Kondensační teorie, podle které spodní voda vzniká výhradně kondensací vodní páry v zemské kůře. Odpovídá skutečnosti zrovna tak málo jako teorie infiltrační, podle které veškerá spodní voda pochází z vody dešťové; pravděpodobně přicházejí zde v úvahu obě možnosti.

Kondensátor (lat.), → kondensace.

Kondensor (lat.), → mikroskop a projekce.

Kondensovaná voda, v parovodech, v kondensátoru atd. chlazením páry stlačená a nahromaděná voda.

Kondensovati (lat.), zhustiti, ztužiti, na př. páry a plyny ochlazením a tlakem v tekutiny změniti.

Kondice (lat.), podmínka, zaměstnání; v obchodu týkají se zprávy spojené s kondicí dodání a platu, výšky a trvání kreditu, jistoty a pod. Zaznamenávají se do knihy kondiční.

Kondiconalismus, učení, podle něhož vysvětlení je vždy rozuměti v udání podmínek, na nichž je vysvětlující závislý.

Kondicionální (lat.), podmiňovací, ⚲ podmínková věta.

Kondikce (lat.), opověď, ohlášení; žaloba na vrácení bez oprávnění ponechané věci.

Kondolence (lat.), soustrast, projevení soustrasti.

Kondoma, řeka na Sibiři, levý přítok ř. Tomi, dl. 340 km.

Kondor, ⚲ sup.

Kondominát, společná správa více států nad nějakým územím.

Kondrac (Neudorf), o. v Č., okr. České Budějovice, 512 ob. (14 č.).

Kondrac, o. v Č., okr. Benešov, 740 č. ob. Lomy.

Kondratěnko Roman Isidorovič (1857—1904), ruský generál; po r. 1886 šéf štábu v kraji uralském. Padl při obraně Port Arthuru.

Kondratowicz (ovič) Ludwik Władysław, pseud. Władysław Syrokomla (* 17. IX. 1823, † 15. IX. 1862), pol. básník. Napsal: Nocleg hetmanski, Chodzka. Z dramatických prací vyniká Kaspar Karlinski. Vzácné jsou též jeho Dějiny polské literatury. U nás překl. J. Nečasem a Fr. Kvapilem.

Kondrecký, Dr., pseud. Mich. Navrátila.

Konduita (fr.), chování.

Kondukce (lat.), vedení, najmutí, pronajmutí.

Kondukt (lat., průvod), obzvláště slavný průvod pohřební.

Konduktér (fr.), vůdce, dohlížitel; průvodčí na drahách a tramvajích.

Konduktor (lat.), vodič, ve fysice hlavní vodič elektr. stroje, nebo vůbec isolovaný vodič na shromažďování elektřiny.

Kondylis Georgios (* 1879), řec. státník; revolucí porazil diktaturu Pangalovu.

Kondylom (condyloma), bradavičnaté, obyč. mokvavé bujení kůže, s oblibou v místech, drážděných často vlhkým odměškem (řiť a pohlavní orgány). 1. K. špičatý (c. accuminatum) nasedá na kůži úzkou stopkou, často květákovitě bují. Příliš veliké dlužno odstraniti operativně; 2. k. široký (c. latum), zjev v druhém období příjice.

Koně (Equidae), lichoprstí kopytníci, přizpůsobení k životu na stepích a hl. k rychlému běhu. Mají krásnou postavu, ladnou táhlou hlavu, výrazné oči, široké nozdry a zašpičatělé pohybl. boltce. Štíhlé nohy dotýkají se půdy pouze posledním článkem středního prstu, zakrytým širokým rohovitým kopytem. Býložravci ze stepí Starého světa, velmi živé povahy, nádherné ve svých úhledných a pyšných pohybech. Nejušlechtilejším z nich je kůň domácí (Equus caballus), jehož chov, rozšířený po celém světě, má značný národohospodářský význam. Ve střední Asii v náhorních planinách žije kulan Kirgizů, džiggetaj Mongolů, kiang Tibeťanů (E. hemiosus), jehož tělesné tvary stojí mezi koněm a oslem. Divoké nezkrotné zvíře, jehož nedohoní nejlepší jezdec. Osel divoký (Asinus taeniopus) prohání se na stepnatých krajích východně od Nilu a v Arabii. Z něho pochází osel krotký (E. asinus), nepostradatelné zvíře na východě Asie, severní Afriky, jižní Evropy a Střední Ameriky, pro svoji značnou vytrvalost a skromnost ve výživě. V rovinách jižní Afriky je domovem zebra (E. zebra), z. horní (E. Burchellii) a z. Grevyho (E. Grevy). Zvířata neobyčejně plachá, na bílém neb žlutavobílém podkladu černě pruhovaná.

Konecchlumí, o. v Č., okr. Jičín, 381 č. ob. Mohyla Vil. Konecchlumského, popraveného r. 1621. Krásná vyhlídka.

Koneczny Feliks (* 1862), prof. univ. ve Vilně, historik.

Konečník, oddíl roury střevní u zvířat, u člověka zaujímá slepé střevo, tračník a konečník.

Konečný Alois (1858—1923), učitel a politik, člen Nár. shromáždění a senátor.

Konečný Filip Jan (* 1862), O. Praed., náb. spisovatel.

Konečný Jan (* 1874), prof. v Brně, spisovatel učebnic.

Konečný Matouš (1572—1622), biskup českobratrský, spisovatel.

Konečný Zikmund, JUDr. (* 1897), čes. diplomat v Londýně a spisovatel.

Koněnkov Sergěj Timofějevič (* 1874), rus. sochař námětů epických, dekorativních a monumentálních rozměrů, z dějin národních a bájesloví.

Koněprusy, o. v Č., okr. Beroun, 321 č. ob.

Koněrza Josef (* 1858), učitel v Slavkovicích, spisovatel a překladatel z ruštiny.

Koněšín, o. na Mor., okr. Třebíč, 580 č. ob.

Konětopy, o. v Č., okr. Brandýs n. L., 451 č. ob.

Konětopy, o. v Č., okr. Louny, 365 č. ob. Zříc. Pravda.

Konětopy, o. v Č., okr. Příbram, 545 č. ob.

Konewka Paul (1840—1870), něm. siluetář a kreslič.

Koněvskij Ivan Ivanovič (1877—1901), ruský symbolistický spisovatel.

Konexe (lat.), vlivné spojení a známost.

Konfabulace (lat.), pomatení mysli; vzniká potřebou vyplnit mezery v paměti.

Konfederace (lat.), spojení, svaz států. — V někdejším Polsku byly konfederace malé sněmy, které nebyly spokojeny s usnesením generálních sněmů, na př. k. Barská 1768 a k. Targovická 1792.

Konfederační články, první zřízení severoamerických států z 8. VII. 1778, jež bylo nahrazeno ještě platnou ústavou.

Konfederatka, polská, beránkem lemovaná vysoká čepice se čtyřhran. dýnkem.

Konfederované státy, v severoam. obč. válce od USA odpadnuvších 10 jižních států, které bojovaly do r. 1865 se státy severními.

Konfekce (lat.), tovární výroba obleků ve velkém.

Konfekt (lat.), cukrové pečivo.

Konference (lat.), shromáždění k poradě. V diplomacii se nazývá k. sejití zástupců mocností.

Konfese (lat.), vyznání, vyznání víry, křesťanská církev. Formulace článků víry (↷ česká konfese). Konfesionista, příslušník nějaké církve. Konfesionalismus, lpění na článcích víry, jako na základech života církevního a kulturního. — Bez k. (bez vyznání), ten, kdo nepatří k žádné církvi. — K. školy, u nás jen soukromé.

Konfesní hřbitov, je v držení nějaké církve nebo náboženské obce a má círk. správu. Je vyhrazen pro pohřbívání zemřelých příslušníků dotčené církve nebo nábož. obce, s výjimkou ustanovení čl. 12 mezikonfesního zákona z r. 1868 č. 49, podle kterého nesmí být odmítnuto slušné pohřbení jinověrce, jde-li o pohřbení v rodinném hrobě nebo není-li v obvodu obce, kde nastalo úmrtí, hřbitov vyhrazený pro příslušníky církve, resp. nábož. společnosti, ke které příslušel zemřelý za živa.

Konfidence (lat.), důvěra, důvěrné sdělení.

Konfident (lat.), důvěrník, často polic.

Konfigurace (lat.), tvar, podoba; která se skládá jen z bodů, přímek a rovin.

Konfinace (trestné), vyobcování nějaké osoby na určité místo, které nesmí opustiti.

Konfinovati (lat.), hraničiti, sousediti.

Konfirmace (lat.), co tvoří nějakou věc jistější, konfirmace nějakého úřadu, potvrzení. V církvi kat. biřmování. U evangelíků znamená k. první přijímání.

Konfiskovati (lat.), soudně zabrati pro fiskus, zabaviti. Konfiskace pobělohorská provedená Ferdinandem II. r. 1620. Lit.: T. Bílek, Dějiny k.

Konflikt (lat.), srážka, střetnutí, zápas.

Konformisté (anglicky Conformers), v Anglii náboženská strana, jež se r. 1562 prohlásila pro 39 článků angl. konfese.

Konformní (lat.), stejnotvarý, souhlasný.

Konfrontace (lat.), postavení obviněných či svědků tváří v tvář, aby se vyjasnily rozpory v jejich výpovědích.

Konfucius, čínský filosof, ↷ K'ung-tse.

Konfuse (lat.), zmatení, zděšení, rozpaky.

Konfusní (lat.), zmatený, popletený.

Kong, obchodní místo ve francouzském Pobřeží slonoviny v Africe, má asi 20.000 ob.

Kongesce (lat.), nával krve.

Konglomerát (lat.), v mineralogii hornina, sestávající ze stmelených valounů a oblázků.

Kongo, kdysi mocná říše Negrů jižně od dolního Konga, náležející od konce XV. st. k portug. kolonii Angola.

Kongo, řeka v rovník. Africe, 4650 km dlouhá, s úvodím 3,700.000 km². Vzniká při 6° j. š. z pramenů: Luapula (2000 m vysoko), Lualaba a Lukuga. Ústí je 17 km široké, až 300 m hluboké. Vodních tratí je na 10.000 km.

Kongo Belgické (Congo Belge), rozsáhlá osada belgická v z. rovníkové Africe, 2,350.000 km² s 8½ mil. ob. Hraničí jen nepatrnou částí na Atlantický oceán, na sev. sousedí s franc. Kongem a portug. Kabindou, na vých. s britským territoriem Tanganjikou, a s býv. Něm. Vých. Afrikou (ze které 54.000 km² s 3 mil. ob. připadlo od roku 1918 jako mandátové území) a na jihu s Rhodesií a Angolou. Celé území Belg. Konga jest zavlažováno mohutným tokem ř. Konga. Nejvyšší horou jest Karissimbi (4500 m). Geolo-

Znak Belg. Konga.

gické útvary ve vnitrozemí nejsou dosud dostatečně prozkoumány, pouze na pobřeží jest úzký pruh ml. tercierního útvaru a alluvia. Podnebí jest chladnější než ve stejné šíři vých. Afriky a málo svědčí Evropanům. Na dolním Kongu jest prům. roční teplota 25°, ve vnitrozemí též 25°, na vysoko položené Katanze jen + 20° C. Noci jsou ale chladné, někdy i méně než 5° C. Deště velmi časté v některých krajích, kde vévodí neproniknutelný prales, v krajinách na déšť chudších traviny a křoviny. Četné druhy palem rostou v hlubokých lesích, hl. olejová, vějířovitá, Raphia nitida a j. Z pěstovaných rostlin nejdůležitější třtina cukrová, kávovník, banány, ananas a stromy kaučukové. Zvířena jako v tropické Africe, jen slon následkem pronásledování zvolna mizí. Obyvatelstvo patří ke kmeni Bantu, k němuž se na severu připojují sudanští černoši a kmeny Monbuttu a Ňam-Ňam. — Generální guvernér B. K. sídlí v Bomě a území dělí se na 4 provincie: Kongo-Kassai, Aequator, Vých. provincie a Katanga s 22 distrikty. Četná naleziště kovů, hl. cínu a mědi v prov. Katanga, zlato u Albertova jezera, diamanty v písku ř. Kassaie. Zahraniční obchod stále stoupá, vyvážejí se hl. nerosty, plodiny, slonovina, kaučuk, palmový olej a j. Četné obchodní stanice ve vnitrozemí. Hl. město Léopoldville (do r. 1923 Boma), přístavy: Banana, Matadi a Boma. Automobilový provoz stoupá, na Kongu jezdí přes 200 parníků a železniční síť má již přes 2¼ tisíce km. — Belg. Kongo povstalo z Konžskou společností osazeného území, a jeho tvůrcem byl král Leopold II., po jehož smrti pak připadlo jako státní osada Belgii (1908).

Kongo-Kassai, provincie v Belg. Kongu, 494.800 km², s (1925) 4170 bělochy a hlavním městem Léopoldville, na dol. toku Konga.

Kongregace, a) komise, ustanovená hl. k vyřizování papežské agendy správní; v určitých věcech přísluší jí mimořádně též soudnictví. K. je celkem 11. Předsedou je buď papež nebo některý kardinál; — b) řehole, ve které skládají se sliby prosté, při čemž nerozhoduje, jsou-li to sliby trvalé (vota perpetua) či dočasné (vota temporalia). Ke kongregacím náležejí na př. redemptoristé, oratoriáni a j.

Kongregace Bratří Nejsvětější Svátosti, ☞ zakladatel Petr Václav Clemens

Kongregacionalisté (lat.), anglicko-severoamer. církevní společnost (independenti).

Kongres (lat.), schůze k poradě a usnesení o společných záležitostech, zvl. shromáždění zplnomocníků několika států Mocnosti nezastoupené, ale interesované, mají často výslovně dovolen přístup. V USA. je k. sbor ze zástupců jednotlivých států, má moc zákonodárnou a tvoří senát a sněmovnu representantů. — K. se nazývají i volně utvořená shromáždění stavovská, nebo schůze učenců atd. k vzájemnému poučení, k hájení požadavků atd.

Kongresová látka, kanafasu podobná tkanina.

Kongresovka, část Polska, již r. 1815 po vídeňském kongresu získalo Rusko.

Kongrua (z lat.), souhrn příjmů, jež mají duchovnímu zabezpečiti slušné živobytí. Příjem plyne duchovnímu z jeho beneficia, které obdržel. Poněvadž stát zabral mnoho círk. majetku (v Rak. zvláště za Josefa II.), byla jednak zřízena t. zv. náboženská matice, jež poskytuje kněžím zvl. pensijní zaopatření, jednak stát doplňuje příjmy kněží státem uznaných církví až do výše k. V ČSR. poslední úprava byla provedena zákonem č. 122/1926, který dělí církve a náboženské společnosti na kongruální, kde stát poskytuje určitý příspěvek (plat) přímo jednotlivým duchovním, a na církve a nábož. společnosti nekongruální, kde stát platí určité sumy ústředím těchto církví, jež samy je rozdělují mezi své kněžstvo.

Kongruence (lat.), v geometrii takový vztah mezi dvěma obrazci, že jeden na druhý vhodně položen se s ním kryje (shodnost). K. je zvláštním případem podobnosti, spojeným s rovností všech rozměrů; proto je znaménko shodnosti ($\cong$) složeno ze znaménka podobnosti ($\sim$) a rovnosti ($=$).

Kongruentní (lat.), souhlasný.

Kongruovati (lat.), býti kongruentní). souhlasiti, shodovati se, krýti se, býti rovný nebo podobný.

Konhydrin, alkaloid, je obsažen vedle koniinu v bolehlavu, je méně jedovatý než tento.

Koncha (z lat.), býv. kostelní náčiní v podobě škeble, z níž se lila křestní voda na hlavu křtěncovu, ☞ concha.

Konchoida, křivka, která s danou křivkou základní vytíná na paprscích daného svazku úsečku stálé délky d. První konchoidu sestrojil Nikomédes. Za základní křivku zvolil přímku. Nikomédova k. je algebraická křivka čtvrtého stupně, skládající se ze dvou nekonečných větví, jichž společnou asymptotou je základní přímka. — Je-li základní

křivka kružnice, je k. závitnicí Pascalovou, která přechází v cardividu, je-li d = průměru kružnice.

Konchylie, ulita.

Koni Anatolij Fedorovič (1844—1927), rus. právnický spisovatel.

Konia, hl. m. maloasijského tur. vilajetu K., (1924) 71.704 ob., 1207 m n. m. Je konečnou stanici anatolské dráhy a východiskem bagdadské dráhy.

Koniáš (Koňas z Vydří) Antonín (1691—1760), č. jesuita, protireformátor katol. a misionář. Sestavil seznam nekatolické literatury české: Clavis haeresim claudens et aperiens, Klíč kacířské bludy k rozeznání otvírající, k vykořenění zamykající (Hradec Králové, 1729, 1749, Praha, 1767), podle něhož dal spáliti mnoho tisíc českých knih. Sám psal katol. spisy. Lit.: ČČM. 1863, Sborník hist. kroužku 1893.

Konice, ms. na Mor., okr. Litovel, 2139 ob. Tov. obuvi, tkalcovství, výr. krajek, hospodářských strojů.

Koníček Oldřich (* 12. X. 1886), čes. malíř, krajinář a figuralista. Pro Památník odboje maloval italské bojiště.

Koníček Svatopluk (1867—1931), předseda Českého komitétu v Moskvě a obchodník. Mluvčí delegace ruských Čechů u cara r. 1914. S polit. pádem posl. Düricha odešel i K. do soukromí, poněvadž však bolševiky nepropuštěn z Ruska, zůstal v Moskvě až do své smrti.

Konieczny Włodzimierz (1886—1916), pol. básník, grafik a řezbář.

Koniecpol, m. v pol. vojvodství Lódž, (1921) 2377 ob.

Koniferin, glykosid, nalézá se ve šťávě mladého dřeva jehličnatých rostlin, též v chřestu a svalníku; tvoří bezbarvé, ve vodě rozpustné jehlice.

Konifery, ↘ jehličnaté.

König Eberhard (* 1871), něm. básník, napsal dramata, vyznačující se silnou řečí a pohnutým dějem.

König Friedrich (1744—1833), knihtiskař, vynálezce cylindrového rychlolisu; s A. F. Bauerem sestrojil r. 1911 rychlolis příklopový a založil továrnu na výrobu tiskař. strojů ve Würzburgu, jež přešla do rukou jeho synů Wilhelma a Friedricha a dosáhla velkého rozkvětu; od 1920 je akciovou společností.

König Gustav (1808—1869), něm. malíř, zpodobňoval scény z Lutherova života, náměty biblické.

König Heinrich Joseph (1790—1869), něm. spisovatel.

König Leo, svob. pán z (* 1871), něm. malíř, byl předním členem berlínské secese.

König Paul Lebrecht, něm. námořní důstojník, ve světové válce velitel obchod. podmoř. člunu Deutschland.

König Rudolf (1832—1901), něm. akustik, užil grafické metody v akustice, sestrojil fonetický autograf, pracoval v oboru rychlosti zvuku, změny tónu při pohyblivém zdroji zvukovém.

Königgrätz, ↘ Králové Hradec.

Königinhof a. d. E., ↘ Králové Dvůr nad Labem.

Königsaal, ↘ Zbraslav.

Königsberg a. d. E., ↘ Kynšperk n. O.

Königseck, ↘ Kunžak.

Königsfeld, ↘ Královo Pole.

Königshan, o. v. Č., okr. Trutnov 836 ob. (59 č.). Celní stanice a pomezní osada. Tov. nábytku.

Königshof, ↘ Králův Dvůr v Č.

Königsmarck Hans Christoph (1600—1663), švédský vojevůdce, bojoval pod Forstenssonem u Svídnice a Lipska, 26. VII. 1648 dobyl Malé strany v Praze. Od r. 1655 polním maršálkem. Vyloupil Rudolfovy sbírky.

Königssee (Bartolomäussee), alpské jezero v horním Bavorsku, již. od Berchtesgaden, obklopené 1900 m vysokými stěnami, 602 m n. m., 5·2 km², až 192 m hluboké.

Königsstadtl, ↘ Král. Městec.

Königswalde, o. v Č., okr. Šluknov, 2462 ob. (28 č.). Tov. vaty a strojní tkalc. Vinice.

Königswart, ↘ Lázně Kynžvart.

Königswerth, o. v Č., okr. Falknov n. O., 1464 ob. (104 č.), Hnědouh. doly, žel. ruda.

Königstein, m. v Sasku, (1925) 3740 ob., u ústí Bělé do Labe; nad K. je pevnost K. na pískovcových skalách. K., již Slovany opevněný, byl českým lénem.

Königswusterhausen, m. v Braniborsku, (1925) 5056 ob. Má velmi významnou radiovou stanici, založ. 1914—15.

Koniin, α-n-propylpiperidin, alkaloid, nachází se v bolehlavu, nejhojněji v nezcela zralých plodech, z nichž se získává smícháním s vodným roztokem vody a destilací s vodní parou. Patří k nejsilnějším jedům, usmrcuje za všeobecného periferního ochromení zastavením dechu.

Koniklec, ↘ Pulsatila.

Konin, okr. m. v Polsku, vév. Łódź, (1921) 10.045 ob.

Koninck (Coningh) Salomon, (1609—1656), nizoz. malíř.

Koninck Philips de (1619—1688), nizoz. malíř, vzdělával se u Rembrandta, krajinář.

Konipas (Motacilla) je rod ptáků z čeledi konipasů (Motacillidae). U nás hojný je k. bílý (M. alba L.), žijící nejčastěji

u tekoucích vod. Hlava a prsa bílá, záhlaví a náprsenka černé, svrchu šedý, ocas dlouhý, nohy černé a vysoké. Přilétá počátkem března, odlétá v říjnu. Hnízdí v dutinách, hromadách kamení, v krovech a zřídka kdy jen na nižších větvích. Klade 5—6 vajec asi v 1. polovině dubna. Živí se hmyzem. Na vlhkých lukách je k. luční (M. flava campestris Pall.). U potoků žije k. horský (M boarula L.).

Konipas bílý.

Koniskij Aleksandr (1836—1900), ukrajinský spis. povídek ze živ. dělnického a vesnického.

Konitrud, ↘ Gratiola.

Konitz, ↘ Chojnice.

Konjektura (lat.), dohad; o dohad se opírající čtení nějakého textu.

Konjović Milan (* 1898), srb. malíř v Paříži. Stud. v Praze.

Konjović Petar (* 1882), srb. hud. skladatel, řed. opery v Záhřebě.

Konjugace (lat.), 1. časování, spojování slovesných kmenů s koncovkami k tvoření rodů, časů, způsobů a osob; — 2. k., přechodné spojení dvou individuí u nálevníků, při čemž se vymění části malého jádra a rozplynou, jako při parcielní kopulaci. V botanice ponejvíce tolik, co kopulace.

Konjugovaný (lat.), matemat. výraz, znamená, že jisté útvary, na př. čísla nebo body jsou sobě přiřazené. Tak mluvíme u čísel komplexních o konjugovaných číslech, u kuželových řezů o konjugovaných průměrech atd. Konjugované (sdružené) roviny a body, ↘ čočka.

Konjugovati, (lat.), spojovati; časovati.

Konjunkce (lat.), spojení; spojka mezi slovy nebo větami, buď rovnocennými (souřadná k., na př. a) nebo mezi větou hlavní a vedlejší (podřadná k., na př. poněvadž). — V astronomii viditelnost nebes. těles v témže směru (značka ☌).

Konjunktiv (lat.), v mluvnici spojovací způsob slovesného děje, na př. v latině, kdežto ve slov. jazycích bývá nahrazován opisy. Jeho druhy jsou: k. řeči nepřímé, povzbuzovací k., možnostní (potenciální), pochybovací (dubitativní).

Konjunktiva, spojivka oční.

Konjunktura (stř.-lat.), střetnutí, sloučení jistých okolností, jež mají vliv na obchodní posici.

Konjurace (lat.), zapřisáhnutí.

Kónkan, úzký, úrodný pobřežní pruh v britsko-ind. residentství Bombay.

Konkávní (lat.), dutý, prohloubený.

Konklamace (lat.), hlasité volání nebo křičení lidu, zvláště nářek při úmrtí.

Konklave, místnost, ve které se děje volba papeže.

Konkludentní jednání, jednání, v němž lze spatřovati určitý záměr nebo vůli, která však není přímo vyslovena. Na př. pošle-li věřitel dlužníkovi roztrhaný dluhopis, projeví tím sproštění dluhu.

Konkluse (lat., uzavření), v rétorice závěr řeči, též zdařilé zakončení period; v logice k. značí závěr.

Konkordance (lat.), kniha, do které jsou shrnuta místa jedné či více knih, jež souhlasí ve slovech (slovní k.) nebo obsahují souhlasné myšlenky (reální k.). Biblickou k. se rozumí abecedně uspořádaná sbírka všech slov bible. U nás: Slovárně aneb konkordancí biblická od Mart. Lautschek (Prešpork, 1791), Česká k. F. B. Kašpara (1901).

Konkordát, smlouva mezi církví kat. a státem o věcech, které se týkají církve a určitého státu. Jsou to smlouvy práva mezinárodního, oboustranně závazné, uzavřené mezi dvěma společnostmi, v oboru své působnosti na sobě naprosto nezávislými.

Konkordia (lat.), souhlas, svornost.

Konkordní formule (lat. Formula concordiae), poslední symbolická kniha luteránská, složená na podnět kurfiřta Augusta Saského k urovnání sporu mezi mírným a radikálním směrem r. 1576 na konventě v Torgau.

Konkrece (lat., srostlice), seskupení sekundárně vzniklých nerostů v kulovité nebo nepravidelné podobě. K. jsou buď krystalové agregáty, jako kyz železný a sádra, nebo celistvé, jako křesací kámen ve křídě. Na rozdíl od sekrecí, které představují usazeniny nerostů v dutinách a rostou tedy dovnitř, rostou k. ve směru obráceném. K. vznikají často kolem určitých bodů, které jsou pak jádry k. U celistvých k., t. zv. horninových k. či septarií, je vnitřek často rozpukán a pukliny jsou pak vyplněny živcem, blejnem zinkovým a pod. Někdy k. obklopují kypré zrno a stávají se pak řehtavými kameny. Ve zvrstvených horninách jsou k. rozloženy většinou na ložiskách a tvoří rozmanité skupiny (t. zv. morfolity).

Konkrementy (lat.), v lékařství hrom. název pro ledvinové, žlučové, močové a j. kaménky.

Konkretism, směr v českém básnictví a výtvarnictví, proti poetismu a konstruktivismu, navazující na uměleckou

tradici, spojující umění se skutečným životem a chtějící vytvořiti nejen klasičtější tvar a rytmus, ale i nového člověka, charakterního, mravně zdravého a pravdivého. Lit.: Samostatnost, 9. I. 1930.

Konkretní (lat.), skutečný, věcný, → abstraktní.

Konkretové zdivo, název pro betonové zdivo s vloženými velkými kameny.

Konkubina (lat.), souložnice.

Konkubinát (lat.), u Římanů dovolené, trvalé mimomanž. pohlavní společenství. Dnes je k. trvalé soužití muže se ženou, kteří nejsou spolu oddáni.

Konkurence (fr.), soutěž (→).

Konkurence (souběh) **činů trestných** nastává, když osoba má býti potrestána současně pro více deliktů. K. je buď reální, když pachatel skutečně spáchal více trestných činů, nebo ideální, když jediným jednáním porušil rozličné trestní zák. V § 34 tr. zák. nečiní se mezi nimi rozdílu, stanoví se, že zločinec má se potrestati podle toho zločinu, na který jest uložen ostřejší trest, přihlížejíc však k zločinům ostatním.

Konkurenční doložka, úmluva mezi zaměstnavatelem a obch. pomocníkem, podle níž tento rok po skončení služeb. poměru nesmí býti zaměstnán v závodě téhož oboru. K. doložka je neúčinná, dal-li zaměstnavatel svou vinou zaměstnanci důvod k vystoupení (§ 36 zák. o obch. pomocnících ze 16. I. 1910 č. 20 ř. z.). — K. d. nelze zaměňovati s konkurenčním zákazem, t. j. ustanovení, že obchodní pomocník nemůže bez svolení zaměstnavatelova provozovati kupecký podnik nebo obchody na vlastní nebo cizí účet; překročení zákazu je důvodem ku předčasnému propuštění (§ 27 zák. o obch. pomocnících). Podobná ustanovení platí pro živnostenské učně (§ 102 živn. řádu) a pro členy jistých veř. obch. společnosti.

Konkurent (lat.), soutěžitel.

Konkurs (z lat., souběh), 1. vypsání soutěže, jež má za účel vybrati z několika uchazečů takového, který vyhovuje nejlépe vypsaným podmínkám. V kanonickém právu zaveden byl tridentským koncilem zvl. farní k., t. j. ucházení se o uprázdněný úřad farní. U nás však platí od doby osvícenské postup jiný: koná se k. všeobecný a zvl., kdo podrobil se zkoušce všeobecné, může se ucházeti po 6 let o každé uprázdněné obročí. K. zvl. týká se osobních vlastností uchazečových. — 2. Úpadek, concursus creditorum, setkání více věřitelů před jměním dlužníkovým, jež nestačí k úplnému vyrovnání jejich pohledávek. Konkursní řízení jest zvl. řízení, jež má za účel, aby všichni věřitelé předlužené osoby (kridatáře) došli poměrného uspokojení svých pohledávek. Podmínkou uvalení k. jest → insolvence. Trestný je úpadek podvodný nebo nedbalostí zaviněný (§§ 205 a, 486 tr. z.). Vyhlášením k. pozbude dlužník práva nakládati svým jměním a uspokojení věřitelů provádí zvl. výbor věřitelů společně se správcem k. podstaty (t. j. všeho aktivního jmění kridatářova v době prohlášení k., nebo jehož nabude za k.) a za dozoru k. komisaře (soudce). Příslušný je sborový soud 1. stol., v jehož obvodu úpadce má svůj podnik nebo bydliště (řádné). Jde-li o uvalení k. na jmění nebo pozůstalost obchodníkovu n. obch. spol., příslušným je obchodní soud. — V ČSR. platí dvojí hmotné i formální (k. řízení) k. právo: v zemích histor. býv. rak. k. řád (z 10. XII. 1914, č. 337) a na Slovensku a Podk. Rusi býv. uher. zákonný článek XVII. z r. 1881.

Konkursní věřitel, věřitel konkursních pohledávek; → konkurs.

Konkvistádoři (španěl., podmanitelé), v dřívějších španělských državách amerických podmanitelé země a jejich potomci.

Konobrže (Kummerpursch), o. v Č., okr. Most, 1113 ob. (733 č.). Hnědouhel. důl Venuše.

Konoid, geometr. tvar, vznikající otočením se křivky kolem osy.

Konojedy, o. v Č., okr. Č. Brod, 461 č. ob. Starý kostel sv. Vojtěcha.

Konojedy, o. v Č., okr. Litoměřice, 486 ob. Zámek. Chmelnice.

Konón († kol 390), jeden z deseti athénských námořních vůdců po pádu Alkibiadově 406 př. Kr.

Konón Sámský († kol 235 př. Kr.), řecký matematik a astronom, platil za vynálezce spirály.

Kononěnko Mojsej Stepanovyč (* 1864), ukraj. básník.

Konopáč, → Eupatorium.

Konopczynski Emjljan (1839—1911), pol. pedagog a překl. z řečt.

Konopszyński Władysław (* 1880), prof. univ. v Krakově, pol. historik.

Konopí (Cannabis L.), dvouděložná rostlina; k. seté (C. sativa L.), 2—4 m vysoká, jednoletá bylina, pochází z Vých. Indie, pěstuje se na polích pro tuhá vlákna, z nichž se hotoví lana, provazy, hrubé látky, plachtoviny; ze semen vyrábí se olej a odpadků k. užívá se k čištění strojů. V Indii bylo pěstováno již 800—900 let př. Kr.

Konopice, → Galeopsis.

Konopiński Michal (* 1855), pol. redaktor a publicista.

Konopiště, o. v Č., okr. Benešov, 517 č. ob. Zámek s parkem, knihovnou a zbrojnicí, dř. arciv. Frant. Ferdinanda (od r. 1888), nyní ve stát. majetku. Dříve hrad, kdež vězněn Václav IV. (1394). Pozd. maj. Lobkoviců. Na jaře r. 1914 polit. schůzka něm. cís. Viléma s Frant. Ferdinandem o válce.

Konopka F., pseud. Fr. Flose.

Konopnaté (Cannabinaceae), podčeleď morušovitých (Moraceae, Moreae). Nejdůležitější rod Cannabis (↗ konopí).

Konopnicka Marja (1842—1910), vynik. pol. básnířka, novelistka a překladatelka (na př. J. Vrchlického a Sv. Čecha). Pro svůj vřelý nacionalismus a lásku k lidu velmi oblíbená a často překládána do slov. jazyků. Sp.: Poezje (4 sv.), Z przeszłości, W piwnicznej izbie, Nad mogiłą, Linje i dźwięki, Damnata, Italia, Drobiazgi z podróżnej teki, Nowe pieśni, Śpiewnik historyczny, Ludziom i chwilom, Głosy ciszy, Prometeusz i Syzyf, Przez głębine, Pan Balcer w Brazylji, Imagina. Kromě básní novely a lit. studie. U nás překl. Fr. Homolka, J. J. Langner, Pavla Maternová, O. F. Babler, Bř. Skalský, F. J. Pavlišta. Lit.: Jos. Karásek, M. K. (1910).

Konosement (z franc.), v námoř. dopravě nákladní list, vystavený lodníkem nebo jiným zástupcem rejdařovým. K. obsahuje údaje o druhu, váze zboží atd., jakož i o přijetí nákladu, které jsou rozhodné pro právní poměry mezi lodníkem a příjemcem.

Konoskop, přístroj ke zkoumání minerálů v polarisovaném světle konvergentním. Dnešní konoskop je v podstatě polarisační mikroskop, opatřený silným zařízením osvětlovacím (kondensorem) a silně zvětšujícím objektivem.

Konotace (novolat.), až do r. 1879 oznámení o konkursním řízení; konotační termín, termín k oznámení všech konkursních pohledávek.

Konotop, okr. m. v Ukrajině, (1923) 28.988 ob.

Konovalov Aleks. Ivanovič (* 1875), rus. politik, továrník textil. Poslanec 4. dumy, ministr prům. a obchodu 1. a 2. prozatímní vlády, zást. min. předs. v posledním kabinetě Kerenského.

Konovalov Dm. Petrovič (1856—1929), vynik. rus. chemik.

Konoye Atsumaro, kníže (1862—1904), japon. státník, bojovník proti šíření rus. moci na Dálném Východě.

Konrač (Konrads), o. v Č., okr. Jindř. Hradec, 430 ob. (35 č.).

Konrád († 975), křesť. světec, biskup kostnický.

Konrád, jména panovníků: 1. českých: K. I. († 1092), syn Břetislava I., údělný kníže znojemský. — K. Ota (asi 1136—1191), markrabí moravský, r. 1188 kníže český. — 2. Německých císařů a králů: K. I., syn franckého hr. K. z Lahngau, vévoda Franků, po vymření Karolingů (r. 911) zvolen Sasy a Franky za krále východofranckého. — K. II., Salský, po vymření salského panovnického rodu se stal r. 1024 králem, r. 1027 císařem. — K. III., syn Bedřicha Švábského (1093—1152), r. 1138 byl od rýnských knížat zvolen za krále a korunován v Cáchách, r. 1147—49 účastnil se druhé křížové výpravy. — K. IV. (1228—1254), byl zvolen za něm. krále r. 1234.

Konrád Edmond (* 30. 5. 1889), čes. dram. spisovatel, div. kritik. Hry: Žluté růže (1911), Rajka (aktovky, 1920), Návrat mládí (1920), Širočina (1923), Javor (1922), Komedie v kostce (1926), Rodinná záležitost (1927), Olbřím (1928), Nahý v trní (1930). Sp.: O Anně Sedláčkové (1928).

Konrád Jiří, pseud. Petra Fingala.

Konrád Josef Deograt (1859—1921), čes. spisovatel a bank. úředník, novelista a romanopisec. Sp.: Albatros (1892, 1925), Babička Zahradníčková (1921), Bílé vojsko (1930), Bílý admirál (1929), Bludná srdce (2. vyd., 1927), Bouřliváci (1905), Čím, srdce, čím jsi zhřešilo (1892), Dalmatské povídky (1888—89), Dědeček Sejk (1921), Do zbraně (1896), Druhá láska (1899), Duhové barvy (1897), Eva (1919), Jan Herodes (1897), Hřích (1900), Když kvetly chrpy (1918), Malkah Židovka (1912), Na sluníčku (1926), Na útěku (1893), Otčenáš (1888), Pavučiny (1904), Plavecké povídky (1892), Pohrobkové (1899), Poslední (1892), Pozdní klasy, Sázavské vlny (1895), Světlo a tma (1897), Tureček (1912), U dvou kocourů (1895), Věčná píseň (1918), Z bratrských vlastí (1890), Zpívající ryba (1907), Sebrané spisy od r. 1917.

Konrád Karel (1842—1894), katecheta v Praze, hud. historik. Sp.: Dějiny posvátného zpěvu staročeského (I., II., 1891, 1893), Hymnologie starochorvatská (1890), Posvátná píseň polská (1885).

Konrád Karel (* 28. III. 1899, Louny), č. spisovatel. Sp.: Robinsonáda (1926), Rinaldino (1927), Dinah (1928).

Konrád Václav (* 25. X. 1892 v Diblíkově u Kouřimě), vojín leg. pl. 39, rota 6; zajat na ital. frontě a popraven 16. VI. 1918 v Coneglianu.

Konrád z Würzburgu († 1287 v Basileji), středo-hornoněm. básník. Svou ja-

zykovou ozdobností a metrickou přesností jest hlavním zástupcem pozdního básnictví středo-hornoněm.

Konradin (1252—1268), poslední Štaufovec, syn Konráda IV.; vtáhl r. 1267 přes Alpy do Italie, byl zajat a v Neapoli popraven.

Konrádová Helena, roz. Rösslerová (1850—1927), čes. virtuoska na piano.

Konsanguinita (lat.), krevní příbuzenství.

Konsekrace (lat.), požehnání, zvláště při večeři Páně. V kat. círk. právu: 1. svěcení biskupa, 2. svěcení bohoslužebných předmětů (kostel, kalich, oltář).

Konsekventní (lat.), podle zásad důsledný, správný. — Konsekvence, důslednost.

Konsens (z lat.), souhlas, povolení, na př. otcovo k sňatku nezletilého syna. K. manželský je slavnostní a formální prohlášení dvou osob různého pohlaví, že ke sňatku přivolují.

Konsensuální smlouvy, smlouvy, nabývající platnosti pouhým rozhodnutím zúčastněných stran, tak smlouvy kupní, nájemní, služební a j.

Konserva voj. je hl. pečivová (suchary), zeleninová, mléčná, masová a pochutinová (káva, kakao). Z nich se skládají t. zv. železné porce (eiserne Portion, vivres du sac), jež nosí vojín s sebou na tažení pro případ, že se mu nedostane čerstvě připraveného pokrmu. Při užívání k. třeba dáti pozor, aby z nedostatku vitaminů nepovstaly organické choroby; proto nutno k. střídati vždy občas s čerstvou stravou.

Konservace, ↗ konservovati.

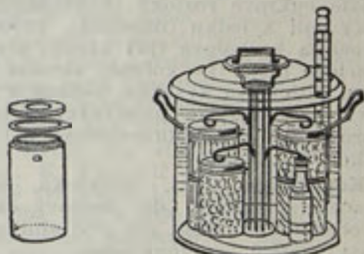
Konservativní (lat.), udržující, na starém řádě lpící. Konservatismus, smýšlení a snahy k. — Konservativní strana, v ústavních státech strana, která se snaží udržeti dosavadní poměry nebo obnoviti dřívější. Celkem jsou zásady k. stran v různých státech různé. V obec. slova smyslu odpovídají k. s. stranám pravicovým.

Konservátor (lat.), titul úředníka, znajícího udržovati sbírky, musea a pod. v dobrém pořádku; ↗ ochrana památek.

Konservatori, bulh. polit. strana, která vznikla hned v prvním roce samostat. života Bulharska. V jejich čele stáli Grekov, Načevič a Stoilov. Pozd. nazvali se stranou národ. čili narodňáci. Strana tato zlikvidovala vstupem do nově utvořené občanské strany Demokratičeski Sgovor v r. 1924.

Konservatoř (novolat.), jméno, označující hudební školy, na nichž je výchova hud. skladatelů, učitelů hudby, virtuosů atd. Jméno má původ v Italii (conservatorio, ústav pro uschování); první k. byly sirotčince, v nichž se děti vzdělávaly pro církevní zpěv, tak 1537 založená Conservatorio Santa Maria di Loreto v Neapoli, po r. 1600 též pro operu. Významné konservatoře jsou: Paříž (1784), Praha (1811), Vídeň (1821), Londýn (1822), Brussel (1833), Lipsko (1843) a j. Lit.: Ambros, Geschichte des Prager Konservatoriums (1858), J. Branberger (1911).

Konservovati (lat., uchovati, naložiti), udržeti čerstvost snadno se kazících potravin, jichž rozklad (kvašením, hnilobou, tlením) se zamezuje mrazením, sušením, nepřístupem vzduchu, zahřátím aneb antiseptickými prostředky. — Mrazení má zvláště pro k. masa velkou důležitost, neboť umožňuje dovážení masa ze zámoří (Již. Ameriky, Australie) do Evropy. Lodě a železniční vozy pro dopravu masa mají chladicí zařízení a ventilaci. Po celá leta se může zmrlé maso uchovávati ve zvláštních chladírnách: zvířecí maso nechá se ihned po poražení po tři dny mrznouti na —10 až —20° a uchová se potom při —5 až —20°. Podobně se i k. a dopravují ryby. V chladírnách mohou se uchovávati i plody, ovoce a p., na př. hrozny, broskve až 3 týdny, hrušky 1—2 a jablka až 6 měsíců. — Vysoušením mohou se k. lehce proměnné látky; na př. sušené ovoce. Teploty se řídí podle povahy látky. Nesnesou-li látky zahřátí přes 100°, je dobře je zahřívati ve vakuu. O sušení ryb, masa, zeleniny ↗ rybí, masové a zeleninové konservy. — Zamezení přístupu vzduchu působí na konservování velice příznivě, protože ve vzduchu jsou obsaženy zárodky, způsobující rozkladné po-

Skleněná lahvička k Rexovu přístroji.

Rexův přístroj ku konservování.

chody. Přístup vzduchu se zamezí vrstvou parafinu, vosku, želatiny, oleje, tuku a p. Tak na př. se namáčí ovoce do rozpuštěného parafinu neb do oleje, maso se oblévá rozhřátým sádlem neb vkládá se do želatiny. Průduchy ve vaječných

skořápkách se uzavírají tukem, vodním sklem, vápnem, gumou; na hladinu vína se naleje vrstvička oleje. Poněvadž však i v těchto chránících látkách již od přírody jest obsaženo něco vzduchu, jehož kyslíkem se může napomáhati rozkladným procesům, doporučují se v nejnovější době přístroje se vzduchovou pumpičkou, jimiž se dociluje pokud možno největší vzduchoprázdnoty, při čemž se chrání vitaminy pro správnou výživu nezbytné. — Zahřátí za nepřístupu vzduchu jest nejúčinnější a nejpoužívanější je způsob Appertův z r. 1809; záleží v zahřátí a sterilisaci vhodně upravených potravin v uzavřených nádobách za nepřístupu vzduchu, takže při úschově jsou chráněny před zárodky. Novější uzávěrky odstraňují vnitřní přetlak (který často způsoboval prasknutí nádoby), a to tím, že za zahřívání mohou vzduch a plyny unikati a závěr teprve po zahřátí pomocnými přístroji neb samočinně začne účinkovat. Velmi rozšířená metoda jest Weckova z r. 1899, při níž se používá sklenic s broušeným okrajem, gumového kroužku a skleněných víček, přitlačovaných pérem. Podobných metod jest nyní více, na př. Rexova (⚲ vyobrazení). — K sterilisaci stačí obyč. teplota vařící vody; nádoby se vloží do vodou zčásti naplněného kotle s víkem tak, aby při zahřívání byly obklopeny částečně vřící vodou a částečně parou. — Namnoze stačí zahřátí na 60—70°, čímž se tvoření zárodků na delší dobu zamezí (pasteurisování). K úplné sterilisaci (zničení všech zárodků) často nestačí ani 100°, musí se tu vodě přidávat sůl neb se používá olej. lázně a p. — Z antiseptických prostředků se používá hlavně líh, ocet, husté cukrové roztoky (nakládání), roztoky soli a ledku (nasolení), kreosot a kyselina karbolová (při uzení), glycerin, éterické oleje (ke koření), sirnatá kyselina, salicylová kyselina, benzoe a j. Některé antiseptické prostředky (kyselina borová a její soli, formaldehyd a j.) jsou zákonem zakázány.

Konsignace (lat.), poukázka, soupis, seznam předmětů do úschovy daných, v obchodě označení pro prodejní společnost, zvláště pro zámořskou.

Konsignovati (lat., naznačiti), poukázati, předati k úschově; zaslati někomu zboží, které má býti prodáno na účet odesilatele (⚲ konsignace). — K. voj. (konsignieren, consigner, to confine to barracks) znamená nařiditi a provésti pohotovost (⚲).

Konsistence (lat.), kohesí podmíněný stupeň soudržnosti částeček tělesa.

Konsistoř, poradní sbor, kterého používá papež nebo biskup při správě círk. záležitostí. K. papežská je dvojí: a) řádná čili tajná, kde se projednává jmenování nových kardinálů, ustanovení nových biskupů, důležité časové otázky, o kterých projevuje papež své mínění v t. zv. alokucích (promluvách), určených i pro ostatní svět; b) k. mimořádná či veřejná, kde se prohlašují světci, odevzdávají kardin. klobouky, přijímají se vyslanci cizích států a p. — Biskup volí si konsistoř z členů katedr. kapituly. Z její pravomoci vyňaty jsou věci soudní. Jejím předsedou je biskup, jehož zastupuje gener. vikář. K. sprostředkuje styk biskupa s věřícími i světskými úřady. Biskup není vázán míněním k. Mimo členy činné jmenuje b. též čestné konsistorní rady, což je pouhé vyznamenání. — c) V něm. evangelické církvi byla podle teorie, že biskupská moc přechází na panovníka jako nejvyššího biskupa (summus episcopus) a hlavu evangelické zemské církve, k. jím zřízený a jemu bezprostředně podřízený sbor, kterým vládu v církvi skutečně vykonával.

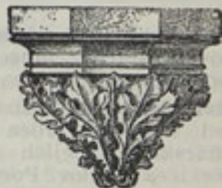
Konská (Końska), o. ve Slezsku nedaleko Třince, okr. Č. Těšín, 1630 ob. (549 č.). Záv. lihovar a nemocnice.

Konská, o. na Slov., okr. Žilina, 1143 čs. ob. Elektrárna.

Koňská síla (správně podle prof. Felbra kůň, zkracuje se K, KS. nebo HP. z angl. horse-power). Jednotka výkonnosti, zvl. ve stavbě strojů (⚲ měrný systém ve fysice) 1 K = 75 metrkilogramů za vteřinu, tedy rovný práci, která se vykoná, zdvihneme-li 75 kg do výše 1 m za 1 vteřinu, nebo 1 kg do výše 75 m.

Konskripce (lat.), soupis povinných k vojenské službě na základě všeobecné branné povinnosti.

Konsola (franc.), stavební konstrukce z kamene, dřeva, železa neb jiného kovu, vystupující ze zdi pro podporu vyvstávajících stavebních detailů neb volných předmětů, skulptur a p.

Gotická konsola.

Konsolidace (lat.), spojení; v právu spojení vlastnictví pozemku s jiným věcným právem na něm u jedné osoby. Též

tolik, co srovnání pozemků (arrondace). — V peněžnictví jest k. spojení několika starších půjček v jednu, ať k zjednodušení účetnictví nebo k snížení úroků (↘ konverse). Takto přeměněné dluhy se jmenují konsolidované dluhy, vydané úpisy konsolidované fondy, konsolidované obligace. — V lékařství jmenuje se k. kostní pevné spojení zlomeniny.

Konsolidační fond, fond, zavedený v r. 1787 v Anglii (t. zv. Consolidated Fund) za tím účelem, aby z něho byly hraženy normální státní závazky a dluhy bez ohledu na to, zdali tyto výdaje byly parlamentní většinou schváleny či nikoliv. Zakladatelé fondu vycházeli z předpokladu, že převzaté závazky musí stát platiti i tehdy, nebude-li míti po přechodnou dobu vládu a parlamentní většinu, jež by s takovými výdaji souhlasila.

Konsolidovati (lat.), učiniti pevným, stálým, spojiti v celek.

Konsonance (lat.), splynutí dvou nebo více tónů harmonicky; konsonantní jsou tóny téhož zvuku (↘ zvuk).

Konsonant (lat., souzvuk), ↘ zvuky.

Konsorti (lat.), společníci, zúčastnění; též tolik, co spolubojovníci.

Konsorcium (lat., společnost), spojení několika k obchodům na společný účet (§§ 226—270 obch. zák.), zejména v bursovnictví spojení několika k finančním operacím.

Konspirovati (lat.), spiknouti se.

Konstabl, ↘ constable.

Konstanc (Constantius) Jiří (1607—1673), jesuita a čes. spisovatel. Sp.: Lima linguae Bohemicae (1667) a círk. knihy.

Konstans, řím. císař, ↘ Constans.

Konstanta (lat.), stálá, neproměnná; konstantní veličina, stálá hodnota.

Konstanta dielektrická, nevodiče (dielektrika), jest poměr elektrického množství na jednom polepu kondensátoru, jehož polepy jsou od sebe odděleny uvažovaným nevodičem, k elektrickému množství, kterým se tentýž kondensátor nabije na stejný potenciál, jsou-li jeho polepy od sebe odděleny vrstvou vzduchovou (lépe, je-li mezi nimi vakuum). D. k. vzduchoprázdna byla zvolena jednotkou. Hodnoty d. k.: A. Pevné látky: Sklo 5,0—10,0, parafin 1,9—2,2, síra 2,0—4,0, šelak 3,1, ebonit 2,6, kaučuk 2,2—2,7, gutaperča 4,4. — B. Tekutiny: benzol 2,3, alkohol asi 25,0, voda asi 81,0, terpentinový olej 2,2, petrolej 2,1, sirouhlík 2,6. — C. Plyny: kysličník uhličitý 1,00098, vodík 1,00026, vzduch 1,00059.

Konstantan, slitina 58% mědi, 41% niklu a 1% manganu; vyznačuje se na teplotě velmi málo závislým spec. elektrickým odporem.

Konstantin (lat., Constantinus, Stálý), mužské křestní jméno. Římští císařové: K. I. (Imperator Caesar Gajus Flavius Valerius Constantinus Augustus) Veliký (* 286 neb 287, † 337). Po smrti Licinia K. stal se samovládcem. Vláda K. sledovala směrnice Diokleciánovy v nové organisaci říše ve formě autokracie. Aby unikl republikánskému duchu Říma, povznesl K. 330 Byzancii k svému sídlu pod jménem Konstantinopolis. Svolal 325 nicejský koncil k srovnání trianismu, dal se však teprve na smrtelném loži pokřtíti. — Východořímští (byzantští) císaři: K. IV. (Pogonatos, 668—685), nastoupil na trůn po svém na Sicilii zavražděném otci Konstanci II., odstranil 680 své bratry. Araby, obléhající 672—678 Cařihrad, donutil k ústupu. Církevně-politicky opět zavedl ortodoxii na koncilu r. 680—681 (↘ monotheleti). — K. V., Kopronymos (719—775), syn a nástupce (741—775) Lva Isamiera, z nejmocnějších panovníků byzantských, bojoval šťastně s Araby a Bulhary, na nichž opět dobyl mnohé území, vzbudil však roztrpčení svými násilnostmi proti službě obrazům (proto též zván Ikonoklastes) a klášternictví; zemřel na tažení proti Bulharům. — K. VII., Porphyrogennetos (905—959). Politicky bezvýznamný; podporoval vědy zakládáním historických a literárních encyklopedií a příruček dvorní služby. — K. IX., Monomachos (1042—1054), byl marnotratný, pohrdal vojskem, podporoval vědy, porazil Rusy a Pečeněhy. Za něho nastalo odtržení řecké církve od řím. kat. — Řečtí králové: K., král Hellenů (1868—1923). Za svět. války zachoval neutralitu přes odpor Venizelův, musel však povoliti a opustil zemi r. 1917, nevzdav se trůnu a ustanoviv svého druhorozeného syna regentem. 1920 byl lidovým hlasováním zvolen opět králem, vzdal se ale již r. 1922 trůnu ve prospěch svého syna Jiřího (↘ Jiří). — Velkoknížata ruská: K. Pavlovič (1779—1831), druhorozený syn Pavla I.; vyznamenal se v bojích 1799, 1805 a 1806. Později doprovázel svého bratra Alexandra I. na jeho taženích (1812, 1813, 1814) a na kongresy. 1822 byl velitelem polské armády a pak generálním místodržitelem v Polsku a byl Poláky vyhnán. — K. Nikolajevič (1827—1892), druhorozený syn Mikuláše I.; 1862, 1863 místodržitelem v Polsku. — K. Konstantinovič, syn předešl. (1852—1915), básník, náčelník voj. škol ruských; uveřejňoval pod značkou K. R. básnické sbírky a dramata.

Konstantin Episkop, žil na rozhraní IX. a X. st. Sám sebe nazval žákem sv. Metoděje. S počátku působil jako presbyter v sídelním městě bulh. říše Preslavy, později odešel do Makedonie a podle jedněch byl biskupem v diecesi Bregalnické, podle jiných zůstal v Preslavsku. Kolem r. 894 napsal vynikající po stránce jazykové Poučné evangelium. K této práci dal podnět sv. Naum. Významným dílem je jeho veršovaná Pochvala evangelia.

Konstantin (Schindler) Jan (* 30. IX. 1894 v Jeseníku na Mor.), čes. oper. pěvec, barytonista; od r. 1921 členem Nár. div. v Praze.

Konstantin Kostenečki, bulh. filosof a spisovatel (rozhraní XIV. a XV. st.). Pocházel pravděpodobně z Kostence a považoval se za odchovance proslulé Eftimijovy školy trnovské. Po pádu Trnova žil v Srbsku u dvora Stefana Lazareviče (1389—1427). Zanechal dvě literární díla: Skazanie izjavleno a Žitie despota Stefana. V prvním pokouší se uváděti pravidla pravopisu i gramatiky. Zvláště cenné je druhé jeho dílo, psané v r. 1431, tedy po smrti Stefana Lazareviče. Je to vlastně histor. monografie, v níž úvodem popsán je zeměpis Srbska, dále dějiny turecké od Orchana do Mohameda, a teprve potom líčí se život a činnost Stefana Lazareviče.

Konstantine, ↷ Constantine.

Konstantinopolis, ↷ Cařihrad, Stambul.

Konstantinov Aleko (1863—1897), bulh. spisovatel a zakladatel bulhar. turistiky. S počátku psal verše a překládal ruské klasiky a Molièra, později hlavně feuilletony a povídky. Navštívil také Národop. výstavu v Praze. V bulh. literatuře zabezpečil si slávu knihou Baj Gaňu (pan Brouček v bulhar. rouše). Cestopisnými feuilletony a poetickými popisy bulharské přírody probudil zájem o turistiku. Zahynul tragicky jako oběť atentátu, který platil jeho příteli politiku Mich. Takevu. Souborně vydány byly jeho práce literární v r. 1901.

Konstantinov Christo P. (* 1858 v Petkovu), bulh. publicista. Počal v Bulharsku první studovati dějiny i folklor rodopských krajů. Vydal řadu popul. věd. studií, jako Material za izučvane rodopskoto narečie, Sofie, 1899; Čepino v Rodopskite planini, Sofie, 1898; Patevoditel za Veliko-Trnovo, Trnovo 1893. Šířil v Bulharsku těsnopis.

Konstantinov K. (* 1890 v Slivnu), bulh. lyrický básník. Vydal knihy: Kniga za tebe a Ljubov. V poslední době píše hlavně povídky.

Konstantinovič Mihajlo (XV. st.), srb. spisovatel. Jeho kniha Historia aneb kronika turecká přeložena do češtiny a vydána Alexandrem Oujezdským (1565, 1581).

Konstantinovka, m. na Ukrajině, křižovatka železnic, 25.400 ob.

Konstantinovy Lázně, o. v Č., okr. Planá, 352 n. ob. Láz. místo se slatin. lázněmi, léč. ústav. Vých. hr. Gutštejn a Krasíkov.

Znak města Kostnice.

Konstanz (Kostnice), býv. biskupství a říšské knížetství, podřízeno míšeňskému arcibiskupství, po celý středověk pod vlivem mocných sousedních opatství Rychnova a Sankt Gallen, které nedovolily rozšíření území. Po vniknutí reformace ovládáno z Meersburgu (1526—1803). Konán tam sněm církevní 1414—18.

Konstatovati (lat.), zjistiti něco jako skutek.

Konstelace (lat.), v astronomii: vzájemné postavení nebeských těles, jak se jeví se země. Všeobecně: souhrn okolností, situace, proto politická konstelace.

Konsternovati (lat.), překvapiti, zaraziti.

Konstituanta (fr.), ústavodárné shromáždění.

Konstituce (lat.), sestavení, založení, uspořádání, zařízení; v právu: ustanovení, řád, právní usnesení. V římské říši (constitutio) každé císař. nařízení, vedle starých usnesení lidu (leges) a senátních konsultů hlavním pramenem utvoření práva. Ve státnictví znamená konstituce ústavnost, ústavní listinu; v monarchii zákon, jemuž podléhá i panovník. V konstituční monarchii jest moc panovnická řízena ústavou a vázána na spolupráci stát. orgánů, ministrů a národ. shromáždění. Konstituční, ústavní, právní.

Konstituce třetího máje, pol. ústava, schválená 3. V. 1791, jakožto první novověký řád pol. Uznala volby panovníků, zavedla sněmy.

Konstituční (franc.), ↷ konstituce.

Konstituční demokrati, ruská strana, tolik jako kaděti.

Konstituční index, hodnota získaná z údajů míry a váhy těla k určení konstituce.

Konstituční vzorce, ↷ chem. vzorce.

Konstitučnost (franc.), ústavnost.

Konstituovati (z lat.), ustaviti, zvláště státní zařízení; uděliti někomu hodnost

neb místo; konstituovati se, ustaviti se jako spolek, shromáždění.

Konstitucionalismus (novolat.), systém ústavního způsobu vlády, zvláště konstituční monarchie, ↗ konstituce.

Konstitutivní (franc.), se jmenuje všeobecně vše, co jest základem nějaké věci; tedy v logice prvky tvořící pojem, jakož i základní věty, nezbytné ve vědě, kdežto maxima, jsoucí pouhým návodem k účelnému zpracování neb zbadání, se nazývají regulativní (↗); v právech pevně stanovený, opírající se o zákon.

Konstrukce (lat.), sestavení, vystavění; stavba věty (skladba), poměr závislosti slov ve větě. V geometrii sestrojení útvaru rovinného neb prostorového v mysli neb na výkrese. Jsou základní konstrukce, z nichž se odvozují konstrukce složitější. Ve filosofii rozumové poznání z pojmů a představa názorů odpovídajících těmto pojmům.

Konstruktivismus, světový názor zrodivší se v Rusku po říjnové revoluci. V souhlase s marxistickými požadavky chce vybudovat nový svět. Zvrhl se sice v několika případech v prázdný formalismus (Tatlin, dnešní bauhausovská móda), ale, správně chápán, nebyl nikdy pouhým estetickým směrem, -ismem, ale životním názorem, resp. metodou nazírání. Konstruktivistou může býti jak básník, tak vědec, jak malíř, tak i inženýr. Tvoří každý ve svém oboru nové hodnoty, to značí, že umělci nekopírují již přírody, ale tvoří nezávisle na ní, nové, absolutní krásy. Tato jejich tvorba není již uzavřena v neplodném l'artpourl'artismu, nýbrž plní, a protože absolutně, tedy i maximálně svoji funkci. Vytváří čisté, estetické emoce, zbavené cizopasných prvků imitačních, zobrazujících. Tedy hlavní znak k.: pracovat v každém oboru sice čistě absolutně, ale vše za jediným účelem: budovat nový, účelný svět. — Počátky k. nalézáme po revoluci v Rusku (architekti bří Vesninové, Ginsburg a j.). Odtud se šíří po celém světě, ať již pod jakýmkoli jménem. U nás jsou jeho průkopníky K. Teige (Sovětská kultura, Stavba, roč. VII., a j.), J. Honzl, B. Václavek (Fronta). Celý český ↗ poetismus možno považovat za součást k.

Konstruovati (lat.), sestrojiti, skládati; zobraziti geometrický útvar z daných prvků; vyvíjeti řeč z myšlenek.

Konsul (lat. consul), v starém Římě dva lidem na jeden rok volení eponymní (↗ eponymos) hlavní úředníci republiky, kteří po zrušení království kolem 510 př. Kr. nastoupili na místo býv. králů. Byli nositeli nejvyššího imperia, t. j. nejvyšší moci válečné a soudní, právně oba sobě rovni střídali se měsíčně v úřadování, za války denně v hlavním velení. Jejich moc byla pozvolna prakticky, avšak nikoliv zásadně omezena zřízením praetury a lidového tribunátu. Původně konsuly mohli se státi pouze patriciové, od r. 367 též plebejci; dva plebejští konsulové byli po prvé zvoleni r. 172. Jako čestný úřad udržel se konsulát až do VI. st. po Kr. Posledním vlastním konsulem byl Basilius r. 541, později byl jím vždy císař. Čestnými odznaky konsulů byly: sedadlo ze slonoviny (sella curulis), purpurem lemovaný plášť (toga praetexta) a svazky prutů, které před nimi neslo 12 liktorů.

Konsul, stálý zástupce některého státu ve státu druhém, jehož hl. úlohou jest hájení hospodářských a obchodně polit. zájmů. Je třeba též schválení onoho státu (udělení exequatur), u kterého jest pověřen, výjimku tvoří pouze konsulové dohodových mocností v Německu, jimž podle § 279 mírové smlouvy versaillské německá vláda nesmí exequatur odepříti. Konsulové mohou býti buď úředníky z povolání nebo jsou to osobnosti, hl. obchod. světa, poddaní druhého státu, kteří jsou tímto čestným úřadem pověřeni. Generální konsulové jsou nadřízeni konsulům a vicekonsulům svého obvodu. Konsul. agenti jsou pouze pomocné síly konsulovy, které s dorozuměním svojí vlády jmenuje sám.

Konsulát (lat.), úřad a doba úřadování konsula (↗); v době pozdější vládní forma franc. republiky r. 1799—1804, až po zvolení Napoléona Bonaparte za císaře. Dnes úřad (nebo úřadovna) obchodního konsula nebo vyslance.

Konsulent (lat.), rádce, hl. v právních záležitostech, ↗ právní rádce.

Konsulov Stefan Georgiev, Dr. (* 19. VIII. 1885 v Sofii), bulh. přírodovědec a univ. profesor na sofijské universitě. Píše své vědecké studie bulh., franc. a německy. Vydal populárně vědecká díla: Estestvoznanie ot Aristotelja do načaloto na XX. věk, Sofie 1907; Čovek't za teosofijata i za naukata, Sofie 1926; Zakonite na nasledstvenosťta, Sofie 1928; Izraždaneto na kulturnoto čovečestvo, Sofie 1928; Život, starost, smrt, Sofie 1928.

Konsulová-Vazová Elena (* 4. XII. 1881 v Plovdivě), bulh. malířka. V Sofii žákyně Jar. Věšína. Maluje hlavně květinová zátiší a interiéry, též portrety.

Konsultace (lat.), porada, zvláště porada lékařů u lůžka nemocného (konsilium).

Konsultovati (lat.), žádati o radu.

Konsumace (z lat.), dokonání; k. manželství v kanonickém právu, uskutečnění soulože. Platné manželství mezi křtěnými, nekonsumované (matrimonium ratum) jest podle kanon. práva za určitých předpokladů rozlučitelné. Za života manželů nerozlučitelné jest pouze manž. konsumované (matrimonium ratum et consummatum).

Konsumce (lat., konsum, spotřeba), odběr a spotřeba zboží k hospodářským účelům.

Konsument (lat.), spotřebitel, odběratel, hlavně potravin.

Konsumní družstvo, spolek, společenstvo m. družstvo, zřízené za tím účelem, aby svým členům opatřovalo hromadné nákupy potravin a rozprodávalo je za nákupní cenu, zvýšenou toliko o režii. K. d. byla velmi četně zakládána za svět. války a zvl. po válce při značném nedostatku potravin. Ustálením poměrů na trzích a nastalými normálními poměry v zásobování městského obyvatelstva potravinami z venku pozbyla k. d. namnoze svého původního významu.

Konsumovati (iat.), stráviti, spotřebovati.

Konšel Josef, Ing. (* 20. III. 1875), lesnický odb. spisovatel.

Konšel Kazimír, pseud. Aug. Ráthy.

Kontagium (lat., styk, dotyk), nakažlivina, nákaza, živá látka, jež vniknuvši do těla působí chorobu.

Kontakt (z lat. contactus), dotyk.

Kontaktní detektory (ukazatelé vln), → Radio.

Kontaktní elektřina, → galvanismus.

Kontaktní (dotyková) **zařízení,** části elektr. přístrojů, jichž dotykem se proud uzavře a jichž odpojením se proud přeruší.

Kontaktní infekce (lat.), nákaza, přenesená stykem s druhým individuem.

Kontaktové miny, → námořní miny.

Kontaminace (z lat. contaminare, slíti, splynouti, též znečistiti, zmásti), spojení několika smyslem příbuzných výraz. forem, jež přicházejí současně na mysl, nebo dvou literár. předloh (jako to učinil na př. Terenc s řec. veselohrami).

Kontant (z fr.), za hotové peníze, hotově; odtud kontantní obchody, t. j. obchody, uzavřené za hotové placení (per cassa), opakem jsou obchody na úvěr. — Kontanty (franc. espèces, angl. specie), hotové peníze každého druhu (ponejvíce cizozemské), jako zboží.

Kontemplace (lat., přemítání, rozjímání), v estetice čistě uvažující jednání. Ve staro- a středověku byla k. lat. překlad teorie. V nábož. literatuře značí k. často mystické pohřížení se do úvah o bož. skutcích a božství samém v zrcadle svého nitra (rozjímání). Slovy vita contemplativa (život věnovaný rozjímání) rozumělo se vésti život učenců, zabývajících se teorií, život poustevnický a řeholní.

Kontemplativní (lat.), rozjímavý, → kontemplace.

Kontemporérní (lat.), současný, soudobý.

Kontenta (lat.), vnitřnosti, střeva; též jejich obsah.

Kontentní (lat.), spokojený.

Kontentovati (franc.), uspokojiti, usmířiti.

Kontenty (kontentní listiny, ital. portata), soupisy, seznamy nákladů námořních lodí.

Kontext (lat.), souvislost myšlenek, spojení.

Kontiguita (lat.), hraničení; dotyk; ve filosofii prostorově-časové sousedství.

Kontinent (lat.), pevnina, též světadíl.

Kontinentální politika, státní politika, jež se v podstatě omezuje na vztahy ke státům vlastního světadílu; opak: světová politika.

Kontinentální systém, též k. blokáda, závěra, zákon, vyhlášený Napoléonem I. 21. X. 1806 a zakazující všem spřáteleným státům a ovšem též Francii obchodovati s britskou říší, ba udržovati s ní vůbec styky tiskové, poštovní a plavební. Vydán zprvu pro Francii, Italii, Španělsko, Etrurii, Neapolsko, Rýnský svaz a Holandsko; 1807 rozšířen na Dánsko, Rusko, Prusko, Portugalsko; 1808 též na Rakousko. Ježto všecky státy jím velmi trpěly, ne nejméně i Francie, byl Napoléon nucen vydávati mnoho licencí a podloudnictví se ohromně rozmohlo. Ale též Anglii velmi poškodil a kdyby nebyl znepřátelil Napoléonovi Dánsko a Rusko (což vedlo pak k válce), byl by tíhou hospodář. situace přinutil Anglii k míru. Něco podobného byla za svět. války také blokáda Německa.

Kontingence (lat.), náhodnost.

Kontingent (z lat.), úhrn, částka, příspěvek; ve vojenství zákonem stanovený povinný počet branců, kteří mají nastoupiti dotčeného roku presenční službu (70.000 podle zák. č. 53 z r. 1927).

Kontingentace, stanovení určitého množství statků, kterým má býti jistým počtem interesentů podle ustanovení disponováno, a rozdělení mezi zájemce se provede tak, že každý má podle určitého poměru podíl. Podíl, který jednotlivci připadne, nazývá se kontingent. K. se na příklad prováděla za svět. války (t. zv. spotřební kontingent). — K. daňo-

vá, stanovení určité celkové částky daňové, která se nesmí překročiti a která se podle určitého měřítka rozdělí na poplatníky. Je-li tento obnos jednou pro vždy stanoven, mluvíme o k. v užším smyslu vzhledem k té dani, u které se podle potřeby vymáhá buď celá suma nebo část (kvota).

Kontinuace (lat.), pokračování; kontinuovati, pokračovati.

Kontinuita (lat.), totéž, co trvalost; také vnitřní souvislost.

Kontinuum (lat.), něco souvislého, bez mezer. Prostor a čas jsou kontinua.

Konto (ital. conto), účet v obchodních knihách (účetní knihy). Pro jednotlivé osoby založené k. nazývá se osobní k., k. o neživých věcech, věcné k. Někomu otevříti k. znamená otevříti běžný účet; à conto platiti, na účet, t. j. na srážku nebo úvěr; à conto metà nebo à metà, na společný poloviční účet. Conto corrente je běžný účet nějakého obchodníka v knihách jiného. Conto finto, fingovaný nebo smýšlený účet, který se vydává cizím obchodníkům, aby si mohli udělati účet pro eventuální náklady a příjmy ještě než zboží dojde. Conto debet nebo conto saldo, vyrovnávací účet, účet, který vznikne po zaplacení nějaké (celé nebo část.) sumy. C. mio, c. suo, c. nostro, c. loro, označení pro: můj účet, jeho ú., náš ú., jejich ú.; c. nuovo: nový ú., c. vecchio: starý ú. ↘ účetnictví.

Kontokorent, běžný účet, který vede obchodník se svým obch. přítelem. Na levé straně pod má dáti (debet) jsou všechny úkony pro obch. přítele vykonané, na pravé dal (credit), všechny úkony obch. přítelem pro něho vykonané. Pololetně nebo celoročně se k. uzavírá a rozdíl úhrnných částek obou stran se připíše k dobru jako saldo, takže obě strany vykazují stejné konečné částky. Uzavřený k., podepsaný, se zašle k uznání. Nový účet (conto nuovo) začíná saldem ze starého účtu (conto vecchio). Úrok počítá se obyč. podle těchto způsobů: 1. progresivní způsob, úrok ode dne propadnutí položky kupředu až do uzavření k.; 2. retrográdní, zpětný způsob, diskontuje všechny položky na společný počáteční termín a počítá úroky ze salda od tohoto poč. termínu až do uzávěrky; 3. při stupnicovém způsobu počítá se úrok od jednoho knihování k následujícímu zvláště. — Obchodník rozumí k. běžný účet, při kterém neuplatňuje obyč. jednotlivé položky účtu; právník uznává však k. jen tehdy, mají-li 2 osoby, z nichž jedna musí býti obchodník, vůči sobě navzájem požadavky a protipožadavky, při čemž však jednotlivé položky nesmějí býti jednotlivě uplatňovány, nýbrž jen saldo je jediným požadavkem. Uznání salda tvoří nový samostatný závazek, každý jednotlivý dřívější požadavek se ruší. Jakmile je uzávěrka uznána a saldo na nový účet přeneseno, platí pro něj totéž jako pro každou položku dřívějšího účtu.

Kontokorentní kniha, ↘ účetnictví.

Kontor (fr. comptoir), písárna.

Kontraband (z lat. contra bannum, proti zákazu), v celnictví zboží, dopravované proti zákazům nebo podloudně. — V mezinár. právu znamená k. válečný: dovoz válečných potřeb válčícímu státu v neprospěch protivníka; t. j. k. absolutní. Ale i jiné předměty, nesloužící přímo k vedení války (potraviny) je k. (relativní). Které zboží je k., stanovila haagská konvence r. 1909.

Kontrabas (ital. violine, contraviolone, basa), největší smyčcový nástroj s nejhlubším tónem; vznikl počátkem XVII. stol., tvoří základ orchestrální hudby a zní o oktávu níže, než jsou noty psány. K. má obyčejně čtyři struny, laděné v kvartách: E, A, D, G.

Kontradicent (lat.), odpůrce, soupeř, hl. při právním procesu.

Kontradikce (z lat.), odpor, rozpor.

Kontradiktorický, název pro pojmy a soudy, které si navzájem odporují a sebe vylučují, takže pojem, který nespadá do určité kategorie, musí spadati do kategorií druhých. Tedy k. pojem k bílému není černý, nýbrž ne-bílý.

Kontrafagot, dřevěný dechový nástroj, jehož tónový rozsah jest o oktávu nižší než u fagotu; dosahá až k subkontra B.

Kontrahovati (z lat.), uzavříti, dojednati, především smlouvu, na př. dlužní.

Kontrakce (z lat.), stahování se poddajných částí; opak: expanse. — V gramatice stažení dvou neb více samohlásek v jednu.

Kontrakční tvary, tvary povstalé vysušením neb úbytkem (stahováním se) hmoty, jež se jeví na př. v sloupkovitých útvarech čediče a t. p.

Kontrakt (z lat.), smlouva.

Kontraktilita (lat.), schopnost stáhnouti, smrštiti se, schopnost živočišných tkání, především svalů, smrštiti se následkem určitého podráždění zaniká smrtí, u studenokrevných živočichů později než u teplokrevných.

Kontraktura (lat., stahování se), vrozená neb nabytá, nucená poloha některého kloubu s omezenou pohyblivostí, následkem zkrácení měkkých částí údu. Sem patří ztuhlost kloubů, následky popále-

nin, rovněž k. údů následkem ochrnutí nervů, na př. po mrtvici.

Kontramandovati (fr.), odvolati daný rozkaz.

Kontramarka (franc.), v mincovnictví protiražba, jíž opatřeny mince, aby byly připuštěny k oběhu nebo změněny ve své jmenovité hodnotě a pod., razítkové značky kontrolní na cizích mincích, jakož i na zlatém a stříbrném zboží.

Kontra-oktáva, v hudební nauce tóny kontra C až kontra H.

Kontraposice (lat., protistavění), v logice obrat, kterým možno změniti kladný soud v soud záporný neb naopak. Na př.: Všichni lidé jsou smrtelní — kdo je nesmrtelný není člověk.

Kontrapunkt (lat.), v hudbě nauka o samostatném vedení hlasů (polyfonie), zvláště skladba vedlejší melodie k melodii dané (cantus firmus). U dvojitého kantrapunktu mohou býti hlasy měněny. Jméno vzniklo kol r. 1300 (punctum contra punctum — nota proti notě).

Kontrarevoluce, ↷ revoluce.

Kontrasignatura, spolupodpis, nařízení hlavy státu spolupodepsané min. předs.; v absolut. monarchii byla k. ověření podpisu panovníkova; v konstituční ústavě formální akt, kterým ministerstvo spolu přejímá odpovědnost za obsah.

Kontrast (z fr.), opak, protiva. — K. simultánní, zjev v psychologické optice, že světlý předmět jeví se tím světlejším, čím tmavším okolím jest obestřen. Právě tak jeví se určitá barva světlejší vedle své doplňkové (čili komplementární) barvy; vůbec vždy při subjektivním vnímání barev má okolí simultánním kontrastem vždycky vliv na jasnost barvy.

Kontrasnbjekt (novolat.) ve fuze, kontrapunktické provedení prvního hlasu, zatím co druhý přednáší comes; k. se uplatňuje v dalším průběhu fugy, a v dvojité fuze jest s ním pracováno jako s druhým tématem.

Kontratenor (lat.), staré označení pro alt, původně označení hlasu, který se jako třetí přidával k tenoru a diskantu, jehož linie byla brzy hlubší, brzy vyšší než linie tenoru.

Kontremina (franc., protipodkop), podkop proti nepříteli; v širším smyslu k. značí každý podnik, namířený proti plánům druhých; v bursovnictví strana, spekulující na pokles kursu a vyvolávající jej.

Kontrérní (z fr.), značí největší, diametrální rozdíl mezi pojmy a úsudky, na př. bílý a černý.

Kontreskarp, vnější svah (obrácený k hradbám), protější úbočí hradební.

Kontrfej (z fr.), obraz, podobizna.

Kontribuce (lat.), společný příspěvek, dříve daň pozemková, která byla zavedena, když bylo zřízeno stálé a pravidelné vojsko. Později byla nahrazena akcizem, hlavně v městech; na venkově byla odstraněna reformou daně pozemkové. — Dnes rozumíme k. peníze, které vymáhá nepřítel na obcích, buď jako trest, nebo jako daň.

Kontribučenské fondy, fondy, které vznikly jednak z přebytků reálních daní, placených ve formě kontribuce, aby z nich mohly býti daně placeny v dobách nepříznivých, jednak z nuceného odvádění ⅙ osevu po tři leta za sebou do společné sýpky, ze které sedláci obdrželi obilí zpět v době neúrody. Obě formy fondů vznikly v Rak. v druhé polovině XVIII. stol. Peněžní f. upravovaly patrimoniální berní kasy, k. sýpky vedly vrchnosti za částečné účasti těch, kteří kontribuci platili. Zařízení toto se dosti dobře osvědčovalo. Po zrušení poddanství v r. 1848 spravovaly k. f. berní úřady. Ze jmění k. f. obilních byly v Čechách utvořeny r. 1863—1882 okr. hospodářské záložny, f. peněžní připadly podle zem. zák. č. 26/1864 obcím. Na Moravě a ve Slezsku byly obojí f. přeměněny r. 1864 na kontribučenské záložny, jež se — právě tak okr. hosp. záložny v Č. — udržely dodnes.

Kontribučenská mince, mince, jež se razí za válečných dob ze stříbrných předmětů, nádob a j. jako kontribučenský plat na nepřítele.

Kontrola, ↷ kontrolovati.

Kontrolér, přístroj na řízení elektr. motorů.

Konrtolní přístroje, zařízení, která ukazují, nebo zaznamenávají nepravidelnosti při provádění práce strojové i ruční.

Kontrolní shromáždění, zvána v Rak.-Uh. shromáždění záložního mužstva, konaná každý podzim při doplňovacích velit., aby udržovala mužstvo v patrnosti. Známá byla v letech devadesátých min. stol. aféra „Hier“, vzniklá tím, že čes. mužstvo se nechtělo hlásiti tímto něm. slovem, jež vyvolala v polit. kruzích monarchie značné vzrušení a vedla ke zrušení k. s.

Kontrolovati (z fr.), přezkoušeti, dohlédati na něco; kontrola, činnost dozoru, tedy na př. přezkoumání účtování.

Kontroverse (lat. controversia), sporná otázka, především ve věcech právních a náboženských.

Kontryhel, ↷ Alchemilla.

Kontrym Kazimierz (kol 1762—1836), bibliotékář univ ve Vilně, redaktor Dziennika Wileńskiego.

Kontumace (lat.), vytrvalost, neuposlechnutí soudního předvolání; rozsudek pro zmeškání, odsouditi pro nedostavení se (in contumaciam), vyhlásiti rozsudek pro zmeškání; závěra při zvířecích nemocech.

Kontura (z fr.), obrys.

Kontuš (z fr.), jemný, přepásaný vrchní oděv staropolského národního kroje.

Konůpek Jan (1855—1920), prof. v Praze a překladatel Thukydida (1906).

Konůpek Jan (* 10. X. 1883 v Ml. Boleslavi), čes. malíř-grafik, profesor kreslení na Stát. graf. škole v Praze. Jest jedním z nejzdatnějších kreslířů, jejichž úsilím od počátku století bylo obnoveno umění knižní výpravy, a dospělo právě v jeho práci jednoho ze svých vrcholů. Jsa obdařen neobyčejně vznětlivou a rušnou představivostí, vynikl obzvláště v oboru kresby perem a leptu. Ilustroval a vyzdobil velkou řadu knih, v nichž často tvoří výtvarné cykly na daný námět. Nejodlehlejší doby jako pravěk a starověk vyhovují jeho fantasii nejlépe. Napsal též odborné studie (do Hollara a j.). Samostatně vyšla jen část jeho tvorby, jako Hamlet (1916), Pravěk (1918), Don Juan (1919), Dantovo Peklo (1921), Plasský klášter (1925). Literatura: Miloslav Novotný, Jan Konůpek (1930), též ve Vitrince (1930) a j.

Koňuš, o. na Slov., okr. Sobrance, 631 ob. (312 č.).

Konvalescence (lat.), pozdější vstoupení v platnost neplatných právních obchodů.

Konvalidace manželství (convalidatio matrimonii simplex), je udělení dispense při manželství již uzavřeném.

Konvalinka, pseud. H. M. Moštenanové.

Konvalinka, ⇨ Convallaria.

Konvalinka Karel (* 1885), učitel a hud. skladatel v Nov. Městě n. Mor.

Konvallamarin, $C_{23}H_{44}O_{12}$, glykosid taktéž obsažený v množství as 0.2% v konvalince vonné (Convallaria majalis). Tvoří bílý, krystalinický prášek ve vodě i alkoholu snadno rozpustný, v éteru skoro nerozpustný. Po ovlhčení vodou barví se kyselinou sírovou fialově, kdežto konvallarin se v ní rozpouští hnědou barvou. Zředěnými kyselinami se hydrolysuje na glukosu a konvallamaretin. Slouží jako lék při slabosti srdeční v dávce 0.05—0.1 g při vnitřním užití, nebo 0.005—0.01 g při podkožních injekcích.

Konvallarin, $C_{34}H_{62}O_{11}$, glykosid, obsažený vedle jiných látek v konvalince vonné (Convallaria majalis). Tvoří krystaly ve vodě špatně, v alkoholu snadno rozpustné, v éteru nerozpustné. Slouží jako lék v dávkách 0.05—0.1 g podobně jako konvallamarin. Kyselinami se rozkládá na cukr a konvallaretin.

Konvekce (lat.), vedení; konvektivní, způsobené k. K. tepla v kapalinách a plynech, způsobená rozdílem hustoty při místním ohřátí, je proudění v kapalině nebo v plynu a užívá se při topení horkým vzduchem nebo vodou; je základem pro proudění ve vzduchu a v moři, důležitého pro rozdělení teploty na zemi.

Konvekční proud vzdušné elektřiny, svislým pohybem vzduchu (konvekcí = prouděním) způsobená výměna elektřiny mezi vzduchem a povrchem zemským.

Konvence (lat.), úmluva, na př. vojenská, měnová, cukerní atd. (⇨ ženévskou konvenci).

Konvencionální tarif (konvenční tarif), celní tarif podle obchodních smluv.

Konvencionální (fr.), na základě úmluvy, obvyklé, v společenském životě běžné, konvenienci (⇨) odpovídající; formální.

Konvenční číslo, ražební základ, stanovený státní smlouvou, smluvený r. 1753 mezi Rakouskem a Bavorskem.

Konvenční mince (smluvní mince), druhy mincí, o jejichž jednotné stříži a zrnu učinilo několik států dohodu, hlavně státy konvenční měnové dohody z r. 1753.

Konvenční pokuta, ustálený název pro smlouvu, kterou se stanoví, že nesplní-li jedna strana náležitě a včas svůj smluvní závazek, obdrží strana druhá místo náhrady škody urč. přesně stanovenou peněžní částku, příp. jinou předem přesně určenou náhradu. Nebyla-li smlouva o k. p. mezi stranami sjednána, má dlužník věřiteli vedle hlavního plnění dáti i přiměřenou k. p., vznikla-li věřiteli prodlením, příp. jiným zaviněním škoda. Byla-li výše k. p. umluvena, nemůže věřitel žádati na dlužníkovi větší obnos ani tehdy, když skutečně utrpěl škodu větší než činí výše p. Dlužník se může soudně domáhati zmírnění k. p., je-li skutečně nepřiměřená malé škodě věřiteli způsobené. Tato dvě posledně uvedená omezení neplatí, jde-li o uzavření obchodu mezi stranami. Jedině tehdy, kdyby v obch. smlouvě bylo výslovně vymíněno, že se věřitel nemůže domáhati vyšší náhrady škody, nastávají u obch. smlouvy tytéž účinky, jako u jiných civilních obligací.

Konvenience (z lat.), příhodnost, vhodnost, slušnost; společenské mravy a způsoby.

Konvenovati, hoditi se, slušeti; též učiniti dohodu.

Konvent (lat.), schůzka plnoprávných členů nějaké organisace, především klášterní; proto značí také totéž co klášter.

Konventuálové (z lat.), všeobecně plnoprávní členové duchovních řádů.

Konvergence (lat.), přiklonění se. V geometrii konvergují přímky, protínají-li se na jedné straně; v opačném směru divergují (běží od sebe). O konvergenci nekonečných řad ↝ řada. — V biologii podobnost organismů neb orgánů původně nestejnorodých, vzniklá přizpůsobením se na stejné životní podmínky neb funkce.

Konversace (fr.), zábava, rozmluva.

Konversační lexikon, naučný slovník.

Konverse, 1. v logice obrat soudu tak, že části soudu změní své postavení. Druhy konverse: a) dokonalá: všechny stálice jsou slunce — všechna slunce jsou stálice; b) nedokonalá: všichni lidé jsou organické bytosti — některé organické bytosti jsou lidé; c) dokonalá s kontraposicí: všechny stálice jsou tělesa, vydávající ze sebe světlo — těleso, které nevydává ze sebe světlo, není také stálicí; d) nedokonalá s kontraposicí: všechny vnitřní planety jsou slunci bližší než země — některé ze světových těles, bližších slunci než země, nejsou vnitřními planetami. — 2. Změna víry, přestupu z jedné konfese ke druhé, hl. do katolické církve. — 3. V národohospodářství snížení úrokové míry.

Konverse hypotekárního dluhu, přeměna dosavadního dluhu, vloženého na nemovitost dlužníkovu za jinou hypotéku, která jest pro dlužníka výhodnější. Takové k. provádějí se v rámci snah po oddlužení venkova, jsou osvobozeny od poplatků a přísluší jen urč. peněžním ústavům (na př. hypoteční bance). Výhoda dlužníkova spočívá zvl. v tom, že má záruku, že nový jeho věřitel nikdy nebude naléhati na okamžité zaplacení, že s ním lze smluviti výhodnější podmínky nežli se soukromníkem a že úprava hypoték se bude v budoucnosti řešiti hromadně, nikoliv jednotlivě. Všeobecnou podmínkou při k. jest, že nová hypotéka jde pravidelně jen do výše a v pořadí hypotéky původní a že nové zástavní právo nabude účinnosti, bude-li starší hypotéka z pozemkových knih vymazána nejpozději do jednoho roku po vkladu hypotéky nové.

Konverse státního dluhu, zaplacení stát. dluhu jiným způsobem nežli který byl umluven a až dosud dodržován. Je jednak dobrovolná (častější), dohodne-li se stát se svými věřiteli, že jim poskytne urč. výhody, sníží-li mu úrokovou sazbu nebo mu jinak vyjdou vstříc (na př. mu umožní, aby několik splátek velmi tíživého dluhu zaplatil najednou); jednak nucená, kdy stát změní jednostranně podmínky, úrokovou míru nebo vůbec platební podmínky. Jednostranná k. musí býti provedena zákonem. Velmi často bývá při uzavření půjčky stanoveno jako podmínka, že pohledávka nesmí býti konvertována (tak na př. u investiční domácí půjčky čsl. státu v částce 1300 mil. Kč z r. 1931). Jako velmi běžný případ k. s. d. vyskytuje se ten, že stát po dohodě s věřiteli zruší původní své závazky a uzavře s nimi novou — pro sebe výhodnější — půjčku, ve které původním věřitelům honoruje staré jejich pohledávky vůči státní pokladně.

Konvertité (z lat., obrácení), lidé, kteří změnili své náboženství.

Konvertor (angl.), v hutnictví používaná prostorná nádoba ze silného železného plechu, visící na dvou čepech, v nichž se dá otáčeti. Slouží k oxydaci součástí roztaveného kovu kyslíkem ze vzduchu, který se prohání taveninou.

Konvertor (v elektrotechnice) stroj, který elektrický proud stejnosměrný přeměňuje na střídavý neb obráceně. Tento dynamoelektrický stroj má prstenovou neb bubnovou armaturu a jest opatřen komutátorem pro stejnosměrný proud a kroužkovým kolektorem pro jedno- neb třífázový proud. Zavedeme-li jeden proud do stroje, začne se ihned pohybovati a lze z něho odebírati proud druhý.

Konvexní (lat.), vypouklý.

Konvikt, ústav, ve kterém chovanci žijí společným životem, obyčejně podle vzoru klášterního. Jest zřízen pro studující teologie.

Konvoj, voj. (Konvoi, convoi, convoy), nazývá se transport (mužstva, zásob), eskortovaný brannou mocí (vojskem, loďstvem, letadly). Byl za dřívějších dob v námořních vál. obyčejem, zejm. při dopravě koloniálního zboží do Španělska, Holandska a Anglie, ježto se vedla proti tomuto ustavičná kaperská válka. Za svět. války k. znovu zaveden při zostřené ponorkové válce Německa. R. 1918 všecky transporty pro Dohodu byly konvojovány.

Konvolut, svazek knih, brožur neb listin.

Konvolvulin, $C_{31}H_{50}O_{16}$, hl. součást t. zv. jalapové prysk. (resina jalapae), kt. se získ. z hlíz svlačce jalapového (Exogonium purga); saponinům blízko stojící

glykosidická pryskyřice vyznačuje se silným projímavým účinkem.

Konvulse (z lat.), křeč.

Konyškyj Hryhorij (1718—1798), bělorus. arcib., do nedávna považován za autora Istoriji Rusov, jež v rukop. byla známa z konce XVIII. stol. a po prvé byla vyd. tiskem v r. 1846. Nyní jest uznáván ☞ Poletyka Hryhorij.

Konyškyj Oleksander (1836—1900), ukrajin. spisovatel. Psal povídky z venkov. života (Najmyčka, V deň svjatoji voli, Protestant atd.). K. zpracoval nejpodrobnější biografii T. Ševčenka.

Konžský stát, ☞ Kongo Belgické.

Koo Wellington (* 1887), čínský diplomat, zást. Číny ve Svazu Národů; 1926 min. předseda pekingské vlády.

Kooperace (z lat.), součinnost, spolupráce.

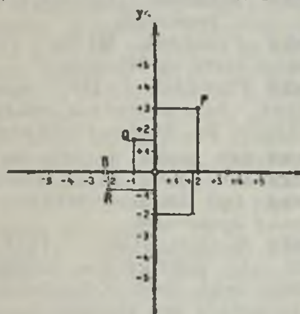
Kooperativní associace (angl.), společenstva hospodářská a výdělečná, která se zakládají na svépomoci.

Kooperátor, pomocný kněz, přidělený faráři, kaplan.

Kooptovati (lat.), přibrati nové členy bez volby.

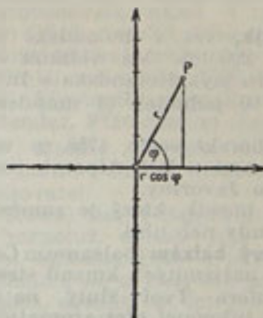
Koordinace (lat.), přiřadění; ve fysiologii znamená to účelné, harmonické spolupůsobení svalů, jako při chůzi,, polykání a jiných koordinovaných pohybech, kdy přichází v úvahu více svalů.

Koordináty čili souřadnice, veličiny, jimiž je stanovena poloha bodu v prostoru (obecně n rozměrném), po případě

Obr. 1.

na určitém útvaru geometrickém. Nejběžnější jsou pravoúhlé souřadnice Descartesovy x, y, z, udávající vzdálenost bodu od tří na sebe kolmých rovin. Tyto roviny protínají se ve třech na sebe kolmých osách souřadných, jež mají společný bod O počátek. Poloha bodu P je však stanovená také, známe-li délku úsečky OP, zv. průvodič r, a úhly φ a ϑ, jejichž význam je patrný z obrázku. Descartesovy souřadnice x, y, z souvisejí se souřadnicemi r, φ, ϑ — souřadnice polární — vztahy: $x = r\cos\varphi\sin\vartheta$, $y = r\sin\varphi\sin\vartheta$, $z = r\cos\vartheta$. Polární souřadnice v rovině jsou dvě: úhel φ a průvodič r (na obr. označený r). Připojíme-li k nim souřadnici z, máme souřadnice válcové. V analytické geometrii se s oblibou užívá ho-

Obr. 2.

mogenních koordinát Hessových: x_1, x_2, x_3, x_4. Pravoúhlé souřadnice jsou vyjádřeny jejich poměry:

$$x = \frac{x_1}{x_4},\ y = \frac{x_2}{x_4},\ z = \frac{x_3}{x_4}.$$

V projektivní geometrii jsou nejvýhodnější t. zv. projektivní (také tetrametrické) souřadnice označeny taktéž: x_1, x_2, x_3, x_4, jež vedou přímo ke koordinátám Hessovým; počty jsou naprosto stejné. — Nejobecnější druh koordinát dostaneme, stanovíme-li bod, jako průsečík libovolných tří křivých ploch, Descartesovy souřadnice lze pak vyjasniti vztahy:

$$x = f_1(u, v, w),\ y = f_2(u, v, w),$$
$$z = f_3(u, v, w),$$

kdež u, v, w značí nezávisle proměnné parametry. Musí však býti možno také obráceně vyjádřiti u, v, w jako funkce: $\varphi_1(x, y, z)$, $\varphi_2(x, y, z)$, $\varphi_3(x, y, z)$. Tyto funkce jsou pak rovnice ploch, protínajících se v bodu (u, v, w). Poněvadž tři plochy se protínají obecně ve více bodech, bývá nutné připojiti ještě podmínku, kterou se úkol stává jednoznačným. Zvolíme-li za systém ploch souřadných konfokální plochy druhého stupně, z nichž každé tři, procházející jedním bodem, se protínají kolmo, máme souřadnice eliptické. — K určení bodu na určité ploše užívá se t. zv. geodetických polárních souřadnic. Jsou to geodetický průvodič a úhel, který svírá průvodič se základní geodetickou křivkou. Je to obdoba rovinných polárních souřadnic.

Koordinovati (lat), spolupůsobiti, postaviti vedle sebe na stejná místa. Koordinované pojmy jsou takové, které dávají rozsah pojmu třetího, když je postavíme vedle sebe. Tak jsou ssavci, ptáci, ryby, hmyz a j. koordinované pojmy v rozsahu pojmu zvířete.

Kootenay, řeka v Sev. Americe, 720 km dlouhá. Též území v Br. Columbii, boh. na kovy.

Kootwijk, ves v holandské provincii Geldern, 200 ob. Má velikou radiovou stanici pro styk Holandska s Indií.

Kopa, 60 jednotek (4 mandele po 15 kusech).

Kopa, horské sedlo, 1756 m. vys. mezi Vys. Tatrami a Bel. Alpami, jimiž vede silnice do Javoriny.

Kopáč, horník, který je zaměstnán při kopání rudy neb uhlí.

Kopaiový balzám (balsamum Copaivae), vytéká z naříznutých kmenů stromů druhu Copaifera. Tvoří žlutý, na vzduchu pozvolna tuhnoucí olej aromatické vůně. Z k. b. destilací připravovaný éterický olej je bezbarvý a voní po koření.

Kopal Josef (* 1883), prof., lit. historik a redaktor.

Kopal Petr (1834—1917), kat. kněz, redaktor Čecha a povídkář.

Kopal-Stěhovský Lad., pseud. Lad. J. Štěhule.

Kopály, pryskyřice, většinou o značné tvrdosti a vysokém bodu tání. Jich původ jest často pochybný, jelikož v mnoha případech nazývají se podle místa, odkud přicházejí do obchodu. Východoafrické kopály, které se získávají na vých. pobřeží Afriky mezi 5 a 15° zeměp. šířky, přicházejí do obchodu jako zanzibarské a mozambické kopály. Pochází z Trachylobium verucosum. Přímo z kmene stromu získávaný kopál sluje stromový kopál; druhý druh, chakazzi, nachází se na povrchu nebo v půdě, kde dosud onen strom roste. Třetí druh, pravý (zralý) zanzibarský kopál, leží jako fosilní pryskyřice hlouběji v zemi.

Kopaná (angl. football), hra, vzniklá v Anglii, nyní rozšířená po celém světě. Hraje se na hřišti 90—125 m dlouhém, 50—90 m širokém. Na úzkých stranách jsou branky, utvořené z tyčí 2.40 m vysokých a 7.30 m dlouhých. 22 hráčů tvoří 2 protivné strany. Vpředu jest 5 útočníků (forwards), následují 3 záložníci (halfbacks), 2 obránci (backs) a konečně brankář (goalkeeper), jenž jediný smí se při hře dotknout míče rukama. Vítězství dobude strana, jež v době 2 × ¾ hod. vstřelí nejčastěji míč do nepřátelské branky. Dopustí-li se obránci v trestném území před vlastní brankou chyby, jest diktován trestný kop (jedenáctka), jejž smí pouze brankář odvrátit.

Kopanica, o. na Slov., okr. B. Štiavnice, 415 čs. ob.

Kopanina, ručně obdělávaná horská pole na Mor. a ve Slezsku. Majitelé kopanin kopaničáři.

Kopaonická planina, pohoří v Jugoslavii, táhne se od Ibaru až ke Kosovu poli.

Kopar, ↷ Capo d'Istria.

Kopašňovo, o. na Podk. R., okr. Chust, 1846 r. ob.

Köpcke Klaus (1831—1911), něm. inženýr. Vystavěl saské úzkokolejné dráhy a uveřejnil četné vynálezy, zabezpečující železniční provoz.

Kopczyński Bronisław (* 1880), pol. malíř, krajinář.

Kopczyński Onufry (1735—1817), pol. pedagog a filolog.

Kopczyński Stanisław (* 1873), pol. lékař a spisov. v oboru hygienickém.

Kopčany (Hegyi), o. na Slov., okr. Michalovce, 402 ob.

Kopčany, o. na Slov., okr. Skalica, 2179 čs. ob.

Kopec sv. Jana, o. v Č., okr. Hradec Král., 100 č. ob. Kostel, založ. r. 1530 na pam. M. Jana Husa. Zámek z r. 1719.

Kopeček (Muttergottesberg), poutní m. v Č., okr. Králíky. Klášter redemptoristů z r. 1696.

Kopecký Antonín (1856—1919), český loutkář.

Kopecký Athanáš (1812—1817), český učitel a kult. pracovník.

Kopecký František, MUDr. (* 1877), organisátor lázní ve Mšeném.

Kopecký František (* 1887), spisovatel v Londýně, význ. pracovník zahran. odboje v Anglii. Sp.: Ostrov věčné hry (1926).

Kopecký Jan, pseud. dr. Mir. Krajníka.

Kopecký Jan, pseud. Frant. Bartoše.

Kopecký Jan Dalibor, MUDr. (1815—1859), český spisovatel.

Kopecký Jaromír, JUDr. (* 11. V. 1899), redaktor zahr. politiky Čes. Slova a korespondent zahr. listů. Zakladatel Informační kanceláře pro studium v cizině a člen mnoha zahraničních korporací.

Kopecký Jaroslav, ing. (* 1892), gener. sekretář Aeroklubu RČS., organisátor čsl. leteckých podniků, pořádaných Aeroklubem RČS. Zúčastnil se zahranič. odboje v armádě ruské, franc., srbské a anglické.

Kopecký Josef, ing. (* 1865), prof. vys. školy zeměd. a lesn. inženýrství z oboru půdoznalectví, meteorologie a klimatologie. Četné odb. práce hl. pedologické.

Kopecký Karel (1852—1920), profesor v Chrudimi a přírodozpytec.

Kopecký Martin, exulant v Žitavě, XVII. stol.

Kopecký Martin J. (1777—1854), č. komunální pracovník v Plzni a zemědělský spisovatel.

Kopecký Matěj (1762—1847), č. loutkář a spisovatel her. Lit.: J. Veselý.

Kopecký Rudolf (* 1893), č. redaktor a propagátor Volné myšlenky.

Kopecký Otakar, ing., Dr. (* 1876), prof. vys. školy zeměd. v Brně. Působil dlouhá leta na Rusi jako ředitel cukrovaru a uveřejnil četné práce, hl. o pravotočivých necukrech v cizozem. věd. časopisech a samostatně. R. 1921 vrátil se do vlasti.

Kopecký Theodor (1868—1927), knihtiskař a nakladatel v Písku.

Kopecký Václav (* 1892), architekt a předseda Sdružení architektů, žák Kotěrův. Zúčastnil se četných soutěží a jeho práce vyznamenány prvními cenami.

Kopecký Václav (1801—1871), č. loutkář, syn Matěje K. Sp.: Komedie a hry (1862).

Kopeček Fráňa (* 14. X. 1871), ředitel měšťanské školy ve Znojmě a spisovatel. Verše: Světla utonulá, 1918. Prosa: Soňuška čarodějka, 1919; Ránem, 1920; Meta, 1924; Mých sto děvčat, 1926; Studna, 1926; Noc ve dne, 1928.

Kopeček Svatý, ↷ Svatý Kopeček.

Kopečný Antonín, JUDr. (* 1876), min. rada v min. zeměd., znalec zem. školství.

Kopečný Josef, Ing., Dr. (* 1882), řed. vyšší hosp. školy v Táboře, spis. učebnic.

Kopějka, rus. mince, původně stříbrná, později měděná, platící $^{1}/_{100}$ rublu.

Köpenick (Kopník), kdysi samostatné m., dnes sídlo 16. okresu m. Berlína.

Kopera Feliks (* 1871), profesor univ. v Krakově a ředitel Muzea Narodowego. Historik umění. Sp.: Dzieje skarbca koronnego czyli insygnjów i klejnotów koronnych polskich (1904), Dzieje budownictwa i rzeźby w Polsce (1907), Dzieje malarstwa w Polsce (I.—III. 1925—6).

Koperník Mikuláš (* 19. II. 1473 v Toruni, † 24. V. 1543). Studoval v Krakově, v Bologni, v Padově, 1503 stal se ve Ferraře doktorem. 1505 opustil Italii a žil 6 let v Heidelberce, kde pracoval o svém životním díle. Pak odebral se do Frauenburku, kde zemřel. Hlavním oborem jeho byly astronomické studie. 1514 dal lateránský koncil podnět k opravě kalendáře, což K. považoval za předčasné, dokud nejsou stanoveny přesné délky roku a měsíců. Jen některým svým učeným přátelům K. sdělil v této době smělou myšlenku, že slunce stojí uprostřed naší soustavy, kol kterého se otáčí naše země spolu s ostatními planetami. Konečně odhodlal se K. ke skladbě díla, které věnoval papeži Pavlu III. Rheticus (prof. z Wittemberka) přinesl rukopis do Norimberka, aby jej tam dal vytisknouti. K dílu napsal předmluvu, ve které označil K. myšlenku, jen jako zajímavou teorii, přes to, že přesvědčivě v knize ji dokazuje. Rhetica vedla k tomu obava před Melanchtonem a Lutherem, kteří potírali nové učení. K. nemohl proti předmluvě protestovati, neboť v roce, kdy dílo vyšlo (1543), zemřel. Dílo nese titul: De revolutionibus orbium coelestium libri VI. Další vyd. vyšla: 1566, 1617, 1640, 1854, 1873. Životopisy napsali: Gassendi, Prowe, Bender, Flammarion (čes. překl.).

Kopetz Wenzel Gustav (1784—1857), prof. na univ. v Praze. Německý právnický spisovatel.

Kopf (Głowa) David Bohuwěr (kol 1787—1865), hornoluž. učitel, jejž povolání přiv. mezi dolnoluž. Srby a jejichž jazyku se naučil. Psal a tiskl své práce, většinou nábož. obsahu, s četnými germanismy, v obou nářečích. Jeho světské a vojenské písně patří spíše kult. historii než umění. Z jeho četných spisků nejcennější je něm. autobiografie Das Leben der serbischen Lehrer Christian und David Wowanus, vyd. v Berlíně 1830.

Kopf Jindř. (Bukowinski, 1833—1884), dolnoluž. učitel a spisovatel, spolupracovník dolnoluž. týdeníku Casnika. Byl v lit. stycích s hornoluž. M. Hórnikem a s Čechem K. J. Erbenem, jemuž dodal pohádky do Slov. čítanky. Překládal z něm. drobné náb. zpěvy a duch. písně.

Kopf Maxim (* 1892), čes.-něm. malíř.

Kopfstein-Penk Václav, MUDr. (* 1863), ředitel okr. nemocnice v Ml. Boleslavi a vynik. chirurg. Žák Albertův a Maydlův. Četné odb. práce v čes. lék. čas.

Kopiář, sbírka opisů, odeslaných listin.

Kopidlanský, pseud. Fr. Gōbla.

Kopidlanský František Alois, pseud. Frant. Aloise Vacka.

Znak města Kopidlna.

Kopidlno, m. v Č., okr. Jičín, 2284 č. ob. Zámek s parkem a oborou; cukrovar. Odtud pocházejí Kopidlanští z K.

Kopie, přepis; zmnožení díla malířského nebo plastiky.

Kopinatec (Amphioxus lanceolatus Pall., ↷ Chorda), jednoduše utvářený živočich se strunou hřbetní, 5—6 cm dlouhý, bezbarvý s kopinatým tělem bez párovitých ploutví. Kůže sestává z jedné vrstvy.

Jemu i jeho příbuzným chybí lebka (odtud bezlebeční, Acrania), páteř, mozek a srdce. Kostru tvoří chorda dorsalis (↗). Nad ní je uložena mícha vpředu zduřená se smyslovým ústrojem ve stěně této zduřeniny. Otvor ústní, objatý tykadly, vede do velmi dl. střeva, jehož počátek je proražen žaberními štěrbinami; žábry ústí do dutiny žaberní (peribranchiální). Soustavu cévní tvoří tepna hřbetní a žíla břišní. Oběh krve působí stažitelné části cévy břišní; odtud trubosrdeční, Leptocardii, jako zvl. třída zvířat s chordou. Vakovité kapsy, za sebou uložené, představující pohlavní ústrojí, vyprazdňují pohlavní produkty do dutiny žaberní. K. žije s několika příbuznými na pobřežích většiny moří, kde leží až po ústa zahrabán v písku.

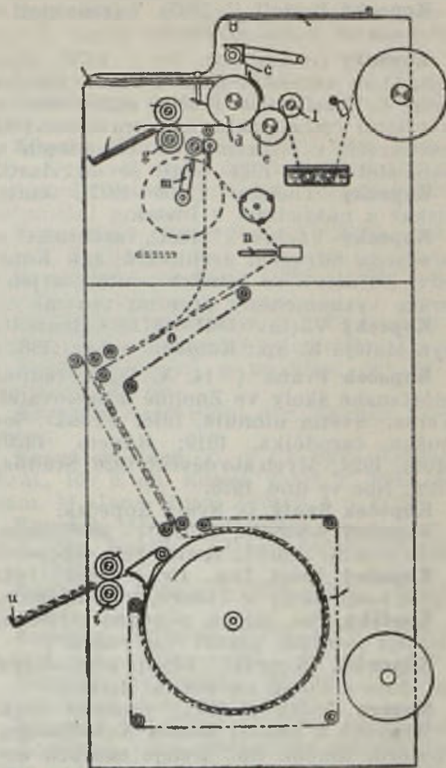
Kopiníci, voj. má v češtině dvojí význam: 1. jezdci, jejichž hl. zbraní bylo kopí (Lanzenreiter, lanciers, lancers); byli to zejm. středověcí rytíři, pozdější gens d'armes, kteří ve Francii dlouho byli opatřeni úplným oděním, konečně huláni (↗); — 2. pěchota, vyzbrojená dlouhými oštěpy (pikami, ↗), zv. též pikenýři (Pikeniere, piquiers, pike-men), jako byli švýcarské houfy, pak lancknechti, španěl. a franc. pěchota. Vymizeli poč. XVIII. stol. po zavedení bodáku.

Kopinovce, o. na Pod. R., okr. Mukačevo, 472 r. ob.

Kopírovací papír, průhledný papír ku prokreslování, napuštěný oleji, lakem n. fermeží, n. vyrobený příslušným mletím.

Kopírovací stroj, zařízení k mechanické reprodukci prostorových tvarů (pažeb ručnic, dýnek, soch, kopyt atd.) za použití modelu. Jeden bod zařízení (pojízdný, řídící hrot, tykadlo), přitlačuje se k modelu a pohybuje se jím po jeho povrchu; tento pohyb přenáší se kloubovým spojením na nůž, takže tento opisuje dráhy menší nebo větší, ale vždy tvaru modelu podobné (homotetické).

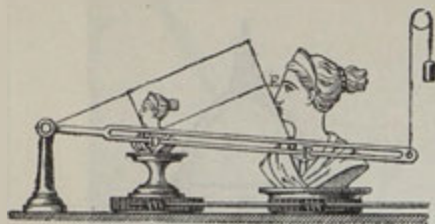
Kopírování (z lat.), mechanické rozmnožování písma a kreseb. Písmo, které má býti rozmnoženo, píše se kopírovacím inkoustem (↗ inkoust) nebo psacím strojem, jehož páska se v tomto případě napouští zvláštním, k tomuto účelu se hodícím inkoustem. Ke kopírování používá se kopírovacího lisu (vynalezeného r. 1780 J. Wattem), který se skládá ze dvou železných desek, které se přitlačují k sobě pomocí šroubu nebo páky a excentrického kotouče. Písmo, které má býti okopírováno, klade se na voskový papír, pokryje se navlhčeným kopírovacím papírem (neklížený hedvábný papír), po němž následuje opět voskový papír a všechny čtyři vloží se mezi desky kopírovacího lisu. Používá se též nepřetržitě pracujících kopírovacích strojů (↗ obr.), které se pohánějí ručně pomocí kliky nebo elektricky: Na desce a ležící originály kladou se postupně na stůl b, od-

Kopírovací přístroj Viktoria.

kudž se již samočinně dostanou přes c mezi válce d a e, dále mezi válci f a g do sběrné schránky h. Je-li třeba zhotoviti několik kopií téhož originálu, vede se tento nikoliv mezi válce f a g, nýbrž zpět na válec d. Kopírovací papír odvinuje se s válce i, proběhne vodou naplněnou nádržkou k, mezi válci l a e se přiměřeně osuší a mezi válce d a e dostane se do styku s originálem. Zde vznikající kopie rozříznou se nůžkami m a suší se pak buď u n, anebo vedou se pohyblivými pásy o, p, q do elektricky zahřívané skříně r, odkudž již suché dostávají se mezi válci s a t do sběrné skřínky u. — Lze též současně s originálem (ručně i strojem psaným) zhotoviti jeho kopii (jednu i více), vloží-li se mezi papír, na

který se píše originál, a kopírovací papír po jedné straně natřený uhlový papír. K psaní používá se též hrotu achátového

Přístroj ku kopírování soch.

nebo ze slonoviny, při čemž nutno pak použití po obou stranách natřeného uhlového papíru a svrchní papír musí býti průhledný.

Kopisch August (1799—1853), něm. básník. Objevil proslulou modrou jeskyni na Capri.

Kopista (fr.), opisovač; ten, kdo kopíruje umělecká výtvarná díla.

Kopisty (Kopitz), o. v sev.-záp. Č., nedaleko Mostu, (1921) 4990 ob. Hnědouhelné doly.

Kopitar Jernej (Bartoloměj), (1780—1844), slavista, dvor. bibliotékář ve Vídni; zasloužil se o cenná vydání staroslovanských literárních památek, zvláště o vydání církevně-slovanského ↘ Glagolita Clozianus. Sepsal gramatiku a pojednání o slov. nářečích. Jeho spisy uspořádal Miklosič.

Köpl Karel (* 1851), ředitel místodrž. archivu v Praze, něm. historik. Vydával regesta a diplomatář.

Koplikovy skvrny, modrobílé tečky a proužky na sliznici lícní, cenná známka pro diagnosu spalniček.

Kopp Ferdinand († 1881), č. spisovatel drobných povídek.

Kopp Josef, JUDr. (1827—1907), člen rak. parlamentu, advokát ve Vídni.

Kopp z Raumenthalu Johann, dvorský lékař Ferdinanda I. v Praze, něm. spisovatel. Sp.: Gruntovní a dokonalý regiment zdraví, přel. Hynek Krabice z Veitmile (1536).

Koppa, řecké písmeno. V klasické řečtině užívalo se ho jen jako číslice pro 90; v latině Q.

Koppe Georg (* 1870), něm. malíř v Praze.

Köppen Peter Ivanovič (1793—1884), ruský geograf a archeolog.

Köppen Fedor Petrovič (1834—1907), rus. přírodovědec.

Köppen Vladimír (* 1846 v Petrohradě), rus. meteorolog.

Koppit, nerost, fluor obsahující niobičnan vápníku, ceru, sodíku a draslíku se stopou železa a manganu; tvoří drob., hnědé, pravidelné osmistěny v zrnitém vápenci u Schelingen (Badensko).

Kopr, ↘ Anethum.

Kopra, rozkrájená a sušená jádra kokosových ořechů, obsahující as 60% tuku. Vyrábí se z nich kokosový olej.

Kopretina, ↘ Chrysanthemum L.

Koprivnica, chorv. m., 8115 ob., s' vyspělým zemědělstvím.

Koprivnica, o. na Slov., okr. Giraltovce, 576 ob.

Koprivštica, bulh. m. v Pirdopském obvodu, Sofijském okrese, ležící v údolí Sredné Gory na obou březích ř. Topolnice. Před osvobozením Bulharska byla bohatým městem, jehož podnikaví občané používali výsad turec. výběrčích daní a těšili se velkému vlivu. Na jaře r. 1876 zahájil zde revol. Kableškov povstání. Od osvobození Bulharska m. upadá a čítá dnes pouze 2165 ob.

Koprník-Násedlnice, o. v Č., okr. Mnich. Hradiště, 512 č. ob.

Koprofagie, pojídání výkalů, známka duševních chorob.

Koprofagové (řec.), zvířata, jež se živí výkaly jiných zvířat (druhy hmyzu, ryb a j.).

Koprolalie, nutkání k vyslovování neslušných slov, známka duševních chorob.

Koprolity (řec., kalokamy), exkrementy předpotopních zvířat, přicházející v podobě hnědé hmoty hlavně v t. zv. kloakových vrstvách a v kostních jeskyních.

Kopřiva, ↘ Urticaceae.

Kopřiva, pseud. Jana Klecandy.

Kopřiva Emil Jan Stanislav (* 25. VI. 1885), akad. malíř, portretista.

Kopřiva Ivan, pseud. Jak. Arbesa.

Kopřiva Josef (* 1905), úředník praž. magistrátu a čes. malíř.

Kopřiva Karel (1756—1785), hud. skladatel, varhaník.

Kopřiva Miloslav (* 30. I. 1894), civ. inženýr pro architekturu a pozemní stavby v Brně. Projektoval a vedl mnohé veř. stavby na Mor.

Kopřiva Petr, pseud. Petra Kopala.

Kopřiva Václav (1708—1790), varhaník v Citolibech, hud. skladatel.

Kopřivarius, pseud. Jos. Jar. Langra.

Kopřivka (urticaria), kožní choroba, vyznačující se vznikem pupenců, t. j. ohraničených bělavých zduřenin, zánětlivých a silně svědících. Tyto objeví se buď po zevních podnětech, jako dotknutím se kopřiv (odtud jméno), housenek, po bodnutí různého hmyzu n. po požití jahod, ústřic, krabů a vůbec látek, dráž-

dících střevo u osob ke k. náchylných (○ idiosynkrasie).

Kopřivná (Geppersdorf), o. na Mor., okr. Šumperk, 980 ob.

Kopřivnice (ms. na Mor., okr. N. Jičín, 4730 ob. (3706 č.). Tov. automob. a vagonů, brusírna skla. Vodárna.

Kopt (saze), jemně rozptýlený uhlík, vznikající nedokonalým hořením uhlíkem bohatých látek organických. Koptu používá se jako černé barvy a k tomuto účelu vyrábí se nedokonalým spalováním (za nedostatečného přístupu vzduchu) pryskyřicemi bohatého dříví, hnědého i černého uhlí, kamenouhelného dehtu, mastných olejů, petroleje, parafinu, ozokeritu, acetylenu a pod.

Kopta Josef (* 16. VI. 1894 v Libochovicích), čes. spisovatel. Býval bank. úředníkem, zúčastnil se čsl. odboje v Rusku, načež se stal žurnalistou. Literární činnost začal jako lyrik sbírkou Cestou k osvobození (v Sibiři, 1920), potom psal hlavně povídky a romány z válečných zažitků ruských: Třetí rota (1924), Pět hříšníků u Velryby (1925), Hlídač číslo 47 (1926) náležejí k nejlepším prózám toho oboru. Vydal též vzpomínkové dojmy, feuilletony a pokusil se i o divadelní hry.

Kopta Václav (1845—1916), čes. virtuos na housle.

Koptická řeč, nejmladší forma egyptské řeči, jíž se mluvilo od II.—XVII. stol., od X. stol. víc a více arabštinou zatlačovaná.

Koptické umění, umění křesťanských Egypťanů od III.—VIII. stol.; bylo před několika desítiletími důkladněji prozkoumáno a poznáno, hlavně vykopávkami na různých místech. Pozůstává v napodobení a schematisování helénských, byzantských a syrských prvků, hlavně pod vlivem staroegyptského umění. Jest sice hrubé, ale důležité jako předloha islamského umění.

Koptové, křesťanští potomci hamitských Staroegypťanů. V dolním Egyptě smíšeni s krví semitskou, ukazují staroegyptský typ. V městech jsou řemeslníky (hodináři, zlatníci), obchodníky, úředníky. Koptická církev má sama v Egyptě přes 850.000 příslušníků; hlavou její je patriarcha alexandrinský v Kairu.

Kopula (lat.), spojuje ve větě podmět a přísudek; též u varhan.

Kopulace (lat.), v logice spojení podmětu a přísudku spojkou (kopula). — U jednobuněčných organismů úplné a trvalé spojení dvou buněk i jader b. (karyogamie) na rozdíl od konjugace (○); k. odpovídá oplodnění u vícebuněčných organismů. — U vyšších zvířat kopulační orgány ○ pohlavní ústrojí. — K. lidově sňatek.

Dom ve Florencii od Brunellesca (1420—1434).

Kopule, vypouklý strop neb střecha z kamene, dřeva neb betonu. Uprostřed je otvor, na němž je často vystavěna věžička (laterna). Nachází se již u Řeků a Římanů (Pantheon). V XIX stol. byla k. oblíbeným architekton. řešením.

Konstrukce kopule byzantinské.

Kopva, ○ Citrullus.

Kopyšník, ○ Hedysarum.

Kopytníci (Ungulata) jsou skupinou ssavců s mnoha druhy, vesměs býložravými, z nichž člověk si určité druhy vybral a zdomácnil. Celé jmenované skupině dostalo se jména podle kopyta, které obklopuje jako rohovitý útvar poslední článek prstu. Chrup je úplný a sestaven je podle vzorce 3, 1, 4, 3. Jako u všech býložravců, tak i zde jsou stoličky s velkými korunami. Dělíme je: I. ř. Condylarthra, vymřelí. II. ř. Litopterna, zachován v terciéru v Již. Americe. III. ř. Amblypoda jsou živočichové severoamerického eocénu. Pantolambdidae přecházejí až ve veliké zástupce. IV. řád Notoungulata v jihoamerickém eocénu. Ze žijících řádů jsou to: V. řád. Hyracoidea. VI. řád. Proboscidea. VII. řád Sirenia a vymřelý VIII. řád Embrithopoda (Arsintherium Andrews). Další žijící IX. řád jsou sudokopytníci (Artiodactyla) a X. řád lichokopytníci (Perissodactyla).

Kopyto (lat., ungula), rohovitý povlak konečného článku u prstů některých ssavců, přenesené celý konečný článek. Kolem k. rozvětvuje se systém

Composita

(složnokvěté, jazykokvěté).

1. Jestřábník. 2. Čekanka. 3. Smetanka (pampeliška). 4. Locika.

Příloha Nového velkého ilustrovaného slovníku naučného.

krevních cév, jež přivádějí a odvádějí krev do kosti kopytní a částí přiléhajících. Rohovou část k. tento systém neprostupuje, proto tato jest bez všelikého citu. K. má býti chráněno před vlhkem a vysch[illegible] tím, má býti správně ořezáno; na do[illegible] okraj rohové stěny (okraj podkovon[illegible]ý) přikládá se podkova, která zmirň[illegible] opotřebování k.

Koquilly (fr.), [illegible]řápky, zvláště ulity, v nichž jsou jem[illegible] jídla.

Kor, největší [illegible]starohebrejská míra dutá = 10 bathům obsah rozmanitý, asi 201 nebo 364 l.

Korab, nepřístupný vrch Šar planiny, 2600 m.

Koráb Alois Julius (* 1874), rada v. z. soudu a čes. spisovatel v Č. Budějovicích. Sp.: Trosky mých snů (1896), Trocnov (1920). Napsal četné proslovy.

Koráb Jan, pseud. Rudolfa Eliáše.

Koráb Josef (1859—1902), profesor pražské konservatoře a virtuos na flétnu.

Koráb Julius (1844—1890), prof. a inspektor v Plzni. Sp.: Vývoj knihtiskařství a české prvotisky (1880), Pamětní kniha města Plzně od M. Hrušky.

Korabinski Jan Matěj (1740—1811), prof. v Bratislavě. Sp.: Geographisch-historisches u. Produkten-Lexikon v. Ungarn (Pressburg, 1786), Atlas regni Hungarici portabilis a j.

Korač Vitomir (* 1877), chorv.-srb. politik, social. novinář.

Korais Adamantios (1748—1833), helénista, první reformátor novořecké řeči.

Korakan, ↝ Eleusine.

Korále skleněné, skleněné perly lisované z měkkých skleněných tyčí, jsou často facetovány, aby lámaly světelné paprsky.

Korálové, ↝ polypi.

Korallin (peonin), červené barvivo; vzniká zahříváním aurinu s ammoniakem, jest pravděpodobně pararosanilinovou solí kys. rosolové.

Koralice, ↝ Coralliorrhiza.

Korálové ostrovy a útesy, kolonie korálových živočichů (hvězdic, meandrinů, madreporů, milleporů, bryozoů atd.). Útesy stavící koráloví živočichové žijí

Korálový ostrůvek.

pouze v mořích, jejichž teplota neklesá pod 20°, zvláště mezi 28° sev. a již. zem. šířky, v Červeném moři až do 30° sev. šířky. Korálové žijí až do hloubky 60—80 m, ojediněle až do 90 m. Rostou keřovitě vzhůru proti příboji, takže každý kus skládá se ze stonku a svršku. Vápencem bohaté exkrementy četných v okolí korálových kolonií žijících ryb, raků a jiných živočichů mísí se s korálovými zbytky a vyplňují všechny skuliny, čímž vzniká velmi pevný korálový vápenec. Na stavbě korálových útesů se účastní polypi (↝) až k vodní hladině za odlivu, na nich se pak usazují vápencové řasy, které snesou obnažení za odlivu. Vlny a vítr nakupí pak korálové úlomky do výše. Takto dosáhnou korálové útesy takové výšky, že vyčnívají z vody i za přílivu a mohou se pak na nich usaditi různé rostliny jako kokosová palma, pandanus, chlebovník a j. — **K. ú.** nazývají se pobřeží pevniny a ostrovů, obklopující korálové útvary, korálovými ostrovy isolovaně uprostřed moře z vody vyčnívající větší korálové útvary a atolly (lagunové útesy), nízké, úzké, oválné, zřídka kruhovité ostrovy a prstence, které se zvedají příkře ze značné hloubky až k hladině a uvnitř uzavírají nejvýše 90 m hlubokou vodní nádrž (lagunu).

Koramisovati (lat.), osvědčiti, ↝ coram.

Korán (čtení), arabsky psaná nábož. kniha mohamedánská, obsahuje zjevení Mohamedovo. Podle mohamedánské víry byl věčný božský původ sdělen částečně andělem Gabrielem Mohamedovi. Sbírka textů byla pořizována za kalifa Abu Bekra (632—634) a skončena za třetího kalifa Otmana (644—656). K. je rozdělen uměle na 114 kapitol (sur) velmi nestejného objemu. Obsahem je věro- a mravouka, předpisy civilního a trestního zákona, zdravotní policie a politiky, vše bez systematického pořádku.

Koranda Václav, starší, táborský kněz, působil v letech 1420—1453.

Koranda Václav, mladší (1424—1519), profesor, rektor, administrátor konsistoře podobojí a spisovatel nábož. traktátů. Manuálník M. Václava K. vydal Josef Truhlář (188). Lit.: Listy filolog., 1912.

Korax, sicilský řečník z V. stol. př. Kr., zakladatel rétoriky.

Korbel, skleněná nebo cínová nádoba k pití, válcovité, rozšířené formy, užívaná v XVI. a XVII. stol.

Korbel František (1830—1920), vynikající čes.-amer. průkopník, továrník, milionář; r. 1848 prchl z Prahy, kde studoval na technice, do N. Yorku a provozoval tam doutnikářství. Tam přišli později i jeho bratři. Za občan. války zakoupil v Kalifornii pralesy a začal pěstovati vinnou révu na vykácených pozemcích,

jakož i zřídil továrnu na doutníky v San Francisku. R. 1892 byl rak. konsulem.

Korbel Jan Mario, součas. českoamer. sochař.

Körber Adolf (* 1887), akad. malíř v Praze.

Körber Ernst von (1850—1919), rak. státník, min. předseda za Frant. Josefa (1900—1904). Provedl sice vyrovnání s Uhry (1902), ale poněvadž se postavil proti germanis. snahám něm. levice, donucen k odstoupení. Od února 1915 spol. min. financí, v r. 1916 jmenován znovu min. předsedou, ale po třech měsících odstoupil.

Körber Pavel (1862—1925), čes. malíř a nakladatel.

Körber Vilém († 1899), čes. žurnalista, vůdce teoretických anarchistů v Čechách.

Korbut Gabrjel (* 1862), pol. lit. historik.

Korczak Janusz (* 1878), pol. spisovatel.

Korča, nejv. m. v již. Albanii, 25.598 ob., 835 m n. m.

Korčian František Bedřich (1877—1929), hud. skladatel a spisovatel. Sp.: Katechismus hry na housle (1918).

Korčula (it. Curzola), dalmat. ostrov, 276 km² s 20.300 ob. Hlavním zdrojem příjmů jest vinařství a pěstování oliv, stavba lodí, rybářství a plavba. Hl. m. jest Korčula.

Kord (Degen, epée, sword), druh rovného meče s úzkou čepelí, sestrojený jen k bodání, nikoli k seku. Měl v různých dobách různé tvary, zejm. co do jílce, jenž býval proveden v ozdobném tvaru a opatřen různými obloučky, chránícími ruku; měl však vždy ostrou, dvojitě broušenou špičku. Dnes zaveden v těžší formě u jezdectva (franc., něm.), v někt. arm. u důstojníků, ale zejm. jako doplnění civilních stejnokrojů (vyslanců, členů Académie française a j.). Pochva je pravidlem kožená, jen u voj. k. kovová.

Kordač František, ThDr. a PhDr. (* 1852), čes. bohoslovec, filosof a politik, od r. 1885 rektor semináře v Litoměřicích, od r. 1905 prof. filosofie křesť. v Praze, od 16. IX. 1919 arcibiskupem pražským. 1918 člen Nár. výboru a revolučního Nár. shromáždění. Zbudoval arcibiskupské gymnasium a nový seminář (1925, 1927). Hluboké filosof. vzdělání a vysoce inteligentní osobnost učinily jej representantem katol. myšlenky v čes. národě. Hl. díla: Bohosloví a Bůh (1915), Církev (1916), K otázce volné školy (1907), O manželství (1919), O úkolech křesťanské charity (1917), Teologie v organismu věd universitních (1907), Věda a víra (1921). Spolupracoval na Českém slovníku bohovědném.

ThDr. a PhDr. František Kordač.

Kordax, rozpustilý sbor. tanec staroatických komedií.

Kordeš Bořivoj, pseud. Fr. Pravoslava Voláka.

Kordiální (lat.), srdečný, důvěrný.

Kordierit (dichroit, jolith), nerost, křemičitan hořečnato-hlinitý, nachází se v krátkých, kosočtverečných sloupcích nebo celistvý a vrostlý, bezbarvý, modrošedý až fialově modrý, vyznačuje se znamenitým di-, resp. trichroismem, tv. 7—7.5, v žule, rule a na rudních ložiskách, též v mladších vyvřelinách a v kontaktně metamorfních horninách.

Kordillery (kordiljery, špaň. Cordilleras [kordiljeras], pásma horská), je jméno, které dali španělští objevitelé všem vysokým pohořím amer. Vědecký zeměpis zachoval je pro toto nejdelší zvrásněné pohoří světa (přes 15.000 km), provázející záp. pobřeží amer. od Ohňové země (56° j. š.) až k průl. Beringovu (69° s. š.). K. tvoří hl. rozhraní vod a důležité rozhraní podnebí. Příznačná jsou vysoká, rovnoběžná pohoří, která uzavírají rozlehlé planiny neb hluboká podélná údolí a ohromná délka při šířce poměrně nepatrné. Jihoamer. K. (Andy) liší se geol. i tvarem v lecčems od K. sev.-am. Mezi oboje jsou vsunuty K. stř.-am. jako cizí soustava s odlišným vývojem. — 1. Andy (Cordilleras de los Andes). Soustava And, pokrývající přes 1.8 mil. km², má délku (se všemi záhyby) 7300 km, největší šířku 920 km, nejmenší (v již. Chile) 178 km; stř. šíře činí 500 a stř. výška 3000—3500 m. Hlubší průsmyky, ulehčující styk mezi vých. nížinami a pobř. Tichého oceánu, jsou jen na nejzazším s. a j. V A. bolivijských a peruánských není nižších průsmyků pod 4000 m. Z chilských hl. K. vybíhají na vých. argentinské vysočiny výběžky Antikordiller. K s. táhne se nyní zřetelně z. a vých. pásmo, které uzavírají mohutnou vysočinu. To jsou střední A. Začínajíce v s. Chile a Argentině, dosahují největší šířky a výšky v Bolivii (3000—4000 m), pokryty jezery, většinou bez odtoku (Titicaca, Aullagas) a solnými bažinami. Vých. i záp. hřbet chová mohutné sopky (Illampu, 6617 m, Sajama, 6415 m). Kde pobřeží zahýbá k s.-z., počínají stř. K. V oblasti peruánských K. zúžují se náhorní roviny a ustupují k s. velkým

2000—3000 m hlubokým podélným údolím. Příznačné je i rozdělení horstva na mnoho hřebenů. — 2. K. středoamerické sáhají od nížiny Panamské k šíji Tehuantepecké. Jsou 1500 km dl., stř. šířka 125 km, nejvyšší vrcholy dosahují 4200 m. Horská soustava je tu celkem jednotná, ačkoliv ji příčné údolí řeky Rio San Juan a jez. Nicaraguajského (♀) dělí na dvě části. — 3. K. severoamerické sáhají od šíje Tehuantepecké k průl. Beringovu. Jejich délka činí 8000 km, největší šířka 1700 km. Rozlohou (8 mil. km²) daleko převyšují j.-am. Andy, ale nedosahují jich výše. I zde jsou veliké náhorní roviny uzavřeny okrajovými horstvy. K. vlastní s.-am. (USA., Kanada, Aljaška) skládají se z krystalických břidlic, paleo- a mesozoických vrstev, mladých sopečných hornin, třeti- a čtvrtohorních útvarů. Také s.-am. K. spadají příkře k Tichému oceánu, na vých. pomaleji, připojujíce se k širým vysočinám Skalistých hor: v Texasu na pusté Llano Estacado, na s. k prériím USA. a Kanady. K. USA. člení se na hory Skalisté (Rocky Mountains, ♀), K. pacifické a vysočiny a úvaly oběma horskými skupinami uzavřené. K. pacifické dělí se na Sierru Nevadu (Mount Whitney, 4419 m, nejvyšší vrchol kalifornský) a pohoří Kaskádové (♀, Vodopádové pohoří) s obrovitými sopkami (Mount Rainier, 4316 m). K tomu přistupuje podélné údolí kalifornskooregonské a Pásmo přímořské (Coast Ranges), přes 3000 m vysoké. Vysočinu mezi horami Skalistými a pacifickou Kordillerou zaujímá plošina Coloradská, Velký úval (Great Basin) a ohromná ztuhlá lávová pole plošiny Columbijské a Hadí řeky. K. kanadskoaljašské mají jednotlivá pásma úže stlačena; stř. šířka činí jen 700 km. Vých. pásmo K. zove se i v Kanadě Rocky Mountains; jeho vrchol Mount Columbia (4330 m) je nejvyšší horou v Kanadě. Končí u moře Beringova jako Endicott Range. Pacifické pásmo K. vyplňuje Brit. Columbii jako kanadské Pásmo přímořské (Coast Range, pohoří Kaskádové, Alpy přímořské). Jako pevně související řetěz jeví se pobřežní K. v ledovci pokrytých Alpách sv. Eliáše (Hora sv. Eliáše, 5486 m, Mount Logan, 6050 m); na poloostr. Aljašce se stále více snižují, až se v ostr. Aleutských zvedají nad hladinu moře pouze ještě nejvyšší vrcholky. Pokračování kanadských Alp přímořských tvoří v Aljašce řetěz Wrangelův (4938 m) a Aljašský s Mount Mc Kinleyem (6187 m), nejvyšším to vrcholkem Severní Ameriky.

Kordofan, krajina ve vých. Africe, nyní prov. anglo-egypt. Súdánu, 308.200 km² s (1925) 534.286 ob. K. má jen periodicky plná řečiště. Rostou tam tamarindy, baobaby, datlové palmy a akácie, jež poskytují vyváženou arabskou gumu. Obyvatelstvo tvoří nyní na j. zatlačené kmeny Nuba a Fundž v pohoří Dar Nuba. Pěstují šafrán, tabák, bavlnu, chovají koně, velbloudy, osly, mezky a ovce.

Kordon (z fr. cordon, šňůra), rozestavení voj. stráží neb strážných, v nepřetržitém řetězu; na př. zdravotní k., pravidlem na hranicích, ohrožených epidemií neb na rozhraní mezi frontou a etapou, kde se zjišťují ranění.

Kordoš Gustav († 1908), slov. pedag. spisovatel, prof. reálky v Levoči, autor několika slov. učebnic. Pod pseud. Magurský psal do časopisů a vydal Ľudové prednášky.

Korduán, kozí kůže, blízká safiánu a maroquinu, ale neleštěná.

Korduba Myron (* 1876), ukrajinský histor., prof. varšav. univ. Hl. studie K. z dob hetmana Chmelnyćkého (♀): Proba avstrijškoho poserednyctva miž Chmelnyćkym i Polščeju, Venecijśke posolstvo do Chmelnyćkoho a j.

Korea, japon. kolonie na vých. pobřeží Asie (33° 7′ a 43° 1′ s. š. a 124¼—130⅔° v. d.), 220.741 km² s (1925) 19,519.927 ob.; zaujímá severojižně probíhající poloostrov 800 km dl. a 160—300 km široký. K. je většinou hornatá. V sev. K. (sev. od zátoky Woensan a řeky Tadong) nejvyš. hora Pepi-san, 2543 m. Již. K. značně rozbrázděná, vystupuje od Žlutého moře do výše 1800 m a příkře se sklání k Japonskému moři. Základ z krystalinických břidlic, často s granitem, dioritem a porfyrem, chová četná ložiska žel. rudy, měděné, olověné (se stříbrem) i křemen, doprovázený zlatem. Podnebí je zdravé, V zimě je sucho, vítr vane od pevniny, v létě vítr od moře přináší hojně dešťů. Květena jako v Číně, v horských lesích magnolie, jasany, duby, smrky. Zvířena náleží k palaearktické oblasti (tygr, rys, srnec, divoký kanec), na jihu se blíží k orientální (opice). — Obyvatelstvo: 1925 bylo 19,519.927 ob., z toho (1924) 411.595 Japonců, 36.981 cizinců (v hlav. městě a přístavech), 33.654 Číňanů, 800 Američanů a j. Korejci se počítají k Mongolům. Státní náboženství je budhismus. Řeč je příbuzná japonské, s hojnými slovy čínskými. Kromě japonských deníků vycházejí i korejské. R. 1923 založena universita v Soeulu. Obyvatelstvo je pracovité,

Korejský znak.

chudé; japonská nadvláda přinesla rozkvět hospodářský i kulturní. Hl. zaměstnáním je zemědělství. Průmysl hl. potravinářský, železářský, dřevařský i textilní. Železnice zakládány od r. 1904 Japonci a připojeny na mandžurskou síť. R. 1925 měla K. 2720 km železnic. Silnice jsou ve špatném stavu, průsmyky jen v létě používatelné. Mince jsou od r. 1909 japonské. V čele K. stojí vedle generálního guvernéra, jmenovaného mikadem, centrální rada. K. se dělí v 13 provincií (v čele guvernéři). Hl. m. Soeul. R. 1910 se K. stala provincií japonskou. Japonsko se všestranně snažilo K. hospodářsky i kulturně povznést.

Korec, ↘ strych.

Korec Jan, PhDr. (1856—1913), prof. a literární historik.

Korec Tomáš, ThDr. (* 1863), profesor náboženství a katolický spisovatel.

Koreferent (lat.), spolureferující, vedlejší zpravodaj.

Koreff Oscar D., souč. novinář v Pittsburce.

Korek (lat. suber), trvalé pletivo rostlinné, tvořené těsně spojenými buňkami bez živého obsahu, jež chrání vnitřní pletiva před vypařováním a mechanickými úrazy. Některé stromy, jako korkový dub (Quercus suber), mají tlustý obal korkový; ochranná pletiva korková mohou se však vyskytovati také uvnitř rostliny. Rovněž rány po přirozeně opadalých částech rostlinných (listech) se zajizvují korkovou vrstvou. K., přicházející do obchodu, pochází z dubů rostoucích v Středozemí. Nejcennější k. poskytuje vnitřní vrstva kůry. Korková kůra se může v intervalech 8—10 let odebírati až dosáhne dub věku 150 let. Nejhodnotnější k. dodává Katalonie. Jeho vlastnosti (pružnost, neprostupnost pro tekutiny a plyny, odolnost vůči vnějším vlivům, nepatrná váha) činí z něho důležitý technický materiál.

Korekce (lat.), zlepšení, oprava, při pozorování opravy příčiny možných chyb.

Korektiv (franc.), prostředek sloužící ke zlepšení určité věci.

Korektní (lat.), odpovídající určitým pravidlům, správný, bezvadný.

Korektor (lat.), opravovatel, obzvláště tiskový.

Korektura (lat.), korektory opatřené označení tiskových chyb, jež vznikly sazeči, dále rozpory správného pravopisu, interjekcí, zkracování atd.

Korekturní zásilky, vedou se v poštovnictví jako částečné tiskopisy.

Korelace (novolat.), souvztažnost; vztah dvou slov nebo vět na sobě; na př. onen — který, jak — tak. — V logice ↘ korelát. — V biologii označení pro protivné, souvztažné části téhož údu, to znamená, že se oba při činnosti vzájemně doplňují nebo podporují.

Korelační počet, ze zkoumání vzájemných vztahů mezi velikostí tělesnou rodičů a dětí odvozená, později Pearsonem a Kruegerem vypracovaná metoda počítání, kterou je možno stanoviti stupeň pravděpodobnosti (korelační stupeň), kterou jest kolísání nějakého znaku přiřazeno kolísání jiného znaku.

Korelát, označení pro pojmy nebo věci, jež si vyžadují vzájemné souvztažnosti a jsou jí podmíněny tak, že se jedno nedá mysliti bez druhého.

Korepetovati (novolat.), opakovati, s někým probírati opakování; korepetitor.

Korespondence (novolat.), výměna dopisů, obchodně i soukromě. Slova k. se používá též jednostranně, obzvláště při uveřejňování dopisů význačných osob, členů Akademie nebo při příležitostných a pravidelních dopisovatelích do novin nebo korespondenční kanceláře. (Obchodní k., parlamentní k., tiskové k.). V žurnal. rozeznáváme dopisovatele: 1. politické, kteří podávají zprávy o politických událostech; 2. místní dopisovatele, kteří podávají zprávy t. zv. ze dne; 3. dopisovatele feuilletonů, kteří se starají o zábavu čtenářů.

Korespondovati (novolat.), odpověděti, dopisovati si s někým; býti činným jako dopisovatel.

Korf Sergej Aleksandrovič (* 1876), ruský právnický spisovatel, profesor v Helsinkách.

Korfanty Wojciech (* 1873), pol. státník; zasedal již na ř. něm. sněmu. Pracoval pro připojení Hor. Slezska k Polsku; ministr, místopředseda min. rady.

Korfu (u Řeků Kerkyra, Korkyra), nejsevernější z Jonských ostrovů, odtržená část pohoří Epirus, u vchodu z Jonského moře do moře Jaderského. 712 km² s (1920) 93.091 ob. Má teplé a dešti bohaté zimy a horká, suchá léta. Pouze dvě stále tekoucí řeky, ale četné prameny. Zvířena je chudá, chov dobytka bezvýznamný, pěstuje se kukuřice a pšenice. Značné je pěstování brambor a olivy. Od ledna 1916 do listopadu 1917 byl sídlem srbské vlády. Jihozáp. stojí 1890—1891 zbudovaná vila Achilleion cís. Alžběty rak., nyní majetek řecké vlády. — K., řecký nomos, zaujímá ostrovy K., Paxos a Antipaxos, 949 km² s (1920) 122.492 ob. Hl. m. K., zároveň hlavní místo na ostrově K., má 26.954 ř. ob.

Koriatovičov, pseud. Joz. Rumana.

Koridor (fr.), chodba, z níž vedou dveře do pokojů. — Přeneseně hraniční pruhy, jež objímají cizí kraj, jako polský koridor s Vislou, jenž Polákům dovoluje přístup k Východnímu moři.

Korigenda (lat.), chyby, jež se mají opraviti, ☞ korektura.

Korigovati (lat.), zlepšiti, opraviti.

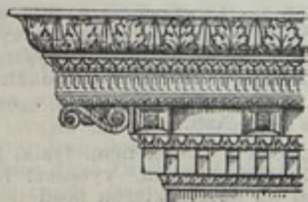
Korimov, pseud. M. Kovalevského.

Korin Ogata, pseud. japon. malíře a výtvarníka Kariganeya Tojuro († 1716). Podle něho nazývá se umělecká škola japonská, která spojuje v nový styl prvky čínského malířství doby Ming a japonské školy Kano a Tosa.

Korinfskij Apollon Apollonovič (* 1868), ruský básník.

Korinna, řecká básnířka z Tanagry. Žila kol 500 př. Kr. Psala písně, k nimž čerpala látku z domácích pověstí.

Korint (Korinthos), řec. m. na Peloponésu na Isthmu, hl. m. krajiny K., ve starověku první obchod. m. Řecka. Již v pravěku bylo ve spojení s Foeničany a již tehdy slynulo řemesly (tkalcovství, barvířství, kovolitectví) a námořnictvím. Moc jeho zvýšilo založení četných kolonií. K. stal se průchodním m. zboží italského, ilyrského a asijského. Přes četné války ještě ve II. stol. př. Kr. byl K. slavným m. Od r. 1897 byly podniknuty četné vykopávky, které prozradily topografii starého města. Nedaleko m. byly dva přístavy: Lechaeon při zálivu Korintském a Kenchrea na druhé straně šíje při Saronském zálivu. Hrad města, Aktokorint, byl těžko přístupný, stával na 575 m vysoké skále. Až do novověku byl dobrou pevností; nyní jest v troskách. — Nový K. leží v řeckém nomu Argos-K. (5116 km², [1920] 163.155 ob.), má 641 ob., sídlo arcibiskupa, celního úřadu, železniční uzel. 2 km sev.-vých. ústí průplav korintský, kterým se značně zkracuje plavba do Pirea (o 325 km). O tento průplav pokoušel se již Nero, ale marně. Práci podnikla r. 1881 francouzská společnost a po úpadku spol. řecká. Průplav byl otevřen r. 1893. Jest 6300 m dlouhý.

Korintská římsa.

Korintská římsa, ve stavitelství nejvyšší plocha stavby, na které spočívá krov střechy.

Korintský záliv (Lepantský záliv), největší záliv Jonského moře v Řecku, hluboko se do země zarývající a dělící střední Řecko od Peloponésu.

Koritnik, pohoří v Makedonii na albánské hranici, jihozáp. od Prizrenu. Nejvyšší hora Koritnik, 2394 m.

Koritnik Gregor (* 1886), slovin. spisovatel.

Korjakové, staroasijský národ na nejdálnějším ruském východě o 8000 duší. Jsou příbuzni Čukčům.

Korkisch Hubert, Dr. (* 6. I. 1878), docent něm. techniky v Praze a vydavatel Prager Zeitschrift für Sozialversicherung. Odborník a něm. spisovatel o pojišťovnictví.

Korková kyselina (kys. suberinová), $C_8H_{14}O_4$, vzniká působením kys. dusičné na korek nebo mastné oleje, tvoří bezbarvé, v horké vodě snadno rozpustné jehlice, tající při 140°.

Korkové dřevo, lehké, měkké, korku podobné dřevo, sloužící k výrobě plováků, čaj. krabic, nábytku atd. Pochází ze vzácných dřevin mimoevropských.

Korkunov Nikolaj Mich. (1853—1904), rus. státník a právník, napsal: Istorija filosofii prava, Russkoe gos. pravo, Ukaz i zakon a j., uplatňoval vždy zvláštní názor na stát, státní právo a moc státní vůbec.

Korkusova Huť (Korkushütten), o. na úpatí Boubína v j. Č., okr. Prachatice, 302 n. ob. Výroba dřevěného zboží.

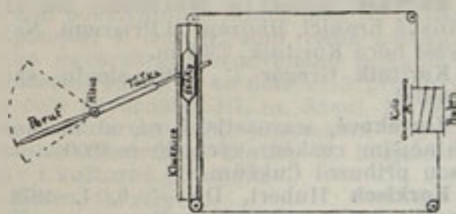
Korlát, o. na Slov., okr. Feledince, 828 ob. (235 čs.).

Korma, záď lodní.

Kormidlo (Steuerruder, gouvernail, steering gear), zařízení, jímž se mění směr plavidla. V nejstarších dobách to bylo dlouhé veslo (opačina), upevněné buď na jednom boku (pravém, odtud název Steuerbord), nebo 2 opačiny po obou bocích zádi (antické lodi); ve středověku pak deska otáčivě upevněná ve středu zádi, jíž bylo lze pohybovati s paluby. Dnešní k. se skládá z vertikální perutě, ponořené ve vodě a upevněné na dříku, zavěšeném na zádi lodi. Hlava dříku tvoří čep, kol něhož se peruť otáčí a vybíhá buď v kormidelní jho, s jehož obou konců vedou řídicí provazce (u malých člunů), neb v kormidelní tůčku, od níž vede převod ke kormidelnímu kolu. Nejběžnější zařízení je to, že tůčka (obr. 1., pohled shora) je volně prostrčena sáňkami, jež se pohybují na kluznici pomocí lana, vedeného kladkami k bubnu,

na němž je navinuto. Otáčíme-li buben kolem, opatřeným rukojeťmi, navinuje se lano na jedné a odvinuje na druhé straně; tím smýká sáňkami, jež unášejí tůčku a obracejí s ní spojenou peruť. Ježto pohyb tůčky vyžaduje dosti pro-

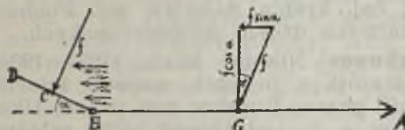
Obr. 1

Obr. 2

Obr. 3

storu, nehodí se toto zařízení pro lodi s úzkou kormou a užívá se tam tudíž šroubového nebo t. zv. patentního k. (obr. 2.). Hlava dříku tvoří krátké jho, s nímž jsou na čepích spojena táhla, na nichž jsou rovněž na čepích upevněny 2 kulisy, pohybující se na vodicích tyčích. Kulisy jsou spojeny s maticemi, majícími opačné závity a pohybujícími se na šroubovém vřetenu, jehož obě polovice jsou opačně vinuty. Vřeteno tvoří hřídel, spojený buď přímo s kormidelním kolem, nebo se servomotorem, parním neb elektrickým (u vel. lodí), jenž je řízen kolem s velitelského můstku. Otáčením vřetena pohybuje se jedna kulisa dopředu, druhá dozadu; jho a s ním peruť se natočí tak na jednu nebo na druhou stranu. U většiny marin je zařízení takové, že při natočení kola napravo se peruť obrátí také napravo a celá loď se tudíž obrací napravo. V angl., amer., ital. a norské marině je však tomu naopak; při povelu: „kolo napravo“, se otočí peruť a tudíž i loď nalevo. Největší výchylka peruti je asi 35°. — Působení k. spočívá v tom, že při vychýlení peruti BD (obr. 3.) o ∢ α z osy lodi AB, plující směrem šípu, narážejí proudy vody na peruť, takže vzniká síla f, jejíž působení lze klásti kolmo do bodu C blíže středu peruti. Síla f je úměrná ploše peruti, čtverci skutečné rychlosti lodi a sin α; ona působí otáčení lodi kol těžiště G. Složka f cos α způsobuje (nepatrný) boční odchyl lodi; složka f sin α zmenšuje rychlost lodi; mimoto působením odstředivé síly se loď naklání na vnější bok. Ježto střed tlaku f je blíže středu peruti, lze zmenšiti sílu, potřebnou k obrácení peruti tím, že ji vybalancujeme, t. j. zavěsíme tak, že se neotáčí kolem kraje, nýbrž kol svislé osy, vedené asi v ⅓ od kraje (balanční n. kompensované k.). — Ponorky a letadla mají vedle směrových k. ještě k. hloubková (výšková), jejichž peruti jsou umístěny na ose horizontální a působí obdobně změnu v horizontální dráze plavidla neb letadla. U ponorek jsou pravidlem 2 napřed a vzadu; jejich sklon musí býti napřed opačný než vzadu, aby plavidlo klesalo neb stoupalo. Totéž platí u letadel. Nyní bývají podvojná hloubková (výšková) k. umístěny vždy v párech po obou bocích, napřed a vzadu.

Kormin, pravý přítok Styru, do kterého ústí u Czartorysku.

Kormoráni (Phalacrocorax) tvoří bohatou čeleď ptáků z řádu veslařů. Mají štíhlé, válcovité tělo, dlouhý krk, malou hlavu, zobák dlouhý, silně hákovitě zahnutý, nohy s krátkým běhákem a dlouhá tupě zaostřená křídla. Vyskytují se ve všech dílech světa u vod slaných i sladkých, v zemích vysokého severu, většinou však v mírném pásmu. Na zemi se pohybují neobratně, ale létají velmi dobře a nejraději zdržují se na vodě, kde plovou a potápějí se s úžasnou vytrvalostí a obratností. Jsou nenasytní a roztažitelný jícen dovoluje jim polykati i značně velké ryby a působí svou žravostí citelné škody rybářům. Hnízdí společně na skalnatých ostrovech. — K. obecný, mořský krkavec (Ph. carbo), 90 cm dlouhý, rozpětí křídel 150 cm, žije na pobřežích Evropy a v zimě ve velkém množství v Africe a v Sev. Americe. Zalétá časem i do Čech. — K. chocholatý (Ph. graculus), zdržuje se více na severu a výhradně u moře. — K. malý (Ph. pygmaeus), velmi plachý, domovem na vodách sladkých v jihovýchodní Evropě, v severní Africe a jižní Asii.

Korn Artur (* 1870), něm. fysik, profesor v Charlottenburku, vynalezl r. 1906 fotografii na dálku, kterou později velmi zdokonalil.

Korna (Gurna), m. v britském mandátu Irak (Mesopotamie), 2000 ob., hl. Arabů. Do 1908 spojovaly se zde Eufrat a Tigris.

Kornak (sanskrt.), vůdce slonů.

Kornat, jugosl. dalmat. ostrov, pokrač. ostr. Lunga (it. Incoronata), 20 km dl.

Kornatcovité (Corticiaceae), samostatná čeleď hub rouškatých, s plodnicemi jednoduchými ve tvaru chomáčků, pavučin nebo korovitých povlaků, celou plochou k podkladu přirostlých. Jednotlivé rody dají se jen mikroskopicky od sebe odlišiti. — Kornatec mléčný (Corticium lacteum), vytváří na korách stromů kožovité plodnice, k. modravý (C. caeruleum) modravé, na odumřelém dřevu v podzimu. Na pařezech různých stromů k. srstnatý (Stereum hirsutum) s plodnicí svrchu hnědou, zespodu oranžově žlutou; k. kadeřavý (S. crispum), s rouškem šedohnědým při dotyku krvavějícím; kornatka dubová (Peniophora quercina), masově zbarvená.

Kornatění žil, ⚲ arteriosklerosa.

Kornel Jan, pseud. F. K. Harlase.

Korneuburg, m. v Dolním Rakousku, 8653 ob. Leží na Dunaji naproti Klosterneuburku, má staré hradby, gotický chrám, průmysl chemický, textilní a výrobu klavírů.

Körner Jan (1873—1929), profesor v Chrudimi. Sp.: Počty ve škole odbor., mistrovské (1923), Karel Pippich (1925).

Körner Jiří (1718—1772), luž. spis., rodem Němec z Pölvic u Cvikavy, v době teol. studií lipských horlivý člen místního Luž. kazatel. spolku, polní voj. kazatel a od r. 1747 pastor v Bokavě u Schneeberku. K. měl neobyčejné nadání jazykové a se zálibou se učil slov. jazykům, především luž. srbštině. Uměl také česky a ucházel se o místo kazatele v čes. kostele v Drážďanech, jež bylo svěřeno J. Petermannovi. Napsal veliké množství starožitnických a dějepisných prací v duchu soudobém, ve výkladech jazykových následuje M. Abrahama Frencla a spojuje obsahový výklad slov s romant. etymologisováním. Hlavní jeho spis je Philologisch-kritische Abhandlung von der Wendischen Sprache und ihrem Nutzen in den Wissenschaften, vyd. k 50. výr. založení lip. Luž. kazat. spolku. Je to první obrana luž. srbštiny a slov. jazyků na evr. západě.

Körner Kamillo, Ing. Dr.(* 1868 v Linci), prof. strojn. na něm. technice v Praze. Sp.: Der Bau des Dieselmotors.

Körner Karl Theodor (1791—1813), něm. básník, padl jako Lützowův pobočník 19. III. 1813 v bitvě u Gadebuschu. Získal si slávu vlasteneckými básněmi. Hl. díla: Knospen, Leyer und Schwert.

Kornet (Cornet à pistons), klapkový plechový dechový nástroj vyšší polohy než trubka, laděný obyč. do B. Vyvinul se z poštovního rohu zavedením klapek.

Kornetový tón, v XVII. stol. ladění vyšší komorního.

Kornett (špaň. corneta, franc. cornette), dříve nejmladší důstojník eskadrony, který nesl standarty.

Kornfeld Paul (* 11. XII. 1889 v Praze), něm. spisovatel, vynikl jako expresionistický dramatik.

Korngold Erich Wolfgang (* 29. V. 1897 v Brně), hudební skladatel, syn vídeňského hud. spisov. Julia K. (* 1860); vzbudil již v 11 letech pozornost pantomimou Der Schneemann, jejíž harmonie spojuje veškeré mod. prvky. Hudba jeho jest poněkud sladce melodická, ale technicky velmi dobře psaná.

Körnig Jan Kristián (1791—1858), hornoluž. farář v Rakecích. Rodem Němec, naučil se dobře luž. a sestavil dokonce a tiskem vydal (1842) školní čítanku: Lazowařske knižki za serb. młodźinu.

Kórnik, m. v Polsku (Poznaňsko), leží při stejnojmenném jezeře, (1921) 2233 ob.; zámek s bohatou knihovnou.

Kornilov Konst. Nikol. (* 1879), souč. rus. prof. psychologie na moskevské universitě, od r. 1923 řed. ústavu experiment. psychol. Napsal mnoho vědeckých prací z oboru psychologie.

Kornilov Lavr Georgěvič (1870—1918), gen. rus., sloužil u kozáků, 1907—11 voj. atašé v Číně, za svět. války 1915 velit. 48. divise v arm. Radka Dmitrijeva; zajat při ústupu po bitvě u Gorlice, uprchl však z rak. zajetí pomocí českého sanitního poddůstojníka, r .1916 stal se velit. XX. sboru, pak r. 1917 celé 8. arm., s níž se účastnil poslední rus. ofensivy do Haliče (bitva u Zborova). Po Brusilovu jmenován generalissimem, ale pro neshody s Kerenským stran voj. kázně uvězněn. Po pádu Kerenského unikl do již. Ruska a účastnil se s Alexějevem revoluce donských kozáků proti bolševikům, padl však v bojích u Jekatěrinodaru.

Kornilov Vlad. Aleksějevič (1806—1854). rus. admirál; řídil obranu Sevastopolu, při jehož ostřelování smrtelně zraněn.

Kornilovci, voj. čsl., kteří vstoupili jako dobrovolníci do arm. Kornilova (⚲) již v červnu 1917 a utvořili t. zv. rotu smrti; jejich vůdcem byl kap. Mejstřík. Bojovali s jeho arm. v Haliči u Jamnice (v červenci 1917), pak dále v srpnu, kdy se utvořila 2. rota, jež s první splynula

v t. zv. úderný pluk. Prodělali rus. ústup z Haliče do Ukrajiny; odtamtud někteří přešli do legií; ostatní s Kornilovem ustoupili na Don (jaro 1918), kde mu pomáhali v boji proti bolševikům až do jeho smrti.

Kornis Gyula (* 1885), prof. v Pešti, maďarský filosof.

Kornutos (L. Annaeus Cornutus), řím. stoik v I. stol. po Kr., byl vypověděn Nerónem r. 66 neb 68. Napsal alegorický výklad řeckých mythů (řecky).

Korobka Nikolaj Ivanovič (1872—1920), rus. liter. historik. Sp.: Ličnost v rus. obščestvě i liter. v nač. XIX. st. Puškin—Lermontov, 1903, Opyt obzora ist. rus. lit. dlja škol i samoobrazovanija, 1907—11.

Korobov Jak. Jevdokimovič (1874—1928) mod. ruský básník a spis. Zvl. vynikly jeho povídky z venkovského života, zachycující bystře psychologii vesnice v přechodné době revoluční.

Korodi Lutz (* 1867), maď.-německý spisovatel, pracoval o sjednocení Němců uherských a rumunských.

Korolenko Vladimír Galktionovič (1853—1921), rus. spisovatel, žil 1879—85 ve vyhnanství sibiřském. Potom žil v Nižním Novgorodě a řídil od r. 1895 měsíčník Russkoje Bogatstvo, psal novely a skizzy, hl. ze sibiřského a ukrajinského života. V češť. přelož.: At-Davan (Matěcha, 1895), Co píšou odsouzení před popravou (Minařík, 1912), Historie mého vrstevníka (Minařík, 1919), Pád carismu (Holubová-Morkovinová, 1918), Pád carské vlády (Červinka, 1919), Sibiřské črty (Koněrza, 1895), Sibiřské povídky (Wagner, 1890), Slepý hudebník (Kořán, 1911, a Pelíšek, 1921), V noci (Šuran, 1922), Z Povolží (Stín, 1924). Spisy vycházejí v Ruské knihovně.

Korolija Mirko (Uroš), JUDr. (* 1886), chorv. básník a právník, ve Splitu. Sp.: Pesme (1914), Nove pesme (1924), drama Zidanje Skadra (1920) a Jugana.

Korolupy (Kurlupp), o. na Mor., okr. M. Budějovice, 462 ob. (143 č.).

Koromáč, ☞ Silaus.

Koromandel, pobřežní pásma ve vých. Přední Indii, mezi 10° 30′ a 16° s. š.

Koromilas Lambros (* 1856), řecký diplomat a státník, vyslanec ve Washingtonu, od 1910 byl ministrem financí, 1912 zahraničních záležitostí.

Koromľa, o. na Slov., okr. Sobrance, 607 ob. (60 čs.).

Koróneia, m. ve staré Boiótii, slavné dvěmi bitvami: r. 446 př. Kr., kterou se Boióťané odtrhli od Athéňanů, a r. 394, ve které Agesilaos porazil nepřátele Sparty.

Koropec Vyšní, o. na Podk. R., okr. Mukačevo, 502 ob.

Koroptve (Perdicinae), podčeleď bažantů, se zavalitým tělem a krátkým ocasem; vyhýbají se lesu, žijí na zemi v hejnech, živí se hmyzem, rostl. látkami, zrním; velmi chutné maso. K. je příbuzná orebice rudá (Caccabis rubra) s dlouhým ocasem, skalňák pomerančový v již. Evropě a sev. Africe. Druh frankolín obecný (Francolinus vulgaris), vysoké nohy, u kohoutka s vys. ostruhami, v Africe, Asii; druh křepelek (Coturnix) s velmi krátkým ocasem, nohy bez ostruh, sameček velmi bojovný; v Evropě, Asii, sev. Africe.

Korose (lat.), rozhlodání; lékařsky: zničení tkáně vleklým hnisáním.

Korošec Antonín (* 12. V. 1872 ve Sv. Jiří), jihoslovanský státník; založ. r. 1907 slovinskou Rolnickou stranu, r. 1918 byl vůdcem Slovinců na chorvatsko-slovinské skupštině, 1918—1919 vicepresident jugoslávského ministerstva. Ve vládě setrval až do r. 1929, kdy byl parlament rozpuštěn. Jeho pokus o kabinet r. 1928 se nezdařil. Na víd. ř. radě spolubojovník našich poslanců.

Korostěn, staré m. na Ukrajině, známé již v r. 945, 12.000 ob.

Korouhev (Banner, Panier; bannière; banner) voj.: 1. ve středověku prapor, jenž byl znakem určité svrchovanosti, tak říšská k. v Něm., prapor císařův, nebo k. šlechticů, kteří měli právo a povinnost stavěti pod svým praporem vlastní mužstvo do boje (korouhevní páni). U ital. republik byly tyto k. umístěny na vyzdobených vozech, voly tažených (carroccio), jejich ztráta v bitvě považována za největší pohanu; — 2. jezdecká jednotka větší neb menší (korouhvička), odpovídající v XVI. a XVII. stol. asi naší eskadroně; v čsl. arm. jezdecký oddíl 3 eskadron, organisačně obdobný praporu u pěchoty, oddílu u artil. a peruti u letectva.

Korouhev, o. v Č., okr. Polička, 1612 č. ob. Chudobinec, založený dr. Michlem.

Korouhevník, voj. (Bannerträger), pův. praporečník, nesoucí státní korouhev (☞); tak v Polsku, kde byl ve středověku státním úředníkem (chorąży).

Korové čluny, u sev. Australců a obyvatelů Ohnivé země.

Korovin Konstantin Aleks. (* 1861), rus. malíř, krajinář, přiklonil se k franc. impresionismu.

Korovin Sergěj Aleksějevič (1858—1908), rus. malíř genrista.

Korporace (lat.), skupina lidí, sdružených za účelem dosažení společného cíle,

nadaná právy právnické osoby. Na př. obec, universita, státně uznaný spolek. ↘ spolkové právo.

Korporal (↘ caporal), v některých armádách nejnižší poddůstojnický stupeň hodnosti.

Korps (franc. corps [kor]), jednotnými pravidly, zvyky a činností spojená skupina osob. Jména se používá hl. ve vojenství.

Korpulentní (lat.), tělnatý, otylý; korpulence, otylost ↘.

Korpus (lat. corpus), tělo, těleso; v jedno sjednocené; v knihtisku velikost písma (náš garmond), 10 typografických bodů; jméno písma pochází od toho, že jím byl dříve tištěn Corpus juris. — Vnitřní prostor klavíru, houslí neb dechových nástrojů, kde se tvoří tón.

Korpuskulární záření, vyzařování velikého množství malých částeček z jednoho pramene. Téhož druhu jest vyzařování elektronů (kathodové paprsky a β-paprsky radioaktivních látek), positivní záření (α-paprsky). Podle Newtonovy korpuskulární teorie šíří se podobně i světlo.

Korsakov Alexander Ivanovič Rimskoj (1753—1840), rus. generál, 1790 velel rus. vojsku ve Švýcarsku, poražen u Curychu, 1805—30 gener. gubernátor na Litvě.

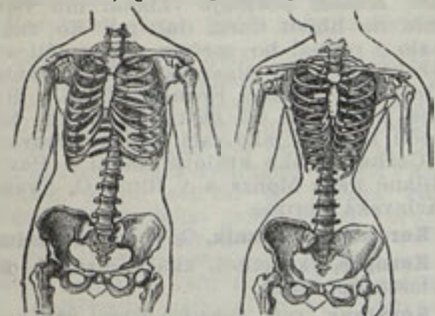
Korsakov-Rimskij N. A., ↘ Rimskij-Korsakov N. A.

Korsakov Sergěj Serg. (1854—1900), rus. psychiatr, ↘ K. psychosa.

Korsakovova psychosa, duš. choroba, většinou na podkladě alkoholickém, řidčeji infekčním, obyč. spojená s mnohonásobným zánětem nervů.

Korsár (ital.), původní název loupežných lodí, později námořní lupiči.

Korset (fr.), živůtek, později tolik, co šněrovačka; pův. spodní podšívka, stři-

Normální hrudník. Hrudník šněrováním znetvořený.

žená podle tvaru spodních šatů, která se ve XIII. stol. stala samostatným kusem ženského oděvu; ve starověku byla neznámá. Původní k., které zavedla Kateřina Medicejská, byly stále ztužovány, takže horní část těla byla úplně znetvořena. V XVIII. stol. vzniklo šněrování na zadní straně. Od 1820 výroba k. velmi vzrostla; také byly snahy vyloučiti škodlivý vliv k. na tělesný vývoj a zdraví.

Korsika (franc. La Corse), franc. ostrov ve Středozem. moři, 8722 km² se 289.890 ob. Pobřeží je na východě rovinaté a bažinaté, malarické, na záp. skalnaté s četnými přístavy: Porto, Sagone, Valinco, Ajaccio atd. Na celém ostrově, s výjimkou nejvyšších poloh, panuje středozemní klima. Z rostlin a stromů: pomerančovníky, citrovníky na moř. břehu až k alpské vegetaci vys. hor. 45% ostrova pokrývají stálozelené machie. — Korsičané jsou národnosti italské. Pěstuje se zde hlavně obilí, ovoce, víno, olivy a fíky. Průmysl málo vyvinutý. Největší zdroj příjmů činí cizinecký ruch. Hl. přístavy: Ajaccio, Bastia, Calvi a Bonifacio. Hl. m. Ajaccio. R. 1768 připadla Francii.

Korso (ital.), v Italii závody koní bez jezdců; pomalé projíždění městem ve vozech neb procházka po hl. ulici. Též hl. ulice sama, hl. v italských městech.

Korsun Oleksander (1818—1891), ukraj. básník.

Korš Fedor Adamovič (* 1852), rus. dram. spisov., původně advokát, založil r. 1882 v Moskvě divadlo. Sám napsal řadu her.

Korš Fedor Jevgenjevič (1843—1915), rus. filolog, vynik. jazykozpytec, prof. moskevské university.

Kortenská minerální zřídla, nalézají se v poet. údolí ř. Temže v již. Bulharsku. Teplota 57° C.

Korteš, náhončí (u voleb).

Körting Ernst (1842—1921), velkoprůmyslník, zal. se svým bratrem Bertholdem (1839—1919), r. 1872 továrnu na stroje, poháněné plynem, železniční brzdy a elektricky poháněné stroje.

Körting Gustav (1845—1913), něm. romanista.

Kortner (Kohn) Fritz (* 6. III. 1887), herec berlínských divadel.

Kortrijk (Courtrai), hl. m. v belg. provincii západ. Flander, 37.900 ob.

Korumpovati (lat.), zkaziti (obzvláště v mravním slova smyslu), podplatiti.

Koruna (lat. corona), věncovitá ozdoba hlavy, obyčejně ze zlata nebo stříbra, vykládaná drahokamy a perlami, znak a ozdoba osob knížecího rodu. Koruna jako znak panovnické hodnosti nosila se již v dávném starověku. U římských cí-

sařů znakem panovnické hodnosti byl s počátku diadém, Konstantinem Velikým počínaje vavřínový věnec; až do té doby koruna v původním slova smyslu (lat. corona) byla čestnou odměnou, hlavně za zásluhy válečné. O něm. císařské k. ↗ něm. říšské klenoty. R. 1804 za rakouskou císařskou k., prohlášenou k. dal zhotoviti Rudolf II. r. 1602 v Augšpurku. K odznakům habsburských císařů náležela dále až do r. 1918 uherská k. sv. Štěpána (↗ Svatoštěpánská k.) a česká k. sv. Václava (↗ Svatováclavská k.); až do r. 1866 též lombardská či t. zv. železná k. Jest základem, z něhož se vyvinula většina pozdějších tvarů k. Jinými k. zeměpánů a knížat jsou: novodobá královská k., velkovévodská k., knížecí k., vévodská k. a j. Též papežská k. čili tiara vyvinula se z k. královské. Určitý počet perel (ozubů) pro každý šlechtický stupeň byl stanoven až v XIX. stol. — K. (corona), dvě souhvězdí: Severní k. (Corona borealis) skládá se ze dvou hvězd druhé velikosti (gemma); Jižní k. (Corona austrina) nachází se mezi souhvězdím Střelce a Štíru. — K., jméno několika v Anglii, Francii a Dánsku již dříve používaných mincí. V novější době: a) čsl. peněžní jednotka (Kč = 100 hal.); b) r. 1892—1925 peněžní jednotka v Rakousku a Uhersku (= 100 hal.); c) do r. 1924 mince v Německu (= 10 marek, podle čehož mince v hodnotě 20 marek slula dvoukorunou); d) početní jednotka skandinávského mincovnictví; e) stříbrná mince anglická (crown); f) dřívější zlatá mince v Portugalsku (coroa). — K. v botanice ↗ květ.

Koruna, První česká všeobecná akciová společnost pro pojišťování na život v Praze. Založena r. 1899 jako první životní pojišťovna česká na hospodářském podkladě akciovém na rozdíl od dosavadního pojišť. podnikání českého, které představovaly jen pojišťovny vzájemné. Koncem r. 1930 celoroční produkce 85 mil. nových pojištění a stav kapitálu činil 358 mil. Kč.

Koruna Zlatá ↗ Zlatá Koruna.

Korund, nerost, Al_2O_3, vyskytuje se v rhomboedrických krystalech a hrubě v jemnozrnných masách, tvrdosti 9, spec. v. 3.9—4, vrostlý do žuly, basaltu, ruly, svoru, též v zrnitém vápenci a dolomitu. Rozeznáváme tři druhy: 1. Drahý k. (↗ drahokamy), průhledný, sklovně lesklý, bezbarvý (leukosafír) nebo modrý (safír), rudý (rubín), žlutý, zelený. V obchodu se liší mužské (tmavé, safír a rubín) od ženských (světlých). Nejvzácnější je zelený (orientální smaragd); jemu podobný je žlutozelený (orientální chrysolit), růžově zbarvený orient. hyacint. Modré safíry a rubíny odrážejí na vybroušené ploše šestkrát dopadající světlo. — 2. Obecný k. se vyskytuje v hruboplodých krystalech a velkozrnných masách; většinou je šedý, růžový, hnědavý, průsvitný. Brousí se jím sklo a jiné kameny. 3. Šmirgl, jemnozrnné masy, barvy indigově modré až černé, tvoří ložiska ve svoru a zrnitém vápenci. Šmirglem brousí se drahé kameny, leští kovy a sklo.

Korunní insignie, korunní odznaky, odznaky korunovaného panovníka, zejm. koruna, ř. žezlo a jablko.

Korunní princ, u císařských a královských domů titul dědice trůnu, je-li tento potomkem panovníkovým. V Belgii k. p. má titul knížete z Brabantu, v Anglii prince z Walesu, v Italii prince z Neapole, v Nizozemsku prince z Oranie-Nasavy, ve Španělsku prince z Asturie, v Portugalsku knížete z Braganzy. Ve Francii za vlády Bourbonů k. p. nazýval se dauphinem. V Rusku nástupce trůnu nazýval se carevičem.

Korunní svědek, hlavní svědek.

Korunní velkokancléř, v staré Polské republice (až asi do r. 1772) první korunní úředník.

Korunní velkomaršál, až asi do r. 1772 první dvorní úředník v Polsku.

Korunní země, dědičné země knížecích domů, zejména až do r. 1918 v Rakousku s korunou dědičně spojené země: Čechy, Morava a Slezsko; druhdy též Pruské Slezsko, hr. Kladské a obě Lužice.

Korunování, nastolení panovníka vložením koruny na jeho hlavu. U Židů král při svém nastoupení na trůn byl pomazán; Joasem počínaje vkládal mu velekněz na hlavu tiaru, dal mu do ruky žezlo a opásal ho mečem. Byzantští císařové zavedli slavnostní korunování. Křesťanští králové Franků bývali v Remeši pomazáni od biskupa olejem. Němečtí králové jako tací byli korunováni v Cáchách, jako králové italští v Pavii, Miláně nebo Monze a v Římě. ↗ Svatováclavská koruna.

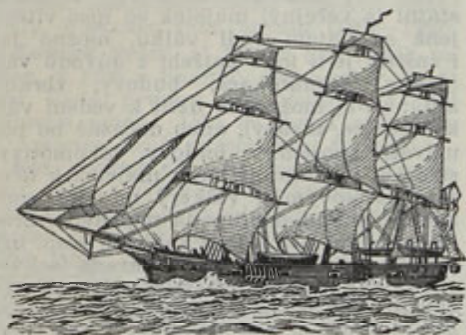
Korunovaný básník, ↗ poeta laureatus.

Korupce, zkaženost, zkáza mravní, obzvláště úplatnost.

Korutany, rak. svazové území, 9530 km² a (1923) 370.748 ob. Hornatá země s dlouhými údolími. V záp. části jsou Vysoké Taury, na vých. Lavantské Alpy. Klima v hornatých částech je drsné, v údolích a pánvích je mírné. Obyvatelstvo jsou

79% Němci, 21% Slovinci. Hl. zaměstnání je zemědělství, sadařství a chov dobytka. V průmyslu je na prvém místě zpracování dřeva a papírnictví; železářský průmysl zpracovává vytěžené železo. Politicky jsou K. rozděleny v 7 okresů a v autonomní město Celovec (Klagenfurt); v čele stojí osmičlenná zemská vláda.

Znak Korutan.

Korveta.

Korveta (z lat.), pův. široká veslová loď krátká, později též ozbrojená obchodní loď.

Korvín Jan Daniel (1869—1905), čes. spisovatel. Sp.: Básně (1889), Lidé a lidičky (1889), Výstavní písničky (1898), Z bytů a krámů (1890).

Korvín, ⚲ Matyáš Korvín a ⚲ Corvina.

Koryandr ⚲ Coriandrum.

Korybanti (řec.), kněží bohyně Kybéle.

Korybut (Korybutovič) Zikmund († 1435), bratr pol. krále Vladislava Jagellovce. Ve službách knížete litevského Vitolda byl poslán do Čech, když tomuto nabízena r. 1421 čes. koruna. Na Čáslavském sněmu K. uznán správcem země české, v kterémžto úřadě setrval do března 1423. Roku následujícího tajně přijal korunu českou a v červnu 1424 jako král vtáhl do Čech. Než znepřáteliv se s Rokycanou, byl v dubnu r. 1426 ze země vypověděn a ze Slezska usiloval o svůj návrat. Zabit v bitvě u Vilkoměře.

Koryčany, ms. na Mor., okr. Kyjov, 2876 ob. Zámek, zříceniny Cimburka.

Korydón (řec.), v pastýřském básnictví zoufalý milenec.

Koryfej (z řec.), přední zpěvák pěv. sboru v starořec. dramatu, obrazně: výtečník, četný muž.

Koryfin, mentolový ester ethylglykolové kyseliny, prostředek léčebný na otevřené rány.

Kórykos (řec.), volně visící kožený vak, naplněný pískem, k průpravnému cvičení v pěstním boji.

Korys (řec.), přílba starých Řeků.

Korýši (Crustacea), jsou členovci, krytí koží jemně chitinovou, po případě i tužší, chlopňovitě zdvojenou i tvrdou, v podobě zvápnělé skořápky. Tykadel dva páry, kusadel tři páry. Na hrudi a zadku nohy nebo nožičkové přívěsky v měnivém počtu. Dýchají žabrami nebo celým tělem. Množí se vajíčky. Vývoj některých druhů velmi složitý. Mnozí cizopasí a podléhají zpětné proměně. Žijí převahou ve vodě slané i sladké, náležejí k nejstarším živočichům na zemi. 8000 druhů žijících. — K. stejnonozí (Isopoda), beruška vodní, obecná, zední; různonozí čili blešivci (Amphipoda), blešivec obecný; desítinozí (Decapoda), rak obecný, mořský, poustevnický, garnát, langusta, krab obecný, říční, zemní, mořský pavouk; listonozí (Phyllopoda), lupenonožka, žebronožka, perloočka (Dafnia); skořepatí (Ostracoda), lasturnatka; klanonozí (Copepoda), buchanka obecná, červok kapří, kapřivce; svijonozí (Cirripeda), vilejší stvolnatý, žaludec tulipánový. Vymřelých k. 2500 druhů, z nichž na 400 druhů trilobitů nachází se v čes. prahorních vrstvách.

Korytná, o. na Mor., okr. Uh. Brod, 949 č. ob.

Korytňany, o. na Podk. R., okr. Užhorod, 821 r. ob.

Korytné, o. na Slov., okr. N. Mesto n. Váhom, 1114 ob.

Korytnica, láz. m. na Slov., okr. Ružomberok; čtyři prameny alkalicko-želez. kyselek 10° C.

Korzec (pl. od korcy), polská míra obilí, asi 120 l.

Korzeniowski Józef (1797—1863), pol. dramat. spisovatel, prof. a řed. v Charkově.

Korzeniowski Konrad Józef ⚲ Conrad Joseph.

Korzon Tadeusz (1839—1918), bibliotékář Zamojského ve Varšavě a pol. historik. Sp.: Dola i niedola Jana Sobieskiego (1898), Wewnętrzne dzieje Polski za Stan. Augusta (1898), Kościuszko (1894), Dzieje wojen i wojskowości w Polsce (1912), Listy otwarte, mowy, rozprawy (1911—6).

Korzuchin Aleksěj Ivanovič (1835—1894), ruský malíř, typický představitel ideal. realismu.

Koržinskij Sergěj Ivanovič (1861—1900), rus. botanik, zeměpisec a biolog.

Kořalka, ☞ lihoviny.

Kořán Josef (1838—1912), řed. kanceláře Č. Akademie, zem. poslanec a spisovatel historický.

Kořán Vladimír (* 1874), techn. ředitel Č. akc. pivovaru v Čes. Budějovicích, významný odborník pivovarský.

Kořen (radix), část rostliny, tuto na podkladu udržující a sloužící k přijímání výživných látek ze země. Vniká obyčejně svisle do země, má ochrannou čepičku, skládající se z vrstvy odumřelých buněk, nemá listů ani šupin. Výživné látky přijímá velice jemným vlášením, které vylučuje kyseliny, minerální látky rozkládající tak, že se mohou ve vodním roztoku vstřebávati. Rozeznáváme k. hlavní, s větvemi kořennými a vedlejší čili adventivní, dále vzdušné, příčepivé a ssavé. Jsou jednoduché i rozvětvené a podle tvaru: niťovité, mrkvovité, vřetenovité, řepovité, válcovité, hlízovité a kulovité. Celistvé, duté, pouzdraté, dřevnaté i dužnaté. Rostliny cizopasící mají místo k. střebadla (haustorie), kterými vnikají do vnitra hostitele.

Kořenec, o. na Mor., okr. Boskovice, 770 č. ob.

Koření (aromata), látky, které se v malém množství přidávají do jídel, aby se jejich chuť zlepšila. Hl. pův. rostlin.

Kořenice, o. v Č., okr. Kolín, 366 č. ob.

Kořenomorka, ☞ Rhizoctonia.

Kořenonožci, ☞ Rhizopoda.

Kořenovníkovité, ☞ Rhizophoraceae.

Kořenský Josef (* 26 VII. 1847), ředitel škol v. v., vynikající cestovatel a spisov. čes. Napsal mnoho zábavných cestopisů: K protinožcům (1901), Amerika (1896), Cesta kolem světa (1893—94), Na Krymu (1896), Australie (1922), Světem a přírodou (1918) a j.

Josef Kořenský.

Kořínek Frant. Bronislav (1831—1874), čes. spisovatel, spolupracovník Havlíčkův a gymn. profesor. Napsal mnoho úvodních článků do N. L. a č. historické spisy.

Kořínek Jan, PhDr. (* 1889), docent Karlovy univ. v Praze, odborník v mikrobiologii, zejména immunitě rostlin.

Kořínek Josef (1829—1892), profesor v Jindř. Hradci, klas. filolog. Sp.: Lat. mluvnice (1873), vydával Komenského.

Kořínek Josef (1861—1924), řed. gymn. v Hradci Králové, filolog.

Kořínek Max, pseud. G. R. Opočenského.

Kořínek V., Dr., pseud. J. Dotřela.

Kořist válečná, věci veřejné neb soukromé, jež padly v plen nepřátelskému vojsku neb jichž se státní nepřátelské orgány zmocnily. Je buď: 1. pozemní (Kriegsbeute, butin de guerre, war booty) nebo 2. námořní (Prise, prise, prize, capture). V pozemním vál. právu propadá státní (a veřejný) majetek eo ipso vítězi, jenž se státem vedl válku, možno jej i zničiti, je-li toho potřebí z důvodů vál. (dráhy, komunikace, budovy, zbraně atd.); ne-li, možno ho užíti k vedení války (peníze, zásoby), aneb dočasně ho používati (pozemky, budovy, lokomotivy, stroje a j.). Naproti tomu majetek k účelům osvětovým a veškerý majetek soukromý, pokud nepropadá nepříteli (zbraně, střelivo) nemá býti zabírán, resp. má být vrácen neb dána zaň náhrada (sekvestrace ☞). Kořistiti je dovoleno jen vojsku a úřadům, ne soukromníkům. V námořním právu byl původně každý majetek na moři zabavován; později omezeno kořistění jen na kontraband (☞), ale obecně dovolováno kořistiti jakýkoli veřejný i soukromý majetek, plující pod nepřátelskou vlajkou (☞ kaperství). Za svět. války byl pojem kontrabandu velmi rozšířen (hospodářská blokáda Německa, jež byla v souvislosti s ponorkovou válkou, ☞), takže nechráněny ani poštovní zásilky, ani rybářské zboží, což dříve bývalo propouštěno. Neutrální lodi, pokud nesloužily nepříteli, nesměly býti zabavovány, nevezly-li kontrabandu. Každá zajatá loď musela přijíti před kořistní soud, jenž rozhodoval, lze-li ji považovati za dobrou k. (gute Prise, bonne prise, lawful prize); jinak musilo zboží neb i loď býti propuštěny. Tak aspoň stanoveno londýnskou konferencí 1909. k níž však všecky státy nepřistoupily. Za svět. války tudíž žádná z uvedených zásad nebyla zachovávána a při neomezené ponorkové válce ničen všechen i neutrální majetek napořád; se strany Dohody byly pak jímány všecky lodi podezřelé ze zásobování ústřed. mocností.

Kořistka Karel František rytíř, PhDr. a RTDr. h. c. (* 7. II. 1825 v Březové u Křižanova na Mor., † 10. I. 1906 v Praze), český zeměpisec a geodet. Národně probuzený Klácelem a Furchem. Přednášel od r. 1849—1852 na techn. ústavě ve

Vídni a od r. 1852—1859 na techn. ústavě v Brně. Od r. 1859—1864 byl profesorem matematiky a praktické geometrie na král. zemském ústavu polytechnickém v Praze a od r. 1864—1893 profesorem geodesie nižší i vyšší na něm. technice v Praze. Kořistka byl tvůrčí genius vědecký. Vynalezl znamenité geodetické přístroje, jako nivelisační theodolit a zvláštní přístroj na měření úhlů výšky na základě odrazu světla. Specialisoval se na měření výšek povrchu zemského, kteréžto měření provedl od Adrie až po Krkonoše. Z těchto prací vyšly veliké nástěnné mapy značné ceny a četné publikace. Zakladatel české moderní zeměvědy. Poslanec zem. sněmu (1867—1869).

Kořízek Frant. (* 1820 v Letovicích na Mor., † 1899 v Racine), česko-amer. novinář. Vydal první č. am. noviny 1. I. 1860 (Slovan amer.). Učil se doma zednictví, v Americe (1854) sazečskému řemeslu.

Kos obecný (Turdus merula), drozdovitý pták s poměrně krátkými křídly a delším, na konci zaobleným ocasem. Sameček je černý, jen okraje víček očních jsou jasně žluté, zobák oranžový, nohy tmavohnědé. Samička je na hřbetu matně černá, vespod šedá se světlými skvrnami. Žije po celé Evropě a libuje si ve vlhčích lesích. Jedinci, vyrostlí vysoko na severu, jsou ptáky tažnými, ale již mnoho k. přezimuje v jižním Švédsku. Svůj příjemný a zvučný zpěv přednáší obyčejně s vršku stromu, v případě nebezpečí dává celému lesu pronikavým křikem výstrahu. Staví si nevysoko, často i na zemi, neumělé hnízdo, snáší 4—5 vajíček a hnízdí dvakrát do roka. Velmi plachý a ostražitý lesní pták, který se však se zálibou usazuje v zahradách a sadech velkoměst, jež svým zjevem a zpěvem bohatě oživuje. Nejbližší jeho příbuzný k. turecký (Turdus torquatus) se světlou skvrnou na hrudi, vyhledává vlhká luka a lesy na horách poblíže pásma kosodřeviny. U nás hnízdí jen na Krkonoších.

Kos (ital. Costaneo), jeden ze sporadických ostrovů na pobřeží jihových. Asie, 282 km², asi 16.169 ob., kteří se živí pěstováním vína, citronů, bavlny a hedvábí. Hlavní město Kos.

Kos F., pseud. Fr. Flose.

Kos Gojmir Anton (* 1896), lublaňský malíř, žák akademie vídeňské. Portrety a figurální komposice.

Kos Milko, PhDr. (* 1892), jihosl. historik, prof. university záhřebské (od 1925).

Kosa, nástroj k sekání pícních rostlin, trávy a obilí. Sestává z vlastní kosy, zahnutého dlouhého nože s okem, do něhož jest zasazena dřevěná násada (kosiště) s dvěma rukojeťmi. Kosa se brousí buď

Stroj k naklepávání kosy.

naklepáváním ručně anebo zvláštním přístrojem.

Larysa Kosač.

Kosač Larysa (pseud. Lesja Ukrajinka, 1872—1913), ukrajinská básnířka a spisovatelka. Ve svých spisech autorka s velkým vzletem opěvuje bolesti rodného kraje a naděje na lepší jeho osud, a v lyr. básních uměl. podává intimní pocity duše lidské. Básně sebrány ve spis.: Na krylach piseň, Dumy i mriji Vidhuky. Z dram. spisů nejhl.: Lisova pisnja (je v překl. do češt.), Kaminnyj hospodař, Orgija, U pušči.

Kosač Olena (pseud. Olena Pčilka, 1849—1930), roz. Drahomanova, sestra M. Drahomanova (○,), ukrajinská spis. Nejlepší povídky: Za pravdoju, Tovaryšky, Svitlo pravdy i ljubovy. Psala básně a bajky pro děti, jakož i redigovala časopis Ridnyj Kraj s přílohou pro děti Moloda Ukrajina (1908—1914).

Kosačové, vynikající šlecht. rodina bosenská, která v XV. st. hrála významnou úlohu v dějinách Bosny. Z nich nejznám. Vlatko Vuković, Sandalj Hranič a herceg Stjepan.

Kosan, tur. vilajet, (1924) 68.649 ob., hl. m. stej. jména, severo-vých. od Adany.

Kosanović Savo (1839—1903), metropolita pravoslavný v Sarajevu a spisovatel. Hájil vždy srbské a pravoslavné zájmy v Bosně, čímž dostal se do sporu s rak.-uh. ministrem Kallayem, který jej dal roku 1885 do výslužby. Napsal četné historické dějiny z dějin Bosny.

Kosárek Adolf (1830—1859), malíř-krajinář, žák Haushoferův. Maloval s obli-

bou české krajiny a vyniká hl. koloritem. Z jeho prací nejznám.: Selská svatba, Motiv od Pardubic, Před bouří, Letní krajina a j.

Kosarkin St., pseud. Jar. Slabého.

Kosatec, ⚲ Iris.

Kościelski Józef Theodor Stanislav (* 9. XI. 1845, † 22. VII. 1911), politik a spisovatel polský. Roku 1884 člen pruské panské sněmovny, 1884—94 něm. říš. sněmu. Byl činný také básnicky.

Kościuszko Tadeusz Andrzej Bonaventura (1746—1817), pol. generál; sloužil v polské armádě, bojoval jako dobrovolník ve válce USA. o nezávislost a stal se generálem a Washingtonovým adjutantem. Vrátiv se do Polska bojoval r. 1791 proti Rusku, vyznamenal se u Dubienky, pak v novém povstání 1794 vrchním velitelem a diktátorem; porazil Rusy u Racławic, podlehl však 10. X. velké přesile u Maciejowic a upadl v zajetí. Propuštěn byv na čestné slovo carem Pavlem I., neúčastnil se už dalších bojů proti Rusku a zemřel ve Švýcarech. Zlepšil postavení selského obyvatelstva. Sp.: Manoeuvres of Horse Artillery. Lit.: T. Korzon: K. (1894).

Kościuszko, horská skupina v australských Alpách, na hranici států Nového Walesu a Victorie, s nejvyšší horou Mount Townsend, 2241 m.

Kose Otakar, MUDr. (1868—1929), předseda správní rady pražského sanatoria a docent vnitřního lékařství na univ. Karlově. Byl znalcem věd. diaetiky. Sp.: O dietické kuchyni.

Kosel (Cosel), pruské kraj. m. v Horním Slezsku, (1925) 8190 ob.

Koseová-Dubrovská Terezie, ⚲ Dubrovská Terezie.

Kosiakiewicz Wincenc (1860—1918), pol. spisovatel. Sp.: Widmo, Nasz mały, Idea konserwatywna, Co demokracja dała Polsce a j.

Kosić Mirko, JUDr. (* 1892), univers. prof., národohosp. spisovatel a gener. tajemník Obch. a živn. komory v Novém Sadu. Sp.: Die Südslavenfrage (1918), Agrarna politika (1925) a j.

Kosice, o. v Č., okr. Nový Bydžov, 502 č. ob.

Kosičky, o. v Č., okr. N. Bydžov, 530 č. ob.

Kosidowski Zenon (* 1898), pol. expresion. básník.

Kosihovce (Dacsó-Keszi), o. na Slov., okr. M. Kameň, 692 ob.

Kosihy nad Iplom (Ipoly-Keszi), o. na Slov., okr. M. Kameň, 449 ob.

Kosina Antonín (* 10. XI. 1849, † 4. VI. 1925), ředitel měšť. škol a čes. spisovatel pro mládež. Sp.: Básnická čítanka (1875), Z lásky k vlasti (1878), Chudobinky (1884) a j.

Kosina Jan Ev. (1827—1899), zemský školní inspektor v Praze, historik a klasický filolog, později ředitel Slovanského gymnasia v Olomouci. Založil tamže časopis Komenský a Matici Školskou. S Bartošem vydal edici Malou Slovesnost a napsal své proslulé Olympské hovory a Život starého kantora.

Kosina Jan (1842—1912), střed. profesor v Praze, vydavatel fr. učebnic a slovníku.

Kosina Jan (1860—1926), první popřevrat. president zemské správy politické v Čechách.

Kosina Jaroslav, PhDr. (1862—1928), profesor, čes. geograf a historik. Sp.: Ilustrov. dějiny světové, Velikáni našich dějin a j.

Kosinskij Vladimír Andrejevič (* 1866), rus. prof. národohosp. na lidové rus. univ. v Praze a odb. spisovatel.

Kosino, o. na Podk. R., okr. Berehovo, 2639 ob. Lázně, zeměd. produkty. Chov koní. Vinice.

Kosino, o. na Podk. R., okr. Mukačevo, 474 r. ob.

Kosírek, též kosárek, nejdelší péro z ocasu bílého kohouta, nošený slov. šohaji za kloboukem jako odznak vítězství v zápase.

Koskenniëmi Veikko Antero (* 8. VII. 1885), fin. básník, od r. 1922 prof. na fin. universitě v Abó, nejlepší moderní fin. lyrik.

Köslin (Kozlín), okr. v pruské provincii Pomořany, 14.108 km², (1925) 681.183 ob. Hl. m. je K., (1925) 28.834 ob.

Kosma a **Damian,** křesť. svatí, lékaři v Kilikii, popraveni r. 303 po Kr. Svátek: 17. září.

Kosmák Václav (1843—1898), farář v Tvarožné na Mor. a oblíbený povídkář; psal slohem prostým, nejširším vrstvám lidu přístupným. Nejznámější ze spisů jeho jsou: Kukátko, Slečna Eugenie (1882), Paní Eugenie (1883), Ztracená (1885), Chrt (1888), Potkalo ji štěstí (1891—95) a j. Jeho feuilletony patří k nejlepším.

Kosmas (1045—1125), nejst. čes. kronikář, snad původu pol. Po studiích v Praze nabyl vyššího vzdělání v Lutychu. Stav se kanovníkem u sv. Víta, byl pro značné své vzdělání a zkušenosti důvěrníkem biskupů praž., zejm. Jaromíra, i olomouckých, provázeje je do ciziny, kam i sám byl pověřován důlež. jednáními. R. 1120 byl jmenován kapitul. děkanem praž. Jeho vzdělání a zkušenosti z cest byly mu skvělou průpravou pro jeho

dílo: Chronica Boemorum (Česká kronika), které psal od r. 1119 až do své smrti. Jak po stránce formální, tak i věcné vyniká nad průměr středověkých kronikářů. Histor. doba mu počíná koncem IX. stol. (kníže Bořivoj). Ve svém vyprávění není nestranný a je již národně uvědomělý. Měl řadu pokračovatelů. Kronika vyd. v Fontes rerum bohemicarum II. (1874, souběžně s čes. překladem). Nově v Monumenta Germaniae historica (1923 B. Bretholzem). Podle tohoto vyd. přel. K. Hrdina do češt. (1929) Krit. rozbor pověstí u V. Novotného: České dějiny I., 1. (1912); → J. Jakubec, Dějiny lit. čes. I. (1929).

Kosmas (Indikopleustés), kupec z Alexandrie; procestoval celou Arabii a vých. Afriku. Napsal později jako mnich kol r. 547 řecky Křesťanskou topografii.

Kosmetika (řec.), umění zachovati a získati si tělesnou krásu. K tomu slouží kosmetické prostředky: různé vodičky a masti na pleť, pudr, barvení vlasů, zubní prášky atd.; také prostředky dietetické, péče o pleť, pěstění nehtů a některá odvětví chirurgie: odstraňování abnormálních útvarů tělesných, zároveň ortopedie, rhinoplastika a j.

Kosmická fysika, nauka o fysikálních podmínkách ve vesmíru: astrofysika a geofysika.

Kosmický (řec.), to, co se vztahuje na světová tělesa jako celek; → kosmologie.

Kosmický prach, též polární prach (kryokonit), šedočerný prach na ledu a sněhu polárních oblastí, obsahuje železo a nikl a jest z části původu kosmického.

Kosminskij Petr (* 1888), prof. univ. v Moskvě, odborník v biologii.

Kosmodemjansk, hl. m. s přístavem v ruském autonomním území Mari, (1926) 7655 ob.

Kosmogonie (řec.), vznik, vl. zrození vesmíru.

Kosmografie (řec.), → kosmologie.

Kosmologie (řec.), nauka o vzniku a vývoji světa; nazývá se kosmonomií, když přicházejí v úvahu hl. zákony; část popisná se nazývá kosmografií. Část kosmonomie, která jedná o zákonech pohybu nebeských těles a kterou Laplace nazval mechanikou nebe, patří k astronomii. Kosmosofií se nazývá snaha vysvětliti vnitřní spojitost věcí mystikou.

Kosmonosy, m. v Č., okr. Ml. Boleslav, 3472 č. ob. Zemský ústav pro choromyslné; zámek; tov. svíček. Zde založ. r. 1764 tov. kartounů, nyní v Josefodole. 1688—1784 piarist. kolej, jež pak přenesena do Ml. Boleslavě.

Kosmopolita (řec.), světoobčan; kosmopolitní, světoobčanský; → kosmopolitismus.

Kosmopolitická zvěř, která jest rozšířena po celé zemi: netopýr, ptáci a hmyz. Počet kosmopolitických druhů je však velmi malý.

Kosmopolitické rostliny, rostliny, které jsou rozšířeny po celém povrchu zemském nebo aspoň na jeho největší části. Všude se vyskytují rostliny vodní a pobřežní.

Kosmopolitismus (řec.), světoobčanství, protiklad patriotismu, který má na mysli hlavně užší vlast.

Kosmos (řec.), pořádek, potom všeob. pořádek světový, vesmír.

Kosmos Franta, dr., pseud. J. Sv. Procházky.

Kosmotheismus (řec.), učení, že Bůh a svět tvoří jednotu a jsou stejné podstaty, tedy tolik, co pantheismus.

Kosnar Vojtěch J. (* 1890), šéfredaktor Čes. deníku v Plzni. Pracuje v oboru lit. kritiky a historie. Polonofil a překladatel prací Przybyszewského.

Kosočtverec (rhombus), je čtyřúhelník rovnostranný, jehož dvě a dvě protější strany jsou rovnoběžné. Úhlopříčky stojí na sebe kolmo a půlí se navzájem. Plocha je rovna polovičnímu součinu úhlopříček. Má kosé, střídavě stejné úhly; součet kterýchkoli dvou přilehlých úhlů je 180°.

Kosodélník (rhomboid), je **čtyřúhelník,** jehož dvě a dvě protější strany jsou rovnoběžné a stejně dlouhé. Úhlopříčky se vzájemně půlí a svírají kosý úhel. Každou úhlopříčkou je rozdělen na dva shodné trojúhelníky. Známe-li kterékoliv tři určovací elementy jednoho trojúhelníka, je tím kosodélník dokonale určen. Obsah je roven součinu základny a výšky.

Kosodřeň, kosodřevina, → jedlovité.

Kosor Josip (* 1879), chorvatský spisovatel a dramatik. Z jeho dram. prací nejznám.: Požar strasti (1911), Pomirenje (1913), Žena (1920, v Praze provoz.), Nepobjediva lada (1922) a j. Žije nyní v Londýně.

Kosorín, o. na Slov., okr. Kremnica, 511 čs. ob. Remont. eskadrona jezd. pl. č. 9.

Kosoř, o. v Č., okr. Praha-venkov, 595 č. ob. Lomy černého mramoru.

Kosořice, o. v Č., okr. Ml. Boleslav, 500 č. ob.

Kosorkin, pseud. Samo Czambela (ml.),

Kosořský, pseud. Josefa Bojislava Pichla.

Kosořský z Kosoře Jan († 1580), čes. knihtiskař v Praze. Tiskl Konáčovo

Tiskařský znak Kosořského.

Hořekování (1547), Münsterovu Kosmografii (1554) a j.

Kosov, o. na Mor., okr. Zábřeh, 503 č. ob.

Kosova Hora, ms. v Č., okr. Sedlčany, 930 č. ob. Zámek s parkem. Tov. na kůže, barvírna s bělidlem, výr. plyš. pokrývek.

Kosovo polje, úrodná kotlina v jižním Srbsku, plocha 502 km². Rozvodí dvou moří mezi Šar-planinou a Rogoznou. Důl. již za doby římské, Srbové do ní pronikali od XII. stol., za tur. nadvlády převládli Arnauti, Srbové se vystěhovávali. Dějiště národních, státních i kulturních dějin srbského středověku, osudné vidovdanské bitvy 15. VI. 1389 a mnoha jiných, osvoboz. v r. 1912.

Kosovo v Dalmacii, již. díl Kninského Polje, úrodné, histor. půda z doby chorvatských vládců a bojů s Turky. Rozloha 100 km².

Kosovská Poljana, o. na Podk. R., okr. Rachovo, 2129 r. ob.

Kosów, kr. m. ve Vých. Haliči, vojvodství stanislavské, (1921) 4234 ob.

Kosów (kosuv), ves v pol. vévodství lublinském, (1921) 1362 ob.

Koss Rudolf (* 1884), zem. archivář a něm. historik v Praze.

Kossak Juliusz (1824—1899), pol. malíř velkých histor. obrazů. Vynikl hl. jako akvarelista.

Kossak Wojciech (* 1. I. 1857), pol. malíř, žák svého otce Julia K. Debutoval r. 1886 svým obrazem: Generál Chłopicki se svým štábem v bitvě u Grochowa. Od r. 1902 žije v Paříži.

Kossel Albrecht (* 16. IX. 1853, † 4. VII. 1927), něm. fysiolog. Byl profes. v Berlíně, Marburgu a Heidelberce. Studoval hlavně chemii buničného jádra, guanin, theofyllin a j. Obdržel r. 1910 Nobelovu cenu.

Kossina Gustav (* 28. IX. 1858), něm. historický badatel o dobách předhistorických, od r. 1902 je profesorem germ. archaeologie v Berlíně. Sp.: Die Indogermanen (1. sv. r. 1921).

Kössl Theodor (* 1886), notář a hudeb. skladatel v Plzni, žák Vít. Nováka. Sbormistr a dirigent. Četné skladby komorní, orchestrální a vokální.

Kössler Miloš, PhDr. (* 1884), čes. matematik a profesor na univ. Karlově v Praze. Píše hl. o problému prvočísel a o funkční teorii.

Kossovič Kaetan Andrejevič (1815—1883), prof. v Petrohradě, orientalista. Sp.: Sanskrito-russkij slovarj (1854—6).

Kossowski Stanisław Leopold (* 1880), pol. literární historik.

Kossuth Lájos (* 19. IX. 1802, † 20. III. 1894), maď. politik. Advokát a r. 1832 náhradník na říš. sněmu v Prešpurku. Řídil až do r. 1844 Pesti Hirlap. Jako poslanec říš. sněmu vystupoval energ. na obranu tiskové svobody, pro rovnoprávnost národností a proti privilegiím šlechty a vysoké hierarchie. Po vypuknutí franc. revoluce žádal K. ústavní reformy, hlavně odpovědné ministerstvo a vedl s Batthyánym delegaci uherskou do Vídně, kde tyto požadavky prosadil. V prvém samostatném uher. kabinetě stal se K. ministrem financí. Pro svůj nacionální postup znepřátelil si však záhy Slovany a Rumuny. Obávaje se, že Vídeň zruší povolené výhody, žádal na říšském sněmu povolení k utvoření maď. armády o 200.000 mužů. Když pak uher. ministerstvo donuceno k demisi, stal se diktátorem, kterým také zůstal po utvoření nového ministerstva. Chtěje také pomoci vzbouřencům ve Vídni vysláním pomocných sborů, omeškal se a pomoc přišla pozdě. Když pak císař zrušil proklamací ze dne 4. III. 1849 všechna práva, kdysi Uhrům povolená, prohlásil K. uherskou nezávislost a sesazení Habsburků. Současně jmenoval se správcem země a vtáhl dne 5. VI. slavnostně do Pešti. Po ztroskotání revoluce ruskou intervencí, předal K. 11. VIII. 1849 diktaturu Görgeyovi a prchl na turecké území, kde byl internován až do r. 1851. Na nátlak Francie a Ameriky byl však propuštěn, odešel do Anglie, pak do Ameriky, kde stál v čele maď. emigrace. R. 1867 při korunovaci Frant. Josefa I. obdržel milost a povolení k návratu do Uher, což ale nepřijal. Zemřel v Italii a jeho ostatky slavnostně převezeny do vlasti.

Kossuth Ferenc, Ing. (1841—1914), druhý syn K. Lájose, zvolen r. 1895 vůdcem nezávislé strany, t. zv. osmačtyřicátníků, nesplnil však nadějí, v něho kladených.

R. 1905 svrhl jako vůdce oposice kabinet Tiszův a jeho liberální stranu. R. 1906 jmenován min. obchodu, od r. 1900—1913 byl znovu hlavou oposice.

Kost, ↷ kosti.

Kosť, hrad v Č., založ. r. 1346 od Beneše z Vartenberka. Za husitských válek zde sídlil Mikuláš Zajíc z Házemburka. Oldřich F. Popel z Lobkovic založil 1576 přední hrad. Do r. 1867 majetek Vratislavů z Mitrovic. — Lit.: Pekař: Kniha o Kosti (1910).

Kostajnica, m. v Chorvatsku, asi 1800 ob.

Kostanjevec Josip (* 1864), slovinský spisovatel a učitel n. o. v Mariboru. Napsal četné povídky a romány, z nichž nejznám.: Kostanjska elita (1897), Noč (1902), Lahnoživci (1902), Na solčnih tleh (1915), Življenja trnjeva pot (1907), Krivec (1921) a j.

Kostarika, ↷ Costa-Rica.

Kostecký (Kostetzky) Dominik (1735—1828), mag. úředník v Litoměřicích a právn. spisovatel.

Kostečka Adolf, JUDr. (* 1895), stud. pracovník a zakl. Unie pokrokového studentstva.

Kostel, z lat. castellum, ↷ chrám.

Kostelany, o. na Mor., okr. Kroměříž, 563 č. ob.

Kostelany nad Mor., o. na Mor., okr. Uh. Hradiště, 932 č. ob.

Kösteldorf, o. v Č., okr. Loket, 734 n. ob.

Kostelec, o. v Č., okr. Stříbro, 430 ob. (18 č.).

Kostelec (Wolframs), o. na Mor., okr. Jihlava, 470 ob. (138 č.). Tov. a výr. uzenin a konserv. zvěřiny.

Kostelec, o. na Mor., okr. Kyjov, 964 č. ob.

Kostelec (Weisskirch), o. ve Slezsku, okr. Krnov, 1815 ob. (44 č.). Voj. střelnice, továrna vlněného zboží.

Kostelec na Hané, ms. na Mor., okr. Prostějov, 2274 č. ob.

Kostelec nad Černými lesy, m. v Č., okr. Č. Brod, 2910 č. ob. Zámek, postav. r. 1561 Jar. Smiřickým ze Smiřic, rokok. děkan. chrám z r. 1734, tov. káv. náhražek, hrnčířského zboží a kamen, pletárna.

Kostelec nad Labem, m. v Č., okr. Brandýs n. L., 2942 č. ob. Posád. velitelství a náhr. baterie dělostř. pl. 51. Strojírny a lučební podnik.

Kostelec nad Orlicí, m. v Č., okr. Rychnov n. Kn., 5013 č. ob. Pos. velit., velit. dělostř. odd. 254. Museum, Nový zámek. Tov. na obuv, tkalcovny. Sídlo sboru Čes. bratří na Rabštejně.

Kostelec nad Vltavou, o. v Č., okr. Milevsko, 408 č. ob.; zámek a obora s vysokou zvěří.

Kostelec u Heřm. Městce, o. v Č., okr. Chrudim, 672 č. ob. Kostel sv. Petra a Pavla se zvonem z r. 1520.

Kostelec u Holešova, o. na Mor., okr. Holešov, 915 č. ob.

Kostelec u Křížků, o. v Č., okr. Jílové, 545 č. ob. Zde byla první schůze husit. lidu 30. IX. 1419.

Kostelec u Štípy, o. na Mor., okr. Holešov, 1007 č. ob. Sirnaté lázně.

Kostelecká Lhota, o. v Č., okr. Rychnov n. Kn., 668 č. ob.

Kostelecký Č., pseud. C. Horáčka.

Kostelecký Oldřich, ↷ Oldřicha Seykory.

Kosteletzky Vincenz Franz (1801—1887), řed. botanické zahrady v Praze a něm. spisovatel.

Kostelní Hlavno, o. v Č., okr. Brandýs n. L., 683 ob.

Kostelní jmění (lat. Fabrica ecclesiae), záduší.

Kostelník Valentin (1815—1891), obchodník ve Frenštátě p. Radh., národní pracovník mor., zemský a říšský poslanec, první čes. starosta Frenštátu p. R. (1863).

Kostelní Lhota, o. v Č., okr. Poděbrady, 938 č. ob.

Kostelní Radouň, o. v Č., okr. Jindř. Hradec, 519 č. ob.

Kostelní Střimelice, o. v Č., okr. Čes. Brod, 369 č. ob.

Kostelní Vydří, o. na Mor., okr. Dačice, 399 č. ob.

Kostelný Sek, o. na Slov., okr. Nové Zámky, 1002 ob. (971 čs.).

Köstelwald, o. v Č., okr. Přísečnice, 648 n. ob. Domácí krajkářství.

Kostenec, bulhar. lázeň. místo, 4314 ob. Ve středověku dolovala se zde železná a stříbrná ruda. V okolí jsou minerál. lázně s teplotou 39° C.

Kostěnice, o. v Č., okr. Pardubice, 777 č. ob. Sušárna čekanky.

Kosterka Hugo (* 9. IV. 1867 ve Valaš. Meziříčí), čes. spisovatel, vrch. úč. rada min. pošt v Praze. Zúčastnil se literárního hnutí let devadesátých ve skupině Moderní revue jako překladatel severských literatur a jako vydavatel edice moderních autorů Symposion. Přel. pro Vzdělávací knihovnu K. St. Sokola přední romanopisce skandinávské, kteří v čes. literatuře nabyli pak značného vlivu (Bang, Bjørnson, Garborg, Hamsun, Kielland, Strindberg a mnoho jiných). Překládal i ze španělštiny a holandštiny.

Kosti (lat. ossa), tvrdá, těžká, žlutavě bílá tělesa, která dohromady tvoří kostru

(↘) většiny obratlovců; ze všech tkání obsahují nejméně vody. Tvar kostí podmiňuje ohebná kostní chrupavka, kterou lze získati z kostí kyselinou sírovou. V této hmotě je uložen popel kostní (↘), který kostem dodává tvrdosti. — Na živé kosti rozeznáváme části měkké (okostice, dřeň kostní) a vlastní hmotu kostní, na této opět hmotu korovou (compacta) a houbovitou (spongiosa), která se skládá z kostěných trámečků, jichž průběh odpovídá požadavkům, kladeným na nejvyšší stabilitu kostí při nejmenší spotřebě hmoty. Kora je všude prostoupena jemnými kanálky, jimiž probíhají nervy a cévy (kanálky Haversovy). Mezi nimi je korová tkáň zvrstvená (základní lamely) a kolem nich soustředně uspořádaná (Haversovy lamely). Na tenkých výbrusech pozorujeme dále ve hmotě kostní drobnohledně malé štěrbiny pravidelně uspořádané (asi 900 na 1 mm^2), dutinky kostní, které u živých kostí chovají buňky kostní a jsou spojeny vzájemně a s Haversovými kanálky velmi jemnými chodbičkami. Okostice (periost[eum]) je pevná, bělavě se lesknoucí vláknitá blána, s kostí úzce spojená, která povléká k. všude, až na kloubní plošky, pokryté chrupavkou. Je-li od k. oddělena, pozbývá výživy a odumírá. Podle vzniku rozeznáváme k. primární (prvotné) a sekundární (druhotné). První vznikají z chrupavčitého základu dodatečným zkostnatěním (ossifikací), druhé jsou krycí a vznikají z vazivového základu. Obojí základ zkostnatí z určitých míst (ossifikačních), postupným ukládáním vápenných solí, při čemž mají důležitou úlohu zvláštní buňky, zv. osteoblasty. Podle tvaru dělíme k. na dlouhé, ploché a krátké. Dlouhé k. čili rourovité přicházejí pouze na končetinách. Jejich střední část (diaphysis) je celá z kory, ohraničující dutinu dřeňovou; silnější konce (apo- nebo epiphysis) složeny jsou téměř úplně z houbovité hmoty kostní, korový povlak je tenký, plošky kloubní kryje chrupavka. Pokud k. roste, jsou epifysy spojeny s diafysou chrupavkou, která později také zkostnatí, takže rourovitá kost je u dospělých jednotná. Ploché k. ohraničují dutiny, na př. na lebce. Tenká vrstva spongiosy mezi oběma vrstvami kory zove se zde diploë. K. krátké, jak přicházejí na př. na ruce a noze, sestávají většinou z houbovité hmoty s tenkou korou. Vzájemné spojení k. může býti pohyblivé n. nepohyblivé. V tomto případě (synarthrosis) je přímé (švy kostní, ↘), n. nepřímé vložením vazivové n. chrupavčité hmoty mezi k. (symphysis, synchondrosis, syndesmosis).

Kostice, zvl. rohovité desky (600—700) v tlamě velryby, pružné, lehké a pevné, kterými zvíře cedí moř. vodu. Používání jest různé.

Kostić Aleksandar, MUDr. (1893), prof histologie na bělehradské universitě od r. 1924 a zakladatel histolog. ústavu. Sp.: Osnovi histol. tehnike (1924), Mikrofot. atlas normalne histol. (1925) a j.

Kostić Dimitrije, PhDr. (* 1886), prof. srbských dějin na universitě ve Skoplji, autor četných historických děl.

Kostić-Hadži Milivoj, MUDr. (* 1885), prof. chirurgie na univ. bělehradské, za svět. války šéf chirurg. oddělení vojen. nem. v Sarajevě, výborný operatér a autor četných lék. sp. z oboru chirurgie.

Kostić Kosta (1875—1915), prof. reálky v Bělehradě a kulturní historik srbský.

Kostić Petar (* 1852), nár. pracovník v jižním Srbsku, ředitel srb. gymnasia v Soluni.

Kostić Sima, JUDr. (1853—1908), poslanec a advokát v Kragujevci.

Kostić Laza (* 12. II. 1841, † 9. XII. 1910), srb. básník-lyrik a politik. Vydal Písně (1873—74). Jeden z nejdůlež. srb. divadelních básníků; předmětem jeho tragedií jsou náměty národně historické. R. 1884—1889 redaktor úřed. listu Glas Crnogorca v Cetyni.

Kostice, o. na Mor., okr. Hodonín, 2160 č. ob.

Kostík, ↘ fosfor.

Kostinec Antonín (1864—1926), řed. obchod. akademie v Plzni, menšinový pracovník na Plzeňsku.

Kostival, ↘ Symphytum.

Kostižer (lat. caries), zničení hmoty kostní, která nabude rozežraného vzhledu, obyč. je způsobeno zánětem kosti následkem hnisavého zánětu kostní dřeně, tuberkulosy, příjice a aktinomykosy.

Kostka, ↘ krychle.

Kostka B., pseud. Bronislavy Herbenové.

Kostka Emil, JUDr. (* 1885), advokát a předseda Čsl. Červ. kříže v Brně. Sociální a kulturní pracovník moravský.

Kostka, křesť. svatý, ↘ Stanislav.

Kostka z Postupic Vilém († 1436), pražský purkrabí, diplomat.

Kostka z Postupic Bohuše († 1505), příznivec Jednoty Českobratrské a zakladatel tiskárny v Litomyšli.

Kostlíni (Lepidosteoidei), rod ryb ze skup. Rhomboganoidea, s pancéřem z kosočtverečných ganoidních šupin, s dlouhým čenichem se silnými kuželovitými zuby, s ocasní ploutví zaokrouhlenou, uvnitř nesouměrnou (heterocerkní), s jedinou čel. (Lepidosteidae), a rodem

kostlínem (Lepidosteus Lacép.), jejichž zástupci živí se rybami; žijí na j. USA.

Köstlin Heinrich Adolf (1846—1907), ev. duchovní a něm. hud spisovatel. Sp. Die Tonkunst (1879).

Köstlin Christian Reinhold (1813—1856), něm. kriminalista a básník. Sp. Gediente (1853).

Köstlin Julius (1826—1902), ev. theolog a círk. historik. Sp. Luthers Theologie (1863), Christliche Ethik (1899).

Kostlivý Karel (* 1881), prof. gymnasia v Táboře, osvětový pracovník na Táborsku. Předseda tamního Hlaholu.

Kostlivý Stanislav (1847—1905), zástupce řed. meteorol. ústavu ve Vídni a čes. meteorolog. Sp.: Pozdní mrazy a předpovědi nočních mrazů, Über die Temperaturverhältnisse in Prag (1887) a j.

Kostlivý Stanislav, MUDr. (* 1877), prof. chirurgie v Bratislavě. Sp.: Klinická pozorování o průběhu zánětlivé leukocytosy (1908), O chronických thyreotoxikosách (1909), O primárních akutních tyflitidách (1919), Chirurgická therapie plicní tuberkulosy (1926), Chirurgické choroby žaludku a dvanáctníku (1929) a j., též něm. pojednání. Pracuje na reorganisaci ochranné služby v Bratislavě.

Kostní moučka, ☞ hnojiva umělá.

Kostní popel (bílé spodium), minerální součástka kostí, jež po spálení organických látek zbývá; skládá se z kalciumfosfátu a kalciumkarbonátu.

Kostní uhlí (spodium), za nepřístupu vzduchu zuhelněná kost. K přípravě se berou nejtvrdší a nejhustší hnátové kosti, které se zbaví tuku, podrobí účinku páry, rozdrtí a zuhelní v železných retortách, které se vkládají do plamenné pece. Výtěžek činí asi 54—57%. Dobré kostní uhlí obsahuje asi 7.5—11.5% uhlíku, 75—80% fosforečnanu vápenatého, 6—8% uhličitanu vápenatého a stopy jiných látek. Má býti dokonale černé, nelesklé a dostatečně poresní (váha 1 m^3 asi 650—760 kg).

Kostnická Jednota, ☞ Jednota Kostnická.

Kostnický sněm, všeobecný koncil církevní, svolaný na nátlak císaře Zikmunda papežem Janem XXIII. na den 1. XI. 1414 do Kostnice. Jeho předním úkolem bylo odstraniti trojici papežů a provésti nápravu v hlavě i údech; při tom se měl zabývati i otázkou víry a zaujmouti stanovisko k rozličným naukám, podezřelým z kacířství (učení Viklifovo, Husovo a j.). Sněm byl četně obeslán nejen z kruhů duchovních, ale i světských; účastníci hlasovali v šesti skupinách, které se ustavily podle jednacího řádu Bylo tu pět národů: vlašský, francouzský, německý, anglický a španělský (který přibyl až r. 1417), a kolegium kardinálů jako rovnoprávná skupina. Po poradách jednotlivých národů konala se všeobecná shromáždění, která zasedala v katedrále kostnické. Důležitou roli hrál i císař Zikmund, na sněmu po dlouhou dobu přítomný. Koncil zahájil Jan XXIII. a začal i proces proti Husovi. Když se však jednalo o to, aby všichni tři papežové se dobrovolně vzdali, prchl z Kostnice, chtěje sněm rozpustiti. Koncil se na obranu prohlásil nejvyšší autoritou církevní a Jana XXIII. v květnu 1415 sesadil. Krátce na to resignoval i Řehoř XII. Jen avignonský Benedikt XIII. trval tvrdošijně ve své hodnosti. V otázce víry koncil zatratil učení Viklifovo a Husa odsoudil k smrti na hranici 6. VII. 1415. Rok na to, 30. V. 1416, stejný osud stihl i jeho přítele Jeronýma Pražského. K nápravě církevních poměrů se koncil pro četné rozpory nedostal; zvítězil názor, že by bylo lépe, aby se dříve vykonala volba nového papeže. Po sesazení Benedikta XIII. byl zvolen 11. XI. 1417 papežem kardinál Colonna jako Martin V. Nový papež dovedl se postarati, aby moc jeho nebyla zmenšena; učiniv jednotlivým národům některé ústupky, t. zv. konkordáty, užil všeobecné únavy a dne 22. IV. 1418 koncil rozpustil.

Kostolan, pseud. Andreje Hlinky.

Kostolany nad Hornádom, o. na Slov., okr. Košice, 536 čs. ob. Tov. uměl. hnojiv.

Kostolná Bašta (Egyházas-Bást), o. na Slov., okr. Feledince, 635 m. ob.

Kostolné, o. na Slov., okr. Myjava, 2160 čs. ob.

Kostolné Moravce, o. na Slov., okr. Krupina, 377 čs. ob.

M. Kostomarov.

Kostomarov Mykola (1817—1885), ukrajinský historik, prof. petrohradské univ. Pro účastenství v Kyrylo-Metodijivském bratrství (☞) byl zatčen a odvezen do Saratova, kde byl vězněn do r. 1856. Hl. hist. práce: Ruina, Mazepa i mazepincy, Russkaja istorija v žizněopisanijach jeja važnějšych dějatělej. Z publ. prací nejdůležitější: Dvě russkich narodnosti, Ukrainofilstvo a j. Hist. povësti: Černigovka, Kudejar. Ukrajinsky psal básně pod pseud. Jeremija Halka.

Kostomlátky, o. v Č., okr. Poděbrady, 381 č. ob.

Kostomlatský Samuel (* 1895), lektor angl. jazyka na Masaryk. univ. v Brně, překladatel z angličtiny.

Kostómlaty, o. v Č., okr. Poděbrady, 947 č. ob. Kdysi hrad Mydlovar.

do smrti byl hlavním tajemníkem Sv. Synodu. Vydal popul. vědecké spisy.

Kostovič Christodul (1806—1889 v Samokově), bulh. buditel a publicista. Vydal pro bulh. školy první učebnice.

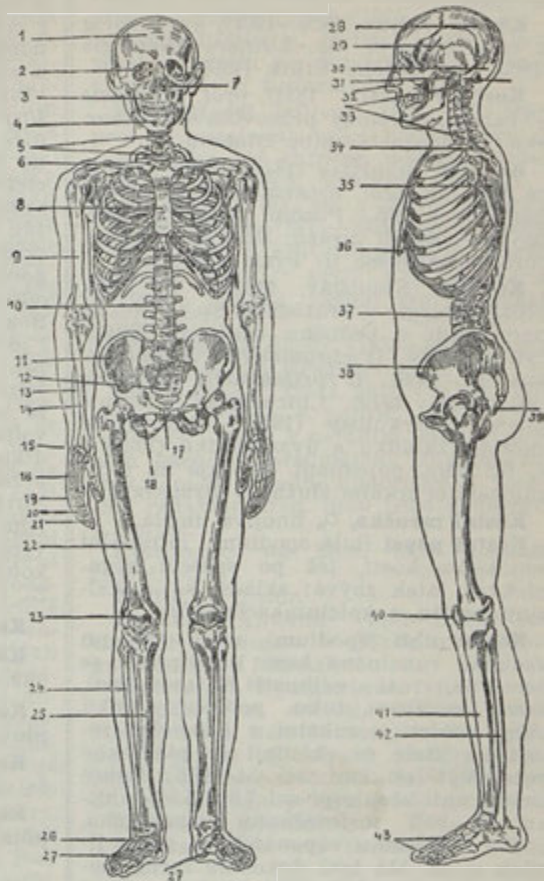
Kostra. Člověk jako nejvýše organisovaný živý tvor je roveň ve hl. rysech

Kostra lidského těla.

1. Kost čelní
2. Očnice
3. Horní čelist
4. Dolní čelist
5. Obratle krční
6. Kost klíční
7. Dutina nosní
8. Kost hrudní
9. Kost pažní
10. Obratle bederní
11. Kost kyčelní
12. Kost křížová
13. Kost loketní.
14. Kost vřetenní
15. Zápěstí
16. Záprstí
17. Spona kostí stydkých
18. Kost stydká

19.—21. Články prstů

22. Kost stehenní
23. Češka
24. Kost lýtková
25. Kost holenní
26. Kost hlezenní
27. Kost patní
28. Kost temenní
29. Kost spánková
30. Kost týlní
31. Dolní čelist
32. Chrupavka nosní
33. Obratle krční
34. Hřeben lopatky
35. Lopatka
36. Mečovitý výčnělek kosti hrudní
37. Obratle bederní
38. Kost kyčelní
39. Kostrč
40. Češka
41. Kost holenní
42. Kost lýtková
43. Záprstí a články prstů

Kostomlaty pod Milešovkou (Kostenblat), o. v Č., okr. Duchcov, 1724 ob. (234 č.). Zámek, zemská donuc. pracovna a polepšovna.

Kostomlaty pod Řipem, o. v Č., okr. Roudnice n. L., 665 č. ob. Chrám sv. Petra a Pavla z dob předhusitských.

Kostov Stefan I. (* 1880), bulh. spisovatel a národopisec. Patří k nejlepším znalcům bulh. lidových krojů a výšivek, o nichž napsal řadu odborných studií. Vydal album Bolgarski ševici. Literaturu bulh. obohatil dobrými veselohrami. Je ředitelem Národopis. musea v Sofii.

Kostov Stefan (* 1857 v Kazanlyku, † 1915 v Sofii), bulh. publicista. Od r. 1895

stavby svého těla i jeho úkonů obratlovcům, zvl. ssavcům. Podle moderních vědeckých náhledů je jen druhem třídy Primates. Hlavu lidskou tvoří část obličejová a lební; podkladem obou jsou kosti, skládající lebku, v jejíž dutině nachází se z více částí složený mozek, obalený 3 blanami (plena, tvrdá, měkká a pavoučnice). V obličejové části hlavy nalézá se dále dutina nosní a ústní (jazyk, zuby); k této náleží tvrdé patro (kostěné) a měkké patro (pohyblivé) s čípkem, jenž tvoří rozhraní mezi dutinou ústní (vpředu) a nosohltanem (vzadu). Hlavu spojuje s trupem krk, jehož kostěný podklad tvoří krční páteř (7 obratlů) s pří-

slušným oddílem míchy. Mimo to obsahuje krk četné významné cévy (krkavice, žíly hrdelní) a nervy, kost jazylku, z chrupavek složený hrtan, průdušnici, jícen, vpředu žlázu štítnou, dále svalstvo a vaz šíjový. Trup sám má dvě dutiny, hrudní a břišní. První nalézá se v horní části trupu a tvoří ji hrudní část páteře (12 obratlů) s 12 páry žeber, svaly mezižeberními a mohutnou svalovou přepážkou — bránicí. Obsahuje srdce, rozdělené na 2 předsíně a 2 komory, 2 křídla plic s pravou a levou průduškou, jícen a veliké cévy (hrudní srdečnice, dutá žíla horní a dolní a jejich větve). Celou páteří probíhá souvislý kanál, obsahující míchu s plenami, z níž vystupují a do níž vstupují míšní nervy. Zadní plochu k. kryje mocná vrstva zádových svalů. Dutina břišní sahá od bránice do pánve a obsahuje: játra se žlučníkem a vrátnicí, žaludek a rouru střevní (dvanáctník, střevo tenké a tlusté), slinivku břišní, ledviny s nadledvinkami, slezinu a velké cévy, v pánvi je močový měchýř, konečník a pohlavní ústrojí. ⤷ pojmenování jednotlivých kostí na vyobrazení.

Kostrba Jindřich (1883—1926), čsl. aviatik, byl jedním z prvních důstoj. rak-uh. armády, kteří se vyznamenali jako letci. Po převratu se přihlásil do čsl. arm., organisoval letectvo, ukořistil v Chebu velký letecký materiál. Od r. 1921 velit. Voj. leteckého studijního ústavu. Zasloužil se velice o výcvik letectva, též o hubení mnišky rozprašováním jedovatých par s letadel. Zahynul jako štábní kap. na kbelském letišti při srážce svého stroje s letounem jihosl. eskádry, jež tu byla hostem, 24. IX. 1926.

Kostrč (os coccygis), kost křížová, končí dole nad řití 3—5 pohyblivými kůstkami. K. je zbytkem ocasu zvířat.

Kostrenčič Ivan (1844—1924), tajemník Matice hrvatske, chorv. spisovatel a vydavatel věd. publikací.

Kostrenčić Marko, JUDr. (* 1884), práv. historik, profesor na univ. záhřebské. Četná odb. díla vědecká.

Kostrenčić Nikola, JUDr. (* 1879), gener. ředitel Jugoslávské banky, chorv. národohospodář, jihosl. delegát na mírových konferencích v Paříži.

Kostrina, o. na Podk. R., okr. V. Berezný, 1255 ob. (1031 r.). Dřevorubectví.

Kostroma, prům. m. v Rusku při vtoku řeky K. do Volhy.

Kostroma, l. přítok Volhy, 400 km dl., při dolním toku dosahuje šíře 300 m.

Kostřava, rod travin ⤷ Festuca.

Kost skalní (petrosum), část lebky, ⤷.

Kostyčev Sergěj (* 1877), prof. biologie na univ. v Leningradě.

Kosnlič, pseud. A. B. Koudelky.

Kostym, ⤷ kroj.

Kosva, l. přítok řeky Kamy v rus. uralském území, 320 km dl.

Kósyk Mato (Matěj, * 1853 ve Wjerbně v prus. Dol. Luž.), dolnolúž. básník. Působil jako želez. úředník v Lipsku. Znechucen těžkými nár. i osob. poměry, vystud. teologii a vystěhoval se do Ameriky, kde působil v Texasu jako evang. duchovní a žije nyní v Albion Okla na své farmě. K. se stal básníkem dol.-luž. kraje a lidu v epose Serbska swaźba (svatba) v Blatech (1880), tragický osud bývalých Slovanů v Německu vyzpíval v epickém zpěvu o zradě Geronově (Pśerada Markgrofy Gera, 1882). Jeho drobné lyr. a epické zpěvy rázu refl. a vlasten. vydalo dol.-luž. studentstvo r. 1893. Sebrané spisy K. vycházejí v knih. Dom a swět od r. 1924 za red. B. Šwely. Dosud tři svazky.

Kosynierz (od kosa), kosiníci, bojovníci v pol. vojsku ve válkách a povstáních, obzrojení kosami.

Kosztolányi Desidér (* 29. III. 1885), maď. básník, upozornil na sebe impresionistickou lyrikou, r. 1910 vydanou (Žaloby chudého malého dítěte).

Koš, o. na Slov., okr. Prievidza, 1309 čs. ob.

Koš, ⤷ košikářské zboží. — Na dýce, meči atd. ochranné zařízení ruky proti ostří šavle nepřítele.

Košák František (* 1870), katecheta a katol. spisovatel v Praze

Košanin Nedeljko, PhDr. (* 1874), srbský botanik, profesor university bělehradské a ředitel botanické zahrady. Četné práce hl. z oboru biologie rostlinné, nejlepší znalec balkánské flóry.

Košar (sl.), ohrada pro dobytek.

Košariská-Priepasné, o. na Slov., okr. Myjava, 1442 čs. ob. Rodiště R. M. Štefánika; jeho pomník na blízkém vrchu Bradla od arch. Jurkoviče (1928).

Košariska, o. ve Slezsku, okr. Č. Těšín, 442 ob. (pol.).

Košatka nad Odrou, o. na Mor., okr. N. Jičín, 533 č. ob.

Košátky, o. v Č., okr. Ml. Boleslav, 330 č. ob. Zámek.

Košava, silný, východní vítr v úžině Dunaje u Železných vrat.

Koščević Vjekoslav (1866—1920), chorv. pedagog, říd. učitel v Záhřebě a dramatik. Sp.: Puškinova smrt (1903), Književničke neprilike (1902), Ženidba Hrvoja Hrvata (1902).

Koščina Mato, JUDr. (* 1886), chorv. spisovatel a advokát v Trogiru. Sp.: Suor' Maria Immacolata (sbírka novel).

Koščević Vjekoslav (1866—1920), chorv. básník v Záhřebě.

Košeca, o. na Slov., okr. Illava, 1180 čs. ob. Tov. barev.

Košecké Rovné, o. na Slov., okr. Illava, 737 čs. ob.

Košek Josef (* 1886), odb. rada MZV. a býv. konsul v Lotyšsku. Zúčastnil se zahran. odboje na Rusi a byl polit. plnomocníkem odbočky Nár. rady v Rusku.

Košelev Aleksander Ivanovič (1806—1883), rus. spisovatel.

Košelovo, o. na Podk. R., okr. Chust, 2651 ob. (1226 r.).

Košenila (košenilová zrnka), jsou sušené samičky červce nopálového (Coccus cacti), žijícího na kaktusech, hlavně na

Sameček. Samička.
Červec nopálový.

ňopálu sklímeném (Opuntia coccinellifera) v Mexiku, na ostrovech Kanárských, v Alžíru a na Jávě. Slouží k barvení látek vlněných a hedvábných, též k výrobě karmínu a karmínového laku.

Košer (žid.), podle zákonů židovských to, co se hodí k potřebě a za pokrm.

Košetice, o. v Č., okr. Ledeč n. S., 982 č. ob. Kostel sv. Jana Křtitele z r. 1384, krásný zámek z r. 1725.

Košetický Evermod Jiří (1639—1700), č. spisovatel-homiletik, premonstrát strahovský.

Koševoj, hl. ataman záporož. kozáků.

Košice, o. v Č., okr. Tábor, 794 č. ob.

Košice, m. na Slov., 52.905 ob. (31.572 čs., 11.206 m.). Soudní tabule pro vých. Slov. a Podk. R., sedria, ústav Komenského. Četné soudní, finanční a železn. úřady; řed. pošt a telegr. Komora obch. a živn. Velitelství 11. p. divise, 21. p. brig., 11. pol. děl. brig., div. nem., div. zbrojn., pos. velitelství, četná posádka. Nár. divadlo, vých. slov. museum, stát. a m. nemocnice, ústav chorom., porodnice, nalezinec, četné školy střední a odb., slov. i maď.; kapitula. Továrna káv. náhražek, pivovar s velkou sladovnou, četné tov. chemické, želez., elektrotechn., keram. a j. — U Košic zvítězil r. 1441 Jan Jiskra z Brandýsa nad pol. králem Vladislavem. — Katedrála sv. Alžběty z r. 1543, přestav. r. 1776 a 1876, nejkrásn. got. stavba na Slov. — Moderní, výstavné a rušné město.

Košická Belá, o. na Slov., okr. Košice, 768 čs. ob.

Košická Nová Ves, o. na Slov., okr. Košice, 1167 čs. ob.

Košické Hámry, o. na Slov., okr. Košice, 493 čs. ob. Železárna.

Košík, o. v Č., okr. Libáň, 426 č. ob.

Košíky, o. na Mor., okr. Uh. Hradiště, 697 č. ob. Výroba perleť. knoflíků.

Košík Gustav, slov. amer. soc. i revoluční pracovník, zastánce pittsburské dohody; byl za války delegátem Slov. Ligy do Ruska.

Košikářské zboží, pletené zboží z prutů, vrbových odnoží, španělského rákosu, bambusu, pro lepší práce ze sítiny, z bílené slámy atd. Nejčastěji se užívá prutů vrbových, které před zpracováním po vyschnutí musejí se namočiti. Pletením se vyrábí rovněž nábytek, květinové stolky, obrazové rámy a pod.

Košile, volná část oděvu, pokrývající téměř celé tělo.

Košile brněná (Drahthemd, cotte de mailles, mail-skirt), spodní část úplného odění (☞), zhotovená z drátěného pletiva nebo železných kroužků, spolu spojených. Byla v prvních dobách středověku hlavním brněním (☞) oděnců (hauberk), později se nosila pod krunýřem nebo krznem, ☞ brnění.

Košin Josef z Radostova, Dr. (1832—1911), čes. spisovatel a sběratel národ. pohádek.

Košíře, část hl. m. Prahy XVII., 11.630 čs. ob. Sanatorium. Pivovar a sladovna. Továrna strojů.

Koškul, stanice na sibiřské magistrále, kdež poražena bolševická vojska pod vedením Čerpanova čsl. legiemi. Leží v Barabinské stepi.

Košnář Julius (* 1862), čes. archeolog a prof. nábož. v Praze. Sp.: Poutnická místa v Čechách (1904), O sv. Václavu (1910), Sv. Juda Tadeáš (1910), Legendy o P. Marii. Též povídky a překlady z polštiny.

Košnerová Antonie (* 22. III. 1873), čes. herečka, u divadla činna od r. 1890, od r. 1922 u Nár. div. v Brně.

Košolná, o. na Slov., okr. Trnava, 600 čs. ob.

Košťál František, JUDr. (* 19. VII. 1881), prof. soukromé ekonomiky obchod. a prům. na č. vys. škole obchodní, dříve ředitel Čsl. obch. akademie v Praze. Sp.:

Kupecké účetnictví (1924), Soukromá ekonomika (1921), Železn. dopravnictví a tarifnictví a j.

Košťál František Jiří (1857—1909), čes. spis., farář ve Skuhrově, autor četných povídek z vesnického prostředí.

Košťál Josef (1851—1920), č. spisovatel-folklorista. Sp.: Ptactvo, živočišstvo a rostlinstvo v podání prostonár, Ze světa pohádek a bájí.

Košťál Synesius Alexander (* 1849, † 20. II. 1924), vrch. inspektor stát. drah v. v. a spisovatel; přispíval do humor. časopisů. Menšinový pracovník na Teplicku.

Košťálek Josef (1858—1925), čes. pedagog a spisovatel. Zdramatisoval některé české pohádky.

Košťálov, o. v Č., okr. Semily, 1213 č. ob. Výroba hraček, poživatin, octa. Lomy.

Koštan-Tau, nepřístupná hora Kavkazu, 5145 m.

Košťany (Kosten), o. v Č., okr. Teplice-Šanov, 5674 ob. (2705 č.). Lov. zámek. Hnědouh. doly. Četné továrny, hl. sklárny.

Košťany nad Turcom, o. na Slov., okr. Turč. Sv. Martin, 521 čs. ob.

Koštice, o. v Č., okr. Roudnice n. L., 563 č. ob.

Koštíř Jan (* 1867), president Pražské plod. bursy a mlynář v Kačově u Předměřic n. Jiz. Autor četných statí národohospodářských.

Koštov (Kosten), o. v Č., okr. Ústí n. L., 836 ob. (89 č.). Sadařství.

Ko-šu-king, slavný čínský hvězdář, konstruktér hvězdářských nástrojů. Žil kol r. 1270.

Košumberk, o. v Č., okr. Vys. Mýto, 463 č. ob. Pivovar. Hrad K., na poč. XIV. stol. sídlo Ojířovo.

Košut Bedřich Vilém (1819—1893), slov. evang. kněz, působ. v Čechách, duch. správce pražský (1846). Poněvadž v kázáních svých poukazoval na čes. slavnou minulost, vzbudil nelibost vídeňské vlády, suspendován, odsouzen voj. soudem a internován v Korutanech. Pak se odstěhoval do Porýní, kdež i zemřel. Vydal četné spisy nábož. (Postila, Historie Kalicha v Č. a na Mor., a j.).

Košut Benjamin (1822—1898), bratr předešlého, evang. kněz, působ. ve Velenicích a v Praze, u sv. Klimenta. Pracoval v duchu svého bratra a napsal různé nábož. články v Českém Bratru.

Košut Jaromír Břetislav, Dr. (1854—1880), první č. orientalista. Sp.: Muslimské legendy. Přeložil Háfizovy básně.

Košutić Mirko, JUDr. (* 1869), profesor univ. záhřeb., předseda chorv. strany Starčevićovy, vydavatel listů Hrvatska Misao a Hrvatska. Sp.: Kada platiš tudi dug, Reforma grad. zakonika, Zastava a j.

Košúty, o. na Slov., okr. Galanta, 1141 m. ob.

Košvanec Vlastimil (* 1887), čes. malíř-portretista a karikaturista.

Košyć Oleksander (* 1875), ukrajinský hud. skladatel a dirigent, proslavil se vystupováním st. ukrajinské kapely v různých státech Evr. a Am. První koncert K. v cizině konal se v r. 1919 v Praze v Nár. div. s neobyčejným úspěchem. Zhudebnil přes 400 nár. ukrajinských písní, liturgií na ukrajinský starov. zpěv atd. Žije v emigraci v Am. Lit.: Zd. Nejedlý: Ukrajinská republikánská kapela (1920).

Kot Stanislav (* 1885), prof. university krakovské a polský kult. historik. Vydává Bibljoteku Narodowou a revui Reformacja v Polsce.

Kota (z lat. quota), značí označení měřítka, užívá se v plánech poloho- i výškopisných a značí též výšku zaměřeného bodu, ↘ côte.

Kotal Čeněk (1841—1883), čes. přírodopisec, profesor čes. reálky v Praze a dlouholetý red. Vesmíra. Přeložil Brehmův Život zvířat.

Kotalík Václav (* 1889), čes. herec, 1926—29 u měst. div. v Plzni, od r. 1929 v Uranii.

Kotálnice, ↘ cykloida.

Kotangens (cotangens), trigonometr. funkce, ↘ goniometrie.

Koťara Vojtěch (1742—1831), čes. spisovatel-samouk, sedlák na Čáslavsku. Skládal nábož. a příležitostné básně.

Kotarbiński Józef Karol (1849—1928), polský dram. umělec a lit. kritik, slavjanofil.

Kotarbiński Milosz (* 1854), pol. malíř, pracující pod vlivem Matejkovým.

Kotarbiński Tadeusz (* 1886), pol. filosof, profesor university varšavské.

Kotarbiński Wilem (* 1851), polský dekor. malíř.

Kotarnin, $C_{12}H_{15}NO_4$, vzniká oxydací narkotinu. Z jeho solí má význam chlorhydrát (stypticin), používaný v lékařství proti krvácení.

Kotas Karel (* 1894), architekt v Mor. Ostravě.

Koťátko Josef (* 1869), čes. spisovatel (pseud. K. Havlovský), poštmistr ve Vys. Veselí. Sp.: román Písmáci a povídky z Podještědí (Uhaslé ohně), Kališníci).

Koťátko Václav (1810—1876), proslulý učitel hluchoněmých, ředitel pražského ústavu a autor České čítanky pro hluchoněmé. Notář arcib. pražského. Sp.: Člověk v podobenství.

Kotau (čínsky), značí úplné a naprosté podrobení se. Padá se na zem a trojnásobně se dotkne země čelem.

Kotce (jedn. č. kotec), krámské budky na zvl. místě, pro ně určeném. Kdysi stávaly hl. před Staroměstskou radnicí, později ale zmizely a zachovaly se jen u sv. Havla.

Kotě, mládě kočky.

Kotec, chlév pro vepřový dobytek.

Kotek Ferdinand (* 1891), vrchní redaktor Čtk., novinář.

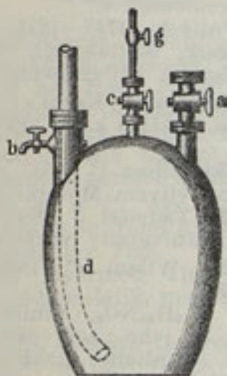
Kotek Josef (* 1883), redaktor Pokroku a taj. strany nár. soc. v Prostějově. Za války pro velezradu odsouzen voj. soudem v Mor. Ostravě k smrti a 23. XII. 1914 zastřelen. Pomník v Mor. Ostravě.

Kotel, kovové nádoby s rovným n. vypouklým dnem, vytepané z plechu, lisované n. nýtované, často uvnitř pocínované nebo smaltované, pro chem. techniku též z kameniny. Pro vaření parou vyrábějí se k. dvojstěnné. ⚲ parní k. — V zeměpise je kotel se všech stran vyvýšeninami ohraničená prohlubeň půdy, na př. nízko ležící údolní úbočí a uzavřená údolí.

Kotel (Kokrháč), hora v Krkonoších, 1434 m vys.

Kotel, bulhar. obvod. m. Burgaského okr. ležící ve Staré Planině.

Kotel tlakový (franc. montejus), zařízení k výtlaku kyselin, horkých tekutin

Kotel tlakový.

atd., skládá se z uzavřeného kovového kotle s přiváděcí rourou a, s výtlačnou rourou d, jež sahá až ke dnu kotle a kohoutku b. Při naplňování tekutinou jest kohout otevřen. Rourou g přivádí se pak komprimovaný vzduch neb pára, jež vytlačuje tekutinu rourou d vzhůru.

Kotellet (franc. côtellete), telecí, kůzlečí neb vepřové žebírko.

Kotelní kámen, při vaření tvrdé vody na vnitřních stěnách nádob se usazující tvrdý povlak; u parních kotlů může způsobiti explose a jako špatný vodič tepla způsobuje ztráty na palivu. Stěny kotle mohou se v takovém případě příliš silně zahřáti (až do červeného žáru); odprask-ne-li teď něco kotelního kamene s vnitřní stěny, voda dostane se do styku s příliš zahřátým kovem, náhle přemění se v páru a může způsobiti explosi. Vznik kotelního kamene: v tvrdé vodě rozpuštěný kyselý uhličitan vápenatý ztrácí vařením část kysličníku uhličitého a sráží se jako nerozpustný normální uhličitan vápenatý spolu s podobným způsobem vznikajícím uhličitanem hořečnatým, železnatým a manganatým. Dále vylučuje se síran vápenatý a tvoří velmi tvrdý, k stěnám nádoby pevně lnoucí povlak, kdežto uhličitany usazují se obyčejně jako bahno. Většina kotelních kamenů obsahuje ještě malá množství hliníku a kyseliny křemičité. Odstraňování kotelního kamene kladivem a dlátem je velmi namáhavé, proto hledí se zabrániti jeho vzniku. Některé prostředky působí mechanicky a jiné používají proudění vody v kotli k odplavování sraženin do zvláštních jimadel. Pochybný účinek má natírání vnitřních stěn dehtem nebo petrolejem. Z chemicky působících látek, které se dávají do vody, určené pro kotel, v úvahu přicházejí hlavně: hašené vápno, sodný louh (kaustická soda) a uhličitan sodný (kalcinovaná soda). Řidčeji používá se chloridu barnatého.

Kotelnič, rus. kraj. m. v gub. Vjatka, (1926) 7183 ob. Továrny na kůže a mýdlo.

Koterbachy, o. na Slov., okr. Sp. Nová Ves, 1610 ob. (1020 čs.). Doly na žel. rudu.

Koterie, pravidelně ve špatném smyslu kamarádské sdružení, jež si hledí jen svého vlastního prospěchu.

Koterov, o. v Č., okr. Plzeň, 749 č. ob. Továrna mlýnských kamenů.

Köthen, něm. kraj. město ve vévodství Anhaltském, 22.894 ob. Četné školy, musea, městské knihovny a čítárny a rozsáhlé průmyslové závody. Kostel sv. Jakuba z XV. st., zámek ze XVII. st.

Kothurn (řec.), měkká šněrovací bota bez podrážky, později obuv; zejména tragédy nošený střevíc s vysokými podpatky, v nichž herci vystupovali, aby se zdáli většími.

Kothurn.

Kotické Alpy (Kottické A.), část západních Alp mezi Francií a Italií, nejvyšší vrchol Monte Viso, 3836 m vys.

Kotík Antonín (1840—1919), čes. spisovatel-filolog, autor Pláče koruny české (1866).

Kotík Pravoslav (* 1889), čes. malíř, hl. figuralista, grafik.

Kotillon, z Francie pocházející tanec společenský, který se skládá z různých sestav. Jméno své má patrně od národní písně, při něm zpívané: Ma commère, quand je danse, mon cotillon, va-t-il bien?

Kotle (bubny, ital. timpani), prastaré, z Asie pocházející bicí nástroje: ponejvíce měď. kotle, potažené kůží, jež se dá k řízení tónové výše různě šrouby napnouti. Velký k. má ladění mezi F a c, malý mezi B a f.

Kotlík Ondřej († 1380), ředitel stavby chrámu sv. Víta v Praze od r. 1377 a kanovník pražský.

Kotlina, v zeměp. hlubší, skleslá část půdy, mající půdorys kruhu neb elipsy.

Kotljarevskij Aleksandr Aleksandrovič (1837—1881), rus. slavista, prof. univ. v Kyjevě. Sp.: Sočiněnija A. A. K. (1889—1895).

Kotljarevskij Nestor Aleksandrovič (1864—1925), ruský historik novodobé literatury.

Kotljarevškyj Ivan (1769—1838), ukrajinský spis., zakladatel nového ukrajinského písemnictví. Napsal veršem Enejida a dramat. spisy Natalka Poltavka, Moskal čarivnyk, jež dosud objevují se na jevišti ukrajin. divadla.

Ivan Kotljarevškyj.

Kotmanová, o. na Slov., okr. Lučenec, 682 čs. ob.

Kotner Matěj, JUDr. (* 1859), advokát, býv. starosta a kultur. pracovník na Milevsku.

Kotníky (lat. malleoli), u člověka a u ssavců kostní výčnělky kloubů chodidel, jež ztěžují vykloubení nohy. Též na ruce, sevřené v pěst, silně vystupují klouby.

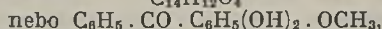
Koto, japonský, harfě podobný strunový hudeb. nástroj se 13 stejně dlouhými strunami.

Kotočichin Grigorij Karpovič, rus. spisovatel v XVII. stol., r. 1664 uprchl do Polska, žil pak později ve Švédsku, kdež byl pro zabití popraven. Zanechal pozoruhodný spis o životě i mravech v Moskvě, zejména na dvoře cara Alexeje Michajloviče, objevený v Upsale r. 1838.

Kotoin, methyléter trihydroxybenzofenonu, methyltrioxybenzofenon

$C_{14}H_{12}O_4$

nebo $C_6H_5 . CO . C_6H_5(OH)_2 . OCH_3$,

účinná součást kůry kotové a parakotové (Cortex Coto a Paracoto). Vyrábí se z pravé kůry kotové extrakcí éterem a překrystalováním získaného výluhu z vody. Tvoří světle žlutý prášek, ve studené vodě špatně, v alkoholu, chloroformu a éteru dobře rozpustný. Taje při 129° C. Prášek je chuti palčivé a nutí ke kýchání a kašli.

Kotor (it. Cattaro), m. v Dalmacii s 6041 vesměs srbochorv. obyvateli v pozadí Boky Kotorské, při úpatí Lovčenu, s katedrálou a starým kolegiátním kostelem. Býv. váleč. přístav s dobrou silnicí do Cetinje. Je sídlem katol. a pravoslavného biskupa. Hrálo velkou roli při dobývání Lovčenu 10. I. 1916 a jako základna pro podmořské čluny rakouského loďstva. Bylo v listopadu 1918 obsazeno Italy a připadlo s Dalmacií Jihoslovanům.

Kotouč, kruhovitá deska s otvorem ve středu, ⚲ discos.

Kotouč v tělocviku, toč na nářadí (hrazda), několikráte opakovaný.

Kotouč, vápencová hora u Štramberka na Moravě, 539 m vys. V jeskyni Šipce byly nalezeny Maškem pozůstatky kamenné doby. K. je státní reservace.

Kotouč Otto, amer. čes. literát a bank. úředník. Vydal vybrané básně čelných č. básníků v bostonské Poet Lore pod titulem Songs of the Slavs, mimo to The Bohem. Settlement at Humboldt.

Kotouček Karel, pseud. Jos. Koněrzy.

Kotoučkovci (Trochidae), rod širojazyčných plžů s kuželovitým kotoučem; sem patří donka (Turbo olearius L.) na Molukkách, jejichž skořápek v Číně užívají na obkládání nábytku.

Kotovati (z franc. coter), na mapě něco vyznačiti neb vyměřiti; na burse zaznamenání papírů v ofic. seznamu bursy. Též stránkování knihy.

Kotovskij Grig. Ivanovič (1887—1925), ruský organisátor partizánských tlup v Bessarabii (1905—6), r. 1916 odsouzen k smrti, jíž unikl po únorové revoluci r. 1917, bojoval pak na různých frontách, zabit u Oděssy.

Kotrba Jan (* 1872), senátor, mistr pekařský a živnostenský pracovník.

Kotrba Karel (* 1893), čes. sochař, žák Španielův. Plastiky a portréty.

Kotrbelec Alois, JUDr. (1849—1918), dlouholetý starosta města Tábora, zemský poslanec.

Kotrbelec Leopold, ThDr. (1815—1889), probošt v Poděbradech a nábož. spisov.

Kotrč pravá (Sparassis ramosa), stopk. výtrusná houba, rostoucí na kmeni borovic. Jest jedlá.

Kotsmích Vojtěch (1835—1906), zem. školní inspektor, čes. dialektolog. Sp.: O podřečí doudlebském.

Kott Frant. Št. (1825—1915), prof. akad. gymnasia a vydavatel čes. slovníků.

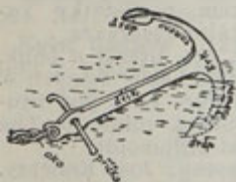
Kottbus, ↷ Chotěbuz.

Kotter Christof († 1647), nábož. blouznivec, který prorokoval od 1616 a svým proroctvím působil na Komenského.

Kotur, perská pohraniční pevnost, ovládající přechod z horního Eufratu a Tigridu.

Kotva Vladimír (1899—1921), akad. malíř a grafik.

Kotva (Anker, ancre, anchor), v námoř. nástroj, jímž se připevňuje loď na volném moři tím způsobem, že k., spojená lanem (kabelem) nebo řetězem s lodí, zahákuje se do dna mořského. Normální (admiralitní) k. má tyto části (↷ obr. 1): dřík, z něhož vybíhá krk se dvěma rameny, končícími drápy; vrchní konec dříku je provrtán a otvorem prostrčena příčka, která musí býti kolmo na rovinu ramen. Na dříku je svorníkem upevněno oko, k němuž připojen kabel (řetěz). Působení k. je toto: Vyhodí-li loď kotvu, padá k.

Obr. 1.

Obr. 2.

ke dnu, při čemž se vratidlem (u velkých lodí parním) odvíjí kabel. Dopadne-li k. a loď pokračuje v jízdě, stáhne váha kabelu (řetězu) hoření část dříku ke dnu tak, že se příčka položí (↷ obr.). Při dalším pohybu lodi zabere dráp do dna a zarývá se až ke krku; k. drží. Chce-li loď vytáhnouti k., navíjí kábel a zkracuje jej tak dlouho, až nadzvedne oko, dřík se postaví a vytrhne dráp z půdy. Ježto uložení k., opatřené příčkou, je obtížné, užívá se nyní většinou k. bez příčky, t. zv. patentních (Martinova, Inglefieldova, Smithova, Storeyova, ↷ obr. 2, a j.), u nichž krk s rameny jest otáčivý na čepu kolem paty dříku tak, že se ramena mohou vychýliti z roviny dříku na obě strany o určitý úhel. Položí-li se taková k. jako vždy nejprve celou svou rovinou na dno a je kus vlečena, zachytí brzy některé z ramen za nerovnost půdy a skloní se; obě ramena se tím vychýlí z roviny dříku a zaryjí do dna. Každá větší loď má několik kotev (přídní, zadní, reservní); mimo to menší k. o několika ramenech (kočky) k lovení spadlých předmětů. Váha všech kotev musí býti v určitém poměru k váze lodi; tak pro loď o 15.000 t bývají 2 přídní a 1 reservní k. po 6000 kg; 1 zadní k. o 2000 kg. Délka kotevních řetězů bývá u vál. lodí 225 m (9 dílů po 25 m); tloušťka článků až 80 mm. V hloubce větší než 160 m nelze už kotviti.

Kotvice, ↷ Trapa.

Kotvrdovice, o. na Mor., okr. Boskovice, 962 č. ob.

Kotyledony, v botanice ↷ Cotyledon. V zoologii na embryu některých zvířat listy, obsahující žlázy střevné.

Kotýnek Fr. X., MUDr. (* 1863), městský lékař a fysik na Žižkově, starosta Ústř. jednoty čsl. lékařů. Vynik. stavovský pracovník.

Kotys, thrácká bohyně v Řecku, uctívaná nočními orgiemi, zv. kotylie.

Kotyška Václav (* 1865), čes. statistik, vydavatel Úplného místop. slovníku král. Českého, a s ing. Teysslerem Technický slovník naučný (od r. 1926).

Kotzebue August (* 3. V. 1761, † 23. III. 1819), něm. spisovatel. Byl v l. 1780—1781 v rodném městě Výmaru stát. návladním, v l. 1781—1790 v rus. službách, nato žil v Paříži a v Mohuči, od r. 1795 žil na svém statku u Revalu. Po jeho hře Menschenhass und Reue, jež měla ohromný úspěch (1789), následovaly další hry: Armut und Edelsinn (1795), Die Spanier in Peru (1796), Die Negersklaven (1796) a j. R. 1806 odešel do Estonska, kdež vydával časopis Die Biene (1808—1809) a pak Die Grille v letech 1811—1812 a teprve po pádu Napoléonově vrátil se jako gen. konsul do Německa, kdež napsal: Die Geschichte des deutschen Reiches. Pak žil v Mannheimu, kde však svým časopisem Literarisches Wochenblatt vyvolal tolik nenávissti proti sobě, že byl usmrcen dýkou K. L. Sanda.

Kouba Jaroslav (* 1895), operní pěvec (tenorista), činný od r. 1915, člen opery Měst. div. v Plzni od r. 1926.

Kouba Josef (1822—1885), č. spisovatel a prof. reálky v Karlíně.

Kouba Josef (* 1881), přednosta expositury min. zem. v Bratislavě a č. zeměd. spisovatel. Sp.: Pastviny (1917), Důležitost jakosti krmiv (1918).

Koubek Jan Pravoslav (* 4. VI. 1805 v Blatné, † 28. XII. 1854 tamže), č. spisovatel a básník. Literárně na K. působily RK, Kollárovy znělky, Čelakovského sbírka národních písní a pak studie lite-

ratur slovanských, hlavně polské a ruské, i cizích, hlavně Lorda Byrona. Zanechav práv věnoval se vychovatelství (pobyl šest let v Polsku), r. 1837 se stal sekretářem hrab. Kašpara ze Šternberka, konečně r. 1839 profesorem českého jaz. a č. lit. při pražské universitě, kdež působil až do smrti. R. 1848 byl činný jako tribun kohorty a filosofické a později zvolen také poslancem za okres písecký. Veliký byl vliv K. na posluchače, z nichž vychovával nadšené vlastence a slavjanofily. Sám Jan Neruda připisuje hlavně působení K., že zatoužil se stát č. spisovatelem. Jinak vynikl K. hlavně jako satirik, následuje v té příčině nejvíce Josefa Jaroslava Langra. Dnes ovšem je většina těchto tendenčních básní K. zastaralá a málo přístupná. Nejznámější jsou: Sylvestrova noc. (1846), Sněm ženský (1847), Krotké znělky (1853) a posmrtně vydaná Básníkova cesta do pekel, Nové Jiříkovo vidění aneb Orfeus redivivus, to jest Zpěvák a Euridika, čili Kratochvilná historie, jak onen pohanský poet pro svou milou manželku do předpeklí a do pekel pod zemí jest putoval, jaké tam měl vidění i co se tam s ním dálo. Tendenční podklad má také idyla „Rokoko: Jak osmdesátidevítiletý pan polesný Doupnák vypravuje na štědrý večer svým vnukům a pravnukům, vnučkám a pravnučkám o svých bývalých časech" (1847). Báseň tato v svém doslovu reklamuje pro současný život totéž, oč usiloval K. i svými přátelskými styky s českým studentstvem, totiž kouzlo srdečné pospolitosti, jíž bylo podle mínění básníkova v starších dobách mnohem více. Tato jediná práce K. nepozbyla dosud své ceny a svého významu. Zato úplně zastaraly elegie „Hroby básníků slovanských" (souborně až po smrti básníkově 1857) a řada jeho studií a úvah vědeckých, v nichž se jeví K. pravověrným odchovancem romantické školy Kollárovy. Sebrané spisy K. vydali ve 4 dílech v l. 1857—59 F. L. Vorlíček a J. V. Frič, Básníkovu cestu do pekel vydal v Ottově Světové kn. Lad. Quis, opatřiv vydání cenným úvodem, podrobný rozbor činnosti K. napsali Jos. Hanuš v Lit. č. XIX. stol. a Jar. Vlček v Několika kapitolkách (2. vyd. z r. 1912).

Kouble Josef (1825—1886), farář v Boskově a č. spisovatel.

Koucký František, námořník rak. torpedovky 81 a revoluční pracovník za svět. války. Pro pokus vzpoury 11. V. 1918 v Pulji společně s Jihoslovanem Ljubou Krausem popraven.

Koucký Z. A., pseud. K. Zákouckého.

Koudel, odpadek při přípravě konopného a lněného prediva; slouží též k výrobě hrubé příze.

Koudela Jan JUDr. (* 1880), docent polit. ekonomie na univ. Karlově. Sp.: Základy teorie mezinár. směn (1908). Přeložil s Miladou Koudelovou Gideovy-Ristovy Dějiny nauk národohosp. (1928).

Koudela Josef šl. JUDr. (1845—1913), mor. právník a politik, zemský a říšský poslanec, přís. zemského výboru mor.

Koudela Petr (1838—1874), prof. gymnasia v Klatovech a č. historik. Sp.: Dějepis český (1876, dokončil J. B. Novák).

Koudele ze Žitenic Michal, důvěrný přítel a rádce Žižkův, v jehož náručí Žižka u Přibyslavě skonal.

Koudelka Alois, pseud. O. S. Vetti (* r. 1861), farář v Praci u Brna a spisovatel, též český Mezzofanti zvaný. Činnost jeho spisovatelská a hlavně překladatelská jest velmi obšírná. Ovládal všecky jazyky evropské a téměř všecky orientální, z nichž překládal do češtiny.

Koudelka Ant., pseud. Jána Wagnera.

Koudelka Frant. (* 16. VII. 1891 v Březí, okr. Čáslav), vojín leg. pl. 33. rota 1. Zajat na it. frontě a popraven 16. VI. 1918 v Piavou.

Koudelka František (* 1896 v Bilovicích u Brna), malíř a sochař. Studoval na vídeňské akademii u prof. Wildnera, pak v Praze u Štursy a Thieleho. Žil několik let v Paříži, kde pracoval v atelieru Bourdeleově a byl také v Londýně. Je hlavně portretistou.

Koudelka Jan (* 12. III. 1889), žurnalista a politik. Od r. 1920 posl. soc. dem. Pracuje hl. v otázkách zemědělské politiky. Sp.: Celní politika a soc. demokracie (1927), Amerika (1931).

Koudelka Jarosl. (* 1891), soc. dem. novinář, red. Nové Doby v Plzni a pozd. Práva Lidu v Praze. Četné publikace polit.

Koudelka Josef (* 4. II. 1877), č. malíř, portretista a folklorista.

Koudelka Josef M., č.-am. biskup clevelandský a spisovatel; sestavil několik učebnic pro č. kat. osadní školy; redaktor a spolupracovník st.-louiského „Hlasu". Za války zastával stanovisko konservativní.

Koudelka Viktor Ing. Dr. (* 1889), prof. university a docent vys. školy technické v Záhřebě. Přednáší nauku o hosp. průmyslu a organ. technologii.

Koudelník z Březnice Velek, nejpřednější válečník husitský a pozd. hejtman Sirotků. Z jara 1430 pronikl do Rakous a do Uher, porazil sice silné voje uherské u Trnavy, ale sám v boji padl.

Koukl Antonín (1860—1884), č. básník a spisovatel. Pseud. Petr Filištínský.

Koukl Josef, ing., Dr. (* 1886), docent vys. šk. zeměd. v Brně, odborník v biotechnologii živoč., z kteréhožto odvětví uveřejnil řadu věd. prací.

Koukol A. B. (* 1876 v Kostelci n. Orl.), č.-am. evang. farář a spisovatel v New Yorku. Neúnavně činný kulturní a revoluční pracovník a přednášeč. Jel za války k našim legiím do Ruska.

Koukol polní (Agrostema githago), bylina jednoletá, silenkovitá, s úzkými dlouhými listy a kalně nachovými konečnými květy. Obtížný polní plevel, jehož jedovatá semena společně s obilím dozrávají a mouku z něho mletou znehodnocují. Jeho pravlast je neznáma. Byl k nám asi zavlečen z východ. krajin a roste jen v polních kulturách, hlavně v žitě.

Koukol polní.

Koula Jan (1855—1922), arch., prof. vys. školy technické v Praze a jeden z nejv. předválečných arch. českých, znalec lid. a dekorat. umění, hl. č. keramiky XIX. st. Četné projekty staveb veř. a soukromých, přivrženec české renesance. Napsal mnoho odb. studií a byl uměl. refer. N. Listů.

Koula Jan Emil (* 1896), č. architekt a projektant, hl. interiérů a náb. Zakladatel čas. Stavba (1928).

Koula Václav, ing. (* 1866), gen. řed. Českomor.-Kolben, akc. spol. v Praze, a významný odborník elektrotechnický. Vybudoval mnoho elektráren v Čechách i v cizině. Četné vědecké práce odborné.

Koule (řec. sphaira), těleso omezené plochou kulovou. Plocha kulová jest geometrické místo bodů v prostoru, které mají od daného bodu (středu koule) stejnou vzdálenost (poloměr koule). Koule vznikne otáčením polokruhu kolem průměru. Plochu kulovou nelze rozvinouti do roviny. Hlavní kružnice na kouli jest každá kružnice, jejíž rovina prochází středem koule. Má střed i poloměr shodný s koulí. Rovinou sečnou dělí se plocha kulová na dvě části, z nichž každá se zove vrchlík kulový (plocha), koule se jí dělí ve dvě úseče kulové (těleso). Část koule omezená vrchlíkem a plochou kuželovou, jejímž vrcholem je střed koule, nazývá se výseč kulová. Dvě rovnoběžné roviny, protínající kouli, vymezují pás kulový. Dvě největší kružnice na kouli protínají se ve dvou bodech a dělí plochu kulovou ve čtyři sférické dvojúhelníky. Povrch koule se stanoví podle vzorce $4\pi r^2$, obsah koule $\frac{4}{3}\pi r^3$.

Koulenka (Globularia), rod krtičníkovitých bylin, ve Středozemí polokřovitých, u nás zastoupen jedním druhem: koulenka obecná (Globularia vulgaris), 20 cm vys., tvoří růžici z kožovitých listů a lodyhu zakončenou strboulkem kvítků fialově modrých. Jen velmi pořídku na vápencových, teplých stráních.

Koulenkovité, ↘ Globulariaceae.

Koun Josef Polemír (1795—1857), farář na Rychnovsku, č. spis. a překladatel.

z Kounic, jméno staré rodiny panské, povýš. na hrab. r. 1642, majitelé panství slavkovského na Moravě. Z nich vynikli: Václav Antonín, kníže (1711—1794), rak. státník, od r. 1741 v diplomatické službě. Zúčastnil se mír. kongresu 1748 v Cáchách; radil k boji s Jindřichem II. a ke spolku s Francií (1756). 1750—53 byl vysl. v Paříži, 1753 stát. kancléřem a 1756 holandským a it. kancléřem. Požíval důvěry Marie Terezie a měl rozhodný vliv. Byl pln ducha, tvůrčí síly a neúnavný, miloval vědy, umění a zvl. franc. ducha. — Václav, hrabě, JUDr. a RNDr. h. c. (1848—1913), čes. politik a mecenáš, syn č. vlastenky Eleonory Voračické z Paběnic a manžel č. dram. umělkyně Josefiny Čermákové (1849—1895). R. 1885 říšským poslancem za stranu mladočeskou. Po převzetí fideikomisu vzdal se polit. činnosti. Roku 1908 věnoval svůj palác v Brně Spolku Kounicovy stud. koleje a podporoval nemaj. vysokoškolské studenty moravské. Po převratu 1924 zřízena v Brně-Žabovřeskách stálá kolej stud., nazvaná Kounicova.

Kounice, ms. v Č., okr. Č. Brod, 1208 č. ob. Zámek, sladovna.

Kounický Josef, pseud. Jos. Kratochvila.

Kounov, o. v Č., okr. N. Město n. Met., 522 č. ob. Tkalcovny.

Kounov, o. v Č., okr. Žatec, 980 ob. (506 č.). Kamenouhelné doly (Nová šachta). Chmelnice.

Kounovský Josef, ing. Dr. (* 1878), prof. deskript. geom. na vys. učení technickém v Praze. Sp.: Prostorová křivka stupně třetího (1910) a četné články ve věd. publikacích.

Koupě, o. v Č., okr. Blatná, 500 č. ob.

Koupě či kupní, také trhová smlouva, kteréžto právní jednání upraveno jest v obč. zák. §§ 1053—1089 a značí oboustrannou smlouvu, již prodavač zavazuje se druhé straně k vydání jisté věci neb práva proti zaplacení pevně smluvené

kupní ceny a kupec zavazuje se věc za tuto smluvenou cenu převzíti.

Koupel, ⚲ lázně, elektroléčba.

Kouř, zpravidla nedokonalým hořením vznikající směs plynů (dusík, kysličník uhličitý, uhelnatý a siřičitý), par (vodních a j.) a jemně rozptýlených látek pevných. Z pevných látek je to převážně uhlík, který se dostává do kouře proudem vzduchu, anebo se tvoří až v plamenu nedokonalým hořením produktů suché destilace uhlíkem bohaté hořlaviny. Příčinou je nedostatečný přístup vzduchu na rošt, do hořáku, anebo rychlé ochlazování plamene. Tvoření se uhlík. kouře je vždy známkou nedokonalého spalování, což znamená ztrátu tepelné energie. Vedle toho kouř má škodlivý účinek na zdraví lidského organismu. — K. ve válce stal se důlež. prostředkem zastírání (camouflage) tam, kde šlo o to, zakrýti rychle a třeba i při pohybu předměty a akce zraku nepřítelovu. K tomu konci se používá látek t. zv. dýmotvorných, resp. mlhotvorných tam, kde teprve sloučením s vodní parou se látka vypouštěná do vzduchu stává neprůhlednou, jako jsou nafta, asfalt, smůla, naftalin, vlhká sláma a listí a p., jež dávají černý dým (kouř), kovové kysličníky, dávající bílý dým ($SnCl_4$, chlorid ciničitý, opasit; $TiCl_4$, chlorid titaničitý, fumigerit a j.) a kyslíkaté sloučeniny síry, tvořící mlhu (SO_2, kysličník sírový, slučující se s vodními parami v mlhovitou kyselinu sírovou, H_2SO_4). Látkami dýmo- a mlhotvornými lze při obraně zakrývati svoje baterie, jednotky vojska, trény, práce v terénu, opravy a stavby mostů, neutralisovati nepřátelské světlomety atd. Zejména důležité je používání dýmu ve válce námořní, k maskování evolucí celých loďstev, zastírání torpedových útoků (tedy v ofensivě) atd. Aby k. působil, je třeba buď bezvětří nebo příznivého větru, jinak se brzy rozplyne stranou.

Kouřil Tomáš (1844—1910), č. historik a katecheta v Rychnově n. Kn. Četné studie historické o Rychnovsku.

Kouřílek Medard, pseud. Jak. Arbese.

Kouřim, m. v Č., okr. Kolín, 2875 č. ob. Cukrovar, tov. hosp. strojů, elektrárna. Obilní skladiště. Zámek Diblíkov. — Stará K., hradiště vých. od nyn. K., kdysi sídlo Slavníkovců. Lit.: Oehm, Památky m. K.

Kouřiman, pseud. Jana Fortia.

Kouřimský Rudolf (* 13. IV. 1893 v Hostěradicích u Jílového), vojín leg. pluku 33, 1. r. Popraven Rakušany 16. VI. 1918 za Piavou.

Kouřímský, pseud. Ad. Procházky.

Kouřímský, pseud. V. Jindř. Zývalda.

Kouřové plyny, hořením topiva vznikající směs plynů. Skládají se v podstatě z dusíku, kysličníku uhličitého a uhelnatého. Obsahují-li větší množství kysličníku uhelnatého, zbavují se vlhkosti a jemně rozptýleného uhlíku a slouží pak k topení nebo ke hnaní motorů. ⚲ též kychtové plyny.

Kousání, rozmělňování potravy zuby, jež se přímo do potraviny zařezávají.

Kousavci (Corrodentia), hmyz s kousacím ústrojím ústním. Jsou to všekazi (Isoptera), vši (Sipunculata), čmelové (Mallophaga) a j.

Kouša Josef (* 1871), soc. dem. novinář, odbor. a komun. pracovník. Senátor N. S.

Kout Rudolf (* 1876), ředitel reálky v Lipníku na Mor. Kult. a nár. pracovník mor. Vydal: Kapesní slovník srbskochorv. a Studnice jaz. srbo-chorv.

Kout na Šumavě, o. v Č., okr. Domažlice, 1619 č. ob. Zámek. Podzámčí: zříc. hr. Ryzmburka, založ. v XIII. st. na obranu domažlické cesty. Rozhledna.

Koutecký Jaroslav, JUDr. (1861—1931), advokát ve Strážnici na Mor., polit., kult. a sokolský pracovník.

Koutek Jan (1833—1899), č. spisovatel a překladatel české poesie do němčiny. (Písně otroka.) Mag. úředník pražský.

Koutek Matěj (* 1869), řed. školy v Třebíči a odb. pracovník v rybářství. Sbormistr Hlaholu.

Koutnice, zdobená clona lože šestinedělky.

Koutník Bohuslav (* 11. X. 1891), řed. knihovny presidia min. rady, učitel Stát. školy knihovnické. Sp.: Čtenář a kniha, 1926; K psychologii literatury pornografické a brakové, 1927; Pražské knihovny, 1928; Československá bibliografie, 1929; Knihovna jako nástroj sebevzdělání, 1929; Vliv četby na jednání, 1929. Redaktor Časopisu čs. knihovníků. Publikace knihov. kongresu 1926 (1928). Spolupracovník Čsl. knihovnictví.

Koutský Alois, pseud. Al. Simonidesa.

Koutský Miroslav, JUDr. (* 1886), čes. voj. spisovatel, legionář, kapitán pp. 48, novinář. Sp.: O vojsku (1921), Několik armádních problémů (1923), Z dalmatského Zagorje (1926) a j.

Koutský Oktáv, ing. (* 1885), č. architekt a projektant četných staveb soukromých i veřejných. (Nová radnice v Praze a j.) Sportovní a organis. pracovník.

Kouty, o. v Č., okr. Ledeč n. S., 356 č. ob.

Kouty, o. v Č., okr. Poděbrady, 433 č. ob.

Kouty, o. v Č., okr. Sedlčany, 477 č. ob.

Kouty, o. na Mor., okr. Třebíč, 511 č. ob.

Kouty (Winkelsdorf), o. na Mor., okr. Šumperk, 698 n. ob. Turist. chata na Pradědu. Dřevařský průmysl.

Kouty, o. ve Slezsku, okr. Hlučín, 1581 ob. (1294 č.).

Kouzelnice, ↘ čarodějnice.

Kouzelník, ↘ eskamotáž.

Kouzelný proutek, ↘ virgule.

Kov, ↘ kovy.

Kovač Ante (1897), jihoslov. novinář a organisátor Saveza Dobrovoljaca; za války jako dobrovolník bojoval v Rusku a na soluňské frontě. Šéfredaktor záhřeb. deníku Riječ a dopisovatel bělehradské Reči. Sp.: Milovanje u pjesmi i prozi (1923), Impresije iz jedne epoke (1923), Sentimentalna putovanja boga Marsa (1928) a j.

Kovač Planina, horstvo na hranici bosensko-srbské, jižně od m. Čajniči, sev.-záp. od Plevlje. Nejvyšší hora Stražnica (1439 m). Středisko četných bojů na začátku světové války.

Kovačev Jordan (* 26. X. 1875), bulh. přírodovědec. Přednáší na sofijské univ. geodesii a kult. techniku. Vydal řadu věd. prací z oboru přírod. věd, matematiky, fysiky, geofysiky i meteorologie, astronomie i geodesie.

Kovačev Josif A. (* 1839, † 31. X. 1898 v Sofii), bulh. pedagog. Zavedl do bulh. nár. škol místo lankasterské metody moderní vyučování názorné. Provedl reorganisaci nár. školství, hlavně v Makedonii. V osvobozeném Bulharsku zaujímal vysoké úřady a byl také starostou města Sofie. Od r. 1888, kdy zřízena byla vysoká škola sofijská, přednášel pedagogiku a sociologii jako mimoř. profesor. Veškeré své jmění odkázal universitě. Vydal odborná a vědecká díla, jimiž prosazoval především názorné vyučování.

Kovačević Andrija (* 1879), chorv. spisovatel, gen. řed. pošt. spoř. v Bělehradě. Román jeho Posljednij Nenadić (1913) vydala Matice Hrvatska.

Kovačević Antonije (1848—1883), srbský malíř hl. dekorativní, divad. malíř bělehradského Nár. divadla.

Kovačević Blasius Antun (1738—1793), hraničář. generalmajor, účastník mnoha válek.

Kovačević Božidar (* 1902), srbský moderní básník a lit. kritik. Sp.: Alfe mojich duša (1922), Grč mladenstva (1923), Orač Tišine (1924) a j.

Kovačević Ferdo (* 1870), chorv. malíř a profesor uměl. akademie v Záhřebě.

Kovačević Ivan (* 1744 v Kralj. Veliké a padl 26. IV. 1799), hraničářský generálmajor, účastník mnohých válek s Turky.

Kovačević Ljubomir (1848—1918), srb. historik a numismatik, univ. profesor a ministr školství. Sp.: Vuk Branković (1888), Istorija srpskog naroda a j.

Kovačević Toma (1664—1724), chorv. historik, rektor chorv. koleje ve Vídni a kanovník záhřebský.

Kovačić Ante, JUDr. (1854—1889), chorv. spisovatel a advokát v Glini. Jeho syn Krešimir (* 1889) vydal Izabrane pjesme r. 1908.

Kovačić Fran, PhDr. (* 1867), slovinský historik a filosof. Líčí hl. národohosp. a círk. poměry v jižním Štýrsku. Předseda Zgodovinskog Društva v Mariboru.

Kovačić Viktor (1847—1924), chorv. architekt a prof. vys. techn. školy v Záhřebě. Z jeho staveb vyniká budova Záhřebské bursy a kostel sv. Blažeje.

Kováčik Andrej (* 11. V. 1889), slov. akad. malíř, sochař a grafik.

Kováčovce (Ipoly-Kovácsi), o. na Slov., okr. Modrý Kameň, 582 ob. (29 č.).

Kovadlina, kovářský těžký železný podklad s hladkou horní plochou, různých tvarů, ke kování kovových předmětů.

Kovadlinka (incus), kůstka v ušním bubínku, ↘ ucho.

Koval Volodymyr (1885—1927), ukrajin. učenec, družstevník a veř. pracovník, býv. prof. kyjevské politechniky a kyjevského družstevního ústavu. Od r. 1921 emigrant. Zemřel v Praze.

Kovalevskaja (Krukovskaja) Soňa Vasiljevna, PhDr. (1853—1891), prof. matematiky na univ. ve Štokholmě. Pracovala hl. v astronomii, v počtu integrálním a diferenciálním, byla ale činna i v beletrii (román Nihilistka, přelož. T. Zemanovou).

Kovalevskij Alexandr Onufrijevič (1846—1901), ruský zoolog, prof. univ. v Oděse a pozd. v Petrohradě. Vynikl svými pracemi z oboru srovnávací embryologie a fysiologie bezobratlových zvířat.

Kovalevskij Juraj J. (1811—1868), ruský zeměpisec, místopředseda zeměpisné společnosti v Petrohradě.

Kovalevskij Maxim Maximovič (* 1851), r. právní historik a přítel našich snah, zakladatel školy ruských státních věd v Paříži (1900). Za revoluce 1905 politicky činným, zvolen členem dumy; za svět. války r. 1916 žádal v dumě utvoření samostatného státu čsl. Četné spisy vědecké, z nichž některé přeloženy i do češtiny (Vývoj hospod. zřízení v záp. Evropě, 1923, dr. Jar. Kábrle).

Kovalevskij Vladim. Onufrijevič, PhDr. (1843—1883), ruský paleontolog, manžel Soni K., prof. geologie na univ. v Moskvě.

Vynikl hl. studiemi o pravěkých živočiších kopytnatých.

Kovalík Ján, PhDr. (* 1871), slov. politik a básník nenáročn. veršů, jež píše pod pseud. Kovalík-Ústianský. Vyd. Baj Tatier ve dvou svazcích. 1918—1920 člen revol. N. S., od té doby senátor za slov. ľud. stranu Hlinkovu.

Kovalov, o. na Slov., okr. Senica, 851 čs. ob.

Kovalovec, o. na Slov., okr. Skalica, 350 čs. ob.

Kovalovice, o. na Mor., okr. Vyškov, 705 č. ob.

Kovalovice u Kojetína, o. na Mor., okr. Přerov, 363 č. ob.

Kovanda Julius (* 1881), správce domu presidenta rep. a vynik. člen Mafie, jíž dodával prostřednictvím J. S. Machara všechny důvěrné zprávy, došlé ministra Heinolda, u něhož byl zaměstnán.

Kovanda Stanislav (* 1878), řed. st. gymnasia ve Zvolenu, čes. básník a spisovatel humor. povídek. Pseud. J. Pcháč.

Kovanice, o. v Č., okr. Poděbrady, 619 č. ob.

Kovanik, ze zvyku vyšlý kož. pás, kovem a kaménky zdobený, jejž nosily selky v Herceg., Černé Hoře, Sandžaku, Star. Srbsku a v okolí Užice.

Kovansko, o. v Č., okr. Poděbrady, 463 č. ob.

Kővár, staré hornické území v s.-z. části Sedmihradska (od r. 1921 rumun.), mezi řekami Szamos a Lapos, s hornickým místem Čapnic jako nejdůležitějším.

Kovárna František (* 1905), čes. spisovatel a překladatel z italštiny, výtv. kritik Práva Lidu. Sp.: romány Živí a mrtví (1926), Rub (1928), Stínohra, sbírky povídek, Bojácní a rváč (1926), Černý snář (1928).

Kovarsko, o. na Slov., okr. Topolčany, 1407 ob. (1229 čs.). Lihovar, lomy.

Kovárský L. Z., pseud. Lad. Zápotockého.

Kovář Bohumil (1865—1931), čes. herec a div. ředitel. Od r. 1899 členem div. Uranie, vrch. rež. a 1919—21 jeho ředitelem. Od r. 1921 ve Švandově divadle.

Kovář Emanuel, PhDr. (1861—1898), čes. jazykozpytec a docent ob. jazykozpytu na univ. Karlově. Gen. tajemník výk. výboru Národopisné výstavy, o níž si získal velké zásluhy. Sp.: O původu lidské mluvy (1898), Nákres mluvnice starobulh. (1885) a j.

Kovář Filip (1863—1925), kustos Vlast. musea v Olomouci a čes. botanik. Sp.: Třetí příspěvek ke květeně lišejníků moravských (1903).

Kovář František (* 1862), čes. přírodovědec, ředitel a zakladatel karlínské obch. akademie. Zabýval se hl. chem analysou čes. a mor. nerostů.

Kovář František, ThDr. a PhDr. (* 1888), ředitel bohosl. koleje čsl. církve v Praze od r. 1926. Četné spisy teologické. Spoluzakladatel čsl. církve a významný její pracovník.

Kovář Jan, pseud. Václava Popelky.

Kovář Jan Karel (1709—1749), čes. malíř fresek v četných kostelích pražských.

Kovář Jaroslav (1889), profesor v Opavě, kult. a nár. pracovník slezský. Býv člen zem. správní komise slezské.

Kovář Karel, pseud. K. S. Sokola.

Kovář Karel (1868—1905), pražský zvěrolékař. Sp.: Mikrofotografie (1901), Podkovářství (1904).

Kovář Matěj, PhDr. (* 1840), škol. rada, čes. katol. spisovatel. Red. Sborníku histor. kroužku.

Kovář Matěj Radoslav (1836—1872), čes. historik a profesor v Pardubicích. Sp.: Vlastivěda král. Českého (1867), četné pedagogické stati.

Kovaříci čili pružníci (Elateridae), jest čeleď brouků, opatřená mezi střední a přední hrudí kloubem. Pomocí tohoto kloubu a výběžku na předoprsí brouk, položený na hřbet, může se jako pružina vymrštiti do výše. Hojný a známý jest kovařík obilný (Agriotes lineatus). Dospělý brouk přezimuje a z jara samička klade vajíčka do země. Larva má tělo dvanáctičlenné, protáhlé, žluté a na omak velmi tvrdé, a jest známa pod jménem drátovec. Žije po tři roky v zemi, ožírá kořínky bylin a v některých letech činí velké škody na polních plodinách, hlavně na cukrovce, kterou prožírá a ničí. Larva myšáka šedého (Lacon murinus) škodí na lukách. Z tropických k. zajímavý jest kukujo (Pyrophorus noctilucus), 4 cm dlouhý, který v zářezu mezi hrudí a zadečkem v noci tak svítí, že světlo stačí ke čtení obyčejného tisku. Ve střední Americe jeho larva škodí na plantážích cukrové třtiny.

Kovaříček Ladislav (1862—1893), čes. pedag. spis., odb. učitel v Mnich. Hradišti. Sp.: O činnosti Jednoty českých bratří na poli kulturním (1886), O učbě dějep. a zeměp. na školách obec. (1888).

Kovařík Al. Fr., PhDr. (* 1880 ve Spillville, Iowa), amer. Čech, profesor fysiky na universitě v New Haven, literárně velmi činný hl. v oboru radioaktivity.

Kovařík František, Ing. Dr. (* 1865), továrník v Prostějově. R. 1896 založil tov. na hosp. stroje, od r. 1918 Wichterle a Kovařík, kde dosud působí. R. 1920—21

ministrem veř. prací. Předseda Poradního sboru pro otázky hosp., místopř. Ústř. svazu čsl. průmyslníků.

Kovařík František (* 1. X. 1886), čes. herec, přední člen činohry Měst. div. na Vinohradech.

Kovařík Hubert (* 27. X. 1888), akad. sochař, zaklad. umět. keramické manufaktury ve Svitávce na Moravě.

Kovařík Josef (* 1855), 1895—1901 čes. zemský poslanec mladočeský.

Kovařík Václav (* 1885), architekt a stavitel, Čes. Budějovice. Projektoval a vystavěl mnoho budov veř. a soukromých.

Kovaříková Ludmila (* 1880), choť průmyslníka, sociál. a národ. pracovnice na Prostějovsku.

Kovářov, o. v Č., okr. Milevsko, 430 č. ob.

Kovářov, o. v Č., okr. Chrudim, 337 č. ob.

Kovářov (Schmiedsau), o. na Mor., okr. Hranice, 364 n. ob.

Kovářová-Machová Otylie (1873—1929), nár., soc. a kult. pracovnice, člen městské rady pražské.

Kovařovic Karel (1862—1920), hudební skladatel a dirigent. Studoval na pražské konservatoři. V r. 1885 stal se členem orchestru Národ. divadla v Praze. V letech 1886—1888 byl kapelníkem Měst. divadla v Plzni a v Brně. Od roku 1899 do 1920 byl kapelníkem a šéfem opery Nár. div. v Praze. Za jeho vedení povznesla se úroveň této první české opery na vysoký stupeň, takže se Národní divadlo v Praze řadilo k nejpřednějším operním scénám evropským. Jeho skvostné skladby, z nichž nejznámější jsou opery Psohlavci (1898) a Na starém bělidle (1901), pak melodramata Sirotek a Zlatý kolovrat prozrazují vliv hudby Smetanovy.

Karel Kovařovic.

Kovářství, ⚲ zpracování kovů.

Kovářů Josef, pseud. Josefa Koubly.

Kovel, ⚲ Kowel..

Kövess von Kövessháza Hermann (1854—1924), rak.-uh. maršálek. Od roku 1911 byl generálem a velitelem v Sibini, ve svět. válce dobyl Ivangorodu, v září 1915 zmocnil se Sandžaku Novopazarského a Černé Hory, a obsadil sev. Albanii. Po abdikaci Karlově generalissimus rak.-uh. armády. Po svět. válce věnoval se umění.

Kovilj, klášter (sv. Archanděla) v Bačce, vyst. prý ve XIII. stol., poškozen 1697, ale 1705—7 obnoven.

Koviljača, vápenc. náhorní planina v Srbsku, asi 10 km vých.-jihových. od Solko Banje, nejv. bod 1138 m.

Koviljača Banja, lázně v okrese podriňském v Srbsku, pramen sirnaté vody 30° C.

Kovin, 1. město v Banátě, kdysi hl. m. Kovinske Županije, 7000 ob.; — 2. klášter (Nanebevzetí P. Marie) na dunaj. ostrově u Pešti, zal. prý Jelenou, dcerou rašského žup. Uroše, provd. za Belu II., ve XII. st.; Maďaři tam přestěhov. 1439 obyv. města Kovina od Turků spáleného. R. 1777 Marie Ter. zruš. tamní klášter.

Kovkop, název havíře na dolech rudných.

Znak města Kovna.

Kovnatost, obsah kovu v rudě.

Kovno (Kaunas). hl. m. republiky litevské, 94.905 ob.

Kovolijectví, ⚲ průmysl kovodělný

Kovoprůmysl, ⚲ průmysl kovodělný

Kovová úhrada, souhrn majetkových hodnot, které má nashromážděny cedulová banka, aby v případě potřeby kryla z nich proplácení bankovek, jež by jí obyvatelé rychle a hromadně předkládali k výměně. Takové hromadné předkládání k výměně papírových platidel za kov se sice nedá v mírových dobách předpokládati, přesto musí býti na ně banka připravena. Zákon o zřízení cedul. banky (kterou u nás v podstatě nahrazuje Nár. banka čsl.) stanoví vždy, jak vysoké procento k. ú. musí míti banka pohromadě. K. ú. sestává buď skutečně z cenných kovů, ale též směnečné závazky a pohledávky ze zástavy vyrobeného zboží. Jiné pohledávky, na př. vklad práva zást. na nemovitosti neb dlouhodobé zápůjčky nebyly by pro k. ú. vhodné, protože by se nedaly rychle a snadno realisovati.

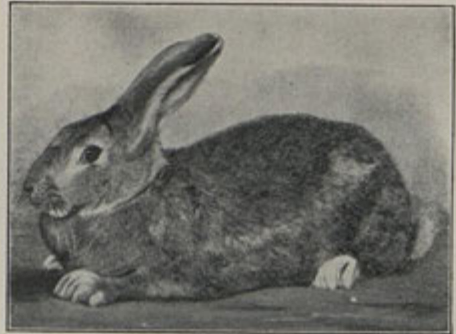
Kovša, řeka v rus. gub. Čerepovec, 86 km dlouhá.

Kovy, převážně pevné chemické prvky, kt. jsou dobrými vodiči tepla a elektřiny, neprůhledné, s nekovy bez chemické změny nasmísitelné, s jednoatomovými molekulami. K. jsou elektropositivní. Často se označují kovy se spec. váhou menší než 5 jako lehké k., ostatní jako k. těžké. Rozdělení na k. vzácné a obyčejné se provádí podle toho, že k. vzácné odolávají lépe kyselinám, než obyčejné.

Králíci.

Králík zajícovitý.

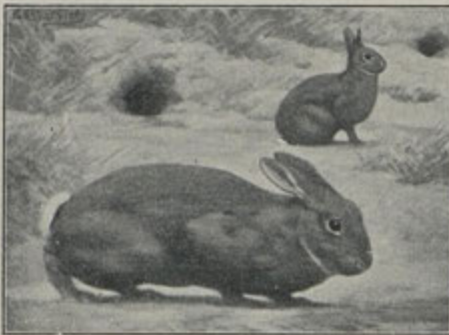
Lotrinský obrovský králík.

Belgický velký králík.

Anglický králík.

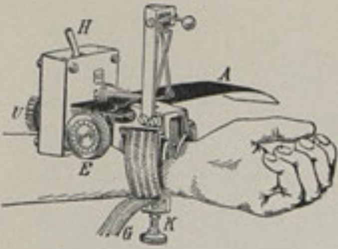

Divoký králík.

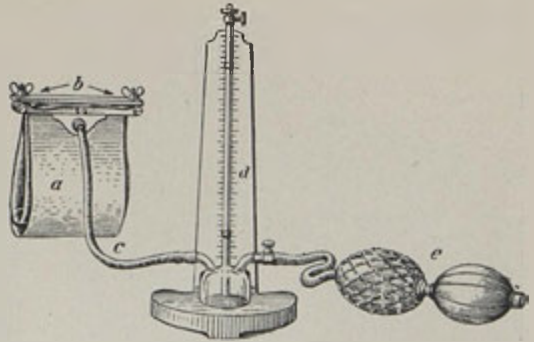

Holandský králík.

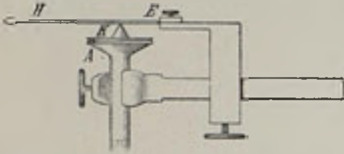
Krev.

Přímý sfygmograf Dudgeonův.

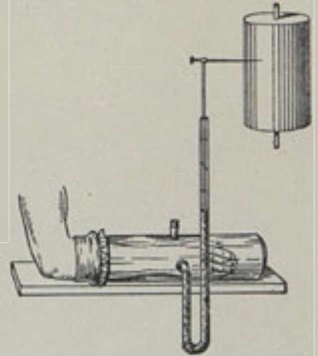
Plethysmograf Fickův.

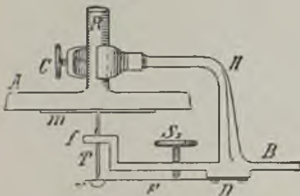
Sfygmograf se vzdušným přenosem.

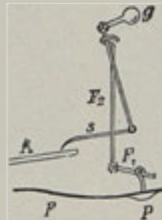
Křivka tepu na tepně radiální

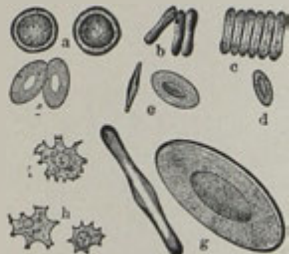
Sfygmomanometr.

Sfygmograf se vzdušným přenosem.

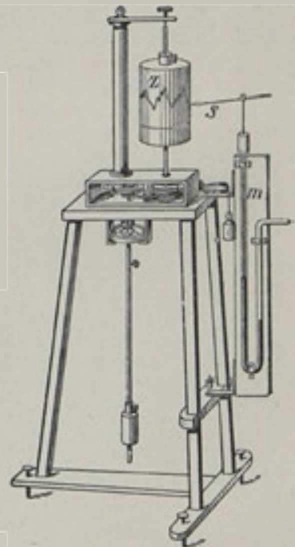
Přímý sfygmograf Dudgeonův.

Rudé krvinky:
a—c) lidské (400krát zvětš.), a) shora, b) se strany, c) ve sloupku, d) holuba, e) užovky, f) žabí, g) mloka, h) bezbarvé housenky, i) bezbarvé škeble rybniční.

Stavění krvácení. Podvázání cévy.

Kymagrafion Ludwigův.

Mnohé k. mají na povrchu silný lesk (kovový lesk) a odrážejí světlo (kovová zrcadla). Ve velmi tenkých vrstvách jsou k. do určité míry průhledné, stříbro modře, zlato zeleně. K. mají krystalickou strukturu (○, metalografie), která se objevuje u některých kovů teprve naleptáním. Tvrdost kovů, béřeme-li za základ tvrdost olova rovnou 1, jest: tvrdost cínu 1.7, zlata 10.7, zinku 11.7, stříbra 13.3, hliníku 17.3, mědi 19.3, platiny 24.0, kujného železa 60.7, litiny 64.0. Tvrdost možno stupňovati kalením nebo přísadami. Některé k. jsou křehké (na př. antimon, vizmut); jiné jsou tvárlivé (kujné), kterážto vlastnost obyčejně stoupá s teplotou. Ale zinek na př. je při obyčejné teplotě křehký, při 100° tvárlivý, při 200° velmi křehký. Kujné k. jsou tažné a možno je kovati; stávají se při tom tvrdší a křehčí, ale rozžhavením získají svoji původní kujnost. Zvláště kujné je zlato a stříbro. Sváření kovů se děje horkem. Pevnost k. je dosti úměrná tvrdosti. Specifická váha některých kovů: lithium 0.53, draslík 0.86, hliník 2.70, arsen 5.73, železo 7.86, olovo 11.36, zlato 19.33, osmium 22.5; válcováním, kováním a tažením se spec. váha zvyšuje. Nejlépe vodí elektřinu stříbro, po něm měď. Body tání se pohybují od —39° u rtuti do 4800° u wolframu. K. se spolu spojují na slitiny (○). Některé k. na vzduchu oxydují a tvoří se kysličníky. Ty vznikají také hořením k. Na vzduchu stálé jsou rtuť, zlato, stříbro, platina (vzácné k.). Zinek, olovo, měď pokrývají se vrstvou hydroxydu, která chrání pod ní uložený kov, kdežto železo se ponenáhlu rozežírá. Sodík, draslík a některé jiné k. okysličují se tak rychle, že je nutno je ukládati do bezkyslíkaté kapaliny. S kyselinami nebo se zásadami tvoří kovy sole. Se sírou dávají sirníky, s chlorem chloridy. Při červeném žáru jsou platina, palladium, železo pro vodík prostupné, železo též pro kysličník uhelnatý. Roztavené k. pohlcují plyny. Vzácné k. se nacházejí v přírodě většinou ryzí, kdežto ostatní se dobývají z rud. Vzácné k. se dobývají mechanickými procesy (vypíráním zlatonosného písku), vytavováním (vizmut), nebo destilací (rtuť). Rudy zpracovávají se: 1. redukcí kysličníků uhlíkem, vodíkem nebo jinými redukčními plyny; 2. rozkládáním sirníků (na př. rtuti) kyslíkem vzdušným; 3. amalgamováním (na př. zlato nebo stříbro rtutí); 4. rozkládáním jinými kovy nebo elektrickým proudem. Zlato, měď, železo, cín byly už velmi dávno známé a na jejich zpracování se zakládají celé kultury. Ostatní k. byly objeveny později, mnohé až ke konci XVIII. a XIX. stol. — K. alkalických zemin, dvojmocné kovy: beryllium, magnesium (hořčík), kalcium (vápník), stroncium a barium, v užším slova smyslu pouze tři poslední. Jejich bezbarvé kysličníky slučují se s vodou na silně zásadité hydroxydy, které ve vodě rozpouštějí se mnohem méně než hydroxydy kovů alkalických, slučují se s kysličníkem uhličitým ze vzduchu, ze solí mnohých kovů srážejí příslušné kysličníky nebo hydroxydy. Uhličitany, sírany a normální fosforečnany kovů alkalických zemin rozpouštějí se ve vodě velmi nepatrně. Jejich chloridy udělují bezbarvému plameni charakteristické zabarvení. Vyznačují se i při poměrně nízké teplotě zřetelným spektrem. — K. d r a h é, v chemickém smyslu k., které následkem své slabé afinity ke kyslíku na vlhkém vzduchu se nemění; v národohospodářském smyslu pouze ty, které jsou velmi drahé a slouží k účelům přepychovým a k ražení mincí. Sem patří dnes pouze zlato, stříbro a platina. Již ve starověku byly znamením vznešenosti a bohatosti. Platiny používalo se v mincovnictví pouze v Rusku r. 1828—45. Dobývání drahých k. sahá až snad do VI. stol. př. Kr. Zlato se těžilo nejdříve v Egyptě. Cena drahých k. jest částečně závislá na těchže činitelích, kteří určují míru dobývání. Se strany nabídky rozhoduje zde: 1. průměrná roční produkce, 2. těžko stanovitelné úhrné množství drahých k. na celém světě a výše poptávky působí na cenu: a) potřeba pro účely mincovní, která s rostoucí civilisací klesá následkem zavádění platebních metod, šetřících penězi v hotovosti, b) potřeba průmyslu pro účely přepychové a j. (průmysl klenotnický, hodinářský, umělecký, galvanoplastika, fotografie, zubní technika atd.). Podle přibližného odhadu spotřebovalo se před světovou válkou pro účely průmyslové ⅓ roční produkce zlata a $^1/_5$ roční produkce stříbra. Jelikož ceny drahých k. závisí na předem nestanovitelných faktorech a značně se mění, mění se též poměr ceny zlata k ceně stříbra a pod. Poměrná hodnota stříbra, t. j. počet kg stříbra, které svou úhrnou cenou rovnají se 1 kg zlata, lze stanoviti pro některou uplynulou dobu pouze přibližně z cen zboží, vyjádřených ve zlatě, resp. stříbře, nebo z poměru vah zlatých a stříbrných mincí, které v této době byly v oběhu; dnes lze vypočítati tuto hodnotu z ceny stříbra na světových tržištích drahých k.: v Londýně udává se cena 1 unce standardního stříbra, t. j.

31,104 g s $^{37}/_{40}$ čistého stříbra v pencích, v New Yorku v dolarech. V dávných dobách tato poměrná hodnota se značně měnila, nejen časově, ale též místně. V době Platonově byl tento poměr asi 1:12, v době Alexandrově 1:10, v Římě před Caesarem 1:11,9, po něm 1:8,9, v říši Východořímské ve IV. stol. po Kr. 1:14,4, v říši Meroveovců ve IV. a V. st. 1:8,5—1:9. Podle různých údajů, pocházejících ze st. XII.—XV., dostáváme poměr 1:10—1:13,7. Německý mincovní zákon ze st. XVI. určil pro tento poměr meze 1:11,38—1:11,55. Od té doby až na naše časy poměrná hodnota stříbra stále klesala; výjimkou jsou pouze tři periody: 1720—80, 1859—65 a 1915—20. V XVIII. st. poměrná hodnota stříbra se značně měnila, velmi málo od 1820—70. Tato stálost byla způsobena francouzským mincovním zákonodárstvím, které stanovilo poměr 1:15,5, Od r. 1850 uplatňoval se vliv dobývání zlata v Australii a Kalifornii. Od r. 1865 cena stříbra nezadržitelně klesá, s počátku pomalu, ale od r. 1872 rychlostí pořád větší až do r. 1914. Poměrná hodnota byla r. 1872 ještě 15,63, ale r. 1880 již 18,65, r. 1890: 19,75, 1900: 33,33, 1909: 39,71. Příčinou tohoto znehodnocení stříbra bylo rozšířené a zdokonalené dobývání stříbra; vedle toho působila zde okolnost, že většina států upustila od používání stříbrných mincí jako zákonného platidla; dále stagnace v těžení zlata a vzrůstající poptávka po zlatě v klenotnictví a v průmyslu. Vzrůst ceny stříbra v letech 1914—20 byl pouze přechodný. Nynější (1931) cena stříbra kolísá kol 13 d za 1 unci a poměr ke zlatu jest 1:72. — K. l e h k é, buď čisté kovy (zvláště hliník a hořčík), anebo a nejčastěji jejich slitiny, nověji též lithia, hodící se pro svou malou spec. v., která není větší 5 (většinou 2.9—3.1), a značnou pevnost zvláště pro součásti automobilů, vzducholodí, elektromotorů atd. Hliníku a jeho slitin používá se při stavbě automobilů, vzducholodí, letadel, motorů atd. Pevnost lehkých kovů lze zvýšiti lisováním, kováním a zpracováním za studena. Magnetické vlastnosti četných slitin hliníku a hořčíku s jinými kovy jsou až dvakrát, v některých případech i vícekrát tak velké, jako magnetické vlastnosti původních čistých kovů. Správným postupem při výrobě mohou dosáhnouti pevnosti plávkového železa. Slitiny hliníku, vyjímaje novější, zušlechtěné, podléhají účinku chem. činidel snáze než čistý hliník, kdežto u hořčíku je tomu naopak. Zušlechtění lze dosíci zjemněním zrna při lití (na př. při slitině křemíku a hliníku stopami sodíku) a kalením. Slitiny hliníku a hořčíku lze připravovati sléváním kovů, podle Macha za nepřítomnosti vzduchu a za chlazení ve vakuu nebo pod tlakem 100—200 atm. Slitiny s nadbytkem hliníku slují magnalium a připravují se elektrolysou roztavených halogenidů hořčíku (karnallitu nebo tachyhydritu) použitím kathody ze slitiny hliníku a hořčíku a přidáváním hořčíku do taveniny. Slitiny, obsahující asi 15% hořčíku, jsou téměř stříbrně bílé, velmi dobře leštitelné, s lomem jemně zrnitým, o spec. v. 2.5, tuhnou asi při 560°, hodí se dobře k lití, mechanicky lze je tak snadno opracovati, jako mosaz nebo červenou litinu; svým chemickým chováním podobají se hliníku. Se stoupajícím obsahem hořčíku jejich pevnost stoupá, tažnost klesá. Se 2—3% hořčíku hodí se pro výrobu drátů vytahováním, s 5—8% k válcování, s 12—15% k lití, s 20—30% pro ložiska a přístroje, s více než 30% pro zrcadla. Slitiny s méně než 10% hořčíku nedají se tak snadno opracovati jako ostatní, lépe po zhuštění roztavením a náhlým ochlazením nebo po střídavém válcování za studena a zahřívání na 400—500°. Bod tání lze zvýšiti přidáním antimonu. Magnalia mimo v technice používá se též v chem. laboratořích (pro zahřívací plotny, stativy a pod.). Atherium, jehož složení jest chováno v tajnosti, má spec. v. 2.4—2.57, pevnost v tahu 29 km/mm² a tažnost 17.5%. Jeho elektrická vodivost činí údajně více než 50% vodivosti mědi, odolnost vůči vlivům povětří a mořské vody jest prý rovněž značná. Přidáním mědi (až 14%) stává se hliník vhodnějším k lití a jeho pevnost jest pak rovněž větší. Pro různé účely přidávají se do hliníku ještě jiné kovy: tak zinek přidává se do slitiny, která podle svého hlavního použití byla nazvána skřínkovou slitinou (též německá slitina, s 86% Al, 12% Zn a 2% Cu), do L5-slitiny (84% Al, 12—15% Zn a 2—2.5% Cu), do A-slitiny (77—72% Al, 20—25% Zn a 3% Cu), do velmi pevnou litinu dávající Strasserovy slitiny a do staršího makadamitu (72% Al, 24% Zn a 4% Cu); cín přidává se do Fletcherova kovu (95.5% Al, 3% Cu, 1% Zn a 0.5% P), nikl do Y-slitiny (92.5% Al, 4% Cu, 2% Ni a 1.5% Mg). Antimon jako nejdůležitější vedlejší součást jest obsažen ve starších slitinách: partinium (96% Al, 2.8% Sb, 0.6% Cu, 0.2% Zn a 0.8% W), wolframinium (98% Al, 1.4% Sb, 0.4% Cu, 0.1% Zn a 0.04% W) a romanium 97% Al, 0.3% Sb, 0.3% Cu, 0.2% Zn, 0.17% W a 1.8% Ni). Mangan (0.25—1%) vedle mědi

(3.5—4.5%) a hořčíku (0.5%) jest obsažen v duraluminu. Jeho pevnost zušlechtěním může dosáhnouti pevnosti plávkového železa při nepatrné spec. v. (2.8 proti 7.85). Lépe též odolává vlivům povětří, vody a slabých kyselin. Něco křemíku (0.8%) a hořčíku (0.54%), někdy též měď (2.5—3.5%), obsahuje t. zv. tvrdý hliník či aludur (aldur). Lautal je hliník, obsahující spolu 7% mědi a křemíku; jeho spec. v. obnáší 2.75, pevnost v tahu asi 40 kg/mm², tažnost asi 22%, vzdoruje účinku mořské vody. Větší množství křemíku (11—18%) obsahuje silumin (podobně alpax, vedle toho často měď, nikl a jiné kovy; pro svou značnou pevnost a tažnost, zvláště po zušlechtění snadno tajícími fluoridy při 900°, používá se dnes k účelům přerozmanitým; spec. v. 2.9—3.1. Vizmut (2%) jest obsažen vedle křemíku (2%) a mědi (6%) v hliníkové slitině argilitu, která snáší dobře tlak a vzdoruje chem. činidlům. Albradium obsahuje vedle hliníku měď, nikl, zink a fosfor. Podobá se mu meteorit s 0.4—0.7% fosforu. Značnou pevností vyznačuje se slitina 80—90% hliníku, 5—10% stříbra nebo jiného drahého kovu a 5—15% kovu ze skupiny železa, kobaltu, niklu, chromu nebo manganu. Přísada drahého kovu zabraňuje krystalisaci k. skupiny železa. Převážně hořčík, obsahující slitiny, liší se od četných, hlavně hliník obsahujících slitin menší spec. v., větší pevnosti a odolnosti vůči alkaliím, podléhají však snadno účinkům vody a kyselin. 6% hliníku, obsahující slitiny, používá se pro kokillenovou slitinu. Různé druhy slitiny, zv. elektron, obsahující na př. 5% zinku (slitina Zl a AZ), nebo 1% mědi (slitina CM), často též mangan, vedle 2—1% hliníku, mají spec. v. 1.73—1.83, pevnost v tahu až 36 kg/mm₂, mez pružnosti 3—22 kg/mm². Zvláště pro elektrická vedení se hodící CM-slitina má vodivost 22. — K. l o ž i s k o v é, většinou slitiny, z nichž se zhotovují vložky pro ložiska, jimiž se ložisko stýká s hřídelem. Podstatnou součástí takových slitin musí býti měkká, plastická hmota, vyznačující se malým třením, prostoupená tvrdými krystaly. Tyto krystaly maji nésti váhu otáčivé součásti a nechávati dostatek místa mezi sebou pro mazadlo. Při vzrůstajícím zatížení vtlačují se do měkkého podkladu, takže styková plocha stává se větší a plošný tlak klesá. V případech, kde ložisko jest vystaveno silnému namáhání a nárazům, používá se jako ložiskového kovu červené litiny s 82—89% mědi a 18—11% zinku, nebo strojového bronzu, s 88—74% mědi, 18—2% zinku a 20—0% cínu, na př. pro velmi tvrdá ložiska s 88% mědi a 12% zinku, pro tvrdá ložiska s 82% mědi, 2% zinku a 16% cínu, pro obvyklá s 74% mědi, 12% zinku a 14% cínu. Gautschova ocelového bronzu (cínového bronzu s malým obsahem železa) používá se dnes často místo rovněž často používaného fosforového bronzu. Amaxův kov obsahuje 81.3% mědi, 11% cínu, 7.4% olova a 0.3% fosforu. Pro rychloběžné hřídele elektrických dynam hodí se slitina 50% mědi, 25% antimonu, 12.5% niklu a 12.5% olova. Pro nepříliš silně zatížená ložiska používá se bílého ložiskového kovu (bílá slitina, bílý kov, komposice), který bývá obyčejně slitinou olova, antimonu a cínu v nejrůznějších poměrech, na př. v poměru 80:15:5 u ložisek nákladních vozů v Německu, 70:7:21 v Americe (Babbittův kov, kteréhožto jména používá se však též pro veškeré bílé ložiskové kovy vůbec), 68:17:15 (grafitový kov), 65:15:20 pro ložiska těžkých lokomotiv a motorových vozů (turboglykokov). Často přidává se k bílému ložiskovému kovu ještě měď a rovněž železo (antifrikční kovy). Do takových slitin může býti přidáno ještě více nebo méně zinku. Slitin mědi, antimonu a olova používá se pro dynama. Též cín s antimonem a mědí (na př. v poměru 83:11:6) dává dobrý ložiskový kov. V novější době slévá se olovo se 3% kalcia nebo 2—4% baria (Lurgiho kov) a vedle toho s cínem nebo jinými k. Přidá-li se k obyčejnému ložiskovému k. něco grafitu (genelit, mřížkový k., grafalová slitina), pak nedostatkem mazadla se ložisko nezničí. — K. z e m i n, jejichž kysličníky mají charakter zemitý, a nazývají se proto zeminami. Tají velmi nesnadno a mají charakter zásaditý. Patří sem: hliník, zirkon, thorium a jiné k. vzácných zemin. R. 1794 nalezl Gadolin v gadolinitu od Ytterby nový, Ekeberggem zeminou yttriovou nazvaný kysličník. Z nečistého tohoto kysličníku připravil Berzelius r. 1814 cerium. Jeho kysličník získal Klaproth již r. 1803 a nezávisle Berzelius a Hisinger ve stavu ne zcela čistém z dnešního ceritu od Bastnaes, v němž již r. 1751 Cronstedt a r. 1874 Bergmann nalezli neznámou zeminu. Mosander získal z ceritové zeminy r. 1839 lanthan, r. 1842 didym a r. 1843 ukázal, že yttriová zemina skládá se z bezbarvého kysličníku yttritého, žlutého kysličníku erbitého a růžového kysličníku terbitého. Z erbiové zeminy získal Marignac r. 1878 ytterbium, Nilson r. 1879 skandium a Cleve neoerbium, holmium a thulium. Téhož roku objevil Lecoq de Boisbaudran v samarskitu samarium, r. 1880 Marignac gadolinium. Didym roz-

ložil Auer z Welsbachu r. 1885 v praseodym a neodym. Z holmia získal Lecoq de Boisbaudran r. 1886 dysprosium, ze samaria Demarcay r. 1907 europium. Ytterbium bylo r. 1909 rozloženo ve dva nové prvky, které Auer z Welsbachu nazval aldebaranium a kassiopeium, Urbain neoytterbium a lutetium. K. vzácných zemin dělíme na k. zemin ceritových (lanthan, cer, praseodym, neodym, samarium) a yttriových. K. zemin yttriových dělíme na skandium, yttrium, k. zemin ytterbiových (neoytterbium a lutetium), erbiových (dysprosium, holmium, erbium, thulium), a terbiových (europium, gadolinium a terbium). Nejdůležitějšími ceritovými nerosty jsou křemičitany: cerit a orthit a hlavně forforečnan monazit. Vyčištěný monazitový písek obsahuje asi 60% zemin ceritových, 3—4% zemin yttriových a 5% kysličníku thoričitého. Jeho konečné louhy, jakož i křemičitan gadolinit mohou se zpracovati i na zeminy yttriové, fosforečnan xenotin a niobát-tantalát euxenit na zeminy erbiové. Samarium získává se z pyroniobát-tantalátu samarskitu, skandium z wolframitu. Při zpracování (↷ thorium) příslušných minerálů ve vzácné zeminy převedou se tyto do roztoku, vyloučí se niob, tantal a titan, srazí se šťovany kovů vzácných zemin, sraženina se vyžíhá, zbylé kysličníky převedou se v dusičnany, které vhodnými chemickými pochody rozdělí se ve skupiny a dále ve sloučeniny jednotlivých vzácných kovů. K. vzácných zemin mají lesk stříbrný, jsou většinou trojmocné a vyznačují se značnou afinitou ke kyslíku a halogenům. Kovů vzácných zemin používá se k přípravě pyroforických slitin, jejich sloučenin k přípravě punčošek pro plynové hořáky. Bylo navrženo jejich používání jako přísady do uhlíku do obloukových lamp, pro lampy Nernstovy, jako porculánových a jiných barviv, jako mořidel, k účelům fotografickým a lékařským, jako kontaktních látek a jako oxydačních činidel.

Kovžun Pavlo (* 1896), ukrajinský grafik, žák G. Narbuta (↷).

Kowal, m. v Polsku ve vévodství Varšavském, 4063 ob. Železářský průmysl.

Kowalski Alfred Wierusz (1849—1915), pol. malíř, profesor v Mnichově. Maloval nejraději scény lovecké a krojové.

Kowař (Schmidt) Petr Filip († 1737), kantor a kanovník budyšínský, vedle Ticina a Světlika nejstarší katol. spisovatel hornolouž. Zpracoval luž. Kanisiův Malý katechismus (1735).

Koweit (kueit), arab. sultanát v sev.-vých. Perském zálivu, od r. 1880 pod brit. protektorátem až do r. 1914 podle jména tur. državou, 5000 km² se 40.000 ob. Lovením perel zaměstnává se 9000 mužů. Hl. m. K. (sotva 30.000 ob.). Zde měla končiti Bagdadská dráha, která nyní jde pouze do Basry.

Kowel (Kovel), kraj. m. v Polsku, vojvodství Volyňské, 20.815 ob. Leží na ř. Turiji. Dne 13. VIII. 1915 Rakušany dobyto. V bitvě u Kovelu 28. VII. až 4. XI. 1916 bylo Rusy nerozhodně bojováno proti německé armádě.

Koydl Karel, PhDr. (* 1885), lektor češtiny na něm. univ. pražské, něm. moderní filolog a knihovník univ. knihovny. Sp.: Phoenix-Kreise (1927).

Koza, ve stavebnictví dřevěný stojan; v tělocviku nářadí; v zoologii k. samice kamzičí, srnčí, daňčí a kozlečí, ↷ kozy.

Koza Josef (* 1869), ředitel měšť. školy v Hulíně na Mor., redaktor Učit. kalendáře a autor několika pedagog. spisků.

Kozáci (rus. kazáki), obyvatelstvo a vojsko, jež vzniklo asi v XV. stol. z uprchlíků pol. a rus. (nejspíše stíhaných pro různé přečiny), kteří se usadili na hranicích tatarských a tur. států, hl. mezi Uralem, Kavkazem, Krymem a ř. Donem; šířili se pak až na Sibiř. Jméno pochází pravděpodobně od tur. guzzag, což znamená tolik jako hajduk (↷), tedy svobodný loupežník. K. utvořili svobodné obce se zvláštním zřízením a odedávna bojovali proti Tur. a Tatarům; byli v dobách utužení carské moci přivzati k voj. službě a měli za to různé výhody. Před světovou válkou byli ruští k. rozděleni do 11 vojsk: donského, kubánského, orenburského, těrského uralského, astrachánského, zabajkalského, sibiřského, semirječenského, amurského a ussurijského. Jejich zbraněmi byli hl. jezdectvo a jezdecké dělostřelectvo, méně pěchota (plastuni). Vojenské zřízení obdobné jako u řadového vojska; všeobecná branná povinnost zavedena 1874 s lokálními změnami. Válečný počet před svět. vál. činil asi 180.000. Při jízdě pěstována zvláštní jezdecká škola (akrobacie na koni, džigitovka a j.) a ataka (↷ lava) jiná než u řadového jezdectva; též výzbroj a výstroj byly odlišné: huňatá čepice (papáša), šosatý kabát s nábojnicemi na prsou, kabátec zv. čerkeska, barevná bluza (bešmet), místo ostruh nagajka (bič); zbraně: šavle bez koše (šáška), puška bez bodáku v huňatém pouzdře (čechlo), kinžál a někde kopí; uzdění koní jen stihlové. Ježto slabý kozácký kůň se nehodil k pravidelnému boji, nahrazován

již před válkou jinými plemeny. V moderní válce se neosvědčili, nemajíce na př. pro přezvědnou službu dosti vzdělání. Šarže důstojnictva byly: podchorunžij (praporčík), chorunžij (poručík), sotnik (nadporučík), podjesaul (štábní rytmistr), jesaul (rytmistr), vojskovoj staršina (podplukovník). Nejvyšší hodnostář slul ataman (⚲). Název k. po prvé se objevuje na Ukrajině na konci XV. stol. K. nazývali se zde ti vojáci, kteří chránili stepi před tatarskými vpáry. Vbrzku kozácké hnutí vzrostlo natolik, že mohlo útočiti na Krym a Turecko. Později ke k. přidávali se nejenom sedláci, kteří prchali před robotou, nebo pro nespokojenost s círk. Unií (1596), ale i mnozí šlechtici, které lákal široký demokratismus kozáckého zřízení. Jeden z představitelů šlechty, kn. Dmytro Vyšneveckyj, známý později na Ukrajině pod jm. Bajda, založil v polovině XVI. stol. za peřejemi (porohy) Dněpru pevnost Záporožskou Sič. V čele všeho vojska Záporožské Siče stál hetman, jehož volila Rada za účasti všech k. Kromě volby hetmana Rada rozhodovala také o všech nejdůležitějších otázkách. Ke svým výpravám proti Tatarům a Turkům používali člunů, zv. čajky. Nemálo povstání podnikali k. proti Polákům. Zvláště proslavil se povstáním proti Polákům B. Chmelnyćkyj (⚲), jenž vysvobodil z pol. nadvlády většinu ukrajinských zemí. V r. 1654 B. Chmelnyćkyj uzavřel dohodu s Moskvou (⚲ Perejaslavská smlouva), na základě níž Ukrajina a Záporožská Sič dostaly se pod moskevský protektorát. Po smrti B. Chmelnyćkého (1657) Moskva počala postupně likvidovati autonomní práva Ukrajiny. V r. 1663 Ukrajina byla rozdělena podél Dněpru na levobřežnou a pravobřežnou, která připadla Polsku. Na pravém břehu kozácký stav byl zrušen na počátku XVIII. stol. Na levém břehu posledním hetmanem byl Kyrylo Rozumovškyj († 1764), Záporožská Sič trvala do r. 1709, kdy Petr Veliký nařídil zničiti Sič proto, že Záporožci zůstali věrni Mazepovi (⚲) v jeho válce s Moskvou. V r. 1734 carská vláda založila Novou Sič, ale v r. 1775 i tuto zrušila, při čemž jedna část Záporožců uprchla do Turecka a založila tam Zadunajskou Sič (v r. 1822 většina těchto Záporožců vrátila se do Ruska a utvořila t. zv. Azovské vojsko), druhá část usadila se na Kubáni (t. zv. Černomořské vojsko). Rozkazem z r. 1864 černomořští k. sloučili se s kozáckým vojskem, jež se skládalo z Rusů; spojeným vojskům dáno společné jméno Kubánské vojsko. Kubánští k. jsou potomci někdejšího záporožského vojska, již zůstali až do dnešních dob.

Kozácký spolkový stát, největší spolkový ruský stát, (1925) 2,947.000 km², 5,382,000 ob., mezi Volhou a jez. Kaspickým. Z obyvatelstva tvoří 46% Kozáci-Kirkizové, 35% Velkorusové, 13% Ukrajinci, dále sídlí zde Tataři, Karakalpakové, Kalmuci. Vzdělání je velmi špatné, asi 85% analfabetů. Rolnictví se provozuje v sev. krajích a na kirkizské stepi, chov dobytka zkvétá ve 4/5 státu, na Kaspickém jezeru se hojně rybaří. Na západní kirkizské stepi těží se nafta, jsou tam ložiska hnědého uhlí, naleziště mědi, stříbra, olova, zinku, kamenného uhlí v části východní. Stát je rozdělen na šest gouvernementů, dva samostatné obvody, jedno autonomní území. Hl. m. byl Orenburg, od r. 1927 Alma-Ata.

Kozačinski Emanuel († 1699 nebo 1700 v pol. Jampolu), rektor škol a učitel retoriky se Srěmských Karlovcích, spisovatel. Napsal dogmat. a moralist. školní drama, jež jeho žáci hráli a později je přepracoval Rajić. Až neumělé, bylo počátkem dramat. lit. v církev.-slov. jazyku v nov. srb. literatuře.

Kozák, ⚲ hřibovité.

Kozák, národní tanec český podle melodie: „Hrály dudy, u Pobudy", původu asi ruského; zanesený k nám za napoléonských válek.

Kozak Juš (Josip, * 26. VI. 1892 v Lublani), slovin. romanopisec, stálý spolupracovník Ljubljan. Zvonu a j. časopisů, psal črty, obrázky a novelly. Hl. dílo je román Šentpeter (1915—1925). Lit. kritik.

Kozák Bohumír (* 4. XII. 1885), č. architekt, spoluzakladatel fy Inž. Dušek, Kozák, Máca v Praze. Provedl: Telef. ústřednu na Žižkově (1919), Palác Avion v Praze (1925), Masaryk. domovy (1925), Pošt. ředitelství v Košicích (1926), Kolej Budeč v Pr. (1924), Konvikt střd. studentů v Dejvicích (1929), Noclehárnu ve Vysočanech (1924), Hospod. školu v Čáslavi (1927), Kostel c. čsl. v Čáslavi (1927), Úř. budovu hl. m. Prahy (Pr. I., 1930) a řadu obytných domů.

Kozák František, ThDr. (1857—1926), českobr. ev. farář v Čáslavi, č. spisov., dlouholetý vyd. měs. Hus; založil sirotčinec v Čáslavi.

Kozák Jan Blahoslav, PhDr. (* 1888), prof. univ. Karlovy, nástupce Drtinův. Býv. evang. vikář. Sp.: O otázce nábož., Essay o vědě a víře, Masaryk filosof, Křesťanství a jeho vývoj a j.

Kozák Jarosl., pseud. F. X. Procházky.

Kozák Martin (1861—1924), řed. měšť. škol v Rokycanech, č. folklorista a překladatel z jazyků slov. Sp.: Na táčkách

(1892), Mistr Jan Rokycana (1898), Směska (1900) a j.

Kozákov, o. v Č., okr. Turnov, 158 č. ob. Vrch. K., vys. 743 m n. m. Vzácné odrůdy křemene. Riegrova mohyla a turist. chata.

Kozáková Betty (* 1859), zemská st. inspektorka hospodyňských škol. Organisátorka hospodyňského školství zeměď.

Kozákovský, pseud. Jána Izáka.

Kozálek, → pelyněk.

Kozánek Bedřich (1864—1913), varhaník v Přerově a hud. skladatel církevní.

Kozánek Em., JUDr. (* 1856), hud. spisovatel a advokát v Kroměříži.

Kozánek Karel, JUDr. (* 1858), sokolský a nár. prac. na Kyjovsku, advokát.

Kozara-Planina, vrchovina v Bosně, sev.-záp. od Banjaluky, nejv. hora Vučkovac Kamen 978 m.

Kozarac, městečko v Bosně, vých. od Prijedola, ve středov. středisko sanské župy, pak pevnost.

Kozarac Ivan (* 8. II. 1885 ve Vinkovcích, † 16. XI. 1910 tamže), spisovatel chorvat., v liter. autodidakt; počal psáti vlivem bratrance Josipa. Hl. dílo je román Gjuka Begović (1911). Po smrti vyšly Izabrane pripovijetke (1911) a Pjesme (1911).

Kozarac Josip (* 18. III. 1858 ve Vinkovcích, † 22. VIII. 1906 tamže), chorvat. romanopisec, došel úspěchu s Biser-Katou (1887), dále vyd. novely: Proletarci, Tri ljubavi, Mira Kodoličeva a j. Napsal dva romány Mrtvi kapitali (1889) a Medju svijetlom i tminom (1891).

Kozarov Petr, Dr. (* 1873 v Slivnu), bulh. botanik. Je odborníkem pro choroby rostlin a zabývá se hlavně praktickou botanikou. Píše odborné studie bulh. a něm. do věd. čas.

Kozárovce, o. na Slov., okr. Zl. Moravce, 1774 ob.

Kozárovice, o. v Č., okr. Písek, 717 ob. Syenit. lomy.

Kozarska reka, říčka v Srbsku, pravý přítok Jižní Moravy, dlouhá 33.8 km.

Kozel, samec kozy, druh piva, též tělocvičná hra.

Kozel Jan (1855—1928), řed. škol v Hostomicích a č. pedagog. spisovatel.

Kozel Luděk (* 10. X. 1865), hud. skladatel a spisov. Díla Missa i. h. s. Viti (1901), Smyčcové kvartetto (1906), Cvičebnice zpěvu (1913), Pohádka o zlaté mušce (1926), Z říše broučků (1929), Jarča, písně a sbory.

Kozel Václav (* 1868), president obch. soudu v Praze a č. právník.

Kozenn (Kocen) Blažej (1821—1871), slovinský geograf, jehož Atlasu se ve zpracování Jirečka a pozd. Metelky u nás dlouho používalo.

Kozia, 1. rum. horský masiv, vys. 1675 m, na levém břehu Altu. Na j. svahu sirné lázně → Calimanești. — 2. Rumun. klášter na Altu, postavený 1386, má chrám, proslulý bohatými byzant. nástěnnými malbami.

Kozí brada, → Tragopogon.

Kozí brádka, → stračka polní.

Kozica, říčka v Bosně, přítok Sany, 23.9 km dlouhá.

Kozicki Stanisław (* 1876), pol. poslanec a univ. profesor, zemědělský odborník.

Kozí Hrádek, zřícenina u Tábora. Zde se zdržoval r. 1412—13 M. Jan Hus.

Kozí Hřbet (Ziegenruck), o. v Č., okr. Sušice, 664 n. ob.

Kozí Hřbety v Krkonoších jsou východní částí Českého hřebene. Tento na jihu uzavírá většinou ledovci vyhlodané Sedmidolí, v němž sbírají své vody oba labské hlavní prameny. Spojivše se, prodírají se Českým hřbetem a spěchají k nedalekému Špindlerovu mlýnu. Od této průrvy na východ vypínají se 3 km dl. K. h. jako pokračování západního Krakonoše. Ostrý, hrbolatý jejich hřeben vystižen je správně lidovým pojmenováním. Jako celý Český hřeben i K. h. jsou složeny z tvrdých krystalických břidlic, které jen velmi zvolna větrají a snadno odolávají výmolné činnosti vod. Proto jsou poměrně příkré a směrem východním vyšší a vyšší. Východní jejich větev dosahuje až k Studničné hoře.

Kozikowski Edward (* 1891), polský literární historik a básník.

Kozí list, → zimoléz.

Kozina, vydělaná kozí kůže.

Kozina Jan, chodský hrdina, → Sladký.

Kozina Pavel, Dr. (* 6. I. 1878 v Lublani), koncertní pěvec a pedagog zpěvu, prof. gymnasia v Lublani, zaklad. pěvec. kvarteta a pěvecké školy, autor dvoudíl. Pevačke školy.

Kozinec, → Astragalus.

Kozí pysk (Boletus submentosus), jest hřibovitá houba jedlá, ze skupiny podoubníků s kloboukem jemně sametovým, hnědým a s nádechem do žluta. Trubky význačně žluté.

Kozí pysk, tetlucha obecná (Aethusa Cynapium), statná, až metr vysoká bylina, okoličnatá, rumní a plevelová, všude hojná, jedovatá, obsahující alkaloid příbuzný koniinu. Známa též pod jménem „kozí petržel".

Kozjačija, oblast v jižním podhoří Kozjak-planiny.

Kozjak, jezero v Chorvatsku, největší z Plitvičkých jezer, 0.792 km² veliké, s třemi přítoky.

Kozjak, hornatý kraj ve skopljské oblasti v jižním Srbsku v podobě náhor. planiny; po prvé se vzpomíná roku 1020; starý ráz domů.

Kozjak, hora v chorv. Velebitu, vysoká 1.620 m.

Kozjak, planina v Dalmacii, sev. od Kaštelů, 7.5 km od Splitu, úrodná, vinohrady, daří se olivy, fíky; nejvyšší hora Kozjak 780 m.

Kozjak, hora v Makedonii, na hranici jihosl.-řec., vys. 1.550 m, součást masivu Nidže.

Kozjak, planina v Makedonii, asi 25 km sev.-vých. od Kumanova, 1.352 m vys., většinou zalesněná.

Kozjak, planina v Makedonii, 12.5 km sev.-vých. od Prilepu, strmá, nejvyšší hora Kozjak 1.746 m.

Kozlany, o. na Mor., okr. Vyškov, 525 č. ob.

Kozler Petar (* 16. II. 1824 v Koči ve Slovin., † 16. IV. 1887 v Lublani), slovin. vlastenec a politik, jenž hrál roli r. 1848, jsa členem Slovenije; psal slovin. propagační populární spisy a zasloužil se o první slovin. mapu. 1867—1878 zemský poslanec.

Kozlíček jarní (n. polní salát), ⚲ Valerianella.

Kozlík (Galligano minima) jest nejmenší druh sluk. Vlastním domovem jest mu Rusko a záp. Sibiř. U nás jen na přeletu z jara a v září. Létá rychle, ale nedostihuje obratnosti v letu lesní sluky, předčí ji však chutnějším masem.

Kozlíkovité (Valerianeae), čeleď bylin se vstříčnými listy a souměrnými květy, které mají trojpouzdrý semeník s jednoduchou čnělkou, nepatrný, často až neznatelný kalich s nálevkovitou pěticípou korunou a 3 tyčinky. Plod nažka. Dva rody: Kozlík (Valeriana) vytrvalá bylina s růžovým nebo bílým květem ve vrcholíkovitých latách. Za květu kalich dovnitř zavinut. Vyrůstá z oddenku. K. dvoudomý (V. dioica) na lesních bařinách, k. lékařský (V. officinalis), statný až metr vysoký na vlhkých lukách, jehož oddenek „baldryanový" obsahuje kyselinu valerovou a éterický olej baldryanový. V horách k. bezolistý (V. sambucifolia), vzácnější k. vysoký (V. exaltata) a na mokrých lukách v Beskydách a v Jeseníku k. mnohomanželský (V. simplicifolia). Druhý rod kozlíček (Valerianella) zahrnuje byliny jednoleté, vidlanovitě rozvětvené, útlé s drobounkými kvítky. Růžici listů jako ranou zeleninu „polní salát" poskytuje k. jarní (V. olitoria) na polích hojný. Vzácnější je k. kylnatý (V. carvinata), k. zubatý (V. dentata) a k. ouškatý (V. rimosa).

Kozlíková Božena (* 1902 v Praze), člen opery Nár. div. v Praze (od r. 1924),

Kozlije, ⚲ Kožije.

Kozlín, ⚲ Köslin.

Kozloduj, bulh. ves, čítající 6738 ob., malý přístav na Dunaji. Stala se historickou tím, že tu v květnu r. 1876 tajně přistál básník Chr. Botev se svou četou, aby se odtud odebral do vnitrozemí a vznítil povstání.

Kozlov, kr. m. v rus. gubernii tambovské, (1926) 53.318 ob.

Kozlov, o. na Mor., okr. Jihlava, 657 č. obyv.

Kozlov (Kozlau), o. na Mor., okr. Hranice, 563 n. ob.

Kozlov, o. v Č., okr. Ledeč n. S., 330 č. ob.

Kozlov (Kosslau), o. v Č., okr. Žlutice, 350 ob. (14 č.).

Kozlov Ivan Ivanovič (1779—1840), rus. básník a překlad. Vynikal krásou slohu, hloubkou a něžností výrazu. Z lyriky jeho: Černěc, 1823, Bezumnaja, 1830 a j. Sebr. spisy jeho vyšly u A. Marksa 1892.

Kozlov Nikola D. (1824—1902), bulh. básník. Vyd. sbírku veršů, Star pomjan (1883).

Kozlov Nikolaj Pavlovič (1870—1926), rus. architekt, předseda petrohr. spolku arch. Zemřel v ČSR jako emigrant.

Kozlov, Petr Kuzmič (* 1863), vynikající ruský cestovatel a badatel hlavně na území střední Asie. Od 1899 podniká samostatné výpravy po stopách staré kultury stř. Asie. Objevil v střed. Mongolsku zříceniny starého zaniklého města Chara-choto, s mnoha památkami a doklady staročínské kultury. R. 1923-26 zjistil starou skytsko-sibiřskou kulturu v poříčí řeky Selengy.

Kozlová Eliška (* 1866), inspektorka č. dívčích škol v min. šk. a nár. osv., dř. ředitelka brněnské Vesny.

Kozlovice, o. na Mor., okr. Místek, 1755 č. obyv.

Kozlovskij Michail Ivanovič (1743—1803), rus. sochař.

Kozłowski Felicjan Antoni (1805—1870), pol. filolog, překl. Platona.

Kozlowski Kornel (1838—1904), polský historik a etnograf.

Kozłowski Leon (* 1892), prof. univ. ve Lvově, archeolog. Sp.: Groby megalityczne (1921), Epoka kamienna na wydmach wsch. części wyż. malopolsk. (1923), Mlodsza epoka kamienna w Polsce (1924) a j.

Kozlowski Roman (1889), p. geolog, univ. prof. ve Varšavě.

Kozłowski Stanisław (1860—1922), pol. dramat. spisovatel. Sp.: Kazimierz Wilki a Esterka, drama Albert, wójt. krakowski, Taboryci.

Kozłowski Władysław Mieczysław (* 1859), profesor logiky a metodologie na univ. v Poznani, člen České Akademie. Přednášel též v Praze o pol. nár. filosofii. Přeložil básně Havlíčkovy a Vrchlického a r. 1925 vydal: T. G. Masaryk a mesjanizm polski.

Kozly, o. v Č., okr. Brandýs n. L., 497 č. ob.

Kozly (Kosel), o. v Č., okr. Česká Lípa, 350 n. ob.

Kozma Andor (* 1861), maď. satirik a feuilletonista.

Kozma Prezviter († 969), starobulhar. církevní a historický spisovatel. Jeho Slovo na eretiky i poučenie ot božestvennych knig náleží k nejcennějším památkám starobulh. liter., neb předvádí reliefně kulturně-histor. obraz Bulharska z X. stol.

Kozmanecius (Kocmánek) Václav František (1607—1679), č. lidový spisovatel a skladatel scén divadelních. Lit.: Čes. Lid VII., VIII.

Kozmice, o. v Č., okr. Benešov, 420 č. ob.

Kozmice, o. v Č., okr. Tábor, 324 č. ob.

Kozmice, o. ve Slezsku, okr. Hlučín, 1113 č. ob.

Koźmin, pol. m. v Poznaňsku, (1921) 4999 ob.

Koznica, planina v starém Srbsku, asi 15 km vých.-jihových. od Prištiny, vyšší 1300 m.

Koznik, hrad v Srbsku, sev.-záp. od Brusu, na kopci při Rasině.

Koznik, planina ve starém Srbsku, 18 km sev.-vých. od Djakovice, nejv. výška 1006 m.

Kozodoj, ↘ lelek.

Kozodolský, pseud. Samuela Tomáška.

Kozohlody, o. v Č., okr. Čáslav, 322 č ob.

z Kozojed Dalibor, ↘ Dalibor.

Kozojedy, o. v Č., okr. Č. Brod, 545 č. ob. Stará zajímavá zvonice.

Kozojedy, o. v Č., okr. Kralovice, 603 č. ob.

Kozojedy, o. v Č., okr. N. Bydžov, 420 č. ob. Dřev. kostel sv. Václava z r. 1689 a dřevěnou kazatelnou a oltářem.

Kozojídky, o. na Mor., okr. Hodonín, 344 č. ob.

Kozolupy, o. v Č., okr. Planá, 367 n. ob.

Kozolupy, o. v Č., okr. Stříbro, 947 ob. (242 č.). Tov. graf. barev, chem. techn. továrna.

Kozomín, o. v Č., okr. Kralupy n. Vlt., 405 č. ob.

Kozomor, planina v starém Srbsku, sev. a sev.-záp. od Nove Vároši, největší výška asi 1500 m.

Kozorohové (hřívnatci, Hippotraginae), velké antilopy s čenichem porostlým srstí a s ocasem opatřeným malým třapcem, podčeleď dutorohých (Cavicornia); žijí v Arabii a v Africe na j. od Atlasu. Známé druhy: antilopa koňská (Hippotragus equinus Desm.), a. vraná (H. niger Harr.); přímorožci (Oryx Blainv.): p. jihoafrický (O. gazella L.). Rohy lyrovitě prohnuté má adas nubický (Addax nasomaculatus Blainv.).

Kozovazy, o. v Č., okr. Č. Brod, 227 č. ob. Výroba brusů.

Köztársaság, ofic. název maďarské republiky 1918—19.

Kozubowski Antoni, MUDr. (1805—1880), prof. anatomie v Krakově.

Kozulowski Feliks (1832—1907), polský spisovatel. Sp.: Z życia Polaków po świecie.

Kozy (Capra), přežvýkavci prostřední velikosti, se statným trupem na nepříliš vysokých nohách, s krkem silným, hlavou krátkou, v čele vysokou. Oči velké, bez slzních jamek, uši vzpřímené, velmi pohyblivé. Rohy čtyřboké, na hranách zaoblené, se zřetelnými vráskami ročního vzniku. Rohy kozlů jsou vždy mnohem těžší, Zbarvení srsti ponejvíce šeré, pod. skalám, nebo hnědé. Pronikavě zapáchají kozlovinou. Domovem pův. ve stř a již. Asii, Evropě a Sev. Americe. Zvířata horská, která se ráda zdržují na výslunných místech se suchou pastvou. Koza domácí je rozšířena po celém světě. Původu neznámého, ale jisto jest, že již v nejstarších dobách byla chována v několika odrůdách, které se do nynější doby ve svém rázu nezměnily. Velmi užitečné zvíře, jež při dobrém ošetření může dáti až 5 l mléka denně. Je nepostradatelným dom. zvířetem, zvl. v hornatějších krajinách. V poslední době hojné obliby pro své neobyčejné užitkové vlastnosti dochází bezrohá sánská koza, původem ze Švýcar. Za nejušlechtilejšího zástupce kozího rodu se pokládá koza angorská (Capra hircus angorensis), barvy obyčejně oslnivě bílé, význačná rounem, kterého poskytuje asi 1250—2500 g a jež slouží k výrobě t. zv. velbloudí příze a jiných tkaniv. Středisko chovu jest Ankara, která sama ročně dodává přes milion kg kozí vlny do světa. V minulém století chov angor. koz zaveden byl se znamenitým výsledkem ve Francii, ve Španělsku, v Italii a j. zemích. Koza kašmírská (C. h. laniger), menšího těla, domácí v Kašmíru a v Tibetu, do-

dává vlnu na proslulé kašmírské šály. Zavedena rovněž ve Francii. Koza egyptská (C. h. aegyptiana), menší než naše koza, byla již za doby faraonů v Egyptě domácím zvířetem, a k. zakrslá (C. h. reversa) ve střední Africe. K. bezoarová (C. aegagius), statná divoká koza, větší než naše domácí, v západní a střední Asii a na ostrovech středomořských. V žaludku mívá často bezoarové koule, kterým byla připisována ve středověku čarodějná moc. Chová se též u nás jako lovné zvíře v revírech na Krivani na Slovensku. Koza sněžná bílá (C. montana), neobyčejně plachá a ostražitá, na velehorách v Severní Americe.

Kozyrev Michajil Jak. (1892), rus. prolet. spisovatel.

Kożmian Andrzej Edward (1804—1864), pol. spisovatel. Sp.: Dwa dni w Szwajcarji Saskiej a j.

Koźmian Kajetan (1771—1856), polský básník směru politického.

Kożmian Stanisław (1836—1922), pol. publicista a polit. spisovatel. Sp.: Listy o Galicji, Pisma polityczne, Rok 1863.

Kožani (Kosani, Kozani), hl. m. ř. nomu K. (6487 km² s 163.004 obyv.), má (1920) 10.334 ob., v úrodné rovině, jež plodí tabák, víno, šafrán. Pěstují se včely a bourec morušový.

Kožaný Jan, JUDr. (* 1846), prof. vyšší hosp. školy v Táboře, č. spisovatel a národohospodář. Sp.: Hygiena a demografie (1889).

Kožara, ostrůvek na Jadranu, již. od Pašmanu, strmý, 85 m vys., 0.525 km², bez vegetace a stálých obyvatel.

Koždoň Josef, souč. politik a vůdce separatistických Šlonzáků na Těšínsku.

Koželj Matija (1842—1917), slovinský malíř, hl. církevních obrazů a fresek.

Koželuh Jan (* 1904), soukr. úředník. Vynikající hráč lawn-tennisu a od r. 1924 mistr ČSR. Representant čsl. tennisu při mezinár. utkáních.

Koželuh Jan Ant. (1738—1814), ředitel kůru u sv. Víta v Praze a církevní hud. skladatel.

Koželuh Karel (* 1896), jeden z největších tennistů světa, vítěz v nesčetných mezinár. soutěžích a representant českých barev v profes. zápasech o mistrovství světa. Znamenitý footbalista a hockeyista. Od r. 1928 vítězem Bristol. Cupu v Beaulieu.

Koželuh Leopold (1748—1818), č. hud. skladatel, vynikající kontrapunktista, autor četných baletů, symfonií, komor. skladeb a několika oper.

Koželuha František, JUDr. (1873—1926), advokát v Brně. Vydavatel Čsl. nár hospodáře. Kulturní a národohosp. pracovník moravský.

Koželuhová Kateřina (1790—1865), vynikající česká pianistka.

Koželužství, výrobní odvětví, zpracující zvířecí kůže k rozmanitým účelům. Chlupů zbavená kůže, t. zv. holina, se rostlinnými tříslovinami neb chem. procesem (chrom. solí) mění v useň, napojí tukem buď rostlin., miner. neb zvířecím, pak se apretuje, často teprve po předchozím barvení. Takto vydělaná kůže se pak zpracuje dále v různých odvětvích průmyslových.

Koženky, krátké mužské kožené kalhoty, obyč. část národního kroje. Nazýv. se též koženice, praštěnky a j.

Kožený Božislav (1859—1908), č. právnický spisovatel. Vydal Obecný zákon občanský.

Kožičić-Begna Šimon (1465—1536), biskup modrušský a chorv. spisovatel. Ve Rjece založil tiskárnu a šířil chorv. spisy, hl. církevní.

Kožichovice, o. na Mor., okr. Třebíč, 450 č. ob.

Kožíšek, pseud. Mart. Pelzla.

Kožíšek Alois V. (* 20. VI. 1886), žurnalista a spisov. Sp.: Tišnov a Předklášteří (1924), Brno (1926, 1928), Zemské hl. m. Brno (1928).

Kožíšek Josef (* 1861), ředitel Státního nakladatelství a spisovatel pro mládež. Sp.: Oku a srdéčku (1891), Jiskry a plamínky (1893), S andílky a motýlky (1893), Veselé táčky (1897), Pozdravy domů a z domova (1898), Doma i na sluníčku (1900), Chudobky (1900), Poupata (1919).

Kožišiny, vydělané zimní zvířecí kůže se srstí, někdy různě barvené a apretované. Z našich zvířat nám nejcennější kožišiny poskytuje vydra, dravci kunovití, liška, levnější pak králík, křeček, ondatra, veverka a j. hlodavci. Některých z těchto kožišin se též používá k napodobení vzácných kožišin cizokrajných, tak na př. králičiny k náhražce nutria-bobru, sealu, sealu-bisamu a j. Z cizích kožišin k nám přichází nejčastěji bobr, persián, sobol, skunk, z levnějších vačice. Zpracováním kožišin zabývá se celé průmyslové odvětví, střediskem evropského obchodu jest Londýn a Lipsko, u nás Humpolec. Poněvadž kožišiny z ciziny dovážené jsou příliš drahé, hledá se v poslední době odpomoci tomu chovem kožišiny poskytujících zvířat, na př. stříbrné lišky.

Kožišník, řemeslník, který vyrábí kožišinové zboží, barví a zpracovává.

Kožlany, ms. v Č., okr. Kralovice. Tov. bavln. látek. Hrnčířství; lázně.

Kožlí, o. v Č., okr. Ledeč n. S., 655 ob.

Koźmian Stanisław (1811—1885), polský spisovatel, uměl. ředitel Krakovského divadla a poslanec zemský i říšský. Překládal Shakespeara. Sp.: Anglja i Polska.

Kožmínová Amalie, roz. Cimrhanzlová (* 10. VII. 1876), č. spisov., pracovnice v národopisu čsl. Sp. Podkarpatská Rus (1922), Svéráz zemí čsl. (spol. s R. Tyršovou 1921), Naši kluci (1912, 1928), Zatoulané štěstí (1914), Zápas (1919), Povídky z Podkarp. Rusi (Český deník 1912—14), Zlatá kniha č. hospodyněk (1922). Vypracovala cyklus národop. a vlastivěd. přednášek.

Kožnatec (Corticium), z rodu stopkovýtrusných hub rouškatých. Rostou na dřevě, hl. na pařezech. Nejznám. Corticium giganteum a lacteum, s bílými kožovitými plodnicemi. Asi 300 druhů.

Kožní choroby (dermatosy, řec.), projevují se nejrůznějším způsobem (drsnost, trhlinka, skvrna, uzlík, neštovička, puchýř a pod.) a rozšiřují se až ve veliké vředovité plochy. Rozeznávají se vlastní ch. k., sídlící v kůži, a takové, jež jsou projevem vnitřních chorobných pochodů. K těmto patří spalničky, spála, zarděnky, neštovice, nemoci krvácivé a kožní projevy příjice. K uvedeným projevům (↗ tab. nemoci) vlastních ch. k. přistupují změny vyvolané škrábáním, neboť svrbění je z nejčastějších průvodních zjevů k. ch. Příčiny ch. k. jsou zevní škodliviny (horko a zima), plísně, bakterie (kožní tuberkulosy, impetigo); také vnitřní pochody ze střeva je vyvolávají (kopřivka, ekzem). Nejčastější k. ch. je ekzem. Bližší ↗ v jednotl. čl. Lit.: Šamberger, Dermatologie (1920). — U domácích zvířat postižena je kůže při četných nakažlivých chorobách (ozhřivka, růže, slintavka a kulhavka, sněť slezinná). Častá je prašivina (↗), vyvolaná roztočí; rostlinoví cizopasníci způsobují na př. favus (↗). Velmi hojné jsou rozličné tvary ekzemu. Pravé neštovice (↗) se také vyskytují. Akne, t. j. hnisavý zánět míšků vlasových, vyskytuje se u koní a psů. V poraněných místech u koně usídlí se botryomyces a způsobují nádory. Také látky v potravě a sluneční světlo působí kožní choroby (na př. vyrážku z pohanky).

Kožní jedy, jedovaté látky, vylučované kožními žlazami rozlič. zvířat, zvl. obojživelníků (na př. mlok, ropucha), kterými se tito chrání před útoky četných masožravců.

Kožní maz (sebum cutaneum), odměšek mazových žlaz zevní kůže; tvoří polotekutou hmotu, obsahující tuky, mastné kyseliny, cholesterin, bílkovinu a soli. Dodává vlasům mastný povlak.

Kožní zánět (dermatitis), zánětlivý pochod v epidermis, při poraněních, účinku dráždivých látek, ozáření sluncem, zmrznutí, také při kožních infekcích (nežit, růže); dále často v okolí uzlíčků při rozsáhlé trudovině, kterou vyvolala akne.

Kožní žlázy, žlázy zevní kůže; nejjednodušší tvořeny jsou velkou buňkou, vyprazdňující svůj odměšek na venek otvorem nebo kanálkem (buňky hlenové nebo pohárkové). Mnoho těchto buněk může se spojiti ve žlázu, která jsouc uložena v hloubce, ústí na venek delší chodbičkou. Žláza může se také rozvětvovati rourovitě nebo na způsob hroznu (žlázy tubulosní, acinosní). Podle druhu jejich odměšku rozeznávají se: 1. žl. hlenové (měkkýši, ryby a j.), 2. žl. tukové, na př. žl. nadocasní u ptáků, žl. mazové a mléčné (↗) u ssavců, 3. žl. potní, 4. žl. jedové, na př. ušní žl. ropuch, 5. žl. světelné, u sepií, ryb a j. Zvláštní k. žlázou je u slona žl. spánková, páchnoucí žl. podocasní u četných šelem. Člověk má potní žlázy téměř na celém těle; jsou to jednoduché, klubíčkovitě stočené rourky, vyúsťující na povrch póry. Celé tělo má asi 2 mil. pot. žl. Zvl. četné jsou v jamce podpažní, na dlani a plosce nohy. Žl. mazové mají úzký vztah k míškům vlasovým a odměšují kožní maz.

Kožojedi, ↗ kyjorozí.

Kožoušek Josef, Ing. (* 1888), profesor stavby strojů na české technice v Brně, odborník ve spalovacích motorech a pumpovních zařízeních.

Kožuf, vysočina na hranici srbsko-řecké s nejv. horou Dudicou (2180 m).

Kožucharov Nikola (* 1892), bulh. malíř a prof. sofijské Akademie umění. Byl žákem čes. profesora Iv. Mrkvičky. Jeho vlastním oborem je komposice a genrový obraz.

Kožucharova Nevena Michajlova (* r. 1894), bulhar. malířka. Maluje portrety a genrové obrazy.

Kožuchov, o. na Slov., okr. Sečovce, 306 čs. ob.

Kožuchovič, pseud. Jána Pelzmanna.

Kožušak, kož. vesta, nošená ve Srěmu.

Kožušany, o. na Mor., okr. Olomouc, 514 č. ob.

Kožušice, o. na Mor., okr. Vyškov, 412 č. ob.

Kožušníček Láďa († 1922), mor. hudební skladatel a pedagog v Brně.

Kožušníček Pavel Štěpán, básník a essayista, ↗ Ethen Waldemar (VII. 103).

Kožva, (Veliká K.), řeka v Rusku, levý přítok Pečory, délky 219 km.

Kraal (holand.), plotem ohraničená kruhová vesnice Kafrů a Hotentotů.

Krab, ozdoba opěrného systému v got. stavitelství.

Krab.

Krabat (Crabath) Václav Jan (* v Praze), písmolijec v Praze v l. 1751—1805. Lit.: Volf, Dějiny č. knihtisku (1926).

Krabčice, o. v Č., okr. Roudnice, 450 č. ob. Dívčí sirotčinec.

Krabi, skupina desítinožců (desítinohých korýšů, Decapoda brachyura), se silně zkráceným zadkem, dopředu podloženým (abdomen); proto téměř neplovou, ale běhají, lezou a šplhají výborně, většinou na stranu. Larvy (G. korýši) plovou ještě s dl. ocasem. Něteří k. sladkovodní a pozemní opouštějí vajíčko již dospělí; jejich žábry jsou přizpůs. k dýchání vzduchu. Početné čeledi dělí se v 5 podskupin: 1. Notopoda (k. hřbetonozí), jejichž 4. a 5. pár noh jest umístěn více ke hřbetu, s rody Dromiidae a Dorippidae, které nesou na hřbetě houby, vajíčka plžů, kusy dřev a j. živé nebo neživé předměty. — 2. Oxystomata (k. okrouhlí), s okrouhlou hlavohrudí a trojhrannými ústy; patří sem Calappa granulata ze Středozem. moře. — 3. Oxyrhyncha (k. hrotočelní) s přibližně trojhranným tvarem těla s ostrou vystupující čelní částí; sem náleží čeleď mořských pavouků (Majidae), s jedlým obrovským krabem japonským (Kaempfferia kaempfferi de Haan, trup 50 cm dl., před. nohy 1.50 m). Mnoho druhů se maskuje. — 4. Cyclometopa (k. kruhočelní) mají krátkou, vpředu okrouhlou hlavohruď; náležejí sem dobří plavci Portunidae a čel. Cancridae, z části jedlí. K posledním patří Carcinus maenas L., 5 cm dl., temně zelený, nejčastější to krab evrop. moří a vých. pobřeží amer., a Cancer pagurus L. až 30 cm šir. a 7 kg těžký. — 5. Castometopa (k. rovnočelní) mají více nebo méně zřejmou čtyřhrannou hlavohruď. Čel. Pinnotheridae žije mezi skořepinami lastur (Pinna atd.) a pod. Čel. Gecarcinidae žije v tropech na zemi, často daleko od moře. Gecarcinus ruricola L., jedlý, ze Záp. Indie, obývá díry v půdě a pod.

Krabice z Vaitmile Beneš († 1375), kanovník pražský, kronikář. Napsal lat. kroniku, obsahující l. 1283—1374. Vyd. Fontes sv. IV. (1883).

Krabilice (Chaerophylum), rod statných, dvouletých až vytrvalých, okoličnatých bylin se zpeřenými listy a bílými květy ve složeném okolíku. Plod nažka. K. bulvatá (Ch. bulbosum) s kořenem naduřelým v kulovatou hlízu; k. chlupatá (Ch. hirsutum) v hornatějších krajinách hojná u potoků; k. mámivá (Ch. temulum) s kořenem i listem jedovatá; k. zápašná (Ch. aromaticum) s listy příjemně vonícími a k. zlatoplodá (Ch. aureum) v hornatých polohách porůznu.

Krabonoš (Zuggers), o. v Č., okr. Třeboň, 450 ob.

Kračúnovce, o. na Slov., okr. Giraltovce, 357 ob.

Krádež (lat. furtum), odebrání cizí movité věci s úmyslem, tuto si skutečně přivlastniti. Odnětí záleží ve zrušení cizího uschování a požadování skutečné moci nad věcí. Jsou krádeže velké, k. spojené s vloupáním a k. lehké. Podle §§ 172—176 trest. zákona jest velká k. zločinem a trestá se žalářem. — K. ryb se dopouští, kdo odnímá ryby z rybníků a soukromých vod, nemaje k tomu oprávnění. — Pachatel je vinen zločinem krádeže, činí-li krádež více než 50 Kč (§ 174, II. e tr. z.), a má býti potrestán těžkým žalářem mezi šesti měsíci a jedním rokem (§ 178 tr. z.).

Kraepelin Emil, MUDr. (1856—1926), n. lékař. R. 1903—21 byl profesorem v Mnichově, kdež řídil výzkumný ústav psychiatrický.

Krafčík Jan, vynikající slov.-am. sociální, kulturní a revoluční pracovník, předseda Nár. Slov. Spolku. † 1928 v New Yorku jako majitel soukr. banky.

Krafft-Ebing Richard (1840—1902), prof. psychiatrie ve Vídni, odborník v sexuálních otázkách.

Kraft Antonín (1752—1820), č. hud. skladatel.

Kraft Stephan, JUDr. (* 1884), vůdce něm. strany ve Sřemu a poslanec skupštiny jihoslov.

Krag Thomas Peter (1868—1913), norský básník.

Krag Vilhelm Andreas (* 1871), nor. básník, význačný především jako novoromantický lyrik.

Kragaleus, v řec. báj. syn Dryópův, praotec Dryópovců, proměněn Apollónem ve skálu; byl uctíván jako polobůh.

Kragujevac, m. v Srbsku na ř. Šumadiji, (1921) 18.876 ob. Dříve sídelní místo srbské. Gymnasia a ústav učitelek. Strategická poloha důležitá jako střed drah, sbíhajících se do údolí západní Moravy; má arsenál, slévárnu děl, továrnu na

ruční střelné zbraně a střelivo a j. voj. závody. V r. 1918 vzpoura slovenského pluku rakouského č. 71; obsadili město, ale maďarskými pluky poraženi a 44 vzbouřenců 8. VI. 1918 popraveno.

Krahujec (Accipiter nisus), sokolovitý dravec z rodiny jestřábů, 30 cm dlouhý, na hřbetě olověně šedý, na břiše bílý, po stranách narezivělý a do hrdla dolů napříč vlnkovaný. Oči, nohy krásně žluté, drápy černé, zobák tmavý. Vyskytuje se v celém severním okrsku starého světa. Létá rychle a nesmírně obratně, úžasně odvážný dravec. Samička o čtvrtinu větší a tmavší; s oblibou honí koroptve, proto lidový výraz kuroptvář. Ploché, velké hnízdo s 3—4 vajíčky, mívá na vysokých stromech.

Krahulčí, o. na Mor., okr. Dačice, 263 č. ob. Tov. suken, papírna a škrobárna.

Krahulov, o. na Mor., okr. Třebíč, 295 čs. ob. Lihovar.

Krach, úpadek, prudký pokles kursů na burse.

Kraigher Alojzij, MUDr. (* 1877), zubní lékař v Gorici a slovinský spisovatel-naturalista. Hlavním jeho dílem jest román Kontrolor Škrobar (1914) a dram. cyklus Umetnikova trilogija (1921).

Krains Hubert (* 1862), belg.-franc. spisovatel, známý zvláště romány humoristickými, též novelami, líčícími věrně život sedláků.

Kraj, šir. a krátký tkaný pás, jejž nosí ženy v okolí Prizrena.

Kraj, okres, část země k účelům správním. ↷ Krajské zřízení.

Krajač Ivan, JUDr. (1877), jihoslov. politik, advokát v Jastrebarsku u Záhřeba, poslanec od r. 1925 a ministr obchodu a průmyslu.

Krajač Ladislav (* 1857), řed. Jadranské Plovidby, býv. chorv. poslanec.

Krajačević Nikola Sartorius (1582—1653), chorv. spisovatel, jesuita, rektor záhřebské koleje. Sp.: Molitvene knjižice (1640), Sveti Evangelioni (1651). Psal v nářečí kajkavském a snažil se odstraniti nár. písně církevní jako nečisté a nahraditi je novým textem.

Krajačić Ljudevit (* 1882), chorv. spisovatel a okr. škol. inspektor v Záhřebě. Sp.: Izabrane ruske pripovijetke (1912), Priče za mladež (1921), Bakičina tuga atd.

Krajčović Oton (Krajcsovics), (1851—1906), chorv. podban., poslanec.

Krajan B., pseud. Lud. Boh. Kašpara.

Krajewski Aleksander Albert (1818—1903), polský spisovatel a redaktor.

Krajewski Michal Dymitr (1746—1817), polský spisovatel, kanovník ve Lvově.

Krajewski Radosław (* 1887), polský spisovatel slov. námětů.

Krajina, ↷ Kraňsko.

Krajinářství, malířské znázorňování krajiny. Mezi mnoha druhy k. dlužno vytknouti hlavní rozdíl mezi k. stylisovaným a realistickým. Stylisované k. jest především výplodem malířovy fantasie, kdežto realistická k. jest odrazem dojmu, jakým krajina na malíře působí. Ke stylisovanému k. dlužno čítati: heroické k., romanticko-fantastické, dekorativní. Realistické k. velmi rozkvetlo u Holanďanů v XVII. stol., pak v Anglii, Francii v XIX. stol., kde škola ve Fontainebleau vytvořila t. zv. paysage intime, po níž přišli impresionisté. Nyní vládne pod vlivem poimpresionistů stylisované k. se silnou barevností a sklony k abstraktnosti forem a s dozvuky impresionismu. České k. ↷ Čsl. republika: Dějiny malířství. Sv. V. Str. 16. a d., hl. str. 26. a d.

Krajník pižmový (Calosoma sycophonta), velký, statný nejkrásnější brouk našeho lesa, z čeledi střevlíků. Jest načernale modrý, s krovkami krásně zlatolesklými a ohnivě zlatorudým lemováním. Velmi užitečný hubením škodného hmyzu, hlavně bekyně borové a příbuzných druhů, které uchvacuje přímo na stromech, neboť šplhá na nich dokonale.

Krajíř z Krajku Kunrát (1470—1542), podporovatel Českých bratří na svém panství v Ml. Boleslavi.

Krajište, horská oblast již. od Vlas. Blaba, záp. dílem patří k Vranjské oblasti, vých. Bulharsku. Lit.: R. Nikolić, Krajište i Vlasina (Naselja 18).

Krajkářství českoslov. má u nás původ v českém Rudohoří. První žena, jež přinesla k nám krajkářství a která též zorganisovala jeho obchod, byla Barbora Uttmanová. M. Smolková a R. Bílková, autorky díla Krajky a krajkářství lidu českoslov. (Praha, 1908), dokazují, že k. naše nebylo k nám zaneseno od západu, ale že je spíše původu orientálního a slovanského. Jisté je, že Benátčanky naučily se paličkování krajek od dalmatských Slovanů. R. 1750 dělaly se v čes. Rudohoří hlavně černé krajky hedvábné i z nití. Postupem času rozvoj českého k. pokračoval, zakládány školy (Krajkářské školství v Českoslov., Josef Vydra). — a již Marie Terezie povolala učitelku z Nizozemí r. 1767. V r. 1860 objevila se kol Jáchymova výroba valencienských krajek, též zv. chantilly a duchesse. Tu a tam započalo se s výrobou krajky háčkované irské, ale vždy brzy zanikla. Nejen v Rudohoří, ale i na Šumavě pěstovalo se a dosud se pěstuje k. Na Mo-

ravě se k. nedařilo, pouze v okolí Rožnova a ve Valaš. Meziříčí je středisko vyšívané krajky a krajky síťované. Zato ale na Slovensku je krajkářství silně rozšířeno. Krajek v Čechách zhotovuje se několik druhů: a) krajka paličkovaná, hotoví se na válcovité podušce paličkami, na nichž je navinuta příze. Vzor je vypíchán na papíře a ovinut kolem podušky a do direk napíchají se špendlíky, přes něž různým přehazováním paliček se upevňují nitě na paličkách navinuté a tvoří se vzor; b) krajky síťované (na Slovensku); c) krajky tylové, protahování nití na tylu (steh látací) podle vzoru, na nějž se tyl lehce přišije; d) reticella, t. j. technikou řetízkovou neb kombinovanou; zde vzor se skládá z různých způsobů, co do práce i materiálu; e) krajka šitá. Z šitých krajek je nejdražší krajka benátská.

Krajná Martinka, o. na Podk. R., okr. Iršava, 456 r. ob.

Krajné, o. na Slov., okr. Myjava, 2974 čs. ob.

Krajníčko, o. v Č., okr. Písek, 327 č. ob.

Krajník, ☞ krajiník.

Krajníkovo, o. na Podk. R., okr. Chust, 827 r. ob.

Krajník Miroslav, JUDr. (1850—1907), advokát, č. básník a dramatik. Sp.: Básně (1870, 1876).

Krajské zřízení, správní rozdělení státu na menší oblasti (kraje), jež jsou jednotlivě spravovány po stránce soudní, finanční a správní. V hist. zemích (Č., M. a Slez.) bylo zavedeno k. z. již od XI. stol. Centrem organisace byl hrad (proto také bývá nazýváno z. hradské), v němž jednotliví úředníci (komorník, vladař, kastelán, sudí) vykonávali jménem královým určitou pravomoc nad veškerým obyvatelstvem. Ústřední správa a tím i ústř. moc se hromadila v osobě krále (dř. knížete). Na Slov. se místně omezeným obvodům říkalo komitáty n. stolice. V čele stál župan vybavený veškerou pravomocí, podléhal však králi příp. jeho dvorským úředníkům. Vlivem církevní moci a vzrůstajícího význ. šlechty začaly se již ve stol. XII., ale zvl. ve stol. XIII. povolovati výjimky ze všeob. pravomocí krajských úředníků, takže se k. z. v druhé polovici XIII. stol. rozpadlo, zvl. když nově vznikající města dovedla si zachovati vlastní samosprávu soudní i správní. Vedle městské samosprávy vznikají četné malé oblasti pod jedním vrchnostenským úřadem. Tento stav trval v podstatě až do r. 1848, prodělav četné změny za Marie Terezie a za Josefa II. Nejnižší jednotkou se pak staly obce, jim nadřízeny byly úřady podkrajské (okr. hejtmanství), jež podléhaly zem. místodržitelství. Toto rozděl. trvá až do dneška toliko se změnou názvů a s menšími úpravami kompetence. Okr. hejtmanství se jmenovala okr. správami polit. a nyní (od 1. XII. 1928 t. j. od sloučení dvojí koleje úřední a samosprávné v jeden celek) okr. úřady; místodržitelství se zvalo zemskou správou polit. a nyní zemským úřadem. Po převratu projevovaly se snahy zavésti župní zřízení, ale odhlasovaný zákon č. 126/20 nevešel pro veliký odpor proti němu vůbec v platnost, takže zůstalo při zřízení zemském, ve kterém se spatřuje alespoň částečná autonomie jednotl. zemí, ačkoliv zem. úřady podléhají minister. vnitra.

Krajty, ☞ Pythonidae.

Krakatice, veliké sepie z rodu Architenthis (Stp.).

Krakatoa, vulkanický ostrov mezi Jávou a Sumatrou, do roku 1883: 335 km²; nyní jen 153 km² veliký.

Krakonoš, ☞ Rybrcoul.

Krakonoš (Korkonosch), část hřebene Krkonoš (1350 m).

Krákora Josef, JUDr. (* 1891), taj. Jednoty obchod. gremií, red. Obchod. Listů, organis. pracovník čsl. obchodnictva.

Krákorec, konsola, nosník.

Krákorová Fr., pseud. Fr. Klejslové.

Krakov Stanislav (* 1895), srbský novinář a spisovatel. Býv. důstojník; po těžkém zranění donucen vystoupiti z vojska. Sp.: román Kroz buru (1917), Krila (1922). Redaktor deníku Vremene v Bělehradě.

Krakov, o. v Č., okr. Rakovník, 277 č. ob. Zříceniny hradu Krokova.

Znak města Krakova.

Krakov (pol. Kraków), od r. 1918 polské vojvodství v záp. Haliči, v rozměrech 17.448 km², (1921) s 1,992.810 ob. Hl. m. K. má (1921) 183.706 ob. Staré město jest obklopeno kol dokola sadovou alejí, zv. Planty. Veliké nám. Mariánské s chrámem mariánským, pocházejícím ze stol. XIII. s dlouhou význačnou budovou na straně západ., s podloubím kol dokola, zvanou Sukiennica. Na jihu zvedá se pevnost Wawel s dómem a zámkem, bývalým královským sídlem. Pod hlavní lodí dómu (z roku 1320—1364) je hrobka polských králů. Universita Jagiellonská, založená r. 1364, Akademie věd, hornická, umělecká, ob-

chodní, 4 musea, divadlo, radiová stanice. K. má 22 měst. okresů (židovská čtvrť Kazimierz). Obchod se zemědělskými produkty a obilím, četné banky, Obchodní a živnost. komora a různé průmyslové podniky. K. je sídlo vojvodství, vrch. zem. soudu, železn. a pošt. ředitelství atd. R. 1925 zřízeno v K. arcibiskupství. Záp. od K. jest uměle nasypán Kościuszkův kopec.

Krakovany, o. v Č., okr. N. Bydžov, 876 č. ob.

Krakovany, o. na Slov., okr. Piešťany, 863 čs. ob.

Krakovec, o. v Č., okr. Rakovník, 322 ob. Hrádek K., nazv. též Červený Hrádek, část ve zříc. Pobýval zde M. Jan Hus.

Krakovec, o. na Mor., okr. Litovel, 258 č. ob. Zámek a zřícenina.

Krakowiak, národní tanec polský, složený z několika skupin, tančí se ve dvoučtvrtním taktu se značnou rychlostí a za současného zpěvu. Při tanci zdůrazňuje se takt dupotem.

Krakowowa Paulina (1813—1882), pol. spisovatelka a vydav. čas. pro mládež Zorza.

Kral Jakub (1828—1911), hornolouž. spis., učitel, spolupracovník a dopisovatel luž. časopisů, autor řady článků všeobecně vzdělávacích, histor. a vlastivědných.

Kral Jiří (* 1864), syn předešl., hornoluž. filolog, konsist. rada v Drážďanech, člen býv. pražské Serbowsky. Napsal první něm. příručku luž.-srb. horní na vědeckých základech: Grammatik der wend. Sprache in der Oberlausitz (1895), podstatně přepracovanou a doplněnou krátkou čítankou ve 2. a 3. vyd. (1919, 1925). Nahradil starý něm.-luž. slovník Pfulův novým, značně doplněným, na základě nových hledisk a pravidel.

Kral-Rachlowc Frant. (1886—1915), syn Jakuba K., hor.-luž. spis. a organisátor, rodák z Radwoře v sas. Hor. Luž., učitel, jenž svou lit. a veř. činností se stal důležitým členem realist. družiny luž. Jako spis. upravil několik něm. her a napsal i vlastní hry pro luž. ochot. scénu, pro níž sestavil první dobrou příručku Naše divadlo (1914). Jako organisátor usiloval o sloučení všech luž. spolků v jediný svaz s jednotným a programovým vedením. Jako učitel pečoval o nár. výchovu luž. dětí a v duchu tom pilně pro ně psal. Zal. první dětský luž. čas. Ráj a vydal několik svazečků dětské knihovny Ráje a kalendáříků. Padl na záp. frontě.

Král (z lat. Carolus), v nejstarší době označení hlavy národa, pak kmene, konečně jméno vládce suverenního státu vůbec. Ve středověku propůjčovali příležitostně římští císařové a papež titul královský na př. vévodům českým (1204) a polským (1320). Nová království ustanovil Napoléon I.: etruské (z býv. velkovév. toskánského), 1805 se učinil sám k. italským a bratra Josefa a Ludvíka k. neapolským a holandským, 1811 syn jeho se stal k. římským, zřizoval i království v Německu. V novější době vznikla království v Belgii, Řecku, Italii, Rumunsku, Srbsku, Norsku a Bulharsku. Hodnost královská je dědičná, při nastoupení na trůn bývali králové korunováni. — K. se jmenuje i figura ve hře šachové, obrázek na hracích kartách a pod.

Král Alois, Ing. Dr. (* 1884), univ. prof. v Lublani, kdež přednáší techn. mechaniku. Provedl četné průmysl. stavby v Jugoslavii.

Král František, MVDr. (* 1892), prof. na vys. škole zvěrolékařské v Brně.

Král Janko (* 24. IV. 1822 v Lipt. Sv. Mikuláši, † 23. V. 1876 ve Zlatých Moravcích), slov. básník, Štúrův žák. Od r. 1843 byl advokátním koncipistou, za revoluce byl zajat a odsouzen k smrti, ale bánem Jelačičem byl vysvobozen a za své zásluhy o trůn byl jmenován služným. Po vyrovnání byl ze služby propuštěn a uchýlil se do Zlatých Moravců, kde měl advokátní kancelář. Básnická tvorba zůstala jen v torse, neboť K. většinu svých zdařilých improvisací spálil bez uveřejnění. Některé básně jsou roztroušeny po starých časopisech a byly dvakrát souborně vydány s velkou pietou po prvé r. 1883 J. Vlčkem (Verše), po druhé r. 1923 Maticou Slovenskou, Balady a piesne. R. 1922 byla vydána jeho epická skladba Zakliata panna vo Váhu a divný Janko.

Král Jaroslav (* 5. XII. 1883), akad. malíř. Maluje genry.

Král Jiří, PhDr. (* 31. X. 1893 v Praze), univ. prof. v Bratislavě a docent univ. v Praze. Dosavadní činnost: Výzkum Podkarpatské Rusi a Slovenska a zeměpis slovanských zemí a zeměpis člověka. Jeho práce jsou uvedeny v Geografické bibliografii do r. 1926. Podkarpatská Rus (I. díl, Praha, 1923; II. díl, 1928), atd.

Král Jiří Josef (* 1870 v Loučné u Plánice), přední čes.-am. novinář, právník a spisovatel, spoluzakladatel Slavie, později redaktor Spravedlnosti v Chicagu. Je nyní vyšším vlád. úřed. ve Washingtoně. Autor knih Víra a věda, Angl. škola, Amer. právo (1899), Amer. kongres, překl. z Darwina O původu člověka, Poslání amer. dělnictva a j.

Král Josef, PhDr. (1853—1917), prof. klas. filologie na univ. v Praze. Sp.: Řec.

a římská rytmika a metrika (1890—1913). Vydal studie o Platónovi, o nálezech v Tirynthě a Mykenách, Kypru, o tanci antickém, o řeckém divadle. Důlež. je Česká prosodie (1909), kdež dokázal, že časoměrná prosodie je proti duchu jazyka českého. Lit.: Almanach Čes. Akademie, 1918.

Král Josef (1839—1903), vůdce č. učitelstva, zasl. pedagog. spisovatel. Redigoval Posla z Budče a založil Učit. Noviny.

Král Josef, PhDr. (* 31. X. 1882), prof. filosofie a sociologie na univ. v Bratislavě. Sp.: Herbartovská filosofie (1921), Vztahy psychologie a sociologie (1922), Filosofický slovníček (1924), Čes. logiky humanistické (1926), Gustav Ad. Lindner (1929) a j.

Král z Dobré Vody Vojtěch (1844—1913), čes. genealog a heraldik. Sp.: Heraldika (1900), D. Adel von Böhmen, Mähren und Schlesien (1904).

Kralice, o. v Č., okr. Kutná Hora, 358 č. ob.

Kralice, o. na Mor., okr. Třebíč, 708 č. ob. Zde byla tištěna Čes. bratry 1579—93 Kralická bible. Pomník.

Kralice na Hané, ms. na Mor., okr. Prostějov, 1159 č. ob. Zámek.

Kralická bible, ↗ bible.

Králický Sněžník, nejvyšší vrch Klad. hor, 1423 m. Hotel a telegraf. stanice.

Králíček, ↗ zlatohlávek obecný.

Králíček Emil (* 1877), čes. architekt. Projektoval četné stavby průmyslové v Čechách.

Králíček Václav (* 1866), profesor v. v. Žil dlouhá leta v USA. jako bapt. kazatel; zúčastnil se za války zakládání Čes. nár. sdružení v Chicagu a získávání č. evangelíků pro naši revol. práci. Od r. 1921 věnoval se výhradně potírání maď. propagandy v USA. Od r. 1925 žije v Praze.

Králičí spratky, kožišiny divokých i krotkých králíků, užívá se jich v přirozených barvách nebo častěji zbarvených jako laciné kožišiny, zhusta též k napodobeninám vzácných druhů (seal, hermelín, činčila, bobr).

Králík (Lepus cuniculus L.; ↗ tab.), hlodavec z čeledi zajíců (Leponidae), 36—42 cm dl., 2—3 kg těžký, zadní běhy poměrně kratší než u zajíce; kožíšek většinou šedý s odstínem do rezava, vespod bílý, uši kratší než hlava a bez černého hrotu. Hojné jsou četné změny barev, především do černa. Domovem původně na západě kolem Středozem. moře, zobecněl nyní i ve střed. Evropě. Mimo Evr. zdomácněl na mnoha místech, v Australii a na Novém Zélandě stal se trýzní. K. divoký žije společensky ponejvíce v pahorkovitých, písčitých krajinách s roklemi a nízkým křovím; na výsluní si zřizuje nory (ne vždycky), v nichž se přes den skrývá a v noci jde na pastvu ↗ stopa. Rozmnožuje se od února do října; samice vrhá prům. každých 5 neděl 4—12 mláďat, která jsou v 5.—8. měsíci schopna rozmnožování. K. živí se jako zajíc, ale svou velikou plodností, zálibou ve stromové kůře a hrabáním v zemi škodí. K. krotký n. domácí pochází od divokého a čítá dnes na 30 plemen.

Králík Emil (* 1880), arch., prof. čes. techniky v Brně. Vytvořil řadu návrhů mnohých veř. budov v Brně, v Mladé Boleslavi a j.

Králík z Buřenic Václav († 1416), biskup olom., milec krále Václava IV. a od 1394 kancléř.

Králíky (Grulich), okr. m. v Č., 3307 ob. (376 č.). Zemská vychovatelna pro hochy, klášter. Textilní továrny, koželužny.

Králíky, o. na Slov., okr. B. Bystrica, 371 ob.

Kralj Dečanski, humán. spolek srb., pečující o hluchoněmé a školu pro ně. Zal. 1893 iniciativou Svet. Nikolajeviće.

Kralj France (* 1895), slovinský malíř a grafik, žák Bukovcův a zakladatel jihosl. expresionismu. Pracuje též v sochařství (pomník J. E. Kreka).

Kralj Tone (* 1900), slovinský malíř a sochař, bratr a žák předešlého. Sochařství studoval u Štursy v Praze. Expresionista.

Kraljev Krš, kamen. vrch na planině Ivici, 28 km od Pirlitora. Jméno podle nár. tradice, asi proto, že tam přenocoval král Vukašín při svém pochodu proti vojvodovi Momčilovi.

Kraljeva Gora, 1. planina na prav. břehu Tary, prům. výška asi 1500 m, zalesněná; 2. planina v Bosně, váp., jihových. od Vlasenice. Nejv. hora Vranji Kamen 1.313 m, krasový ráz.

Kraljeva Ivka (* 1856), člen chorv. Národ. divadla v Záhřebě a chorv. spisovatelka. R. 1921 slavila padesátiletí svojí herecké činnosti.

Kraljeva Velika, dnes ves ve Slavonii v oblasti osecké, u níž jsou rozvaliny známého hradu téhož jména, jenž byl též v majetku Krsta Frankopana, r. 1544 padl do rukou Turků. V okolí starořím. památky. Lit.: V. Klaić, Zemljopis zemalja, u kojih obitavaju Hrvati (1880, I, 172).

Kraljevac, 1. elektric. centrála u Splavu Gubavice v Dalmacii; 2. ostrůvek u ostrova Čiova na Jadranu.

Kraljević Benedikt (Pacivura) (1765—1862), dalmatský pravosl. biskup, ustanovený od Napoléona I., pracoval na sjednocení všech Srbů s církví římskou, ale

po neúspěchu a atentátu na něm provedeném uprchl do Italie.

Kraljević Marko, ⟶ Marko Kraljević.

Kraljević Miroslav (1885—1913), chorv. malíř a grafik.

Kraljevina, druh vinné révy s červ. hrozny v okolí Záhřebu a Zagorju. Též imbrina.

Kraljevska Sutjeska, místo v Bosně, ve XIII. stol.; mělo banský, pak králov. dvůr, sídlo prvních bosenských králů.

Králohradecký, pseud. Jiř. Anděla.

Kralomoc, čes. jméno hv. Jupitera.

Kráľov Brod (Királyrév), o na Slov., okr. Galanta, 858 m. ob.

Králová (Königslosen), o. na Mor., okr. Šternberk, 387 ob. (110 č.).

Kráľová, o. na Slov., okr. B. Bystrica, 526 čs. ob.

Kráľová, o. na Slov., okr. Galanta, 1006 ob. (916 čs.).

Kráľová, o. na Slov., okr. Zvolen, 316 čs. ob.

Kráľová Lehota, o. na Slov., okr. Lipt. Hrádek, 489 čs. ob.

Králová Lhota, o. v Č., okr. Písek, 371 č. ob.

Králová Lhota, o. v Č., okr. N. Město n. Met., 571 č. ob.

Kráľová nad Váhom (Vág-Királyfa), o. na Slov., okr. Galanta, 1669 ob. (31 čs.).

Kraľovany, o. na Slov., okr. Dol. Kubín, 544 čs. ob.

Kráľovce, o. na Slov., okr. Košice, 404 ob. (381 čs.).

Královcová M., pseud. Fr. Roháčka.

Královédvorský rukopis, nalezený 16. září roku 1817 ⟶ V. Hankou ve sklepení pod kostelní věží v Král. Dvoře (odtud jm.), je novodobý podvrh vydávaný Hankou a jeho družinou za památku XIII. stol. Při objevu této památ. stejně jako jiných (Zelenohorský rukop., Evang. sv. Jana, glosy v Mater verborum), působila romantická snaha posunouti vývoj jazyka i vzdělanosti čes. do daleké minulosti. Nález Hankův obsahoval 12 pergamenových lístků a 2 nesouvislé proužky; měl to býti zbytek rozsáhlého kodexu, z něhož se takto náhodou nalezlo jen 6 básní epických (Oldřich a Boleslav, Beneš Heřmanóv, Jaroslav, Čestmír, Ludiše a Lubor, Záboj), 2 lyricko-epické (Zbyhoň, Jelen) a 6 písní lyric. (Kytice, Jahody, Růže, Žežhulice, Opuštěná, Skřivánek). R. 1818 je Hanka vydal se svými pozn. a překladem V. A. Svobody do něm., načež došlo záhy k řadě jiných vydání a překladů. Význam objevu Hankova spočíval v tom, že představám romantické vědy a poesie se dostalo důkazu o výši jazyka a vůbec kultury starých Čechů. Víra v pravost Hankova podvrhu svedla ovšem na scestí jak soudobou jazykovědu (Dobrovský, Jungmann, Šafařík), tak historii (Šafařík, Palacký) i právní vědu (H. Jireček, V. Brandl), což značně poškodilo vážnost české vědy před cizinou, která záhy poznala nepravost podvrhu. Na druhé straně však nutno přiznati, že objevy Hankovy působily mocně na uměleckou tvorbu novočes., která brala z nich náměty (Zeyer, Mánes, Aleš, Smetana). Též boj, rozpoutavší se posléze o jejich pravost, přispěl nesporně k rozvoji čes. vědy, zejm. filologie. Nejprve vystoup. něm. učenci M. Büdinger (1859) a J. Fejfalík (1860). Obrana V. V. Tomka, V. B. Nebeského, J. A. Helferta, Fr. Palackého, bří Jos. a Herm. Jirečků a A. J. Vrťátka podstatných námitek nevyvrátila. Z Čechů důrazně vystoupil s filolog. důvody proti pravosti Ant. Vašek r. 1879 ve sp.: Filolog. důkaz, že R. K. a R. Z., též zlomek Ev. J. jsou podvržená díla Václava Hanky. Také A. V. Šembera vystoupil proti pravosti. Rozhod. boj však nastal po článku J. Gebauera, dotud obhájce pravosti (Potřeba dalších zkoušek RKZ, Athenaeum, 1886). Gebauer snesl průkazné námitky filolog. o staročeštině RKZ. K němu se přidali T. G. Masaryk (námitky sociolog.), J. Vančura a Jar. Vlček (lit. hist.), Jar. Goll a J. Pekař (hist.) a J. Truhlář (palaeograf). Jejich důvody, shrnuté r. 1888 J. Gebauerem a T. G. Masarykem v Jagičově Archiv für slav. Philologie (pro cizinu, čes. Poučení o padělaných rukop. RKZ od Gebauera z téhož roku), nebyly vyvráceny ani chemickou ani mikroskopic. zkouškou RK, ani četnými a nadšenými obhájci, za nimiž stála téměř celá česká veřejnost. Ani potom ovšem, ač boj byl rozhodnut v neprospěch obhájců, neustali tito, nalézajíce nové posily, jako byl J. B. Mašek, Fr. Bačkovský a zejm. r. 1896 V. Flajšhans, žák Gebauerův a pův. odpůrce. Nové důkazy však opět otřásly obhajobou. R. 1899 ukázal přesvědčivě J. Máchal, že lyrické básně RK mají předlohu v rus. písních nár., které Hanka dobře znal. Proti palaeograf. obhajobě J. L. Píče (r. 1911) ukázal V. Hrubý (1917 a 1919), že RK je psán touž rukou jako ostatní již uznané podvrhy. Nové pokusy o obhajobu postrádají vážného podkladu vědeckého. Lit.: Vedle cit. sp. podrobný přehled od Jos. Hanuše v Literatuře čes. XIX. stol. I. a v Nov. Atheneu, 1920.

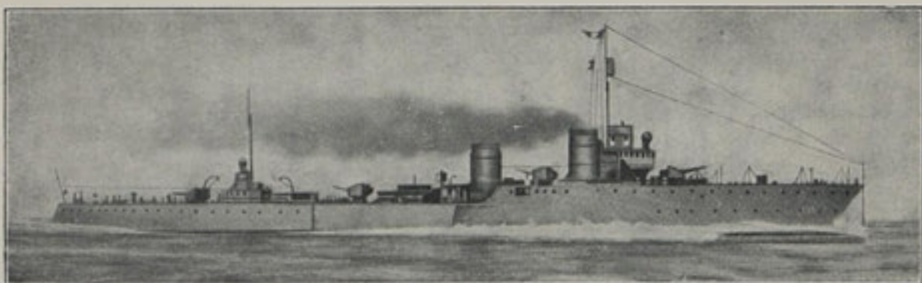
Královédvůr nad Labem, ⟶ Dvůr Králové nad Labem.

Králové Hradec (něm. Königgrätz), okr m. v Č., na soutoku řek Orlice a Labe, 17.818 ob., 869 domů. Obce t. zv. Velkého

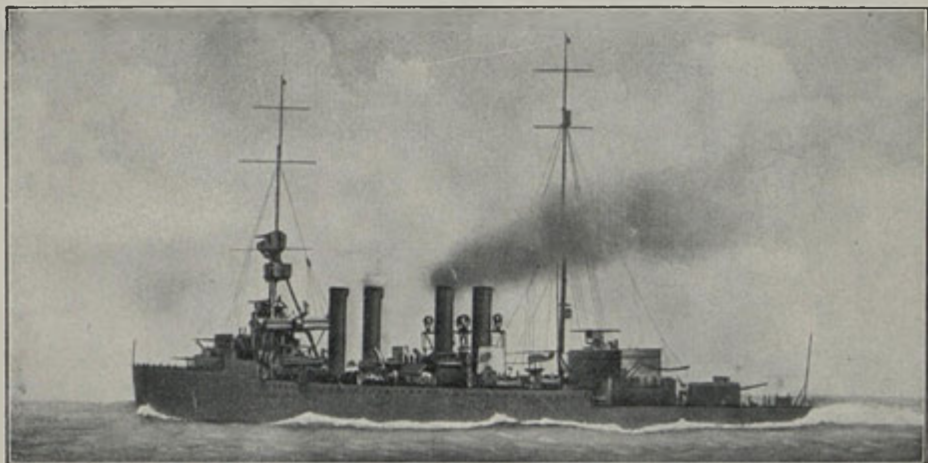
Křižníky.

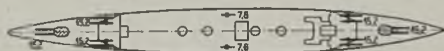

Francouzský křižník Dugay-Trouin (1923—1926)
(8.000 tun, 100.000 k. s.).

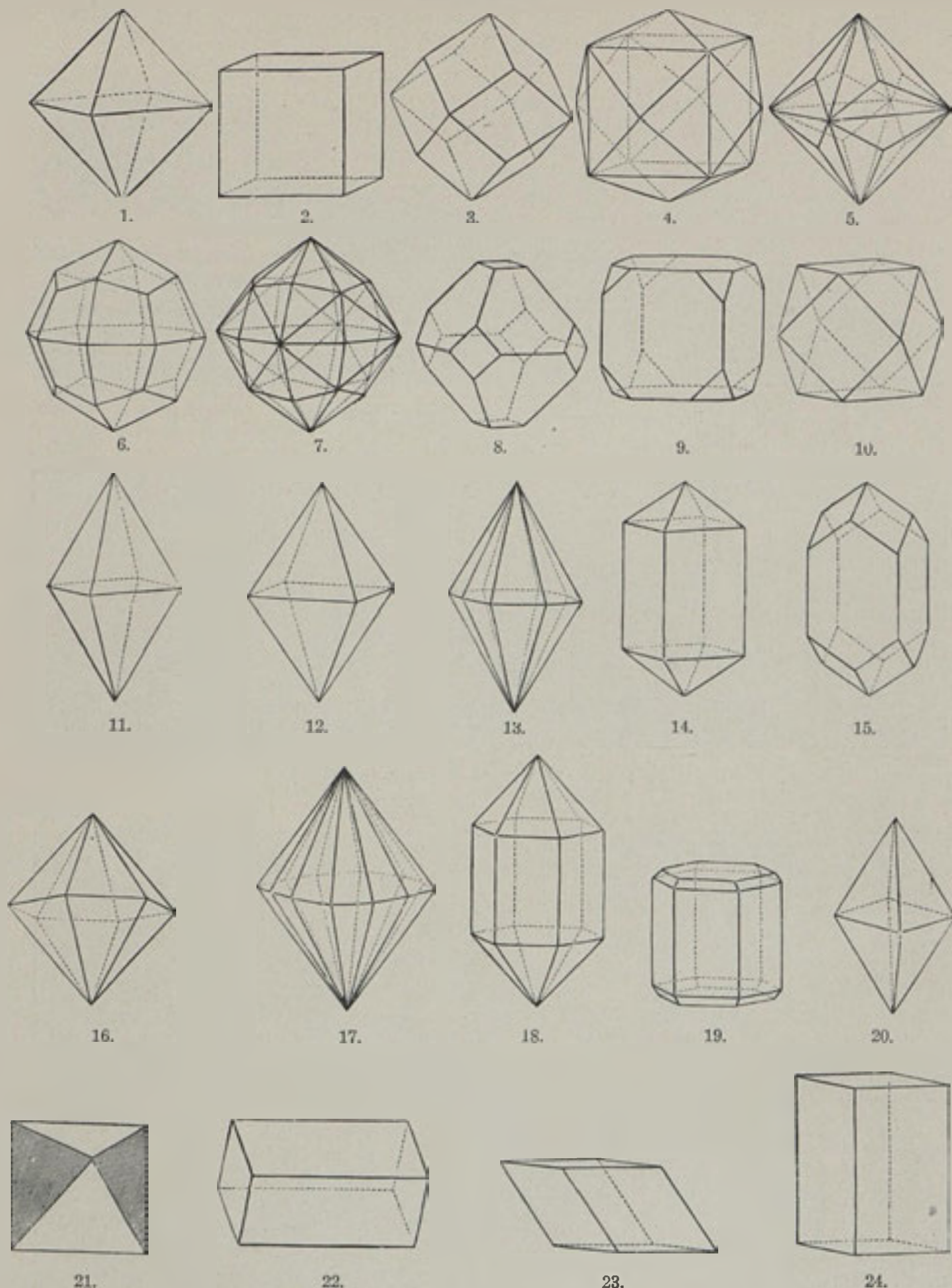
Italský křižník Leone (1923—1924)
(2.000 t, 42.000 k. s.).

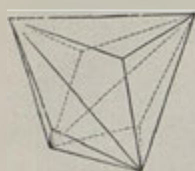
Severoamerický křižník Omaha (1920—1923)
(7.500 t, 105.000 k. s.).

Krystaly I.

1. Osmistěn (oktaeder). 2. Krychle. 3. Dvanáctistěn kosočtverečný. 4. Čtyřiadvacetistěn krychlový. 5. Čtyřiadvacetistěn trojúhelníkový. 6. Čtyřiadvacetistěn deltoidový (ikositetraeder). 7. Osmačtyřicetistěn trojúhelníkový. 8. Osmistěn s krychlí. 9. Krychle s osmistěnem. 10. Osmistěn s krychlí v rovnováze. 11. Čtverečná (tetragonální) dipyramida 1. řádu (protopyramida). 12. Čtverečná (tetragonální) dipyramida 2. řádu (deuteropyramida). 13. Ditetragonální dipyramida. 14. Hranol (prisma) 1. řádu (protoprisma) s dipyramidou 1. řádu. 15. Hranol (prisma) 2. řádu (deuteroprisma) s dipyramidou 1. řádu 16. Šesterečná (hexagonální) dipyramida 1. řádu. 17. Dihexagonální dipyramida. 18. Šesterečný hranol 1. řádu s šesterečnou dipyramidou 1. řádu. 19. Šesterečný hranol 1. řádu s šesterečnou dipyramidou 1. řádu a plochami spodovými. 20. Kosočtverečný dvojjehlan (dipyramida). 21. Odvození dvou čtyřstěnů (tetraedrů) z osmistěnu (oktaedru). 22. Makrodoma s brachypinakoidem. 23. Brachydoma s makropinakoidem. 24. Kosočtverečný hranol s plochami spodovými. — Obr. 1—10. Krystalové tvary soustavy krychlové. Obr. 11—15. Krystalové tvary soustavy čtverečné (tetragonální). Obr. 16—19. Krystalové tvary soustavy šesterečné (hexagonální). Obr. 20—23. Krystalové tvary soustavy kosočtverečné (rombické).

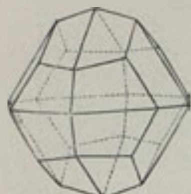
Krystaly II.

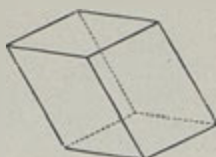

1

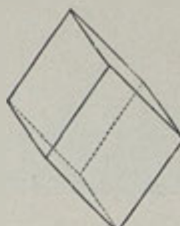

2.

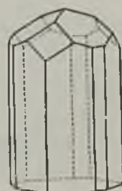

3.

4.

5.

6.

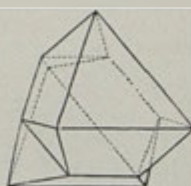

7.

11.

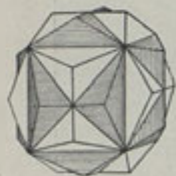

8.

9.

10.

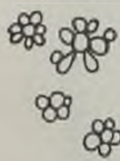

12.

13.

14.

15.

16.

a

18 a.

b

18 b.

c

18 c.

17.

1. Dvanáctistěn trojúhelníkový (trigonododekaeder). 2. Odvození dvou dvanáctistěnů pětiúhelníkových ze čtyřiadvacetistěnu krychlového. 3. Dvanáctistěn pětiúhelníkový (pentagondodekaeder) 1. řádu. 4. Dvanáctistěn pětiúhelníkový 2. řádu. 5. Čtyřiadvacetistěn lichoběžníkový (dyakisdodekaeder). 6. Klenec (romboeder) 1. řádu. 7. Klenec 2. řádu. 8. Hexagonální skalenoeder. 9. Hranol 1. řádu s klencem. 10. Hranol 2. řádu s klencem. 11. Hemimorfně vyvinutý krystal turmalinu. 12. Dvojče spinellu. 13. Dvojče sádrovce (vlašťovčí ocas). 14. Prorostlice dvou dvanáctistěnů pětiúhelníkových. 15. Splynutí dvou krystalů ammonné soli kyseliny olejové. 16. Tekuté krystaly kyseliny p-azoxybenzoové. 17. Splynulé kapky s mezními čarami. 18. Kristality — a) kumulity, b) trichity, c) longulity.

Ledovce.

Z jihotyrolských dolomitů.

Ledovce u Zermattu.

H. K.: Hradec Král., Pražské Předměstí, Kukleny, Nový Hradec Král., Třebeš, Slez. Předměstí, Pouchov, Svob. Dvory, Plotiště, Malšovice), 45.844 ob., 244 m n m. Vojenské a civilní letiště. Sídlo četných úřadů a škol: okres. úř., krajský a okresní soud, berní správa, berní úřad okresní finanč. řed. celní úřad, poštovní a telegraf. úřad, důchodkový, kontrolní ú., důchodkový trestní soud, katastrál. ú., důchodkový trestní soud, katastrál. ú. měřičský, techn. finanč. kontrola, ředitelství stát. drah, cejchovní úřad, expositura stát. pozemk. úřadu, obvod. inspektorát pohranič. finanč. stráže, bisk. konsistoř, obchodní, živnost. a prům. ústředna (Obchod. komora), expos. techn. kanceláře Zeměď. rady, lesní inspektorát, okres. četnické velitelství, velit. čet. pátrací stanice a j. Školy: Rašínovo státní gymnasium, vyšší stát. reálka, dívčí ref. reál. gymnasium, stát. učitel. ústav, obchodní akademie, dvoutř. obchodní škola chlapecká a dívčí, stát. vyšší průmyslová škola, teologický seminář (katol.), měst. vyšší škola pro ženská povolání, ústav pro vzděl. učitelek domácích nauk, stát. odb. škola koželužská. — K. H. je nejstarším městem v Č. podle svého založení ve XIII. stol. Jako věnné a sídelní město čes. královen bylo ve XIV. stol. největším po Praze. V době husitských válek a za krále Jiřího z Poděbrad vykazuje slavnou historii. Ze XIV.—XVIII. stol. upomínají na ni význačné stavební památky (got. velký chrám sv. Ducha, Bílá věž s kaplí sv. Klimenta, barokový kostel P. Marie s býv. jesuit. kolejí, biskupská residence, býv. radnice, domek čp. 34 a j.). Josefinská pevnost ze 2. pol. XVIII. stol. přerušila rozvoj města. Od let 90. XIX. stol., kdy město pevnost koupilo s objekty a pozemky, spěje zase ke své velké budoucnosti, o niž se hlavně zasloužil starosta dr. Fr. Ulrich, který od r. 1895 téměř 35 let byl účasten na všestranném moderním rozvoji města. K. H. vlastní velkostatek, zapsaný v zemských deskách, lesy ve výměře 2074 ha, pole a luka 337 ha, 4 rybníky 32 ha, 3 elektrárny, plynárnu, jatky, vodárnu, autodráhy a j. K. H. je městem moderního stavitelství. — K. H. je znám bitvou 3. VII. 1866 (sbírka památek v museu). Museum se skvělými místnostmi (přednáškový sál, knihovna a čítárna, výstavní sál, kde jsou nepřetržitě pořádány uměl. výstavy), obsahuje sbírky uměl.-průmyslové a Historického musea (prehistorie Hradecka, pozdně gotický uměl. průmysl, největší sbírka čes. a lat. kancionálů, model města z r. 1866), lapidarium se sbírkou plastických památek se sbírkou odlitků zvonů a křtitelnic, rekvirovaných za svět. války na Hradecku.

Znak města Hradce Králové.

Králové Hradec Nový, městys, obec Velkého K. H., 3976 ob., 542 domů. Založen v době stavby voj. pevnosti K. H. pro část obyv. Slezského Předměstí, jejichž domy byly zbořeny r. 1766. Až do r. 1810 předměstím K. H., pak obcí samostatnou. Kostel sv. Ant. Poustevníka, fara a stará škola z l. 1769—1772. K Novému K. H. patří osada Brno s továrnou na piana a pianina Ant. Petrof a synové.

Kralovec Jan O. (1874—1927), novinář a spisovatel.

Královec neb Kunžvald (Königsfeld), o. v Č., okr. Lanškroun, 251 n. ob. Klimatické lázně.

Královec (Königsberg), hl. m. provincie Vých. Prusy, (1925) 279.880 ob. Nejstarší částí K. je Altstadt se zámkem, Kneiphof s dómem a Löbenicht. Tyto části obklopuje šest městských čtvrtí. Je pevností. Z budov: dóm ze XIV. st. s náhrobkem Kantovým, zámek velmistra řádu německ. rytířů. Průmysl: strojnictví, zpracování jantaru, stavba lodí, potravinářství, cementové a dřevěné zboží, asfalt, chemikalie, kuřivo, kost. moučka, ocet, líh, pivovarnictví, pálení vápna a j. Čilý obchod podporován přístavem. — K. založen r. 1255 řádem něm. rytířů, 1701 se stal korunovačním městem. 1914 ohrožen Rusy; nyní má pevnost.

Znak města Královce.

Královec z Kotnova, pseud. J. O. Královce.

Královice, o. v Č., okr. Říčany, 494 ob.

Královice, o. v Č., okr. Slaný, 295 ob.

Kralovice, okr. m. v Č., 2.383 ob. Pivovar a dom. tkalc., cementárna. Farní kostel sv. Petra a Pavla z r. 1581 s hrobkou Gryspeků z Gryspachu.

Kralovický, pseud. Jer. Machabaea.

Královna (staroč. králová), choť nebo vdova po králi, též samostatná panovnice království. — Figura ve hře šachové. — K. se jmenuje vůdkyně včel, velká samička včel., mravenců a termitů.

Královničky, lid. slavnost na Mor. Lit.: Zíbrt, Veselé chvíle.

Královo nad Tisou (Királyháza), o. na Podk. R., okr. Sevljuš, 3493 ob. (208 čs., 1861 r.). Ovocnářství.

Královo Pole, část z. hl. m. Brna, 15.179 ob. (14.624 č.).

Královopolské Vážany, o. na Mor., okr. Slavkov, 519 č. ob.

Královská Boca, dvě obce na Slov., na pr. a l. břehu Bočianky, byly rozloučeny na Nižniu Bocu a Vyšniu Bocu se 496 a 341 čs. ob.

Královská Česká Společnost nauk v Praze, ustav. r. 1784. Vydává Věstník.

Královská lučavka (aqua regis), směs 1 d. kys. dusičné (HNO_3) a 4—6 d. kys. solné (HCl), temně žlutá kapalina, která zahřátím stává se červenohnědou a vyvíjí pichlavě páchnoucí plyny. K. l. společným účinkem nitrosylchloridu a chloru (které vznikají zde podle rovnice: $HNO_3 + 3HCl = NOCl + Cl_2 + 2H_2O$) rozpouští mimo jiné kovy i krále všech kovů, zlato, nejsnadněji při 40—50°.

Královské knihy, 4 biblické knihy historické, líčící dějiny Židů od Davida do r. 560. ⚲ Bible, Starý zákon.

Královské sezení, konané 14. IX. 1791, znamená zakončení konstituční periody ve Velké revoluci francouzské. Ludvík XVI. jako zajatec národního shromáždění přisahal vládnouti podle ústavy, leč republikánské smýšlení zvítězilo.

Královské Vinohrady, XII. část hl. m. Prahy, 95.329 ob., (83.463 č.), ⚲ Praha.

Královský Chlumec (Király-Helmec), okr. m. na Slov., 2853 ob. (116 čs.).

Království, býv. král. hvozd v Čechách, ještě v XVIII. stol. neprostupný a bahnitý. Později v něm založeny obce téhož jména: I. 612 ob., II. 296 ob., III. 141 ob., větš. něm., okr. Dvůr Králové n. L.

Kralupský, pseud. J. K. Jodla.

Kralupy nad Vltavou, okr. m. v Č., 9591 č. ob. Akc. cukrovar, velká chem. továrna, rafin. miner. olejů, tov. spodia a uměl. hnojiv a j. průmysl. podniky.

Kraluš, asi z Korallenschnur, šňůry korálů, jež nosí dívky v Chorvatsku kolem krku.

Králův Dvůr, o. v Č., okr. Beroun, 3225 č. ob. Velká akc. cementárna a železárny; zámek, závodní nemocnice.

Kramář (kramářství), drobná živnost, do jejíhož oprávnění spadá prodej předmětů denní potřeby, zboží galanterní a střižní. Leckdy jde o živnost kočovnou. Není vázáno na průkaz způsobilosti, leč by oprávnění mělo obsahovati i prodej zboží podle § 38 odst. 5 živn. ř. (smíšené zboží). Název k. bývá již dnes zaměňován za slova trhovec, obchodník a pod.

Kramář Antonín (* 1886), štáb. kapitán a význ. pracovník ve voj. Maffii. Organisoval po převratu voj. službu v Brně a obsazení něm. měst moravských.

Kramář František, Ing. (* 1891), vrchní komisař min. fin. Spoluzakl. voj. Maffie.

Kramář Josef (1814—1895), čes. politik a vyd. Pozoru v Olomouci.

Kramář Karel, JUDr. (* 27. XII. 1860 ve Vysokém n. Jizerou), čsl. státník a první min. předseda ČSR. Po skončených studiích právnických a národohospodářských usadil se ve Vídni, kde v archi-

Dr. Karel Kramář.

vech staré Horní komory a někdejší České kanceláře sbíral prameny pro dějiny vnitřní správy rakouské v l. 1706—1749. V prosinci 1890 vstoupil s profesorem Kaizlem a Masarykem do národní strany svobodomyslné (mladočeské) a byl na jaře r. 1891 zvolen na její program do vídeňské poslanecké sněmovny. Říšským poslancem byl až do svého odsouzení r. 1916, zemským byl od r. 1894. Od r. 1896 volen byl do rakouských delegací. V r. 1897 zvolen byl na jaře II. místopředsedou poslanecké sněmovny, na podzim v r. 1900—1904 vedl boj proti vládě Koerbrově, která připravila český národ o jazyková práva, vybojovaná na vládě hr. Badeniho a bar. Gautsche. V l. 1905—07 stál v čele boje za všeob. právo volební, které také vybojoval. Positivní politikou, vedenou heslem: Vydobýti českému národu na Vídni maximum polit. vlivu v říši! — vyzískal zvláště jako předseda Čes. klubu veliké hospodářské výhody pro české země, jako regulaci řek, budování drah, zvýšení nákladů na české kulturní potřeby, zvýšení melioračního fondu, přijímání čes. úředníků do ústřední správy a pod. Tím připravoval české země k osamostatnění. V l. 1908—1910 uvedl do popředí novoslovanské hnutí, hlásající sjednocení Slovanstva na zásadě rovnoprávnosti všech slovanských kmenů, smířil Rusy s Poláky a Srby s Bulhary a řídil přípravné Všeslovanské sjezdy

v Praze 1908 a v Sofii 1910. S Rakouskem se rozešel po prvé r. 1908, když ho zahr. min. bar. Aehrenthal oklamal v otázce annexe Bosny ujištěním, že k ní dalo souhlas Rusko. Definitivně rozešel se s ním při vypuknutí války článkem v „Nár. Listech" z 4. VIII. 1914 a zahájil podzemní boj proti němu (Maffie). Vytvořil vlastní Maffi, která našla cestu k Dohodě přes Sofii, takže už v březnu 1915 bylo možno dohodovým vládám odevzdati první české memorandum s požadavky obnovení samostatnosti a s mapou příštího čsl. státu. Za nedlouho nato byl dr. K. zatčen (21. května 1915) hlavně proto, že zmařil vyslání české parlamentní delegace do hlavního stanu, aby blahopřála k vítězství v Haliči, a 3. VI. 1916 byl odsouzen zároveň s drem Al. Rašínem, red. Vinc. Červinkou a úředníkem Zamazalem k smrti. Rozsudek změněn 5. I. 1917 v 20letý žalář. Dne 10. VII. t. r. byl amnestií propuštěn z möllersdorfské věznice. Vrátil se opět k politické činnosti, zreorganisoval svou stranu spojením strany nár. svobodomyslné, státoprávně-pokrokové, realistické a moravské strany lidovo-pokrokové ve stranu státopr. demokr. (nyn. nár. demokr.) a postavil se v čelo Nár. výboru, jehož byl od července 1918 předsedou. Dne 25. X. 1918 odjel s čsl. delegací přes Vídeň, kde odmítl jednati s rak. vládou, do Ženevy, aby byla sjednána dohoda se zahr. vedením. Zatím proveden v Praze převrat a dr. K. stal se prvním min. předsedou. Dne 14. list. prohlásil v Revoluč. Nár. shrom. dynastii habsburskou za sesazenou, vyhlásil republiku a navrhl za prvního presidenta prof. T. G. Masaryka. V lednu 1919 odjel do Paříže jako vůdce čsl. mírové delegace a vedl mírové jednání do konce. Před odjezdem na tuto konferenci spáchán byl na něho dne 8. ledna mladým komunistou Šťastným revolverový atentát, který bohudík se nezdařil. Výsledek obecních voleb v létě roku 1919 vzat by za důvod ke změně vlády a ministerským předs. se stal Vl. Tusar. V čsl. parlamentě platí dr. K. za nejlepšího řečníka a znalce všech politických i hospodářských otázek. Zasahuje do všech větších rozprav o vládních prohlášeních a státním rozpočtu. Po smrti dr. Aloise Rašína byl členem politické Pětky, rozšířené za občanské koalice v Osmu. Zásluhou jeho provedena berní reforma i reforma veř. správy, zasadil se o zrovnoprávnění pensistů, o zachování samost. nemoc. pojištění soukr. zaměstnanců, důsledně maří uznání sovět. Ruska o pod. V polit. jeho činnosti jsou tři hlavní hybné síly: láska k demokracii, která ho vedla do boje za všeob. právo volební a za sociální zlepšení osudů nižších tříd; láska k vlasti, která ho měla k tomu, aby do r. 1914 připravoval český národ k samostatnému životu dobýváním polit. vlivu a kultur. i hospod. zmohutněním, po převratu, aby upevňoval základy nár. státu čsl.; láska k Slovanstvu, která hlavně zahraniční jeho politice vtiskla myšlenku sjednocení Slovanstva a která vyjádřena je heslem: Není Slovan, kdo jiného Slovana utiskuje! Dr. K. buduje na Rusku budoucnost čsl. státu, ovšem na Rusku demokratickém, národním a slovanském. Bez tohoto Ruska nevidí záruk bezpečnosti pro slov. národy. Dr. K. je činný také vědecky a publicisticky. Vedle nesčetných novinářských článků a polit. i národohosp. úvah, roztroušených po časopisech českých, rus., angl., franc., něm. a j. vydal tato díla a významnější projevy: Das Papiergeld in Österreich seit J. 1848 (1886); Les parties politiques et la situation parlamentaire en Autriche (1889); Die russische Valutereform (1896); České státní právo (1896 a 1914); Rakouská zahraniční politika v XIX. stol. (1900); Europe and the Bohemian Question (1902); Poznámky o české politice (1905—6); O úkolech svobodomysl. studentstva (1908); Veřejný list p. taj. radovi prof. dr. Ad. Wagnerovi (1909); O české politice (1909); Dějiny čes. politiky nové doby (1909); Politika a vzdělání (1911); Problémy čes. politiky (1913); In memoriam (1913); Čsl. zahr. politika (1919); O zahr. otázkách (1919); Ruská krise (1921); Pět přednášek o zahr. politice (1922); Hlavní linie naší politiky (1925); Na obranu slov. politiky (1926); Naše slovanství a uznání Sovětů (1926); K svědomí národa (1928) a j. Bibliografie: K padesátinám dr. K. Kramáře (1910); Proces dr. Kramáře a jeho přátel (1918); K šedesátinám dr. K. Kramáře (1920); Z hor jsme (1925); K. Krofta: Politická postava K. Kramáře; J. Miller: Dr. K. Kramář; Vl. Sís: Karel Kramář 1860—1930; J. Soukenka: K. Kramář 1914—18; Tři projevy dr. K. Kramáře (vesměs v r. 1930); Sborník dr. K. Kramáře (1931). blg.

Kramář Karel (* 1881), prof. gymn. v Č. Budějovicích, archeolog. Sp.: Nové doklady pro pravlast Slovanů u Altaje (1919) a j.

Kramář Oldřich (1848—1924), prof. gymn. v Jičíně, pedag. reformátor a stoupenec teorie jednotné střední školy.

Kramář Vincenc (* 1877), řed. obrazárny Společ. vlast. přátel umění v Praze,

uměl. historik. Sp.: Kubismus (1921), Rembrandtovo Zvěst. P. Marie (1926).

Krambambuli, třešňový likér.

Kramer Josef, ⚯ Jos. Tvrzický.

Kramer Leopold (* 1870), řed. Nového něm. divadla v Praze (do r. 1926).

Krämer Jiljí (1816—1877), řed. kočovného divadla v Čechách.

Krameria L. (Ratanhia), rod rostlin z čeledi sapanovitých (Caesalpiniaceae), nízké, často poléhavé, hedvábitě huňaté

Ratanhia trojmužná.
a) Kvetoucí větévka s plody, b) jednotlivý květ, c) plod, d) kořen.

polokeře nebo byliny s malými, jednoduchými listy, úžlabními n. hroznovitými květy a kulovitými jednosemennými plody; 12 druhů v teplé Americe až do Chile. — K. (Ratanhia) triandra Ruiz et Pav. (r. trojmužná, obr.), 30 cm vys. keř s velmi malými, polodlouhými listy, nachově červenými květy a hnědým plodem, roste na písčitých svazích peruanských And. Dřevnatý a velmi rozvětvený kořen přichází do obchodu jako kořen ratanhový (Radix Ratanhiae).

Kramerius Václav Matěj (* 9. II. 1759 v Klatovech, † 22. III. 1808 v Praze), čes. buditel, jemuž náleží hlavní zásluha o stvoření čes. novin a novelistiky lidové. R. 1785 stal se redaktorem Schönfeldských cís. král. pošt. novin, ale r. 1789 založil si vlastní Pražské pošt. noviny, jež pod tit. Krameriusovy c. kr. vlastenecké noviny vycházely až do r. 1825; vedle nich vydával Nový kalendář tolerancí (1787—1798). R. 1790 zřídil si vlastní tiskárnu a sklad knih, t. zv. Českou expedici, v níž vydal na sto knih zábavných i poučných, jednak svých, jednak cizích, jež aspoň upravoval (Letopisy Trojanské, Cesty Mandevillovy, Příhody Vratislava z Mitrovic; povídky rytířské, čarodějnické, robinsonády) slohem prostým, že hověly potřebě a vkusu současných čtenářů. Jeho Expedice byla střediskem vzdělanějších čes. vlastenců. Lit.: A. Rybička, Přední křisitelé, I. 1883; J. Jakubec, Děj. lit. čes.; Lit. čes. XIX. stol., I.; ⚯ Jirásek, F. L. Věk, II.

Kramerius Václav Rodomil (* 1792 v Praze, † 6. VI. 1861), syn předešl., neměl však ducha otcova, takže Čes. expedice zanikla. Sepsal, přeložil, vydal a přetiskl více než sto knih a brožurek. Pokusil se několikráte vydávati časopis (Čechoslav, Dopisovatel, Večerní vyražení), ale nepronikl. Nakonec živil se nuzně korektorstvím v cizích tiskárnách a překládáním z němčiny, až úplně sešel a dostalo se mu útulku v domě chorých na Karlově.

Kramolín, o. v Č., okr. Přeštice, 389 č. ob.

Kramolín, o. v Č., okr. Třeboň, 350 č. ob.

Kramolín Josef (1730—1801), čes. círk. malíř.

Kramolín Václav († 1799), čes. malíř fresek.

Kramoliš Čeněk (* 1862), okr. inspektor v. v. v Hranicích a č. spisovatel. Význ. kulturní a nár. pracovník moravský. Sp.: Bratři Doliňáci, Z kroniky m. Rožnova, Válečné vzpomínky a j.

Kramolná, o. v Č., okr. Náchod, 435 č. ob.

Kramoly (Krammel), o. v Č., okr. Ústí n. L., 3739 ob.

Kramperová Hanna (* 1889 v Tišnově), čes. operní pěvkyně; působila u divadel v Brně, Záhřebě, Lublani, Bratislavě, Plzni a Č. Budějovicích, jako primadona v partiích vysokodramatických.

Krámská cena, cena zboží v drobném prodeji, skládá se z ceny nákupní, vlastních výloh a zisku podnikatelova, je proto vyšší než cena u velkoobchodníků. V knižním obchodu krámskou cenu knih a cenu knihkupeckou stanovuje nakladatel.

Kramskoj Ivan Nikolajevič (* 1837, † 1887 v Petrohradě), rus. malíř náboženských motivů a portretů.

Kramsu Kaarlo Robert (1855—1895), finský básník.

Kramuele Josef (1826—1884), div. řed. Hrál ve společnosti Tylově, v Prozatímním div. a s vlastní společností procestoval celé Čechy, šíře všude lásku k českému jazyku a národu.

Kran, perská stříbrná mince o 20 šáhí = $^1/_{10}$ túmánu.

Krána J. B., pseud. Kr. Štefána.

Krandijevskaja Anastasija Romanovna (* 1865), ruská spisovatelka, autorka realistických povídek.

Kraniální (lat.), lebečný.

Kranidion, ř. m. jihových. od Argu, asi 6000 ob., kteří se zabývají plavbou a rybářstvím.

Kranich Eries, pseud. Viktora Hánka.

Kranich Jan (* 1870), prof. hornické školy v Mor. Ostravě a popularisátor přírodních věd, zakladatel časop. Příroda a Příroda a škola. Sp.: Moravské Kravařsko (1908). Činný též v hnutí sociálním.

Kranichfeld Vladimír Pavlovič (1865—1918), rus. lit. historik a kritik.

Kraniograf (řec.), přístroj k projekci křivek z lebky na nákresný papír, ↷ lebka.

Kraniologie (řec.), nauka o lebkách; kraniolog, osoba zabývající se studiem lebky.

Kraniometrie (řec., měření lebky), oddíl osteometrie, souhrn pravidel a metod pro měření lidské lebky za účelem srovnávacích studií plemene, doplňuje se popisem lebky, kranioskopií (pozorování lebky). Výsledky obou tvoří kraniologii (nauku o lebce). Jako v somatometrii (měření těla) na živém, stanoveny na lebce a kostře určité body mezinárodní dohodou (Monaco 1906). ↷ lebka.

Kranioskopie (řec.), vědecké zkoumání lebky.

Kraniotabes (řec.), rozšíření lebečných kostí u dětí nahromaděním vody v mozkových dutinách.

Kraniotomie (řec.), navrtání a vytažení dětské lebky, zmenšené odstraněním mozku; provádí se při zúžení pánve vysokého stupně, aby se zachránil život matčin.

Kraniotympanální vedení, šíření se zvuku kostmi lebky k uchu.

Kranjc Josip, JUDr. (1821—1875), slovinský politik a právník, člen kroměřížského sněmu, od 1871 prof. obč. práva na univ. pražské. Přeložil rak. obč. zákoník do slovinského jazyka.

Kranjčević Silvije Strahimir (1865—1908), chorv. spisovatel, prof. obch. akademie v Sarajevě. Některé jeho básně přeložil do č. Ad. Černý. Sp.: Bugarkinje (1885), Izabrane pjesme (1898), Trzaji (1902), Pjesme (1908), Pjesnička proza (1912). Básník umělecké a nár. svobody, symbolik a skvělý umělec chorv. jazyka.

Kranner Josef (1801—1871), stavitel pražského dómu. Nejlepší znalec gotiky. Od něho pochází též (spol. s Jos. Maxem) socha Františka I. na pražském nábřeží a stavba votivního kostela ve Vídni.

Kraňsko (Krajina), do r. 1918 vévodství a rak. korunní země, 9955 km² veliká. R. 1918 připadl záp. díl kolem Idrie a Postojné Italii, ostatek tvoří jihoslov. okres lublaňský. Obyvatelstva bylo 1910 525.925 (52 na 1 km²). Dějiny: Slované, přišedší v VI. stol. po Kr. či později, byli dlouho pod jhem avarským. S Korutanskem (↷) připadlo K. kolem 750 k Bavorsku, 788 k říši Franků, ve stol. IX. opět k Bavorsku. Jméno „Craina marcha" je doloženo z r. 973. 1077 obdrželi patriarchové aquilejští, 1180 dům Andechs-Meranský a 1210 opět aquilejští patriarchové hodnost markrabskou. Z rukou hrabat goricko-tyrolských přešla konečně K. 1335 na Habsburky jako část „vnitrorakouských zemí". R. 1816 se stala částí království Illyrie a 1849 samostatnou zemí korunní. 31. X. 1918 byla převzata slovinskou národní radou a úmluvou Saint-Germainskou rozdělena mezi Jugoslavii a Italií. Hl. m. Lublaň.

Kranz J. B., pseud. Kr. Štefána.

Krap, kořen mořeny barvířské (Rubia tinctorum), kdysi důležité barvivo na vlnu, nyní málo používané.

Krapanj, dalmatský ostrov, jižně od Šibenika. 1360 obyv. Rybářství.

Krapina (chorv. Krapinske Toplice), lázeňské místo v Chorvatsku, okr. Záhřeb 152 m n. m., s teplicemi (43.1°), známými již Římanům (Aquae Jasae), účinnými při léčení dny a reumatismu. — 9 km na sev. městys Krapina, (1921) 1390 ob., jako obec 4334 obyv., s kat. kostelem (z XV. stol.), františkánským klášterem, troskami starého hradu a sírnými doly.

Krapiva (pseud. Kondrata Atrachoviče, * 1896), souč. běloruský spisov. z literární skupiny „Uzvyšša", píše břitké satiry.

Krapka Josef, pseud. Náchodský (1862—1909), č. soc. dem. novinář, vynikající organisátor této strany hl. na Moravě, spisovatel a překladatel Lasalla a Engelse.

Krápníky, válcovité, kyjovité nebo stébelnaté nerostné sraženiny, obyčejně vápencovité ve slujích a jeskyních. Se stropů dolů visící k. nazýváme stalaktity, proti nim zdola rostoucí stalagmity. Srůstáním obou tvoří se pak sloupy velmi bizarních forem. Prosakuje-li voda, nasycená uhličitanem vápenatým, štěrbinou, vznikají t. zv. záclony. Z krápníkových jeskyň jsou u nás: v mor. Krasu, Demänová, Hosúsovské a Jasovské, nejkrásnější pak známá Postojenská v sz. Kraňsku.

Kras (ital. Carso), Dinarské Alpy až ke Skutarskému jez., v užším smyslu jejich

sev. část od Adriatického moře na východ, jež jsouc oddělena řekami Sočou, Idricou a Sorou od Julských Alp, směřuje j.-vých. k Seni u Morlackého průlivu. Svažuje se v křídově vápenc. pásmech, jež jsou od sebe oddělena flyšovými průrvami, stupňovitě na sev.-západ k Adrii. Nejvnitřnější a nejvyšší pásmo tvoří: Trnovský les s Goljakem (1496 m), Hrušický les se Suchým vrchem (Monte Secco, 1313 m), Kraňský Kras se Sněžníkem (Monte Nevoso, 1796 m), přes nějž vede od svět. války jihoslov.-ital. hranice, a Chorvatský (Liburnský) Kras s Ryzňákem (1528 m); prostřední stupeň, 300 m příkrým spádem k moři se svažující: Terstský Kras se Slavníkem (Monte Auremiano, 1026 m) a Čičská planina s horou Učkou (1396 m); nejnižší stupeň (do 538 m, pokrytý zvětralou zemí [Terra rossa]): Istrijský Kras. Ježto voda snadno rozpustným vápencem rychle vniká do země, vznikají jeskyně (Postojenská a Škocjanská), doliny, polje, tarasoviny. Lesy většinou vymizely, byvše vykáceny a přeměněny v pastviny, a nastalo zkrasení, t. j. utvoření kamen. pustiny. Vzdělávání půdy je možné jen na poljích a dolinách. Podnebí drsné. U Idrije dobývá se rtuť.

Krása jest dokonalá harmonie mezi duchovním obsahem věci (ideou) a jejím zevnějškem (formou), nebo pronikání ideje smyslnou formou. Krása přírody tvoří první stupeň; spočívá v linii, pohybu, zvuku, světle a barvě, v modři nebe, v hvězdné noci, moři i vodách, horách, vegetaci a fauně, jest daná, kdežto v umění člověk vědomě tvoří krásná díla. Vystupuje-li do popředí smyslno, vzniká komičnost, zvítězí-li idea nad formou, vzniká vznešeno, dva základní protiklady estetického projevu. O kráse a jejích obměnách jedná věda estetika. Pojem krásy byl zpracováván dříve filosofy, kteří pochopitelně rozdílně pojem krásy vykládali. Platón slučuje krásu s dobrem a staví ji k základním ideám, podle nichž byl utvořen svět: Aristotelés vidí krásu v řádu, souměrnosti, ohraničení, jednotě a celku, tedy ve formě. Podle Plotina vzniká pojem krásy zvládnutím nižšího vyšším, formy ideou, těla duší, duše rozmyslem a dobrem. Shaftersbury slučuje pojem krásy s pojmem Boha, který je pramenem veškerých krás. Leibnitz vidí krásu v harmonii protikladů, v jednotě růzností Baumgarten, zakladatel moderní estetiky, vidí prazdroj krásy v přírodě a definuje ji dokonalostí, smyslem poznanou. Wolf charakterisuje krásu, jako dokonalost, která vzbuzuje libost. Kant praví, že krásné je to, co vzbudí libost bez interesu. Schillerovi je krása v souhlasu rozmyslu a smyslovosti; vzniká vnitřní svobodou jevu. Schellingovi je krása uměleckého díla projevem věčného nebo nekonečného v konečnu, v harmonii vědomého a nevědomého, svobody a užitečna, přírody a ducha, reálního a ideálního, Hegelovi absolutním v hmotné existenci, Schopenhauerovi zřetelným výrazem významné ideje. Herbart stanoví svou estetiku na rozdílu mezi žádostí a příjemnem, t. j. poměru mezi jednotlivými částicemi celku, čímž založil estetiku formalistickou, která chtěla vědecky objektivně rozřešiti problém krásy. ↷ umění, estetika, libost.

Krása Alois, JUDr. (1828—1900), advokát v Praze a č. politik; od 1856 taj. Obch. gremia pražského, zakladatel Času (1860) a jeho redaktor, zemský a říšský poslanec.

Krása J. B., pseud. Kr. Štefána.

Krása Jan, měšťan a kupec pražský, z rozkazu krále Zikmunda jakožto zastánce M. J. Husa ve Vratislavi upálený (1420).

Krasci (Buprestidae), brouci čeledi stejnojmenné, lesklí a nádherně zbarvení, s podélným tělem, asi 4000 druhů, větš. tropických. U nás Chalcophora, krasec borový, na dřevě borovic, B. viridis, k. bukový a j.

Krasejovka, o. v Č., okr. Č. Krumlov, 465 č. ob.

Kraselov, o. v Č., okr. Strakonice, 597 č. ob. Zámek, poutní kostel.

Kraselovský J., pseud. J. Mikše.

Krásensko, o. na Mor., okr. Vyškov, 810 č. ob. Met. stan.

Krasić Vladimír (1851—1890), srbský historik a pedagog, učitel v Gornjem Karlovcu. Četné spisy historické.

Krasice, o. na Mor., okr. Prostějov, 549 č. ob.

Krasicki Ignacy hrabě (1735—1801), pol. básník, arcibiskup, po prvním dělení Polska se stal pruským poddaným a sblížil se s Bedřichem Velikým. Napsal duchaplné „Bajky“ a „Satiry“, humoristické eposy „Monachomachia“ (1778) a „Antimonachomachia“ (1780), tendenční román „Dowadczyńského dobrodružství“ (1775). Přel. Kytice z bajek (Vrána, 1879).

Krasíkov (Budigsdorf), o. na Mor., okr. Zábřeh, 578 ob. (11 č.). Lomy.

Krasikov Petr Ananěvič (* 1870), souč. ruský politik-bolševik z let 90. Po říjnové revoluci ve výk. výboru strany. Vypracoval návrh odluky církve od státu.

Krasin Leonid Borisovič (1870—1926), r. inženýr, pozd. bolševik, člen Ústř. výboru komun. strany, 1920 lidový komisař pro zahr. obchod a později sov. vyslanec v Paříži a Londýně. Zjednal si velké zásluhy o uzavření četných obch. smluv a

o organisaci zahr. obchodu sovětského. Vynikající elektr. odborník.

Krasiński Adam hrabě (1870—1909), polský spisovatel a redaktor čas. Bibljoteka Warszawska.

Krasiński Wincenty, hrabě (1783—1853), polský generál a velitel p. vojsk ve franc. službách, pozd. místodržitel v král. polském, otec násl.

Krasiński Zygmunt, hrabě (* 19. II. 1812 v Paříži, † tamtéž 23. II. 1859), polský básník. Již jako chlapec psal historické romány a povídky; studoval ve Varšavě práva, žil však celý pozdější život v cizině. Své básně uveřejňoval anonymně nebo pod pseudonymy (Gaszcyński, Prawdzicki a j.). Hl. dílo jeho je dramatická báseň „Nebožská komedie", ve které se snaží řešiti nejhlubší sociální a politické problémy. Poloepický a polodramatický „Irydion" (1836) jest symbolické znázornění polského boje za svobodu. V lyrických cyklech „Svítání" (1843) a „Žalmech budoucnosti" (1845) hlásá morální obrodu polského národa, kterou pokládá za předzvěst politického osvobození, kterým bude Evropa obnovena. Sebrané spisy vyšly 1880—84, dopisy 1882—1890. Liter.: Tarnowski Z. K. (1892). Př. Irydion (Kvapil) 1905, Iridion (Frič) 1863, Letní noc (Kotík) 1911, Nebožská komedie (Kvapil) 1901, Povídky (Frič), Vybrané spisy (Kvapil) 1880.

Krasko Ivan, ↷ Botto Ján, ing. Dr.

Kraskov, o. v Č., okr. Čáslav, 734 č. ob.

Kraskovan, pseud. Iv. Ľuby.

Krásl František B., ThDr. (1844—1907), č. spisovatel nábož., probošt kapituly a světící biskup v Praze. Sp.: Arnošt hrabě Harrach (1886), Sv. Prokop (1895), Sv. Vojtěch a j.

Kraslice (Graslitz), okr. pohraniční m. v Č., 13.953 ob. (33 č.). Výroba hudeb. nástrojů, krajkářství strojní a ruční lnářství, tov. perleť. knoflíků, věžních hodin, hedv. stuh, prádla a textilní průmysl. K. byla známa již 1272 jako hornické místo, kde se dolovalo zlato, stříbro, cín.

Kraslice, malovaná velikonoční vajíčka; jsou symbolem velikonoc. Vajíčka, ozdobená ornamenty a dekorativními motivy, jsou zvláštností slovanskou.

Krásná, o. ve Slezsku, okr. Frýdek, 1416 č. ob.

Krásná, o. na Podk. R., okr. Ťačovo, 737 r. ob.

Krásná, ves haličská nedaleko Zborova (↷).

Krásná Hora, o. v Č., okr. Něm. Brod, 415 č. ob. Výr. kuř. potřeb, zužitk. ovoce.

Krásná Hora, m. v Č., okr. Sedlčany, 746 č. ob. Kdysi majetek královský. Ve XIV. st. se zde hojně rýžovalo zlato; také v poslední době tu konány pokusy dolování zlata, s malým ale výsledkem. Četné výskyty antimonových rud.

Krásná Hôrka, o. na Slov., okr. Trstená, 492 čs. ob.

Krásná Lípa, o. v Č., okr. Falknov nad Ohří, 663 n. ob.

Krásná Lípa (Schönlind), ms. v Č., okr. Nejdek, 687 n. ob. Výr. kov. knoflíků a krajkářství.

Krásná Lípa (Schönlinde), m. v Č., okr. Rumburk, 5936 ob. (74 č.). Četný průmysl textilní, tov. motocyklů, hudeb. nástrojů, chem., techn. a želez. zb. Pivovar z r. 1877.

Krásna nad Hornádom (Széplak), o. na Slov., okr. Košice, 1044 ob.

Krasna polonina, horský hřeben v Podkarpatské Rusi, mezi řekou Terebljí a Teresvou, s nejv. horou Gropa (1568 m). Četný chov dobytka.

Krásná Ves, o. v Č., okr. Mnich. Hradiště, 605 č. ob.

Krásna Ves, o. na Slov., okr. Bánovce n. B., 845 čs. ob.

Krasňany, o. na Slov., okr. Žilina, 527 čs. ob.

Krásné Březno (Schön Priesen), o. v Č., okr. Ústí n. L., jehož jest částí. Přístav, rafinerie cukru, pivovar.

Krásné Loučky (Schönwiese), o. ve Slezsku, okr. Krnov, 519 n. ob.

Krásné Pole, o. ve Slezsku, okr. Bílovec, 1076 č. ob.

Krásněves, o. na Mor., okr. Velké Meziříčí, 377 č. ob. Lihovar.

Krasnik, m. v býv. ruském Polsku, j.-z. od Lublina, na Visle. Za světové války četné boje mezi ruskou a rak. armádou.

Krásno, o. na Slov., okr. Topolčany, 393 čs. ob.

Krásno nad Bečvou, ms. na Mor., slouč. s m. Val. Meziříčím, 2245 č. ob. Zámek, meteorologická stanice.

Krásno nad Kysucou, o. na Slov., okr. Vys. N. Mesto, 2634 čs. ob.

Krasnoarmějci (rus.), příslušníci rudé armády sovětské.

Krasnoarmejsk (dříve Sarepta), město v Rusku, na dol. toku Volhy, 4600 ob., původně německá kolonie.

Krasnodar (dř. Jekatěrinodar), hl. m. kubáňské obl. na Kavkaze. Čilý průmysl a obchod po železnici i řece Kubáni. 162.500 ob.

Krasnograd (dř. Konstantingrad), m. na Ukrajině v poltavské gub. 12.700 ob.

Krásnohorská Dlhá Lúka (Várhos-szúrét), o. na Slov., okr. Rožnava, 611 m. ob.

Krásnohorská Eliška, PhDr. h. c., rod. jm. Pechová (* 18. XI. 1847 v Praze, † 26. XI. 1926 tamtéž), česká spisovatelka. Lit. kulturní význam její tkví v horlivé a

úspěšné činnosti v ženském hnutí. Její poesie se nese vlasteneckou tendencí a etickým idealismem. Napsala též libreta pro K. Bendla, Bedř. Smetanu a Zd. Fibicha. Překládala z klasiků slovanských (Mickiewicz, Puškin), německých (Hamerling), anglických (Byron). Založila Ženské listy (1873), spolek Minervu, jenž zřídil první české gymnasium dívčí (1890), vedla Ženský výrobní spolek, založený K. Světlou. Význačnější spisy: Z máje žití (1870), K slovanskému jihu (1880), Bajky velkých (1889), Náš druhý sbor (1887), Z mého mládí (1920). Literatura: Ferd. Strejček, E. K. (1922).

Eliška Krásnohorská.

Krásnohorské Podhradie (Kraszna Horka-Váralja), o. na Slov., okr. Rožnava, 1077 ob. (45 čs.). Zámek Hrad.

Krasnojarsk, prům. m. s vel. strojírenskými dílnami v Sibiři, na trati Omsk—Irkutsk. Ihned po kljukvenské bitvě (↘) byl K. bolševiky vyklizen. 20. VI. 1918 dorazila do K. čs. úderná rota a téhož dne nastalo spojení vojsk kap. Gajdy se skupinou pplk. Ušakova. Dobytím K., zvan. sibiřský Kronstadt, rozšířeno bylo vybojované pásmo sibiř. magistrály o nových 900 km.

Krasnoufimsk, m. na Urale na pr. břehu řeky Ufy. 11.700 ob.

Krásnoočko (Euglena), rod byčíkovců, žijící hl. v močůvce a barvící ji na zeleno neb červeno.

Krasnopolski Paul, JUDr. (* 1883), red. Bohemie a něm. uměl. a lit. historik. Sp.: Geistliche Bibliotheken in Böhmen und Mähren (1926), Böhm. Bilderbogen (1928).

Krásnorůžek (Calocera), z rodu hub stopkovýtrusných, u nás hl. k. lepkavý (C. viscosa), rostoucí na pařezech. Jedlé houby.

Krasnov Petr Nikolajevič (1869—1925), ruský generál a spisovatel, hetman donských kozáků a odpůrce bolševiků. Po nezdaru uchýlil se do ciziny, kdež i zemřel. Sp.: Ot dvuglavago orla (1925, přel. do češtiny dr. Fiala).

Krásnovce, o. na Slov., okr. Michalovce, 487 čs. ob.

Krasnovodsk, příst. m. v zálivu Kasp. jez., v území Turkestanu, 10.000 obyv. V okolí doly sirné a solné.

Krásný František (* 1865), čes. architekt a vynik. sokolský pracovník. Působil dlouhá leta ve Vídni, od roku 1920 v Praze. Postavil Tyršův dům, dům SIA. v Praze, palác Živnobanky ve Vídni a mnoho soukromých staveb.

Krásný Dvůr (Schönhof), o. v Č., okr. Podbořany, 689 ob. (46 č.). Hnědouhelné doly, chmelnice. Zámek s parkem.

Krásný Studenec (Schönborn), o. v Č., okr. Děčín, 815 n. ob. Výr. uměl. kamene.

Krasnyj, dř. Krasnoje Selo, býv. carské letní sídlo se zámkem u Petrohradu.

Krasnyj archiv, histor. časopis, vycházející od 1922 v Moskvě.

Krasnyj Brod, o. na Slov., okr. Medzilaborce, 590 r. ob.

Krasnyj Sulin, m. v Rusku v donské oblasti, 14.300 ob. Velký želez. závod.

Krasocit, ↘ vkus.

Krasojević Đorđe, JUDr. (1852—1923), srbský politik, advokát v Sr. Karlovci, býv. místopř. srbského církev. sabora a význ. člen strany radikální. Zakladatel Srbské banky. Za světové války Rakušany internován.

Krasonice, o. na Mor., okr. Dačice, 638 č. ob. Zámek.

Krasonický (Lorek) Vavřinec (1450—1532), učený českobratrský obhájce Jednoty, spisovatel a spolupracovník Lukáše Pražského. Sp.: Život Ondřeje Polívky, Proti odtržencóm, O učených (1530) a četné spisy polemické.

Krasoňov, o. v Č., okr. Humpolec, 440 č. ob.

Krasopaní, stč., ↘ Venuše.

Krasopis, umění vzorného a úhledného ručního písma, důležité hl. před vynalezením knihtisku a psacího stroje.

Krásoslav, pseud. Frant. Urbánka.

Krasoslava A., pseud. Nepomuceny Šikolové.

Krásová Marta (* 16. III. 1901), operní pěvkyně (altistka), od r. 1928 člen opery Národního divadla v Praze.

Krasové zjevy, erosivní zjevy, typicky vyjádřené v Krasu (↘); nejdůl. jsou nálevkovité závrty (doliny), v nichž mizejí vody, široká slepá údolí (polje, v nichž řeka často tvoří jezero a z nichž rozsedlinami (ponory, katavothry) pod zemí odtéká; dále rozsáhlé jeskyně, často s podivuhodnými krápníky. (Postojna.)

Krasts Eduard, ing. (* 1879), dlouholetý gener. konsul republiky lotyšské v Praze, pěstitel styků československo-lotyšských

a zakladatel Čsl.-lotyšské společnosti. Napsal několik č. inform. spisků o Lotyšsku. Od r. 1930 vyslanec v Moskvě.

Kraszewski Józef Ignacy, pseud. Bohdan Bołesławita (1812—1887), velmi plodný polský spis. hl. histor. románů a povídek, které nalezly značného rozšíření mezi polským lidem, jejž seznamovaly s dějinami Polsky. Upřímný Slovan. Do češtiny překládali jeho spisy: Kvapil, Koněrza, Hudec, Sháněl, Tumpach, Volák, Hora, Malý a j.

Krašennikov Fedor Nikolajevič (* 1869), ruský botanik a profesor moskevské university.

Krašennikov Štěpán Petrovič (* 1713—1755), ruský cestovatel. Prozkoumal vědecky první Kamčatku.

Krášok, o. na Slov., okr. Michalovce, 343 čs. ob.

Krašovice, o. v Č., okr. Kralovice, 460 č. ob.

Krašovice, o. v Č., okr. Sedlčany, 408 č. ob. Zámek.

Krašovský Ant., pseud. A. Šnajdaufa.

Kráter, otvor sopky, kterým chrlí lávu. U st. Řeků nádoba k míšení vody s vínem.

Krateros († 321 př. Kr.), vojevůdce Alexandra Velkého.

Kratina Jaroslav (* 1893), jihoslov. malíř, žák pražské akademie a prof. gymnasia v Prištině. Hlavně dekorat. komposice a portrety.

Kratina Josef (* 1872), č. amer. sochař a řezbář.

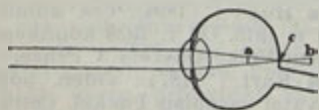
Kratina Václav (1862—1919), č. virtuos a konc. mistr Velké car. opery v Moskvě.

Kratinos, slavný básník v V. st. př. Kr., autor komedií.

Kratinová Hermína (* 20. VIII. 1875 v Praze), od r. 1913 člen Nár. div. v Praze, žačka Ot. Sklenářové-Malé.

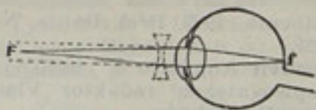
Krátke Lesy (Kurta-Keszi), o. na Slov., okr. St. Ďala, 1015 m. ob.

Krátkozrakost (myopie), vada zraková, připouštějící zřetelné vidění jen na krát-

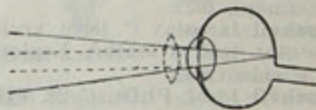
Obr. 1.
Normální vidění.

kou vzdálenost. Zakládá se na příliš dlouhé ose oční v poměru k lomivosti (osová myopie). V krátkozrakém oku na obr. 2 spojí se rozbíhavé paprsky, vycházející z blízkého bodu F, lomivostí rohovky a čočky právě na sítnici v bodě f a vytvoří tečkovitý obraz. Aby se na sítnici spojily ve zřetelný obraz paprsky přicházející od dalekých bodů (tedy rovnoběžné), je třeba nositi vyduté brýle. Při normálním zraku (emmetropie) spojují se rovnoběžné paprsky přímo na sítnici u c (obr. 1),

Obr. 2.
Krátkozrakost.

ale v oku krátkozrakém před sítnicí uloženou u b; v oku dalekozrakém (příliš krátkém) leží sítnice již u a (obr. 1); takové oko potřebuje na dálku brýlí vypouklých. K. je zřídka vrozená, většinou

Obr. 3.
Dalekozrakost.

vzniká v dětství. Příčinou bývá dědičnost, určitou úlohu má i práce zblízka. Vysoké stupně k. mají sklon k chorobám vnitřních blan očních se změnami cevnatky a k odchlípení sítnice. Léčba: Nošení vhodných skel (obr. 2. 3.) může až do určitého stupně postup k. zameziti. Velmi důležité je zabránění vzniku a zvětšení k. ve školách.

Krátký Antonín (* 1882), č. uč. a propagátor mod. směrů v dětsk. kreslení. Sp.: Kreslení na ob. a měšť. školách.

Krátký Ant. Jakub (1871—1925), č. průmyslník a spisovatel. Sp.: Pánové ze Žerotína.

Krátký František, ing. (* 1. X. 1859), znalec v oboru pivovarském. Sp.: Jednoduché soustavy mzdové (1923), Prémie za přičinlivost (1925).

Kratký Jaroslav (* 1889), prof. v Plzni, č. malíř.

Krátký Josef Vlastimil (1845—1894), učitel a spisovatel pro mládež.

Kratochvíl Josef, PhDr. a M. Ph. Univ. Gregorianae v Římě (* 9. III. 1882), knihovník Zem. a univ. knihovny v Brně, docent dějin filosofie Karlovy univ. Sp.: Vývoj problému Boha v řec. filos., 1905; Problém duše v řec. filos., 1906; Záhada spiritismu, 1907; Fil. Seneky Vybrané rozhovory, 1907, 1914; Záhada Boha ve filos. antické, 1908, 1920; Dnešní otázky filosof., 1909; Časové úvahy filosof., 1913; Věda a víra, 1914; Otázky a problémy,

1916; Filos. essaye, 1921; Úvod do filosofie, 1910, 1912, 1922; Filosofie střed. věku, 1924; Přehledné dějiny filosofie, 1924; Filosof. propedeutika, 1925; Nové filosof. essaye, 1927; Meditace věku I., II. 1927, 1929; Problém mystické intuice, 1926; Filosof. slovník, 1929. Přel. Dante, Nový život, 1921.

Kratochvíl Augustin (* 1865), národopisný spisovatel a redaktor Vlastivědy mor., katolický kněz.

Kratochvíl Emilián (pseud. Emil Edgar), (* 5. IX. 1884), č. uměl. spisovatel. Sp.: Dnešní vývoj řemesla, 1920; Habanská keramika (l. r.); Kolumbaria, 1923; Moderní byt, 1913, 1922; Protestantismus a architektura, 1912; Stavba a zařízení škol, 1922; Vkus a nevkus, sv. 1. a d.; Zodpovědnost uměl. výchovy, 1910; Život a umění, 1921.

Kratochvíl Jaroslav (* 1885), vrch. hosp. správce stát. lesů a statků. Legionář, redaktor a spisovatel.

Kratochvíl Josef, PhDr. (* 28. VII. 1878), prof. Karl. univ. v Praze. Práce z petrografie, mineralogie, dějin dolování, učebnice.

Kratochvíl Josef (1850—1921), čes. žurnalista a básník. Sp.: Písně oráčovy, V mlžinách, Vyšehrad. Psal též dramata, povídky a romány.

Kratochvíl Slavomír (* 1889), sokolský pracovník a techn. úř. v Přerově. Při vypuknutí války zatčen, v listopadu 1914 pro velezradu voj. soudem v Mor. Ostravě odsouzen k smrti a ihned po vynesení rozsudku popraven.

Kratochvíl Václav (1861—1919), č. dějepisec, archivář víden. st. a dv. archivu.

Kratochvíl Václav Jiří (1819—1896), farář v Praze a kalotický spisovatel.

Kratochvíl Zdeněk (* 7. XII. 1883 v Králově Dvoře u Berouna), malíř a grafik. Žák prof. Bukovce na akademii v Praze, pak v Mnichově. Pěstoval uměleckou karikaturu. Ilustroval: Strnadovy povídky, Tyrol. elegie, Sv. Václav od Langra, Šípkový keř od Kričky, Měsíce od Tomana. S jinými ilustroval: Křest sv. Vladimíra, Král Lavra. Od něho četné obálky knih. Výstava karikatur v síni Mánesa v říjnu 1927.

Kratochvíle, lovecký zámek s archivem v okr. Prachatickém u Netolic, vystavěný Vilémem z Rožmberka, 98 č. ob.

Kratochvíle Jan Vojtěch Ignác (1667—1721), priv. č. malíř v Praze.

Kratochvilka, o. na Mor., okr. Brno, 485 č. ob.

Kratonohy, o. v Č., okr. Hradec Král., 633 č. ob. Výroba sýru.

Kratoš J. V., pseud. J. V. Kalaše.

Krátov, pseud. Jos. Kratochvíla.

Krattner Karl (1862—1926), profesor na malířské akademii v Praze, něm. malíř církevních maleb a fresek.

Kratzau, ⚲ Chrastava.

Kratzmann Eduard (* 1847), čes. malíř skla.

Kratzmann Gustav Karel Filip (1811—1902), insp. obrazárny v Praze a malíř.

Kraus Alfred svob. pán, JUDr. (1824—1909), polní podmaršálek a český místodržitel v l. 1881—1889.

Kraus Arnošt, PhDr. (* 1859), prof. děj. německé literatury na universitě Karlově, český germanista, propagátor styků českodánských a po převratu první zástupce našeho státu v Dánsku a Norsku. Spoluzakladatel Národopisného musea čsl., Národopis. věstníku a vyd. inform. Čechische Revue (1906—1908). Faustolog (Faustiana aus Böhmen, 1898, O české písni faustovské, 1898, Faustsplitter, 1908) a goetholog (Goethe a Čechy, 1893). Důležitou jest jeho činnost badatelská, hl. o českých věcech v něm. literatuře (Pověst o Libuši v lit. něm., 1889, Husitství v lit. něm., 1917—1924 a j.). Z kult. studií o národech skandinávských jsou nejdůležitější: Björnson a Ibsen (1913), Dánsko, jeho hmotná a duševní kultura (1908), Smetana v Göteborgu (1905) a j. Spolupracovník Jar. Vrchlického při překladu Goethova Fausta. Informátor o českých kulturních problémech v zahraničních časopisech.

Kraus August (* 1868), něm. sochař.

Kraus Erik Johannes, MUDr. (* 1887), profesor pathol. anatomie na německé univers. v Praze, odborník v chorobách ledvin a v bakteriologii.

Kraus František, PhDr. (* 1889), knih. instruktor min. školství a národní osvěty v Bratislavě.

Kraus Friedrich, MUDr. (* 1858), univ. prof. a řed. interní kliniky v Berlíně. Sp.: Pathologie der Person (1919—1926). Rodák z Podmokel.

Kraus Hugo (* 1894), čes. komik, hercem od r. 1913. Od r. 1929 komikem a tajemníkem Velké Operety v Praze.

Kraus Karl (* 1874), víden. publicista a vydavatel časopisu Fackel. Četné spisy satirické a essaye.

Kraus Ludvík, PhDr. (1857—1885), čes matematik, docent university pražské a odborník v teorii algebr. funkcí.

Kraus Oskar, PhDr. (* 1872), prof. něm. univ. pražské a filosof. Odpůrce Einsteinův, brentanovec.

Kraus z Krausenthalu (Carchesius) Martin (ca 1550—1612), písař a spisovatel v Praze. Přel. A. F. Hessa, Bič židovský

(1604). Sp.: Knížka, obsahující stav městský... (1602).

Krauseova tělíska, kulovité n. válcovité zakončení sensitivních nervů na žaludu, předkožce pyje a poštěváčku, ve vlhkých pyscích stydkých a červené obrubě rtů.

Krausovy Boudy (Krausebauden), krkonošská obec v okr. vrchlabském, 516 ob. (15 č.).

Krauz Cyril, ing. Dr. (* 21. VII. 1883), profesor technologie látek výbušných a trhací techniky na vys. učení technickém v Praze. Vynalezl několik nových třaskavin. R. 1919 delegát na mír. konferenci v Paříži jako odb. znalec. Sp.: Technologie lučebnin organ. Vynik. člen Maffie.

Kráva, ☞ skot.

Kráva mořská, koroun severní (Rhytina Helleri), rusky morskaja korova zvaná, mohutný ssavec z řádu ochechulí (Sirenia), živící se mořskými řasami a poskytující velmi chutné maso a tuk; byl objeven na pobřeží Kamčatky a v okolí Behringovy úžiny v r. 1741 a za třicet let po objevení úplně vyhuben.

z Kravař, staroslavný mor. rod šlecht., z něhož vynikl Lacek z K., nejvyšší purkrabí krále Václava IV., po smrti markraběte Jošta zemský hejtman moravský.

Kravař Pavel († 1433), č. lékař, upálený ve Skotsku jako obhájce husitství.

Kravaře (Graber), m. v Č., okr. Litoměřice, 835 n. ob.

Kravaře, o. ve Slezsku, okr. Hlučín, 4370 ob. (3420 č.).

Kravařsko, velmi úrodná krajina po obou březích řeky Odry ve vých. části Moravy a záp. části Slezska, kdysi majetek pánů z Kravař, obydlená Lachy. Chov dobytka.

Kravařský skot, křížením s bernským a simmentálským zušlechtěný skot moravský, prostřední, pokud se týče mléka a masa, dobré tažné zvíře.

Kravata (fr. cravate), pův. šátek, nošený ve Francii za Ludvíka XIV. a nazv. podle chorvatské jízdy (crovate); později tvrdý nákrčník, dnes nošený jako ozdoba pod límcem. — Též obyč. zakázaný hmat v řecko-římském zápase, kterým zápasník hledí svého protivníka zkroucením hlavy položiti na lopatky.

Kravčenko Aleksěj Iljič (* 1889), ruský grafik a ilustrátor.

Kraviany, o. na Slov., okr. Poprad, 562 čs. ob.

Kravina, useň zpracovaná z kravské kůže.

Kravsko, o. na Mor., okr. Znojmo, 565 č. ob. Tov. majolik. zboží a kameniny.

Kravkov Nikolaj Pavlovič (1865—1924), ruský fysiolog a farmakolog. Zajímavé jsou jeho práce o životaschopnosti orgánů amputovaných ve fysiolog. roztocích, nahrazujících krev, a j.

Krawc Bjarnat (Schneider Bernard, * 1861 v Jitru u Kamence v sas. Hor. Luž.), hornoluž. hud. skladatel a spisovatel. Vystudoval v Drážďanech, působil jako učitel v Rakecích a od 1883 posud v Drážďanech. K. byl rozeným hudebníkem, jenž v sobě sloučil zpěvnost luž. s něm. přísnou hud. výchovou. Učil se nejen u luž. sklad. Kocora, ale také u Čecha B. Smetany. Stal se znamenitým hud. pedagogem, organisátorem a dirigentem, začež mu sas. panovníkem udělen čestný titul hud. ředitele. Vytiskl ohromné množství vokál. skladeb a napsal stejně značné množství skladeb instrument. (většinou v rukopise), mimo to složil několik melodramat na slova luž. básníka Čišinského. Zvláštní péči věnoval nár. písni. Osvěžil případnou harmonisací nejen staré něm. zpěvy, ale zejm. písně luž., jež vydal v četných skladbách pro sólové zpěvy i sborové, v jednotlivých listech (zvl. u Steingräbera v Lipsku), ale i ve zpěvnících (nákl. Matice luž. v Budyšíně). Od r. 1880 se zúčastnil téměř všech luž. koncertů, zakládal nové luž. pěv. spolky a uskutečnil jejich spojení v Pěv. svaz. Založil a vydal první luž. hud. list Škowrončk (skřivánek) ze serb. honow v l. 1926—28. Napsal studii B. Smetana a Lužice, jakož i řadu drobných statí hudebně-lidovědných z oboru lid. poesie. Lit.: Páta, Aus dem kult. Leben der Laus. Serben (Budyšín 1930); Kefer, B. Krawc (1931).

Bjarnat Krawc.

Krayon (fr. crayon), tužka.

Krb, ohniště; ve starověku bylo střediskem domu.

Krbec Jan Ev. (1791—1857), kněz a kat. spisovatel v Praze.

Krbice (Körbitz), o. v Č., okr. Chomutov, 335 n. ob. Hnědouhelné doly.

Krbík, podlouhlá nádobka s vodou, nošená na pasu, do níž ženci namáčejí brousek na kosu.

Krč, spojené obce ☞ Horní a Dolní Krč, okr. Nusle, část Velké Prahy.

Krč, o. v Č., okr. Písek, 590 ob.

Krčava, o. na Slov., okr. Sobrance, 391 čs. ob.

Krčažny, pseud. Svet. Hurbana Vajanského.

Krček František (1846—1916), č. pedagog a spisovatel. Sp.: Názorné vyučování.

Krček Franciszek (1869—1916), polský filolog, docent univ. ve Lvově. Sp.: Nowe przyczynki do Księgi przysłów (1910), W sprawie pisowni polskiej (1910) a j.

Krčelić Adam Baltazar, ThDr. a PhDr. (1715—1778), chorv. historik, kanovník v Záhřebě. Odkázal svoji knihovnu záhřebské universitě. Hájil jednotnost Rakouska slovem i písmem.

Krčín Jan (* 1430), slavný lékař český a osobní lékař krále Jiřího.

Krčín Jan z Jelčan a Kelčan († 1604), vladař panství rožmberského, znalec rybnikářství a český alchymista.

Krčín, ms. v Č., okr. N. Město n. Met., 1313 č. ob. Text. průmysl, velká kruhová cihelna, zpracování ovoce. Kostel sv. Ducha s gotickou věží a podsebitím.

Krčma, menší hospůdka; krčmář, hostinský.

Krčma František, PhDr. (* 23. VI. 1885), prof. a č. lit. historik. Přední znalec K. H. Máchy, jehož spisy kriticky vydal (1928—1929) a k jednotlivým spisům sestavil vědeckou bibliografii.

Krčmaň, o. na Mor., okr. Olomouc, 700 č. ob.

Krčmář Jan, JUDr. (* 1877), prof. soukromého práva na univ. Karlově. R. 1926 jmenován min. školství a nár. osvěty. Člen stálého rozhodčího soudu v Haagu. Jako právní poradce MZV. zúčastnil se vynikající měrou prací na mír. konferencích a má značný podíl na legislat. činnosti v našem státě. Četné vědecké spisy z oboru soukromého práva.

Krčmářské (hospodské) **právo,** tolik jako právo výčepní, občas též jako právo reální; spojeno je s držbou nějaké nemovitosti.

Krčméry August Horislav (1822—1891), slov. spisovat., ev. farář v Budíně, nadšený stoupenec Štúrův, sběratel lidových písní a pohádek. Vydal Slovenský spoločenský spevník (1871).

Krčméry Karol, PhDr. (* 29. XI. 1859 v Ružomberku), býv. ředitel gymnasia v Trnavě, senátor za slov. stranu ľudovou od r. 1925, býv. místopředs. senátu.

Krčméry Štefan, PhDr. (* 26. XII. 1892), tajemník Matice Slovenské v Turč. Sv. Martině. Vedle literární historie a umělecké kritiky zabývá se organisací lidové výchovy v odborech matičních a rediguje časopis Slovenské Pohľady, jejž povznesl na uměleckou výši. Vydal sbírku veršů Keď sa sloboda rodila (1920) a Žatva (1928), stručný Prehľad dejín slovenskej literatúry a vzdelanosti (1920) a s E. Klementisem brožurku Moyses a Kuzmány.

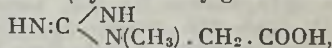
Krdžalijové (kirdžali), organisované loupežnické tlupy turecké; v l. 1780—1807 prováděli k. hrůzovládu v Bulharsku a Makedonii.

Kreace (lat.), vytvoření, stvoření.

Kreace kardinála je jmenování kardinála papežem.

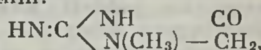
Kreační teorie praví, že již jednostranným aktem vystavení listiny (scriptura), na př. u směnky, akceptu, tvoří se, závazek, na rozdíl od teorie emisní, podle níž musí k vystavení přistoupit ještě akt realisační.

Kreatin (kys. methylguanidinoctová),

$$HN{:}C\begin{smallmatrix}\diagup NH\\ \diagdown N(CH_3)\end{smallmatrix}.CH_2.COOH,$$

součást svalového masa obratlovců; jest obsažen též v mozku, moči, krvi, synteticky vzniká sloučením sarkosinu s kyanamidem. Tvoří bezbarvé krystaly, vařením s barytovou vodou poskytuje močovinu a sarkosin, se zředěnými kyselinami kreatinin:

$$HN{:}C\begin{smallmatrix}\diagup NH \quad\quad\quad CO\\ \diagdown N(CH_3) - CH_2,\end{smallmatrix}$$

který se nachází v moči a tvoří bezbarvé krystaly bez zápachu.

Kreatura (z lat.), nestvůra.

Krecar Antonín, PhDr. (* 10. XI. 1851 v Pecce v Podkrkonoší, † 24. V. 1914 ve Slaném), čes. spisovatel. Byl gymn. profesorem klas. filologie. Psal histor. povídky, filolog. a filosof. úvahy a dějepisné kroniky do současných časopisů. Spolupracoval na Stručném slovníku paedagogickém (1891), redigoval Slánský obzor (1907—12), kamž napsal Paměti města Slaného, jimiž pokračoval na pamětech J. Laciny až do současnosti. Důležité jsou jeho bibliograficko-kritické stati Česká literatura filosofická ve století XIX. (v programech slánského gymn. 1892—1894 a v Paedagog. rohledech VI., XIII.) a O české terminologii filosofické (část v Kroku IX., X.), jež jsou prvním vývojovým soupisem. V Jubilejním památníku (1908) slánského gymn. napsal jeho zevrubné dějiny. Překládal z latiny (Seneca), němčiny (Feuchtersleben), francštiny (Rousseauův Emil). Literatura: Česká škola, XIV.

Krecar Jan Vítězslav (* 24. VI. 1866), prof. a hist. spisov. v Praze, folklorista.

Krecar Jarmil (* 9. II. 1884 ve Vraném v Podřipsku), čes. spisovatel. Je bibliotékářem Nár. musea v Praze. Náleží do literární skupiny mladší generace Moderní revue. Je činný hlavně v oboru lyriky a kritického essaie literárního a výtvarnického. Vydal: Bibelot lyriky (1905), Ilseino srdce (1917), U zelené žáby (1925), Sňaté masky (1917), Glosy do cizích knih

(1924), Legenda o sestře Valerianě (1920), Dvojice (1921), Počet z víry a pochyb (1924), Řemeslo a umění v knize (1927), Panna a jednorožec (1927), Pan V. H. B. (1928), Večer s Hollarem (1930) a j. Mimo to vydal spisy z liter. pozůstalosti (Dačický, Zeyer, Arnošt Procházka, Arthur Breisky, V. H. Brunner a j.) a četné překlady z básníků francouzských (Baudelaire, Verlaine a j.), anglických (Pope, Wilde) a j. Redigoval časopis Knihomol (1917—25), bibliofilské edice L. Bradáče (Vybrané knihy), Sv. Klíra (Zodiak) a j. Lit.: Jiří Karásek ze Lvovic: Tvůrcové a epigoni (1927).

Kredba Pavel V. (* 1863), č. národohosp. spisovatel a redaktor Nár. Hospodáře.

Kredba Václav (1834—1913, český pedagog a organisátor čes. učitelstva. Spoluzakladatel ÚMŠ. Sp.: Květy z čes. luhů (1881), Vzory práce (1889).

Kredba Václav (* 18. VII. 1870 v Praze), vrch. magistr. rada v. v. Překladatel polských autorů: Danielowského, Žeromského, Orzeszkové, hlavně však H. Sienkiewicze.

Kredenc (z it.), skříň na příbory, sklo neb nádobí.

Kredit (z franc.), úvěr, kreditovati, dáti na úvěr, připsati k dobru na účtu.

Kregar Rado (* 1893), slovin. architekt, prof. techn. školy v Ljubljani a intendant Národního divadla tamže.

Krechowiecki Adam (1850—1919), pol. spisovatel, hl. histor. románů a povídek. Překl. P. Kredba.

Krechty, vyzděné příkopy k uskladnění řepy neb brambor.

Kreibich Frant. J. (1759—1833), český kartograf.

Kreibich Karl, MUDr. (* 1869 na Smíchově), prof. a předn. kliniky pro nem. kožní něm. univ. v Praze; vynikající odborník a organisátor boje pro potírání pohlavních nemocí a prostituce.

Kreibich Karl (* 14. XII. 1883 ve Cvikavě), čes.-něm. komunista, dříve od r. 1902 ve straně soc. dem., po převratě 1919—21 vedl něm. soc. dem. stranu v ČSR. (od 1920 poslancem), 1921 spoluzaklad. komunist. strany ČSR. Činný též literárně.

Kreibitz, ⚲ Chřibská, m. v Č.

Kreil Karl (1768—1863), rak. vynikající astronom, ředitel hvězdárny ve Vídni.

Kreiml Gustav, JUDr. (1851—1923), notář v Praze. Odkázal celé svoje jmění Národohosp. ústavu při Čes. Akademii.

Kreisingr Václav (*1855), malíř-figural.

Kreisler Fritz (* 1875), rak. virtuos na housle i u nás dobře známý.

Krejcar, původně malá stříbrná mince, nazvaná podle kříže v ražbě, v Tyrolích ražená a od XV. st. v již. Německu a Ra.-Uhersku rozšířená.

Krejcar Jaromír (* 1893), architekt, propagátor mod. směrů v čes. architektuře, projektant Masarykovy stud. koleje a Ústřední pražské tržnice.

Krejča Josef (1869—1899), č. básník a publicista.

Krejčí Alexander Jaroslav (1863—1888), č. spisov. Sp.: Pod tichými krovy (1886), V červáncích našeho probuzení (1921), Ze zlatých dob Moravy (1885).

Krejčí Aug. (1856—1926), prof. reálky v Karlíně, č. přírodozpytec, hlavně spisy z mineralogie.

Krejčí Augustin (1857—1918), profesor v Praze a překl. z Aristofana.

Krejčí Dobroslav, JUDr. (* 1869), prof. univ. v Brně. Býval ředitelem statistic. úřadu v Praze. Sp.: Základy statistiky (1920), Učebnice zeměd. politiky (1923) a j.

Krejčí Emil, pseud. Edv. Valenty.

Krejčí František, PhDr. (* 21. VIII. 1858 v Hostinném), č. filosof. Od 1893 docent, 1906—1928 prof. Karlovy university. 1918—29 člen Revoluč. Nár. shrom., 1920—1925 senátor. Od 1928 v. v. Ve filosofii zastává přísný positivismus, popírá metafysiku, věnuje se psychologii na biologickém základě. Vypracoval důkladně teorii psychofysického paralelismu a trojstránkovitosti duševních jevů. Veliký vliv měl jako pedagog na českou inteligenci. Rediguje Českou mysl. Hl. díla: Element psychologický (1895), Filosofie posledních let před válkou (1918), Logika (1898, 5. vyd. 1921), O filosofii přítomnosti (1904), Positivism a výchova (1906), Positivní etika (1922), Psychologie (6 dílů 1902—1926), Svoboda vůle a mravnost (1907), Základy vědeckého systému psychologie (1929), Zákon associační 1897). Překládal Aristotela, Kanta a Spinozu.

Krejčí Fr. V. (* 1867), č. kritik, spisov. a redaktor Práva Lidu, senátor. Napsal několik monografií (Smetana, Neruda, Hus, Zeyer, Mácha), beletr. spisy (Zlatá Hvězda, Červenec) a dramata (Půlnoc, Dědic, Povodeň). Meškal jako zástupce Nár. rady a N. S. u čsl. legií na Sibiři a napsal z této svojí cesty spisy: U sibiřské armády, Velké dobrodružství a j. — Z jeho essayí mají význam: Naše osvobození, Věčné jitro v umění, Sen nové kultury, Doba, Zrození básníka a j.

Krejčí Iša (* 1904), hud. skladatel.

Krejčí Jan (* 1825 Klatovy, † 1887 Praha), český geolog, zakladatel moderní č. geologie. Ukončiv studia stal se asistentem při mineralogických sbírkách Nár. musea a později jejich kustodem. R. 1849 profesor na nově založ. č. reálce. R. 1860 vyslán byl jako správce české reálky do

Písku, kdež působil buditelsky tak blahodárně, že byl vládou, která se jeho činnosti obávala, odvolán (1862). Za to však zvolen poslancem sněmu zemského, jímž zůstal až do smrti. R. 1863 habilitoval se na polytechnice, kdež již po roce stal se profesorem. R. 1881 při rozdělení pražské university stal se profesorem č. university a je volen i posl. říš. sněmu, ale již r. 1883 tento mandát skládá. R. 1887 nachladiv se na geol. exkursi, umírá 1. srpna. Jako vědec staví K. již od student. let základy zeměznaleckého poznání našich vlastí. Zvláštních zásluh získává si v prozkoumání české křídy a (s prof. Fričem) stanovil první vědecké rozdělení české křídy, v prozk. středočeského útvaru prvohorního, napsal zákl. práce o českoslov. horopisu a geologicky výtečně zmapoval okolí pražské a Železné Hory. Sp.: Geologie čili nauka o útvarech zem. (1860, 1877). Zabýval se též i mnoho mineralogií, zvl. krystalografií. Krejčí však byl i znamenitý popularisátor. Již s J. Ev. Purkyněm redigoval Živu a i později psal znamenité statě popularisační. Jako organisátor vyznamenal se při organisaci školství zvl. pokrač. a živnost. Účastní se i založ. a organisace Komitétu pro přírodnické vyzkoumání Čech při Nár. museu. Jako učitel získává si zásluhy naps. celé řady příruček a svými výkl., ať již na reálce nebo technice (o jejíž převzetí státem se rovněž zasloužil) nebo na universitě, získává si obliby, ba lásky svých posluchačů, kteří k němu lnou a nazývají otcem studentů. Celkem lze říci, je K. jednou z nesvětlejších postav našeho kultur. života XIX. stol. Lit.: Dr. R. Kettner (České Hlavy č. 31).

Krejčí Jan, PhDr. (* 1868), prof. germanistiky na Masarykově universitě v Brně; uveřejnil četné práce z dějin novější německé literatury.

Krejčí Jaroslav, JUDr. (1892), č. právník, odb. r. předsednictva min. rady, red. revue Mod. stát a právnický spisovatel.

Krejčí Josef (1822—1881), ředitel pražské konservatoře a hudeb. skladatel Sp.: Prakt. základové o hře na varhany, Nauka o harmonii.

Krejčí Ludvík (* 1890), generál a velit. 4. p. div. v Hradci Král. Vyznamenal se v bitvě u Bachmače.

Krejčí Martin (* 1. I. 1886 ve Včelné u Č. Budějovic), vojín leg. pl. 39, rota 6. Zajat na ital. frontě a popraven 16. VI. 1918 v Coneglianu.

Krejčí Miroslav (* 1891), čes. hudební skladatel, hl. komorních skladeb.

Krejčí Petr (* 1796 v Březnici u Turnova, † 1870), 1819 knězem, 1837 kanovníkem praž. kapituly, 1857 svět. biskupem, 1861 poslancem čes. sněmu, 1863 děkanem metropolitní kapituly.

Krejčí Rudolf, JUDr. (* 1860), odb. přednosta z. výboru a právn. spis. Získal si zásluhy o zřízení Z. ústř. ústavu práce, jehož byl přednostou.

Krejčík Adolf Ludvík, PhDr. (* 14. VI. 1877 v Dobrovici). Nejdříve úředníkem schwarzenberského archivu v Třeboni, od r. 1909 archivu moravského v Brně, od r. 1919 řed. Čsl. stát. archivu zemědělského v Praze a od r. 1926 též řed. Ústř. slovanské zeměď. knihovny a čítárny ČAZ. Sp.: Fr. Palackého život, působení a význam (1898), Zacharias Theobald (1900), O zakládací listině kláštera Třebíčského (1912), Čsl. státní archiv zemědělský (1920) atd. Přel. A. Fisher-Buckleyové: Angl. dějiny pro začátečníky (1924).

Krejčík Josef (1855—1913), uměl. řezbář a sochař, zemský poslanec. Pocházejí od něho četné oltáře.

Krejčík Josef (* 1887), čes. učitel měšť. škol a redaktor Věstníku.

Krejčík Karel (1857—1901), čes. karikaturista a ilustrátor Humor. Listů a Šípů.

Krejsová Antonie, amer. Češka v Cedar Rapids; přeložila do angličiny povídku Karoliny Světlé Poslední paní Hlohovská (The last mistress of Hlohov).

Krejza Vilém, pseud. Fr. Sekaniny.

Krek Gojmir, PhDr. (1875), slovinský hud. skladatel a profesor univ. lublaňské. Složil přes 20 sbírek písní pro mužský a smíšený sbor.

Krek Gregor, PhDr. (1840—1905), slovinský slavista a prof. slavistiky na univ. štýrskohradecké. Sp.: Einleitung in die slavische Literaturgeschichte (1874).

Krek Janez Ev., ThDr. (1865—1917), prof. teologie v Lublani, vynikající pracovník slovinský a hospod. organisátor slov. národa; sociální politik a od 1907 říšský poslanec. Sp.: Izbrani spisi (1925).

Kremace, pohřbívání žehem, zpopelňování mrtvol v krematoriích. V cizině první průkopnicí myšlenky pohřbívání ohněm byla Italie. V Rakousku vláda pohřeb žehem nedovolovala z důvodů náboženských, prohlašujíc s církví římskokatolickou pohřbívání ohněm za pohanské. Teprve převrat přinesl uvolnění, a Národní shromáždění schválilo zákon Kvapilův (z 1. IV. 1919, č. 180 a 7. XII. 1921 č. 464. Sb. z. a n.).

Krematorium, budova se spalovací pecí na zpopelnění mrtvol. Nejstarší v Miláně r. 1876, v Č. v Liberci (1917) a v Praze (1921).

Křemenčug, m. v Ukrajině na l. bř. Dněpru, 58.900 ob.

Kremer Józef (1806—1875), pol. historik umění v Krakově.

Kreml, kdysi sídlo carské v Moskvě, nyní ústředí sovět. vlády. Bývalý hrad.

Kremlička Rudolf (* 1885), čes. malíř, hl. genrových obrazů a ženských aktů. Lit.: Musaion (1925).

Kremnica, okr. a býv. horní m. na Slov., 4805 ob. (3222 čs.), se starou stát. mincovnou a báňským ředitelstvím. Stará radnice s m. museem. Ústav hluchoněmých, stát. reál. gymnasium, krajkář. škola. Zámek. Doly stř. a zl., dnes vyčerpané. Výroba majolik. zb. — Odedávna se zde razily kremnické dukáty.

Kremnička, o. na Slov., okr. B. Bystrica, 442 čs. ob. Lihovar.

Krempl Anton (1790—1845), slovinský kněz a spisovatel.

Kremže, m. v Č., okr. Č. Krumlov, 901 č. ob. Výroba dřeváků.

Kremže (Krems), m. v Dol. Rakousích, při vtoku ř. Kremže do Dunaje, 18.000 ob. Výr. známé kremžské hořčice a běloby.

Znak města Kremže.

Kremžská běloba, zásaditý uhličitan olovnatý, ☞ běloba olověná.

Krenišov (Kröneshof), o. na Mor., okr. Šumperk, 524 ob.

Krenn Norbert, pseud. O. Fischera.

Krennerit (bunsenin), nerost, tellurid zlata s 0.5—5.9% stříbra, nachází se v malých, stříbrně bílých, sloupcovitých, kosočtverečných krystalech.

Kreolin, desinfekční prostředek z dehtu kamenouhelného; tvoří s vodou mléku podobnou směs.

Kreolové (špaň. criollo), v trop. Americe narození potomci románských přistěhovalců, změnění duševně i tělesně vlivem přírodních podmínek, aniž by nastalo smíšení s domorodci (bílí kreolové).

Kreón, v řec. bájesloví vládce thébský; zakázal pohřbíti mrtvolu Polyneikovu (☞ Antigona).

Kreosol, důl. součást dehtu z dřeva bukového.

Kreosot (řec.), připravuje se z destilačních produktů dehtu z bukového dřeva, které vrou při 150—250°. Tyto rozpouštějí se v sodném louhu a roztok po vyjasnění rozloží se kys. sírovou. Postup opakuje se tak dlouho, až produkt rozpouští se v sodném louhu bez zákalu. Takto vyčištěný k. rektifikuje se, při čemž jímá se frakce vroucí při 200—220° (spec. v. aspoň 1.075). V parafinovém průmyslu k. (hnědouhelný k.) rozumí se směs fenolů, které se extrahují z dehtového oleje žíravým sodným louhem. Z takto získaného roztoku, který obsahuje teď sodné soli v k. obsažených fenolů, vyloučí se k. kys. sírovou; slouží k napouštění dřeva (kreosotování) a k desinfekci. Kreosot je bezbarvá, světlo silně lámající kapalina, páchne pronikavě po kouři, chutná palčivě a leptavě, zamezuje velmi účinně hnisání, leptá silně kůži a sliznici, vnitřně způsobuje silné záněty, ve větších dávkách smrt. Obsahuje guajakol. K. používá se hlavně při plicních nemocech, zevně jako leptavého, hnisání zamezujícího prostředku při ošetřování vyžraných zubů. Kreosotová voda obsahuje 1% k. K. byl objeven r. 1832 Reichenbachem v dehtu z bukového dřeva.

Krep (franc. crêpe), tkanina, vyznač. se zrnitým efektem.

Krepčík Bohumír (* 1882), vrchní řed. poj. Koruna v Praze. Význ. pojišť. odbor.

Krepčík Jaroslav (* 1880), čes. sochař, autor četných plaket.

Krepidoma, spodní stavba schodiště řeckého chrámu.

Krepírovati (ital.), prasknouti, roztrhnouti (na př. dutých střel); pojíti (u dobytka).

Krepitace (z lat.), chřastivý šelest, důležitý znak zlomeniny kostí.

Kresba, kreslení, umění zobraziti tělesné tvary a výjevy liniemi. K linii jako základnímu ztělesňujícímu prvku druží se jako technické prostředky perspektiva a kontrast světla a stínu. Linie však je podstatný živel, jímž se liší kresba od malby. Rozeznávají se kresby tužkou, perem, štětcem, lze kresliti všemi barvami, stínovati, tónovati (lavírovati), kolorovati. Kresby jako umělecký projev se objevují od pravěku. V antice používali kresby Arkidés, Télefanes, Filoklés a Kleantés. Kresebnou perspektivu zdůrazňoval Leonardo da Vinci. Největší vyspělosti dosáhlo toto umění na konci XVIII. a na začátku XIX. stol. Moderní malířství popřelo kresbu v malbě a usiluje výlučně o koloristické hodnoty. Naproti tomu kresba se osvobozuje z područí a stává se samostatným uměleckým druhem. Kresba tvoří přechod od malby ke grafickým technikám.

Krescentia, křesťanská svatá, chůva sv. Víta, s nímž byla prý za Diokleciána umučena. Svátek 15. VI.

Krésilas, řecký sochař z Kydónie, současník Feidiův.

Křesimír I.—IV., chorvatští králové: K. I. † kolem r. 945; Michael K. II. vládl

949—969; K. III. 1000—1030; Petr K. IV. dobyl Dalmacie, 1058—1074.

Kreslení, ↗ kresba.

Kresol (methylfenol, oxytoluol, kresylalkohol, kys. kresolová), $C_6H_4(CH_3)OH$, nachází se v kameno- a dřevěnouhelném dehtu a byl připraven též uměle. Ze tří isomerů: Ortokresol nachází se na př. v koňské moči, taje při 31°, vře při 180°, účinkem kys. dusičné mění se v nitrokresol a dinitrokresoly. Metakresol vzniká zahříváním tymolu s anhydridem kys. fosforečné, taje při 4°, vře při 201°. Parakresol jest obsažen v koň. a kravské moči, pathologicky též v lidské, vzniká působ. kys. dusité na paratoluidin, taje při 36°, vře při 198°. Kresoly zahřívány se zinkovým prachem dávají toluol, působením kysličníku uhličitého a sodíku poskytují kys. kresotinové. Roztok surového kresolu (cresolum crudum) v žírav. sluje kreolin, solutol, v pryskyřičných mýdlech kresolin, v olejových mýdlech lysol a kresolový mýdelný roztok (liquor cresoli saponatus). Neutrální kresolové roztoky s 25 proc. kresolu přicházejí do obchodu jako solveoly; nejlépe se osvědč. roztoky trikresolu v sodné soli kys. kresotinové, na př. kresotinkresol s 50 proc. kresolu. Kresolová voda (asi 10proc. roztok kresolového mýdla) slouží jako desinfekční prostředek; k témuž účelu slouží též 1—3proc. roztoky kresotinkresolu, kreolinu a četných jin. kresolových prep. (kresalkal, kresaprol, kresulfol atd.).

Kresotinové kyseliny (oxytoluylové), $C_6H_3 . CH_3 . OH . CO_2H$, vznikají z kresolu účinkem kysličníku uhličitého a sodíku.

Kress Karel, Ing. (1848—1922), č. stav. inženýr, podnikatel staveb vodních a vodárenských. Četné vodovody a kanalis. zařízení v čes. městech, provedl stavbu Mánesova mostu, regulaci Labe v Hradci Král. a seřaďovací nádraží v Nuslích-Vršovicích.

Kress Wilhelm (1836—1913), rak. vynálezce. Sestrojil r. 1880 první rakouské létadlo.

Kressenbrunn, m. v Dolních Rak., kde zvítězil 12. VII. 1260 král Přemysl Otakar II. nad uherským králem Bélou.

Kresťanovič, pseud. Ed. Šándorfiho.

Krestić Nikola, JUDr. (1824—1887), advokát v Záhřebě, v r. 1848 tajemník bána Jelačiće, vynik. chorv. politik, r. 1873—1884 předseda chorvatského sněmu.

Krestinskij Nikolaj Nikolajevič (* 1883), rus. politik, od r. 1908 činný v soc. dem. straně, několikráte pro revoluční činnost zatčen; zúčastnil se listopadové revoluce r. 1917 a byl 1918—1922 lidovým komisařem financí SSSR. Od r. 1922 vyslancem v Berlíně. Sp.: Naše finansovaja politika (1921), Finansy i budžet (1922).

Krestovskaja Marija Vsevolodovna (1862—1910), ruská spisovatelka povídek a románů, v nichž skvěle líčí ženskou duši. Sp.: Rannija grozy (přel. K. Štěpánek 1891), Artistka (1891) a j.

Krestovskij W. (pseud. Naděždy Dimitrijevny Chvostčinské), (* 1825 Rjazaň, † 1889). Psala romány liberální tendence, líčící současnou rus. společnost.

Krestovskij Vsevolod Vladimírovič (1840—1895), ruský spisovatel; vzbudil rozruch románem Petrohradské peleše.

Kresylit, fr. třaskavina pro trhací náboje, skládá se z trinitrokresolu.

Kreščak, ↗ Crécy-sur-Ponthieu.

Krešić Vladimír (1847—1924), vynik. chorv. národohosp. a finančník, první gen. řed. Hrvatsko-slav. zemské hypoteč. banky, předseda četných fin. ústavů.

Kréta (novořec. Kriti, it. Candia), největší a nejdůl. ostrov řec. archipelagu, rozlohy 8618 km² s 375.405 ob. (1923). Již. pobřeží strmé, bez přístavů, na severu zálivy. Pohoří se k severu sklání mírně k moři a tvoří úrodná údolí. Jedinou větší rovinou jest Messara, obilní komora K. Řeky krátké a většina jich jest část roku vyschlá. V horách mizí všechna voda ve vápencových roklích. Podnebí jest mírné. Srážky se omezují na zimní měsíce, v létě neprší. Rozsáhlé jsou lesy olivové; daří se hojně tabák, svatojánský chléb, lékořice, réva, mandle a jižní ovoce. Průmysl nepatrný. Nejdůležitější předměty vývozu jsou olej, víno, hrozinky, hrozny, med, vosk, svatojánský chléb a sýr sphakia. Obyvatelé jsou Řekové, většinou křesťané. Dějiny: Na Krétě nalezeny stopy kultury již z IV. a III. tisíciletí př. Kr. (kultura neolithická). Pod egyptským vlivem dosáhla kultura ve II. tisíciletí př. Kr. vysoké úrovně. ↗ Mykensko-krétská kultura. Pod panstvím turec. Kréta zpustla. 1824—41 náležela k Egyptu. 1824, 1858, zvláště pak 1866—68 a 1897—98 vypukla zoufalá povstání řeckého ob. 14. XII. 1898 velmoci svěřily správu Kréty princi Jiřímu Řeckému, 1908 byla Kréta úplně spojena s Řeckem. Připojení bylo uznáno velmocemi 30. V. 1913.

Kretanov (pseud.), ↗ Holz Vatroslav.

Krétikos, řec.-řím. stopa veršová.

Kretinga, okr. město na Litvě, 4096 ob.

Kreténismus (z román. cretina), nemoc vývoje, projevující se hlavně idiotskou slabomyslností a svéráznými tělesnými zrůdnostmi; rozeznávají se úplní kreténi (crétins), polokreténi a kretinosní. Důležité tělesné znaky: veliká, nepravidelná lebka se silně zduřelou pokožkou,

široký nos s širokými otvory, zrůdné, odstávající boltce, oči od sebe daleko vzdálené, zduřelé rty, otevřená ústa, z nichž často vyniká masitý jazyk a vytékají sliny, bezvýrazný obličej, nepra-

Kreténi. (Dle Oppenheima.)

videlně uspořádané zuby. Dolní končetiny jsou příliš krátké, paže tenké, ruce široké a tlusté; postava je malá. Vývoj pohlavních ústrojů a druhotných znaků pohlav. (vousy, ňadra atd.) se opozdil. Po stránce duševní je v podstatě týž stav jako při idiotii. Příčinou je nedostatečný vývoj a činnost štítné žlázy (⚲ myxoedem), což způsobuje poruchu výživy pro k. význačnou, totiž předčasné skončení tvoření se kostí a přílišný vývoj měkkých částí.

Kretz František (4. I. 1859—1930), učitel, čes. spisovatel a znalec lid. umění moravského v Uh. Hradišti. Sp.: Slovácké čepce (1901), Slovácké ornamenty (1907), Obrázky národopisné, Slovácko, O krojích v lid. umění republiky Čsl.

Kretzschmar Hermann, PhDr. (1848—1924), něm. hudeb. spisov., od 1904 prof. v Berlíně, 1907 řed. ústavu pro církevní hudbu, 1909—20 vysoké král. hudební školy a člen senátu akademie umění; význačný hudební historik.

Kreuger Ivar (* 1880), švédský velkoprůmyslník a předseda světového zápalkového trustu.

Kreusa, 1. dcera Priama a Hekaby, choť Aineiova, matka Askaniova. — 2. K., dcera korint. krále Kreóna, choť Jasona, zavražděna i s otcem žárlivou Médeou.

Kreutzer Hynek (* 1855), odb. pivovarnický a dlouholetý obecní starší hl. m. Prahy, vrchní ředitel Společ. pivovaru pražských sládků v Bráníku.

Kreutzer Rodolphe (1760—1831), franc. houslista a skladatel, 1817—26 kapelník Velké Opery. Jen skladby jeho pro housle se udržely. (40 Études on Caprices.)

Kreuzmann Adolf (* 1857), čes. populární herec (od r. 1878), od r. 1895 nepřetržitě členem divadla v Plzni. Všestranný herec, v činohře, opeře i operetě.

Kreuzmann František (* 1895), syn předešlého, čes. herec, po prvé v Plzni 1913 a od r. 1927 členem Měst. div. na Vinohr.

Kreuzwinkel, o. v. Č., okr. Klatovy, 215 n. ob. Tov. zrcadel, výr. zápalek a dřevoviny.

Krev (lat. sanguis), tekutina, protékající v uzavř. soustavě trubic (cev) ustavičným oběhem tělo lidské n. zvířecí, při čemž dodává jednotl. částem těla

Krvinky.

materiál k výživě; dále vyplavuje ze tkání konečné produkty výměny látek a přivádí je za účelem vyloučení z těla do zvl. orgánů. Tím zprostředkuje k. celkovou výživu a kromě toho i vzájemný styk jednotliv. orgánů prostřednictvím hormonů a výměnu tepla v těle. K. bezobratlovců je zpravidla bezbarvá n. žlutavá, u obratlovců červená, i v tenkých vrstvách neprůhled.; na lakmus reaguje alkalicky. Má zvl. pach, různý podle druhu zvířete a pro něj příznačný. Pod drobnohledem spatříme, že k. sestává z tekutiny, téměř bezbarvé (plasma) a z četných buňkám podob. útvarů, totiž z červených a bílých tělísek (krvinek). ⚲ přílohu.

Kreve, krive, kněží pohan. Litvanů, jejichž velekněz slul kreve-krevajto.

Krevel (haematit), nerost, chem. slož. Fe_2O_3, barvy šedé až červené, nejčastěji kusový, zemitý, zřídka v tabulkách šestibokých. Dobrá želez. ruda. U nás na Krušné Hoře u Hudlic.

Krevní cevy (lat. Vasa sanguinis), blanité trubice, jimiž proudí krev; dělí se na tepny (arterie), žíly (veny) a cevy vlasové (kapiláry).

Krevní msta, prvotvar soudnictví; kladla nejbližšímu příbuznému zabitého za povinnost, pomstít se vlastní rukou na vrahovi nebo jeho příbuzenstvu.

Krevní oběh, nepřetržitý oběh krevní systémem krevních cév (⚲), mnohonásobně rozvětveným a do sebe uzavřeným. Z levé srdeční komory je vháněna krev tlakem srdečního svalu nejdříve do hl. tepny (aorty). Aorta vysílá ramena, širší a s pokračujícím rozvětvením stále užší arterie do všech orgánů. Srdeční krev vlévá se do nich, takže všechny části

těla jsou nasycovány světle červenou, arterielní krví. Nejjemnější arterie dělí se dále v síť kapilár. Kapiláry spojují se znovu ve větší cevy, veny, jež pak, spojeny ve velkou dutou žílu, vedou zpět do srdce, a to do pravé předkomory. Při protékání kapilární sítí ztrácí krev svou světlou barvu a venami protéká tmavá, venosní krev. Vylíčený k. o. je nazýván velkým k. o. K tomu se člení malý, neboli plicní k. o. Pravá komora žene totiž svůj obsah do plic. arterií, jež se rozvětvují v plic. kapiláry. Ty pak se spojují v plic. veny, vedoucí krev zpět do levé komory srdce. Touto cestou přibrala tmavočervená, venosní krev, v plicích kyslík a stala se znovu arterielní. Obsahuje tudíž levá polovina srdce krev arterielní, pravá venosní. — Pohyb srdce je hybnou silou krevního proudu. Jelikož srdce tvoří dutý sval, působí při smrštění jako tlaková pumpa, tlačíc krev z předkomor do komor, z komor do aorty a plic. arterií. Systémem chlopní je zabráněno, aby krev nevtékala zpět. Pohyby (pulsování) srdce jsou rytmické a skládají se ze střídavého smrštění (systoly) a z rozšíření (diastoly) předkomor a komor; obě poloviny srdce pracují zároveň. Při srdečním pohybu stahují se nejdříve společně obě předsíně; zatím co znovu ochabnou, počíná sevření obou komor. Pak ochabnou i tyto a následuje krátká doba klidu. kdy jsou všechny díly srdce nečinné. Nato započne pohyb znovu. Tato změna provádí se u dospělých pravidelně 72—75kráte za min., u dětí mnohem častěji. Položíme-li na srdeční krajinu sluchátko, můžeme postihnouti oba za sebou následující srdeční tóny, jež jsou zvl. důležité pro poznání srdečních nemocí. Prvý je přitlumený, utvořený napínanými artrioventrikulárními chlopněmi, zčásti pak šelestem svalu; druhý je vyšší, kratšího trvání a vzniklý na počát. diastoly. Původ srdečního pohybu je v srdci samotném (samočinnost srdce); srdce studenokrevných zvířat může po vyjmutí z těla ještě hodiny a dny silně tlouci, a též isolované srdce ssavců lze udržeti po mnoho hodin v činnosti, dodáváme-li k výživě krevních cev zahřátou krev nebo přiměřený solný roztok. Na činnost srdce mají však vliv i nervy, vedoucí z vnějšku Nervi vagi zaviňují někdy, že počet úderů srdce klesá, ba může následovat i přechodné zastavení srdce. Ze sympathika táhnou se k srdci nervová vlákna, jimž je možno počet úderů naopak zvýšit. Rytmická činnost srdeční vhání v pravidelných přestávkách určité množství krve do počáteční části arterií. Tím se tepny rozšiřují, jejich stěny napínají a vzniká tlak krevní, trvající ještě během diastoly srdce a ženoucí krev arteriemi a vlasovými cevami do ven. Ve venách je tlak nižší. Nařízne-li se arterie, vystřikuje krev velkým obloukem, kdežto z ven vytéká zvolna. Tlak krve se měří u zvířat přímo manometry, u lidí nepřímo kompressí arterií. Následkem velkého odporu v kapilárech a pružnosti stěn arterií nastává vzdor rytmickému přitékání krve do tepen nepřetržitý trvalý proud ve vlasových cévách a venách. Přítok krve do arterií lze zjistiti vzrůstem tlaku, zvaným tep (puls), jenž však v nejužších arteriích zcela přestává. Na místech, kde jsou arterie blízko pod povrchem, lze puls skrz kůži nahmatati. Studium pulsu má velký význam při zjišťování a posuzování nemocí. Vyšetřování pomocí prstů je podporováno přístroji, jež puls přímo registrují (sphygmograf). Zvýšení tlaku je spojeno s rozšířením arterií, jež vlnitě pokračuje. V orgánech projevuje se rozšíření arterií zvýšením objemu. Tento zjev lze studovat pomocí plethysmografu Ve venách je krevní oběh podporován ssací silou hrudníku. Hrudník tvoří uzavřený obal srdce a velkých cév, v němž panuje nižší tlak nežli ve vzduchu, jelikož plíce při vydechnutí se roztáhnou a působí tak částečně protitlak vzduchu Tento negativní tlak v hrudníku je příčinou nassátí (aspirace) krve z ven, ležících mimo thorax. Další podporou proudění krve v tenkostěnných venách je stahování okolních svalů pokaždé, stáhnou-li se okolní svaly a při tom tlačí na veny. Veny jsou opatřeny chlopněmi tak uspořádanými, že se v nich krev může pohybovat jen jedním směrem, a to k srdci. Svalová činnost žene tudíž krev do srdce. Rychlost k. o. je největší ve velkých cévách, jelikož je zde celkový průřez dráhy proudu nejmenší. Činí v tepně hlavy psa 200—350 mm ve vteřině. Ve vlasových cevách je několiksetkrát menší. Doba, již potřebuje krevní tělísko, aby proběhlo celou krevní drahou, odhaduje se u člověka as na 23 vt. Rozdělení krve v živém organismu velmi kolísá, jelikož šířka arterií je neobyčejně proměnlivá. Na mnohých orgánech lze pozorovat, že jsou v době činnosti bohatěji zásobeny krví nežli jindy. Rozdělení krve je řízeno hl. nervy. Krevní cevy, zvl. arterie, jsou totiž opatřeny prstencovitými hladkými svalovými vlákny (Q, arterie). Jejich sevřením stávají se cévy krevní užšími a obsáhnou méně krve, a naopak. Tyto svaly jsou ovládány vlastními nervy cévními, jejichž hl. centrum je ve

hlavě. — Nejdůležitější aparáty k vyšetřování pohybu krve jsou: kymografion (řec., zapisovatel vln), slouží k měření a k zaznamenávání tlaku, panujícího uvnitř krevních cev a jeho kolísání. Jedno rameno rtuťového manometru je spojeno s vnitřkem zvířecí krevní cevy, kdežto druhé, opatřené plovákem se zapisovacím hrotem, je položeno na rtuť. Stav plováku je zaznamenáván zapisovačem na kovovém válci, pravidelně se otáčejícím. Tyto záznamy se nazývají křivka krevního tlaku. Příloha představ. Ludwigův kymografion, první přístroj tohoto druhu. Byl později častokrát zlepšen; místo hod. stroje se používá elektr. pohonu, též forma registrujícího manometru byla pozměněna. Místo něho se používá nyní t. zv. tonografu, t. j. elastického zapisovače krevních vln, jehož předností je, že při rychlejších změnách krev. tlaku je mnohem spolehlivější. — I k měření krev. tlaku v lidských arteriích používá se Riva-Roccim sestrojeného sphygmomanometru. Kolem zápěstí se upevní široká tenkostěnná kaučuková trubice, manžeta, jež je vně potažena pevným, neohebným plátnem a dobře upevněna svěradlem. Manžeta se pak napumpuje vzduchem. Tím je vyvinován tlak na zápěstí, jehož výši udává rtuťový manometr. Vyhledává se tlak, za něhož není již možno zjistit puls v arteria radialis u kořene ruky, jenž odpovídá dosti přibližně krev. tlaku v arterii zápěstí. — Proudové hodiny byly sestaveny Ludwigem k měření rychlosti proudu krve. Proud krve je při tom zároveň změřen. Proudící krev vytlačuje totiž kapalinu známého obsahu, čímž lze stanoviti množství krve, protékající za minutu neb za vteřinu; porovnáním s průřezem vyšetřované krevní cevy vypočítá se rychlost proudění. — Sphygmograf (řec., zapisovač pulsu), slouží ke graf. znázornění pulsování arterií. Obdržíme tak křivku pulsu (sphygmogram), podle níž lze přesně studovat pohyb pulsu. Tato křivka tvoří vlnu, zaznamenávanou zapisovačem na pásu papíru, stejnoměrně se pohybujícím. Nejvíce se používá sphygmografu Dudgeonova, jenž se připevňuje na zápěstí svorníkem G, utaženým šroubovým svěrákem K, podle obr. 3. a. V obr. 3 b je systematicky nakresleno zapisovací zařízení sphygmografu, sestávající z podušky P, přitlačené na radiální arterii pérem F. Rozšiřující se arterie zdvihá podušku; tento pohyb směrem vzhůru je převeden pákami F_1 a F_2 na pohyb horizontální, čímž se pohybuje zapisovač s na papírové ploše A vpřed a vzad. Papírový pás A (obr. 3 a) je uváděn hodin. strojem do pravidelného pohybu, páka H slouží k zapojení a k vypojení tohoto pohybu. Jiná konstrukce sphygmografu je založena na principu přenosu vzduchu. Při tom je připevněn Mayerův bubnový přijimač, sestávající z kovové kapsle A (obr. 4 a), dole uzavřené gumovou membránou, pomocí držáku H a šroubu C, takovým způsobem na arterii, že na ní přiléhá knoflík K. Ten pak je přitlačován na arterii perem F, jež otáčením šroubu S_2 více či méně klesá. Roura R bubnového přijimače je spojena vzduchotěsnou trubkou R (obr. 4 b) s gum. membránou bubnového zapisovače. Rozšíří-li se arterie, vtlačí knoflík K pomocí kolíčku T tenkou kovovou deštičku m dovnitř bubnového přijimače. Tím se zatlačí vzduch do bubnového zapisovače (obr. 4. b), jeho gum. membrána se vyklene a tento pohyb se přenese na zapisovací páku H, jež zapisuje pohyb pulsu na buben kymografionu. Teď se používá místo registrace na papír fotograf. registrace stínu, zapisovací páky. Normální křivka pulsu znázorňuje (obr. 5) každý úder srdce kolmým počátečním vzestupem a pak pozvolnějším poklesem s malými zvýšeními. — Plethysmograf (řec. plethys, náplň) byl sestaven Fickem a Mossem k registrování kolísání obsahu krve v končetinách. Tato je za utěsnění gumou umístěna do ležící nádoby, podobné láhvi a naplněné vodou. Z této nádoby vede roura k registračnímu zařízení. Každým pulsem zvětší se obsah končetiny zesíleným přítokem arterielní krve; zapisovač aparátu zaznamenává tyto pulsovní změny objemu. Důležité je, že tento přístroj zaznamenává též pomalejší nebo rychlejší kolísání krevní náplně končetiny, podmíněné různými podmínkami, na př. činností mozkovou, v. přílohu.

Krevní plasma a serum. K. p. je tekutina, zbavená krvinek. V krvi, jejíž srážení bylo zamezeno ochlazením nebo jinak, klesnou krvinky ke dnu a nad nimi nahromadí se pl. jako jasná tekutina, světle žlutavá až jantarově žlutá. Obsahuje asi 90% vody, 7—8% bílkovin, něco málo močoviny, kreatinu a j. dusíkatých rozkladových produktů, cukr hroznový, tuk, lecithin, cholesterin a nerostné součásti. Vyteklá krev se brzy sráží a mění se v měkkou, červenou huspeninovitou hmotu, ježto fibrinogen, bílkovitá látka rozpuštěná v plasmě, změní se účinkem fermentu thrombinu ve fibrin, jenž se pak vyloučí. Po nějaké době se sraženina pevněji stáhne a tvoří

pak pevný, červený koláč krevní (placenta sanguinis), který se skládá z mikroskopicky jemných vláken fibrinu (vlákniny) a přimíšených krvinek. Nad ním je úplně čirá tekutina, serum. Zamícháme-li čerstvou krev dřevěnou hůlčičkou (defibrinace krve), vyloučí se fibrin v podobě dlouhých pružných vláken. Zbavíme-li je delším vymýváním rudých krvinek, zdají se bílá. Ferment trombin vzniká, přijde-li krev ve styk s cizími hmotami (při chorobně změněných stěnách cévních i v cevách) z trombogenu (neúčinná látka v krev. pl.), působením trombokinasy (látka, která vzniká z rozpadlých krevních destiček nebo ze zničených buněk rány), za přítomnosti rozpustných solí vápenatých. Lidská krev sráží se průměrně za 5 min. Srážení se krve se zdrží ochlazením nebo kysel. uhličitou. Z defibrinované krve získá se po usazení krvinek serum krevní, obsahující všechny látky plasmatu s výjimkou fibrinu. U lačných zvířat je zcela průhledné a většinou žlutavě zbarvené; delším zahřátím na 60° ztuhne, je pak v tenkých vrstvách téměř průhledné a užívá se ho jako živné půdy pro kultivaci bakterií. Serum četných zvířat má schopnost rozpouštěti krvinky jiných druhů zvířat (haemolysa). Proto nelze užíti cizí krve k transfusi. Haemolytický účinek sera se stupňuje nebo případně teprve vyvolá předchozím vstřiknutím cizích krvinek, čímž vzniknou haemolysiny. Důležitou součástí krve jsou jeho plyny, v podstatě je to kyslík, kys. uhličitá a něco málo dusíku. Poměr množství krve k váze těla je u člověka asi 1:13 (asi 5 kg krve při váze těla 65 kg). I veliké ztráty krve snáší organismus bez trvalých poruch, ježto je brzy nahradí.

Krevní sůl, žlutá a červená, kyanid železito- a železnato-draselný. ↷ soli železa.

Krevní zkouška, lid. název pro zkoumání krve.

Kreza Jakub, PhDr. (1648—1715), jesuita, prof. na univ. praž., později madridské, č. matematik. Zavedl používání algebry ve sfér. trigonometrii.

Krežma Franjo (1869—1881), chorv. hud. skladatel a virtuos na housle.

Krhanice, o. v Č., okr. Jílové, 1245 č. ob. Žul. lomy.

Krhov, o. na Mor., okr. Mor. Krumlov, 458 č. ob.

Krhová, o. na Mor., okr. Val. Meziříčí, 1696 č. ob.

Krhovice (Gurwitz), o. na Mor., okr. Znojmo, 757 n. ob.

Krch František Vladimír (1861—1905), č. spisovatel knih pro mládež a red. Malých novin.

Krch Hynek (1845—1919), prof. kreslení v Přerově, uměl. historik a kritik.

Krch Václav (* 1853), uč. soch. školy hořické a č. malíř. Napsal: Památky výtv. umění okr. hořického (1895).

Krch Vojtěch, ing. (* 1892), č. architekt a hl. redaktor čas. Architekt SIA. Z jeho návrhů provedeny: úř. budova čs. drah v Olomouci, tiskárna MNO. (spol. s ing. Zárubou-Pfeffermannem), četné domy soukromé.

Krchlebec Mikuláš, purkrabí zvíkovský, velitel předvoje panského vojska v bitvě u Lipan, který vylákal Tábory a Sirotky lstí z vozů, a jízda panská se jim vrhla v bok, čímž rozhodl bitvu ve prospěch vojsk panských.

Krchleby, o. v. Č., okr. Čáslav, 500 č. ob. Kostel sv. Václava z r. 1384; zámek.

Krchleby, o. v. Č., okr. Horš. Týn, 569 č. ob.

Krchleby, o. v Č., okr. Poděbrady, 858 č. ob.

Krchleby (Chirles), o. na Mor., okr. Zábřeh, 454 n. ob.

Kricman Lev Natanovič (* 1890), rus. komun. národohosp., autor řady odbor. spisů.

Kričovo, o. na Podk. R., okr. Tačovo, 1339 r. ob.

Krida, ↷ konkurs.

Krieck Ernst (* 1882), něm. hl. učitel v Mannheimu, zástupce filos. vychovatelství.

Kriehuber Josef (1801—1876), něm. malíř a litograf. Maloval krajinářské obrazy, hl. z Alp. Litogr. 7000 portretů.

Kriemhilda, rekyně v bájích o Nibelunzích.

Kriemhildina posice, za svět. války část t. zv. Hindenburgovy obranné čáry na západní frontě.

Kriket (criquet), angl. nár. hra v míč mezi dvěma stranami, obyč. o 11 hráčích, z nichž každá má své náčiní (wicket a bails). Strany hledí, aby míčem zasáhly nepřátelský wicket; obránci se snaží, aby míč paličkou (bat) daleko odrazili, aby mohl dříve, než zase přijde do hry, provésti co nejvíce běhů (runs) mezi wickety.

Kríkové (Creeks), indián. kmen Čokta-Muskogiů v Georgii, Alabamě a Tennessee.

Krim A., pseud. Em. Miřiovského.

Krim, ↷ Krym.

Kriminalista (z lat.), právník, zabývající se trestním právem.

Kriminalistika, nauka o prostředcích, sloužících k odhalení a zjištění spáchaných trestních činů, jakož i k vypátrání pachatele. — Zjištění trestného činu musí býti provedeno rychle a pečlivě,

aby bylo možno souditi z jednání na pachatele. Následuje bedlivé ohledání místa činu, nezanechal-li pachatel stop, otisků prstů a podobně. — Pronásledování uprchlých zločinců děje se pomocí telefonu, telegrafu, radia, denním tiskem a zatykači. Ke zjištění pachatelově užívalo se též dříve měření údů (⚲ anthropometrie), nyní však ustoupila tato metoda jednodušší a spolehlivější daktyloskopii (⚲). Otisky prstů zároveň s fotografiemi zločinců tvoří obsah zločineckého alba, jež si státy navzájem vyměňují.

Kriminalita (z lat.), pojem, v němž určitá skupina lidí, na př. příslušníci státu, přichází do konfliktu se zákony. Stupeň zločinnosti nějakého národa závisí především na tom, v jaké míře určité přirozené pudy a vášně lidské jsou trestními zákony omezovány. Dále je k. tím menší, čím více jsou předpisy trestních zákonů obsaženy v předpisech nábož., dobrovolně dodržovaných. Příčiny zločinnosti vyšetřuje kriminální sociologie. — Aby bylo možno srovnávati k. dvou národů, musí být především známo, jak jsou kvalifikovány spáchané činy podle trestních zákonů obou zemí; dále musí býti známa hranice věková, ve které podle zákonů je pachatel odpověden za trestný čin. K. menších skupin osob závisí vedle toho na stáří, pohlaví, povolání a stupni vzdělání většiny jejich členů; vedle toho přicházejí v úvahu i poměry přírodní, nejzávažnější jsou však zajisté poměry hospodářské a sociální (nouze, podvýživa, bytová krise, nezaměstnanost, postup techniky atd.).

Kriminální policie, část bezpečnostní policie. Úkolem k. p. je zjistiti původce zločinu. Jako výkonný orgán soudce a státního zástupce sbírá žalobní materiál k soudnímu přelíčení.

Kriminální politika, systém, podle něhož stát a společnost potírá, resp. by měl potírati zločin.

Krinagoras, řecký básník z Mitilény. Psal epigramy.

Krinickij Aleks. Ivanovič (* 1894), rus. komunistický politický činitel.

Krinickij Mark, vl. jm. M. V. Samygin (* 1874), real. spisovatel ruský.

Krinolína (z fr.), pův. látka ze žíní a proto tuhá. Přeneseně název žen. sukně. V užším slova smyslu široká kulatá sukně z doby rokoka, vyztužená kosticovými pruhy a pásy.

Kripner Rudolf C. (1858—1924), č. malíř-figuralista, restaurátor a kopista starých obrazů.

Krippner Pavel (1853—1926), řed. gymn. v Boskovicích, klasický filolog.

Kris, dýka Malajců s 30—40 cm dlouhou, hadovitě ohnutou čepelí a rukovětí dřevěnou nebo se sloní kostí.

Krise, náhlý úpadek hospodářského rozvoje (konjunktury), spojený se zničením hospodářských hodnot a váznutím oběhu zboží. Jednotlivé fáze probíhají takto: 1. deprese (pokles kapitál. investic, výroby a spotřeby železa, úrokové sazby); 2. počáteční vzestup (zastavení poklesu výroby a spotřeby železa, slabé zvýšení kapitál. investic); 3. další vzestup (značnější investice, zvl. akciové, spotřeba se blíží dřívějšímu maximu); 4. vrcholná konjunktura (stoupání úrokové sazby, předstižení spotřeby železa); 5. nedostatek kapitálu (obtížné opatření kapitálu, pokles stavebn. a spotřeby železa); 6. krise (úpadek úvěru, hromadné zastavování platů). Krise nastávají nedostatkem kapitálu a vedou k hospodářské panice. Podle původu se rozlišují krise agrární, spekulační (bursovní nebo obchodní), zakladatelské, peněžní (kapitálové). Na venek se projevují váznutím odběru, takže se mluví o odběrových krisích. Dochází k nim pravidelně vždy as po 10 letech. — V lékařství náhlý obrat v průběhu nemoci, který jest rozhodující.

Krissa, starožitné město ve staré Fokidě, jihozáp. od Delf. Vybíralo od delfských poutníků vysoké clo.

Krismanić Gideon (1817—1876), rak.-uh. gen., profesor strategie na vál. škole; jako náčelník operačního oddělení poslán 1866 Benedekovi, aby doplnil jeho nedostatek teoretických vědomostí; neosvědčil se však, brzdě Benedekův zdravý vojenský smysl vyhledáváním silných posic podle vzoru strategie XVIII. stol. Odvolán před bitvou u Hradce Králové spolu s Heniksteinem.

Kristan Etbin (* 1867), slovinský soc.-dem. politik a spisovatel, nyní v Americe. Napsal dramata: Volja (1902), Ljubislava (1907), Kata Branković (1910) a četné povídky.

Kristián, 1. K. I. starší, zakladatel rodu Anhalt-Bernburg, 1568—1630, bojoval za Jindřicha IV. ve Francii proti Lize; byl kalvínec. Následoval Bedřicha V. do Čech, ale po bitvě na Bílé hoře prchl do Dánska. — 2. K. mladší, vévoda brunšvický, (1599—1626), 1616 biskup halberstadtský. Když Bedřich Falcký ztratil Čechy, vstoupil do jeho služeb, byl roku 1622 u Höchstu poražen Tillym, začež byl propuštěn. Táhl s Mansfeldem do Alsaska a Saska, byl znovu poražen Til-

lym. Zůstal ve službách Mansfelda a bojoval za Kristiána IV. dánského.

Kristián, jméno dánských králů. K. I., (1426—1481), stal se 1448 král. v Dánsku, 1450 v Norsku, 1457 ve Švédsku. Založil univ. v Kodani. — K. II. (1481—1559), potlačil norské vzbouření, 1520 ve Švédsku, 1523 prchl do Holandska; když je chtěl opustit 1532, byl zajat. — K. III. (1503—1559), bojoval s Hansou a s protestant. knížaty s Karlem V. — K. IV. (1577—1648), králem od 1596; vedl se Švédskem dvě války bezúspěšně. Rovněž v třicetileté válce neměl štěstí. Byl dobrým panovníkem, snažil se o podporu řemesel a kolonisace, vystavěl mocné loďstvo, chtěl zrušiti poddanství, ale narazil u šlechty na odpor. — K. V. (1646—1699), od r. 1670 králem v Dánsku a Norsku, dobyl 1676 Oldenburska a Delmenhorstu a získal západoindické ostrovy Sv. Tomáše a Sv. Jana (1671, 1684). — K. VI. (1699—1746), králem od 1730, zavedl censuru, propagoval němectví a církevnictví. — K. VII., (1749—1808), od 1766 král, po celou vládu ve vleku svých milců a ministrů. — K. VIII. (1786—1848), od 1813 místodržitel v Norsku, 1814 provolán za krále Norska, musil se však poděkovati nátlakem Švédska, a zabýval se přírodovědeckými studiemi. 1839 nastoupil na trůn dánský, zastával politiku šlesvicko-holštýnskou, pročež se dostal do četných sporů. Těsně před smrtí chtěl vydati novou ústavu. — K. IX. (1818—1906), stal se 1852 vliv. velmocí následníkem Dán. svazu, 1853 dědič. princem. Pro Šlesvik-Holštýn vznikla německo-dán. válka, která vedla k omezení dánského panství. Byl panovníkem konservativním. Jeho děti byli: Bedřich VIII., manžel princezny Luisy Švédské, Jiří I. řecký, Valdemar, Alexandra, choť Eduarda VII. anglického, Dagmar, choť Alexandra III. ruského, Thyra a vévoda Arnošt August z Cumberlandu. — K. X., vnuk předešlého (* 26. IX. 1870 v Charlottenlundu), nastoupil r. 1912 po svém otci Bedřichu VIII., zastával ve svět. válce neutralitu, přiklonil se politikou k severním státům, vydal 1915 novou, demokratickou ústavu, 1916 prodal dánské Antilly USA., 1918 upravil poměr Dánska k Islandu, 1920 prosadil vstup Dánska do Svazu národů a lidovým hlasováním připojení sev. Šlesviku. Z manželství s Alexandrou z Mecklenburg-Schwerinu (* 24. XII. 1879), sestry býv. korunní princezny Cecilie, pocházejí synové: korunní princ Bedřich (* 11. III. 1899) a Knut (* 17. VII. 1900).

Kristián z Prachatic, ↷ Křišťan z Prachatic.

Kristiania, r. 1624—1924 jméno hl. m. Norska, ↷ Oslo.

Kristiánov (Christiansau), o. v Č., okr. Frýdlant, 532 ob.

Kristina, křesť. světice, patronka Bolseny a Benátek; podle legendy byla umučena svým otcem pro víru. Památka 24. července.

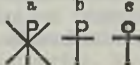
Kristina (1626—1689), švéd. královna, dcera Gustava Adolfa. Vládla špatně a více se věnovala podpoře umění. Zbavena vlády, odjela do Říma, kdež přestoupila na katolictví a založila Academii clementinu.

Kristinehamm, m. ve střed. Švédsku, 11.745 ob. Průmysl sirkový.

Kristinestad, příst. m. ve finském länu Wasa v Botnickém zálivu.

Kristus (pomazaný Páně) z Nazaretu, zakladatel křesť. náboženství. O jeho životě poučují evangelia, z nekřesťan. spisovatelů Josephus, Suetonius, Tacitus. Za rok narození možno pokládati 6 př. naším letopočtem, veřejné vystoupení Kristovo stalo se mezi 29—33 po Kr. Učil po 3 leta (podle protestantské teologie pouze 1 rok). Svým učením vzbudil nenávist mocných židovských stran farizeů a sadduceů. Když vystoupil jako proroky předpověděný Vykupitel, byl jat a 15. Nissanu ukřižován. Učení jeho podávají evangelia. — Životopisy napsal: Hase, Strauss, Keim, Renan, Beyschlag, Réville, Holtzmann, Schmidt, Bousset, Heitmüller, Wernle. S hlediska katolického napsali ž. K.: Schell, Belser, Reatz, Papini, Fouard, Hirsch. Skeptickou a radikální literaturu zastupují: Bauer Kalthoff, Drews (Die Christusmythe, Das Messiasgeheimnis in den Evangelien). Nové problémy existence Kristovy řeší Baldensperger. Různá hlediska podali: Weinel: J. im XIX. Jh. (1903), Pfannmüller: J. im Urteil der Jahrhunderte (1908), Kozák: Ježíš ve víře i skepsi naší doby (1928). — Postava Kr. stala se ve středověku vděčnou literární postavou, ať již v četných životopisech, duchovních básních n. dramatických výjevech. Poslední dílo básnické o Kristovi je Klopstockův Messias (1748—73). V nové době známe dosti pokusů uměleckého zpracování Kristova života, ale bez hlubšího vlivu.

Kristův monogram, zkratka jména Kristova: X (řecké ch), spojené s P (řecké r), P s příčným břevnem v podobě kříže, kříž s kruhem, řecká písmena A a Ω. Od XII. st. se objevují zkratky: XC, XPC, XPS, pak i IH, IHC, IHS. Poslední těšil se ve středověku veliké

Kristův monogram.

vážnosti a stal se odznakem řádu jesuitského. ☞ kříž.

Kristy, o. na Slov., okr. Sobrance, 417 ob. (351 čs.).

Kristýnová-Popelková Anna (1866--1928), č. spisovatelka a pracovnice v českém ženském hnutí.

Krišna, z pův. Kršná, Černý, inkarnace indického boha Višnu, jako osmé dítě Vasudeva a Devákí.

Krištof (Christophorus), křesť. světec, mučedník za Décia (251) v Lykii. Mnohokráte zobrazován ve výtvarném umění. Památka 25. VII.

Kriterium (řec.), znamení rozdílů dvou předmětů neb jejich vlastností; v logice: rozpoznání pravdy neb falše myšlenky, buď formou (formální kr.) neb obsahem (materielní kr.).

Kritias († 403), žák sofistů a Sókratův; pomáhal 411 př. Kr. povaliti tyranii.

Kriticismus (z řec.), filosofická, Kantem založená metoda, která zkoumá kriticky základy poznání.

Kritické dni v nemoci, ☞ krise.

Kritický, rozhodný, to buď: krisi označující, choulostivý, nebezpečný, nebo: na kritice založený; kritisovati, něco voliti předmětem kritiky.

Kritika (řec.), ohledání předmětu za účelem zkoušky neb posudku; umělecká kritika je posouzení výtvoru, vědecká stanovení pravidel práce. Nazývá se tak i možnost takového posouzení. Obecně možno říci, že se kritika vztahuje jen na nejvyšší pojmy lidských snah: vědu, umění, náboženství, mravnost. Filosofická kritika zkouší jev podle idee i formy, umělecká k. zabývá se buď vnitřním obsahem a hodnotou díla, neb i jeho formálním zpracováním; první nazývá se estetickou, druhá technickou. Mravní k. stanoví morální hodnotu smýšlení, slov i činů. — Historická k. zkouší pravdivost neb pravděpodobnost dokumentů a svědků. Postup její je následující: a) co se týče autora pramene zkoumá: 1. byl vypravěč svědkem? 2. Chtěl říci pravdu? 3. Mohl říci pravdu? 4. Jest to, co praví zpráva neb domněnka? 5. Možno výpověď zařaditi do soustavy podání věrohodných? — V ohledu k historickému faktu ptá se k.: Jest takový fakt možný: 1. v tehdejších poměrech? — 2. u tak a tak jednající osoby? — 3. podle známých přírodních zákonů? — Filologická k., která se leckde kryje s k. hist., zkouší písemné památky, aby stanovila správný text, neb aby našla text původní a ten odloučila od textů pozdějších neb porušených a konečně i pravost neb nepravost památky, při čemž používá metody při ohledání historického faktu.

Kritolaos, řec. peripatetik z Fasélidy v Lykii; byl členem poselstva, r. 156 př. Kr. Athéňany do Říma vyslaného, které mělo žádati Římany o prominutí peněžité pokuty. Při této příležitosti přišli Římané po prvé do styku s řec. filosofií.

Krivá, o. na Slov., okr. D. Kubín, 620 čs. ob.

Krivá, o. na Podk. Rusi, okr. Chust, 569 r. ob.

Kriváň Malý, nejvyšší hora v Malé Fatře, má dva vrcholy, 1669 a 1711 m vys.

Kriváň Velký, hora ve Vysokých Tatrách, z daleka viditelná a svojí nakřivlou formou nápadná, je nejzápadnější momutná stráž Tater i Slovenska. Je symbol slovenské svobody, opředený bájemi a pověstmi, opěvovaný básníky. Rozhled odtud s nadmořské výše 2496 m skoro na celé Tatry je velkolepý.

Krivé, o. na Podk. R., okr. Ťačovo, 1144 ob. (875 r.).

Krivenko Sergěj Nikol. (1847—1907), rus. novinář v letech 70.—80. v Otěčestv. zapiskach, v 90. v Rus. bogatstvě a j.

Krivec (rum. crivat), obávaný severovýchod. vítr v Rumunsku a sev. Bulharsku; přináší značné ochlazení a sněhovými vánicemi ruší dopravu.

Kriviany, o. na Slov., okr. Sabinov, 947 čs. ob.

Kriviči, starý slovanský kmen u pramenů Volhy, Dviny a Dněpru, obchodoval s Řeckem a Tureckem, splynul s Velkorusy.

Krivoj Rog (ukr. Krivij rig), okr. m. v Ukrajině, (1926) 31.194 obyv., bohatá ložiska železných rud (r. 1925 vytěženo 2,323.000 t, t. j. 74% veškeré ruské produkce), dále ložiska rud měděných, hnědouhelné a grafitové doly.

Krivoš Vladimír Ivanovič, rodem Slovák, ředitel sovět. stenograf. kanceláře v Leningradě.

Krivošein Alex. Vasilijevič (* 1858), rus. státník, hl. spolupracovník Stolypinovy agrární reformy; za svět. války hlavní zplnomocněnec Červeného kříže na západní frontě; později rádce Denikinův a Wrangelův.

Krivošein Grigorij Grig. ing. (* 1868), býv. prof. Nikolajevské inženýrské akademie v Leningradě, nyní přednáší jako host mostní a stav. mechaniku na č. vys. učení technickém v Praze.

Krivošije, krasové území v Dalmacii, okr. Dubrovník, na sev. od Boky Kotor.; přes přehojné srážky (4642 mm, srážkami nejbohatší místo v Evropě), chudé vodou a málo úrodné. Nejvyšší hora Orjen (1898 m). Srbské obyvatelstvo tohoto

kraje povstalo proti Rakousku r. 1869 a 1881.

Krivošťany, o. na Slov., okr. Michalovce, 415 ob.

Kríz, pseud. V. Mik. Kříže.

Krizman Hinko, JUDr. (* 1881), advok. ve Varaždíně, vůdce samost. demokr. strany srbské, poslanec a býv. ministr.

Krizman Tomislav (* 1882), jihoslov. malíř a grafik.

Krizmanić Ivan (1766—1852), chorvat. spisovatel a překladatel z angl., nár. pracovník a opat v Bistrici.

Križ Svätý ↘ Svätý Križ, o. na Slov.

Križanić Juraj (* asi 1618, † 1683), chorvatsko-ruský učenec, jeden z prvních panslavistů, r. 1659 dostal se do Ruska, r. 1661 byl vypověděn do Tobolsku v Sibiři, r. 1676 vrátil se do Moskvy. Hl. dílo Politika, které napsal za svého pobytu na Sibiři.

Križka Alex, prof. v Prešově, mladý slov. spisovatel, jenž upozorňoval na sebe hlavně za dob studijních a za svého pobytu v Paříži. Vydal sbírku novel Smutný chlapec (1928).

Križko Jaromír (* 1873), slov. inženýr a podnikatel.

Križko Miljutin (* 1871), slov. nár. a veřejný pracovník, statkář a senátor za stranu republikánskou.

Križko Pavel (1841—1902), m. archivář v Kremnici, slov. nár. a kult. pracovník, archeolog.

Križková-Kardossová Drahotína (* 1867), slov. vlastenka, za svět. války stíhaná pro velezradu, a spisovatelka. Sp.: Z dob utrpenia (1926). Matka slov. leg. Dušana Kardosse (↘).

Križová Ves, o. na Slov., okr. Kežmarok, 530 ob. (402 čs.).

Krječmař Mikuláš, PhDr. (* 1891), hor.-luž. spis., prof. na reálce v Praze, lektor luž.-srb. na Karlově univ. a něm. na vys. obch. škole v Praze, absolvent praž. škol, člen luž. Serbowky. Napsal řadu luž. statí do Čas. Mat. luž. v Budyšíně a Čes.-luž. Věstníku v Praze, vydal Ćišinského epos Nawoženja (Ženich) a chystá větší monografii o Ćišinském. Lit.: Páta, Zawod.

Krječmař Pavoł (* 1898 v Budyšíně), kde pracuje v luž. tiskárně Smoleřově. Horlivý nár. pracovník a veršovec. Vytiskl soubor svých reflex. a vlast. veršů ve sbírce Raj myslow, sonow, z łuž. honow (1929) s obrázky M. Nowaka a prologem B. Krawce. Samouk.

Krk (lat. collum), část těla mezi hlavou a hrudníkem, zvl. u obratlovců. Chybí u ryb, obojživelníků a j., někdy je velmi dlouhý (labuť, žirafa a j.). Jeho horní (u člověka zadní) část, týl (↘), obsahuje krční obratle, dolní (přední) část, hrdlo, jazylku, hrtan, štítnou žlázu, průdušnici atd., mimo to silné svaly a nervy, cévy krevní a mízní. — K., část smyčcových a drnkacích hud. nástrojů s hmatníkem a pražcem; jest připojen k ozvučné skříňce.

Krk (Veglia), jihoslov. ostrov v Adriatickém moři, 405 km², s 25.000 ob., živících se zemědělstvím a rybolovem. Hl. m. Krk, 1415 ob., známé lázně Baška.

Krka, řeka dalmatská, 75 km dl., teče od úpatí Monte Dinara jihozápad. v hlubokém korytu, má četné vodopády, využívané několika hydroelektrárnami.

Krkání, ↘ říhání.

Krkavec, ↘ havranovití.

Krkavice (Carotis), jsou hlavní dvě tepny krční, vedoucí krev k mozku. Jejich tep cítíme po obou stranách hrtanu

Krklec Gustav (*1899), jihosl. básník, taj. bělehr. bursy, národohosp. spisovat.

Krkonoše, jsou nejvyšší částí Sudet, zvedajících se po celé s.-v. hranici Čech a Moravy až k řece Odře. Samy K. vystupují od poměrně vysokého sedla Novosvětského (800 m) a končí se sedlem Žacléřským. Proto nejsnazší výstup na K. je od západu. Úchvatný je pohled na tyto hory s vrcholu Žalého u Vrchlabí. Nezjevují se před našima očima divoké velehorské scenerie, ale zříme vyšší a vyšší zkamenělé vlny s lesnatými stráněmi. Nejvýše se zvedá pohraniční vlna Slezského hřebenu, budovaného většinou ze žuly. Poněvadž obsahuje mnoho živce, snadno větrá a hřeben je oblý, někde šíří se i náhorní rovinky. Nad ním čnějí vrcholy, složené z tvrdších hornin porfyru, čediče a j. Žíly pegmatitu a aplitu zpevňují i žulu, proto tato místa větrají zvolněji, tvoříce shluky skalních trosek a turní. Malebného pohledu poskytují na př. turně Vysokého Kola neboli Velkého Šišáku (1507 m), jež se nazývají: Krakonošova kazatelna, Dívčí kameny a j. Rozsáhlejší náhorní rovinky se zovou na Krkonoších louky. Plazí se po nich kosodřevina, někde vzniklo rašeliniště. Do Německa spadá Slezský hřeben příkře, takže z Hiršberka poskytují Krkonoše velkolepějšího pohledu než z Čech. Na Labské louce odděluje se od hlavního krkonošského pně Český hřeben, složený z krystalických břidlic. Nad ním se kupovitě zvedá Kotel (1435 m) a dále na v. hřbet Krakonoše. Labe, vytékajíc ze Sedmidolí, žene se tu k Špindlerovu mlýnu. Za ním pnou se ostré Kozí hřbety a dále vystupuje Studničná hora (1555 m) se zahrádkou Krakonošovou. Za Obřím dolem zdvihá se skupina Sněžky.

Tato nejvyšší hora Čech (1603 m) je budována ze svoru a zdvihá se nad planinou Obří boudy 220 m. Také tvrdý svor odolává více povětrnostním vlivům, přece však je pod vrcholem Sněžky nakupeno plno suti. Známa jest povětrnostní stanice, připoutaná drátěnými lany k povrchu Sněžky. Sudety byly vyvrásněny v ranní době prvohorní, v tak zv. době cariscijského vrásnění. Též ledovce přispěly důkladně k dnešní podobě K. V nynějším Sedmidolí skvěly se dva nejdelší ledovce. Zvláště v otevřených ledovcových rozsedlinách byly skály rozrušovány mnohem více než na místech ledem pokrytých. Tak si vysvětlíme vznik kotlů. Horské podnebí krkonošské, symbolisované tak pěkně Krakonošem, neúrodná horská půda, působí na povahu i hospodářskou činnost obyvatelstva. Chudá políčka, lesy, pastviny nemohou dostatečně obživiti. Blízkost svatoňovské a dolnoslezské kamenouhelné pánve, levné pracovní síly a dřívější domácké tkalcovství podporovaly vzrůst rozsáhlého textilního průmyslu v krkonošském podhůří. Dostatek dřeva přispěl k rozkvětu sklářství a naleziště polodrahokamů k jich broušení. Turistický ruch, podporovaný dobře zřízenými cestami, jakož i zimní sporty, povznášejí horský kraj a poskytují lidu dalšího výdělku.

Krkoška Josef (* 1862), ředitel gymn. v Pelhřimově a čes. fysik. Předseda Osvětového sboru okr. v Pelhřimově.

Krleža Miroslav (* 1862), chorvatský dramatik a básník (drama Adam i Eva, Golgota).

Krlín Josef, PhDr. (* 1895), č. kat. novinář, red. L. Listů v Praze. Překládá z francouzštiny.

Krman Daniel (* 30. VIII. 1663 v Omšení, † 23. IX. 1740), slovenský spisovatel. Stud. gymnasium ve Vratislavi a teologii v Lipsku a Wittemberku. Byl pak rektorem v Ilavě, Mošovcích, Turé Louce a od r. 1690 působil jako kněz na Myjavě. Tam byl pronásledován, vězněn, ale uprchl do Německa a když dostal od císaře Leopolda zaručení svobody, vrátil se r. 1701 na Slovensko. Byl důvěrníkem Rákócziho, s jehož poselstvem šel r. 1708 k pruskému a švédskému králi a byl za to ze žilinské fary násilně vyhnán a usadil se na Myjavě. Ale i tam byl pronásledován. K. se sám odebral dobrovolně do Bratislavy k soudu, byl tam uvězněn, mučen a r. 1731 odsouzen k doživotnímu žaláři. Utrápen zemřel ve vězení. Byl to muž vysoce vzdělaný. Psal latinsky a česky církevní zpěvy, verše a písně, náboženské traktáty, výklady písma a dějiny církve. R. 1722 vydal bibli, 1704 Knihu života, 1734 Práci církevní, 1738 Dvojí katechismus. Významné jsou jeho latinské práce Rudimenta grammaticae slavicae a De Slavorum origine. Ve všech knihách vystupuje Krman jako uvědomělý Slovák.

Krmelín, o. na Mor., okr. Mor. Ostrava, 1077 č. ob.

Krmeš, o. na Slov., okr. Galanta, 393 čs. ob.

Krmivo domácích zvířat sestává z poživatin a pochutin. Vlastní poživatiny obsahují látky stravitelné, pochutiny, k nimž patří sůl a různé aromatické látky, nejsou vlastními živinami, ale nutným přídavkem krmiv, neboť dráždí zažívací žlázy a povzb. trávení. Množství a jakost podávaného krmiva určujeme v tak zvané krmné dávce a rozeznáváme tuto jako dávku záchovnou, to jest množství krmiva, které má za účel udržovati krmené zvíře ve stejné formě životní, a dávku vykrmující čili produktivní, při níž má se docíliti zvýšení činnosti svalové, větší dojivosti, ztučnění atd. V krmné dávce rozeznáváme: hlavní živinu objemovou na př. slámu, seno a jadrnou, skládající se hlavně z tluče zrní a luštěnin a doplňujeme ji specielními přídavky. Pro stavbu hmoty těla přicházejí v úvahu bílkoviny, neboť z nich je živá hmota z největší části složena. Bílkoviny jsou především stavebními živinami a nemohou býti nahrazeny ani tuky ani uhlohydráty, které dodávají zvířec. tělu životní energii. Důležitou jest i voda, kterou zvíře nezbytně potřebuje při všech přeměnách, jež živiny při trávení prodělávají. Nejpřirozenější krmivo jest zelená píce, která má výživ. hodnotu nestejnou podle druhu použité rostliny i půdy a poměrů, za nichž pícní rostlina vyrostla. Bohatá půda a vlhčí hlína přináší píci hodnotnější a čím je tato mladší, tím bohatší na živiny a stravitelnější. Jeteliny jsou cennější než traviny. Vikev zelená obsahuje vysoké proc. bílkovin, kukuřice zelená je chudší na bílkoviny a hodí se pro dojnice. Listy a odkrojky cukrovky, buráku, dále řezané stonky kukuřice, slunečnice, topinamburu, v nouzi i bramborové natě nakládají se do zákysu (siláž). Objemová píce, seno, sláma, ouhrabky mají cenu nejen jako krmivo, ale i tím, že plní žaludek. Nejlepším krmivem jest dobře sušené seno luční, dále jetelové a luštěninové. Sláma jařin jest výživnější než sláma ozimů. Důležitým krmivem jsou brambory, různé druhy řep, mrkví a zelin. Jadrné krmivo dává obilí a luštěniny. Ovsem se krmí koně,

telata, plemen. dobytek, přikrmují ovce. Hovězímu dobytku se podává v tluči. Ječmen se hodí pro výkrm hovězího dobytka, kukuřice pro všechen dobytek při výkrmu a hrách a boby vodou nabobtnalé pro tažná zvířata a na žíru. Z průmyslových odpadků nejrozšíř. krmivem jsou cukrovar. řízky sladké, kyselé i sušené, dále melasa, otruby, výpalky z lihovarů, mláto, sladové květ, pokrutiny a rybí moučka. Mnohá krmiva se ještě zvlášť uprav. pařením horkou vodou, aby se stala chutnějšími a stravitelnějšími.

Krn, horský masiv v Alpách, 2245 m vysoký.

Krná, o. na Slov., okr. Lučenec, 445 čs. ob.

Krnarulić Brno (1520—1572), chorvat. básník, vojvoda chorv. jezdců ve službách benátských. Spisy: Smrt Pirama i Tizbe (1586 vyd.) a Vazetje Sigeta Grada (1584 vyd.).

Krnča, o. na Slov., okr. Topolčany, 878 čs. ob.

Krnic Ivan, JUDr. (* 1878), chorv. básník a politik, 1918 posl. a pozd. ministr agr. reform. Píše novely i dramata pod pseud. Mihael Gorski.

Krnka Karel (* 6. IV. 1858, † 25. II. 1926), syn Silvestra K., čes. zbrojní inž. Studoval v Praze, Vídni a Petrohradě, spolupracoval s otcem na jeho puškách, jejichž konstrukci a nabíjení (zrychliče střelby) zdokonalil. Vstoupil do rak.-uh. arm. a stal se poručíkem 36. p. pl. v Ml. Boleslavi. Tam zdokon. rak. werndlovku přívěs. zásobníkem a účastnil se 1885—7 soutěže s Mannlicherem o vzor opakovačky pro rak.-uh. arm. Ježto jeho zbraň nebyla přijata, odmítl stolici na voj. akademii ve Vídeňském Novém Městě a vystoupil z arm. R. 1889 se stal inženýrem v angl. zbrojovce The Gatling Gun Works v Birminghamu, kde m. j. sestrojil též závěr s křídlatou hlavou, dnes obecně užívaný. R. 1891 vystavoval na Jubilejní výstavě svoje vynálezy, též poloautomatickou pistoli. Pokoušev se marně založ. v Čechách zbrojovku, odešel do Švýcar, kde s Heblerem řešil teoreticky různé balistické problémy. R. 1898 se stal ředitelem fy Roth (ve Vídni, pak v Bratislavě), kde sestrojil různé opakovací pistole a vynalezl střelu rýžkovou s maximální dosud počáteční rychlostí 1200 m/sec. Jeho pistole M/7 zavedena v rak.-uh. arm. R. 1908 ředitelem továrny v Hirtenbergu, kde sestrojil lehký kulomet (zkoušen pak též v čs. arm.) a různé lovecké zbraně. Po převratu ve vlasti. Sp.: Das Zukunftsgewehr (1882), Die prinzipiellen Eigenschaften der automatischen Feuerwaffen (1902).

Krnka Silvestr (* 31. XII. 1825, † 4. I. 1902), čes. puškař a zbrojní technik. Vyučiv se u Nowotného, kde pracoval do r. 1848, stal se městským puškařem ve Volyni, 1849 nabídl svůj model zadovky rak. voj. správě, která jí však nezavedla. Od r. 1854 plukovním puškařem u 10. hulánského pluku; propagoval své vynálezy v brožurách: Krnkas Schnellschußbüchse a Der Kürassreißer u. das explodierende Geschoß. Soutěžil 1867 novým vzorem své zadovky, neměl však v rak. arm. štěstí; jeho zbraň zavedena však na Černé Hoře, v Rusku a Rumunsku a K., vystoupiv z armády, věnoval se výrobě těchto pušek, nejprve ve Vídni, pak v Michli, kde zařídil malou továrnu. Sestrojil přívěsný zásobník (zrychlič střelby), zdokonalil závěr a 1885 sestrojil spolu s Karlem K. (☞) opakovačku na 6—20 nábojů. Mimo to konstruoval lehkou pouliční dráhu, kterou předváděl na Národopisné výstavě r. 1895.

Krno Ivan, JUDr. (* 1891), leg. rada ve Spol. národů v Ženevě, zást. ČSR. v reparační komisi.

Krno Ján, JUDr. (1862—1926), president not. komory v Bratislavě. Význ. předpřevratový národní pracovník slov. a organisátor veřejného notářství na Slovensku.

Krno Miloš (1869—1917), slov. politik v Novém Sadu, vydav. Dolnozemského Slováka. Za války pronásledován.

Krno Vladimír, JUDr. (* 1874), starosta města Bratislavy a advokát. Patřil ke generaci Hlasistů.

Krnov (Jägerndorf), okr. m. ve Slezsku, 21.129 ob. (1062 č.). Konvent minoritský s knihovnou, poutnický kostel Burgberg, divadlo, museum, voj. posádka. Četný průmysl, hl. textilní. — Býv. hl. město knížetství Krnovského, udělené Lichtensteinovi po bitvě na Bílé hoře.

Krnsko, o. v Č., okr. Ml. Boleslav, 650 č. ob. Zámek a kostel pod sv. Jiřím; výr. hasičské výzbroje, dětských hraček. Jeden z největších železn. mostů v republice.

Krobatin Alexander, Freiherr von (* 1849 v Olomouci), rak. polní maršálek. r. 1912—17 byl minist. vojenství, r. 1914 převzal velení 4. armády na vých. frontě, později byl vrchním velitelem v Korutanech, r. 1917 stal se polním maršálkem.

Krobia, m. v Poznaňsku v Polsku, okr. Gostyn, (1921) 2285 ob.; kostel (z r. 1140), klášter a mlýny.

Krobošt Jan (* 1863 v Strakonicích), č.-am. žurnalista, redaktor N.-Y. Listů; vystěhoval se r. 1881 do USA., vyučil se sazečství v N. Yorku a později dostal se

do redakce. Je všestranně činným v čes. společnosti.

Krocan, ↗ Meleagris gallopavo.

Krocín, barvivo šafránu, z něhož lze k. získati jako červenou, amorfní hmotu, která, rozetřena, dává žlutý prášek. ↗ šafrán.

Krocín (Krocínovský) Matěj (1583—1648), č. ev. spisovatel, zemřel v Sasku.

Krocinovský M., pseud. Mat. Krocina.

Kročehlavy, o. v Č., okr. Kladno, 10.829 ob. (10.225 č.). Voj. posádka. Pivovar se sladovnou, tov. poživatin Kalabria tov. dětsk. vozíků, mýdla, uměl. květin; lomy opuky a čediče.

Krofta Alois (* 1888), architekt a stavitel v Praze. Provedl četné význ. stavby v Praze, hl. Petschkův palác, hotel Splendid, palác Pražsko-železář. spol. Vítkovických závodů.

Krofta Antonín (*1862), propagátor přír léčby a vydavatel Přírodního lékaře. Sp.: Oční diagnosa, Lehké těhotenství a lehký porod, a j.

Krofta Kamil, PhDr. (* 1876), vyslanec a zplnomocněný ministr, č. historik. Od r. 1911 prof. dějin na univ. Karlově. R. 1919 jmenován vyslancem ve Vídni a r. 1925 v Berlíně. Vědecky činným hl. v oboru českých dějin náboženských.

Krofta Richard, JUDr. (* 1873), vrchní ředitel spořitelny m. Plzně, president měšť. pivovaru a od r. 1926 předseda Svazu čsl. spořitelen. Význ. pracovník hopodářský na Plzeňsku.

Krofta Václav (* 1875), český básník a kult. pracovník. Autor četných epigramů.

Krofta Václav K. (* 1896), čes. spisovatel. Sp.: Zaslíbená země (1915), Podsvětí (1924), Vyznavači slunce (1914), Zahrada usmíření (1925), Žaláře otevřené (1927) a j.

Kroha Jiří, arch. (* 1893), prof. architektury na čes. technice v Brně a propagátor moderních směrů v č. architektuře. Z jeho projektů: Železobetonový most v Kralupech, okr. nem. pojišťovna v Ml. Boleslavi a j.

Krohn Ilmari Henrik Reinhold (* 1867 v Helsinkách), bratr K. L., finský hudební teoretik a skladatel; zabývá se hlavně lidovou písní.

Krohn Julius Leopold Frederik (* 1835 ve Wiborgu, † 1888), finský lit. historik a básník, profesor (od r. 1885) v Helsinkách, založil novodobé výzkumy o Kalevale a pokusil se s A. Boreniem a A. R. Niemim určiti původní podobu run. Jako básník psal pod pseud. Suonio.

Krohn Kaarle Leopold (* 1863 v Helsinkách), syn a žák předešlého, finský etnograf, rozšířil a vydal nedokončené spisy svého otce. Od r. 1901 vydává s E. N. Setäläem a Yrjö Wichmannem něm. časopis Finnisch-ugrische Forschungen a od r. 1907 serie internacionálních národopisných výzkumů: F. F. Communications.

Kröhn August Heřman (1805—1877), arcidiakon ve Wojerecích v prus. Hor. Luž. Rozený Němec, ale mezi Lužičany se naučil luž. a napsal řadu luž. příležitostných zpěvů. V r. 1865 vydal něm. biřmovací listy s luž. textem. R. 1857 vytiskl lat. ódu na počest luž. básníka O. Zejleřa.

Krohne Rudolf (* 1876), něm. státník, od r. 1925—1927 byl říš. minist. dopravy.

Kröhnkit, nerost, vodnatý síran měďnato-sodný, modrý, vláknitý a stébelnatý, zřídka v sloupcovitých jednoklonných krystalech.

Kröcher Jordan von (1846—1918), prus. politik, r. 1898—1912 předsedou poslanec sněmovny německé.

Kroiher Frant. J. (* 1871), děkan v Ledenicích, člen revoluč. N. S. a nyní senátor za stranu republikánskou. Místopředseda Ústř. jednoty hosp. družstev a zakladatel četných Raiffeisenek. Spoluzakladatel Zem. jednoty kat. duchovenstva.

Kroiseios, zlatá mince lydického krále Kroisa (561—546 př. Kr.), asi 8 g těžká.

Kroisos, poslední lydský král; nastoupil r. 563 př. Kr., dobyl Efesu, donutil ostatní maloasijské Řeky k odvádění poplatků a rozšířil své panství až po Halys. Jeho poklady v hl. m. Sardech staly se příslovečnými. Proti nebezpečnému Kyrovi spojil se Kroisos s babylonským Nabunaidem a egyptským Amarisem a bojoval r. 547 nerozhodně u Pterie; konečně zvítězil Kyros. K. byl zajat a sloužil pak Kyrovi a později jeho synu Kambysovi jako rádce.

Kroj (franc. costume), obyčejný, pravidelně v různých dějinných údobích, zemích i stavech obvykle nošený oděv, přizpůsobený mravům i obyčejům, zejména ve způsobu obleku i ozdob těla podle formy, barvy i látky. K. každého národa upraven jest podle podnebí, charakteru i způsobu života i plodnosti půdy, chovem dobytka a j. (Tetování, ozdobov. peřím u Indiánů, kožemi ulovených zvířat jako u starých Germánů, plátěné i bavlněné látky Egypťanů, ztrnulé hedvábné i vlněné látky orientálců, měkké vlněné látky Řeků; římská toga, odpovídající snaze po důstojenství a vážnosti.) Byl tedy k. původně národním krojem potud, pokud se činil rozdíl mezi plemeny a národnostmi, až římská světovláda udávala již jakýsi směr i způsob úboru, všem civilisovaným národům na východě i na západě. Tím způsobem stal se římský

úbor již vzorem. Pádem vých.-římské říše zvítězil vliv Byzancie a římský úbor podlehl již vlivům východním. Teprve za válek křižáckých vzhledem k neustálým vzájemným stykům záp. i vých. zemí mizel ponenáhlu rozdíl. Pouze v Německu, Holandsku a Španělsku podrželi si jakýsi svéráz. Zvláštní výraz k. ve středověku jevily zejména typy v Burgundsku. Od XVI. stol. převládal opět typ španělský, který však zejména v Anglii a Francii doznal vážných změn. Teprve za časů Ludvíka XIV. nastala zcela nová epocha a od té doby franc. k. jest jaksi směrodatným pro všechny civilisované národy. Na venkově domácí neb národní k. historický zachovaly dnes pouze jisté druhy zaměstnání, na př. rybáři, myslivci, horníci v Evropě, a ve východ. části Asie téměř všechny kmeny podržely svůj k., ač i dnes do všech vrstev obyvatelstva vniká t. zv. evropská móda. — O našich krojích ☞ ČSR., sv. IV., str. 271 a d.

Krok, podle pověsti věhlasný muž, který po Samovi spravoval zemi českou, maje sídlo na Vyšehradě. Jemu se též připisuje založení slavné školy v Budči. K. zůstavil tři dcery: Kazi, Tetu a Libuši.

Krok vojenský (×) je buď obyčejný (délka u nás 75 cm, rychlost 116 × za min.), nebo zrychlený (více než 116 × za min.), nebo parádní (obřadní, při přehlídkách, výměně stráží a p.). Při pochodování je pravidlem k. stejný (na stejnou nohu); při přechodech po různých výpomocných mostech se zrušuje (t. j. každý našlapuje, jak se mu hodí). V jiných zemích je délka k. jiná.

Krok, časopis, redigovaný J. Sv. Preslem v l. 1821—1840, orgán vědecké školy Jungmannovy.

Krok Slavomír, Dr., pseud. Mir. Tyrše.

Krokant (fr. croquant [krokan]), cukerným roztokem na hnědo zabarvená směs rozmělněných mandlí a ořechů (vlaských a lískových).

Kroket (angl. croquet [croke]), hra na 37×28 m velkém rovném trávníku. Úkolem hráčů (až 8) jest prohnati dřevěné koule velikosti čínského pomeranče řadou 30 cm vysokých bran.

Krokety, kusy bramborové kaše, upečené v másle.

Krokev, odb. název pro součást krovu. Jest to trám ve směru sklonu střechy, nesoucí na př. latě, prkna k upevnění krytiny atd.

Kroki (kroquis, fr. croquis [kroki]), náčrtek, skizza, rychle, obyčejnými měřicími přístroji zhotovený, měřítku pouze přibližně odpovídající náčrtek nějaké krajiny. Ve vojenství jako příležitostná kresba připojuje se kroki k různým zprávám o bitvách, situaci, výzvědách a pod.

Krokodil, rus. bolšev. satirist. týdeník, vydávaný Raboč. gazetou od r. 1922.

Krokodilové (Crocodilia, Loricata), jsou podtřídou plazů. Tělo protáhlé, širší než vyšší, hlava nízká, plochá, tlama prodloužená, hluboce rozeklaná, nerovné čelisti, krk krátký, ocas delší těla, silně se strany sploštělý, kt. zastává funkci vesla. Krátké nohy, chodidla dobře vyvinutá, přední nohy s pěti úplně volnými prsty, zadní se čtyřmi prsty, zpola neb úplně spojenými plovacími blanami, vnitřní tři prsty mají drápy. Oči se svislou štěrbinovitou zornicí. Ušní otvory se uzavírají kožním záhybem. Stejně uzavírají se půlměsíčité nozdry, umístěné až na konci hořejší čelisti stisknutím nadurelých okrajů. Kosti lebečné srůstají pevně s kůží. Na hlavě kůže je pouze v týle rozdělena ve štítky. Přední kost čelní a velká slzní kost ohraničují důlek oční. Patro uzavřené, kostnaté, vpředu široké, ploché. Zuby jsou kuželovité, slabě nazad zahnuté, v čelistech vklíněné. Pod každým zubem je v čelisti zub náhradní, který dorůstá v případě ztráty horního Páteř je z 9 obratlů krčních, 12—13 hrudních, 2—4 bederních, 2—3 křížových a 34—42 ocasních. 12—13 párů žeber. Malá dutina lebeční upomíná na lebku ptačí. Jazyk krátký, plochý. Po stranách kloaky žlázy, vylučující látku, páchnoucí pižmem. Podobné žlázy v ústech. Známo je 21 druhů krokodilů. Rozšířeni jsou po celé zemi, mimo Evropu. Živí se všemi obratlovci, bezobratlými, jako raky a měkkýši. Pro lepší trávení polykají kameny. Vejce jsou velikosti husích, s vápenitou lesklou skořápkou. Samička jich snáší 20—100 do malé jamky v písku neb v bahně Po vylíhnutí spěchají hned k vodě. Pohlavně dospívají asi po 8 letech. Dožívají se několikerého věku lidského. Nejznámější jsou: rod gavialů (Gavialis Gm.), má v hořejší čelisti na každé straně vpředu 3 mezery mezi zuby. Jediným druhem je gavial indický (Gavialis gangeticus Gm., v Indii zv. gharial), považovaný Indy za posvátné zvíře. Krokodil (Crocodilus Laur.), rod, vyznačující se dvěma hlubokými jamkami vpředu nahoře na mezičelisti, do nichž zapadají dva dolejší přední zuby a po straně každé hořejší čelisti mezera pro čtvrtý zub dolejší čelisti. Krokodil štítnatý (Crocodilus cataphractus Cuv.) má dlouhý, zašpičatělý čenich, připomíná gaviala. Krokodil dlouhohlavý (Crocodilus americanus Laur.). Krokodil prostřední (Cr. intermedius Gravez). Kroko-

dil nilský (Cr. niloticus Laur.), dosahuje prý až 10 m délky. V Egyptě je dnes již vyhuben. Krokodil v Egyptě pokládán byl za posvátné zvíře. Krokodil ceylonský (Cr. porosus Schn.) je velmi rozšířen. Krokodil bahenní (Cr. palustris Less.) měří jen asi 3—4 m. Je hojný v Indii. Krokodil čelnatý (Osteolaemus tetraspis Cope). Od pravých krokodilů liší se kostěnou přehrádkou mezi nozdrami, jež dělí dutinu nosní ve dvě části. Rod aligátorů (Alligator Cuv.) má v hořejší čelisti dvě jamky pro čtvrtý dolní zub. Zubů v každé čelisti nejméně 17. V Jang-tse-kiangu žije 2 m dlouhý aligátor čínský (All. simensis Fauv.); aligátor štikohlavý (All. mississippensis Daud.) dosahuje délky až 4½ m. Žije v jihovýchodní části USA. — Kajmani (Caiman Spix.) je též rod krokodilů (Crocodilia). Od aligátora liší se tím, že nemá kostěné nosní přepážky. Mimo to má vedle hřbetního krunýře též břišní. Známe pět druhů ze Střední a Jižní Ameriky. Kajman černý (Caiman niger Spix.) náleží mezi kajmany brejlové. Značné velikosti. Žije v tropické Již. Americe. Caiman palpebrosus Cuv. je jen asi 1½ m dlouhý. Žije v Guayaně a Brasilii. Kajman šironosý, žakaré (Caiman latirostris Daud.) a kajman brejlový (Caiman sclerops Schn.), prvý dorůstá až 3.50 m, druhý 2.80 m délky. Barva obou na hřbetě je olivová s černými skvrnami.

Krokoměr, přístroj k měření počtu kroků. Vynalozl Payne (1831). Skládá se z hodinkového pouzdra s pákou, která se při každém kroku zvedne a posune kolečko na ciferníku o jeden zub.

z Krokova Matouš, mistr a doktor teologie na univ. pražské, od 1368 probošt koleje Karlovy. Zemřel jako biskup vormský 1409. Podporoval horlivě snahy reformační.

Krokovati (franc.), kresliti kroki (Q).

Krokvice, nejstarší přístroj k určení směru vodorovného. Jest to trojúhelníková konstrukce s olovnicí zavěšenou ve vrcholu. Používáno na stavbách jako zednická kr.; dnes nahrazena vodováhou (libellou). K. hornická (sklonoměr) opatř. krom uved. úhloměrem a busolou.

Krokydolith, nerost skupiny amfibolu; jemně rozptýlený krokydolith jest příčinou modré barvy safírového křemene od Gollingu v Salzburku. Metamorfosou křemene po krokydolithu jest ozdobný kámen tygří oko z jižní Afriky.

Krolevec, m. v Ukrajině na železniční trati Moskva—Kijev—Voroněž. 12.000 ob

Królewska Huta (Königshütte), polské průmyslové m. v Horním Slezsku, (1919) 74.811 ob. Železné hutě a kamenouh. doly.

Królikowski Dionizy, redaktor Gazety Poznańské a polský moderní spisovatel. Přeložil Zeyera.

Królikowski Stefan, Dr. ing. (* 1895), pol. zeměd. ekonom a odb. přednosta v min. zem. Sp.: W Czechach niepodległych, Udział rolnictwa v majętku narod. Królestwa Polskiego a j.

Václav Krolmus.

Krolmus (Grolmus) Václav (1787—1861), č. archeolog a národopisec, buditel ze školy Jungmannovy, autor Staročeských pověstí, zpěvu, her atd. (1845—57).

Krombholz Vinc., MUDr. (1782—1843) vlastenecký lékař český, profesor fysiologie na univers. pražské od 1836, zakladatel (1833) nadace pro chudé nemocné posluchače vys. škol pražských a nadace pro zdokonalení v lékařství. Zabýval se též studiem hub. Napsal četné vědecké spisy.

Kromer Marcin (1512—1589), polský biskup, humanista a politik, důvěrník Zikmunda II.

Kroměříž, okr. m. na Mor., 18.583 obyv Posádkové a brigádní velitelství, okresní úřady, uč. ústav, gymn. a reálka, arcib seminář a dívčí klášt. gymnasium; odb školy. Měst. divadlo, museum; zemský léč. ústav pro choromyslné. Elektr., plyn., cukrovar, pivovar, různé menší továrny. Palác olom. arcibisk. v it. slohu, s obrazárnou, archivem a nádh. parkem. — Od XIII. st. bisk. residence, 1290 povýš. na město. V paláci arcib. se konalo od 22. XI 1848—7. III. 1849 zasedání rak. říš. sněmu, t. zv. kroměřížského (Q). Od r. 1871 má m. vlastní statut. — Polit. okr. K.: 447 km² s 66.744 ob.

Kroměřížský, pseud. B. Rybky.

Kroměřížský sněm (22. XI. 1848 až 7. III. 1849) byl pokračováním ústavodárného sněmu vídeňského, přerušeného v říjnu 1848 pouličními bouřemi. Na přání čes. poslanců byl ústavodárný sněm přeložen do Kroměříže. Zde rozvinul se boj o novou říš. ústavu. Čechové si přáli, aby se jednotlivým zem. skupinám zajistilo samostatné zákonodárství ve věcech vnitřních a sněmu říš. ponechaly jen společné záležitosti; v ústavním výboru měl však převahu směr centralistický, který zavrhoval zem. skupiny a téměř všechny obory zákonodárství přikazoval sněmu říš. A hned na počátku objevil se příkrý rozpor mezi sněmovní

většinou a vládou při rokování o zákl. právech občanských. Když po skvělé řeči Riegrově byl pojat do ústavy článek, že všechna moc vychází z lidu, počala se vláda sněmovního jednání straniti a pracovati na ústavě podle svého plánu. Po vítězství v Uhrách byla tato t. zv. březnová ústava (z 4. března) oktrojována a sněm k. 7. III. 1849 rozpuštěn.

Kroměšín z Březovic Jakub, hejtman Sirotků. Zúčastnil se několika tažení do Míšně a do Slezska. Byl po Prokopovi Velkém prvním vůdcem vojsk.

Krommer František (1760—1831), český hud. skladatel a varhaník, dvorní kapelník komor. hudby ve Vídni. Složil mnoho komorních a církevních skladeb.

Krompach (Krombach), o. v Č., okr. Něm. Jablonné, 1255 ob. (20 č.). Zámek; strojní tkalc. Pohraniční finanční stráž

Krompachy, o. na východ. Slov., (1921) 5575 slov. a něm. ob., u Hernadu; měly do nedávna veliké železárny.

Kronawetter Ferdinand, JUDr. (* 1838 ve Vídni, † 1913), rak. politik, r. 1873 zvolen do říšské rady jako zástupce demokratického směru, bojoval proti německé liberální straně, později též proti klerikálům a antisemitům.

Kronbauer Rudolf Jaroslav, JUDr. (1864—1915), č. spisovatel, redaktor Hlasu Národa a později konc. úř. zem. fin. ředitelství, organisátor č. spisovatelů a činovník Máje. Napsal mnoho povídek, románů a statí; největší pozornost vzbudily jeho novely Z posledních stanic, líčící život v blázinci, v porodnici a nalezinci (1889—90) a jeho román Řina (1902) Napsal četné feuilletony ze součas. uměl. a divad. života, různé liter. vzpomínky, črty o novinářích (Sedmá velmoc). Byl velmi plodným a populárním literátem, jehož spisy i dnes se těší značné oblibě.

Kronbaurová Jarmila (* 11. VIII. 1895), česká herečka (dcera spis. J. R. Kr.), od r. 1913 předním členem činohry Nár. divadla v Praze.

Kronberg (kronberj) Julius (1850—1921), švédský malíř, známý svými biblickými, mytologickými a dějinnými obrazy jako vynikající kolorista.

Kronborg, pevnost a hrad u Helsingöru na dánském ostrově Seelandu; vystavěn r. 1574—85; dějiště pověsti o Hamletovi, podle pověsti rovněž sídlo ducha Holger Danske, ochránce Dánska.

Krondl Antonín (* 1851), č. těsnopisec, zemský inspektor v Brně. Vydal četné těsnopisné příručky a propagoval zavedení všeslov. těsnopisecké soustavy.

Krondl Josef (1854—1903), č. těsnopisec, řed. těsnop. kanceláře č. sněmu v Praze a výborný praktik. Redaktor Těsnopis. Listů od 1889.

Krondorf, o. v Č., okr. Kadaň, 294 n. ob. Známé klim. lázně a léč. místo. Minerální vody (kyselka K.).

Kronecker Leopold (1823—1891), něm. matematik; r. 1860 člen Berlínské akademie věd, r. 1883 prof. univ. v Berlíně; zasloužil se o rozšíření a systematisování algebry (Grundzüge einer rein arithmetischen Theorie d. algebr. Grössen, 1882).

Krones Franz Xaver, rytíř z Marchlandu (1835—1902), rak. dějepisec; r. 1857 stal se profesorem na právnické akademii v Košicích, r. 1861 na gymn. v Št. Hradci, r. 1865 na universitě tamtéž; psal o dějinách Rakouska.

Krones Therese (1801—1830), rakouská divad. herečka; vynikla ve veselohrách a lidových hrách; byla též dramatickou spisovatelkou.

Kronika, vypsání hist. i mytolog. událostí podle postupu chronologického. K. je první stupeň souvislé historické práce. Bylo jí užíváno ve středověku a počátkem novověku. (Kosmas, Hájek z Libočan.) Dnes se k. nazývají populární díla dějepisná.

Kronika, pokrokový měsíčník, vydáv. K. St. Sokolem od r. 1901; měl velký význam v pokrokovém hnutí tehdejší doby.

Kronika moravsko-slezská, lidový list, vyd. r. 1890 nakl. R. Prombergra v Olomouci.

Kronika Trojánská, středověké zpracování antických mytů o trojské válce. (Quido da Colomna 1287, Bénoit de Sainte More XII. st.) — Staročeské zpracování jest volné ze XIV. st. a přesný překlad Quidona z roku 1411. Vyšla tiskem jako první český tisk v Plzni 1468. Přesný přetisk vydal 1918 péčí spolku Typografia A. Dolenský.

Kronikář, spisovatel kroniky.

Krönlein Rudolf Ulrich (1847—1910), švýcarský chirurg.

Kronos, staořec. bůh počasí a žní, podle pověsti syn Uranův a Gaiin, nejmladší z Titanů; vykleštil svého otce, zmocnil se j. panství a zasnoubil se se svou sestrou Rheou. Jelikož podle věštby své matky měl býti svržen jedním ze svých synů, polknul je všechny hned po narození mimo Dia (Rhea dala mu místo něho kámen). Zeus donutil ho později děti opět vyplivnouti a svrhl ho spolu s ostatními Titany do Tartaru. Představoval se jako stařec se srpem. Římané ztotožňovali ho se Saturnem.

Kronsdorf, o. ve Slezsku, okr. Krnov, 1001 ob.

Kronstadt, m. v Rumunsku, ↷ Brašov.

Kronštadt, pevnost, vál. přístav a m. v rus. gub. Leningrad, (1926) 21,243 (1897: 59.539) ob., na jižním cípu ostr. Kotlinu (15 km²), ve Finském zálivu, až po vybudování 27 km dlouhého průplavu (1893) bylo přístavem Petrohradu. Od roku 1917 jest výhradně válečným přístavem.

Kropáček Jan (* 1865), prof. gymnasia v Praze, propagátor turistiky.

Kropáček Josef (* 3. IV. 1892 v Dobřeni), známý pode jménem Zd. V. Přibík, jeden z nejlepších českých spisovatelů, usedlých na Slovensku, nyní bankovní úředník v Bratislavě, kde je od převratu. Vydal tři sbírky veršů (Srdce a zvony, 1922, Šťastní a obětovaní, 1924, a Pod třemi vrchy, 1928), essaye Na pokraji ráje (1927), prvou část románové trilogie Peníze pod názvem Nad miliony (1929) a tři novely Zázraky duše (1930). Přibík je jemný sensitiv bohaté básnické fantasie a milovník renesance, bystrý pozorovatel a dobrý psycholog své generace.

Kropáček Petr (* 1889), č. dram. spis. Hra: Stavba (1927).

Kropáčova Vrutice, o. v. Č., okr. Ml. Boleslav, 674 č. ob. Cukrovar, plavírna hlin.

Kropatschek Alfred (* 1838 v Bílsku, † 1911 v Lovraně), rak. dělostřelecký důstojník, zkonstruoval fr. námořnickou ručnici M/78 a v Portugalsku r. 1886—1904 užívané 8 mm vojenské ručnice.

Kropatschek Josef († 1809), rak. právník a vydavatel sbírek rak. zákonů.

Kropíř, přikrývka na koně, čabraka.

Kröpfl Otto (1808—1877), č. kněz a přítel K. Havlíčka.

Kropotkin (kra—), Petr Alexejevič (1842—1921), kníže, rus. anarchista a zeměpisec; studoval 1867—71 zeměpis a geologii, odcestoval 1872 do ciziny a připojil se k Internacionále. Vrátiv se 1873, stal se člen. tajného spolku, 1874 zatčen, uprchl 1876 do Londýna, žil pod jm. Levašev od 1877 v Ženevě, kde od 1879 vydával anarchistický list La Révolte. 1881 vypověděn, ve Francii odsouzen 1883 k 5 letům žaláře, 1886 dostal milost. Od 1917 opět v Rusku. Spisy před. do češt.: Kolektivistické námezdnictví, výňat. z La Conquête du pain; Moderne Science and Anarchism (přel. Vl. Borek), Herbert Spencer, Námezdní soustava, Revoluční vlády. — Lit.: Vlasta Borek: K.

Kropšlág (Kropfschlag), o. v. Č., okr. Kaplice, 404 ob. Tvrz Cukštein.

Kropyvnyćkyj Marko (1841—1910), ukr. dramatik a význ. dram. umělec. V r. 1881 založ. vl. div. skupinu. Hl. spisy K.: Daj sercju volju, zavede v nevolju, Hlytaj abo pavuk, Dvi semji, Po reviziji.

Kröschlová Jarmila (* 1895), č. tanečnice, propagátorka výrazu pohybu tanečního.

Krośnianin Paveł, pol. lat. básník v XVI. stol., prof. univ. v Krakově.

Krosno, pol. m., vojvod. Lwów, 6287 ob.

Krosno (něm. Krossen), m. v Braniborsku, 7370 ob.

Krössing Adolf (* 5. I. 1848), č. operní pěvec, buffo-tenor. Vytvořil typ. postavy Smetanových oper, hl. Vaška v Prodané nevěstě.

Krost Josef (1840—1916), řed. pražské plynárny a odborník plynárenský.

Krotalon (řec., klapačka), nástroj na způsob kastanět. Užíván při tanci.

Krotón, achajská kolonie na vých. pobřeží Dolní Italie, založ. kol 700 př. Kr., kvetla zvl. v VI. a V. st. př. Kr.; sídlo Pythagorovo.

Krotonový olej (Oleum Crotonis), mastný olej, získaný lisováním nebo extrakcí ze semen rostliny Croton tiglium, žlutý, hustý, působí dráždivě na kůži; používá se ho jako silného projimadla.

Krotoszyn, m. polské od 1920, 11.110 ob., se zámkem.

Krottendorf, ves v Sasku, 5190 ob., v západním Rudohoří.

Kroucení, ↷ torse.

Kroučová, o. v. Č., okr. Slané, 411 č. ob. Kamenouhel. doly a opuk. lomy. Ústř. českých chmelařů.

Kroulík Alois, Ing. Dr. (* 1888), doc. zeměd. bakteriologie na vys. škole zemědělské a lesního inženýrství v Praze a zakladatel bakteriolog. ústavu. Četné práce, přednášky a články z tohoto věd. odvětví.

Krouna, o. v. Č., okr. Vys. Mýto, 1492 ob. Dom. tklac., výr. hraček a rákos zb.

Kroupa Alois Max (* 1891), č. sochař.

Kroupa Bohuslav (1838—1912), č. malíř a ilustrátor č. a amerických časopisů.

Kroupa Emanuel (1857—1924), č. oper. pěvec-barytonista. Působil v Praze a v Mnichově, kdež vyuč. sólovému zpěvu na král. Akademii.

Kroupa Jan (1794—1875), č. malíř, učitel kreslení.

Kroupa Václav (1825—1895), č. malíř, žák Haushofra a Rubena, krajinář a malíř krojových studií.

Kroupy, ječná nebo pšeničná zrna, zbavená slupky a hrotů. Často bývají zrna rozbita a zlomky zakulacovány v k. V meteorologii. ↷ krupobití.

Krouský František Karel (1823—1909), český spisovatel, revolucionář z r. 1848.

Krouský Jan (1869—1927), rada v. z. soudu, menšinový a komunál. pracovník.

Krouský Jan (* 1814 v Katusicích, † 1876), rolník, významný činitel v životě

národním a národohospodářském. Založ. roln. cukrovar v Dolním Cetně a pivovar v Podkování.

Krouský Jiří (1812—1887), č. těsnopisec.

Krouský Ladislav, MUDr. (1866—1. 2. 1930), majitel lázní Stupčic.

Kroutil Josef (* 10. III. 1879 v Koválovicích), čs. gen.; přihlásiv se po zajetí v Haliči do legií, stal se poručíkem u praporu Jana Žižky (1917), s nímž prodělal mnoho bojů u Bachmače, Penzy a j. R. 1918 vel. zálož. pluku v Omsku; 1919 vel. střelec. pluku Prokopa Vel. 1920 zajal na sibiřské dráze oddíl atamana Semenova; 1922 do vlasti; od té doby velitel různých jednotek.

Kroutil Rudolf, JUDr. (* 3. VIII. 1884 v Prasklicích), čs. gen.; přihlásiv se jako res. důstojník po pádu Przemyšlu do legií, stal se 1918 komisařem čs. vojsk u sovětu Krasnojarského, bojoval pod Gajdou v Novo-Nikolajevsku a při osvobození Mariinsku; později velit. 8. těžké baterie na Urále, v dubnu 1919 inspektor dělostřelectva. Vrátiv se 1920 do vlasti, jest od 1923 přednostou II. dělostřeleckého a zbrojního odboru MNO.

Krouza Václav, Ing. (* 1880), profesor teorie a stavby strojů na č. vys. učení technickém v Praze.

Kroužek, o. na Mor., okr. Vyškov, 411 ob.

Kroužení kužely, prostocviky s dřevěným nářadím podoby lahvové.

Kroužilka, ⟶ Empidae.

Kroužková kost, druhý člen prstu kopytnatých zvířat, nese kopytní korunku, tvoří s prvním členem prstu (nadkopytní kost) korunní kloub, s třetím (kopytní kost) kopytní kloub.

Kroužky (na ubrousky) (bangle). Skleněné, broušené a zdobené nošené v Orientě jako náramky. Vyvážely se ve značném množství z jabloneckého kraje. Poslední dobou konkurují sklářské výrobě výrobky z trolitu.

Krov, vazba, nesoucí krytinu střechy. Staví se ze dřeva neb ze železa, někdy kombinovaně, nověji též ze železobetonu. — I. Dřevěné krovy. Nejjednodušší profil krovu sestává z dvou krokví, které se nahoře, při hřebenu střechy, o sebe opírají, dole při okapu jsou spojeny vazným trámem. Krokve se po délce střechy spojují vaznicemi. Celá konstr. se provádí tak, aby všechny trámce se podporovaly ve vzdálenostech 3—5 m. Rozpěry krokví, též vaznice se podpírají zvláštní stolicí, sestávající ze sloupců, vzpěr, věšadel a zkruží. Stolice se staví buď na vazné trámy, nebo na stěny, sloupy a pilíře. V prvém příp. zoveme takovéto vazby: a) profily s vaznými trámy, b) profily volné. Stolice těchto profilů se ztužují t. zv. zavětrováním profilu pomocí vzpěr, pásků a kleštin. Konstrukce krovů se provádějí podle určitých soustav, jež podle způsobu podpory třídíme na: a) soustavy hambalkové, vaznicové, vlašské (vesměs krovy s vaznými trámy), b) na trojuhelníkové a zkružové (krovy bez vazných trámů — volné krovy). — II. K. železné se používají pro tak veliká rozpětí, že by se tyto nedaly překlenouti dřevěným krovem. Jsou to prutové konstrukce, spočívající na vaznicích. Největší rozpětí se překonávají různými obloukovými konstrukcemi. — III. Železobetonové krovy se provádějí buď rámové nebo v prutových soustavách.

Krovky (lat. Elitrae), silně chitinisovaný přední pár křídel hmyzu, zvláště brouků, chránící blánitý pár, který slouží k létání.

Kröyer Peter Severin (1851—1909), dánský malíř, portretista v Kodani.

Krpec, valašské opánky.

Krpeľany, o. na Slov., okr. Turč. Sv. Martin, 402 č. ob.

Krpy, o. v Č., okr. Mělník, 643 č. ob. Opukové lomy.

Krs Bohumil (* 1890), prof. reálky v Olomouci, ak. malíř, ilustrátor.

Krsek František, PhDr. (1854—1928), min. rada, býv. zem. škol. inspektor a spisov.; zabýval se překladat., zejména z jazyka angl. a ruského. Přeložil Tennysona (Vybrané básně 1900—1), Longfellova, Byrona, Southeye, Moorea (Lalla Rookh I.—III. 1894—97—98), Alex. Tolstého a j.

Krstev-Miroljubov Kresťu (1865—1919), bulh. prof. filosofie, literární kritik.

Krstić Đorđe (1851—1907), srb. malíř v Bělehradě.

Krstić Nikola, PhDr. a JUDr. (1829—1902), srb. politik, právník a historik.

Krstić Petar (* 1877), srb. hud. skladat.

Krstjović Gabriel (1820—1898), bulh. dějepisec.

Kršić Jovan (* 1898), prof. gymn. v Sarajevu, publicista.

Kršinić Franjo (* 1897), dalm. sochař, prof. akademie umění v Záhřebě. Vytvořil sochařskou výzdobu parlamentní budovy jihoslovanské.

Krška Václav (* 1900), český spisovat. Sp.: Zatoulaný (Písek 1926, 1927), Ochotníci na ruby (1928), Chlapec a kozlonoh (Hranice 1929), Toužení pod javorem (1929), Klaris a šedesát věrných (1929).

Kršná, ⟶ Krišna.

Kršňák František (* 6. IX. 1898 v Třebíči), malíř, žák prof. Loukoty, Bukovce

Obrovského a Švabinského; maluje většinou podobizny.

Kršnjavi Izidor (* 1845), chorv. spisovatel a umël. kritik. Sp.: Dvadeset i pet godina hrvat. umjetnosti a j.

Krtice, ↷ scrophulae.

Krtičník hlíznatý (Scrofularia nodosa), bylina dvouletá, z čeledi krtičníkovitých, vytváří lodyhu žlaznatou a větvitou, řídkou latu, zvonkovitých, kalně zelenavých kvítků. V křovištích a při vodách hojný.

Krticzka Josef Anton, ryt. z Jadenů (1751—1837), řed. právn. polit. studia na právnické fakultě pražské university.

Krtkovití (Talpidae), čeleď hmyzožravců, hrabavá zvířata s malýma očima, bez boltců, s úplným obloukem jařmovým a hor. zuby třenovními o pěti hrotech. Ze dvou podčeledí chochulů (Myogalinae) a vlastních krtků (Talpinae) jsou zvl. poslední přizpůsobeni životu pod zemí. Čenich je protáhlý, přední nohy lopatovité slouží ke hrabání. Hustá srst je sametovitá, ocas pahýlovitý. Jsou to samotářsky žijící podzemní hmyzožravci, rozšíření ve většině Evropy, Asie, jižní Afriky a Severní Ameriky. Patří k nim krtek evropský (Talpa europaea L., ↷ tab. hmyzožravci), rozšířený od sev. Evr., Asií až k Japonsku. Je 15—17 cm dl., má 44 zuby podle vzorce $\frac{3143}{3143}$. Nosní dírky jsou na spodině čenichu, boltce chybějí, ale zvukovod dá se uzavříti, nepotřebné oči jsou nedokonalé, jako mák veliké a ukryté v srsti. U j.-evrop. krtka slepého (T. caeca Savi) jest oční štěrbina srostlá. Krtčí obydlí tvoří vycpané doupě, sloužící za ložnici, z něhož vedou na povrch chodby, jedna vede nahoru a slouží k vytlačení hlíny, jiná je obzvl. široká, má velmi pevné stěny a je až 30—50 cm dl.; vede do lovecké oblasti, kterou krtek navštěvuje obyč. třikrát denně. Vyhrabanou prsť vyhazuje občas na povrch (krtiny). V Sev. Americe žije krtek severoamer. (Scalops aquaticus L.); dále k. hvězdonosý (Condylura cristata L.), který má na nose výrůstky v podobě hvězdice, dobře plave a se potápí.

Krtkonožka (Gryllotalpa vulgaris), hmyz příbuzný cvrčku. 40—45 mm dl., čokoládové barvy, ryje pod zemí dlouhé chodby jako krtek. Venkovský lid vidí v něm štíra. Dělá si pod zemí dutinu zvící slepičího vejce. Do této snáší na 300 kusů vajíček, které bedlivě opatruje. Činí škody na zelinářských zahradách a lesních školkách.

Krubner Josef (1826—1904), ředitel býv. stát. statků v Hořicích, odborník v zemědělství.

Krucemburk, ms. v Č., okr. Chotěboř, 1339 č. ob. Pilnikářství, textilní zboží a koželužství. Ms. založen řádem něm. Křižovníků.

Kruciáta (z lat.), křižácká výprava.

Krucifery (Cruciferae, rostliny křížaté), velká čeleď dvouděložných rostlin, která obsahuje jednoleté, dvouleté či vytrvalé byliny, řídčeji polokeře s kůlovým kořenem, který u některých druhů jest řepovitě zduřelý, s lodyhami oblými nebo hranatými, s listy jednoduchými, bez palistů, jež buď směstnány jsou na basi v růžici, nebo stojí na lodyze střídavě. Listy jsou celokrajné, zoubkované, lyrovité, vykrajované, až jemně dělené.

a b
Krucifery.
a) květ Sinapis, b) pohl. části Krucifer.

Květy stojí v hroznech, jež jsou buď prodloužené, nebo i zkrácené, vždy na konci lodyh i větví. Podpůrné listy ve květ. hroznech obyčejně chybějí. Pravidelné květy mají 4 volné a opadavé lístky kališní, z nichž sedí dva spodní kolmo na medianu (vpravo a vlevo) a dva druhého kruhu stojí v medianě. Lístky prvního kruhu jsou na basi trochu vakovitě vyhloubené. Čtyři plátky korunní stojí křížem mezi lístky kališními, jsou dlouze nehetnaté, na odstávající části obyčejně nedělené, nebo vykrojené, řidčeji dělené, barvy bílé, nafialovělé nebo žluté. Tyčinek jest 6, z nichž dvě kratší stojí proti oběma postranním lístkům kališním, ostatní čtyři delší párovitě proti přednímu a zadnímu lístku kališnímu. Ve květech nacházejí se nektaria různě utvářená na basi lístků kališních i korunních. Svrchní semeník složen jest ze dvou srostlých karpelů, nese jednu čnělku na konci s dvojitou bliznou. Přepážka mezi plodolisty stojí v medianě, na jejím okraji, kde v semeníkovou stěnu přechází, nasedají ve větším počtu vajíčka. Plody jsou nejčastěji šešule (siliqua), jež jsou plody zpravidla vícesemenné, dvěma plodolisty tvořené a přepažené blanitou přepážkou. Suché oplodí jejich poltí se nejčastěji zdola nahoru (zřídka opačně), ve dvě postranní

chlopně, které se posléze úplně od blanité přepážky oddělují. Zralá semena setrvávají ještě nějakou dobu na blanité přehrádce, jsouce přirostlá střídavě k jejímu postrannímu rámci, posléze však je vítr trhá a odhazuje. Šešule je možno považovati též za dvoupouzdré tobolky. Vyskytují se pouze u rostlin křížatých. Jsou-li stejně široké jako dlouhé, nebo jen o málo delší, říká se jim šešulky (silicula). Některé krucifery tvoří zvláštní plody, zvané struky (lomentum).

Krucifix (z lat. crucifixus, ukřižovaný), obraz (často plastický) Krista na kříži, dřevěném, kovovém nebo ze slonoviny.

Krucifix.

Objevuje se až v V. stol. místo pouhého kříže, který do té doby byl symbolem Kristovým. Lit.: J. Cibulka, Starokřesť. ikonografie (1924).

Kručinka (Genista), na sto druhů bohatý rod motýlovitých, tvořící typické keře a polokeře suchých okrsků stepních a skalních, t. zv. machie ve Středozemí. Z našich: k. německá (G. germanica), polokeř silně trnitý, zdobený svítivě žlutými květy na vřesovinách, po celé Evropě hojně rozšířený; k. barvířská (G. tinctoria) s lodyhou přímou, bezlistou a bez trní. Na lesních lukách. Obsahuje žluté barvivo; k. chlupatá (G. pilosa), v písčinách střední a záp. Evropy tvoří husté koberce plazivými větvemi. U nás pořídku na jižní Moravě a u Třeboně.

Krückau, pr. přítok dolního Labe, 39 km dlouhý.

Krüdenerová Barbora Juliana (1764—1824), něm. pietistka a spisovatelka.

Krueger Felix (* 1874 v Poznani), něm. psycholog a filosof v Lipsku.

Krügař Jan Khryša (1662—1717), hornolužický evang. spisovatel, farář v Bartu v Hor. Luž. Byl členem lit. komise, která na příkaz luž. stavů vypracovala a vytiskla v l. 1693—96 lužický katechismus Lutherův, evangeliář a církevní agendu. Sám vytiskl 1714 něm. i luž. poučnou katechetickou knížku.

Krügař Jindřich August (1804—1858), hornoluž. spis., far. v Poršicích. Jako lipský student pozdvihl tamní Luž. kazatelský spolek se Zejlerem na značnou výši. Založil r. 1826 spolkové rkp. Nowiny, v nichž soustředil všechny lipské luž. studenty k lit. dílu. Staral se pak jako duchovní o vydání dobrého luž. zpěvníku kostel., napsal řadu básní, ale zejména se zabýval luž. lit. Po celý život shromažďoval všechny luž. knihy a rukopisy, sepsané od hornoluž. spisovatelů v budyšínském evang. nářečí a zabýval se jejich soupisem. Jeho dílo, rozdělené ve čtyři svazky, zůstalo v rukop. Lit.: Jos. Páta, Zawod.

Kruger Jiří, ↷ Crugerius.

Krüger Stephan Johannes Paulus (1825—1904), jihoafr. státník, řídil 1880 boj proti Anglič., 1883—99 presidentem. K. zlepšil správu a podporoval hospodářství.

Krügersdorp, místo v britské Jižní Africe, 30 km sev.-záp. od Johannesburku. Ve dnech 1.—2. I. 1896 boj Boerů (400 m.) s Dr. Jamesonem (↷), jenž s 600 m., vyzbrojenými kulomety a děly, vpadl do Transvaalu, tehdy samostatné republiky. Jameson obklíčen a zajat s celým oddílem. Z toho pak napiatý poměr mezi Anglií (jež úředně Jamesonův vpád neschválila) a boerskými republikami, který vedl k válce 1899.

Kruglov Aleksander Vasiljevič (* 1853), ruský spisovatel pro mládež.

Krugsreuth, o. v. Č., okr. Aš, 885 n. ob.

Kruh, část roviny omezená kružnicí. Kružnice je geometrické místo bodů v rovině, majících od pevného bodu, středu, stejnou vzdálenost r, zvanou poloměr. Je to křivka druhého stupně, jejíž obecné rovnice v Descartových souřadnicích zní: $x^2+y^2+Ax+By+C=0$ (v homogenných souřadnicích:

$$x^2+y^2+Axz+Byz+Cz^2=0).$$

Kružnice o středu (m, n) a poloměru r má v pravoúhlých souřadnicích rovnici: $(x-m)^2 + (y-n)^2 - r^2 = 0$. Provedeme umocnění a porovnáme rovnici s rovnicí hořejší, zjistíme význam koeficientů: $A=-2m$, $B=-2n$, $C=m^2+n^2-r^2$. Poloměr $r=\sqrt{m^2+n^2-c}$. Mohou nastati tři případy: 1. $m^2+n^2-c>0$, poloměr má hodnotu reálnou, rovnice vyjadřuje kružnicí v obyčejném slova smyslu, čili kružnici reálnou; 2. $m^2+n^2-c<0$, r je imaginární, kružnice je imaginární, neobsahuje vůbec reál. bodu; 3. $m^2+n^2-c^2=0$, $r=0$. Je to kružnice nulová. Kružnice

obsahuje pouze jeden reální bod (střed). Její rovnici lze psáti také ve tvaru:

$$[(x-m)+i(y-n)]\ [(x-m)-i(y-n)] = 0.$$

Kružnice se tedy rozpadá ve dvě imaginární sdružené přímky:

$$(x-m)-i(y-n) = 0,$$
$$(x-m)+i(y-n) = 0,$$

Tyto přímky obsahují v nekonečnu body o homogenních souřadnicích (i, 1, 0), (—i, 1, 0); jsou to t. zv. kruhové body (nevlastní, také body cikulární). Je důležité, že těmito dvěma body prochází vůbec každá kružnice. Plocha kruhu je: πr^2. Kruhová výseč je část roviny ohraničená dvěma poloměry a příslušným obloukem kružnice. Její plocha je $\pi r^2 \alpha$, kdež α je úhel, který svírají poloměry. Kruhová úseč je část roviny mezi tětivou a kružnicí.

Kruha, pseud. Jos. Skružného.

Kruhobajkalská dráha ve střed. Sibiři, lemující již. pol. jezera Bajkalského, je vedena v délce 300 verst na samé výspě bajkal. břehů; na jihových. prodírá se rozbrázděnými skalami hřbetů Chamar-Dabanu, na jihozáp. a jihu temnými pralesy a hustými uzly bajkal. hor. K. d. byla v červenci a srpnu 1918 dějištěm bojů čsl. vojsk s bolševiky. Vyklizením Irkutska chtělo bolšev. velení zachovati své síly k obraně největší překážky, stojící čs. voj. v cestě na Zabajkálí, a sice K. d. Vzetí Irkutska bylo počátkem bojů o dobytí brány, spojující Dál. Východ se Záp., d. K. Veliteli vých. fronty plk. Gajdovi a náčelníku jeho štábu pplk. Ušakovu svěřeno bylo vedení bajkal. operací. 9. července 1918 dal plk. Gajda oddílu škpt. Dvořáka rozkaz zmocniti se stan. Kultuku, zříditi zde proti vých. obrannou bariéru, sestaviti obrněný vlak a jeti na záp. k Irkutsku, zatím co druhý vlak odstraní podkopy pod mosty a v tunelech. Před Kultukem rozpoutal se několikahodinový boj s bolšev. voj. Mezitím 15. VII. kap. Kadlec zničil stan. Bajkal. V zápětí obsazen i bajkal. přístav Listvinničnoje a ukořistěno 6 bolšev. parníků. Po pádu stan. Bajkalu připravili Čechoslováci oboustranný obchvat bolšev. posic u Kultuku. 19. července 5denní zápas o Kultuk skončen; v nesmír. chaosu ustoup bolšev. na stan. Sludjanku, kt. čs. voj. 20. července obsadilo rovněž. Štáb plk. Gajdy vypracoval plán vlákání bolšev. voj. do pasti: podle rozkazu oddíl 7. pluku spolu s 3. Tomským a I. Novonikolajevským plukem v noci na 6. srpna tajně ustoupily 3 km za posici u stan. Murino; velitelem celého oddílu byl plk. Pepeljajev. Bolšev. byli přesvědčeni, že čs. voj. opravdu ustoupilo; mezitím Gajdovo dělostřelectvo zahájilo prudkou střelbu. 17hodin. boj skončil úplným rozbitím nepřítele; čs. voj. dostalo u Murina bohatou kořist: 2 obrněné vozy, 4 děla, 15 kulometů, množství střeliva a výzbroje. Bolšev. ustoupili ke své hlav. basi, stanici Tanchoje. 8. VIII. bez boje obsazena stan. Vydrino a průběhem někol. dalš. dní postoupily r. oddíly až do stan. Kedrové. Na prostranství 100 verst, od stan. Kedrové ke stan. Posolské došlo k 5denní bitvě. U stan. Posolské byl pplk. Ušakov náhle bolševiky obklopen; neztráceje duchapřítomnosti dal se předvésti k veliteli 2. bolšev. korpusu Sěnotrusovu-Morozovu a vyzval ho, aby se bolšev. ešelony vzdaly; bolšev. však Ušakova zajali a umučili. 19. srpna bylo jeho tělo nalezeno v lese zohavené. Nehledíc na tuto ztrátu, úloha dessantu Ušakovova byla skvěle splněna. Bolševici byli úplně rozbiti a rozprášeni po okolních lesích.

Kruhoústí (Cyclostomata), rybám podobní živočichové se strunou hřbetní, bez párových končetin, s kostrou chrupavčitou, lebkou bez krajiny týlní, nepárovým nosem a ssavými ústy bez čelistí. Tělo mají červovité, holé, s koží oplývající slizovými žlázami; mozek je malý, u někt. obě oči ukryty pod koží. Okrouhlá ssavá ústa mají rohovité zuby, po stranách zažívací roury, 6—14 párů váčkovitých žaber. Žaludek chybí, ledviny jednoduché, pohlaví oddělená. Prodělávají proměnu. Z části žijí v moři, k tření putují do řek; jiní žijí v řekách. Zdržují se v bahně, přissávají se ke kamenům, mrtvým i živým rybám (tyto nahlodávají) a živí se i drobnými zvířaty. Rozdělení: 1. Hyperotreta (sliznatky), dutina nosní je spojena s ústní. Sem patří Myxinnidae. 2. Hyperoartia (mihule), dutina nosní je dozadu uzavřena. Náleží sem čeleď mihulí (Petromyzontidae).

Kruhová pec cihlářská (kruhovka), cihelná pec stálá s nepřetržitým pálením. Oheň nechá se přecházet na sousední komory postupně. Při pálení jedním ohněm mívá 14 komor, při pálení dvěma ohni za sebou staví se na 20 komor. Tepla z vypálených cihel používá se k vysoušení cihel založených, které se mají teprve do žáru přivésti, čímž docílí se úspora paliva. Práce může trvati celoročně.

Kruhové body, v geometrii body na zakřivené ploše, v nichž tečná rovina ke ploše jest rovnoběžná s rovinami protínajícími plochu v kružnicích. V projektivní geometrii v přeneseném slova smyslu může se říci, že všechny kružnice v rovině procházejí dvěma imagi-

nárními body v nekonečnu, které se nazývají kruhovými body roviny.

Kruhovka, ↳ kruhová pec.

Kruchta (kůr), galerie, spočívající na klenutí nebo dřevěných sloupech nad záp. předsíni nebo postranními loděmi v kostele.

Kruis Jaro (* 1889), č. spis. a redaktor. Sp.: Pouští života (1927), Cizoložnice (1924) a j.

Kruis Karel (1851—1917), prof. kvasné chemie a fotografie na č. techn. v Praze.

Krukowiecki Jan, hr. (1770—1850), pol. generál, sloužil od 1792 v Rakousku, později ve velkovévod. varšavském, 1830 generální guvernér varšavský, 1831 president národní vlády.

Kruliš Antonín, Ing (* 1874), býv. ústř. ředitel akciové spol. dř. Breitfeld, Daněk & spol.; získal si zn. zásluh o organisaci českého strojařského průmyslu.

Kruliš Zdeněk, Ing. (* 1865), podnikat. železn. staveb v Praze, vynik. pracovník sportovní.

Kruliš-Randa Ivo, Ing. (* 1893), ředitel prodejny čs. sdruž. železáren, národohospodářský pracovník a organisátor.

Kruliš-Randa Otakar, Ing. (* 1890), gen. ředit. Báňské a hutní spol. v Brně.

Krulj Uroš, MUDr. (* 1875), bosenský politik a první jugosl. ministr veř. zdrav.

Krum, bulhar. kníže (800—815).

Krumbacher Karl (1856—1909), něm. filolog, zakladatel byzantinské filologie v Německu svým spisem Geschichte der byzantinischen Literatur a časopisem Byzantinische Zeitschrift.

Krumbholc Václav (1846—1923), rolník, dlouholetý ř. a z. poslanec mladoč., organisátor č. řepařů.

Krumin Garald Ivanovič (* 1894), souč. rus. spisovatel národohospodářský.

Krumirové, arabský národ v sev.-záp Tunisu, asi 5500 lidí.

Krumlov Český, ↳ Český Krumlov, m. v Č., 1930: 8589 ob.

Krumlov Moravský, ↳ Moravský Krumlov, m. na Mor.

Krumlovský, pseud. B. Kočího.

Krumlovský František (1817—1875), čes. herec u J. K. Tyla a Zölnera.

Krumlovský Jan (1719—1763), m. syndik v Táboře a č. hud. sklad., virtuos na violu d'amour.

Krümmel Otto (1854—1912), něm. zeměpisec a oceanograf.

Krummhübel, pruská ves, 1855 ob., vzduch. lázně a středisko zimn. sportů v Dolním Slezsku.

Krumperky (Grumberk), o. na Mor., okr. Šumperk, 798 n. ob.

Krumpholc Josef (* 1870), správce Blahoslavovy školy a Komenského musea v Přerově. Učitelský a kulturní pracovník moravský, redaktor Rodiny a školy; napsal dvě učebnice Esperanta a spisy: Idea všeslov. jazyka, Válka a štěstí národa, Blahoslavova Filipika a j.

Krumpholz Jan (1742—1790), čes. virtuos na harfu v Paříži.

Krumpholz Václav (* kol 1750, † 1817), člen vídeň. opery, čes. houslista.

Krumplování, vyšívání zlat. nitěmi.

Krumsín, o. na Mor., okr. Prostějov, 608 č. ob.

Krumvíř, o. na Mor., okr. Hustopeč, 1290 č. ob.

Krung-Kao, ↳ Ajutja,

Krunýř (osníř), železná nebo drátěná košile, část výzbroje v XI.—XIII. století.

Kruové, kmen sudánských černochů u mysu Palmas (Liberia, Záp. Afrika). asi 40.000 duší.

Krupá, o. v Č., okr. Č. Brod, 490 č. ob.

Krupá, o. v Č., okr. Rakovník, 903 č. ob.

Krupař Václav, Ing. Dr. (* 1883), voj. znalec z oboru látek výbušných. Napsal Lučebniny a drogy, jakož i četná pojednání chem.-technologická.

Krupice, 1. zrnitý výrobek krupičného mlynářství (↳ mlýn) z pšenice, rýže nebo kukuřice; — 2. ruda rozpadnuvší se v jemná zrnka.

Krupička František (* 1876), prof. obch. akad. v Praze. Spisovatel angl. učebnic.

Krupička Rudof (* 4. XII. 1879 ve Starkoči u Čáslavě), čes. spisov., je tov. úřed. v Kutné Hoře. Vynikl jako lyrik a dramatik z liter. skupiny Moderní Revue vitalisticky naladěnou, neobyč. mélickou poesií a dramaty, v nichž jednak dravou komikou postihl současnost, jednak velkoryse a hutně evokoval minulost. Sp.: Velký stil (1915 zabaveno, 1918), Zlatá kotva (1918), Vršovci (1919), Práh srdce (1920), První láska (1922), Nový Majestát (1923), Láska za lásku (1927).

Krupina, okr. m. na Slov., 4235 ob. (4135 čs.). Posádk. velitel. Četné vinice.

Krupius Pavel, ps. Pavla Krupského.

Krupinský, pseud. Jana Búry.

Krupka (Graupen), m. v. Č., okr. Teplice-Šanov, 3882 ob. (366 č.). Doly na cín. rudu již v XIII. stol.; výr. hadic, tov. pap. zboží, hraček. — Od 1478 horním městem. Zřícenina Rozmburk.

Krupobití, nastává, když vodní srážky padají v podobě krupek a krup. Krupky jsou zrnka, barvy mléčně bílé, velikosti hrachu a sestávají ze sněhových krystalů. Kroupy mají pevné vrstvy ledu, jako soustředěné obaly, kolem mléčného zrna. Jest to shluk přechlazených kapek a slepených v led. Nositelem krup jest bouřný věžovitý mrak (cumulus), na jehož vrcholu narůstají při silném vzdušném

výstupu. Ledové srážky usazují se na původní krupková zrnka přímo již v samotném mraku, dokud je ještě výstupný vzdušný proud nadnáší (do výše až 5000 m) a při pádu krupek v teplejším nižším prostředí usaz. se na ně další srážky v podobě ledu, neboť jsou mrazivě studené. Jednotlivé kroupy nabývají tím často váhy až 1 kg. K. je jednou z nejtěžších živel. pohrom, neboť jen v našem státě zničí ročně za 100 mil. Kč polních plodin. ↷ pojištění krupobitní.

Krupp, rodina něm. průmysl. v Essenu. Friedrich K. (1787—1826) založil malou ocelárnu v Essenu. Po jeho smrti byl podnik řízen vdovou a synem Alfredem K. (1812—1887), který našel nové možnosti ve výrobě a odbytu ocele; 1860 počal stavěti děla. Při jeho smrti zaměstnával podnik 21.000 zaměstnanců. Jeho syn Friedrich Alfred K. (1854—1902) rozšířil ještě více rodinné dědictví; 1890 počal vyráběti pancéřové desky, které dosud zhotovovala jen Anglie. 1903 byl podnik přeměněn v a. s. Dcera Bertha vdala se 1906 za Gustava v. Bohlen a Halbach, který je od 1909 předsedou dozorčí rady Friedrich Krupp a. s. Společnost byla založ. s kapitálem 160 mil. marek, který byl 1914 zvýšen na 250 mil. Největšího rozsahu dosáhly K. továrny za světové války.

Kruppova ocel (kruppin), niklová ocel, zhotov. Kruppem v Essenu se značným obsahem niklu, velikým elektr. odporem a trvalým koeficientem rozpětí.

Krupskaja-Uljanova Naděžda Konstantinovna (* 1869), rus. komunist. pracovnice, žena Leninova. Sp.: Lenin (1924).

Krupský Jakub, rodem z Něm. Brodu, od 1608 mistr svob. umění, správce školy ve Slaném. Přelož. spis Plutarchův o Vychování dítek (1609).

Krupský (Krupius) Pavel, rodem z Pacova, mistr. svob. umění a jeden z vynik. č. exulantů. Od 1623 v Žitavě kazatelem, s vojskem saským se vrátil a jmenován 1632 farářem u sv. Jindřicha v Praze. Po jejich ústupu odešel zpět do Žitavy, kdež zemřel 1667. Vydal Katechismus menší D. M. Lutera pro mládež (1630) a spolupracoval na zpěvníku Poklad zpěvů duchovních. Svoji knihovnu odkázal m. Žitavě.

Krušedol, ves v Jugoslavii, okr. Srěm, ve Fruške Gore, se starým klášterem, ve kterém odpočívají srbští metropolité, opati a členové knížecích rodů Brankovićů a Obrenovićů.

Krušetnica, o. na Slov., okr. Námestovo, 675 čs. ob.

Kruševac, hl. m. stejnojm. okr. [2710 km² a (1921) 152.976 obyv.] v Jugoslavii, (1921) 7576 ob. V blízkosti pomník bitvy na Kosově poli.

Kruševo, město v Jugoslavii, okr. Monastir, (1921) 7781 ob., většinou Cincaři.

Krušicí válce, drticí přístroje, užívané k drcení rudy, uhlí a pod. Plášť k. v. je vyměnitelný.

Krušina obecná (Rhamnus Frangula) keř z čeledě řešetlákovitých, s větvemi bez trnů, lámavými a se střídavými celokrajovými listy. Plod, peckovice s počátku červená, při dozrání černá. V křovištích a ve vlhkých lesích.

Krušina z Lichtemburka Hynek, od 1419 hejtman Orebitů, 1423 z. hejtman; zradil však husitství a přešel za bohat. odměnu k Zikmundovi.

Krušina ze Švamberka Josef (1859—1914), č. spisov. z horského prostředí. Sp.: Črty (1892), Starým pérem (1898), Z prvních potyček (1907), O Čerchmantovi (1910) a j.

Krušky, méně bohatá křemitá olověná ruda příbramská.

Krušná Hora, vrch nad Hudlicemi u Berouna, naleziště železné rudy.

Krušné Hory neboli Rudohoří vystupují na severozápadní hranici Čech od údolí Schönbašského až k Tisskému průsmyku u Nakléřova. Jméno jejich odvozuje se od krušců, rud. Minulé bohatství rud dosvědčují jména Cinvald, Krupka a j. Z Čech od údolí Ohře a Bělé vystupují tyto hory příkře, do Saska se svažují povlovně. Příkrý svah, horké prameny a léčivé minerální vody svědčí o dávné mocné činnosti podzemních sil, které dodnes zcela neuhasly. Ještě na počátku doby třetihorní se tu šířila plotna zbroušeného varisského pohoří, jíž brázdilo vodstvo, přitékající ze severních Čech do Saska a Duryňska. V střední době třetihorní vytvořila tu mocná sopečná činnost hluboký zlom, kde se v pánvích vytvořila jezera, v nichž pochované rostlinstvo dalo vznik dnešním hnědouhelným pánvím: falknovské, mostecko-duchcovské a teplické. Jihozápadní část K. h. tvoří vysočinu Kraslicko-Blatenskou, horský ráz má však střední část s nejvyšším vrchem Klínovcem (1244 m). Pod ním leží v minulosti stříbrem proslulý Jáchymov (Šlikovy tolary), nyní světoznámý uranovou rudou a moderně zařízenými lázněmi radiovými. V sedle pod saským Fichtelberkem možno z daleka viděti nejvýše položené městečko ve střed. Evropě, Boží Dar. Východní větev K. h. tvoří další čtyři skupiny. Rudohoří je složeno z ruly, svoru a granulitu. Známé jsou i Hluché skály u Halbmeilu, kde je z krystalických břidlic (fylitů) vytvořen malebný shluk sloupů. V Rudohoří jsou

i dvě nepatrné pánve antracitu u Brandova a Mikulova. Bohaté vrstvy kaolinu u Karlových Varů přispívají k výrobě porculánu. Hubená půda a drsné podnebí způsobují, že se většinou němečtí obyvatelé K. h. nemohou uživiti zemědělstvím. Dříve zalesněné části hor zejí hodně prázdnotou. Hornictví je zpustošilo. Chudé žitko, oves a drobné brambory nemohou býti často včas sklizeny pro předčasný příchod zimy. Proto obyvatelstvo, hl. ženy, se zabývají domáckým průmyslem. Zvláště kvete krajkářství (paličkování), rukavičkářství, hračkářství, výroba jehel, hřebíků, špendlíků a pod. Hudeb. nástroje se vyrábějí v Schönbachu, zbraně ve Vejprtech. Do světa se rozesílá loketský perník a karlovarské oplatky.

Krušovce, o. na Slov., okr. Topolčany, 1286 čs. ob.

Krušovice, o. v Č., okr. Rakovník, 869 č. ob. Zámek se starožit. a uměl. sbírkami. Sadařství a chmelařství.

Kruštík, ⚘ Epipactis.

Krušwica Bjarnat (Bernard), (1845—1919), dol.-luž. spis. a farář ve Wjerbně, horlivý nár. pracovník a vůdce dol.-luž. lidu. Napsal něm. a luž. dějiny verbaňského kostela (1915), postaral se o nové vyd. dol.-luž. kostel. zpěvníku, společně se skjarbošcanským farářem Biegařem přeložil potřebnou pruskou evangelickou agendu pro dol.-luž. osady. Byl spolupracovníkem dol.-luž. Casnika, činným členem Dol.-lužické Matice od počátku (1880), uskutečnil ve své osadě spolek Raiffeisenek pro zlepšení hospodářského stavu luž. venkova.

Krutihlav (Jynx Linn.) je rod ptáků z podčeledi krutihlavů (Jyngynae), čeledi datlů. Tělo táhlé, krk dlouhý, hlava poměrně malá, křídlo krátké a tupé, třetí letka nejdelší, ocas prostředně dlouhý, zobák krátký, přímý, kuželovitý, se stran stisklý, nozdry kryty částečně blanou. Noha dosti silná se čtyřmi párovitými prsty. K. obecný (Jynx torquilla Linn.) je svrchu světle popelavý, jemně vlnkovaný, na spodině bílý s řídkými trojbokými skvrnami, spodní krk a hrdlo příčně vlnkovány na žluté půdě. Načernalý pruh táhne se od hlavy až k dolnímu hřbetu.

Krutihlav Liboslav, pseud. Ant. Sovy.

Krutiklas, ⚘ švihlík.

Krützner Eduard, JUDr. (* 1867), starosta Svazu čsl. záložen a advokát v Praze Organisátor a pracovník v českém peněžnictví.

Kružby okenní (růžice), ornamentální výplň kruhového okna, jež nejprve je výzdobou kruhovou, na přechodu mezi slohem románským a gotickým vysílá pak ze středu rovné, přímé spojky (okno kruhové).

Kružlov, o. na Slov., okr. Bardejov, 551 ob. (188 čs.). Sklárna.

Kružnice (lat. circulus), v geometrii uzavřená, rovinná křivka, jejíž všechny body mají od určitého bodu v rovině (střed, centrum) stejnou vzdálenost. K. je obvodem pro plochu zv. kruh. Poloměr neboli radius kruhu je každá úsečka, která spojuje střed kružnice s jedním jejím bodem obvodu. Rovnice k., jejíž střed leží v počátku souřadnic pravoúhlého systému, je: $x^2+y^2=r^2$. K. o témž středu jsou soustředné (centrické) o různých centrech výstředné (excentrické). Přímka může protínati k. ve dvou bodech (sečna), dotýkati se v jednom bodě (tečna) n. neprotínati vůbec. Části k., ve které je rozděluje tětiva, jsou kruhové oblouky (arcus). Každá tětiva jdoucí středem je dvakrát tak velká jako poloměr a nazývá se průměr (diametr). Průměr dělí kruh ve dva půlkruhy. Plocha omezená tětivou a obloukem nazývá se kruhová úseč (segment), plocha mezi dvěma poloměry a příslušným obloukem nazývá se kruh. výseč (sektor). Tečna je kolmá na poloměr vedený dotyčným bodem. Každý úhel, jehož ramena tvoří dva poloměry, nazývá se středový, úhel, jehož vrchol leží na k., nazývá se obvodový. Všechny obvodové úhly rovnají se dvojnásobným středovým nad týmž obloukem. Obvodový úhel nad průměrem je pravý. K. je dána třemi body, které neleží v jedné přímce. Vztahy mezi k. a přímkou jsou obsahem elementární geometrie. Poměr obvodu k průměru se nazývá podle Eulera π. Číslo π je transcendentní irracionálné číslo. Označíme-li o obvod kruhu, p plošný obsah kruhu, jest $o = 2\pi r$ a $p = \frac{1}{2} or = \pi r^2$. Z toho vyplývá, že úloha přeměniti kruh na čtverec (kvadratura kruhu) je kružítkem a pravítkem nerozřešitelná. Číslo π stanovil nejdříve Archimédes; našel hodnotu $3^1/_7$, což je prakticky dostatečně přesné. Ludolf van Ceulen vypočítal číslo π na 35 míst, proto se také nazývá někdy čís. Ludolfovým. Hodnota 3.14159265 je dostatečně přesná v každém případě. Číslo π hraje velmi důležitou úlohu ve vyšší matematice.

Kružník (Richtkreis), přístroj vynalez. plk. Baumanem, jehož se užívá k nepřímé střelbě děl, t. j. střelbě, kde cíle není viděti od děla, nýbrž z pozorovatelny, která je mimo baterii. Princip je ten: k. se postaví tak, aby bylo od něho viděti cíl i dělo. Vzdálenost cíle se určí dálko-

měrem nebo z mapy; vzdálenost děla (t. zv. základna) se odměří. Namíříme-li dalekohledem k. na dělo a otáčíme-li jím tak dlouho, až dalekohled míří na cíl, vznikne v přístroji trojúhelník, podobný trojúhelníku: k. = dělo = cíl; pak stupnice k. přímo udává hledanou vzdálenost děla od cíle, podle níž se stanoví úhel náměrů, a odchylka děla od přístroje a od cíle, podle níž se stanoví úhel odměru děla.

Krvácení (řec. haemorrhagia), výron krve z krevních cév. Zcela malá krvácení mohou prosakovati stěnami cév, značnější předpokládají poranění cévy. Rozlišujeme: arterielní, venosní a kapilární neboli parenchymatosní k., podle tono, odkud krev prýští. Při vnitřním k. vytéká krev do dutin těla, do dutých orgánů, nebo do vaziva. Při k. plic, žaludku nebo střev dostává se krev ven — při kašli (chrlení krve) nebo zvracením. K. pod pokožkou způsobuje modročervené podlitiny (suggilace) a vede při silnějším výtoku krve k velkým opuchlinám (haematom, krvavý nádor). Výron krve do měkkých orgánů (na př. mozku) porušuje pletivo (apoplektická střediska). Krev vyteklá dovnitř těla je buď vyssáta (resorbována) nebo zůstanou zpět zbytky, jež mohou zhoustnouti, zvápeniti, nebo někdy i hnisati. Často vznikají jizvy n. cysty (dutiny naplněné tekutinou).

Krvesmilství (lat. incestus, incest), pohlavní styk mezi blízce příbuznými nebo sešvakřenými osobami, trestné u všech kult. národů, z důvodů mravních a j. Podle § 501 a 131 trestá se v Čsl. rep. vězením 1—3, resp. 6—12 měsíců.

Krvina, ↷ krevní msta.

Krvinky, rudé. objev. r. 1658 Swammerdamem, jsou u člověka a téměř u všech ssavců okrouhlé destičky, uprostřed na obou stranách prohloubené, takže při pohledu se strany mají piškotovitý tvar. U ostatních obratlovců mají tvar elipsy. Průměr lidské k. činí 0,006—0,0085 mm. Ssavci mají k. nejmenší, obojživelníci největší. 1 mm³ lidské krve obsahuje asi 5 mil. rudých k. Toto číslo kolísá podle stáří a pohlaví a vzrůstá při pobytu ve větších výškách. Ke sčítání k. užívá se nejvíce přístroje Thomy-Zeisse, zv. haemocytometr. Rudé k. podmiňují barvu krve a činí ji neprůhlednou. V drobnohledném preparátu jsou často tak k sobě přilepeny, že upomínají na sloupce penízků. Zůstane-li krev na vzduchu nebo přidáním urč. solí se k. svraští a dostanou ostny a vroubky. Čerstvé rudé k. jsou neobyčejně pružné a ohebné. Obsahují témně červené barvivo haemoglobin, důležité pro dýchání, které se lehce spojuje s kyslíkem na světlečervený oxyhaemoglobin. Proto je krev v tepnách mnohem světleji červená než v žilách. Zředěním destilovanou vodou, přidáním žluči, éteru atd. přejde haemoglobin z k. do plasmy (krevní tekutiny) a zbarví ji červeně, čímž se krev stane průhlednou (má pak barvu laku). Množství haemoglobinu v krvi měříme haemometrem; průměrně činí 14%. Kromě haemoglobinu obsahují k. bílkovinu, nepatrné množství lecithinu a cholesterinu, nerostné součásti a vodu. — K. bílé či bezbarvé jsou buňky s jádry a mají tvar kulovitý. Podle velikosti a vnitřní stavby rozeznáváme lymfocyty (velikosti rudé k.) a leukocyty (mnohem větší). Normálně je v 1 mm³ 6—10.000 bílých k., které jeví při teplotě těla amoebovitý pohyb; pronikají stěnou cevní do okolních tkání (buňky bloudivé) a mohou do sebe pojmouti trosky tkání n. bakterie — zjev, důležitý zvl. při zánětech. U bezobratlých mají všechny k. charakter leukocytů. Dále jsou v krvi ssavců krevní destičky (thrombocyty), důležité pro srážení krve.

Krycí barvy (něm. Deckfarben, franc. guache [guaš]), neprůsvitné barvy, které barvu plochy, na níž se nanášejí, více n. méně zúplna kryjí; ↷ malba guašová.

Kryčevškyj Vasyl (* 1872), ukrajinský akad. malíř a architekt. Podle jeho projektu v r. 1908 postaven byl v Poltavě dům gubernského zemského výboru — první v ukrajinském slohu nynější doby.

Kryf Alois Pius (* 1865), statkář v Plaňanech a č. politik, říšský a zemský posl.

Krychle nebo kostka, také šestistěn čili hexaeder, pravidelné těleso, omezené šesti shodnými čtverci. Má 12 stejných hran a 8 trojbokých shodných rohů, jejichž hranové úhly jsou pravé. Je-li hrana krychle a, je její obsah a^3, povrch $6a^2$, délka tělesné úhlopříčky $a\sqrt{3}$. — V geometrické krystalografii je krychle tvar, náležející do plnoplochého oddělení (oddělení hexakisoktaedrické) soustavy krychlové, vykazujícího nejvyšší možnou krystalografickou souměrnost (9 rovin, 13 os souměrnosti a střed souměrnosti). Její Naumannův symbol je $\infty 0 \infty$, Willerův (100).

Kryl Bohumil (* 1875 v Hořicích), vynikající čes.-amer. virtuos a kapelník v Chicagu; přijel do USA. r. 1889 a v r. 1890 vstoupil do Sousovy kapely jako solista. Později založil si vlastní kapelu, která se stala světoznámou.

Krylenko Nikolaj Vasilijevič (* 1885 v Lublíně), rus. politik, jako posluchač práv v Petrohradě zúčastnil se student-

ských hnutí r. 1905—1908, od r. 1906 byl ve vojenské skupině bolševické strany, r. 1914 uprchl do Švédska, po svém návratu r. 1915 byl zatčen a po odpykání trestu byl poslán na frontu. Po březnové revoluci 1917 pro své bolševické vystupování byl opět zatčen, listopadovou revolucí r. 1917 stal se vrchním velitelem ruského vojska (až do března 1918) a v nově zřízené rudé armádě zastával pak vysoké hodnosti. Později stal se vrchním státním zástupcem nejvyššího soudu.

Krylov Ivan Andrejevič (1768—1844), rus. básník, byl úředníkem, r. 1812—40 u carské knihovny v Petrohradě, začal divadelními kusy, vyznamenal se však hlavně svými bájkami. — V češt. J. Kolář, 1868, a H. Mejsnar, 1886.

Krylov Viktor Aleksandrovič (1838—1906), rus. dram. spisovatel.

Krym (r. Krim), poloostrov. v již. Rus., 25.261 km², (1926) 702.000 ob. Leží mezi Č. a Azovským mořem. K pevnině je připojen šíjí, dlouhou 30 km, která se nazývá perekopská. Na východě vybíhá v poloostrov Kerčský. K. je většinou rovinatá step. Jižně od Simferopolu se táhne vápencovité pohoří Jajla, které dosahuje výše 1543 m. S úbočí stéká několik řek, jako Alma a Salgir. Pobřeží (ruská riviéra) mezi Sudakem a Balaklavou má podnebí subtropické. Četná místa lázeňská jako Jalta, Livadia. Rolnictví produkuje obilí, proso, tabák, víno a ovoce, ve stepích převládá chov dobytka a skotu. — Politicky je K. svobodnou sov. rep. (od r. 1921) a rozdělena na 10 okresů. Většinu obyvatelstva tvoří Velkorusové, potom Ukrajinci, Tataři, Řekové, Bulhaři, Židé, Karaimové. Hlavním m. je Simferopol.

Krymov Aleks. Michajlovič (1871—1917), rus. generál, účastník chystaného palácového převratu, který znemožněn únorovou revolucí. Za Kornilova velel oddílu, který měl v Petrohradě rozehnati revolucionáře. Když vojáci odepřeli poslušnost, zastřelil se.

Krymov Nikolaj Petrovič (* 1884), současný ruský malíř, krajinář.

Krymská válka, vál. Rus. s Tur., Angl., Fr. a Sardinskem 1853—56, vznikla ze sporu mezi katol. a orthod. mnichy v Jerusalémě. Car Nikolaj I. se prohlásil protektorem těchto a Napoléon III. za ochránce katol. Ježto jednání s Tur. nevedlo k cíli, vtáhlo rus. voj. 2. VII. 1853 do Multanska; 4. X. Tur. vyhlásilo vál. Nachimov zničil 30. XI. tur. loďstvo u Sinope, 27. II. 1854 podaly Fr. a Angl. ultimatum Rusku, Rak. žádalo za vyklizení dunajských knížetství; 27. III. vypověděna vál. Rak. mobilisovalo na hranicích Balk., aby odstrašilo balk. národy od povstání. Paskěvič oblehl Silistrii, musil však v červnu ustoupit za Prut, ježto Rak. mobilisovalo i v Haliči. Angl. a Fr., vysazení na Gallipoli k pochodu na Silistrii, naloženi ve Varně (600 lodí transportních a 159 vál.) a dopraveni k Eupatorii, aby v počtu asi 60.000 m. oblehli Sevastopol. Rus. měli ve zbrani celkem 630.000 m., z toho však jen 60.000 na Krymu, 100.000 na Kavkaze proti Tur., ostatní na hranicích Rak. a Prus., jež také hrozily válkou. Menšikov na Krymu poražen na Almě (20. IX.), u Balaklavy (26. X.) a u Inkermana (5. XI.); obě strany utrpěly velké ztráty, hl. nemocemi; spojenci, k nimž se 1855 připojili i Sardové, oblehli Sevastopol, který však zůstal s rus. vnitrozemím spojen převlakou u Perekopu, již si Rus. uvolnili bojem u Eupatorie (17. II. 1855). Alexander II., jenž nastoupil v březnu po smrti Nikolajově, jmenoval Gorčakova vrch. velit. a jeho arm. zesílena na 150.000 m. U spojenců se ve velení vystřídali St. Arnoult, pak Caurobert a po něm Pélissier, na straně angl. Raglan a Simpson. Ježto obléhání pevnosti, hájené statečně Todlebenem, dlouho nevedlo k cíli, odhodlal se Gorčakov k dvěma bitvám na ř. Černaje (25. V. a 16. VIII.), neprolomil však fronty spojenců a mohl jen odeslati pomoc do pevnosti; nicméně 8. IX. dobyl Mac Mahon věže a reduty Malachovské a Rus. byli nuceni Sevastopol vyklidit, neustoupili však z Krymu a spojenci, kteří měli nakonec 250.000 m., se jich už neodvážili napadnouti. — Zatím na Kavkaze Rus., kteří zprvu byli v obraně, přešli též k útoku a získali 1854 vítězství u Čolaku (16. VI.), Kara Bulaku (29. VII.) a Kürük Dere (5. VIII.) pod Bebutovem, jenž však úspěchů těch nevyužil. Proto nahrazen Muravjevem, který 1855 oblehl Kars, jenž kapituloval 27. XI. Tím získán podklad pro jednání, které konáno od II. do 30. III. 1856 v Paříži a skončilo mírem, v němž Rus. obdrželo zpět Sevastopol za Kars, ztratilo protektorát nad dunajskými knížetstvími, přivolilo k neutralisaci Černého moře a vzdalo se ochrany křesťanů na Východě; naproti tomu Turecko prohlásilo rovnoprávnost všech vyznání ve své říši. Mimoto zřízeno pod suverenitou Turecka knížetství Rumunské, jemuž připadlo Valašsko a Multansko, zvětšené o kus Besarabie, dotud ruský.

Krymskij Agaf. Jěfimovič (* 1871), ukr. orientalista; byl prof. arabských dějin a liter. na moskevské universitě, nyní tajemník všeukraj. akademie věd. Píše od r. 1889 lyr. básně a povídky, a vědecká

histor. díla o liter. a histor. národů orientálních (hl. Peršanů, Turků a Arabů).

Krymští Tataři, tatarský kmen na jihu ruského Krymu. Čítá asi 180.000 příslušníků vysoké postavy, zdatných, s kulatým obličejem, černovlasých. Zabývají se rolnictvím a chovem dobytka.

Krynica, obec a lázně ve vých. Haliči v Polsku, (1921) 2341 ob. (1023 žid.), 595 m n. m., v údolí Ropy v Karpatech. Železité kyselky. — R. 1931 konány tu svět. závody hockeyové, při nichž zvítězilo kanadské mužstvo Manitoba.

Kryński Adam Antoni (* 1844), polský filolog-slavista, prof. univ. varšavské. Všímá si i věcí českých. Spoluvydavatel Słownika języka polskiego.

Kryohydráty, pevné hmoty, které se vylučují z roztoku nasyceného při jeho bodu tuhnutí (nikoliv při bodu tuhnutí čistého rozpustidla); nejsou to chem. sloučeniny, nýbrž směsi, v tomto případě ledu a příslušné soli. Teploty, při nichž vznikají jednotlivé kryohydráty, jsou současně nejnižšími teplotami, kterých můžeme docíliti smíšením ledu s příslušnými solemi. ↗ chladivé směsi. Teploty vzniku kryohydrátů (kryohydratické body) jsou tím nižší, čím více sniž. dotyčná sůl bod mrazu rozpustidla (zde vody) a čím jest v něm rozpustnější.

Kryolith, nerost, fluorohlinitan sodný (Na_3AlF_6), bílý až načervenalý, skelně lesklý, průsvitný, tv. 2.5—3, u Evigtoku (jižní Gronsko) na ložiskách, smíchaný s křemenem, leštěncem olověným a různými kyzy, též na Pikes Peak (Colorado) a na Urále. K. zpracuje se na kamenec, sodu, hlinitan sodný a k. sklo. Rozkládá se k tomu účelu zahříváním s uhličitanem vápenatým, při čemž vzniká hlinitan sodný, fluorid vápenatý a kysličník uhličitý. Vzniklá hmota vyluhuje se vodou, při čemž hlinitan sodný přejde do roztoku, v němž působením kysličníku uhličitého rozloží se na sodu a hydroxyd hlinitý. Fluorid vápenatý dochází upotřebení v průmyslu sklářském. Tavením k. s kys. křemičitou a kysličníkem zinečnatým vzniká mléčné sklo (kryolitové sklo), kterého se používá k výrobě stinítek a pod. K. byl znám již 1795, u Evigtoku byl objeven 1822; měl sloužiti k výrobě hliníku. Od r. 1849 snažil se Thomsen nalézti jiné upotřeb. k. a r. 1857 otevřel v Kodani první továrnu na jeho zpracování. Umělý k. lze připraviti různými způsoby, na př. zahříváním kazivce (fluorid vápenatý) s kys. sírovou získá se vodný roztok kys. fluorovodíkové, která se neutralisuje kysličníkem hlinitým a sodou.

Kryometr, teploměr pro nízké teploty; plní se toluolem, pentanem nebo petrolejovým éterem.

Kryoskopie (řec.), stanovování snížení bodu mrazu krystalisace schopných rozpustidel vlivem v nich rozpuštěných látek. Snížení bodu mrazu jest úměrné množství rozpuštěné látky; molekulární množství růz. látek, rozpuštěná v témže množství téhož rozpustidla, způsobují stejné snížení bodu mrazu. Molekulární deprese růz. rozpustidel mají se k sobě v poměru svých molekulárních vah (asi 0.62). Molekula jakékoliv látky, rozpuštěná ve 100 molekulách nějakého rozpustidla, snižuje jeho bod mrazu přibližně o 0.62°. Elektrolyty (↗) jeví však od těchto zákonů značné úchylky (způsobují vždy větší snížení), což disociační teorie (↗) vykládá rozpadem molekuly elektrolytu v ionty. Avšak též indiferentní látky vykazují často úchylky, jelikož rozpuštěná látka nerozpadne se vždy až v molekuly. V chemii používá se kryoskopie k stanovení molekulárních vah. Používá se jí též v lékařství. Bylo totiž nalezeno, že v normál. příp. rozdíl bodu mrazu vody a krevního sera = —0.56 a podržuje pevně tuto svou hodnotu i za některých ne zcela obvyklých okolností (při horečce, žízni, pocení a p.), pokud regulační zařízení (ledviny, potové žlázy, plíce) dobře pracují. Není-li však tomu tak, mění se a hlavně při onemocnění ledvin, může dosáhnouti hodnoty až —0.70. Onemocní-li pouze jedna ledvina, následkem zvýšené činnosti druhé zůstává hodnota konstantní. Nižší hodnota než —0.58 svědčí již o onemocnění obou ledvin. K uvedenému lékařskému účelu používalo se k. nejvíce v 20. letech. Avšak naděje, že bude možno její pomocí získati hlubší poznatky o činnosti ledvin, zcela se nesplnily. Novější vodní a koncentrační zkoušky posloužily mnohem více (↗ nemoci ledvin).

Krypjakevyč Ivan, PhDr. (* 1886), ukr. hist., gymn. prof. v Haliči. Hl. práce: Ukrajinśki kozaky v evropejśkych polityčnych planach 1620—1630 r. r., Ukrajinśkyj deržavnyj skarb za B. Chmelnyćkoho, Materijaly do istoriji lvivśkoji torhovli. Napsal také několik příruček z dějin Ukrajiny.

Krypta (řec.), původně podzemní klenutá chodba; v starokřesťanských dobách galerie v katakombách, z čehož později povstaly též kaple s hrobkami a ostatky svatých, obyčejně pod kruchtou.

Kryptogeny (řec.), horniny, jejichž vznik dosud není vyšetřen.

Kryptograf, kryptografie, ↗ taj. písmo.

Kryptogram (řec.), text, jehož slova tak jsou volena, že mimo slovné obsahují ještě jiné sdělení, na př. čtou-li se pouze počáteční písmena všech slov a pod.

Kryptokalvinisté, tajně učení Kalvinovu naklonění luteráni; hlavně protestanti v Sasku, kteří v druhé polovici XVI. st. přidržovali se mírnějších názorů Melanchthonových a byli nakloněni ke spojení s reformovanou církví. Byli potlačeni násilím v XVI. stol.

Kryptokatolicismus (řec.), tajný katolicismus, skutečně nebo zdánlivě katolicismu nakloněný směr v protestantismu.

Kryptokrystalickými jsou nerosty a horniny, jejichž krystalická struktura je patrná teprve pod mikroskopem.

Kryptol, zrnitá směs karborundu, hlíny a grafitu, které se používá jako odporové hmoty k zahřívání různých přístrojů elektrickým proudem: tavících pecí a pod.

Kryptomeria, ⌕ Taxodiaceae.

Krypton (zn. Kr), chem. prvek ze skupiny vzácných plynů; jest obsažen hlavně v nejvyšších vrstvách atmosféry, v obyč. vzduchu jest obsažen v množství asi 0.0001%, od argonu dá se odděliti frakcionovanou destilací, kritická teplota —63°, at. v. 82.92, spec. v. kapalného 2.155, bod tání —169°, bod varu —152°; jeho spektrum vyznačuje se hlavně oranžově žlutou a zelenou čarou.

Kryptorchidi (řec.), kryptorchismem (⌕) postižené bytosti. U domácích zvířat vyskytuje se kryptorchismus hlavně u hřebců, vepřů a psů.

Kryptorchismus, abnormálnost varlat u ssavců a člověka; tvoření se semen většinou chybí následkem degenerace zárodkové tkáně, kdežto mezitkáň je zachována nebo dokonce neobyč. vyvinuta. Pohlavní znaky a pohlavní pud jsou proto obyčejně normální. Je-li též mezitkáň degenerována, projevuje se to podobně jako u vyklěštění.

Kryptoskopie (řec., vidění zahaleného), poznání prostorově nebo časově vzdálených nebo normálním smyslům nepřístupných věcí. ⌕ jasnovidectví a psychometrie.

Kryry (Kiegern), m. v Č., okr. Podbořany, 2541 ob. (264 č.). Tov. tabulového skla, porculánu.

Krysa (Epymis), druh myší, s 210—270 kroužky na ocase, siln. noh.; 1. krysa (E. rattus L.), i s ocasem 35 cm dl., na hřbetě hnědočerná, vespod šedočerná, též bílé k. existují; k. elexandrijská (E. rattus alexandricus) v jižní Evropě, Malé Asii a Africe. Krysy přistěhovaly se do Evropy z Asie, nyní však u nás velmi řídké, ježto byly téměř všude vytlačeny potkany. 2. Potkan (Epimys norvegicus Erxl.), je větší krysy, i s ocasem 42 cm dl., hřbet šedohnědý, vespod šedobílý. Jsou černí, plaví, strakatí i bílí potkani. P. měkkosrstý (E. metada Gray), jehož maso pojídají kuliové; p. zlatý (E. auricomis Winton), v Africe, p. stromový nebo dlouhoocasý (E. dolichurus) v jižní Africe, šplhá hbitě po stromech. Způsob života je u obou druhů úplně stejný, oba jsou škodliví. Samička vrhá několikrát do roka 5—22 mláďat, která po čtvrt roce se mohou množiti dále.

Krystal, pravidelný, rovinnými plochami omezený prostorový útvar, charakterisující látky určitého chemického složení. Krystalový tvar závisí především na chemickém složení látky a teprve v řadě druhé na fysikálních podmínkách při krystalisaci. Při vzrůstu krystalu, vylučováním pevné látky na hotových již plochách malého krystalu, úhly, které svírají spolu jednotl. plochy krystalu, se nemění (zákon stálých úhlů). Plochy dokonale (za příznivých podmínek) vyvinut. krystalu jsou buď všechny shodné a stejnocenné (jednoduchý tvar, ⌕ tab. I., 1—7), anebo jsou různé a nestejnocenné (spojka tolika různých jednoduchých tvarů, kolik různých ploch se na krystalu vyskyt., ⌕ tab. I., 8—10). Jednoduché tvary mohou býti uzavřené (dvojjehlan) nebo otevřené (hranol, pinakoid). Otevřené tvary mohou se vyskytovati pouze na spojkách. Přes velkou pestrost krystalových tvarů lze všechny krystaly roztříditi v několik málo soustav. Mnoho krystalů vyznačuje se rovinou souměrnosti, která prochází středem krystalu a rozděluje jej ve dvě půlky, z nichž jedna je zrcadlovým obrazem druhé. Otočením krystalu o určitý díl plného úhlu kolem osy souměrnosti, kt. prochází rovněž středem krystalu, každá plocha, hrana a vrchol krystalu zaujme polohu jiné stejnocenné plochy, hrany resp. vrcholu. Podle počtu a vlastností rovin a os souměrnosti všechny krystalové tvary byly zařazeny v 32 oddělení, spojených v 32 soustav: 1. žádná rovina souměrnosti: soustava asymetrická (trojklonná); 2. jedna rovina souměrnosti: soustava monosymetrická (jednoklonná); 3. tři roviny souměrnosti, svírající spolu úhly 90° a protínající se ve třech k sobě kolmých osách souměrnosti: soustava kosočtverečná; 4. pět rovin souměrnosti, z nichž čtyři, které se protínají v hlavní ose souměrnosti, svírají spolu úhly 45° a 90°, pátá rovina souměrnosti svírá se všemi těmito úhel 90° a protíná je ve čtyřech vedlejších osách souměrnosti: soustava čtverečná; 5. sedm rovin sou-

měrnosti, z nichž šest, svírajících spolu úhly 30, 60 a 90°, protíná se v hlavní ose souměrnosti, sedmá svírá se všemi těmito úhel 90° a protíná je v šesti vedlejších osách souměrnosti: soustava šesterečná; 6. sedm rovin souměrnosti, z nichž tři stejnocenné hlavní roviny souměrnosti svírají spolu úhly 90° a protínají se ve třech k sobě kolmých hlavních osách

Krystaly tekuté.

souměrnosti, šest stejnocenných vedlejších rovin souměrnosti půlí úhly hlavních rovin souměrnosti: soustava krychlová. — Každá krystalická látka vykazuje pouze tvary téže souměrnosti (zákon zachování souměrnosti). Všechny jednoduché krystalové tvary téže látky tvoří krystalovou řadu. Některý jednoduchý tvar zvolí se za tvar základní a určí se změřením jeho úhlu pomocí goniometru a vypočtením jeho krystalografických prvků; z tohoto základního tvaru lze odvoditi všechny jiné tvary téže látky pomocí jednoduchých celistvých čísel (zákon racionálnosti poměrových čísel) Nejčastěji se vyskytují tyto krystalické tvary: 1. Soustava krychlová (tesserální). Všechny tvary této soustavy staví se tak, že tři hlavní roviny souměrnosti probí-

Tetraedr.
1. poloha 2. poloha.

hají rovnoběžně se stěnami krychle (I,2): I,1 tvar základní: osmistěn (oktaeder); I,2 krychle (hexaeder); I,3 dvanáctistěn kosočtverečný (granatoeder); I,4 čtyřiadvacetistěn krychlový (tetrakishexaeder); I,5 čtyřiadvacetistěn trojúhelníkový; I,6 čtyřiadvacetistěn deltoidový (trapezoeder, leucitoeder). Nejčastější spojky jsou znázorněny na obr. 8—10. I. II. Soustava čtverečná. Hlavní osa staví se vždy svisle a hlavní řez vodorovně. Jednoduchými tvary jsou svým postavením se rozlišující dvojjehlany prvního a druhého řádu (protopyramidy a deuteropyramidy, I, 11 a 12), ditetragonální dvojjehlan (I, 13), jednoduché hranoly prvního a druhého řádu, ditetragonální hranol a s hlavním řezem rovnoběžné plochy spodové. Spojky jsou znázorněny na obr. 14 a 15, I. — III. Soustava šesterečná. Hlavní osa staví se svisle, hlavní řez vodorovně: jednoduchými tvary jsou šesterečné dvojjehlany prvního řádu (protopyramida, dihexaeder, I, 16) a druhého řádu (deuteropyramida), dihexagonální dvojjehlan (I, 17), šesterečné hranoly prvního a druhého řádu (protoprisma, I, 18 a deuteroprisma), dihexagonální hranol a plochy spodové. Spojky jsou znázorněny na obr. 18 a 19, I. — IV. Soustava kosočtverečná. Jedna ze tří nestejných os souměrnosti staví se svisle, ze dvou zbývajících os osa kratší (brachydiagonála) staví se do polohy předozadní, delší (makrodiagonála) do polohy pravo-levé. Jednoduchými tvary jsou kosočtverečný dvojjehlan (I, 20); kosočtverečný hranol (na obr. 21, I ve spojení se spodovým pinakoidem); makrodoma, příčný střechan, se stěnami rovnoběž. s makrodiagonálou (na obr. 22, I ve spojení s brachypinakoidem); brachydoma, podélný střechan, se stěnami rovnoběž. s brachydiagonálou (na obr. 23, I ve spojení s makropinakoidem) a tři pinakoidy (I, 21 plocha spodová, I, 23 makropinakoid, I, 22 brachypinakoid). — V. Soustava jednoklonná. Rovina souměrnosti staví se svisle a do polohy předo-zadní, takže k ní kolmá osa souměrnosti je v poloze pravo-levé; ze dvou v rovině souměrnosti se nacházejících hran jedna staví se svisle (svislá osa), druhá se sklání do předu (šikmá osa). V této soustavě není jednoduchých uzavřených tvarů, jsou zde pouze spojky (I, 24). Jednoduchými tvary jsou hranol, hemipyramida, domy (klinodoma a orthodoma či hemidoma) a pinakoidy (spodový pinakoid, orthopinakoid a klinopinakoid). — VI. Soustava trojklonná. Jednoduché tvary skládají se zde pouze ze dvou rovnoběžných ploch, které se označují podobným způsobem jako v soustavě kosočtverečné, ale částečně též jako tetartopyramidy, hemiprismy, hemimakrodomy a hemibrachydomy, jelikož odpovídají pouze čtvrtině, resp. polovině příslušných ploch v soustavě kosočtverečné. Krystalovými úhly nazývají se úhly, které svírají spolu krystalografické osy; úhel optických os je úhel, který svírají spolu krystalografické osy; úhel optických os je úhel, který svírají spolu optické osy (α) anisotropických krystalů. U četných

tvarů, zvláště v soustavě krychlové a šesterečné, je vyvinuta pouze polovina ploch, avšak tak pravidelně, že lze tyto poloploché tvary (hemiedry resp. meroedry, z čehož hemiedrie resp. meroedrie) odvoditi z tvarů plnoplochých (holoedrů, z čehož holoedrie) vypuštěním určitých rovin souměrnosti. Jsou známy též poloploché tvary hemiedrů, t. j. tvary čtvrploché (tetartoedry, z čehož tetartoedrie). Představíme-li si, že u pravidelného osmistěnu chybějí hlavní roviny souměrnosti, t. j. vedle sebe se nacházející plochy osmistěnu nepokládáme za stejnocenné (I, 25), lze na pravidelný osmistěn dívati se jako na spojku dvou tvarů, z nichž každý vznikne prodloužením střídajících se ploch osmistěnu; jsou to dva čtyřstěny (tetraedry), rozlišující se pouze svým postavením (I, 26 a 27). Stejným způsobem lze odvoditi hemiedry, t. zv. tetraedrické hemiedrie, u nichž chybějí rovněž hlavní roviny souměrnosti, dvanáctistěn trojúhelníkový (trigondodekaeder, polotvar čtyřiadvacetistěnu deltoidového, ikositetraedru, II, 1), dvanáctistěn deltoidový (deltoiddodekaeder), čtyřiadvacetistěn čtyřstěnový (hexakistetraeder). Ponechají-li se tři hlavní roviny souměrnosti a vypustí se šest vedlejších rovin souměrnosti (pentagonální hemiedrie), z čtyřiadvacetistěnu krychlového vzniknou dva dvanáctistěny pětiúhelníkové (pentagondodekaedry, pyritoedry, II, 2—4) a z hexakisoktaedru dva dyakisdodekaedry či diploedry (II, 5). Vypustí-li se všech devět rovin souměrnosti (gyroedrická hemiedrie), z hexakisoktaedru vznikne pentagonikositetraeder či gyroeder. Polotvary soustavy čtverečné jsou čtverečný sfenoid a čtverečný skalenoeder, polotvarem soustavy kosočtverečné je kosočtverečný sfenoid, polotvarem soustavy šesterečné je romboeder (klenec, II, 6 a 7, II, 9 a 10 ve spojení s hranolem prvního resp. druhého řádu) a šesterečný skalenoeder (II, 8). U četných hemiedrických krystalů oba konce téže osy souměrnosti jsou nestejně vyvinuté; u šesterečných krystalů turmalinu na př. (obr. 11, II) na spodním konci osy souměrnosti je pouze plocha spodová, kdežto na vrchním konci jsou plochy dvou klenců. Tento zjev nazývá se hemimorfií a souvisí s ní pyroelektrické vlastnosti krystalů. Stejnotvaré krystaly srůstají často v dvojčata, trojčata a čtyřčata (polysyntetické krystaly); takto spojené krystaly, které mohou býti buď pouze srostlé (juxtaposiční, kontaktní dvojčata, II, 12 a 13), anebo prorostlé (prorostlá, penetrační dvojčata, II, 14) leží pak souměrně k jisté ploše, t. zv. ploše dvojčatné, která u obou krystalů má tutéž polohu vzhledem k osám. Obr. 12, II představuje srostlici dvou osmistěnů, srostlých podle plochy osmistěnu (t. zv. spinellové dvojče, vyskytující se hlavně u spinelu a magnetovce), obr. 13, II dva jednoklonné krystaly, srostlé podle ortopinakoidu (sádrovec). Taková dvojčata nazývají se též hemitropní. Doplňková dvojčata podobají se holoedrickým krystalům, skládají se však ze dvou tvarů.

Prisma.

Krystalické břidlice, horniny, které vznikly různými přeměnami (⚲ metamorfosa) z jiných hornin. Náleží k nim rula, svor a fyllity. K. b. nacházejí se většinou v nejstarších geolog. formacích, avšak, na př. v Alpách, následkem dalekosáhlé metamorfosy, též v útvarech mladších.

Krystalický jedinec (krystalické individuum), nerost mající určitou vnitřní stavbu, ale nepravidelně ohraničený. V přírodě nacházejí se mnohé přírodniny jako krystalická individua. Často tvoří shluky t. zv. krystalické agregáty.

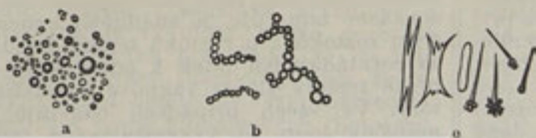
Krystalisace. Vznikání krystalů (⚲) může nastati ochlazením par (sublimace), taveniny neb roztoků, jichž koncentrace byla dodatečně zvýšena odpařováním na volném vzduchu nebo pozvolným vypařováním nad hygroskopickými látkami v uzavřených nádobách a pozvolným směšováním dvou roztoků, které spolu reagují za vzniku krystalisace schopného produktu. Při sublimaci záleží na pracovní rychlosti a na rozdílu teploty par a nádoby, ve které nastává kondensace, zda vznikne krystalická hmota (na př. při sublimaci salmiaku a chloridu rtuťnatého) či samostatné větší krystaly (na př. při sublimaci jodu a kys. benzoové). Tavenina (na př. roztavená síra) se zpravidla pozvolna ochlazuje, až se utvoří na povrchu pevný povlak, který se prorazí a ještě tekutá část původní taveniny se vyleje. Vnitřní stěny nádoby jsou pak pokryty krystaly. Krystalisace kovové taveniny používá se k dobývání stříbra z olova (⚲ olovo). — Nejdůležitější jest krystalisace roztoků. Rozpuštěná látka vyloučí se z roztoku, sníží-li se její rozpustnost nebo zvýší-li se její koncentrace nad mez rozpustnosti. Rozpustnost lze snížiti vázáním rozpustidla na

jinou látku nebo změnou teploty, nejčastěji ochlazením. Zředěné roztoky lze přivésti ke krystalisaci přidáním alkoholu, který váže na sebe vodu, nebo solí (hlavně k roztokům organických látek), které působí obdobně (vysolování). Koncentraci roztoku lze zvýšiti odpařením, až za dané teploty stane se roztok nasyceným. Dalším odpařováním nebo vhodnou změnou teploty (ochlazením) nastane krystalisace. Při krystalisaci vznikají nejdříve velmi drobné krystaly (krystalisační, krystalové zárodky), které se spojují, a dalším vylučováním rozpuštěné látky se zvětšují (rostou). Krystalisace nemůže nastati bez krystalisačních zárodků, avšak též různé znečištěniny, které se nacházejí v roztoku, mohou se uplatniti jako krystalisační zárodky. Po ukončení krystalisace zbývající kapalina nazývá se matečným louhem. Odpařením, ochlazením a pod. lze jej často přivésti k opětné (druhotné) krystalisaci. Obecně bývají krystaly tím pěknější a větší, čím pomaleji a pravidelněji se pracuje, t. j odpařuje, ochlazuje a pod. Velikost krystalů závisí dále na povaze krystalující látky. Tatáž látka za podmínek stejných dává tím větší krystaly, čím větší množství roztoku bylo přivedeno současně ke krystalisaci. Hotové krystaly mohou růsti dále v nasyceném roztoku téže látky, podporuje-li se krystalisace odpařováním a pod. V nasycených roztocích rostou velké krystaly na úkor malých, které se zmenšují, až úplně mizí. Mikrokrystalická látka (krystalická moučka) ve styku se svým matečným louhem stává se časem makrokrystalickou až hrubozrnnou. Ruší-li se krystalisace za horka nasyceného roztoku při ochlazování mícháním, vzniká krystalická moučka. Je-li roztok při krystalisaci v klidu, stává se v blízkosti krystalů chudým na rozpuštěnou látku, t. j. přestává tam býti nasyceným. Krystalisace probíhá pak velmi pomalu; její rychlost rovná se totiž rychlosti, jakou difunduje rozpuštěná látka z vnitřku roztoku do oné krystaly obklopující nenasycene vrstvy. Aby se krystalisace urychlovala, pohybuje se roztokem v krystalisačních vanách a podobných mechanických přístrojích. Smí-li zůstati produkt jemnozrnným, provádí se krystalisace v nádobě, opatřené chladicím pláštěm a michadlem, ve které za horka nasycený roztok se míchá a současně chladí. V rourovém krystalisátoru za horka nasycený roztok vede se do šikmé, kolem osy se otáčející roury, v níž v tenké vrstvě stéká po stěnách a na spodním konci roury setkává se s proudem vzduchu, postupujícím ve směru opačném, jímž se roztok chladí a současně odpařuje. K snadnější koncentraci roztoků a u roztoků teplem snadno se rozkládajících látek k odpařování za nízké teploty slouží vakuové krystalisátory. Ve všech případech odděluje se matečný louh od vykrystalované látky slitím, načež posledních zbytků matečného louhu zbavuje se produkt centrifugací v odstředivkách, v nichž se nakonec ještě promyje, zpravidla nasyceným roztokem téže látky. Krystalový tvar může býti pozměněn látkami, které jsou při krystalisaci současně v roztoku přítomné. Kuchyňská sůl krystaluje na př. z čistého vodního roztoku v krychlích, obsahuje-li však roztok současně něco pryskyřice nebo chloridu draselného, krystaluje v osmistěnech. Látky, které s krystalující látkou nejsou isomorfní, mohou býti v roztoku přítomné i v značném množství, aniž vznikají krystaly jimi znečištěné, pokud koncentrace roztoku je správně volena. Produkt krystalisace je pak velmi čistý. Dalšího vyčištění dosáhne se, rozpustí-li se vzniklé krystaly v malém množství rozpustidla a roztok přivede se opět ke krystalisaci (překrystalování). Obsahuje-li roztok isomorfní látky, lze tyto odděliti od sebe často frakcionovanou krystalisací. Roztok odpaří se pouze tak dalece, aby se stal nasyceným pouze vzhledem k látce nejméně rozpustné, načež se roztok přivede ke krystalisaci. Vzniklý produkt se překrystaluje a teď vzniklý matečný louh spojí se s matečným louhem z předešlé krystalisace. Směs obou se poněkud zahustí a přivede ke krystalisaci jako dříve. Vznikne produkt, který mimo krystaly látky nejméně rozpustné obsahuje již více látky rozpustnější atd. Tímto způsobem lze poměrně velmi dokonale odděliti na př. i radiumchlorid od bariumchloridu nebo soli různých kovů vzácných zemin.

Krystalisační síla (mohutnost), síla, kterou krystal, rozšiřující se v nasyceném roztoku, zdolává malé překážky nebo mění svou polohu.

Krystalická drusa, dutý prostor v kamení, vyložený krystaly, jež se usazují na stěnách.

Krystality, zjevy povstalé jako střední stadium mezi amorfním a krystalinickým stavem těles. Podle jejich formy dělíme je na kruhovité (globulity), perlovité (margarity), stlačené globulity (kumulity), cylindrické (longulity), jehlovité (belonity) a nahnědlé i načervenalé, z hydrox. želez. sestávající (trichity). (☞ též příloha krystaly II.)

Krystality.
a) Globulity, b) Margarity, c) Kumulity.

Krystalografie (řec), nauka o krystalech.

Krystaloid, hmota bez krystalické struktury, obyčejně koulovitá (vzniklá vzájemným přitahováním do středu), také krystalinická tělesa, která v roztoku snadno membranou diffundují; ↘ kolloidy.

Krystalová optika, nauka o optických vlastnostech krystalů. Vniká-li světelný paprsek do isotropního krystalu (↘ krystalová struktura), uchyluje se od svého původního směru, aniž se polarisuje (jednoduchý lom). Anisotropní krystaly, na př. islandský vápenec, rozkládají vstupující paprsek ve dva paprsky polarisované v rovinách k sobě kolmých (dvojlom); ↘ polarisace. Isotropní jsou pouze krystaly soustavy krychlové, krystaly ostatních soustav jsou vesměs anisotropní. Krystaly soustavy čtverečné a šesterečné ve směru své hlavní osy, která je zde současně osou optickou, jsou však jednolomé (opticky jednoosé krystaly). Krystaly soustavy kosočtverečné, jednoklonné a trojklonné, bez geometrické hlavní osy, ve dvou směrech (rovnoběžných se dvěma optickými osami) vyznačují se jednoduchým lomem světelných paprsků, avšak poloha těchto směrů závisí poněkud na barvě světla (disperse optických os, ↘ polarisace). U průhledného islandského vápence dvojlom jest tak silný, že již 1 cm silnou deskou každý předmět pozoruje se dvojnásobně: oba paprsky vznikají paprsky, rozštěpenými dvojlomem ve dva různé paprsky, polarisované v rovinách k sobě kolmých. Krystaly se slabším dvojlomem, které se nevyznačují pleochroismem (↘ polarisace), jsou-li průhledné, lze rozeznati od krystalů jednolomných pouze polarisačními přístroji nebo polarisačním mikroskopem. Polarisátor a analysátor (↘ polarisace) těchto přístrojů se skříží a vloží se mezi ně na otáčivý stolek deštička ze zkoumaného krystalu nebo výbrus horniny. Otáčí-li se teď stolkem, který nese krystal nebo výbrus, kolem optické osy přístroje, nenastane v žádné poloze vyjasnění, je-li krystal ve směru optické osy přístroje jednolomný, kdežto jinak nastává při otočení o 360° čtyřikrát střídavě vyjasnění a zatemnění; rozkládá se totiž v posledním případě z polarisátoru vycházející polarisované světlo dvojlomým krystalem ve dva v rovinách k sobě kolmých polarisované paprsky, z nichž propouští analysátor po jedné komponentě. Pouze desky, vybroušené z anisotropního krystalu ve směru kolmém k některé z optických os, zůstávají v polarisač. přístroji při otáčení ustavičně temné, jakoby byly prostředím isotropním. Jelikož polohy, ve kterých nastává vyjasnění a zatemnění, souvisí se symetrií krystalů, lze pomocí těchto poloh zjistiti soustavu, k níž krystal patří: Na všech plochách krystalů soustavy čtverečné a šesterečné nastává zhasnutí ve směru rovnoběžném s průsečnicí těchto ploch s plochou spodovou; na ploše hranolové nastává tedy zhasnutí jednak ve směru kolmém k hlavní ose, jednak ve směru s ní rovnoběžném. Plochy hranolu a pinakoidů u krystalů soustavy kosočtverečné zhasínají ve dvou směrech k sobě kolmých, rovnoběžnými s osami symetrie, podobně zhasínají plochy orthodomatické u krystalů soustavy jednoklonné (rovnoběžně s hlavní a orthoosou), kdežto u soustavy trojklonné zhasínání nastává ve směru, který není rovnoběžný se žádnou osou. Rovněž poloha roviny, ve kterých leží optické osy opticky dvojosých krystalů, souvisí s geometrickou souměrností těchto krystalů; v soustavě kosočtverečné splývá s jednou ze tří rovin geometrické souměrnosti, v soustavě jednoklonné splývá s rovinou geometrické souměrnosti nebo stojí na ní kolmo. Úhel, který svírají optické osy (úhel optických os) v soustavě kosočtverečné jest půlen osou souměrnosti, v soustavě jednoklonné orthoosou nebo přímkou, která svírá s ní úhel pravý. Úhel optických os měří se polarisačním přístrojem, který k tomu účelu se opatří silnými spojkami, které se vkládají mezi nikol a objektiv, pomocí desek, vybroušených kolmo k symetrále optických os. V silně konvergentním světle takto upraveného polarisačního přístroje objeví se pak interferenční obrazce opticky dvojosých krystalů.

Krystalový přijimač, ↘ radiotechnika.

Krystalový detektor, ↘ radiotechnika.

Krystofovič Africanus (* 1885), ruský geolog, prof. univ. leningradské, odborník ve fytopaleontologii.

Kryšpín sv., římský mučedník, popravený za Maximiána. Patron obuvníků.

Kryšpín František (1841—1870), čes malíř a kreslíř.

Kryšpín Vojtěch (1844—1920), ředitel na Smíchově, čes. pedagog. spisovatel. Sp.: Obraz činnosti literární učitelstva čsl. za posl. 100 let (1788—1882).

Kryštof, 1. K. I. (1219—1259), dánský král, vládl od r. 1252, vystoupil proti kněžstvu. Byl otráven. — 2. Vnuk jeho K. II. (1276—1332), byl svržen Gerhardem Holštýnským. — 3. K. III. (1418—1448), stal se králem r. 1440 v Dánsku a Švédsku, r. 1442 v Norsku. Oprav. d. zákoník.

Kryštofovy Hamry (Christophhammer), o. v Č., okr. Přísečnice, 702 n. ob. Výroba knih. strojů, dom. krajkářství a nitařství.

Kryštůfek František Xaver, ThDr. (1842—1916), čes. círk. dějepisec, od r. 1891 profesor univ. Karlovy, kanovník u Všech Svatých na hradě pražském, od r. 1905 domácí prelát. Sp.: Všeobecný církevní dějepis (1883—1892), Bitva na Bílé hoře (1908), Protestantství v Čechách (1906).

Kryštůfek Jan, PhDr. (1844—1924), čes. historik, středoškol. profesor. Sp.: Franc. ústava z r. 1891, Görgey a Világoš (1902) a jiné.

Kryt (Deckung, abri, shelter), vše, co chrání vojína nebo zbraň před zrakem nebo před účinkem zbraní nepřítelových, tedy na př. štít, keř, příkop, strom, zeď atd.. Podle toho rozeznáváme k. přirozený, jenž je dán přírodou, zejm. stromovím a nerovnostmi terénu, a k. umělý, vytvořený rukou lidskou (zákop, střelec. jáma s předprsní atd.). Kryje-li jen proti zraku shora, sluje skryt; chrání-li zepředu, zákryt; kryje-li mimo to též se stran, zve se úkryt; nejčastěji bývají úkryty úplně vybudované v zemi, chránící nejen jednotlivce, nýbrž i celé jednotky vojska, kterých se užívá ve válce poziční a pevnostní.

Krytí, 1. v obchodě záruka věřiteli se strany dlužníka. Krycí koupě: Prodlévá-li prodávající s odevzdáním zboží, má kupující na vůli, zda chce žádati za splnění smlouvy a za náhradu škody, pro opožděné splnění, aneb chce-li místo splněni požadovati náhradu škody neplněním vzešlou (§ 355—357 obch. zák.); též při koupi nebo prodeji in bianko prod. cenných papírů mluví se o krycí koupi neb prodeji. — 2. K. bankovní, ⤷ banky. Ve finančnictví k. je opatření prostředků ke krytí schodku (vydáním poklad. pouk., půjčkami, zvýšením výnosu daňového). — 3. Ve vojenství vše, co chrání před nepřátelskou střelbou; ⤷ kryt.

Krytina, pokrývka střechy uložená na krovu. Rozeznáváme tvrdou k. z cihel neb z břidlice, skla, kovu a měkkou ze slámy, lepenky, šindelů a j.

Krytolebci, ⤷ Stegocephali.

Krytonosec zelný (Ceutorhynchus sulcicollis), brouček 3 mm dlouhý, nosatcovitý (Rhynchophora). Larva škodlivá, způsobuje nádory na rostlinách křižatých (zelinách).

Krytosemenné rostliny (Angiospermae), oddělení rostlin, jež mají vajíčka uložena ve vnitru semeníku, který vznikl svinutím a zároveň srůstem plodolistů. Rozeznáváme semeník jednoduchý, vícepouzdrý a jednopouzdrý s více plodolisty. Vrchol svinutého plodolistu upravuje v pestík složený ze žlaznaté blizny, sloužící k zachycení pylu, a slonkovité čnělky, na níž bývá blizna vyvýšena. V klíčním vaku pylovém vyvíjí se pouze vaječná buňka, endosperm vzniká teprve po zúrodnění. Zajímavé je oplození: Pylová buňka zachycená na blizně vzkličuje v dlouhé vlákno (pylový vak), to prorůstá pletivem blizny, někdy i čnělky, roste dovnitř semeníku a vniká do vajíčka buď mikropylí (normální oplození), nebo jeho basí (chalazogamie). Při přeměně vajíček v semena mění se i stěna semeníková. Ze semeníku uzavřeného vzniká uzavřený plod (pravý), zúčastní se často na jeho vytváření i jiné části květů (plod nepravý). Lístky s pylovými váčky jsou veskrze proměněny v tyčinky, skládající se ze dvou prašníků (pylových váčků) na stopkaté nitce. Květy obsahují buď samé pestíky (květy samičí, pestíkové) nebo jen tyčinky (květy samčí, prašníkové), anebo tyčinky i pestíky (květy obojaké). K základním částem květů přistupují ještě obaly květní; všechny přibližně stejně, okvětí č. perigon nebo rozlišené v zevní kalich (calyx) a vnitřní barevnou korunu (corona). Květy skupí se často v celé rozmanité skupiny, v květenství. Celou tuto skupinu dělíme: 1. třída: Monocotyledones (r. jednoděložné). 2. třída: Dicotyledones (r. dvouděložné).

Kryt v šermu (Parade), odražení zbraně protivníkovy.

Kryžanivškyj Vasyl (1891—1926), ukrajinský akademický malíř.

Krzemieniec, kr. m. v pol. vojvodství Volyňském, (1921) 16.068 ob.

Krzemieniewski Seweryn, PhDr. (* r. 1871), prof. zool. univ. ve Lvově.

Krzemiński Stanisław (1839—1912), pol. spisovatel a publicista.

Krzno, stč. výraz pro drátěnou n. brněnou košili (⤷), nebo kabátec, vyztužený kovovými kroužky na ochranu proti sekům a jiným ranám.

Kržižanovskij Gleb Maksim. (* 1874), rus. komunista, revolucionář z r. 1893, spoluzakladatel Sojuza borby, význ. či-

nitel sovětský, od 1929 vicepresident Akademie věd.

Krzysik Stanisław Marjan (* 1891), pol. zoolog.

Krzysztalowicz Franciszek (* 1868), prof. dermatologie na univ. ve Varšavě.

Krzywicki Józef (1838—1900), pol. geograf, spoluredaktor Słownika geograf. Král. Polskiego.

Krzywicki Kazimierz (1820—1883), pol. politik. Sp.: Polska i Rosja w r. 1872.

Krzywicki Ludwik (* 1859), prof. sociologie na univ. ve Varšavě. Sp.: Studja socjologiczne (1924).

Krzywoszewski Stefan (* 1866), polský spisovatel a dramatik.

Krzyżanowski Adam (* 1873), prof. národohosp. na univ. v Krakově. Spisy o finančním hospodářství.

Krzyżanowski Adrjan (1788—1852), prof. matem. na univ. ve Varšavě.

Krzyżanowski Anatol (pseud. Natalie Krzyżanowskich - Karwin - Szymanowskiej), 1868—1922) polská spisovatelka.

Krzyżanowski Konrad (1872—1923), polský malíř, portretista.

Krzyżanowski Stanisław (1865—1917), pol. historik. Sp.: Monumenta Poloniae palaeographica.

Křeč, o. v Č., okr. Pelhřimov, 612 č. ob.

Křeč (hyperkinesis), spasmus (☞), mimovolný, abnormální stah svalstva. K. jsou tonické a klonické. Při tonických (spínavých) je sval trvale stažen, u klonických (škubavých) střídá se rytmicky stah s ochabnutím. K. může býti celková, zachvacujíc celé tělo n. částečná, t. j. místně omezená na jeden sval n. oblast svalovou se stejnou činností. Celková k. (k. mozková) vzniká následkem dráždivých stavů v mozku při padoucnici, božci, tetanu a hysterii, částečná k. na př. při ticu, torticolis, k. svalů žvýkacích, lýtkových a bránice. Popud ke vzniku k. vychází buď z ústředí pohybu v mozku a míše n. vzniká někde v oblasti sensitivní (v kůži, sliznici, jízvy v kostech) a reflektoricky se sdělí ústředí pohybu sensitivními drahami. — Příčiny jsou velmi rozličné: změny mozku n. míchy, chem. změny krve, bakteriální infekce, příliš. namáhání urč. skupin svalových (k. písařská); mohou míti původ nervově-duševní; často se příčina nedá zjistiti. Ne vždy, ale často bývá k. spojena s prudkou bolestí. — K. obličejová (spasmus facialis, fr. tic convulsif, [tyk koňvylsif]), křeč svalů, ovládaných lícním nervem (nervus facialis). Většinou jde o bleskovité (klonické) záškuby. Příčiny: buď org. změna v n. obličejových n. příčina duševní. V prvním příp. mluvíme lépe o spasmu, ve druhém o ticu. — K. srdeční je laický název pro každý křečovitý pocit v krajině srdeční; o pravé k. s. ☞ nemoci srdce.

Hlava křečka s torbami.

Křečci (Cricetinae), podčeleď myší (Muridae), hlodavci, s velk. lícními torbami; nejznámější rod Cricetus cricetus, křeček zavalitého těla, s hustou srstí, na hřb. hnědožlutou; rozšířen od východ. Evropy až do sev. Francie; shromažďuje hojně zásob, hl. zrní na zimu, kterou přespává; k. černoprsý, k. šedý; dobrá podšívková kožišina.

Křečhoř, o. v Č., okr. Kolín, 610 č. ob. Pomník na pam. vítězství gen. Dauna nad Prusy r. 1757.

Křečkov, o. v Č., okr. Poděbrady, 502 č. ob.

Křečkovice, o. na Mor., okr. Vyškov, 462 č. ob.

Křečovice, o. v Č., okr. Benešov, 383 č. ob.

Křečková (provd. Skřivanová) Marie (* 15. XII. 1881), operetní subreta u divadel v Brně, Plzni, Aréně na Smíchově. Od r. 1926 ředitelkou Vinohradské Zpěvohry.

Křelov, o. na Mor., okr. Olomouc, 1276 č. ob. Výroba jízdních kol.

Křelovice, o. v Č., okr. Planá u Mar. Lázní, 384 n. ob.

Křelovice, o. v Č., okr. Pelhřimov, 576 č. ob.

Křemen, kysličník křemičitý, SiO_2, přichází v přírodě ve velkém množství jednak volný, jednak smíšen s jinými nerosty (žula) n. ve sloučeninách (křemičitanech). Obyčejný křemen přichází buď jako nerost krystalovaný v šesterečné soustavě a to obyčejně v hranolech, ukonč. na obou stranách jehlany. Krystaly jsou buď bezbarvé, čiré (křišťál, marmarošské diamanty), nebo i různě zabarvené, tak na př. fialově (ametyst), žlutě (citrin), růžově (růženín) n. kouřově hnědě (záhněda a tmavší morion). Jemně vláknitou mikrokrystalinickou, průsvitnou odrůdou je chalcedon. Podle barvy bývá různě nazýván a to masově červený karneol, jasně zelený chrysopras a tmavě zelený s hnědočervenými skvrnami heliotrop. Proužkované chalcedony zovou se acháty, vyznačující se různými kresbami na výbrusu (acháty mechové, obláčkové, zříceninové) nebo jsou pruhované: onyx s pruhy černými a bílými, sardonyx s pruhy hnědými a bílými a karneolonyx s pruhy

L. Kuba: Dolnolužická družička.

L. Kuba: Selka z Blat.

červenými a bílými. Bezbarvé acháty lze barviti také uměle napouštěním různými kovovými solemi, barvivy a j. látkami. Celistvou odrůdou je jaspis, který bývá zbarven červeně, žlutě, hnědě, zeleně i černě. Krystalované dobře sytě zbarvené odrůdy křemene slouží jako levné kameny do šperků, neprůhledné slouží na kameje a intaglie, levnější druhy pak na pečetítka, těžítka, psací náčiní a k vykládání stěn. Achátu užívá se také na ložiska vah, třecí misky a j. U nás nacházejí se skoro všechny odrůdy křemene na Kozákově u Turnova. Obyčejný křemen přichází vzrostlý v žilách v žule, rule, dioritu a je také součástí žuly, ruly a syenitu, pak křemenných břidlic a pískovců. Pro svoji tvrdost jest užíván jako brusidlo a leštidlo, ve formě písku k matování skla a broušení kovů. Celistvá odrůda, křemenec, slouží jako materiál dlažební a stavební. Z písku po př. mletého křemene vyrábějí se také různé druhy skel, sklo křemenné, keramické zboží, smalty, umělé kameny, formy k lití, pak karborundum, ferrosilicium a křemík. Zahříváním na teplotu nad 870° C přechází křemen v jinou modifikaci a to v t. zv. tridymit, krystalující v soustavě kosočtverečné. Tento je součástí různých hornin sopeč. původu, tvoří se v ohnivzdorných cihlách křemičitých v pecích sklářských a ocelárenských.

Křemen Frant. (* 16. I. 1870), středošk. prof. v. v. a č. historik. Sp.: Adolf Heyduk (1908).

Křemen Jan (* 1863), ředitel m. spořit. a sokol. pracovník v Pelhřimově. Spoluzakladatel Ústř. banky č. spořitelen.

Křemen Jar., pseud. J. Jar. Cekla.

Křemen Josef Alois (1857—1929), říd. uč. v Kutné Hoře, čes. spisov., pedagog.

Křemen Karel (* 1855), středoškol. prof. v Praze a historik. Sp.: Dějiny rodu Vršovského (1882), Abeceda českých dějin (1896) a j.

Křemen Václav, pseud. Jana Zelinky.

Křemenáč, ↗ kozák.

Křemenná lampa, rtuťová oblouková lmpa (↗); z křemenného skla používá se jí zvláště při léčení ozařováním (↗ umělé horské slunce společnosti pro výrobu k. l. v Hanau).

Křemenná moučka (horská moučka, infusoriová hlinka, trypel), křemitá hornina, vzniklá ze skořápek odumřelých Diatomaceí, bílá nebo šedá sypká hmota; pohlcuje velmi dobře kapaliny, netaje a nehoří, obsahuje 75—90% kysličníku křemičitého a 8—15% vody; tvoří často mohutná ložiska v terciéru a kvartéru.

Křemenná pěna, usazenina amorfní kyseliny křemičité (opálu) z horkých pramenů, celistvá, stalaktitická, hroznovitá, porésní, rozežraná, často lupenatá, bílá nebo šedá, průsvitná až neprůhledná.

Křemenné sklo vyrábí se tavením křišťálu v plameni kyslíkovodíkovém nebo v elektrické odporové peci. Místo křišťálu možno použíti také čistého křemičitého písku, obsahujícího 99.5% SiO_2 nebo mletého křemence, které se nejprve taví, pak rezemílají a opět taví. Čiré sklo, zv. firmazit, je poměrně velmi drahé a užívá se ho proto zřídka hlavně k účelům fysikálním a optickým, ježto propouští ultrafialové paprsky (čočky do ultramikroskopů, rtuťové lampy, obaly pyrometrů a teploměry). Sklo, vyráběné z písku, mléčně zakalené a neprůhledné, nazývá se vitreosil a jest značně levnější a proto slouží pro svoji značnou trvanlivost (lze jej rozpálit do červeného žáru a pak ponořit do studené vody, aniž by prasklo) na laboratorní misky a kelímky a pro svoji stálost na nádoby k odpařování kyseliny sírové, při výrobě kyseliny dusičné a solné a pro svůj značný odpor také v elektrotechnice.

Křemešník, hora, ovládající Českomor. vysočinu, vých. od Pelhřimova, 767 m vysoká. Poutnické místo.

Křemičitany, soli kys. křemičité, ↗ sloučeniny křemíku a solí příslušných kovů.

Křemík, Silicium (Si), at. v. 28.06, náleží vedle kyslíku k nejrozšířenějším prvkům na zeměkouli. Přichází výhradně ve sloučeninách, a to v křemeni (kysličníku křemičitém) a křemičitanech. Celá čtvrtina pevné kůry zemské je složena z křemíku. Volný křemík přichází ve dvou modifikacích jako křemík krystalovaný a jako beztvarý. Vyrábí se redukcí křemene karbidem vápenatým v elektrické peci nebo v malém množství získá se redukcí hořčíkem, hliníkem, sodíkem nebo draslíkem v podobě kyprého, tmavěhnědého, na vzduchu se zapalujícího prášku. Krystalovaný k. lze získati zahříváním fluorokřemičitanu draselného s hliníkem nebo redukcí křemene dřevěným uhlím v elektrické peci. Tvoří lesklé černé šupinky nebo tvrdé křehké osmistěny, tající v bílém žáru (při teplotě 1420° C). Ve vodě a kyselinách se nerozpouští, v horkém louhu draselném a sodném se rozpouští za vývoje vodíku. Slouží k výrobě křemíkových bronzí, a to obyčejně ve formě slitin s hliníkem nebo mědí, v hutnictví železa, obyčejně ve formě ferrosilicia. Jest obsažen v železe

šedém a podporuje tu vylučování uhlíku v podobě tuhy.

Křemité horniny, v užším slova smylu horniny, obsahující kysličník křemičitý (křemen), v širším slova smyslu horniny, složené z křemičitanů.

Křemitý vápenec, hydroxydem železitým hnědě zabarvený a kysličníkem křemičitým proniknutý vápenec, tv. 6.

Křemže, ms. v Č., okr. Č. Krumlov, 901 č. ob. Dom. výr. dřeváků a dřev. zb.

Křemyž (Křemusch), o. v Č., okr. Duchcov, 2141 ob. (806 č.). Zámek Tuchel s parkem. Hnědouhelné doly.

Křen (Armoracia rusticana — Cochlearia arm.), statná rostlina křížokvětá, původem z východního Ruska, s velkými širokými listy, pěstovaná pro dlouhý, vytrvalý, válcovitý kořen, který obsahuje hojnost hořčičné silice a používá se jako ostré koření též v lékařství. Vyhlášený jest k. malínský od Kutné Hory.

Křen Jan (1872—1917), řed. měst. úřadu v Napajedlích, sokol. spisovatel.

Křen Karel, pseud. Františka Zgody.

Křenek, o. v Č., okr. Brandýs n. L., 393 č. ob. Výroba košikářského zboží.

Křenek Ernst (* 1900 ve Vídni), hudební skladatel. Jeho prvními díly byly komorní hudba, později jevištní hudba. Zprvu zástupce nejradikálnějších moderních hudebních tendencí, obrátil se posléze k životu a odvrhl vše, co bylo nekompromisní a systematické. Z četných K. hudebních děl nejvýznačnější jsou: scénická kantáta Zwingburg (1925)), komická opera Der Sprung über den Schatten (1924), Orpheus und Eurydike (1923), operní revue Johny spielt auf a j.

Křenek Jaroslav (* 1890), bank. úředník v Praze a spisovatel. Sp.: Básně (1915), Vzpomínky na vojnu v Albanii (1924), Saň (1928) a j.

Křenek Josef (* 1885 v Kunraticích), čes.-amer. presb. kazatel, nár. pracovník v Chicagu. Působil v Baltimoru a v Eaglu; vydal různé náboženské spisy.

Křenice, o. v Č., okr. Říčany, 451 č. ob.

Křenov, o. v Č., okr. Č. Krumlov, 585 č. ob. Rozhledna Josefova věž na Kleti (1084 m).

Křenov (Krönau), ms. na Mor., okr. Mor. Třebová, 741 n. ob. Vodárna.

Křenovice, o. v Č., okr. Písek, 423 č. ob.

Křenovice, o. na Mor., okr. Přerov, 760 č. ob.

Křenovice, o. na Mor., okr. Vyškov, 1595 č. ob. Zasilat. miner. vody Šaratice.

Křepek Franz (* 1855), č. něm. politik, býv. poslanec, vůdce němec. agrárníků.

Křepeláč, ⚲ pes.

Křepelka, ⚲ koroptve.

Křepelka Jindřich, PhDr. (* 30. VI. 1890 v Pelhřimově), prof. anorganické a všeobecné soudní chemie na univ. Karlově, přednosta ústavu anorg. chemie. Publik. o stanovění atomových vah některých prvků.

Křepice, o. na Mor., okr. Hustopeče, 1134 č. ob.

Křepinský Maxmilián PhDr. (* 9. X. 1875), prof. rom. filologie na Karlově univ. Sp. gramat. a o fonetice rom. jaz.

Křesací zámek (Feuersteinschloss; platine à silex; flintlock), ručniční zámek, vzniklý koncem XVI. stol. ze zámku kolečkového (⚲) a obecně zavedený v pol. XVII. stol. u voj. a loveckých zbraní. Je to zámek západkový, kde kohoutek, napínaný palcem ruky, drží ve svěráku (čelistích) křemen, jenž při stisknutí spouště dopadne na ocílku, kterou nárazem odchýlí z její polohy, čímž se odkryje pánvička, na níž nasypán prach; jiskra vykřísnutá z ocílky zapálí prach a rána vyjde. Zámek vznikl ve Španělsku (u Maurů) a rozšířil se odtamtud do orientu (typ orientální) a Španěly do Holandska (typ evropský), pak zejm. ve Francii velmi zjednodušen a po 1648 všude zaveden. Ručnice a pistole jím opatřené (k. ručnice) se udržely až do 30. let XIX. stol., kdy ustoupily t. zv. perkuskám se zámky na roznětku.

Křesetice, o. v Č., okr. Kutná Hora, 692 č. ob. Sladovna.

Křesín, o. v Č., okr. Roudnice n. L., 466 č. ob.

Křesomysl, šestý kníže z rodu Přemyslova, otec Neklanův. Za něho nastal prý rozkvět českého hornictví. (Báje o Horymíru.)

Křest, první svátost v křesťanství, kt. se dítě neb dospělý stává křesťanem. Provádí se ponořením do vody, dnes jen politím hlavy; v katolicismu a pravoslaví přistupuje i pomazání oleji a chutnání soli. Podle dogmatiky křest působí nezničitelným znamením, měníc metafysickou podstatu lidské duše. — Baptismus flaminis (lat. křest ohněm), ve scholastické teologii vnitřní důsledek zastupující křest vodou, jenž nastává tam, kde křest vodou nemohl býti vykonán.

Křesťanská archeologie, ⚲ archeologie a křesťanské starožitnosti.

Křesťanské starožitnosti, v širším smyslu všechny písemné a umělecké památky z dob prvokřesťanských, v užším smyslu výtvory umění a řemesel prvních křesťanů. Jsou předmětem badání křesťanské archeologie.

Křesťanský socialismus, politic. směr, který chce osvoboditi lidstvo od indivi-

dualismu a socialismu křesťanskou sociální etikou. Vznikl v Anglii kol 1850 a v Německu 1846 (biskup Ketteler). Pracuje o náboženské mravní povznesení dělnictva, zvýšení mezd, zkrácení doby pracovní, zákaz práce pro děti a vdané ženy. Hl. vůdcové v Rakousku: Vogelsang, Lueger, Liechtenstein, ve Francii hrabě de Mun. V ČSR. hájí program k. s. Čsl. strana lidová.

Křesťanství, náboženství zal. Kristem Nazaretským, v širším smyslu souhrn historických působností, které se jím projevily. K. vyrostlo ze starozákonní víry v Boha, jehož představa se vlivem proroků prohloubila a zduchovněla. Jinak dějinný význam k. je závislý na osobnosti Kristově, v jehož podání poměr člověka k Bohu nalezl formulaci tak čistou, bezprostřední a věčně svěží, že nic v dějinách se jí nemůže rovnati. K. přímo navazovalo na starozákonní podání o Mesiáši, Vykupiteli, který svým učením zlomil kletbu spočívající na lidské vůli a přirozenosti a uschopnil ji státi se účastnou dobroty a milosrdenství Boha-Otce. Prohloubením idey vykoupení hl. sv. Pavlem a Janem vzniká christologie, nauka o Bohu-člověku, který sestoupil s nebe, aby spasil svět. V prvních stol. křesťanství, kdy se stávalo náboženstvím světovým, vzniklo dogma o Trojjediném Bohu, s formulacemi Boha-Otce, Syna a Ducha sv. Dogmatika byla ovlivněna řeckou filosofií hlavně novoplatonismem, jehož nauka o Logu ožila v k. Trvalost k. byla zaručena, když se stalo církví, která je podle svého učení mystickým tělem Kristovým, a ztělesňuje ideál svého zakladat. království Boží. Protestantismus později vzniklý tohoto pojmu církve nezná, přenechává jej pravoslaví a katolicismu.

Křešice (Krischwitz), o. v Č., okr. Děčín, 1128 ob. (26 č.), okr. chorobinec, loděnice, drůbežárny. Továrna mýdla.

Křešice (Křešitz), o. v Č., okr. Litoměřice, 981 ob. (216 č.). Přádelny čes. příze, vinice; zámek. Poutní místo.

Křešice, o. v Č., okr. Sedlčany, 411 č. ob.

Křešín, o. v Č., okr. Ledeč n. S., 742 č. ob.

Křetín, o. na Mor., okr. Boskovice, 554 č. ob.

Kříček Antonín, Ing. (* 1881), báňský ředitel v Plzni. Vynik. horn. odborník a praktik.

Křičeň, o. v Č., okr. Pardubice, 446 č. ob.

Křičenský Josef Jaroslav (1812—1886), důchodní v Nov. Bydžově, čes. spisov. novel a povídek.

Křička Jaroslav (* 27. VIII. 1882 v Kelči), český skladatel, dirigent, hudební spisovatel, profesor Státní konservatoře hudby v Praze a člen České akademie. Studoval varhan. a komposiční školu pražské konservatoře, kde byli jeho učiteli Knittl, Stecker a Klička, pak klavír v Berlíně u Gustava Roberta Pohla. Stal se v Jekatěrinoslavi na Dněpru profesorem komposičních předmětů a dirigentem orchestru. Do Prahy se vrátil 1909, řídil Vinohradský Hlahol, 1911 sbormistrem Pražského Hlaholu. Od převratu je profesorem komposice na státní konservatoři v Praze. 1922 založil (s V. Talichem) Filharmonický sbor při České Filharmonii. Základní notou umělecké osobnosti Křičkovy jest optimismus, životní pohoda a humor. Díla: hudba komorní (kvartet a trio Doma), dlouhá řada sborů, písně s průvodem klavíru, písňové cykly (Památník ze staré školy, Písně rozchodu, Bajky, Jiříčkovy písničky, Daniny písničky); z tvorby orchestrální především Adventus a ouvertura k Maeterlinckovu dramatu Modrý pták; dvě opery: Hipolyta a Bílý pán (text Jana Löwenbacha, 1928—29, druhé zpracování s něm. textem Max. Broda, 1930); sborové kantáty: Pokušení na poušti, Zlodějka Jenny na báseň Petra Křičky, kantáta na báseň Havlíčkovu Tyrolské elegie (1930).

Křička Petr (* 4. XII. 1884 v Kelči na Mor.), čes. spisovatel, odb. rada min. škol. a nár. osvěty. Uplatnil se zprvu jako překladatel ruské poesie (V. Brjusov), zájem o vlastní lyriku probudil za světové války básní Medynia Glogowska, v níž vyjádřil žalnou bídu bratrovražedného boje. Prostý a vřelý chlapecký tón, jímž se nesly jeho básně z dřívějších dob, které potom sebral v knihu Šípkový keř (1916), stal se charakteristickou intonací i jeho lyriky pozdější, v knihách Bílý štít (1919) a Hoch s lukem (1924), kde jest již uměle rozveden nebo sentimentálně podbarven. Slovní jadrnost a temperamentní výraznost uplatnil též v překladech divadelních her (Molière a j.).

Křída, (bílá k.), bílý nebo světlošedý, jemně zemitý, odbarvující vápenec, skládá se ze skořápek Foraminiferů a z velmi jemných vápencových šupinek a kuliček, t. zv. kokkolitů; obsahuje též Bryozoe a kousky skořápek měkkýšů a raků. Tato bílá k. je někdy zvrstvena ve vrstvách v ní obsaženými jinými nerosty. Nachází se v Anglii, Francii, Dánsku atd. jako velmi mocné a příkré skály a rozsedliny, tvořící člen vrchní křídové formace, která byla podle ní nazvána. Odrůdou její je se zelenými glaukonitovými zrnky (nikoliv chloritovými) smíchaná glaukonitická k. (nesprávně chloritovou nazývaná), jiným druhem je t. zv. křídový tuf

u Maastrichtu, kyprá, téměř pouze z jemně rozetřených korálových, bryzoeových, foraminiferových a jiných zbytků se skládající křída. Mořská k. je bahnitá usazenina na dně mořském; křídová moučka je t. zv. horské mléko. *Bílá k.*

Součástky křídy mikroskopicky zvětšené.

přichází do obchodu jako surová hornina a používá se jí ve skelných hutích a chemických továrnách, též se pálí. Nečisté křídové horniny se plaví a poskytují pak plavenou k., které se používá jako vodové barvy, jako podkladu pro pozlacování, k čištění a leštění kovů, k neutralisaci kyselin, jako přísady do tmelů, barviv atd. K. pro psaní skládá se z bílé a čisté hmoty, které se dává tvar válcovitý, hranolovitý nebo kuželovitý a oblepuje se papírem. → geologické útvary.

Křídélka, → letoun.

Křídelník, ve voj. muž, stoj. na křídle řady.

Křídla, ústrojí, umožňující létání, u ptáků křídla odpovídají horním končetinám ostatních obratlovců, u hmyzu, blanité přívěsky prsou, obyč. ve dvou párech. Netopýři a p. zvířata nemají křídla, nýbrž létací blány. — Ve stavitelství obyč. pod úhlem s hlavní budovou spojené budovy vedlejší. Též pohyblivá část dveří a oken. — V hudbě jméno pro klavír, stavěný ve tvaru ptačího křídla se strunami ve směru kláves. — Ve středověku prapor jako vrchnostenské znamení.

Křídlatky (Strombidae), čeleď moř. hlemýžďů s vinutou ulitou, pohybující se vymršťováním; sem patří též rod Strombus L., dávající perly.

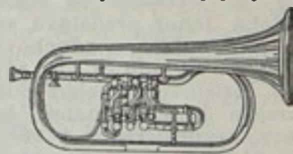
Křídlo, mor. hrad nedaleko Holešova, spustlý za válek husitských. Kdysi majetek pánů z Cimburka.

Křídlo (Flügel, aile, wing), voj. část šiku neb jiné voj. formace (sestavy) mezi středem a bokem. Hledíme-li na formaci ve směru postupu boje, rozeznáváme pravé a levé k.; hledíme-li na ni se strany, vidíme jen část křídla, zvanou bok (Flanke, flanc, flank). Vnitřní část formace, mezi oběma křídly, sluje střed (Zentrum, centre). Křídelní útok, je útok křídla nebo na křídlo; křídelní pobočník, čestná hodnost pobočníka u vysokých hodnostářů, zejm. panovníků.

Křídlo Bedřich (1876—1902), čes. hud. skladatel, prof. konservatoře v Kišiněvě.

Křídlovati v mysl., prostřeliti ptačí křídlo.

Křídlovka, žesťový hudební nástroj, vzniklý ze signálového rohu. Objem fis—c^3, má 3 ventily Zvuk její je měkký a

Křídlovka.

jasný. Užívá se v orchestrech dechových a jako sólového nástroje v lidových vrstvách. Českou školu napsal Pilát.

Křídlůvky (Klein Grillowitz), o. na Mor., okr. Znojmo, 584 n. ob.

Křídový útvar, → geologické útvary.

Křikava Josef (* 23. V. 1895), čes. oper. pěvec (barytonista) u divadla činný od r. 1921, od r. 1930 členem opery Nár. div. v Praze.

Křikava Louis (1873—1920), čes. básník. Sp.: Blažej Jordán (1904), Loupežný rytíř Florian a jiné povídky (1921), Pavillon moru (1907), Psychiatrův klobouk a j. prosy (1920), Pyrrhova vítězství (1901), Skrytá erotika (1904), Škádlivé štěstí a j. humor. (b. r.), V nocích bezhvězdných (1899).

Křikavci (Coraciiformes), tvoří samostatný řád ptáků s nedokonalým zpěvným ústrojím. Běháky mají krátké, na nártech drobně deskované a zadní prst jen současně s předními se pohybující. Krmiví. Řád k. zahrnuje: mandelíky, vlhy, dudky, ledňáčky, kolibříky, rorýsy, lelky, zoborožce a j.

Křimice, o. v Č., okr. Plzeň, 1404 č. ob. Parostrojní pivovar, vývozní sladovna.

Křimov (Krima), o. v Č., okr. Chomutov, 448 n. ob. Dom. krajk. Starokat. náb. obec.

Křín, → Crinum L.

Křinec, ms. v Č., okr. Poděbrady, 1046 č. ob. Tov. hosp. strojů; sanatorium. Zámek a zříc. Kuncberka, kdysi zámku, založ. Janem Křineckým z Ronova (1470).

Křinice (Weckersdorf), o. v Č., okr. Broumov, 1365 ob. (253 č.). Výr. sklen. obrazů.

Křísicí přístroje slouží k umělému dýchání při zdánlivě udušených, utopených a úrazech elektrickým proudem.

Pracují obyč. se stlačeným kyslíkem, kt. se křišenému vhání buď tlakem do plic (Pulmotor), neb se kyslík pouze inhaluje (Inhabad, Audos). K. p. docíleno vzkříšení i až po 20hodinném křišení. Výhoda k. p.: mechanisace pohybů pro křišení nezbytných.

Křískové (Jassidae), drobný hmyz bodavý, stejnokřídlý. — Pidikřísek šestiskvrnný (Cicadula sexnotata), 3—4 mm dlouhý, zelenavě žlutý, objevuje se někdy ve velkém množství a škodí vyssáváním dozrávajícího obilí.

Křísové (Cicadidae), čeleď hmyzu bodavého, stejnokřídlého, se zavalitým tělem. mohutně vyvinutou hrudí a 4 křídly blanitými. Samečkové vyznačují se zvukovým ústrojím, kterým vyluzují básníky opěvanou hudbu cikád, a samičky kladélkem, kterým ukládají vajíčka do kůry stromů. Doba vývoje není známa; zjištěno, že u severoamerického druhu (C septemdecim) trvá až 17 let. K. jsou domovem v teplejších krajinách, u nás pouze pořídku k. chlumní (Cicadetta montana), k. mannový (Cicada orni); nabodává na jihu Evropy větve stromu zimnáře mannového a způsobuje výron sladké šťávy, tuhnoucí v mannu.

Křísovitost vína, ⟶ Sacharomyces cerevisiae.

Kříše, o. v Č., okr. Rokycany, 1327 č. ob. Kamenouhelné doly.

Křišťál, ⟶ křemen.

Křišťan (Kristián), druhorozený syn Boleslava I., naroz. prý v noci před zavražděním sv. Václava, proto zv. Strachkvas (27. X. 929). Jméno K. přijal v klášteře sv. Emeráma v Řezně. 996 byl zvolen nástupcem bisk. Vojtěcha, jehož se Čechové odřekli. Při obřadu svěcení však náhle zemřel. Jeho jménem je označována lat. legenda Život a umučení sv. Václava a báby jeho sv. Ludmily (vyd. v Pramenech dějin čes., I., t. čes. překl. J. Truhláře; nově přel. A. L. Stříž, 1921, 2. vyd. 1927). V předmluvě k jejímu překladu prof. Pekař znovu určuje legendu za památku X. stol., jak učinil již v Nejstarší kronice čes. (1903) a Die Wenzels- u. Ludmila-Legenden u. die Echtheit Christians (1906). Naproti tomu prof. Novotný ji klade do XII. stol. (Čes. dějiny, I., 1., 1911) a prof. Kalousek a Vacek dokonce do XIV. stol.

Křišťan z Prachatic, ⟶ z Prachatic Křišťan.

Křišťanov (Christianberg), o. v Č., okr. Č. Krumlov, 1442 ob. (11 č.). Sklárna.

Křišťanovice (Christelschlag), o. v Č., okr. Prachatice, 603 ob. (12 č.). Zříceniny hradu Husi.

Křišťanovice (Christdorf), o. na Mor., okr. Mor. Beroun, 589 n. ob.

Kříštek Jan (* 1856), nár. pracovník slezský na Těšínsku, rolník a starosta v Lazech.

Křivánek Jan (* 1886), učitel a spisovatel. Sp.: Příručka zákonů, nařízení a předpisů o nár. školství v Čsl. republice Brno, 1924.

Křivánek Jindřich, Ing. (* 1862), řed. roln. a luk. školy ve Vys. Mýtě. Spisy agronomické.

Křivatec (Gagea), z řádu liliovitých, rod nevysokých a nenápadných bylin ze středozemí a stepí mírné Asie. Vytvořuje z podzemní cibulky čárkovité listy a stvol, nesoucí několik žlutých květů: k. luční (G. pratensis) na polích a průhonech rozšířený; k. nejmenší (G. minima) má semena opatřená přívěskem a mohou proto být daleko roznášena mravenci; k. rolní (G. arvensis), obec. všude; k. žlutý (g. lutea) nejhojnější; k. český (G. bohemica), domovem v jižní Evropě, a u nás zachoval se, jako pozůstatek pontické flory, na vápencovém teplejším podkladě; k. nízký (G. pusilla), pořídku na jižní Moravě a Slovensku.

Křivé, o. na Mor., okr. Val. Meziříčí, 683 č. ob.

Křivice (rhachitis, [rachitis]), nemoc anglická či andělská, vleklá choroba výměny látkové, objevující se u kojenců od 3. měsíce, u starších dětí řidčeji. Ukládání vápenatých solí do kostní tkáně je při ní ztíženo neschopností kostních buněk vázati vápno, takže kosti, které u zdravého dítěte jsou tvrdé, změknou. Většinou dostaví se nejprve změkčení a oploštění kostí záhlavních (craniotabes), provázené pocením hlavy. I na jiných kostech vyvolá změkčení zkřivení až i zlomeniny: Dolní končetiny zkřiví se tahem svalstva na venek, stanou se bočitými, pánev se většinou zploští zepředu dozadu (u děvčat později častá překážka porodu). Žebra a kost hrudní vtáhne bránice dovnitř; kost hrudní je často vysunuta dopředu, páteř ohnuta na stranu. Vzrůst kostí do délky je porušen, lupínky se nezavírají, prořývání zubů se opožďuje. Konce kostí zduřují tak, že se zdá, jako by byly dvojité klouby; na předních koncích žeber vznikají kulovité zduřeniny (rachitický růženec) a zesílením hrbolů čelních a temenních čtyřhranné čelo. Děti začínají pozdě běhati. Ještě důležitější jsou poruchy výživy a snížená odolnost proti nákazám. Nejčastější je tvrdošíjný katar průdušek. Dychadla a oběh krevní jsou zúžením

hrudníku zvl. ohroženy. Při vzniku k. má velikou úlohu dědičnost.

Křivice, o. v Č., okr. N. Město n. Met., 306 č. ob. Továrna čerpadel; lomy.

Křivítko.

Křivítko, kreslířská, resp. rýsovací pomůcka ze dřeva nebo celuloidu ke kreslení různých křivek.

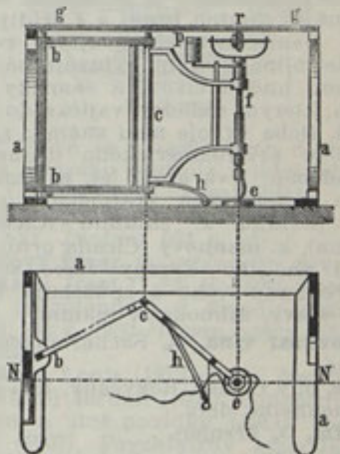
Křivka (lat. curva), v geometrii každá čára, zvláště jmenují se tak zakřivené čáry na rozdíl od přímek. Křivky, ležící celé v rovině, jmenují se rovinné, všechny ostatní jsou prostorové čili dvojnásob zakřivené. Každá rovnice mezi dvěma souřadnicemi dá se graficky znázorniti rovinnou křivkou. Dvě rovnice mezi třemi souřadnicemi dávají prostorovou křivku. Podle druhu rovnic nazývají se křivky jim odpovídající: algebraické nebo transcendentní. Stupeň algebraické křivky je roven stupni rovnice nebo počtu průsečíků křivky s přímkou. Třída křivky je rovna počtu tečen, které lze vésti z bodu ke křivce. Stupeň prostorové křivky je roven počtu bodů, v nichž křivku protíná rovina. K. má střed, jsou-li tímto bodem půleny všechny sečny ke křivce vedené. Na rovinné algebraické křivce stupně vyššího než 2., jsou t. zv. singulární body; dvojnásobnými body prochází k. dvakráte a má tam dvě tečny, k. tvoří tam smyčku (lemniskata), smyčka se může stáhnouti v bod (bod úvratu).

Křivkoměr, v kartometrii používaný přístroj k mechanickému měření délky křivek. První k. konstruoval R. Wittmann ve Vídni r. 1875. Kolečko a (obr. 1) se vede podél křivky, která se má měřit, a točí se při tom ručičkovým zařízením, takže obě ručičky ihned na stupnici udávají délku proběhnuté dráhy. K. A. Ottův z Kemptenu znamená značné zlepšení. Odměrný váleček neběží po křivce, která se má měřit (obr. 2), nýbrž valí se na spodní ploše skleněné desky g, která tvoří víko kovového rámu a. Místo pisátka vyskytuje se zde vyrytým křížem opatřená rohová deštička, kt. se vede tak, že bodem označená linie kříže, tvoří vždy tečnu ke křivce. Vedoucí hrot f nese

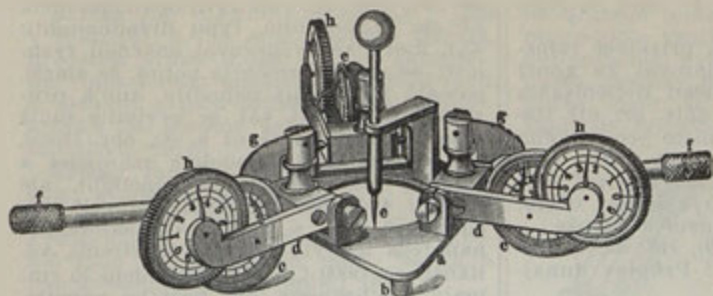
Obr. 1. Wittmanův křivkoměr.

nahoře osu válečku, jejíž okraj je přitiskován závažím zatíženou páčkou p na skleněnou desku. Klouby b a c umožňuje se hrotu co možná volná pohyblivost. Aby se daly prováděti rychlá otáčení hrotu při rychlých změnách křivky, zmáčkne se knoflík pérující páky h. Registrace otáček válečků je známá, užívaná u polár. planimetrů. Tímto zařízením se dají sledovat nejostřejší zakřivení, která by se odměrným kolečkem sledovat již nedala. Snaha o nezávislosti na tečně ke křivce, která je patrna ještě u Ottova přístroje, vedla k vynalezení křivko-

Obr. 2. Křivkoměr Ottův.

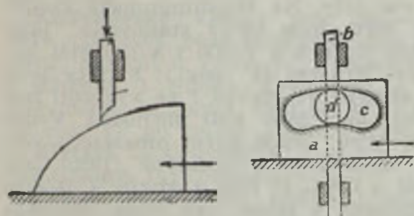
měru Fleischhauerova r. 1888. Kruhovitá deska a (obr. 3) přiléhá třemi krátkými nožkami b na papírovou plochu a slouží pojízdným kolečkům jako opora. Vidlicová držadla d jsou v osách lehce otáčivá, takže se kolečka svojí vlastní vahou přitiskují na papírovou plochu. V centru se nachází pojízdný bod e, který prostřednictvím ramen se tak po křivce pohybuje, aby ramena zůstala přibližně rovnoběžná. Pojízdná kolečka mají mimo věnec ještě měkkou gumovou bandáž, do které pojistná péra okamžitě zaberou, jakmile by se kolečka chtěla točit dovnitř. Tím se dosáhne, že je volný pohyb pouze na vnější stranu. Tento se odečítá na okraji kolečka na dílcích, které ukazuje ručička. Celé otočky se zapisují na rameni, připevněným ozubeným kolečkem. Podle velikosti aparátu má tento 3, 5 nebo 7 pojízdných koleček. Absolutní délka L vyplývá jako součin aritmet. středu, m odečtení a konstanty k aparátu: $L = m.k$. Konstanta se stanoví

Obr. 3.
Křivkoměr Fleichhauerův.

přesným objížděním kruhu o známém poloměru. Tento přístroj pracuje s velkou přesností.

Křivkovody palce, mechanismy, u kterých posouváním kusu a, který je opatřen křivkou c, se posouvá nebo vychýlí na pevném rámu přímočaře, ve směru šipky vedený kus b. Dotyk mezi kusy

Obr. 1. Obr. 2.
Křivkovody (palce).

a, b. se dociluje vnější silou (obr. 1) anebo podle obr. 2. do křivkového vedení zasahujícím čepem d kusu b. Slouží-li jako křivka přímka, nazývá se to klínovod a může na místě přímočarého pohybu konati i pohyb kruhový.

Křivoklát, okr. m. v Č., s hradem stejného jména, 800 č. ob. Mech. tkalcovna a přádelna, pivovar, výr. pout. a slavn. zboží, výskyt železné rudy a kam. uhlí. Část města Budy pod hradem, Malín na návrší s chrámem sv. Petra a Pavla (arch. Mocker, 1886). Hrad K. založ. ve XII. stol., v husitských válkách zde uschována koruna svatovácl. a desky zemské. Stavby v 1. nádvoří z doby Vladislava II. Zde vězněn biskup Jednoty bratrské Jan Augusta od r. 1548—1564 a Jakub Bílek po 13 let. Hradní kaple od Beneše z Loun.

Křivoklátský, pseud. Jana Šlechty.

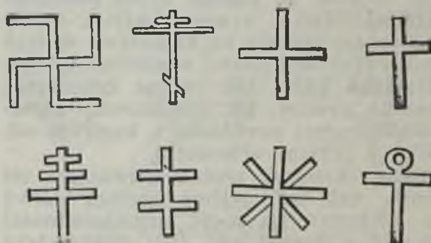
Křivonoska (Loxia L.), křivka, zpěvavý pták se silným zobákem, jehož špičky jsou křížem přes sebe přeloženy a nahoru i dolů zahnuty; žije v jehličnat. lesích, šplhá zručně pomocí zobáku jako papoušek. U nás tři druhy.

Křivost, ohyb, odchylka křivky (plochy) od přímky (roviny). K. křivky v určitém bodě jest tím větší, čím rychleji se vzdaluje od tečny, v tomto bodě vedené. Jen křivost kruhu jest ve všech bodech stejná a stoupá s ubývajícím poloměrem. K. křivky v určitém bodě se určí udáním k. kruhu, který se ke křivce v tomto bodě nejvíce přimyká. Tento kruh se nazývá kruh k. křivky v tomto bodě, jeho poloměr poloměr k., jeho střed, střed k. — K. matematicky definovatelné křivky se určuje počtem diferenciálním.

Křivsoudov, ms. v Č., okr. Ledeč n. S., 879 č. ob.

Křivule, ☞ retorta.

Kříž, 1. (crux, lat.), těleso složené ze dvou břeven přes sebe položených a jemu odpovídající obraz. V antických dobách popravní nástroj, na který byl odsouzenec přivázán neb přibit. Z ohledu na smrt Kristovu stal se k. znamením křesťanstva. Kulturní historie zná

Různé kříže.

rozmanité podoby k. Předhistorickou svastiku, egyptský k. s kruhem, který znamenal mystický odznak věčného života. Z pozdějších dob je známý k. gnostiků a křesťanské k.: latinský, jehož příčné rameno je kratší, řecký, jehož obě ramena jsou stejná, ruský s dvojnásobným příčným břevnem, a papežský s trojnásobným; — 2. v matematice značí stojatý k. znaménko sčítací (+), ležatý k. multiplikační (×); — 3. v thermometrice značí k. stupně nad nulou; — 4. v anatomii značí k. (Regio savralis) okolí křížové kosti. — K. Československý Červený,

→ Čsl. Červený Kříž. — K. jižní, → Jižní kříž.

Kříž, měšťan pražský, příznivec reformačních snah, který daroval ke konci XIV. stol. na nyn. náměstí Betlémském pozemek k vystavění kaple, při níž Hanuš z Milheima zřídil místo pro českého kazatele. K. založil zde též bursu studentskou. Jeho syn Václav daroval 1419 přední část svého domu k témuž účelu.

Kříž Adam, pseud. Gustava Jaroše.

Kříž Adam (1852—1909), říd. uč. v Malenovicích na Mor. Sp.: Průplav dunajsko-oderský (1901) a j.

Kříž Alois (* 1881), redaktor v Č. Budějovicích, poslanec soc.-dem. Sp.: Martyrium živého a j. povídky (1924, 1925).

Kříž František (* 1884), soukr. úředník v Praze. Allround sporstman. Representant čsl. šermu na mezinár. utkáních, hlavně v kordu a šavli.

Kříž Jan, pseud. Jar. Suttnara.

Kříž Martin, JUDr. (1841—1916), notář v Ždánicích na Mor., archeolog. Publik. o výzkumech v mor. jeskyních.

Kříž Václav Mikuláš (1783—1872), benediktin v Rajhradě, č. spisovatel.

Křižáci (Epeiridae), čeleď pavouků, která si staví velké, svislé, pavučinové sítě složené z vláken paprskovitých a rovnoběžných, dvacetkrát jemnější než je vlákno morušového bource. K. (Epeira diadema) jest největší náš pavouk z 500 druhů pavouků u nás se nacházejících a vyzdoben na světle čokoládově zbarveném zadečku bílými skvrnami v podobě kříže. Lit.: J. H. Fabre: Život pavouka.

Křižáci (Rytíři svatého kříže), různé kongregace, vzniklé za křížových výprav a spravující se řádem augustiniánským.

Křižácké buly (lat. bullae cruciatae), papežské výnosy, kt. odměňovaly válečné služby proti nevěřícím a kacířům odpustky a jinými výhodami.

Křižák (Kreuzer, croiseur, cruiser), též křižník, vál. loď, jejímž úkolem zprvu bylo křižovati na moři, pronásledovati obchodní a menší vál. lodi nepřátelské a dodávati zprávy o nepřátelském loďstvu. Za dob plachet úkol ten dobře splňovaly fregaty a korvety (→) stavěné lehce a na velkou rychlost; jejich vytrvalost v plavbě byla prakticky neomezená. Zavedením páry se typy rozlišily: u bitevních lodí parní pohon převládl, u k. ještě do konce let 90. min. stol. zůstalo plachtoví neztenčeno, aby se uhlí ušetřilo k úkolům bojovým. Tehdy vznikly různé kategorie k., od velikého (až 15.000 t), opatřeného bočním pancířem, jenž měl sloužiti hl. jako ničitel menších k. nepřátelských, až k malé (300—700 t.) dělové lodici (→). Jejich dělostřelectvo obsahovalo nejrůznější ráže od 30.5 cm až do rychlopalného děla 7.5 cm. Zavedením typu dreadnoughtu (→), který se vyznačoval značnou rychlostí, se situace změnila potud, že starší, pomalé k-y se už nehodily ani k průzkumu a do svět. vál. se vyvinuly tudíž tyto kategorie: bitevní k. (→ obr. Hood, sv. VI., str. 224), podobně ozbrojený a obrněný jako bitevní dreadnought, ale s větší rychlostí (až 30 uzlů); velký k. chráněný (t. j. s pancířovou palubou a nanejvýš lehkým bočním pancířem), velikosti asi 5000 t, s ráží děl kolem 15 cm; malý k. chráněný, bez bočního pancíře, k válce proti obchodu a k boji s torpedovkami, s artilerií 8—10 cm; rychlost obou posledních asi 25—28 uzlů. Svět. válka ukázala cenu dobře vedených a obrněných bitevních k-ů (hl. němec.), ale nepoučila dosti o ceně drobných k-ů, jakožto ničitelů obchodu (s výjimkou Emden a j.), ježto většina obchodní války byla vedena něm. ponorkami. Anglie je tu ve výhodě, majíc největší počet rychlých lodí obchodních, které za vál. může snadno přeměniti na lehké k-y s 15 cm děly. Na Washingtonské konferenci 1922 byla tudíž stanovena jako největší míra k-ů 10.000 t a největší kalibr děl 20.5 cm (8″ angl.); lodi ty jsou tedy silnější ve stavbě i ve výzbroji než největší ozbrojené lodi obchodní. Vedle tohoto typu, jehož počet omezen u velmocí ujednáním v Londýně (1930) na 18 lodí u USA., 15 lodí u Anglie a 11 lodí u Japonska a jehož lodi třídy Augusta (USA.), Dorsetshire (Angl.), Myoko (Jap.), Zara (It.), Foch (Franc.) mají výzbroj 8—10 děl 20.5 cm a rychlost 32—33 uzlů, převládají dnes typy menší, jako franc. Duguay-Trouin (→ obr.) s 8000 t, 8 děl 15.5 cm, amer. Omaha (→ obr.), téže velikosti s 12 děly 15.5 cm, angl. Leander, 6700 t, 8 děl 15.5 cm, jež mají schopnost elevace do 70° a jsou zároveň protiletadlová; rychlost jeho je 35 uzlů. Nejužitečnější jsou typy kolem 5000 t, s výzbrojí 8 děl 15.5 cm, s rychlostí až 37—40 uzlů (it. Banda Nere, Alberto di Giusano). Nejmenší typ k-ů jsou t. zv. vodiči flotil (Flotillenführer, conducteurs d'Escadrilles, flotilla-leaders), zv. též pátrači (scouts, esploratori leggeri), jako it. Leone (→ obr.) o 1985 t, 8 dělech 12 cm, s rychlostí 35—36 uzlů. Všecky křižáky jsou dnes opatřeny nejnovějšími pomůckami pro zastřelování děl, děly proti letounům, minomety proti ponorkám, katapulty pro spouštění lehkých letounů (hydroavionů) a množstvím torpedometů, obyčejně po 2—3 sdružených troubách na každém boku na přídi i zádi (celkem až 12 kusů). Děla v pancíř. věžích, paluba a bok rovněž pancířovány.

Křižan Jan (Křižan-Klukšanski, * 1880 v Hodžiju), h.-luž. spis., farář v Klukši, předseda svazu h.-luž. spolků Domowina. Napsal řadu vlastivědných statí rázu archeolog., z nich samostat. vyšla popul. knížka Ze Serbow zańdženosće (Z luž. minulosti, 1911).

Křižan Jan Pavel (1854—1923), h.-luž. spis., evang. farář v Hodžiju u Budyšína, předseda Mat. luž., red. kalendáře Předženak a čas. Missionski Posoł. Kromě toho byl spoluprac. Serb. Nowin a náboženského listu Pomhaj Bóh.

Křižank-Wotrowski Jiří (* 1868), luž. archeolog, farář. Napsal veliké množství starožit. studií o Lužici, něm. i luž., do časopisů, kalendářů i odborných revuí. Nejvýznamnější je pojednání O luž. pravěku (1925). Na své wotrowské faře vytvořil K. cenné luž. museum archeolog.

Křižanov (Chrises), o. na Mor., okr. Zábřeh, 404 n. ob.

Křižanov, ms. na Mor., okr., Vel. Meziříčí, 1472 č. ob.

Křižanovice, o. na Mor., okr. Vyškov, 698 č. ob.

Křižanovský Václav (kol 1427—1470), pův. podobojí, pozd. římský katolík, univ. prof., probošt u Všech sv. a kanovník.

Křížany, t. Suchá (Kriesdorf), o. v Č., okr. Něm. Jablonné, 1395 ob. (31 č.). Ves je rozptýl. po celém Ještědě. Kam. záv.

Křížaté, ☞ Cruciferae.

Křížatka, ☞ Commelina.

Křížek, v notovém písmě znaménko, znamenající zvýšení tónu o půltón. Jest jednoduchy (cis) neb dvojitý: zvyšuje o dva půltóny (cisis).

Křížek Čeněk, MUDr. (1841—1893), lékař a popul. spisovatel. Sp.: Domácí lékař.

Křížek Václav (1833—1881), řed., insp. v Táboře, poslanec (1867) a čes. historik, vydavatel učebnic. Sp.: Latinsko-česko-něm. slovník (1861).

Křiženecký Jarosl., Ing., RTDr. (* 1896), doc. Vys. školy zemědělské v Brně a přednosta sekce pro plemenářskou biologii v mor. zem. výzk. ústavu. Četné práce z oboru všeob. biologie a experimentální morfologie.

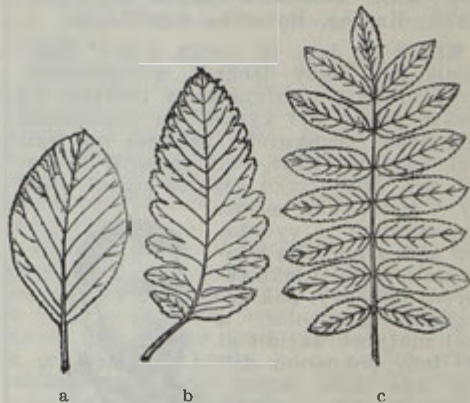
Křiženecký Rudolf, Ing. a arch. (* 1861), prof. čes. vys. učení technického v Praze. Z jeho projektů jmenujeme: sanatorium v Podolí u Prahy, na Pleši a j.

Křížení, v logice poměr dvou témuž druhu podřízených pojmů, jejichž obrysy přes se přesahují, na př. útvar pravoúhlý a paralelogram.

Křížení rostlin (hybridace) jest pářením jedinců náležejících různým druhům. Křížením vznikají kříženci či bastardi, jež označují se specifickými jmény obou rodičů: na prvním místě otce, na druhém matky; na př. Digitalis purpureo-lutea vznikl tak, že Digitalis lutea byl oplodněn pylem druhu Digitalis purpurea, opačný míšenec, matka: D. purpurea, otec: D. lutea byl by označen: Digitalis luteo-purpurea. Hybridace nejhojněji se vyskytá u rostlin jevnosnubných; u tajnosnubných jest mnohem vzácnější. Jest známo u kapradin, mechů, řas a také, jak v novější době bylo zjištěno, i u hub. V přírodě vznikají míšenci tak, že pyl s jedné rostliny přenese hmyz nebo vítr na rostlinu jiného, ale příbuzného druhu. Vznikají proto hlavně tam, kde příbuzné rostliny, jež mohou dáti křížence, rostou blízko sebe. Křížence můžeme snadno získati umělým oplodněním. Křížení zdaří se jen mezi druhy pokrevně blízce příbuznými; proto se daří nejlépe mezi druhy moderních čeledí, jež nalézají se v plném stadiu rozvoje a diferencují se v současné době ve značný počet příbuzných druhů. Velice snadno bastardují vrby. Jest možno křížiti i bastardy, takže takto vzniklý kříženec spojuje znaky třeba čtyř i více druhů. Bastard obyčejně spojuje znaky rodičů, takže znakově stojí asi uprostřed mezi nimi. Bastardi AB a BA jsou si obyčejně zevnějškem sice

Obr. 1. Křížení Digitalis purpurea (a), s Digitalis lutea (b), c) kříženec.

Obr. 2. Křížení Sorbus aria (a), se Sorbus aucuparia (b), c) kříženec.

podobni, fysiologicky se však liší a tato diference projevuje se pak v plodnosti, variací a pod. Někdy přijímají bastardi některé znaky od otce neb od matky nezměněně, na př. barvu a pod. Objevují se však nově i znaky, které rodiče neměli. Kříženci vyznačují se obyčejně mohutnějším vzrůstem, četnějšími listy, bohatšími, většími a vonnějšími květy, jež mimo to bývají i krásněji zbarvené a mají sklon k plnosti. Velice často lze u bastardů pozorovati oslabení pohlavnosti. Zvláštním druhem bastardů jsou t. zv. roubovi bastardi, či chiméry, kteří vznikají cestou nepohlavní a s vlastními bastardy nemají nic společného. Rozeznávají se dva základní typy chimér: sektoriální, když na průřezu větévkou nebo lodyhou tvoří jedna rostlina výseč kruhovou zapadající do druhé, a periklinální, když pletiva obou rostlin leží na sobě. Podrobně byly studovány chiméry na některých druzích z rodu Solanum. Dále známa jest chiméra zv. Cytisus Adami; rovněž v rodě Citrus (pomoranče Bizzaria, které spojují znaky citronu a pomoranče) a v rodě Abutilon a j. Lit.: Brožek, Nauka o dědičnosti (1930); Kavina, Botanika zemědělská.

Křižík Fr., ing., Dr. techn. h. c. (* 1847), vynikající český technik a vynálezce. Jako úředník Kaufmannovy továrny na elektr. stroje byl vyslán na samostatné dokončení zvonkového zařízení na trati Vel. Varadín—Kluž. Poté vstoupil do služeb sev. dráhy jako dozorce signál. služby. V r. 1872 stal se inž. (na studiích se vydržoval sám s počátku kondicemi), působil jako referent dopravy, pak telegrafní kontrolor, a měl možnost zařídit si při tom pokusnou dílnu, kde pilně experimentoval. Jeho prvním vynálezem r. 1878 byly elektrické blokové signály k udržování za sebou jedoucích vlaků v určité vzdálenosti. Světové jméno získal si svým vynálezem obloukové lampy roku 1880—83. Prvý předvedl použití elektřiny v zemědělství na hosp. výstavě v Břeclavi k mlácení obilí. Roku 1883 opustil místo úř. a v Praze započal se samostatnou výrobou v najaté staré Daňkovce v Karlíně. V závodě byl vyroben první dynamoelektrický stroj a zavedena výroba všeho elektrotechn. zboží. V roce 1891 provedl osvětlení celé jubilejní výstavy, vystavěl první elektrickou dráhu Letná—Král. Obora a poté celou síť elek. drah v Praze, Plzni, Vídni, Dubrovníku a dráhu Tábor—Bechyně. Stal se známým v celém bývalém Rakousku a jako předseda železniční rady a člen panské sněmovny přičinil se o vydání katastru vodních sil a uhelných zdrojů. Vystavěl celkem na 130 elektráren. Mnoha vynálezy předčil současnou dobu.

Dr. Fr. Křižík.

Křižínkov, o. na Mor., okr. Velké Meziříčí, 379 č. ob.

Křižitka, ☞ Lophozia.

Křížkovský Pavel (Pavel bylo jméno kněžské, křestním jmenem Karel, * 9. I. 1820 v Holasovicích, † 8. V. 1885 v Brně), č. sklad. a vedle B. Smetany buditel čes. zpěvu v duchu národním. Když mu bylo dvanáct let, byl na upozornění ředitele kůru v Opavě přijat tamějším děkanem na tři roky do fundace za zpěváka fundalistu. Gymnasium absolvoval se znamenitým prospěchem. Ve studiích filosofických pokračoval v Olomouci, ale zanechal jich; vykonal zkoušky učitel. a stal se učitelem v Jamnici, pak v Opavě. Roku 1843 se odebral na vyšší studia do Brna a konečně r. 1845 rozhodl se státi knězem a členem řádu augustinianského na Starém Brně. Nové postavení si Křížkovský velmi liboval, neboť mu umožňovalo, věnovati se téměř výhradně hudbě, a to: studiu generalbasu, partitur a komposice, i praktickému provozování vyn. děl. Na časté výzvy Sušilovy potom komponoval v duchu národním, při čemž se s počátku omezoval na prostou, čtyřhlasou, sborovou harmonisaci lidových písní, hlavně Sušilem nasbíraných. Byl tehdy v teorii žákem a později nástupcem Boh. Riegra v úřadě ředitele kůru, a to až do roku 1872. V bouřlivě revolučním roce 1848 byl vysvěcen knězem, současně jmenován ředitelem kůru v augustiánském klášteře u sv. Tomáše na Starém Brně, a vášnivě se věnoval vzornému provozování svých zamilovaných mistrů. R. 1860 zal. pěv. spolek Besedu Brněnskou, jež se pak stala hudebním centrem českého Brna, a byl jejím dirigentem v letech 1860—1863. Velikým a pro K. radostným uznáním životního díla byly dvě události: r. 1862 provedení Utonulé osmi sty zpěváků v Praze, a r. 1863, kdy byl při slavnosti v Lužánkách proveden sbor Svatý Cyril a Method jedenácti sty zpěváků. Podle naříz. brněnského biskupa Schaffgotsche K. nesměl se činně účastniti veřejného života, ani komponovati na texty světské. Hlavní význam K.-skladatele je v tvorbě sborové, jež vznikla na základě důkladného studia písně lidové na radu Sušilovu i s jeho pomocí, a zmohutněla pak až k samostatnému, uvědomělému a indi-

viduelnímu tvoření uměleckému v duchu národním. Sbory K. jsou dnes na repertoiru všech českých těles uměleckých a s nadšením zpívány a milovány i sbory ochotnickými, z nichž mnohé v Čechách i na Moravě nesou jeho jméno. Sborových skladeb K. je vel. množství, vyjmenujeme proto jen nejdůležitější: menší sbory z mládí: Postřelený, Anička, Čáry, tři sbory (jež vyšly r. 1904), Převozníček, Věrný do smrti, Šablenka, neobyčejně něžný a velmi populární sbor Odpadlý od srdca z roku 1849, Rozchodná provedená po prvé roku 1850 Männergesangsvereinem v Brně, Zatoč se (po prvé tamtéž roku 1851) ve dvojím zprac., Žaloba, pak nejcennější skladba K. vůbec, jeden z nejdokonalejších čes. mužských sborů, dílo veliké ceny umělecké, jejíž hodnota je trvalá i pro budoucnost, Utonulá, na text lidové písně ze sbírky Sušilovy. Z r. 1861 je mužský sbor s prův. klav. Sv. Cyril a Methoděj na slova Fr. Sušila, z roku 1849 Dar za lásku (dvojí zpracování), vedle Utonulé a sboru následujícího jedna z nejlepších skladeb K., Odvedeného prosba (dvojí zpracov., druhé z r. 1862) na text písně lidové, při čemž tématický materiál je vzat, jako u jiných jeho sborů, z lidového nápěvu, a různě obměňován. Následovaly písně pro jeden hlas s průvodem klavíru, Zahučely hory a Zábrana (na lidové texty), Klekání, a nejlepší z nich Jeseň a máj. Sbor Pastýř a poutníci s prův. klav., barytonovým a tenorovým sólem, byl proveden po prvé Besedou Brněnskou r. 1866. Komponován je rovněž na Sušilův text, ale nepatrné ceny básnické, hudebně však soustředěný, hluboké a ušlechtilé nálady. Výprask byl v prvním zpracování psán pro mužský sbor, ve zpracov. druhém z r. 1866 je připojen klav. doprovod a tenorové sólo. Zde výjimečně je první zpracování lepší druhého. Zmínky zasluhují ještě sbory: Zahrada boží z r. 1867, na špatný text Sušilův, a mužské sbory Jest jaro a Vesna, z nichž první vyšel v slavnostním albu Umělecké Besedy v Praze, druhý v Daliboru. Oba tyto sbory byly komponovány a vyšly r. 1881. K doplnění obrazu o činnosti Pavla K. je nutno ještě podotknouti, že se intensiv. a plodně účastnil na cecilián. reformě hudby chrámové, a z mnoha jeho vlastních skladeb círk. upozorniti aspoň na nejdůležit.: Vánoční písně, Svatý — Svatý!, pašije, litanie, gradualia, offertoria, dvojí Te Deum pro smíš. sbor s prův. varhan a pozounů, a tříhlasé Requiem s prův. varhan. Život. cílem a velikým ideálem K. bylo vytvoření národní hudby české na podkladě lidovém, ideálem, po němž sice mohutně toužil, a k němuž se také ve svých nejlepších sborech přiblížil, ale jehož splnění a dokonalé uskutečnění se podařilo teprve Bedřichu Smetanovi, současně na všech polích hudby instrumentální, vokální i dramatické, a to z moci jeho Genia!

Křížlice, o. v Č., okr. Jilemnice, 752 č. ob. Tkalcovna bavlny.

Křižlický Bohdan, pseud. Boh. Kutlíka.

Křižmo (řec. chrisma, myron), v pravoslaví a katolické církvi olej připravený z olivového oleje a balsámu, používaná směs při biřmování, křtu, posledním pomazání, svěcení na kněze a biskupa, svěcení kostela atd.

Křižník, ⚲ křižák.

Křížov, o. v Č., okr. Benešov, 494 ob.

Křížová cesta, v kat. církvi pobožnost, mající 14 oddílů (zastavení), ve kterých si věřící připamatovávají bolestnou cestu Kristovu na smrt. Vznikla v Jerusalémě, odkud se pak dostala do Evropy františkány. Koná se buď v přírodě (v Praze na Petříně), neb v chrámech (14 obrazů).

Křížová chodba, chodba s původně plochým, později klenutým stropem, zřídka v patře nad sebou, uzavírající arkádami neb okny čtverhranný prostor, zahradu, hřbitov a p.

Křížová kost (k. svatá, os sacrum), část páteře; sestává u člověka z 5 splynulých, ale ještě rozeznatelných obratlů. Pouze první dva (pravé obratle křížové) spojují se s kostmi kyčelními (⚲ pánev); ostatní tři jsou vl. obratle ocasní. Na pátém chybí neurální oblouk, takže mícha je obnažena.

Křížová palba (Kreuzfeuer, feu croisé, cross-fire), voj. palba na cíl ze dvou směrů, na př. z fronty a z boku, takže v bodech průseku obou nepřítel dvojnásob trpí, což ho demoralisuje; mimo to k. p. dopadá za kryty, jež se chrání pravidlem jen s jedné strany. Je tudíž vždy hledaným prostředkem k získání převahy v palbě, jež rozhoduje boj.

Křížová páska, otevřený, t. j. pohodlně snimatelný obsah pro tiskoviny, vzorky neb obchodní papíry pro poštovní dopravu za snížené sazby.

Křižování, v plavbě plachetními loděmi směr proti větru.

Křížové sestry, různé katol. společnosti pro výchovu dívek a opatrování nemocných jako Milosrdné sestry sv. Kříže a j.

Křížové výpravy, souborný název pro válečná tažení, podnikaná od XI. do XIII. stol. od křesť. národů za účelem dobyti Palestiny a odevzdání jí do křesťanských rukou. Účastníci (křižáci) nosili na prsou červený kříž. K první výpravě dal popud papež Urban II. v Clermontě, když se mu

doneslo, že křesťané jsou pronásledováni Seldžuky. V květnu 1096 vytáhlo vojsko pod Petrem z Amiensu a Valterem z Habenichtu, ale vzalo za své v Uhrách, Srbsku a Malé Asii. V srpnu však vytáhlo nové vojsko pod Bohumírem z Bouillonu a jeho bratrem Balduinem (první křížová výprava). K nim připojili se Hugo z Vermandois, Bohemund z Tarentu, Tankred, Raimund z Toulouse a Robert Normandský. Bylo dobyto Nicey (1097), Antiochie a Edessy (1098) a Jerusaléma (15. VII. 1099). Bohum. z B. stal se ochráncem sv. Hrobu, Balduin r. 1100 prvním králem jerusalémským. V Tripolisu, Edesse a Antiochii byla zřízena křesťan. knížetství. — Po dobytí Edessy Turky r. 1144 podnikli na popud sv. Bernarda král Konrád III. a franc. král Ludvík VII. druhou k. v. 1147—49, která však byla bezvýsledná. — Když Saladin 3. IX. 1187 dobyl Jerusalema, byla vyhlášena třetí k. v. (1189—92), kterou vedli císař Bedřich I., Filip August Francouzský a anglický král Richard Lví Srdce. Bylo dobyto Akky. — Čtvrtá k. v., vyhlášená papežem Innocencem III. (1202—04), skončila dobytím Cařihradu a založením latinského císařství. Výpravou, podniknutou uherským králem Ondřejem II. r. 1217 a hrabětem Vilémem Holandským r. 1218, bylo dobyto Damietty. — Pátou k. v. docílil (1228—29) císař Bedřich II. smlouvou s egyptským sultánem, že byla vydána svatá místa jerusalémská. Když však byl Jerusalém 1244 znovu ztracen, podnikl král franc. Ludvík IX. šestou k. v. (1248—54); dobyl sice Damietty, byl však zajat a teprve za veliké výkupné propuštěn. Přesto však podnikl sedmou k. v. (1270) proti Tunisu, opět však bezvýsledně. 1268 padla Antiochie, 1289 Tripolis, 1291 Akka. Většina křesťanů opustila Palestinu. — Účelu svého, získati vládu nad svatými místy křesťanům, k. v. nedosáhly, přesto však měly pro kulturu evropskou veliký význam. Obzor Evropanů se rozšířil a byly navázány styky s Východem. Plodem k. v. byl vznik rytířských řádů a rozkvět rytířstva vůbec. I v pozdějších letech byly podnikány k. v.; nazývaly se tak války, vedené z podnětů náboženských, neb války světské, skrývající se za náboženství. Hl. jsou to tažení Němec. řádu v Prusku, výpravy proti Husitům a Albigenským, turecké války a j.

Křížovice, o. v Č., okr. Č. Krumlov, 595 n. ob.

Křížovka (Cris-cross puzzle), druh hádanky, kde do čtverečků se podle návodu vkládají písmena, jež pak dvěma směry tvoří slova. Vynalezl ji G. Burgess, učitel kreslení a rozšířily se záhy po celém světě.

Křižovníci s červenou hvězdou, duch. řád, původem v Palestiny, podobný maltézskému a německému řádu, tedy du-

Znak Křížovníků.

Křižovníci s hvězdou.

chovní řád rytířský, zván původně řádem betlémským; usadil se po dobytí Jerusaléma Turky v již. Francii a odtud se rozšířil r. 1217 do Čech, na Moravu, do Slezska a Polska.

Křížovský František, pseud. Josefa Večery.

Křížový výslech, o němž praví § 289 civ. řádu soudního, že strany mohou klásti svědkům a znalcům otázky, o nichž mají za to, že přispívají k objasnění n. doplnění výpovědi, a to buď prostřednictvím soudce nebo s jeho svolením samy. Trestní řád ustanovuje v § 249, že mimo členy soudu jest též žalobce, obžalovaný a soukromý účastník oprávněn, dávati otázky každému, kdo jest vyslýchán, obdržev slovo od předsedy.

Křováci (Bušmani), jihoafr. kmen, dnes obyv. Kalahari. B. jsou malí (140—145 cm) a žijí v kočujících tlupách život nomádů.

Křoví, o. na Mor., okr. Velké Meziříčí, 516 č. ob.

Křovice, o. v Č., okr. Nové Město n. M., 311 č. ob.

Křtiny, ♂ křest.

Křtiny, ms. na Mor., okr. Brno-venkov, 503 č. ob. Poutní místo. Zámek.

Křtitelnice, nádrž na křestní vodu, ♂ baptisterium.

Křtomil, o. na Mor., okr. Holešov, 451 č. ob.

Ksukol veverovitý (Chiromys madagascariensis), noční poloopice ze řádu lemur, žijící na Madagaskaru v houštinách bambusových. Má dlouhé prsty s nehty a chrup jako hlodavci.

Kšatrija, druhá kasta v kastovém systému ind.

Kšice (Kscheutz), o. v Č., okr. Stříbro, 408 n. ob. Olověné doly.

Kšinná, o. na Slov., okr. Bánovce n. B., 1393 čs. ob.

Kštice, vlasy na hlavě (○͜).

Ktésias, řec. dějepisec z Knidu, téles. lékař perského krále v Súzách do r. 398 př. Kr. Po návratu do vlasti napsal ionsky zlomkovitě zachov. Persica o asyrských, médských a perských dějinách.

Ktésibios, řec. mechanik z II. stol. př. Kr., učitel Herónův; prvý užil tlaku vzduchu v mechanice.

Ktésifón, m. na vých. břehu Tigridu, partská zimní residence, 637 za Omara bylo zničeno Araby.

Ktiš (Tisch), o. v Č., okr. Č. Krumlov, 506 ob. (10 č.).

Ktová, o. v Č., okr. Turnov, 403 č. ob.

Kuangsi, jihočínská pro., 222.500 km^2 s (1922) 12,258.335 ob., hl. řeka Sikiang, těžko splavná; produkty jsou: rýže, kukuřice, skořice, anýz, cukr, šaj, indigo, stavební dříví; vyrábí se samet a bavlna.

Kuangsi (skvělý výsledek), regentské jméno Tsai-Tiena jako císaře čínského (1872—1908).

Kuangtung (Kvangtung), jihočínská prov., 259.000 km^2 a (1922) 37,167.701 ob., povětšině krajina horská a neúrodná.

Kuanza (Cuanza, Kvanza), řeka v port. záp. africké kolonii Angole.

Kuba (República de Cuba), svob. stát, zaujímá nejv. část Antill (107.828 km^2), s 1300 většinou korálovými ostrovy (největší z nich Isla de Pinos 3056 km^2), leží mezi 19°49′ a 23°13′ s. š. a 74°10′ a 84°55′ z. d. Pobřeží, provázené mnohde korálovými útesy, skýtá vhodné přístavy (Habana, Santiago). K. je ve vých. části hornatá, ve střední rovinatá s mírnými pahorky a v záp. části opět hornatá. Na j.-v. vystupuje 240 km dlouhá Sierra Maestra (Pico de Tarquino, 2560 m), složená z krystalických břidlic s intrusemi diabasu, dioritu a porfyru, na mořské straně krytá vápencem. Na vých. přechází u Barassa ve vápencovou tabuli (600 m) s terasami a příkrými srázy. Sev. od nížinaté roviny naplavené řekou Rio Canto začíná dlouhé, vápencem provázené a minerálními zřídly bohaté hadov. pásmo, jež je rozhraním vod. Tato krajina, zvaná Camaguey, je těžko přístupná od moře pro korálové útesy a bažiny. V záp. části K. je pahorkovitá Vuelta Arriba a terasovitá Vuelta Abajo, v sev. Sierra de los Organos (hematit, manganové, chromové a měděné rudy, zlato) u Villa Clara asfalt. Minerální zřídla málo využita. Častá zemětřesení. Hory ve vyšších polohách zalesněny borovicemi (odtud jména Pinar del Rio pro provincii a Isla de Pinos pro vedlejší ostrov). — Obyv.: r. 1899: 1,572,797, r. 1926: 3,470.217 (z toho 2,362.176 bělochů a 839.954 barevn.). Vedle velkoměsta Habany čítá 10 měst přes 50.000 ob. — Zaměstnání: rolnictví (hlav. pěstění cukr. třtiny a tabáku, pěstění dobytka), těžba nerostů (železo, měď, asfalt, zlato) a obchod. — Od r. 1914 zavedena zlatá měna, 1 peso = $. — K. jest od r. 1902 republikou samostatnou, ale hospodářsky a ve věcech zahraničních odvislou od USA. — Autonomní vláda sestává podle ústavy z 21. II. 1901 z presidenta a vicepresidenta, senátu o 24 členech a poslanecké sněmovny o 116 členech na 4 roky volených. Sídlo v Habaně. K. je rozdělena na 6 provincií a 117 municipií. Soudnictví podle španěl. vzoru. Vojsko (1612 důstojníků, 9329 mužů) stálé, jen z dobrovolníků.

Kuba, m. v zakavkazském Azerbejdžánu, (1926) 13.256 ob.

Kuba (antická Colapis), levý přítok Sávy, 379 km dlouhý, (136 km splavný), pramení východně od Rjeky, protéká Kraňskem do Chorvatska. Hl. přítoky: zprava Dobra, Korana, Glina, zleva Blatnica, Odra.

Kuba Ludvík (* 16. IV. 1863 v Poděbradech), český malíř, hudebník a spisovatel. Zanechal učitelské dráhy a věnoval se studiu slovanského lidu, jeho hmotné a duchovní kultury, kterou zachycoval štětcem, melodií a slovem. Jeden z mála českých slávomilců, který osobně navštívil a zchodil celý slovanský svět. V době studií, za úporných bojů jihoslovanských za svobodu, se stal nadšeným vyznavačem a vbrzku i hlasatelem slovanské myšlenky. Pojal odvážný plán sebrat a vydati nejlepší národní písně slovanské dílem z hotových sbírek starších, dílem podle vlastních nových zápisů. Tak vzniklo jeho životní dílo, svého druhu posud jediné, pod jménem Slovanstvo ve svých zpěvech, jehož 1. svazek vyšel v r. 1884 a poslední 15. teprve r. 1929. Do r. 1896 vyšlo 10 svazků, v nichž byly zahrnuty písně české, moravské, slovenské, polské, lužické, ruské a téměř všechny jihoslovanské, jež vydal K. vlastním nákladem. Po převratu vydala Slovanstvo Hud. Matice Uměl. besedy s podp. presidenta v l. 1923—29. Kromě toho vydal K. řadu písňových alb, z nichž cenné jsou staré tance z Domažlicka (1894), a sbírky luž. písní (Budyšín 1887). Z hud. a národopis. úvah K. vyšlo pojednání o nár. písni, o písni jihoslov. a písni luž. (v l. 1922—23). Menších úvah, essayí, studií, odborných i beletristických napsal K. veliké množství do českých i cizích časopisů. Souborně

vydal jen Čtení o Lužici s vlastními obr. (1925).

Kuba Stopěrunik, pseud. Vl. Vaška. ⌕ Bezruč Petr.

Kubala Ludvík (1838—1918), pol. hist.

Kubálek Josef (* 1876), prof. učit. úst. v Praze a pedagogický spisovatel.

Kubálek Josef, JUDr. (* 1881), advokát v Jičíně. Kulturní, sociální a samospráv. pracovník na Jičínsku.

Kubáň, řeka v sev. r. Kavkazku; vzniká na sz. svahu Elbrusu a ústí bažinatou deltou do Černého moře.

Kubáni Ľudevít (* 16. X. 1830 v Zahoranech), slov. básník. Byl vychovatelem u hr. Zichyho v Miškovci, ale po půl r. se vrátil k studiím v Ožďanech, kde založil čtenářský spolek po vzoru bratislavském a levočském. R. 1847 přešel do Levoče, kde pokračoval v buditel. práci. Po revoluci zanechal studií a přijal místo u slúžnovského úřadu v Rimavském Brezovém, pak v Jelšavě a r. 1855 byl jmenován notářem v Bátce, r. 1861 slúžným v Rožnavě, ale r. 1867 byl ze služeb propuštěn a žil v bídě v Rimavské Báni. 29. XI. 1869 byl probodnut v Brezovém. Byl talentovaným básníkem a romanopiscem. Nejvýznamnější je jeho epická skladba Traja sokoli a tendenční protiruská Radzivillovna. Historický román Valgatha je hojně čten i dnes, zrovna jako jeho drobnější prósa, z níž nedoceněna zůstala prvá slovenská kriminalistická novela Pseudo-Zamojski. Jeho spisy byly vydány po převratě nákladem Mazáčovým.

Kubáni Ľudevít, syn předešlého (* 27. II. 1869 v Rimavské Bani), významný slov. buditel; byl učitelem na Myjavě, kde vzorně pěstoval česko-slovenskou vzájemnost a povznášel duševní úroveň slov. lidu. Nyní žije v Bratislavě.

Kubaňská oblast, prov. v někdejším r. Předkavkazí, 94.222 km² s (1913) 2,941.429 obyvateli.

Kubány Julius (1875—1926), učit. v Petrovci, slovenský národovec a organisátor slov. vystěhovalců v Jugoslavii.

Kubány Valér, ředitel Dunajské banky, předpřevratový národní a finanční pracovník na Slovensku.

Kubary Jan Stanisław (1846—1896), pol. etnograf.

Kubaš Mag. Kristián August (1769—1835), hornoluž. farář v Hodžiju, tvůrce nové hodžijské fary, autor slavnostního luž. zpěvu na počest sas. krále Antonína 1827.

Kubašec (Kubašová) Marie (* 1891 v Khasowě v sas. Hor. Luž.), h.-luž. spis., učitelka. Zprac. námět Ubohého Jindřicha v orig. slov. pojetí v pov. Wusadny (Malomocný, 1925), a na základě středověkých zkazek o čarodějnicích vytvořila náladovou hru Khodojta (1926), s oblibou hranou po luž. vsích. Kromě několika dětsk. her přeložila z čes. Šubrtovu hru Jan Výrava s názvem Janota Wićaz. Byla to první luž hra, r. 1920 provedená Lužičany v německ. divadle budyšínském. — Lit.: Páta, Aus dem uklt. Leben der Laus. Serben, str. 38.

Marie Kubašová.

Kubát Antonín (* 1885), prof. v Přerově, akad. malíř.

Kubát Hugo (* 1873), zemský president český od r. 1926.

Kubát Norbert (* 1863), hud. skladatel a dirigent pěv. sboru Čech v Plzni. Průkopník sborového zpěvu. Složil četné církevní skladby a řadu sborů.

Kubata Jakub († 1581), vůdce lidu za selská práva proti Adamovi z Hradce. Lit.: Zíbrt, Bibliogr. č. hist. III., str. 477.

Kubatura, výpočet objemu těles, ⌕ kubický.

Kubebový olej, éterický olej, získávaný destilací s vodou z kubeb (⌕ pepř), barvy temné, hustý.

Kubec František, JUDr. (* 30. III. 1883 v Solnici), prof. věd právních a správních na vys. uč. techn. v Praze. Sp.: Právo slupí (1915), Občanská nauka (čes. 1921, něm. 1922, rusín. 1923), Včelařské právo (1925), Veřejná péče o zemědělství (1928 též franc.), O vodních a silničních příkopech (1921) atd.

Jan Kubelík.

Kubelík Jan (* 5. VIII. 1880), čes. virtuos na housle, žák prof. Ot. Ševčíka, hudební skladatel.

Kubelka Josef (1868—1894), čes. spisovatel. Sp.: Písně a gazely (1892), Kaleidoskop (1894).

Kubelka Tomáš (1768-1836), faktor arcib. tiskárny v Praze a čes. spisovatel.
Kubelka Václav (* 1859), řed. gymn. v Prostějově. Sp.: Římské realie (1898).
Kubelka Václav, Ing chem., Dr. tech (* 11. I. 1892 v Uh. Hradišti), řád. prof. čes. vys. školy technické v Brně a řed. Státního výzkumného ústavu pro koželužství. Uveřejnil se spoluprac. mnoho původ. pojednání a knižně vydal: společně s Ing. F. K. Kopeckým: Koželužství (1920, v Brně).
Kubeš Adolf (1845—1907), řed. reálky v Brně. Sp.: Dějepis m. Třebíče (1874) a j
Kubeš Emanuel (* 8. VIII. 1880 v Praze, † 19. VI. 1918), vojín leg. pl. 33, 1. r Zajat Rakušany a popraven v Davanzo.
Kubeš Jan, Ing. (* 1861), řed. st. prům. školy v Č. Budějovicích. Sp.: Sestrojné stavitelství (1897) a j.
Kubeš Josef (1814—1883), ev. farář ve Kšelích a nábož. spisovatel.
Kubeš Karel (1844—1911), ředitel cukrovarů a český mecenáš.
Kubeš Karel (* 1884 na Král. Vinohradech, † 13. XII. 1921 v Nuslích), sochař, žák prof. Myslbeka.
Kubica Kristián (1805—1861), pastor prim. a král. superintendent ve Wojerecích v prus. Horní Lužici. Autor několika časových luž. zpěvů.
Kubicki Jakób (1753—1833), pol. architekt a stavitel z doby klasicismu. Vystavěl Belweder (1822) a j.
Kubický (z lat. cubus, krychle), označuje míru krychlovou.
Kubíček Adolf (* 1888), legion. spis., prof. v Olomouci. Sp.: Hanáci v revoluci (1928).
Kubíček Antonín, ThDr. (* 1864), prof. v Kroměříži a katol. spisovatel-historik.
Kubíček František Jaroslav (1838—1865), redaktor a básník. Spisy vydal M. Hýsek (1921).
Kubíček Jan, ThDr. (* 1857), profesor teolog. fakulty v Olomouci a círk. spis.
Kubíček Joža (* 1890), čes. sochař v Brně.
Kubíček Leopold (* 1887), čes. sochař v Pečíně.
Kubíček Methoděj, ThDr. (1867—1919), prof. v Přerově, katol. spisovatel.
Kubíček Ruda (* 1891), řed. knihařské školy v Uh. Hradišti, malíř a knižní grafik.
Kubíček Rudolf, JUDr. (1847—1927), soudní rada a právnický spisovatel.
Kubíček Václav (* 1866), katecheta v Lošticích a katol. spisovatel.
Kubíčka Josef (* 1887), učitel a spisovatel pro mládež v Praze.
Kubík Jan (1849—1913), čes. div. ředitel.
Kubík Josef (* 1877), čes. herec a dramatický spisovatel, ředitel Uranie.
Kubilaj chan (1214—1294), mongolský císař a zakladatel mongolské dynastie Juen v Číně. Marco Polo meškal v letech 1275—92 na jeho dvoře.
Kubin Alfréd (* 1877 v Litoměřicích), německý malíř a grafik.
Kubín Dolný, ⚲ Dolný Kubín, m. na Slovensku.
Kubín Jaroslav Kristián (* 1886), čes. malíř, ilustrátor a grafik.
Kubín Josef (* 7. X. 1864), prof. v Praze, znalec lidu podkrkonošského a kladského. Sp.: Povídky kladské (1908—10), Lidomluva Čechů kladských (1913), Sborník slovensko-český (1920), Lidové povídky z českého Podkrkonoší (1922—26), Kladské písničky (1925), České Kladsko (1926) a učebnice a slovníky franc.
Kubín Otakar, pofrancouzštěným jménem Othon Coubine (* 22. X. 1883 v Boskovicích na Moravě), čes. malíř a grafik, od r. 1912 ve Francii. Jako malíř prodělal vlivy van Goghův, Gauginův a italských primitivů a utkvěl v klasicistickém formalismu a v měkkosti linie, jíž barva je jen doprovodem. Vytvořil i řadu leptů a litografií. Portrety: J. Karásek, Em. Lešehrad, dr. Starý a mn. j. V Moderní galerii v Praze je Zátiší (1923), Pastýř (1923). Literatura: V. V. Štech: O Ot. Kubínovi (Hollar, I., 1924), M. Raynal: Oth. Coubine (1922), G. Biermann: O. C. (1923).
Kubina Andrej († 1900), slov. kat. farář a spisov. Sp.: Ondrej Skala (1893), Básně (1886) a j.
Kubis Adolf (* 1876), taj. Nár. Jednoty východomor. v Olomouci a vynik. menšinový pracovník moravský. Napsal mnoho publikací rázu kulturního, národního a sociálního; rediguje Stráž Moravy.
Kubismus, směr v moderním výtvarném umění, vycházející z principu, že základním tvarem tělesným je kubus, krychle, takže umělecké dílo je třeba komponovati v geometrických tvarech, jejichž sklad a barevnost působí na hlubší vědomí divákovo a probouzí v něm stavy obsažnější, než pouhý dojem, jaký zažívá před přírodou a jejím napodobením. Výtvarník rozkládá věci v jejich plastické, lineární, barevné a látkové prvky, vytváří z nich nové celky podle své sensibility a imaginace a určuje jim novou funkci povahy čistě duchové. Podnět k teorii k. daly obrazy franc. malíře P. Cézanna, v podstatě však jest osobním dílem špaň. malíře židovského původu P. Picassa. Název k. pochází od kritika Vauxcella za podnětu malíře H. Mattisse (1908) se zřetelem na obrazy G.

Braquea, franc. druha Picassova. V Čechách propagoval k. malířsky B. Kubišta, teoreticky dr. Vincenc Kramář.

Kubista Jaroslav, PhDr. (* 1886), prof. gymn. v Ústí n. Orl., čes. politik, přísedící zem. výb. za stranu nár. soc. Sp.: Teorie o původu řecké tragedie (1911), Plotinův spis O krásném (1912) a j.

Kubišta Bohumil (* 21. III. 1884 ve Vlčkovicích u Hradce Král., † 28. XI. 1918 v Praze), čes. malíř. Studoval na akad. v Praze u prof. Bukovce a ve Florencii. Od r. 1913 byl důstojníkem v Pulji. Propagoval v českém malířství kubismus programovými články i komposicemi strohých geometrických tvarů a šerých monotonních barev. Vystoupil na výstavě Osmy, jež se později seskupila v Uměleckém měsíčníku. V prvních dílech jeví se eruptivnost Munchova, v pozdějších se dává unášeti Picassem. Usiloval v díle o architektonickou strukturu, při čemž uplatnil více vlohy intelektuální než bezprostředně tvůrčí. Lit.: V. Nebeský: B. K. (Musaion II., 1921), F. X. Šalda: Za B. K. (Kmen, II., 1928), další články uvádí P. Toman v Slovníku čsl. výtvarných umělců, str. 434 (1927).

Kubišta Josef (1840—1907), prof. na něm. reálce v Č. Budějovicích a čes. historik.

Kubitschek Wilhelm (* 1858), něm. epigrafik a znatel mincí, prof. v Št. Hradci, Vídni, pak tamtéž v uměl-histor. museu; pracuje v chronologii, hist. geografii.

Kubka František, PhDr. (* 4. III. 1894 v Praze), č. spisovatel. Zúčastnil se jako válečný zajatec čin. čsl. vojska v Rusku a po návratu stal se žurnalistou. Začal liter. činnost pod vlivem J. Vrchlického, načež po literárně historických studiích přešel k beletristické prose. Překládal též z ruštiny (lyrika), latiny (Catullus), němčiny (Goethe). Spisy: A. K. Buk, Ozvuky Šumavy (1911), Slunovrat (1914), Barvy východu (1923), Básníci revolučního Ruska (1924), Fu (1924), Dobrovský a Rusko (1926), Dvojníci a sny (1926), Povídky pro Jiříčka (1927), Vichřice připravovaná na Atamana Rinova (1928) a j.

Kubla Richard (* 11. II. 1890 v Morav. Ostravě), č. operní pěvec, od r. 1923 člen opery Nár. div. v Praze; zpívá partie tenorové, lyrické i hrdinné.

Kublov, o. v Č., okr. Rakovník, 916 č. ob.

Kubofuturismus, směr v mod. ruské lit., vzniklý asi 1913; k.-f. poesie kladla důraz na zvuk. hodnotu slov. Virtuosním představitelem kf. je Chlěbnikov.

Kubolčík, domácí skřítek v lužickosrbském bájesloví.

Kubr Stanislav (1862—1908), rolník v Kněževsi, jeden ze zakladat. č. strany agrární a od 1901 říšský poslanec.

Kubrá, o. na Slov., okr. Trenčín, 1114 ob. (994 čs.).

Kubščan Jurij, ↷ Wjela Jurij.

Kubus (lat.), v geometrice krychle; v aritmetice značí krychlový počet (obsahový počet), t. j. třetí mocninu čísla, neboť obsah (objem) krychle se rovná třetí mocnině délky jedné hrany.

Kuća, jihoslovanský dům, též domov vůbec.

Kúcan, pseud. F. R. Jehličky.

Kućank Jakub (1818—1898), hornolu ž. spisovatel, rodák z Nuknice, absolvent pražských škol, farář v Budyšíně. Horlivý vlastenec, spoluzakladatel Matice luž. a její první tajemník, vyd. týd. listu Jutničky v l. 1848—50. Napsal a z něm. upravil řadu náb. spisů a kázání, povídku Velkonoční vejce a j. Nejvíce se uplatnil jako spolupracovník první statistické příručky Serbske horne Łužicy 1848, do níž red. pastoru E. B. Jakubovi napsal pojednání o luž. katol. osadách, zasloužilých Lužičanech a podal první nákres h.-luž. katol. lit. — Lit.: Páta, Zawod.

Kuča, krajské m. a pevnost v čínské provincii Sinkiang (Vých. Turkestan), má na 14.000 ob., leží 970 m n. m., na cestě z Kašgaru do Hami. Jest důležité obchodně i strategicky. V okolí jsou četné doly na měď, ledek a amoniakovou sůl, též budhistické skalní kláštery s nástěnnými obrazy.

Kuč-Bihár (Kuč Behar, Koč Behar, angl. Cooch Behar), vasalský stát v britsko-indické prov. bengálské, 3426 km², s 592.489 obyv., na úpatí Himalaj. Vyváží rýži, pšenici, tabák; dováží se sůl, cukr. Většinu ob. tvoří Kočové neb Radbansiové, smíšeni s Assamy a horskými kmeny; řeč jest bengálština. Hl. m. K. mělo 1921: 11.461 ob.

Kučera Albín Josef (* 1841), učitel tělocviku v Brně a český spisovatel.

Kučera Arnošt, pseud. Eduarda Kučery.

Kučera Bohumil, PhDr. (1874—1921), profesor experim. fysiky na univ. Karlově, odborník v radioaktivitě. Sp.: Studie o záření radiotelluru (1906), O atomismu, Experiment. studie o novém měření vys. potencionálů (1910) a j. Vydával od r. 1901 každoročně až do války Přehled pokroků fysiky.

Kučera Cyrill, RTDr. a MVDr. (* 1893), docent na vys. škole zvěrolékařské v Brně a odb. spisovatel.

Kučera Eduard (* 1884), prof. v Nové Pace, humor. spisovatel. Sp.: Úsměvy

(1904), Vendelínův očistec a ráj (1914), Anděl míru (1916), Jarka a Věra a j.

Kučera Fráňa (1896—1929), č. básník autodidakt, havíř v Příbrami. Spisy: Písničky hlubin, Bezejmenní.

Kučera František (* 24. X. 1874), major a gen. tajemník Vojenského vědec. úst., voj. spis. Sp.: Příručka všeob. vzdělání pro vojsko a lidovýchovu (1923—7).

Kučera František Blahoslav (* 1880), učitel v Praze a evang. spisovatel.

Kučera Jan, JUDr. (1838—1895), říšský a zemský poslanec, předseda výk. výboru nár. strany svobodomyslné a obhájce obětí rak. persekuce.

Kučera Jan (* 1873—1930), odborový rada Nejv. kontrolního úřadu v Praze, V letech devadesátých minulého století stál v čele pokrokového studentského hnutí (člen Omladiny). Později byl redaktorem politických časop. Neodvislost, Radikální Listy a Slovo. Po státním převratu vstoupil do MNO.

Kučera Jan (1860—1919), učitel v Uh. Brodě, historický spisovatel.

Kučera Jaroslav (* 1885), řed. zem. gobelinové šk. ve Valaš. Meziříčí, ak. malíř.

Kučera Josef (1829—1907), prof. hospodářské školy a spisovatel hospodářský.

Kučera Josef (* 1878), kovodělník, taj. Nár. sdružení, red. Dělnických novin.

Kučera Josef (* 1880), starosta londýnského Sokola, horlivý pracovník revoluč. v Anglii a propagátor české věci. Učitel tělocviku na m. chlap. škole v Londýně.

Kučera Josef Jakub (1846—1905), superintendent čes. ev. círk. aug. v. a spis.

Kučera Karel (* 5. VII. 1874, Štampach u Mělníka), nám. vrch. řed. Nár. banky čsl. Zúčastnil se všech příprav. prací na odluce měny v r. 1918 a vypracoval statut Bank. úřadu min. fin. Vybudoval společně s vrch. řed. Aug. Novákem interní organisaci tohoto úřadu a věnoval se hl. stabilisaci naší měny a prakt. devisové politice. Vypracoval zákl. osnovu zákona č. 347/1920 o akc. bance cedulové a spolupracoval na všech zák. povahy měnové. Po přeměně Bank. úř. min. fin. v Nár. banku čsl. jmenován nám. vrch. ředitele.

Kučera Karel (1854—1915), prof. v Praze, č. básník a překladatel. Sp.: Básně (1884), Zapadlé hvězdy (1890). Překládal s Ibsena.

Kučera Ladislav (* 1881), řed. okr. nemocenské pojišťovny v Nymburce, č. politik, poslanec.

Kučera Otakar (1863—1907), mag. úřed. v Praze a humoristický spisovatel.

Kučera Otto, JUDr. (* 1882), docent poštovnictví a odbor. spisovatel.

Kučera Otton, PhDr. (* 1857), jihoslov. fysik a prof. univ. záhřebské. Za války sesazen. Ředitel hvězdárny v Záhřebě.

Kučera Pavel, MUDr. (1872—1928), prof. zdravotnictví ve Lvově, prof. pathologie na univ. v Brně, odb. předn. státního zdravotního ústavu v Praze, odb. spisov.

Kučera Prokop Martin Stanislav (1777 —1812), premonstrát v Praze, č. hudební skladatel náboženských písní.

Kučera Rudolf, Ing. (* 1880), maj. patentní kanceláře. Spisy o vynálezech a udílení patentů.

Kučera Václav († 1896), red. a public.

Kučera Vratislav, MUDr. (* 1865), č. lékař, prof. balneologie na univ. v Bratislavě. Sp.: Učebnice balneologie a j.

Kučerov (Kutscherau), o. na Mor., okr. Vyškov, 736 ob. (61 č.).

Kučerová-Fischerová Antonie (* 1878), č. spisovatelka. Průkopnice dětské div. hry, kterou pozdvihla na liter. úroveň.

Kučeř, o. v Č., okr. Milevsko, 514 č. ob.

Kučin, kmen Athapasků, na řece Yukonu, Peelu a Mackenzie. Čítá 2000 příslušníků, kteří jsou kočovní lovci.

Kučuk-Kajnardžiský, mír mezi Ruskem a Tureckem uzavřený ve vesnici K.-K. v Bulharsku u Silistrije na Dunaji, 10. VII. 1774, jako ukončení první rusko-turecké války za Kateřiny II. s výhodnými podmínkami pro Rusko, jemuž sultán ustoupil všechna práva na Krym, Kubáň a Černomořské pobřeží, zaručil výsady pro ruské kupce a zaplatil 4½ mil. rublů válečné náhrady.

Kudalúr (angl.), stát v britské Indii, oblast Madras, (1921) 50.527 ob.

Kuděj Zdeněk Marian, MgPh. (* 24. XI. 1881), čes. spisovatel poutavých realistických románů a novel. Sp.: Bídné dny a j. povídky (1918), Děvče se musí vdát (1930), Humoresky (1916), Král tuláků (1923), Majitel zlatých dolů a j. povídky (1914), Mezi dvěma oceány (1917), Mordovna (1914), Na frontě a doma (1916), O Fyláskovi (b. r.), Rvavý Holybec (b. r.), Strejcové a tetky (1925), Tarzanova babička (1926), Tisíc nesmrtelných (1920), Ve dvou se to lépe táhne (1923), Ve dvou se to lépe táhne — ve třech hůře (1927), Zlá svoboda (1919), Znamení ďáblovo (1918).

Kudela Josef, PhDr. (* 1886), prof. gymn. v Brně, legionář, publicista. Píše o dějinách rus. legionářů.

Kudláček František (* 1894), profesor hry houslové stát. konserv. v Brně, žák prof. Suchého a Ševčíka. Založil Moravské kvarteto.

Kudlanky (Mantidae), čeleď z řádu hmyzu rovnokřídlého (Orthoptera). Charakteristicky zploštělé tělo má nápadně

prodloužené předohrudí, často značně rozšířené. Široká hlava s dvěma tykadly, jež je velmi pohyblivě spojena s předohrudím. Většinou mají velká křídla, ale letci jsou špatní. Dva páry zadních nohou jsou štíhlé a slouží k běhání v roští, ale užívá jich i ke skoku. Prvý pár nohou je upraven k chytání kořisti, nošen často vzhůru a tak vyvolává dojem modlícího se zvířete a v důsledku toho název boží prosebnice. Nejseverněji v Evropě zasahuje k. nábožná (Mantis religiosa L.). Sameček 4—5 cm, samička až 7 cm veliká. Zbarvení kolísá od šedohnědého až do trávově zeleného, zřídka až žlutě zbarvené. Žije v jižní Evropě, ale zasahuje k nám až do jižní Moravy a teplých míst Slovenska. Je velkým dravcem. Vajíčka klade do zvláštního pěnovitého kokonu, který upevňuje na stébla rostlin.

Kudlata Vojta (Proboštů), (* 1883, † 6. VI. 1925), čes. bibliograf; z prací jeho jsou známy: Čes. katalog bibliografický za leta 1898—1903 (1906), Čes. časopisectvo XX. věku (1903) a j.

Kudlich Hans (1823—1927), rak. politik; proslul svým návrhem ve sněmu rakouském r. 1848, aby byla zrušena robota a poddanství (zák. ze 7. září); odpůrce Slovanů.

Kudlov, o. v Č., okr. Holešov, 633 č. ob.

Kudlovce, o. na Slov., okr. Humenné, 631 č. ob.

Kudlovice, o. na Mor., okr. Uh. Hradiště, 918 č. ob.

Kudova, ☞ Chudoba.

Kudrjavec Petr Nikolajevič (1816—1858), prof. univ. v Moskvě, rus. historik.

Kudrna Jan, pseud. Fr. Boháčka.

Kudrna Josef (* 1869), † 9. II. 1925), lesmistr a odborný spisovatel, vydal: Kompendium lesní těžby a lesního průmyslu (1914), Zákony a nařízení Čs. republiky, týkající se lesnictví, myslivosti a příbuzných odborů (1921) a j.

Kudrna Josef (* 1881, † 7. V. 1915), pěšák, který za svět. války zastřelen v Motole jakožto oběť persekuce rakouské.

Kudrna Karel (* 1861), učitel v Chrudimi a český mykolog.

Kudrna Václav, pseud. Jána Wagnera.

Kudrna Vážný, pseud. Arn. Krause.

Kudrnáč Václav (1856—1923), redaktor v Turnově a český spisovatel.

Kudrnka Florian, pseud. Josefa Bubeníčka.

Kudrnovský Alois, Msgre, ThDr. (* 1875), profesor teolog. fak. univ. Karlovy, tajný papež. komoří a notář sboru doktorů teol. Předseda klubu kat. duchovenstva.

Kudrnovský Antonín, PhDr. (* 1878), č. klas. filolog a ředitel dívč. ref. reáln. gymnasia na Smíchově. Četné články o dívčím stř. školství a o reformě stř. školy.

Kudrun, ☞ Gudrun.

Kuei-čeu, provincie v jihozápadní Číně 184.200 km² vel., 11,216.400 ob.; hornatý kraj, neúrodný. Ob. se živí chov. dobyt.

z Kuenburka František Ferdinand (1649—1731), arcibiskup v Praze. Za jeho úřadu Jan Nep. prohlášen svatým.

Kuenen (vysl. künen), Abraham (1828—1891), nizozem. theolog, prof. v Leidenu.

Kuen-lun, pásmo horské ve stř. Asii, 2500 km dlouhé.

Kúfa, město ve zříceninách v britském mandátním území Iráckém, vilajet Bagdad. Zal. v VII. stol., bylo přechodně sídlem kalifů. Je prý tu pochován Adam.

Kufferath Maurice (1852—1919), belgický hudební spisovatel.

Kuffner Hanuš (* 12. I. 1861 v Mirovicích, † 20. V. 1929 v Praze), čsl. voj. spisovatel a novinář; studoval gymn., pak kadetní školu, 1883—1889 důstojníkem, ale pro své národní smýšlení vystoupil z arm. a stal se redaktorem Politik. Psal již dříve anonymně do Voj. Listů, Nár. Politiky, Nár. Listů a j. a pak vedl voj. rubriku v Politik, v níž se zastával nového voj. zřízení Rak.-Uh. na základě národností. Studoval staré prameny pověstí i dějin a vyvozoval z nich teorie o starém válečnictví českém a tatarském, ale často s přemírou fantasie; podrobně se zabýval vojenstvím husitským, o němž psal i do odbor. časopisů (Voj. Rozhledy 1922, 1924). Sp.: Husitské vojny v obrazech (1907); Bitva u Lipan (s Miškovským), Bělohorská porážka (1911), Náš stát a světový mír (1920), Tataři na Moravě (1926).

Kuffner Josef (1854—1928). Byl dělostřeleckým důstojníkem a r. 1884 vstoupil do redakce Nár. Listů, kde vynikl jako divadelní kritik a causerista.

Kuffner Karel, MUDr. (* 1858), prof. psychiatrie na univ. v Praze a lék. spis.

Kuffnerová Johana (1853—1911), řed. šk. Žen. výr. spolku v Praze, spisovatelka pro mládež.

Kufra, skupina oas v Lybické poušti mezi 24°—26° s. š. a 19°—23° vých. d. Ob. jest tam asi 4000 (Arabové). Od r. 1919 italská.

Kufstein, m. a letovisko v sev. Tyrolsku, (1923) 6720 ob., 503 m n. m. na ř. Innu, pohraniční stanice. Nad městem pevnost.

Kugelweid, ☞ Kuklvejt, o. v Č.,

Kugler Franz (1808—1858), něm. uměl. historik a básník, profesor dějin umění na berlínské akademii umění.

Kugler Josef, Ing., RTDr. (* 1878), prof. č. vys. učení techn. v Praze. Autor gener. projektu pro přestavbu pražské železn. sítě. Sp.: Stavitelství železniční a Příručka k přednáškám o stavbách nádraž.

Kügler Karel (* 1. I. 1885), čes. operní pěvec (tenorista) a operní režisér Mor.-slezs. N. D. v Mor. Ostravě.

Kuh David (1818—1878), něm. redaktor, poslanec a vydavatel listu Der Tagesbote aus Böhmen.

Kuh Oscar (1858—1930) vydavatel čas. Montagsblatt von Böhmen.

Kuhač Franjo Ksaver (1834—1911), chorv. hud. spisovatel a vydavatel nár. písní.

Kúhistán („Země hor"), jméno nejrůznějších hornatých krajů v Asii, zvláště v Persii, Afghanistanu, Beludžistanu, Turkestanu a j.

Kuhl Hermann von, PhDr. (* 1856), něm. gen. a voj. spis.; vstoupil po filos. studiích do arm., byl 1906 chefem operačního odděl. gen. štábu a za svět. vál. náčelníkem štábu Kluckovy arm., pak skupiny prince Ruprechta. Sp.: Bonapartes erster Feldzug 1796 (1902), Der deutsche Generalstab in Vorbereitung u. Durchführung des Weltkrieges (1920), Der Marnefeldzug (1921), Die Kriegslage im Herbst 1918. Warum konnten wir nicht weiterkämpfen (1922), Friedenserziehung u. Kriegserfahrung (1923), Entstehung, Durchführung u. Zusammenbruch der Offensive 1918 (1927), mají vesměs dokumentární cenu a bystrý i objektivní úsudek.

Kühlmann Richard von (* 1873), něm. diplomat. R. 1917 jako státní sekretář ministerstva zahraničí uzavřel mírové smlouvy v Brestu Litevském a v Bukurešti. Usiloval ještě na jaře r. 1918 o mír a dorozumění mezi bojujícími. Neměl úspěchu a proto 1918 v červnu odstoupil.

Kuhn Adalbert (1812—1881), německý filolog, zakladatel srovnávací mytologie.

Kuhn Franz von Kuhnenfeld (1817—1896), rak. generál, 1868—74 byl ministr. války. Psal četná astronomická a vojensko-vědecká pojednání.

Kuhn Ernst (1864—1920), syn K. Ad., něm. indolog, 1877—1917 prof. v Mnichově. Hl. dílo: Grundriss der iranischen Philologie und Altertumskunde. Vydal Orientalische Bibliographie.

Kühn Jan, JUDr. (1841—1904), advokát, náměstek starosty hl. m. Prahy a komunální pracovník.

Kühn Jan Bohumír (1706—1763), hornolůž. evang. spis., rodák budyšínský, farář v Klukši v Horní Lužici. Ač Němec rodem, na popud hraběte Gersdorfa se vyučil dobře luž. a věnoval všechny své síly luž. lidu. V Klukši založil seminář pro nadané luž. hochy, kteří se chtěli věnovat učit. stavu nebo dalším studiím. Ze sem. vyšla řada dobrých luž. učitelů a duchovních. K. sám byl výborným učitelem a kazatelem, při čemž poněkud stál na straně pietistů. Jako spisovatel se postaral o vydání průpovědí z Písma sv., četných duch. písní, přeložil Arndovu knihu o věrném křesťanu, téhož rajskou zahrádku, postaral se o zlepšené vydání luž. duch. zpěvníku a zejména o druhé levné vydání lužické bible (1742).

Kühn Julius (1825—1910), něm. agronom.

Kühn Karel, Dr. (* 1884), zemský konservátor český, docent pro ochranu pam. na něm. univ. Četné spisy odborné.

Kühn Ludvík, PhDr. (* 12. VIII. 1893 v Holešově), slov. kult. historik. Za svět. války byl účasten při organisaci odboje třicátníků na italské frontě a po převratu dal základy k osvětové výchově vojska. Jako županský tajemník v Prešově organisoval osvětov. práci na vých. Slov., byl spoluzakladatelem Slov. Nár. divadla v Košicích a čilým matičním pracovníkem. Nyní působí jako přednosta knihovny u zemského úřadu v Bratislavě. Vedle spousty novinářských článků napsal kulturně-historické dílo Budítelia v župe bratislavskej (1928) a řadu drobnějších spisů. Po převratě vydával knihovničku Český voják.

Kühne Gustav (1806—1888), něm. spis. „Mladého Německa", napsal četné romány a kritické spisy (Porträts und Silhouetten, 1843, Deutsche Männer und Frauen, 1851).

Kühne Wilhelm (1837—1900), něm. fysiolog, prof. v Amsterodamě a Hidelberce. Studoval fysiologii svalů a nervů, výživu těla, výměnu látek, bílkoviny a j.

Kühnel Edvard Karel (* 25. IX. 1868), spisovatel, redaktor, inspektor úrazové pojišťovny, odb. spisovatel přírodovědecký, spiritist. pracovník. Vydával časopis Přírodní lekař a řadu brožur rázu přírodovědeckého.

Kuhnert Wilhelm (1865—1926), něm. malíř zvířat, žák berlínské akademie, ilustrátor (Brehm: Život zvířat) a vydavatel s Haackem: Das Tierleben der Erde (1899—1901) a j. spisy.

Kühnl Eduard (* 1884), č. esperantista, vyd. esper. učebnic a slovníků.

Kühnl Jan (1849—1905), čes. dramat. spisovatel a překladatel mnoha div. her z franc., angl., rušt. a něm. a vydavatel divadelních her.

Kühnlová Marie Louisa (* 1891), prof. reálky na Vinohradech, dram. spisovatelka a překladatelka.

Kuhstall (Kravín), skupina skal u Lichtenhainu v Sas. Švýcarsku, 309—326 m nad mořem.

Kucharenko Jakiv (1799—1862), ukrajin. spisovatel, přítel T. Ševčenka (↘). Hl. dílo Čornomorškyj pobyt.

Kucharski Andrzej (1795—1862), pol. slavista. Sp.: Najdawniejsze pomniki prawdodawstwa słowiańskiego (1838) a j.

Kucharski Eugenjusz (1880), pol. liter. historik.

Kucharzewski Feliks (1849), pol. spisovatel, technik. Sp.: Bibljografja polska techniczno-przemysłowa (1894), Piśmiennictwo techniczne polskie (1911).

Kucharzewski Jan (* 1876), pol. státník, byl členem pol. finanční prokuratury, v l. 1914—17 vystoupil ve Švýcarech s ideami neodvislosti Polska; byl pol. ministerským předsedou po prvé 1917, pak 1918.

Kuchař Alois, pseud. Jos. T. Blažka.

Kuchař Jan Křt. (1751—1829), hudební skladatel, varhaník a kapelník pražské opery (1791—1800).

Kuchař Josef z Brandýsa n. L., vojín it. legií. Zajat a popraven Rakušany 15. VI. 1918 na Monte Guardia.

Kuchař Josef (1847—1926), bank. úředník v Praze a č. básník. Sp.: Básně (1869), Za soumraku (1872), Chýžka (1882, 1893), Ze zašlých a nových dob (1885), Cestou životem (1890), Hlubiny a obzory (1914), Pohádka dávno uprchlého jara (1923).

Kuchařovice, o. na Mor., okr. Znojmo, 848 č. ob.

Kuchařství, znalost chutné, dobře stravitelné a hospodárné úpravy a přípravy pokrmů a nápojů. Za účelem hospodárné přípravy potravin vařením nutno míti zřetel na význam jednotlivých výživných látek. Zvýšení chutnosti pokrmů má dobrý vliv na vylučování zažívacích šťav a podporuje tak zažívání. Kateřina Medicejská přinesla toto umění do Francie, kde dosáhlo vrcholu za Ludvíka XIV.; od této doby je Francie směrodatná. Francouzské je nejblíže italská kuchyně. V Anglii se masa pekou jen do té míry, aby na průřezu zachovala červený odstín; zeleniny se vaří krátce se solí. Ve Skandinavii se dává přednost tučným, silně kořeněným masům, zvláštností je „švédská mísa“ jako předkrm. Vídeňská kuchyň se vyznačuje zvl. moučníky. V Rusku se připravuje ohromné množství bezmasých jídel. Kuchařstvím se zabývá mnoho odborných kuchařských knih; světovou slávu si získal Brillat-Savarinův spis „La physiologie du goût (1825). ↘ v. Zíbrt, Staročeské umění kuchařské (1927)

Kuchlovský Ad., pseud. Jos. Vévody.

Kuchmistr, ve starší době při něm. dvorech vysoký dvorský úředník, starající se o královskou domácnost.

Kuchyňa, o. na Slov., okr. Malacky, 1723 čs. ob.

Kuchyně, místnost nebo budova k připravování pokrmů; v malých obydlích zařízená i na bydlení. ↘ plotny.

Kuchyně polní (převozná), (Feldküche, Fahrküche, cuisine roulante, field-kitchen), kuchyně, obsahující 2—3 kotly, v nichž možno za pochodu vařiti; je na kolech a připřažena ke kolesně, tažené koňmi nebo je vlečena traktorem. Oběd pro setninu (asi 250 mužů) lze uvařiti za 2½—3 hod. Horské k. jsou na kárách, přizpůsobené horským stezkám. Zavedeny pro setninové jednotky (roty, baterie, eskadrony).

Kuchynka Jos., Msgre (1844—1923), kapit. děkan a spisovatel; práce své uveřejňoval v růz. katol. časopisech.

Kuchynka Rudolf (1869—1925), konservátor a odb. spisovatel; své práce uveřejňoval v Časopise Spol. přátel starožitností českých, Památkách archeologických a místopisných; vydal také monografii Mánesovy prapory.

Kuchynka Vojta (* 1873), virtuos na kontrabas, koncertní mistr Nár. divadla v Praze.

Kuchyňská latina, špatná latina (ze středověku).

Kuilenburg, m. v holandské provincii Gelderlandu, (1927) 9.262 ob. Má krásnou gotickou radnici (1534). Továrny na cigarety, sklo, nábytek.

Kuilu, řeka ve Francouzské rovníkové Africe (Střední Kongo), 600 km dl., 260 km splavná.

Kuirenga, hl. m. ↘ Wahehy.

Kujal Quido E. (* 1895), šéfredaktor Č. film. zpravodaje a autor četných č. film. libret. Kinematografii pěstuje od r. 1915.

Kujawy, kdysi samostatné, později polské knížetství s hl. m. Brześć. Záp. jeho část náležela 1772—1920 k pruské prov. Poznaňské.

Kujavy (Klantendorf), o. na Mor., okr. N. Jičín, 785 ob. (38 č.).

Kujbyšev Valer. Vladimirovič (* 1888), sovět. politik a předs. nejv. hosp. rady.

Kujnost kovu, míra možné změny formy některého kovu při obyč. teplotě buď kováním, válcováním n. tažením. K. mizí po nějakém čase a počíná opět po vypálení.

Kujon (franc. coion, zbabělec, baba, sketa, z lat. culeus, pytlík), nemužný padouch, nadávka vzniklá v třicetileté válce.

Kujot Stanisław (1845—1917), pol. historik, kněz v Grzybně u Toruně.

Kujundžić Kosta (1847—1925), srb. politik a předák.

Kujundžič Milan (Aberdar) (1842—1893), prof. filosofie v Bělehradě, srb. básník a min. osvěty.

Kujundžik, m. nedaleko starého Ninive.

k. u. k., v býv. Rakousko-Uhersku do r. 1918 zkratka pro kaiserlich (Rakousko) und königlich (Uhersko).

Kuka, hl. m. býv. černošské říše Bornu v Sudánu, 7 km záp. od Čadského jezera, kterým jest často zaplavováno. Skládalo se dříve ze dvou měst 1 km od sebe vzdálených: Billa Ghedibe, kde bylo sídlo šejkovo, dvora a vznešeného světa, a Billa Futebe, kde žil lid a cizinci. Počet ob. je velmi pohyblivý. 1893 mělo m. 100.000 ob., rok nato již jen 10.000, 1921 asi 20.000. R. 1919 bylo obsazeno Angličany. Patří k britské Severní Nigerii.

Kuka, pštrosí peří, zdobené drahokamy (ozdoba v Turecku).

Kukač Rudolf, Ing., RTDr. (* 1889), prof. statistiky pozemních staveb a pozem. stavitelství na č. technice v Praze.

Kukačky (Cuculinae), tvoří čeleď asi 90 ptáků zvláště hojných v Indii a v Africe. Obývají lesy, povahy jsou neklidné, bouřlivé a nesnášenlivé. Nevychovávají svoje potomstvo, ale vajíčka kladou na vychování do hnízd jiných ptáků. Kukačka obecná (Cuculus canorus) se štíhlým tělem, popelavě šedomodrým, napříč vlnkovaným. Oči jasně žluté, zobák černý, u kořene žlutavý, nohy žluté. Jest jediným zástupcem k. v Evropě. Přilétá koncem dubna, odlétá v srpnu. Kukání samečka, všeobecně známé, nedá se ničím napodobiti. Ostražitý pták, létá hbitě, ale nerad se vzdaluje od stromoví, jehož větvoví dovede mistrně proletovati. Velmi užitečný hubením hmyzu, hlavně chlupatých housenek. V pozdním létě zalétává na housenky do zelnic. Vajíčka klade po jednom do hnízd asi 35 druhů drobnějších ptáků. Vajíčko poměrem k tělu velmi malé, mívá barvu přibližně stejnou, jako má vejce hostitele. Kdekoliv se k. objeví, je pronásledována ptactvem, jako krahujec nebo ostříž, jemuž se podobá. Kukačka jižní (Cyccystes glaudarius), domovem v Africe, zalétá někdy do Řecka a do Španěl; k. zlatá (Chrysococcyx cupreus), zlatozelená s modrým nádechem, v jižní Africe; k. veliká (Scythrops australis) až 65 cm dlouhá v Australii; k. dešťová (Coccygus americanus), velmi plachá, z USA.; k. kohoutí (Geococcyx californianus) zemní v Mexiku, dovede úžasně rychle běhati.

Kukačky, lidové označení vstavače širolistého (Orchis latifolia).

Ku-Kaiči, čínský malíř. Žil mezi lety 350—410 na císařském dvoře. Tvůrce čínského malířství.

Kukaň Václav (* 30. V. 1859, † 14. VI. 1925), kulturní pracovník a spisovatel; napsal více prací, mezi nimi: Národnostní boje v Čechách (1900), Statistika svazu čes Sokolstva, Výchova lidu a Sokolstvo (1898) a jiné.

Kukatkář, pseud. Václava Kosmáka.

Kukla, 1. kápě, kapuce (z lat. cappa), v starověku a středověku na plášti mnichů na kutně připevňována. Zakuklenci v kápích kajícníků provázeli v pohřebních průvodech členy rodů panovnických. — 2. K. ♀ hmyz. — 3. K., maska při šermu.

Kukla Karel Lad. (1863—1930), čes. novinář a spisovatel, autor populárních popisů neznámé Prahy (Ze všech koutů Prahy, Neznámá Praha, Podzemní Praha a j.), jakož i dramat. prací Anatomové a Svatební noc. Byl red. Nár. Politiky, Národ. Obzoru a od r. 1922 konc. úřed. ministerstva školství.

Kukleny, m. v Č., okr. Hradec Král., 3857 č. ob. Četný průmysl, hl. koželužský, asfaltový a zvonařský. K. vznikly r. 1765.

Kuklice (Tachinidae), hmyz mouchovitý, klade vajíčka na listy, kde jsou housenkami požírány, nebo přímo na nebo do těla housenek, v nichž se vyvíjejí.

Kuklík (Geum), rod bylin z čeledi růžokvětých, obsahující 36 druhů (našich 4): K. obecný, benedykt (G. urbanum) s květem přímým a plátky barvy zlatožluté. V křovištích a hájích všude přítomný. — K. potoční (G. rivale) s květem převislým barvy světle žluté s nádechem do červena. Na vlhkých lukách v hornatějších polohách. — K. horní (G. montanum) s květem žlutým, u nás pouze vysoko v Krkonoších a na Vysokých Tatrách. — K. plazivý (G. reptans), z Vys. Tater.

Kuklík, o. na Mor., okr. Nové Město na Mor., 414 ob.

Kuklík, vrch u Kutné Hory, 354 m vys., výběžek Vlčích hor, proslulý z dob dolování na stříbro u Kaňku a v Kut. Hoře.

Kuklvejt (Kugelweid), o. v Č., 122 n. ob. Zříceniny král. hradu.

Kuklov, o. na Slov., okr. Malacky, 1135 ob.

Kuklová Božena, MUDr. (* 14. XII. 1893 v Žamberku), docent patologie a terapie. Její práce, jichž je značný počet, jsou z oboru infekčních nemocí a uveřejněny byly v odb. lékařských listech.

Ku-Klux-Clan (ku-kles-klen), tajná politická organisace v jižních státech USA. Vznikla 1865 v North Carolině proti výstřelkům t. zv. Rekonstrukce, která postavila bělochy buřičských států pod vliv černochů a Carpet-baggersů. Tajná organisace bojovala nevybíravými zbraněmi

hl. proti černochům, nejvíce v South Carolině a Kentucky. 1871 bylo sdružení zakáz. zákonem. Ve svět. válce se K. K. C. obnovil a bojoval starými metodami proti přistěhovalcům, katolík. a židům.

Kukolnik Nestor Vasiljevič (1809—1868), ruský spisovatel.

Kukowski J. B., pseud. J. B. Ćišinského. Jím podepsal své stati o luž. lit., poslané do ruských sborníků.

Kuks (Kukus), o. v Č., okr. Dvůr Král. n. L., 394 ob. (86 č.). Průmysl textilní, pražírna slad. kávy, košikářství. — 1696 zal. hr. Špork zde lázně s lázeň. domem, parkem a div. zámkem. 1743 klášter Milosrdných bratří s barok. kostelem Nejsv. Trojice. Hrobka hr. Šporků. Chorobinec.

Kukučin Martin (vl. jm. Matěj Bencúr), (* 17. V. 1860 v Jasenové), slov. spisovatel; byl učitelem ve svém rodišti, ale od r. 1885 studoval lékařství v Praze, kde pobyl osm let. Přijal pak místo obecního lékaře na ostrově Brači, který se mu stal druhým domovem. R. 1908 odešel však do Punta Arenas v Jižní Americe, kde setrval až do r. 1922, pomáhaje usedlým tam Srbům a účastňuje se i za svět. války osvobozovacího boje. Vrátil se pak do vlasti, ale rozhárané politické poměry na Slovensku a touha jeho ženy, vrátiti se do své domoviny, přiměly ho, že brzy odešel do Jugoslavie, kde i zemřel v Lipiku 21. V. 1928. K. je nejvýznač. sloven. spisovatelem a bývá řazen hned vedle Vajanského a Hviezdoslava. Jeho sebrané spisy, vyd. znovu Maticí Slovenskou, blíží se už k 20. svazku, což samo je dokladem jeho velkého díla. Literárně byl činný od r. 1883, ale teprve příchod do Prahy mu umožňuje věnovati se literatuře s plným zanícením. Jsou to zprvu drobné povídky, črty, kresby z venkovského slovenského života, později už náběhy k psychologickým studiím lidí z ovzduší pražského, ale opět se vrací ke svým horalům a drobným vesnickým figurkám, k nimž se sklání s laskavým úsměvem, nechtěje kárati, ale jen sem tam šlehnouti bičíkem posměšku. Teprve na Brači čerpá látku k rozsáhlé skladbě románové. Umlká pak na několik let, aby až po převratě v klidu pokračoval v literární tvorbě, kt. je však už méně cenná, protože nečasová. K. jest mistrem slovenského slova, ochráncem ryzosti a jadrnosti spisovné řeči. Je prvním uměleckým literátem slovenským vůbec, trefně nazývaným slovenským Gogolem. Z jeho povídek, jež i dodnes si zachovaly pel a svěžest, nejvýše stojí Rysavá jalovica, Neprebudený, Keď báčik z Chochoľova umrie, Mišo a Dies irae. Z rozsáhlejších román. skladeb nejcennější je dvojsvazk. rodová kronika Dom v stráni, překypující i krásnými lícněmi jihoslovanské přírody. Z posled. prací třeba vyzvednouti pětidílný román Mať volá (1926).

Kukuchoto (mong. Modré město, čínsky: Kueihuačeng), m. v čín. Suijenu, asi 200.000 ob., 1080 m n. m., na dráze Peking-Tatung-Bautu, střed četných obchodních cest. Od 1914 otevřeno i cizímu obchodu.

Kukula Otakar, MUDr. (* 2. II. 1867 v Jičíně, † 11. VIII. 1925), univ. prof. v Praze a proslulý č. chirurg, člen Č. Akademie. Z jeho spisů vynikají: Pathologie a therapie neprůchodnosti střeva ileus (1921), O drobnohledné skladbě kamenů močových (1894), Postoperativní ileus (1908), O lithiasi měchýře močového (1894), Léčení komplikovaných fraktur (1908) a mn. j.

Kukula Richard, PhDr. (1857—1927), řed. univ. knihovny v Praze. Sp.: Erinnerungen eines Bibliothekars (1925).

Kukuljević-Sakcinski Ivan (1816—1889), jihoslov. historik a právník, 1833—42 byl důstojníkem a zúčastnil se politických bouří 1848. Téhož roku stal se zemským archivářem v Záhřebě, 1875 presidentem zemské šk. rady. V mládí básnil, později však proslul jak svými pracemi vědeckými, tak i snahami po politickém zastoupení chorvatského lidu a znárodnění práva. Napsal: Jura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae (1861—62); Monumenta historica Slavorum meridionalium (1868—75); Regesta documentorum regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae saeculi XIII. Dále obstarával vydání starých dalmatských spisov., vydal chorv. bibliografii (1860—63) a Arkiv Jihoslov. historické společnosti (1850—75).

Kuku Nor, jezero v severových. Tibetu v střed. Kuenlunu, 6000 km² (107 km dl., 63 km šir.), 3240 m n. m. Má slanou vodu.

Kukurbeta, nejvyšší vrchol pohoří Bihar v Rumunsku.

Kukurbitaceae (Cucurbitaceae), rostliny tykvovité, čeleď r. dvouděložných, srostloplátečných, s květy pravidelnými, obyčejně diklinickými, jedno nebo dvoudomé; ve květech často vyvinuta jsou staminodia druhého pohlaví; založeny jsou podle čísla 5. Samčí květy samičím obyčejně nepodobné: samčí bývají pravidelně větší. U Cyclanthera explodens jsou srostlé v plochý terč, který se na obvodu souběžně roztrhává. Plod bobulnatý, velice dužnatý, často veliký, ba u některých druhů dokonce v rostlinstvu největší, neboť dosahuje váhy až 100 kg. Podoba plodů různá (okurky, tykve). U Ecbalium elaterium je plod

v podobě malé zelené okurky, který při dozrání odpadne od stopky a hnědá semena vystříknou se šťávou ven. Čeleď neveliká, obsahující vesměs byliny šťavnaté (pouze rod Dendrosicyos je vzrůstu stromovitého), nejčastěji plazivé neb oplétavé, přichycují se úponkami. Většinou jednoleté, rychle však rostoucí, a často 20—30 m dl. Mají svazky cévní bikollaterální a veliké cystolithy zavěšené na krátkých stopečkách. Tykvovité rozšířeny jsou většinou v tropech a subtropech. V Evropě jest domácí pouze rod Bryonia a v jižní Evropě Ecbalium elaterium. Náleží sem řada důležitých rostlin hospodářských. Rod Cucumis, domácí v tropech asi v 26 druzích. Cucumis Melo (meloun) pochází asi z jižní Asie a tropické Afriky. C. sativa (okurka), stará kulturní rostlina. C. Anguria (dlouhé okurky ve sklenících pěstované). Luffa skoro vesměs v tropech Starého světa. L. cylindrica má v plodech hustou síť svazků cévních, které po vyloužení dužniny slouží jako mycí houba. Citrulus vulgaris (vodní meloun, arbusy), hojně pěstovaný již na již. Slovensku a všude v republice na trzích prodávaný. Lagenaria vulgaris v tropech Starého světa se hojně pěstuje pro plody, jež mají tuhou kůru; po odstranění dužniny všeobecně se plodů používá jako nádob. Rod Cucurbita čítá asi 10 druhů, z nichž nejhojněji se pěstuje Cucurbita Pepo (turek, tykev).

Dendrosicyos socotrana.

Kukuřice (Zea L.), rod trav s jediným druhem k. (Zea mays L.), jednoletou bylinou až 5 m vysokou, se samčími květy v konečných latách s klasovit. větvemi, samičími květenstvími na dolní a stř. části stébla. Nejdůležitější odrůdy: koňský zub (Z. m. dentiformis), zrna protáhlejší a zploštělejší, zraje jen v teplejším podnebí. V Evr. pěst. se stejně jako karagua, odrůda s bílými zrny, hl. jako velmi vydatná zelená pícnina. U nás je nejznámější činkvantka (cinquantina), kt. má zrna zakulacená a velmi drobná. V Č. sází se k. pro zelenou píci, v j. Mor., na Slov. a Podkarp. Rusi také pro obilky. Poskytuje cennou píci pro dobytek; z k. mouky peče se chléb zvl. v Am. Jemná k. mouka přichází do obchodu jako maizena.

Kukus, ○ Kuks, o. v Č.

Kula, ○ 1. karaúl; 2. dutá míra v Marokku, rovnající se 15 l.

Kulagin Nikolaj Michajlovič (* 1860), souč. rus. zoolog, univ. prof. v Moskvě.

Kulak (r. pěst), bohatý sedlák v SSSR., protibolševického smýšlení.

Kulakovskij Platon Andrejevič (1848—1914), rus. prof. univ. ve Varšavě, slavista.

Kulamer Jan, vynikající slov. advokát v Pittsburgu, revoluční pracovník. Vydal spis: The gift of mind to spirit a přeložil do angličtiny Kampíšův Kollárův životopis.

Kulantní (z fr.), příjemný, laskavý, vycházející vstříc.

Kuľbakin Stefan M. (* 1873), rus. filolog, slavista, prof. na univ. v Bělehradě.

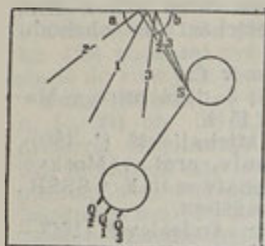
Kulczycki Ludwik (* 1866), pol. publicista a sociolog. Sp.: Zarys podstaw socjologii (1900), Anarchizm współczesny (1902), Autonomia i federacja (1906), Rewolucja rosyjska (1909—11).

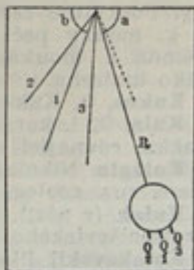
Kulda Beneš Method (1820—1903), kat. kněz, kanovník na Vyšehradě, kat. básník, spisovatel a sběratel lid. pohádek. Sp.: Moravské nár. pohádky a pověsti z okolí rožnovského (1854 a d.). Lit.: J. Halouzka, Životopis B. M. K. (1895).

Kuldža, hl. m. čínského kraje Ili, 40.000 ob., 1 km sev. od Ili, s mnohými mešitami, dvěma budhistickými kláštery.

Kulečník (fr. billard), zařízení sloužící ke kuleč. hře: přesně rovný a vodorovný mramorový stůl s látkovým potahem a s pružnými (gumovými) okraj. stěnami. Hraje se s přesně vytočenými koulemi ze slonoviny, které se k sobě dohánějí hracími tyčemi (tago). Hra spočívá na těchto principech: 1. narazí-li centrálním rázem hraná koule na stejně velikou klidnou kouli, přenáší se pohyb s pohybující se koule na klidnou ve stejném směru; trefí-li však pohybovaná klidnou se strany, nastává pohyb klidné koule ve směru spojnice středů obou a hrací koule se pohybuje dále tím způsobem, jako by byl nastal náraz na rovinu, myšlenou v dotyčném bodě obou koulí. 2. Narazí-li hrací koule na okraj (mantinel) stolu, odráží se ve stejném úhlu; nahrávané kouli (původně klidné)

se tímto způsobem dodává žádoucí směr; pro hrací kouli přichází v úvahu ještě t. zv. faleš (effet) a kontrafaleš (contereffet), kterou se kouli dodává otáčení kol vlastní osy. Obrázek 1. ukazuje kouli hranou ve směru R třikrát bezprostředně na mantinel.

Obr. 1.

Obr. 2.

Q_1 střední ráz, Q_2 s „falší" a Q_3 s „kontrafalší". Po středním rázu Q_1 se odráží koule tak, že úhel dopadnu **a** = úhlu odrazu **b**. Při Q_2 je **b** větší než **a**, a při Q_3 je tomu opačně. Obrázek 2. znázorňuje kouli, která před nárazem na mantinelu hraje ještě s jinou koulí. Další pravidla pro hrací kouli jsou nízké rázy (stahování) a vys. rázy (náběžníky). Dále sbodec (kopfstoss) a t. zv. hra na „press", kdy se koule odráží místo mantinelu od druhé koule. Zn. též hra kuželková a ruská (pyramida).

Knlev Todor (* 1877), bulhar. prof. práva na universitě v Sofii, politik, min. spravedlnosti.

Kulhan Antonín (* 25. V. 1897 v Minicích u Kralup), vojín leg. pl. 39, 6 r. Zajat Rakušany a popraven 16. června 1918 v Coneglianu.

Kulhánek František (* 1882), prof. stát. uč. ústavu v Báňské Bystrici, lit. histor.

Kulhánek Stanislav (* 1885), prof. kresl. na reálce v Kladně, č. malíř. Upravil mnohé knihy, leptal Ex libris.

Kulhání, chromost, porucha pohybu, jevící se kulháním, v opaku k ochromení. Je častá u koní. Poškození k. zaviňující mohou postihnouti: kosti (zlomeniny, štěrbiny a zduření, příp. výrůstky), svaly (roztržení, reumatismus), zvl. však šlachy, klouby (nejčastěji kloub spěnací a kopyta.

Kulhavka, nakažlivá nemoc, projevující se puchýři na končetinách domácích zvířat, hl. koní.

Kulhavý František, MUDr. (* 12. ledna 1863 v Ml. Boleslavi), soukr. docent Karlovy univ. a odb. předn. min. veř. zdrav. Napsal mnoho vědeckých článků a populárních pojednání.

Kuli (angl. coolies), v Přední Indii jméno každého nádeníka bez movitého jmění, přeneseně pak jméno každého vystěhovalce z Indie, souostroví Číny a Japonska, pracujícího v tropických zemích, kde koná nejhrubší práce.

Kuliczkowski Adam (* 1834), pol. lit. historik. Sp.: Zarys dziejów literatury polskiej (1872).

Kulič Pantelejmon Alexandrovič (1819—1897), ukrajinský spisovatel. Psal díla historická (z dějin Ukrajiny), romány, novely a básně, přeložil Pentateuch a Nový zákon, napsal životopis Gogolův.

Kulíček Antonín (* 22. VI. 1867), redaktor Jihočeských listů v Č. Budějovicích.

Kuliferda Isidor, pseud. Ferd. Tomka.

Kulich Josef, MUDr. (* 1869), lékař v Č. Krumlově a menšin. pracovník na Šumavě.

Kulich Václav (* 1876), právní rada v Turnově, starosta sok. župy Ještědské. Menšinový a kult. pracovník. Napsal: Paměti okr. turnovského za světové války.

Kulík egyptský (Pluvialis aegypticus L.), druh ptáků, asi 25 cm vys., s krátkým krkem, vyš. nohami, bílý, šedivý a černý. Žije na březích Nilu, varuje svým křikem jiná zvířata před nebezpečím a krokolidům vybírá ze hřbetu hmyz.

Kulík Jakub Filip (1793—1863), profesor matematiky na univ. v Praze. Sp.: Lehrbuch der höheren Analysis, Lehrbuch der höheren Mechanik.

Kulík Jan (1800—1872), čes. houslař.

Kulík Karel (1670—1719), český malíř v Praze.

Kulík Karel Antonín (1654—1713), čes. malíř v Praze.

Kulíkovití, ↪ Charadriidae.

Kulikovo polje, nížina v ruské gubernii tulské. Moskevský velkokníže Dmitrij Ivanovič Donskoj porazil zde 15. IX. 1380 Mongoly, vedené Mamaiem.

Kulířov, o. na Mor., okr. Boskovice, 684 čes. ob.

Kulisa (franc. coulisse), v bursovní řeči spekulanti, kteří provádějí diferenční obchody bez zprostředkování přísežných dohadců.

Kulisy (franc.), pohyblivé části, které vzájemným složením (většinou po stranách) tvoří jevištní dekoraci. (↪ divadlo.) Mohou se zavěsiti neb při zemi upevniti zařízením přímým nebo kruhovým.

Kuliš Paňko (1819—1897), ukrajinský spis. a hist. Pro účastenství v Kyrylometodijivském bratsví byl uvězněn a tři leta prodléval ve vyhnanství v Tule.

Kulišan Alois Josef (* 1885), zahradní architekt a spisovatel. Píše pomůcky pro zahradníky.

Kulíšek, ↪ sýc.

Kulišer Jos. Michajlovič (* 1878), souč. vynik. ruský národohospodář, autor mnoha prací vědeckých, profesor leningrad. university.

Kulj (pytel na žito), dřív. ruská míra obilní, obyč. se rovnala 10 pudům (pud = 16·380 kg).

Kulka, střela ze zbraně palné, dř. kulovitého tvaru, nyní válcovitého se zaoblenou plochou.

Kulluk (turecky), hlavní stráž, pak pohraniční pevnůstka.

Kulm, ⚲ Chlumec v Č.

Kulm (Chlum), zhusta se vyskytující jméno hor zvláště v Duryňsku, Sasku a Frankách.

Kulman Kristián (1805—1869), hornolUž. spis., učitel v Hor. Wujezdě. Nadšený vlastenec a pilný spolupracovník luž. Nowin od jejich zal. 1842. Jeho bratr Jan, rovněž učitel, koupil ve Wojerecích tiskárnu a v ní vytiskl Kristián K. četné své lit. práce, nejen překlady, ale i díla původní. K. psal poměrně dobré verše a luž. lidu dal do rukou první dobré povídky, psané v jadrné a čisté lidové mluvě. Jeho prosa má ráz výchovně-vzdělávací i zábavný. Z jeho spisků, jichž vytiskl přes dvě desítky, byl také slabikář pro první školy (1865, 1868) a vyprávění o M. Janu Husovi.

Kulmbach, město v Bavorsku ve Východních Francích, 11.874 ob. Má četné kostely, radnici, četné školy. Vývoz specielního piva.

Znak m. Kulmbachu.

Kulmbach Hans von (vl. Hans Süss, 1485—1522), němec. malíř a kreslíř dřevorytů, žák Jana Barbariho; pracoval u Dürera.

Kulminace (novolat.), dosažení vrcholného bodu (lat. culmen, vrchol). V astronomii průchod hvězdy poledníkem. Rozlišuje se u circumpolárních hvězd vyšší neb nižší k. První nastává, octne-li se hvězda mezi zenitem polovým a rovníkem, druhá, je-li hvězda v části mezi pólem a horizontem. Kulminovati, vrcholiti.

Kulminační bod, nejvyšší bod, kterého docílí střela ve své vzdušné dráze.

Kuloj, splavná řeka v ruské gubernii Archangelsk, 256 km dl.; pramení jako Soša v kraji Pinega.

Kulomet (Maschinengewehr, mitrailleuse, machine gun), je samočinná zbraň (⚲) na podstavci, střílející náboj pěchotní pušky, zařízená na nepřetržitou střelbu (400—1000 ran za min.). Od ruční samočinné zbraně se liší větší vahou a užitím pásových zásobníků pro náboje. Podstata její je v tom, že se využije rozpětí plynů, vzniklých při zapálení prachu, k otevření závěru a vyhození nábojnice; při tom se napíná zpruha (vratník), jež zase nabije novou nábojnici, uzavře závěr a, je-li spoušť stisknuta, znovu vystřelí. Jsou dvě hlavní soustavy: 1. nabíjení odrazem, 2. nabíjení rozpětím plynů. Při 1. se buď a) hlaveň pohybuje zpět až se zastaví; závěr natáhne vratník; hlaveň lze při střelbě snadno vyměniti; při rychlosti až 600 ran za min. je nutno hlaveň chladiti, což se děje vodou v obalu kol hlavně. Sem patří typy Maximovy (nejstarší od r. 1886), Vickersovy, Fiat. — Anebo: b) jen závěr se pohybuje zpět, napíná vratník a s ním údernou zpruhu; hlaveň lze obtížněji při střelbě vyměniti; ježto plyny působí přímo na dno nábojnice, roztahují ji a nutno tedy mazáním zabraňovati, aby se příliš nerozpálila a neuvízla v komoře. Sem patří typy Schwarzlose (zavedená v čsl. armádě), Škoda a j. U obou druhů 1. se užívá pásů (popruhových) s poutky na 250 nábojů, které lze libovolně spojovati a nastavovati. — Soustava 2. využívá rozpětí plynu kdekoli mimo hlaveň, zpravidla při ústí nebo po straně; rozpětí lze regulovati a působí na závěr, jenž napne vratník; hlavně nelze při střelbě vyměniti; chlazení se děje vzduchem (žebrovitým tělesem); při střelbě vadí často rozpálené částečky vzduchu kolem hlavně (t. zv. interference), takže palba se neděje tak rychle neb nepřetržitě. Náboje bývají v kovovém zásobníku po 25—30 kusech. Sem patří typy: Hotchkiss, Lewis, Colt, Browning. Tyto k. jsou vesměs těžké (25—50 kg s lafetováním), montované většinou na sáňkovité lafetě nebo na trojnožce; přenášejí se na soumarech nebo motocyklech; pro boj v noci se užívá při nich tlumičů na výšlehy a někdy i na zvuk. Letecké k. jsou na středním obrtlíku, aby se mohly otáčeti ve velikém okruhu a musí míti t. zv. synchronisátory, t. j. zařízení, jež umožňují, aby tempo střelby souhlasilo s tempem otáčení se vrtule tak, aby rány šly vždy do prostoru mezi křídly vrtule. — Lehký k. má v podstatě tutéž soustavu, je však zařízen pro snazší dopravu (třeba-li i jedním mužem), maje tedy váhu od 10 do 20 kg; chlazení je tu vzduchové, místo třínožky jen vidlicovitá noha. Palba se nemůže díti nepřetržitě po delší dobu, ježto počet zásobníků jest omezen. Sem patří typy Lewis a F.(usil)-M.(itrail-

leur), zavedený též u nás. Takticky má k. výhodu nad pěšáky, stříleje přesněji, nepodléhaje nervovým změnám, čímž dává menší rozptyl; je-li však třeba, lze rozptyl, zejm. do hloubky, libovolně zvýšiti; též rozsev (do strany) a metnou palbu (na pásmo) lze libovolně zaříditi. Spojení pohyblivého lehkého k. (t. j. palby individuální) s těžkým (palby strojové), nacházejícím se v krytém postavení, dává takticky nejpříznivější výsledky v útoku i v obraně. — Kulometná pistole je typ leh. kulometu (Bergmann, Fiat) se vzduchovým chlazením, puškovou pažbou a je-li třeba i nožkou, zařízený na pistolovou munici v zásobnících na 25—50 patron. Střílí méně daleko a přesně než kulomet a užívá se jí hlavně v obraně zákopů. Váží 5—6 kg. — Lit.: Kap. Friml: Kulomety (1923).

Kulové mlýny, používají se pro jemné drcení hlíny. Ruda drtí se v bubnu ocelovými koulemi neb křemennými oblázky (pazourky). K. m. používá se též v průmyslu keramickém, cementářství a pod.

Kulovinka, koulenka (Globigerina), mořský dírkonožec (Foraminifera) se sklovitou skořápkou, obsahující několik komůrek různé velikosti. Odumřelé skořápky hromadí se v úžasném množství na dně mořském a tvoří t. zv. globigerové bahno. Ve 3 g mořského písku bylo zjištěno 1¼ mil. odumřelých skořápek.

Kulovnice, ⚲ honební a lovecká náčiní.

Kulp Vojtěch (* 1850), průmyslník v Kroměříži. R. 1887 zvolen prvním č. starostou Kroměříže a zjednal si zásluhy hl. o vybudování č. školství. Od r. 1900 zasedal na sněmu mor., od 1901 na říšské

Tabulka nejdůležitějších kulometů.

Stát	Soustava a typ	Chlazení	Zásobování	Ráže mm	Podstavec	Váha kg	Rychlost střelby ran/min.
Československo	těžký: Schwarzlose 7/12	vodou (3 l)	pás (250 náb.)	8	trínožka	36	520
Německo	těžký: Maxim 1908	vodou (4 l)	pás (250 náb.)	7·9	sáňky / trínožka	50	600
	lehký: Bergmann 1915	vzduchem	pás (100 náb.)	7·9	trínožka	11	—
Rusko	těžký: Maxim 1904	vodou (4 l)	pás (250 náb.)	7·62	kolečka / trínožka	55	550
	lehký: Madsen	vzduchem	zásobník	7·62	vidlice	8	—
Anglie	těžký: Vickers 1909	vodou (3 l)	pás (250 náb.)	7·71	trínožka	38	600
	lehký: Lewis	vzduchem	kotoučový zásobník	7·71	vidlice	13	—
Francie	těžký: Hotchkiss	vzduchem	ocelový pás (240-250 náb.)	8	trínožka	50	600
	lehký: F.-M. 1915	vzduchem	půlkruhový zásobník	8	vidlice	8·75	—
Italie	těžký: Fiat-Revelli	vodou (4 l)	zásobník (50 náb.)	6·5	trínožka	42	400
	kulometná pistole 1916, dvouhlavňová	vzduchem	zásobník	6·5	štít	6	—
USA.	těžký: Colt	vzduchem	pás (200—250 náb.)	7·62	trínožka	37	500

radě a r. 1917 povolán do panské sněmovny. Vynikající pracovník národohospodářský na Moravě.

Külpe Frances (* 20. II. 1862 v ruské gub. Orel), něm. spisovatelka, dcera továrníka Jamese. Napsala četné romány společenské, vyznačující se dobrou psychologií.

Külpe Oswald (1862—1915), něm. filosof a psycholog, prof. v Mnichově. Vyšel z Wundta a podrobil pokusům i vyšší psychické pochody (Denkpsychologie), ve filosofii dospěl ke kritickému realismu. Hl. díla: Die Realisierung (1912—1922); Vorlesungen über Psychologie (1920, 1922); Grundlagen der Ästhetik (1921); Vorlesungen über Logik (1923). V češtině vyšel jeho Úvod do filosofie (1901, 1929).

Kult, ⚲ kultus.

Kultus, kult (lat., uctívání), úcta, kterou člověk věnuje hodnotám. Náboženský kult se projevuje modlitbou a obětí. Modlitba je na primitivním stupni národů velmi materielní a vztahuje se hl. na válku a lov. Pak vyvinuje se v prosbu o ochranu (před morem, neúrodou, nebezpečím). Vlivem kněží vyvinula se urč. svatá slova a zaklínání, mající magickou moc (Egypt, Babylon, Řím, Indie, Persie). Zcela mechanickou je modlitba budhistická. Oběť se vyvinula z domnění, že je možno vykonati nátlak na nadpřirozenou moc. Jsou buď přímé nebo prostřednictvím kněží. Od hmotných (i lidských) obětí spěje vývoj jen k oběti symbolické. Obě vedou k upevnění ritu a obřadu, který obyč. ztrnul a tradoval se po věky. Ve vyšších náboženstvích objevují se nové formy kultické: zpěv, hudba, kázání, mysteria a bohatá liturgie.

Kult předků, náboženský kult zemřelých, nejstarší, předhist. forma náboženská. Vznikl z představy, že mrtvý dále žije v podobě, jakou měl za živa, a proto byly dávány do hrobu nejenom pokrmy a zbraně, ale i jeho žena, sloužící a zvířata, buď mrtvá nebo živá. U Římanů byl k. p. soukromým náboženstvím. V každém domě byly stavěny oltáře a masky zemřelých byly vzývány jako strážní duchové (penáti). Mimo to existoval svátek Lárů. Památce náčelníků, králů, hrdinů byl zasvěcen veřejný kult (kult heroů), který se často vyvinul až v bohopoctu (u Řeků). V křesťanství jest vyjádřen k. p. ve svátku Dušiček, Všech svatých, v mši za zemř. a v modlitbách.

Kultivátor (novolat.), vícezubý stroj na obdělávání půdy, tažený spřežením neb strojově; uvolňuje půdu, ničí býlí a provádí jiné práce, na př. osekávání rostlin. Bývá zván různě.

Kultivovati (lat.), vzdělati, zpracovati, pečovati, zjemniti, utvořiti.

Kultura (lat.), vlastně péče o zlepšení předmětu schopného zdokonalení, na př. půdy, obecně však soubor snah o zušlechtění lidského života; v konečném významu soubor životních jevů a projevů určitého národa nebo skupiny národů. — V lesnictví rozumí se k. mladý, uměle vytvořený porost, v bakteriologii a biologii umělé chovy mikroorganismů. ⚲ bakteriologie.

Kulturní boj, boj mezi katol. církví a pruským státem 1872—79. Boj skončil dohodou mezi vládou a Lvem XIII.

Kulturní dějiny, dějiny sociálního a duchovního vývoje lidstva, proti „světovým dějinám“, které vypisují politické a státní události. Pro kulturní dějepis jest člověk produktem své země, rasy a doby. Proto si všímá všech příčin, které utvářejí lidský život, jako sociální život národa, vznik, způsob života, výživa, obydlí, hygiena, kroj, mravy a zvyky, právní názory, umění, náboženství a pověra. — K. d. jsou nejmladší větví obecného dějepisectví. Nevystupují proti historii politické, naopak zobrazují pozadí historických jevů a hledají hlubší zdůvodnění jednotlivých historických faktů. Kulturní dějepis vznikl tím, že obecné dějepisectví si počalo všímati mravů určité periody, což se rozšířilo na popis uměleckého, náboženského a právnického vývoje. V tomto smyslu jsou již v XVIII. st. Montesquieu, Voltaire, Schlözer, Heeren a Gibbon předchůdci dnešní vědy. Nové obohacení tohoto oboru přinesl Herder ve svých Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit (1784—91). V XIX. stol. přispěla hl. antropologie a etnologie k vědeckému vypracovávání kulturních dějin. Základní dílo nové vědy napsal H. Klemm (Allgemeine Kulturgeschichte, 1842—53, 10 sv.). Buckle zdůrazňoval ve svých Dějinách civilisace v Anglii (1857) vliv útvaru půdy, klimatu na vývoj individuality národní. Jasněji hájil tuto zásadu Fr. Ratzel ve své Anthropogeographii. Vliv Darwinův způsobil, že i kulturní historie se počala orientovati vývojově. Základní díla tohoto směru jsou: Tylor: Eaurly History of Mankind (český překlad); Lubbock: The Origin of Civilisation and the Primitive Condition of Man (1870); Schurtz: Urgeschichte der Kultur (1900); Helmolt: Weltgeschichte 1913—22; Spencer: Principles of Sociology (1876—96). Všichni tito autoři podávají teorii vývoje forem státních, mravů a zvyků. K nim druží se práce, které toto

hledisko rozšiřují na vývoj řeči, rodiny, náboženství, práva, umění atd. Důsledky tohoto pojímání vyvodil Hellwald v díle: Kulturgeschichte in ihrer natürlichen Entwicklung bis zur Gegenwart (1875), ve kterém pojímá kněžstvo, tyranii, otroctví a j. jako nutný stupeň vývoje. O přechodu mezi pravěkem a historií pojednává Lenormant (Les premiéres civilisations, 1874). Gobineau razil myšlenku o komplexu rasových kultur; podle něho každá rasa udávala směr svojí vlastní k. Tak Semiti a Hamité již odumřeli a vede kultura arijská. V poslední době proslavili se svým pojetím d. k. Oswald Spengler a Leo Frobenius. Lit.: Grupp: System und Geschichte der Kultur (1892); Wachsmuth: Europ. Sittengeschichte (1831—35); Burckhardt: Kultur der Renaissance (15. vyd., 1926) a Griechische Kultur (1908, český překlad); Friedländer: Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms (1909—10); Fuchs: Illustrierte Sittengeschichte (1909—10); Breysig: Kulturgeschichte der Neuzeit (1900—1901); Taine: Origines de la France contemporaine; díla Draperova, Leckyho, Lacroixe, u nás věnoval se českým k. d. hl. Č. Zíbrt. O kulturním dějepisu jako vědě pojednávají díla: Lamprecht: Die kulturhistorische Methode (1900); Breysig: Der Stufenbau und die Gesetze der Weltgeschichte (1905); Zíbrt: Kulturní historie (1892).

Kulturní inženýři, absolventi vysoké školy technické, zabýv. se hl. pracemi zemědělsko-technickými, jež mají za účel zlepšiti půdu a zvýšiti její výnos. Na č. technice v Praze původně kult. techn. kursy, od r. 1906 samostatný odbor. Od 1908 též na brněnské č. technice. Od r. 1920 se nazývá tento odbor: inžen. stavitelství směru vodohospod. a kult. (A_2).

Kulturní kruhy, kulturně-historická metoda, vypracovaná podle Ratzela a Frobenia Fr. Graebnerem, spočívající v tom, že podle určitých kriterií (forma, kvantita) spojují se místa, mající společné kulturní projevy (stejné zbraně, šperky, jevy náboženské, totemismus, animismus). Je-li více těchto faktů, projevujících určitou kulturu na určitém území, nazývá se tento jev kulturním kruhem. Tento může obepínati i více kmenů neb národů a může zasahovati i do jiných zeměďílů. Zpracován je již kulturní kruh západoafrický východo- a západopapuánský a j. Někdy se i dva kruhy navzájem pronikají a kříží. Přivrženci této metody jsou: Ankermann, Foy, Koppers, Schmidt a j. Lit.: Graebner: Methode der Ethnologie (1911), Die melanesische Bogenkultur und ihre Verwandten (1911). Ostatní literaturu tvoří díla jmenovan. autorů.

Kulturní politika. 1. Snahy státu, podporující kulturní statky (náboženství, umění, vědu, výchovu, mravnost). Tvoří důležitou složku vnitřní politiky. 2. Snahy učiniti z kulturní propagandy politickou moc. Vzorem je 1919 založená Union des grandes associations pour l'essor national, která tvoří důležitý odbor francouzského ministerstva zahraničí.

Kulturní rostliny, ↷ rostliny.

Kulturní technika, název pro technické práce na prospěch zemědělství. Obsahuje nauku o melioraci, odvodnění, zavodnění, regulaci toků.

Külz Wilhelm (* 1875), něm. politik, 1923 starosta Drážďan, 1926—27 říš. ministr vnitra, poslancem od 1920 za stranu demokratickou.

Kum (tur.), v zeměpis. jmenech: písek, poušť; — k. (srb.), kmotr; kuma, kmotra.

Kum, hl. m. perské prov. K. a Mahallat, 120 km již. od Teheranu, 25.000 ob. K. jest známé poutní místo s mnohými hroby mohamed. světců, hl. Fatimy.

Kuma, řeka v sev. Kavkazu; pramení na Elbrusu, protéká v délce 430 km většinou stepí a ve vzdál. 70 km od Kasp. jez. ztrácí se v bažinách a slaných jezírkách a jen při vysokém stavu vody dotéká do Kaspického jezera.

Kumak, l. přítok Uralu nad m. Orskem, 170 km délky, nesplavná.

Kumamoto, hl. m. kenu K. na japonském ostrově Kjušu, 147.174 ob.

Kumáni (maď. Kunok), Kománi, národ turkmenský, který 1055 vnikl do Evropy a usadil se ve stepi Kuma; porazili Rusy a r. 1100 přitáhli do Multánska a Valašska. Chán Kuthen porazil dvakrát Mongoly, musil však r. 1235 se sedmi kmeny utéci se do Uher, kde jim král Béla IV. vykázal území; druhá část K. odebrala se do Bulharska, Thrácie a Malé Asie, kde sloužili jako žoldnéři. Zbytek žije dones v Rumunsku. V Uhrách zůstali dlouho pohany. Přesto je učinil Ladislav IV. s Maďary rovnými, až papež Mikuláš IV. donutil křížovou výpravou krále, aby tento zákon odvolal. Kol 1350 přijali křesťanství. Jejich potomci mívali zvláštní výsady. Dnes se již většinou pomaďarštili. Lit.: Jireček: Některé poznámky o zbytcích Pečenegů a Kumánů v Bulharsku (1889).

Kumanie, dvě území v Uhrách, obývané Kumány: Malá K., krajina mezi Dunajem a Tisou, hl. m. Kiskunfélegyháza, a Velká K. mezi Tisou a Berettyó, hl. m. Karcag. 1876 byla první přiřazena komi-

tátu Pest, druhá pak komitátu Jász-Nagykun-Szolnok.

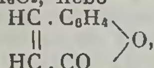
Kumanovo, m. v Srbsku; rozhodující vítězství I. a II. srbské armády (princ Alexandr) nad tur. vardarskou armádou (3 sbory, Zekki paša) 22.—24. X. 1912, jež přinutilo Turky ustoupiti k Bitolji s velkými ztrátami (asi 100 děl) a pojistilo Srbům držení Makedonie.

Kumaniecki Kazimierz Wład. (* 1880), prof. správního práva na univ. v Krakově, ministr (1922). Sp.: Strategja wielkiej wojny 1914—1918 (1921), Odbudowa państwowości polskiej, najważniejsze dokumenty 1912—1924 (1924) a j.

Kumanudi Kosta (* 1874), prof. správn. práva na univ. v Bělehradě a srb. politik, starosta Bělehradu.

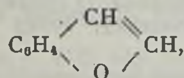
Kumanudis Stefanos (1818—1899), řecký filolog, od r. 1846 profesor v Athénách, 1859—94 tajemník řecké archeologické společnosti. Pracoval hl. v řecké epigrafice a lexikografii.

Kumarin, lakton kyseliny o-hydroxyskořicové, $C_9H_6O_2$, nebo

obsažen jest v mnohých rostlinách, jako na př. v komonici lékařské (Melilotus officinalis), v květech mařinky vonné (Asperula odorata) a zvláště v bobech tonkových, semenech silovoně obecného (Dipteryx odorata) v množství 1.5—9%. Vyrábí se extrakcí tonkových bobů nebo synteticky ze salicylaldehydu, anhydridu octového a octanu sodného. Tvoří bezbarvé krystalky, příjemné mařinkové vůně, tající při 67° C, vroucí při 301.7° C. V louzích alkalických se rozpouští na kumarinan alkalický, varem s louhem se přesmykuje na kumaran alkalický. Užívá se ho jako důležité látky ve voňavkářství, při výrobě nápojů a různých essencí.

Kumaron, benzofuran,

vzniká z kumarinu, po př. z kyseliny kumarilové. Obsažen jest v dehtu kamenouhelném. Tvoří kapalinu, vroucí při 175° C, silnějšími kyselinami se polymerisující na produkty povahy pryskyřičné (kumaronové pryskyřice), které pak slouží na výrobu laků atd.

Kumaronové pryskyřice získávají se z těžkého benzolu působením kyseliny sírové, při čemž různé nenasycené sloučeniny jako kumaron, inden a j. se polymerisují. Po oddestilování těkavých součástí vodní parou zbývá hmota pryskyřici podobná. Jest to žlutá až hnědá, amorfní, křehká hmota. V obchodě vyskytují se různé druhy, lišící se od sebe barvou a tvrdostí. Slouží jako náhražka za kalafunu a na výrobu laků.

Kumasi (angl. Coomassie), kdysi hl. m. říše Ašantů na pobřeží Guinejském, 20.268 ob., od r. 1901 sídlo britského residenta kolonie Zlaté Pobřeží.

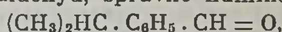
Kumbakónam (angl. Combaconum), m. v distriktu Tandžor, v britském presidentství Madras, 60.700 ob. Poutn. místo.

Kumburk, hrad v Čechách u Jičína, zal. r. 1325.

Kumelski Norbert Alfons (1801—1853), polský zoolog a spisovatel.

Kumičić Eugen (1850—1904), politik a chorv. spisovatel.

Kuminol, aldehyd kuminový, p-isopropylbenzaldehyd, správně kuminal,

přichází v přírodě v silici římského heřmánku (Anthemis nobilis), římského kmínu (Cuminum cyminum), rozpuku jizlivého (Circuta virosa) a v silici eukalyptové. Lze jej isolovati ve formě podvojné sloučeniny s kyselým siřičitanem sodným, která se pak destiluje se sodou a vodou. Jest to silně páchnoucí olejovitá kapalina, ve zředění příjemně vonná, vroucí při 237° C. Oxydací dává buď kyselinu kuminovou (p-isopropylbenzoovou) nebo silnějšími oxydovadly (kysličníkem chromovým) kyselinu tereftalovou. Redukcí práškem zinkovým poskytuje uhlovodík cymen. Užívá se ho ve voňavkářství.

Kum-Kale, m. při vjezdu do Dardanel na asijské straně. Britské loďstvo dobývalo ho 19. II. 1915.

Kummer Josef (1841—1924), čes. publicista a novinář.

Kümmerle Salomon (1833—1896), něm. hudební spisovatel. Zasloužil se o evangelickou církevní hudbu. Napsal: Enzyklopädie der evangelischen Kirchenmusik (1883—95).

Kumol, isopropylbenzen,

$$C_6H_5 . CH(CH_3)_2,$$

uhlovodík řady benzenové, vyrábí se destilací kyseliny kuminové nebo synteticky působením chloridu hlinitého na směs benzenu a propylalkoholu nebo působením metylozinku na benzalchlorid. Je to kapalina vroucí při 153° C. Oxydací dává kys. benzoovou.

Kumpán (ze starofrancouz. compaign, compain = druh u stolu), soudruh, tovaryš.

Kumpán Josef (* 1885), zahrad. architekt. Spis: Novodobá zahrada (1920).

Kumpera Antonín (* 1876), čes. průmyslník, místopředseda Aeroklubu.

Kumpošt Václav (1846—1874), český spisovatel.

Kumulace, hromadění, řečnická figura, která obecný pojem činí živější tím, že jej obklopuje podobnými pojmy. Lat. cumulatio actionum.

Kumulační princip, v trestním právu zásada, že při přestoupení více zákonů různým jednáním jsou jednotlivé dílčí trestv sčítány (quot delicta, tot poenae, „kolik trestných činů, tolik trestů").

Kumulativní (lat.), hromadný.

Kumulovati (lat.), nakupiti.

Kumunduros Alexandros (1814—1883), řecký státník. 1841 zúčastnil se krétského povstání, 1851 stal se poslancem, 1856 ministrem financí. Vyšel z liberalismu, později stal se vůdcem konservativců, snažil se o posílení státních financí. 1880 získal bez boje severní země řecké,

Kumys, nápoj, připravovaný z kobyl. mléka kvašením, hl. u asijských kočovníků (Mongolů, Jakutů, Kirgizů a j.). Na Sibiři a Uràle jsou lázně, kde se léčí k.

Kun (Kuhn) Béla (* 1886 v Szilágycsehu), lidový komisař maďar. sovětské republiky. Otec jeho byl notářem. K. stal se úředníkem nemocenské pokladny a byl činný žurnalisticky. V ruském zajetí přestoupil k bolševikům a stal se velitelem armádního sboru rudé armády. Vrátiv se do Uher 1919, byl zatčen pro komunistickou agitaci. Od 21. III. do 1. VIII. 1919 byl lidovým komisařem zahraničí a vůdcem maď. sov. republiky. Po pádu revoluce prchl do Rakouska, které odmítlo jej vydati. 1920 odjel do Ruska, kde se stal vládním komisařem pro Krym, později členem výkonného výboru komunistické internationály.

Kún František (1825—1894), č.-amer. evangelický kazatel a redaktor.

Kůň (Equus caballus), nejušl. zástupce jednokopytníků (☞), nenachází se již nikde v divokém stavu. Byl zkrocen národy asijskými a byl domácím zvířetem již v pozdní době kamenné. Zkrocení koně stalo se asi za účelem modloslužebním a obětním, z čehož vyvinula se v křesťanské době nechuť k požívání koňského masa. Možnost používati koně k jízdě byla teprve u zkrotlého koně objevena a v historické době stal se též tažným zvířetem. Za zdivočelého koně pokládá se kůň Převalského z mongolských pustin, a tarpan, který i při nejpečlivějším ošetření zůstával divokým a nezkrotným. T. žili ve velkých stádech v jižním Rusku a přiléhajících krajinách záp. Asie, byli však již úplně vyhubeni v min. století. Týž osud čeká jihoamerického zdivočilého mustanga. Do Ameriky byl kůň zaveden Evropany. Kůň jest zvíře stepí a daří se mu nejlépe v krajinách sušších a v pouštích arabských a berberských vyvinul se nejdokonaleji. Arabský kůň, ze všech nejkrásnější, jest výtečný běhoun, který pět až šest dní za sebou dovede uraziti denně 70—100 km a vydrží běžeti po celý den o hladu a žízni. Chov koně, rozšířený po celém světě, má velký národohospodářský význam, jak svědčí obšírná literatura o koni napsaná, zabírající vědu o koni (hippologii). Samohybné stroje vytlačily koně z části jeho působnosti, ale stav koní se nezmenšil; v našem státě dokonce po válce znatelně vzrostl., neboť pro určitou práci jest kůň a bude ještě dlouho, nepostradatelným pomocníkem zemědělce. Též vynikající úloha jezdectva po nabytých zkušenostech trvá v neztenčeném měřítku. Vzhledem k tomu vojenská správa řídí sama chov k., aby měla dostatek a výběr k. pro jezdectvo nejvhodnějších. Duševní nadání k. jest podivuhodné. Jest vnímavý, dovede odlišovati potravu, obydlí, rozeznává osoby. Svého pána pozná po hlase, dá se říditi pouhým slovem a s úžasnou jistotou najde cestu, po níž jedenkráte už šel. Ze života stepního zachoval si snahu běžeti za jiným a nedůvěru k neznámé věci, z čehož vzniká obávané „plašení", často z velmi nepatrného popudu. K. chová se v mnoha plemenech, z nichž těžká dosahují až 2·15 m výšky a váhy 1000 kg, a nejmenší, schetlandští poníci, 60 cm výšky a 60 kg váhy; dělíme je v základě na východní čili teplokrevná, mezi něž patří k. arabský, berberský, tatarský, uherský, trakhenský, meklenburský a anglický plnokrevný, vzniklý z krve arabské a berberské; a na západní norická čili chladnokrevná. K těmto se počítá k. norický, belgický, ardennský, holandský, Suffolk, Clydesdale, oldenburský, hanoverský, český netolický a kladrubský.

Kůň, původně koni podobné tělocvičné nářadí.

Kuna, ☞ kunovité.

Kunaxa, ves v Babylonii mezi Tigridem a Eufratem, známá bitvou mezi Artaxerxem a jeho bratrem Kyrem, 401 př. Kr. Kyros v souboji s bratrem padl, což se stalo důvodem anabase 10.000, jak ji popisuje Xenofón.

Kunc Jan (* 1883), ředitel st. konservatoře v Brně, hud. skladatel a kritik. Složil četné klav. a komorní skladby, jakož i sbory. Z jeho prací nejznámější:

Píseň mládí, 70.000 a Stála Kačenka u Dunaja.

Kuncevo, m. v moskevské gub., 9000 obyv., čilý průmysl, hlavně textilní.

Kuncíř Ladislav (* 1890), č. nakladatel katolického směru.

Kunckel von Löwenstein Joh. (1638—1703), něm. chemik. 1679 pokoušel se v alchymii o výrobu zlata, 1688 stal se ve Štokholmu horním radou, objevil fosfor a vynalezl rubínové sklo.

Kunčice, o. v. Č., okr. Král. Hradec, 487 č. ob.

Kunčice (Pelsdorf), o. v Č., okr. Vrchlabí, 650 ob. (93 č.). Text. průmysl, napodobení drahokamů, brusírny dříví.

Kunčice, o. v Č., okr. Žamberk, 924 č. ob. Textilní továrny.

Kunčice (Kunzendorf), o. na Mor., okr. Hranice, 348 ob. (10 č.).

Kunčice (Kunzendorf), o. na Mor., okr. Šumperk, 519 n. ob.

Kunčice nad Ostravicí, o. ve Slezsku, okr. Frýdek, 2408 č. ob. Cukrovar, tov. str. nářadí; zámek.

Kunčice nad Ondřejníkem, o. na Mor., okr. Místek, 1894 č. ob. Ozdravovna hor. dělnictva; továrna hospodářských strojů.

Kunčičky, o. na Mor., okr. Místek, 648 č. ob.

Kunčičky, o. ve Sl., okr. Frýdek, 4508 ob. (3837 č.). Kamenouhelné doly.

z Kunčiho Jan († 1521), muž velmi věhlasný a učený. Přeložil z latiny knihu Matěje z Janova: Antikrist. Přivrženec Jednoty bratrské.

Kunčina (Kunzendorf), o. na Mor., 1226 ob. (15 č.).

Kunčina Ves (Kunzendorf), o. v Č., okr. Žamberk, 322 n. ob. Tov. na lepenku, strojní tkalcovství.

Kundera Ludvík, PhDr. (* 1891), prof. st. konservatoře v Brně, legion. a osvět. pracovník, hud. spisovatel a kritik. Red. Hudebních Rozhledů.

Kundratice Lázně, ⟶ Lázně Kundratice.

Kundratice, o. v Č., okr. Sušice, 385 ob. (22 č.). Pivovar. Při někd. stezce sv. Vintíře, kudy 1041 převedl tento vojska cís. Jindřicha II. do Čech.

Kundratice, o. v Č., okr. Jilemnice, 768 č. ob. Strojní tkalcovna.

Kundratice (Kunnersdorf), o. v Č., okr. Chomutov, 1414 ob. (128 č.). Hnědouhelné doly, výroba sýra.

Kundratický F. H., pseud. Fr. H. Žundálka.

Kundt August (1839—1894), něm. fysik. Určil specifickou teplotu plynů a studoval optické vlastnosti kovů, teorii plynů a tepla.

Kunduriotis Lazaros (1768—1852), řecký hrdina, obětoval se svým bratrem Jiřím († 1858) celé své jmění řecké národní revoluci.

Kunduriotis Paulos (* 1854), řecký státník, 1912 admirál, 1915 ministr války, 1920 a 1922—1924 místokrál řecký, pak do 1926 provisorní president Řecké republiky, od 22. VIII. 1926 president republiky.

Kunějov (Kunas), o. v Č., okr. Jindř. Hradec, 427 n. ob.

Kunějovice (Kuniowitz), o. v Č., okr. Stříbro, 227 ob. (96 č.). Zámek.

Kunemil, o. v Č., okr. Čáslav, 364 č. ob. Šindelna a sklárna v Josefodole.

Kunene, pohraniční řeka jihozápadní Afriky, 1200 km dlouhá.

Kunerad, o. na Slov., okr. Žilina, 424 čs. ob.

Kunersdorf, ves v Braniborsku, 955 ob., 12. VIII. 1759 zvítězili zde Rakušané a Rusové nad Friedrichem Velikým.

Kunert Maxmilián, JUDr. (* 25. VII. 1877), pseud. M. Kurt; vlád. rada u gen. fin. ředitelství v Bratislavě. Verše: Básně (sbírka básní, z nichž některé zhudebnili Novák, Hrazdíra, Hrabovský, Steiman, Axman); báseň Na Solání Čarták, zhudebnil Leoš Janáček (1908). Dramatické práce: Všichni tři (1909).

Kuneš Miroslav Bedřich (* 1855), český spisovatel. Sp.: Boleslav III. Ryšavý (hra, 1888), Pro statky duše (1889), Zachráněna (1894).

Kunešov (Kuneschlag), o. na Slov., okr. Kremnica, 1622 ob. (16 čs.).

Kunětice, o. v Č., okr. Pardubice, 300 č. ob. Starobylý románský kostelík.

Kunětická Božena, pseud. Bož. Vikové-Kunětické.

Kunětická Hora u Pardubic, čedičový kopec v labské rovině, 205 m vys., s hradem téhož jména, založ. 1421 Divišem Bořkem z Miletína, 1509 pevností Viléma z Pernštejna, 1645 dobyt Švédy, zapálen a zpustošen. V poslední době opravován.

Kunfi Zsigmond (* 28. IV. 1879 v Nové Kaniži), maď. žurnalista, lidový komisař za komunistického převratu v Uhrách, učitel v Temešváru, organisátor sociálně demokratické strany. 1907—1918 vedl dělnický list Népszava a orgán strany Szocializmus. V přípravě říjnové revoluce hrál vynikající úlohu, stal se ministrem kultu ve vládě Karolyiho a za komunistického panství lid. komisařem. Po pádu komunistů prchl do Vídně, kde působí literárně.

K'ung-tse (551—478 před Kr.), latinsky Confucius, japonsky Koši (Mistr Kung), čínský filosof ze šlechtické rodiny, na-

vazující na dynastii Šang. Nejdříve úředník, později jako soukromý učenec, brzy proslul svými filosofickými pracemi. Žil ve vztahu s předními velmoži své doby. 501 byl v Lu vysokým úředníkem, pak ministrem spravedlnosti; zasloužil se velmi o hmotné i duchovní povznesení země. 496 byl intrikami zbaven místa a od té doby chodil se svými žáky s místa na místo. Od 483 žil opět v Lu, kde napsal své hl. historické dílo Tsotšuan. Jeho cílem bylo obnovení patriarchálního starověku, znovuutvoření silné ústřední vlády, jejíž povinností by bylo pečovati o blaho národa a návrat k ideálnímu starému státu, ve kterém by každý pracoval ve prospěch celku. Svobodné blaho jednotlivce, oddanost podřízeného a spravedlnost nadřízeného jsou základy jeho sociální etiky, která je čiře rozumová, bez jakýchkoli náboženských živlů. Jeho státověda byla uskutečněna za dynastie Han (200 př. Kr.), která se snažila uvésti v praksi jeho teoretické názory, jak v politice, tak v nár. hospodářství, v zákonodárství a mravnosti. Nauka jeho stala se tímto činem národním náboženstvím Číny, státem uznávaným. Lit.: Dvořák, Confucius (1889); Wilhelm, Kungtse (1925).

Kungur, 1. rus. m. na Uràle, 20.528 ob. (1926); — 2. nejvyšší horský masiv ve východním Pamiru s 2 vrcholy (7665 a 7640), s četnými ledovci.

Kunhuta, 1. († 1248), čes. královna, manželka Václava I. — 2. K. (* kol 1245, † 1285), čes. královna, manž. Přemysla Otakara II. Vězněna od Otty Braniborského, uprchla do Opavy. Po druhé manž. Záviše z Falkenštejna. — 3. K. (1265—1321), dcera Přemysla II., manž. Boleslava II., vév. płockého. Vstoupila do kláštera sv. Jiří a stala se abatyší. ☞ Passionál Kunhutin.

Kunibert (* kol 600 v Moselsku, † 12. XI. [svátek] 663 v Kolíně), křesť. světec, od r. 623 biskup, rádce Pippina I. a Dagoberta I.

Kunicki Stanisław (1861—1886), polský socialista.

Kunigunda, germánské ženské jméno. 1. K., († 3. III. [svátek] 1039), křesťanská světice, dcera hraběte Siegfrieda z Lucemburku, manželka cís. Jindřicha II. — 2. K. (Kinga, 1224—1292), blahoslavená, patronka Polska a Litvy, dcera Bély IV., r. 1239 byla zasnoubena králi Boleslavu Polskému, po jehož smrti vstoupila do kláštera Sandecz, který sama založila. Svátek 24. VII.

Kunik Arist Aristovič (1814—1899), rus. historik.

Kuňka, ☞ žáby.

Kunkovice, o. v Č., okr. Sušice, 419 ob.

Kunov, o. na Slov., okr. Senica, 495 č. ob.

Kunova Teplica (Kun-Tapolca), o. na Slov., okr. Rožňava, 731 ob. (68 čs.). Tov. na hospodářské stroje.

Kunovice, ms. na Mor., okr. Uh. Hradiště, 4698 ob. Tov. na cukrovinky, výroba umělých květin.

Kunovice, o. na Mor., okr. Val. Meziříčí, 687 č. ob.

Kunovič-Kubínova Josipa (1817—1860), chorv. spisovatelka.

Kunovité (Mustelidae), rod šelem ze skupiny Arctoidea (☞ šelmy), mají nízké nohy, nejvýše pětiprsté s nevtažitelnými drápy, malý trhák, žlázy, vylučující páchnoucí sekret, a bohatou srst; rozšířeny jsou po všech zemědílech kromě Australie. Rozeznávají se: 1. Mustelinae, pravé kuny, chodící po prstech; 2. Lutrinae, vydry, jež mají nohy, způsobilé k plování; 3. Melinae, jezevci, našlapující na celé chodidlo. První zastupuje především kuna lesní (M. martens L.) a k. skalní (M. foina Erxl.). Obě jsou hnědě zbarveny, lesní je vyhledávána pro drahou kožišinu. K. skalní loví ptactvo i domácí kury. — Sobol (M. zibellina), je 38 cm dlouhý, má 17 cm dlouhý ocas. Lesklý, měkký vlas je na zádech černý, na krku a bocích růžovo-kaštanově hnědý. Žije dosud jen v severoasijských lesích. Na vých. Sev. Ameriky žije americký sobol (kanadská kuna, M. americana L.), v Sev. Americe pekan (M. pennanti Erxl.), v tropické Americe grison (maikong, Grison vittatus Schreb.). Lasička, rosomák a j., jež náležejí rovněž mezi kunovité.

Kunratice (Kunnersdorf), o. v Č., okr. Něm. Jablonné, 1640 ob. (10 č.). Továrny na rámy, na kosti.

Kunratice (Kunnersdorf), o. v Č., okr. Děčín, 428 n. ob.

Kunratice (Kunnersdorf), o. v Č., okr. Frýdlant, 712 ob. (12 č.). Celnice a fin. stráž. Dom. tkalc. a výr. ovocných vín.

Kunratice (Kunnersdorf), o. v Č., okr. Šluknov, 455 n. ob.

Kunratice u Prahy, o. v Č., okr. Praha-venkov, 2031 č. ob. Drůbežárny a chov husí (hl. v Libuši), čistírna peří, výroba deštníků a holí.

Kunstatský, pseud. Jak. Petrozelína.

Kunstovný František (1849—1898), prof. a inspektor, čes. spisovatel.

Kunstovný Otakar, PhDr. (* 1884), prof. v Praze, filosof, stoupenec Volné myšlenky, spisovatel a překladatel.

Kunštát (Kronstadl), ms. v Č., okr. Žamberk, 802 ob. (15 č.). Celnice a fin. stanice. Domácí tkalcovství.

Kunštát, ms. na Mor., okr. Boskovice, 1233 č. ob. Výr. obuvn. svršků, nástrojů. Obrovská socha (14 m) pres. Masaryka od soch. Rolínka (1928).

Kunta Adolf (* 1879), čes. novinář a organis. pracovník v čes. žurnalistice. Redaktor Role a jednatel Čsl. obce novinářské, člen předsednictva Syndikátu čsl. novinářů.

Kunte Ladislav (* 1874), redaktor Času, zprvu kněz, později stoupenec Volné Myšlenky, nyní při vyslanectví čs. ve Vídni. Sp.: Cesty, kterými jsem šel (1907), Církev a škola (1910), Socialisace (1919), Vznik nového náboženství (1920) a j.

Kunto, jméno tří spolusouvisejících jezer v rus. Karelii, které odtékají řekou Kem do Bílého moře.

Kuntz Karel (1770—1830), něm. malíř a mědirytec.

Kuntze Edward, ředitel Biblioteky Jagiellońskiej v Krakově, předseda Revindikační komise v Moskvě, pol. znalec knižní kultury.

Kunvald, ms. v Č., okr. Žamberk, 1848 č. ob. Tkalc. Osada je dlouhá asi 3 km. R. 1457 zde založ. jednota č. bratří Řehořem, bratrem Jana z Rokycan.

Kunvald, o. na Mor., okr. Nový Jičín, 1931 ob. (215 č.). Zámek.

Kunvaldský Jakub (* 1528, † kol 1578), skladatel círk. písní ev. Vydal Písně chval božských (1572).

Kunvaldský F. F., pseud. Fr. V. Friče.

Kunz Antonín Tomáš (1756—1830), čes. skladatel zpěvoher: König Wenzel (1778) a j.

Kunz František Ing. (* 1883), zem. inspektor něm. hosp. škol. Spis. učebnic.

Kunz Jaroslav (* 1869), generál just. služby, autor četných vzpomínek z doby válečné. Organisátor čsl. voj. soudnictví.

Kunz Kuneš (1846—1890), otec předešl., mor. nár. pracovník, zaklad. čes. škol brněnských. Úředník zem. výboru mor.

Kunze Bruno (* 1854), něm. strojní inženýr; vynalezl vzduchovou brzdu, používanou na železnicích (systém Knorr).

Kunzen Friedrich Ludwig Aemilius (1761—1817), dánský hudební skladatel. Hl. dílo opera Holger Danske (1789).

Künzl-Jizerský Rudolf (* 1883), čsl. vyslanec v Bukurešti, organisátor čsl. vyslanectví v Sofii, kdež působil do r. 1922. Generální sekretář čsl. delegace v Ženevě. Napsal: Vznik svět. války (1923).

Kunžak, ms. v Č., okr. Jindř. Hradec, 1857 č. ob. Tkalc., výr. vyšív. a pleteného zboží, tov. kartáčů, drát. pletiva.

Kunžvart (Kuschwarda), ms. v Č., okr. Prachatice, 928 n. ob. Výr. ozvuč. desek a lopat. lubů, dřevěných hraček. Zámek.

Kuo-min-tang (říšská strana lidová), demokraticko-národní strana čínská, založená 25. VIII. 1912 Sun Jat-Senem. Jest orientována dílem liberalisticky, dílem socialisticky, sdružujíc vrstvy dělnické a občanské. 1925 vznítila boj proti reakčním generálům a cizím (hl. anglickým) živlům, který skončil úspěšně přes to, že strana se rozštěpila na pravé a levé (kom.) křídlo. Nynější vůdce strany gen. Čang-Kaišek.

Kuo-mo-jo (* 1892), souč. čínský spisovatel-komunista, autor mnoha románů, povídek, divad. her a sbírek veršů v duchu revolučním, překlad. záp.-evrop. literatury do jaz. čínského (Goethe, Turgeněv, Hauptmann, Galsworthy, Marxův „Kapitál“ a j.), činně se zúčastnil čínské revoluce 1915—27; od r. 1930 žije v emigraci.

Kuopio, kraj ve východním Finsku, 44.067 km² s (1924) 366.367 ob. (osm na 1 km²). Hl. m. Kuopio, (1925) 22.925 ob.

Kupa, ř. v Jugoslavii, pr. přítok Sávy u Siseku.

Kupala Janko, vl. jm. Lucevič Iv. (* 1882), vynik. běloruský básník.

Kupalo, dříve nár. svátek letního slunovratu a lidová slavnost ruská (24. VI. v předvečer svátku sv. Jana Křtitele), při níž konány očistné obřady, koupel v řece, přeskakování svatoján. ohně a j.

Kupari, osada u Dubrovníka v král. Jugoslavie.

Kupari-Srebrno, české mořské lázně v Dalmacii.

Kupczyński Tadeusz (* 1885), řed. učit. ústavu ve Varšavě, pol. historik o době kościuszkovské.

Kupec, 1. v běžné mluvě nejobvyklejší název pro obchodníka s koloniál. zbožím; 2. osoba, jež kupuje, zvl. při obchodech většího rozsahu, o kterých se zřizuje kupní (trhová) smlouva; 3. podle obch. zák. obchodník, t. j. osoba, která ve vlastním jméně provozuje obchodní živnost, nebo která uzavírá obchody v úmyslu míti z toho stálý výdělek. Může to býti osoba fysická nebo právnická. Podle různých oprávnění i povinností dělí se k-i na k-e plného a neplného práva. Plnoprávní k-i jsou ti, kteří platí výdělkovou daň alespoň Kč 200.— ročně, v místech s více než 10.000 obyv. Kč 400.— ročně. O nich platí všechna ustanovení o právu firmy, povinnosti vedení obch. knih a o prokuře. Obchodníci platící nižší daně n. podomní obchodníci s jakoukoliv výší daní jsou k-i neúplného práva.

Kupec z Bilenberka Kašpar Jan (1660—1720), sl. český právník, apelační rada. Zúčastnil se při sestavování nového

řádu trestního, který r. 1708 vydal česky i německy.

Kupecké počty (obch. aritmetika), souhrn početních vědomostí, potřebných pro obchodnictvo.

Kupecký Jan (1667—1740), slovenský malíř. Ve 13 letech přišel do Vídně, kde se vzdělal, načež se odebral do Říma, kde maloval obrazy hist. a podobizny. Od r.

Jan Kupecký.

1709 dlel opět ve Vídni, kde se stal miláčkem dvora a hledaným portretistou. Pro svoji víru (byl totiž čes. bratrem) musil Vídeň opustiti a usadil se v Norimberce 1726. K. byl mistrem přirozeného pojetí. Jeho vlastní podobizna nachází se v drážďanské galerii.

Kupfer Vilém (* 1841 v Hradci Král.), litograf v Poděbradech. Sp.: Mincovní dílo, Sbírka erbů a znaků pánů českých a znaků měst českých.

Kupferová Ervína (* 1899), čes. tanečnice, člen Nár. divadla v Charkově.

Kupffer Elisar (* 20. II. 1872), něm. náboženský myslitel, básník a malíř, zakladatel klarismu.

Kupffer Karl, von (1829—1902), německý anatom. Věnoval se srovnávací a vývojové anatomii.

Kupičevo, č. obec na polském Volyňsku. 1000 č. ob., větš. českobr. vyznání.

Kupido, ↪ Erós.

Kupírovati (franc.), stříhati, odstřihnouti, u koní a psů stříhání ocasu, u psů též přistřihnutí uší (franc. courtaud).

Kupiškis, m. v Litvě, 2672 ob. V r. 1915 jeviště úporných bojů.

Kupjanka, okr. m. na Ukrajině, 15.109 (1926) ob.

Kupka František (* 23. IX. 1871 v Opočně), malíř. Jako sedmnáctiletý vstoupil k prof. Sequensovi na Akademii, kde zůstal do r. 1892. Odešel pak do Paříže. Vzpomínkou na své knižní sklony a v duchu realistickém namaloval tehdy obraz Knihomol. Po uveřejnění Bláznů dostal se do styků s literárními anarchisty, pro něž maloval plakáty; odtud seznámil se s ředitelem revue Cocorica, pro něhož mnoho kreslil. Sociálně zbarvené kresby K. vyšly hl. v Asiette au beurre, Canard Sauvage, Les temps nouveaux, Cris de Paris, Le Rire, La vie en rose atd. Od kreseb dostal se K. přiroz. cestou umělec. vývoje k ilustraci knih. Najmě jsou to r. 1904—6 Homme et la Terre od Recluse, r. 1905—9 Cantique des Cantiques I. a II., r. 1906—8 Erynnies od Leconte de Lisle, 1907—9 Lysistraté od Aristofana, 1909—19 Prometheus od Aischyla. Zatím vlivem četby se duševní život K. neobyčejně prohloubil: K. se dokonce obíral studiem exaktních věd, z nichž fysiologie ho zvlášť zaujala. Výsledkem těchto samotářských meditací v atelieru v zapadlém Puteaux byl u K. úplný převrat v jeho názorech na samou podstatu umění a hlavně malířství: od imitace přírody, od realismu obrátil se k malbě absolutní s úplně oproštěnou mluvou forem a barev. Pokusy v tomto směru začal r. 1911 a r. 1912 vystavil v Salon d'automne prvý obraz Fuga o dvou barvách. Určitou příbuznost s estetickou působností hudby se vtírala při těchto obrazech, pro něž Guillaume Appollinaire našel jako označení „orfism": ve skutečnosti K. nešlo nikdy o ilustraci hudby. Toto K. nové umění setkává se na jedné straně s úplným odmítnutím, na druhé straně s opravdovým nadšením: jsou i umělci, kdož z něho těží, přesto že jinak proti němu vystupovali. Je to snad nejlepším důkazem, že se tu jedná o umění nové, umění opravdové: v každém případě je věrným výrazem osobnosti umělcovy, který za ním cele stojí. Od r. 1912 namaloval K. velký počet obrazů, z nichž charakteristický výběr vystavil v souborné výstavě 1924. R. 1920 jmenován profesorem pražské Akademie umění. Než K. zapsal se i velevýznamným způsobem i do dějin našeho národního odboje. Záhy po vypuknutí války K. se stal členem výboru pro vytvoření české legie, do níž vstoupilo asi 1000 mužů, která se neobyčejně vyznamenala v bitvě u Arrasu 9. V. 1915. K. vyvinoval nejen činnost organisační, nýbrž sám také šel na frontu 28. XII. 1914. Když se pak utvořilo Comité de la Colonie et des Volontaires tchèques, K. bylo svěřeno místopředsednictví. Tato Česká kolonie byla

Fr. Kupka.

jakýmsi konsulátem, jenž úředně jednal s franc. úřady o záležitostech Čechů, usídlených ve Francii a který jim vymohl řady výhod. Aby snažení francouzských Čechů za národním osamostatněním dána byla jednotná směrnice, utvořena byla počátkem října 1915 franc. pobočka Českého národního sdružení, jež měla dvě oddělení, konsulární a politické, obstarávající propagandu a hájení čsl. zájmů; v čelo výboru jednomyslně byl postaven Kupka. Po příchodu dr. Beneše stal se K. význačným jeho spolupracovníkem, jmenovitě v organisaci vojenských oddílů československých. Na konci války shledáváme se s K. jako kapitánem. Francouzská vláda vyznamenala ho křížem čestné legie.

Kupka Jiří Vilém (1801—1866), čes. kat. spisovatel a děkan.

Kupka Josef, ThDr. a PhDr., Msgre (* 1862), biskup a apošt. administrátor v Brně. Sp.: O mši sv., Církevní rok, Kázání a homilie, Hlavní pravidla správy matrik a j.

Kupka Karel, PhDr. (* 1895), odbor. učitel v Praze, čes. filosof.

Kuplet, ☞ couplet.

Kuplířství, nadržování cizímu smilstvu a trestané podle trestn. zákona (§§ 132 a 512).

Kupole, ☞ kopule.

Kupon, ☞ coupon.

Kuprein, $C_{19}H_{22}N_2O_2 . 2H_2O$, chinový alkaloid, isolovaný z chinové kůry se stromu Remijia pedunculata. Tvoří krystalky, tající při 202° C, těžko rozpustné v éteru a chloroformu, lépe v alkoholu. Alkoholický roztok reaguje alkalicky a je levotočivý. Methylací mění se v chinin, ethylací dává homology chininu, podobné svými vlastnostmi chininu.

Kuprin Alexander Ivanovič (* 1870), ruský spisovatel; žije jako emigrant v Paříži. Vzbudil vzrušení románem Souboj (1905, přel. V. Červinka 1911), naturalistickým líčením života vojenské posádky v ruském malém městě. Další hl. dílo jest Jáma (1909, přel. O. Vančura 1923) a Moloch (1907, přel. L. Baudyšová 1910).

Kuprotypie, ☞ měditisk.

Kur (Gallinae), tvoří samostatnou skupinu bažantovitých ptáků. Jest domovem v Indii a na Malajských ostrovech. Lesní pták, který, ač svým hlasem je nápadný, vede skrytý život. — K. bankivský (Gallus ferrugineus), praotec domácího, odchyluje se od tohoto méně chutným, poněkud hnědým masem a hlasem, neboť nekokrhá tak dokonale jako domácí. — K. domácí (G. domesticus) již v nejstarších dobách se připomíná jako zvíře domácí. Divoký kur s obtíží se ochočuje, ale domácí se již tak přizpůsobil pohodlnému životu v zajetí, že nedá se zdivočiti. Všechny pokusy, hl. v Sev. Americe konané v tom směru, aby k. d. stal se divokým „lovným ptákem", selhaly úplně a ani v prostředí velmi k tomu vhodném, na př. ve střední Africe, k. nezdivočí. Dovede se přizpůsobiti dokonale životním poměrům, jest rozšířen po celém světě a jen na vysokém severu ztrácí schopnost k rozmnožování. Chov k. d. má dosti značný význam, neboť produkce masa a vajec u nás dosud nestačí a dováží se k nám vajec ročně za mnoho mil. Kč. Chov nevyžaduje nákladných zařízení, bez volného výběhu se však nedaří. Ve velkých chovech jsou zavedeny umělé líhně, které ve své základní myšlence byly známy již ve starém Egyptě. Původní naše slepice, znamenitá „česká kropenka", vymizela v druhé polovině minulého století a ztratila se v plemenech zaváděných k nám ze záp. zemí. — K. prériový (Cupidonia cupido L.), druh ptáků z čeledi tetřívkovitých, podobný tetřevu, nahoře černý, bledě červ. a bílý. V travnatých rovinách Sev. Am. škodí rostlinám. Slepice klade 8—12 vajec do vysoké trávy.

Kůr, ☞ chor.

Kura (z lat.), léčení, léčba.

Kura (antický Kyros, gruzín. Mtkwari, turecky Kyr), hl. řeka v Zakavkazsku, 1300 km dl., 320 km splavná.

Kůra (cortex), část základního pletiva mezi pokožkou a cevními svazy u cévnatých rostlin; rozeznává se vnější k. (borka) a vnitřní k. Anatom. prvkem k. je parenchyn. K. užívá se v koželužství, lékařství, jako koření (skořice), jakož i k výrobě vláken. — K. zemská ☞ země.

Kůra Jaroslav (1888—1927), novinář v Plzni.

Kuralany, o. na Slov., okr. Parkáň, 869 ob.

Kurald Martin, slovin. revolucionář, zemřel ve vězení na Mírově r. 1845.

Kuranda František (* 24. VIII. 1889), čes. herec, působí od r. 1906, nyní člen Českého divadla v Olomouci.

Kuranda Ignác (* 1812 v Praze, † 1884 ve Vídni), rak. spisovatel a žurnalista. Napsal: Belgien in seiner Revolution (1846).

Kurandová (Čechová) Jarmila (* 30. I. 1890), choť K. F., herecky činna od r. 1908, rovněž přední člen Čes. divadla v Olomouci.

Kurantní (z franc.), běžný, platný. Používá se hlavně v mincovnictví.

Kurare, ☞ curare.

Kurát (lat. curatus, franc. curé), vojenský katolický kněz.

Kuratela (lat.), poručnictví, opatrování).

Kurator (lat.), opatrovník (⌕ opatrování.

Kuratorium (lat.), úřad pro opatrování, poručnictví, správní výbor ústavu, spolku.

Kurbskij Andrej Michailovič (1523—1583), ruský historik.

Kurděje, ⌕ skorbut.

Kurdějov (Gurdau), o. na Mor., okr. Hustopeče, 916 ob.

Kurdistán, perské území v arménském Tauru. Polovicí patří K. Turecku, jižní část franc. Syrii, část pak britskému Iraku, východní část Persii.

Kurdové, kmen iránský v Přední Asii, asi 2½—3 mil. hlav.

Kure, m. na jap. ostr. Hondo, (1925) 139.380 ob., válečný přístav.

Kurejka, pr. přítok Jeniseje, z hor Tunguských, dlouhý přes 500 km.

Kurelac Fran (1811—1874), chorv. filolog, který se snažil chorv. jazyk očistiti od vlivů latiny a němčiny.

Kurenda (z lat.), oběžník.

Kurent, obyč. něm. písmo na rozdíl od zvláštních písem; ⌕ písmo.

Kuratové, kněží bohyně Rhey a Dia na Krétě.

Kurfiřti (z něm. Kurfürsten), knížata staré říše něm. (až do r. 1806), která volila od XIII. stol. něm. krále. Byla to: 3 knížata duchovní (arcibiskup mohučský, trevírský a kolínský) a 4 světští: král český, falckrabě rýnský, vévoda saský a markrabí braniborský. S každým úřadem kurfiřtským byl spojen arciúřad (král český byl nejvyšším číšníkem). Zlatá bulla Karla IV. r. 1356 potvrdila práva k. — 1623 byla kurfiřtská hodnost falckr. rýnského přenesena na vév. bavorského, ale r. 1648 znovuzřízena (8 k.). Devátým k. stal se r. 1692 vév. brunšvicko-lüneburský. 1777 vymřeli bav. Wittelsbachové, takže zůstalo 8 k. Hlavním usnesením říšské deputace 1803 ztratily Kolín a Trevír hodnost kurfiřtskou, mohučské k. bylo přeneseno do Řezna S pozdějším rozmnožováním počtu k. klesala jejich vážnost. Na říšském sněmu tvořili zvl. kolegium. — Po napoléonských válkách ztratila hodnost kurfiřtská na významu.

Kurg (Coorg), provincie v britské Indii, 4097 km², (1921) 163.838 obyv.

Kurgán, okr. m. v záp. Sibiři na trati Ufa—Omsk (asi 230 km na vých. od Čeljabinska), (1926) 27.748 ob. Po boji u Marjanovky (⌕) přijely 25. V. 1918 na stanici K. oddíly 2. čs. pluku, které směřovaly na vých. k Petropavlovsku. Místní sovět v K. dal trať mezi K. a Petropavlovskem rozebrati. Po tomto nepřátelství obsadilo čs. velení stanici a telegraf; zároveň vyslána k sovětu delegace, žádající o umožnění odjezdu čs. vojska do Vladivostoku. V odpověď na to nařídil sovět všeobec. mobilisaci a opevnil se za řekou Tobolem. Město K. bylo téměř bez boje 2. čs. plukem obsazeno a většina rudé armády za Tobolem odzbrojena. Jelikož v K. nebylo žádné rus. voj. síly, která by vládu přejala, předána správa města dumě, složené ze zástupců všech tříd obyvatelstva. Odstraněním bolšev. vlády v Čeljabinsku, Petropavlovsku a K. padla sovět. moc na celé sibiř. magistrále od Uralu až po Omsk.

Kurginjan Šušanik (1876—1927), arménská básnířka. Sb. básní z r. 1907 Perezvony zari vyšla v rus. překladě r. 1916.

Kurhan, rus. a pol. označení pro prehistorické mohyly ve vých. Evropě.

Kurialie (lat.), dříve obvyklé obřady a slavnosti u úřadů (kuriální systém); také formality v kancelářském slohu a způsobu psaní, jako na př. užívání titulu.

Kuralisté (lat.), osoby, přidělené papežské kurii.

Kuriální preláti, vyšší duchovní úředníci kurie.

Kuriální sloh, ⌕ kancelářská řeč.

Kuriální systém, ⌕ papežský systém.

Kuriátní hlas, souhrnný hlas, jejž odevzdává více osob k hlasování oprávněných. V české říši byl k. systém nejlépe vyvinut v knížetstvích slezských.

Kurie (lat. curia), pův. jméno 30 oddělení, ve která byly děleny 3 kmeny starořímských patriciů, podklad nejstarších lidových shromáždění comitia curiata. — K. římská (papežská), od XII. stol. označení pro papež. stát, dnes označení pro všechny osoby z papežova okolí, jež zastávají některé z ústředních úřadů. Podle řádu Pia X. 1908 náležejí k ř. k. tyto úřady: 1. Cancellaria Apostolica, 2. Dataria Apost., 3. Poenitentiaria Ap., 3. Signatura Ap., 5. Sacra Romana Rota (nejv. soud), 6. Camera Ap. a 7. státní sekretariát. Mimo to komise pro biblická studia, pro výklad kodexu a j. Obnovením papežského státu r. 1929 staly se tyto úřady oficielními. — K. volební, při systému nerovného práva hlasovacího určitá třída (skupina) voličů, vybraná podle platného měřítka buď podle censu, t. j. podle majetku, n. podle místa pobytu (k. městská), n. podle urč. způsobu zaměstnání (k. velkostatkářská, kněžská). Každá k. si volí své kandidáty, jichž po-

čet jest již předem stanoven bez ohledu na počet voličů skutečně hlasujících. V Rakousku se volilo podle kurií až do r. 1907, kdy byl teprve tento nedemokratický systém opuštěn a nahražen přímým, volným, tajným a všeobecným právem hlasovacím.

Kurily (jap. Čišima), nejsever. japon. ostrovní pásmo od Kamčatky až k ostr. Hokkaido, 15.910 km², 4809 ob.

Kurima, o. na Slov., okr. Giraltovce, 828 čs. ob.

Kurimka, o. na Slov., okr. Stropkov, 455 ob. (29 čs.).

Kuriosní (z lat.), zvláštní, podivný; kuriosum, něco zvláštního; kuriosita, zvláštnost.

Kůrka nebo prejz, ve formě korýtka zhotovená taška z pálené hlíny, používaná na krytinu, hlavně na nároží a hřebeny střech.

Kurka Josef (* 1846), kat. kněz, historik. Napsal: Archidiakonáty kouřimský, boleslavský, hradecký a diecése litomyšlská (1914).

Kurka Vladislav, MUDr. (* 1876), lékař v Motyčíně, med. spisovatel.

Kurkas ↗ Jatropha.

Kurkumová žluť, ↗ curcumin.

Kurkumový papír, ↗ curcumový papír.

Kuročkin Vasilij Stěpanovič (1831—1875), ruský básník.

Kuroki Tamesada, hr. (1844—1923), jap. maršál; sloužil ve vál. čín.-jap. 1894—95, za vál. rus.-jap. 1904—05 velitel 1. arm. Vyznamenal se vítězstvím u Jalu (1. V. 1904), vzetím horských pasů u Jušulinu a Jancelinu a zejm. obchvatným útokem proti mnohem silnějšímu levému rus. křídlu u Ljaojanu (30.—31. VIII. 1904), jenž rozhodl bitvu.

Kuronsko, část Lotyšska, 13.210 km², 288.372 ob. (22 na km²). Hl. m. Libava. Až do 1918 obsahovalo K. nynější lotyšský okr. Semgallen s dějinným hl. m. Mitavou. K. bylo kolonisováno v XIII. st. řádem něm. rytířů mečových, 1561 byl prohlášen poslední velmistr Gothard Kettler lenním vévodou polským. Po vymření rodu (1737) stalo se K. nárazníkovým státem mezi Polskem a Ruskem (milec carevny Anny J. Biron vévodou k-ským), až 1795 (3. dělení Polska) připojeno k Rusku. Nyní částí Lotyšské republiky.

Kuronský (Kurský) **liman** (haff), největší něm. pobřežní jezero (záliv) na Baltském moři, mezi pevninou a K-skou kosou. 1620 km².

Kuropatkin Alexěj Nikolajevič (1848—1925), rus. gen., byl pobočníkem Skobelevovým (↗), vyznamenal se u Geok-Tepe (24. I. 1881) 1898—1904 min. války, ale špatně připravil arm. pro válku s Japonci, v níž byl vrch. velit. do břez. 1905. Ztrativ bitvy u Ljaojanu, Šaho, Sandepu, nemoha zachrániti Port Arthuru a poražen byv u Mukdenu, musil se vzdáti velitelství a degradován na velit. 1. arm. Za svět. vál. aktivován a stal se 1916 velit. 1. skupiny arm., projevil však za Brusilovovy ofensivy pramálo podnikavosti a odvolán 1917 gen. guv. Turkistánu; za bolšev. vlády se živil učitelováním.

Kurošivo, teplý mořský proud, část Severního proudu rovníkového v Tichém oceánu, odpovídající asi Golfskému proudu. Vzniká jižně od Formosy a proudí při východním japonském pobřeží.

Kuroslepy, o. na Mor., okr. Třebíč, 360 č. ob. Zřícenina.

Kurov, o. na Slov., okr. Bardějov, 517 ob. (110 čs., 389 r.). Celnice.

Kurovice, o. na Mor., okr. Holešov, 530 č. ob.

Kůrovci, ↗ lýkožrouti.

Kurpiński Karol Kazimierz (1785—1859), polský hudební skladatel.

Kurs, 1. v pedagogice krátký a časově omezený soubor přednášek, informačních neb odborných; 2. v námoř. běh lodi, určený úhlem, který svírá směr plavby lodi s poledníkem buď zeměpisným (správný k.), neb magnetickým (klamný neboli kompasový k.). Kompasový k. je buď kormidlový, daný natočením kormidla na určitý dílec kompasu (↗), nebo pravý, t. j. opravený o úchylky, zaviněné větrem, proudem, deviací, deklinací atd. Z jednotlivých kormidlových kursů, opravených podle různých úchylek, vypočítá se použitím logu a zvl. tabulek t. zv. generální k. (gegißter K. Koppelkurs, cours à l'estime, dead-reckonning), který udává úsečku mezi počátečným a konečným místem lodi za dobu měřenou; 3. v poštovnictví doba platnosti poštovních známek od vydání do vzetí z oběhu; 4. k. peněz, určitá částka, za kterou lze v tuzemsku obdržeti nebo prodati cizí valuty. Je to částka, která se určí záznamem na peněžní burse každého dne po předchozím obchodu a která odpovídá částce, kterou by tuzemec obdržel nebo zaplatil v cizině za tutéž valutu (nehledě ovšem k výlohám spojeným s koupí a prodejem). Jednotlivé diference mezi cenami jednotlivých burs se rychle vyrovnávají okamžitými koupěmi a odprodeji zahraničními. Aby výkyvy k-u p., jemuž se velmi často říká k. směnečný, byly co nejmenší a aby obchod nebyl poškozován rychlými změnami k-ů, stanoví stát

určitý poměr běžné měny ke zlatu (t. zv. zlatá měna). Tím se dociluje stability v cenách valut a nehrozí nebezpečí poškození zájmů obchodu, který by jinak pracoval s velmi značnou nejistotou.

Kursa V., pseud. Jak. Arbesa.

Kursiva, *šikmo ležící tiskací písmo, nejdříve r. 1501 užité v Benátkách.*

Kursk, m. v sovět. Rusku, na křižovatce tratí Moskva—Charkov, Kijev—Voronež, 98.800 ob. Hl. m. kurské gubernie.

Kursk, rus. gubernie ve střední Černozemi, 46.500 km², (1926) 2,903.707 ob. Dosahuje výše až 300 m n. m., bohatá na vodu, kontinentální podnebí; ¾ půdy úrodné, orné. Důležitá ložiska železné rudy.

Kurskij Dmitrij Ivanovič (* 1874), souč. rus. sovět. politik a diplomat, právník, účastník moskevského ozbrojeného povstání r. 1905, činný v sovět. republice od prvopočátku v různých zodpov. funkcích, od 1928 sovět. vyslancem v Italii.

Kursorický (lat.), zběžný, rychle přecházející.

Kursovní cena, skutečná („efektivní") cena cenných papírů, vypočítaná podle současného kursu.

Kursus (lat., běh), studijní běh, souvislé přednášky vědecké.

Kuršid paša, turecký vojevůdce, bojoval r. 1806 proti Mehemed Alimu, 1813 proti Srbům, otrávil se r. 1822.

Kurt, zkratka něm. Konrad.

Kurt Artur, pseud. Al. Hetzla.

Kurt M., pseud. M. Kunerta,

Kürti Elen (* 28. VI. 1906 v Budapešti), něm. herečka filmová, zprvu v Mnichově, od r. 1924 pak trvale v mnoha filmech ateliérů berlínských.

Kurtisan (franc.), dvořan; kurtisána, záletnice, prodejná žena.

Kurtka, vojenský kabátec s krátkými šosy v ruské armádě a u polských kopiníků a též hulánů, nošený koncem XVIII. a začátkem XIX. stol.

Kurtoasie, ↷ courtoisie.

Kurtz Johann Heinrich (1809—1890), něm. luter. teolog, napsal Lehrbuch der heiligen Geschichte.

Kuruc, maďarské slovo, označení protihabsburských přívrženců hraběte Emmericha Thökölyho a Frant. Rákócziho II. v XVII. stol. K. též zváni uherští křižáci, kteří se 1514 vzbouřili proti vládě šlechty (vůdcem Štěpán Dóczi). Podle nich pak různé selské války proti vrchnostem v Uhrách a v Sedmihradsku slují války kurucké. Kurucké zpěvy nazývají se maďarské, velmi cenné písně, vzniklé kolem r. 1700. Sebral a vydal je Káldy r. 1892.

Kurulská stolice (sella curulis), úřední stolice kurulských úřadů ve starém Římě, t. j. vyšších úředníků.

Kurultaj, všenár. sjezd národů vých. Ruska, ve stř. Asii sjezd sovětů. První ustavující k. uzbecké sovětské republiky 17. II., turkmenské sovět. republiky 20. II. 1925. V dějinách Baškirců pak k. ze dne 8. XII. 1917, kterým prohlášena autonomie Baškirie.

Kurume, hl. m. japon. prov. Chikugo, na ostr. Kjušu, 72.221 ob.

Kury (Rasores), rod ptáků blanozobých, střední velikosti, s malou hlavou, krátkým zobákem, silnýma nohama; žijí většinou v malých hejnech pod vedením kohouta. Hnízdí obyčejně na zemi, živí se rostlinami i hmyzem; sem patří taboni (Megapodidae), bažanti (Phasianidae), tetřívci (Tetraonidae), hokko (Cracidae).

Kurylovič Wladimír (* 1867), halič. politik, zemský a říšský poslanec nár. str. ruské. Odsouzen za svět. války k smrti, ale amnestován r. 1917.

Kurýr, spěšný posel pro důležité zprávy, zvl. v diplomatické službě. Též se často vyskytuje v názvech novin.

Kurz Vilém, PhDr. (1847—1902), prof. reálky, č. spisovatel a poslanec na radě říšské (od 1894). Sp.: Herbář a Botanika pro stř. školy, Úvod do tělocviku školského. Dokončil Tyršovy Základy tělocviku. Zakladatel časopisu Z říše vědy a práce.

Kurz Vilém (* 1872), prof. mistr. školy st. konservatoře v Praze a klavírní virtuos. Vynikající pedagog.

Kurzová-Halbanová Selma (* 1877), rak. pěvkyně kolaraturní ve Vídni.

Kurzová-Štěpánová Ilona (* 1899), jedna z předních našich pianistek, znamenitá interpretka děl Chopinových.

Kurzweil Hilarius, ↷ A. W. Gerle.

Kuřák František, Dr. (* 1868), univ. profesor v Innsbrucku, ve Vídni a v Praze. Odb. spisovatel.

Kuřátkovité (Clavariaceae), samostatná čeleď hub rouškatých s plodnicí masitou, buď jednoduchou nebo kyjovitě a keříčkovitě rozvětvenou. Rouško po celém povrchu plodnice. Nítěnka měnivá (Typhula variabilis) bují na spadlých listech zelných. Z výtrusu vyklíčené podhoubí přezimuje ve tvaru sklerotia, které se podobá zelnému semenu. Nachází se z jara na zelných košťálech a pověrčiví venkované tato „semena Panny Marie" přidávají k zelným semenům, aby zajistili si větší úrodu. N. vejčitá (T. ovata) na hnijících listech topolových. Kyjenka třpytivá (Pistillaria micans) 3 mm vysoká růžová. Kuřátka hřebenitá (Cla-

vulina cristata), úhledné, hustě větvené keříčky. K. korálová (Cl. coralloides), silnější, k. vrásčitá (Cl. rugosa) s plodnicí řídce větvitou. Velké jedlé plodnice má k. kyjovitá (Cl. pistillaris), největší žluté plodnice k. žlutá (Cl. flava), bílé na konci větévek červenavé k. jarmuzová (Cl. botrytis). Výtrusy žlutými se vyznačují: k. zlatožlutá (Cl. aurea), k. sličná (Cl. formosa) a k. smrková (Cl abietina). Velmi ceněné a chutné plodnice až 40 cm v průměru veliké, na kořenech borovice, vytváří kotrč pravá (Sparasis ramosa). Má kmen rozvětvený, konečné větévky a záhyby tvořící, ne nepodobna kapustové hlávce. Na průřezu běložlutá až bílá.

Kuřavka, zvaná též tekoucí písky, je jemný křemitý písek smíšený s vodou, uložený nad uhelnými slojemi. U nás hlavně kol Duchcova, Bíliny a Mostu, méně v pánvi ostravsko-karvínské. Protrhne-li se vrstva k-y do dolu, zatopí jej (důl Anna u Mostu r. 1895). Proto se k. odvodňuje šachticemi a staví se v chodbách dolů silné ochranné zděné hráze, opatřené trámovými nebo železnými dveřmi. Při průlomu se hráze uzavrou. Velmi nebezpečnou je k. při hloubení dolů. Aby se hloubený důl nezatopil, hloubí se pomocí mražení horniny (⚲). Zmrzlá k. se prohloubí jako pevná hornina a šachta se vodotěsně zabezpečí.

Kuřeň, společně žiliště (kasárny) jednoho houfce (setniny) kozáckého v Siči; velitel slul kuřenní ataman.

Kuří (Hermannsschlag), o. v Č., okr. Kaplice, 384 n. ob.

Kuří, o. v Č., okr. Říčany, 320 č. ob.

Kuřil Vlastimil (* 1893), č. malíř-krajinář.

Kuřim, ms. na Mor., okr. Tišnov, 2024 č. ob. Klim. lázně, sirotčinec m. Brna, pivovar a sladovna, lomy.

Kuří oko (lat. clavus), rohovitá zduřelina kůže, ponejvíce na zevní straně prstů u nohy, s klínovitým, tvrdým kořínkem, který svým tlakem způsobuje prudké bolesti.

Kuří Vody (Hühnerwasser), m. v Č., okr. Č. Lípa, 924 ob. Leží úplně v lesích. Zámek, dom. tkalc.

Kusadla, ⚲ hmyz.

Kusaie (Ualan), nejvýchodnější a na srážky (6472 mm!) nejbohatší ostrov v Karolinách v Mikronesii, s ostrými vrcholy (657 m) a hřebeny, 110 km², 643 ob.

Kusák Alois, JUDr. (* 1866), advokát, redaktor.

Kusejr-Ámra, výborně zachovaný lázeňský zámeček, vystavěný r. 715 po Kr., východně od Mrtvého moře.

Kusevický Sergěj Aleksandr. (* 1864), rus. dirigent, majitel hud. nakladatelství v Berlíně, od r. 1924 v Americe.

Kusikov Aleksander Borisovič (* 1899), ruský básník.

Kuskova Jekatěrina Dmitrij. (* 1869), rus. novinářka, autorka brožury Kredo z r. 1899 o ruských soc. dem., 1905 založila časop. Bez zaglavija, liber. směru. Po komunist. převratě stála v oposici, 1922 vypověděna z Ruska.

Kuskovo, vilové m. nedaleko Moskvy, 6000 ob. Chemická továrna.

Kusmanek von Burgneustätten Hermann Rudolf (* 1860), rak. generál, od ledna 1914 velitel v Přemyšlu, který musil 22. III. 1915 vydati.

Kusmin Michael Alexejevič (* 1876), ruský básník. Jest mistrem slohu a opěvá výjimečné a erotické.

Kusové uhlí, hnědé uhlí velikosti asi nad 120 mm, kamenné asi nad 80 mm.

Kussmaul Adolf (1822—1902), německý lékař, profesor v Heidelberce, vynikající operatér, badatel a učitel. Zavedl používání žaludeční pumpy.

Küssnacht, okr. město a letovisko ve švýcarském kantonu Schwyz, 4086 katol. ob., 440 m n. m., na Gotthardské dráze. Jako pamětihodnost má Tellovu studánku.

Kůst Josef (27. VII. 1890 ve St. Pašešnici u Domažlic), vojín leg. pl. 39, r. 6. Zajat Rakušany a popraven 16. VI. 1918 v Coneglianu.

Kustanaj, m. v z. Sibiři na řece Tobolu, nedaleko želez. stanice Samaro-Zlatoúst. 25.400 ob.

Küstner Friedrich (* 22. VIII. 1856 ve Zhořelci), něm. astronom, od 1891 profesor a ředitel hvězdárny v Bonnu; vedl pozorování průchodu Venuše 1881 v Punta Arenas, 1885 objevil proměnu polární výšky.

Küstner Karl Theodor (1784—1864), něm. divadelní ředitel.

Kustodijěv Boris Michajlovič (1878—1927), souč. rus. malíř, grafik a malíř divadelní ze skupiny Mir iskusstva.

Kustos (lat., plurál kustodové)), strážce, titul pro úředníky knihoven a museí. — V knihtisku nazývalo se tak slovo vytištěné na konci stránky, které bylo shodné s prvním slovem na začátku stránky následující; podobně tomu bylo i v nototisku.

Kustovnice, ⚲ Lycium.

Küstrin, m. a pevnost v Braniborsku, 19.833 ob „při ústí Varty do Odry. Má vý-

znam jako jediná pevnost chrán. dneš. Berlín.

Znak města Küstrinu.

Kušaković Dragutin (1875—1930), srb. generál, ve svět. v. náčelník št. srbského dobrovoln. sboru na Rusi, kdež bojovalo mnoho českých dobrovolců.

Kuše (Armbrust: arbalète: cross-bow), též samostříl, středov. kovový luk v dřevěné pažbě („soše"); ježto lučiště složeno z listových per, musila se tětiva napínat mechanicky kladkostrojem nebo zubatkou s ozubeným kolečkem. Vystřelovalo se stisknutím spoušti; šipky nesly do 300 kroků a měly větší průbojnost, než kulky z prvních ručnic. Užívalo se jí hlavně ve vál. posiční; střelec chráněn byl pavézníkem, jenž před něj stavěl veliký štít, pavézu. Též v křižáckých válkách se k. velmi osvědčila proti Saracénům, kteří stříleli obyčejnými luky s koní.

Kuščevskij Ivan Afanasjevič (1847—1876), rus. spisovatel; v románu Nikolaj Něgorjev ili blagopolučennyj rissijanin (1872) zachytil myšlenkový směr ruské mládeže let 60.

Kusý Ondřej (1761—1809), č. hud. skladatel, celista.

Kusý Wolfgang, JUDr. (1842—1886), č. politik na Moravě, poslanec.

Kušlan Dragoljo (1817—1867), chorv. politik, zemský poslanec v Záhřebě.

Kušnica, o. na Podk. R., okr. Iršava, 1814 ob. (10 č.).

Kušnirov Aron (* 1891), souč. rus. židovský básník lyrický, dramatik.

Kušta Jan (1845—1900), č. geolog a paleontolog, spisovatel.

Kuštanovice, o. na Podk. R., okr. Mukačevo, 548 r. ob.

Kušva, m. na Urále, nedaleko hory Blagodať, stanice permské železnice. 14.300 ob. Železářské závody.

Kušva Malá a Velká, říčky na Uràle.

Kuta, řeka sibiřská, levý přítok Leny, tok 270 km, splavná posledních 50 km.

Kutací právo, ⟶ horní právo.

Kutajs, m. v z. Gruzínsku na ř. Rionu a odbočce zakavkazské magistrály, 48.300 ob., většinou Gruzínců. V okolí ložiska baritu. Na Rionu nedaleko v projektu elektrohydrocentr. o síle 21.000 kW, jejíž stavba, začatá 1926—27, vypočtena do 1931—32 nákladem 16 mil. rublů.

Kuták F. J. (* 1872 v Blatence), č.-am. novinář a spisovatel, čilý revol. pracovník v Omaze. Studoval v Písku a r. 1888 odstěhoval se do Am. Redigoval Osvětu (v Clevelandě). T. Čapek o něm napsal, že si osvojil rozumový (commons sense) způsob psaní, ve kterém jsou amer. redaktoři mistry. Žije již přes 40 let v Americe.

Kutani (kutanský porculán), od polovice XVII. st. v Kutani v japon. provincii Koga vyráběný porculán.

Kutání geofysikální vychází ze skutečnosti, že využivatelná ložiska mineralií ukazují zvláštnosti nebo přerušení jinak stejnosměrné stavby vrstev zemského povrchu anebo aspoň souvislost s technickou poruchou. Tyto zvláštnosti mění ovšem též fysikální stav rovnováhy kůry zemské a vyvíjí anomalie; to jsou odchylky přímek stejných intensit různých fysikálních úkazů. Rozeznáváme: magnet., elektr., gravimetrické, seismické, zeměteplné a radioaktivní metody kutací, podle toho, byly-li zjištěny změny magnetismu, elektr. vodivosti, tíže, šíření otřesů země, teploty a radioaktivity a to v určitých směrech a hloubkách. Bližší vysvětlení podává na násl. str. tabulka.

Kutei (koti, hol. Koetei), stát patřící k holandskému Borneu, 79.800 km², asi 90.000 ob., bohatý na ložiska zlata, železa, olova, uhlí.

Kut-el-Amara, město na Tigridu v již. části Iraku (Mesopotamie). Tam 26.—28. IX. 1915 porážka tur. vojska angl. generálem Townshendem (⟶), jenž odtamtud postoupil na Ktesifon; byv tam však donucen k ústupu, uzavřel se v K.-el-A., obléhán od 8. XII. a přinucen kapitulovati 29. IV. 1916. Tím zmařen první postup na Bagdad. Angl. znovu dobyli města 23. II. 1917.

Kutenský J. M., pseud. Jos. Mirumila Pohořelého.

Kutěpov Aleksandr Sergějevič (* 1881), rus. carský generál, velitel dobrovolecké armády; po převratu přidal se k Wrangelovi, s ním pak odešel do emigrace, žil v Paříži, kde stál v čele protisovětské emigrace. 1930 záhadně zmizel, unešen v autu, pravděpodobně zavražděn z důvodů politických.

Kutera, guma, klovatina, druh východoindické klovatiny, získávané z rostliny Cochlospermum Gossypium. Do obchodu přichází v podobě žlutých až hnědých neprůhledných kusů, které rozetřením se přeměňují na hnědočervený prášek. Podobá se tragantu a také se jí podobně používá.

Kuthan, pseud. Jana Ladeckého.

Kuthan Rudolf, PhDr. (* 1866), č. spis., prof. klas. filologie v Praze. Vydal četné

Metoda	Fysikální vlastnosti horniny	Měření týká se	Měření provedeno je	zjišťovány jsou
magnet. měření	magnet. susceptibilita	oblastné a místní poruchy zemského magnetismu	polní vahou, především pro vert. intensitu, vzácněji horiz. intensitu, ojediněle deklinatoriem a inklinatoriem	tektonika, zvláště poruchy rozložení, železomagnet. rudy solná hnízda
elektr. měření	elektr. vodivost	průběh proudu (silo- a proudokřivky) mezi 2 elektrodami vzbuzeného elektr. pole	dvěma hledacími sondami s měřičem napětí; cívkovým rámem s telefonem pro silokřivky	tektonika, určité sírové rudy, solné bloky
měření tíže	hustota	relativní tíže	přístroj čtyřkyvadlový neb otoč. váha	tektonické formy velkého rozsahu; místní tektonika, rudy, hnědé uhlí, solná hnízda, protiklady nafty
seismický postup	pružnost	šíření (doba průběhu a reflexí) elastických vln, které vyvíjejí se při trhání a pod.	ozvěnová olovnice; seismometr, mikrofony	hlubiny mořské; tektonika, rudy, uhlí, sůl
měření zemětepelné	teplota, vodivost, vývin tepla chem. přeměnou	odchylka od normální zemětepelné míry dle hloubky	zemský thermometr	určité rudy, uhlí, nafta, plyny
měření radioaktivity	radioaktivita	radioaktivní vyzařování nebo emanační schopnost vzduchu, půdy nebo vody	elektrometr s rozptylovacím tělesem a ionisační komorou	hranice vrstev, přesazení, skuliny chodeb, uranové rudy, solná hnízda, nepřímo nafta, radioaktivní prameny

překlady řeckých a římských básníků s literárními komentáři.

Kuthanová, pseud L. Pokorné.

Kuthen (Cuthenus) ze Šprinsberka Martin († 29. III. 1564), měšťan staroměstský, ingrossator a hist. spisovatel. Sp.: Kronika o založení země české... (Praha 1539, 1585, 1817), Catalogus ducum regumque Bohemiae (1540), Kronika velmi pěkná o uroz. a stat. rytíři Janovi Žižkovi (1564). Lit.: Jos. Šimák, ČČM. (1924, str. 389.)

Kutikulární (z lat. cutis, kůže), kožní; označení pro všechny z vnější vrstvy kůže vycházející útvary.

Kutilky (Sphegidae nebo Crabronidae), hbitý, neklidný hmyz; samička živí se medem a pelem květů; k. obecná (Ammophila sabulosa L.), zahrabává hnízda do písku a přikrývá kaménky; jako dobrý lovec je znám květolib včelí (Philanthus triangulum), dlouhoretka obecná (Bembex rostrata F.), u nás temnočelka rolní a uzlatka písečná.

Kutina Baltazar Kašpar (1853—1923), akad. malíř a ilustrátor, pracoval hlavně pro díla vědecká a periodicky vycházející: Hrady a zámky, Čechy.

Kutina Rudolf (1866—1924), městský úředník, spisovatel humorist. povídek.

Kutlberk (Kuttelberg), o. ve Sl., okr. Krnov, 1044 ob. Tkalcovny plátna, výr. souk. střevíců a kopyt.

Kutler Nikolaj Nikolajevič (1859—1924), ruský státník, člen 2. a 3. gosud. dumy, 1904—5 v min. vnitra, pak v min. zeměd., za vlády sovětů člen ředit, stát. banky.

Kutlvašr Karel (28. I. 1895 v Michalovicích), čsl. gen., byl před vál. v obchod. postavení v Rusku a přihlásil se jako starodružiník v Kyjevě do legií; 1917 velel 4. rotě u Zborova a v j. bojích, později velitel 3. praporu a 1919 velitel 28. sibiř. pl. na magistrále; od 1920 v domácí armádě.

Kutná Hora, horn. a krajské m. v Čechách, 14.370 ob. Krajský a horní soud, četné okr. úřady, voj. posádka a velit., reálka, uč. ústav a jiné školy; archeol. museum, divadlo. Různý průmysl. — Do XVI. stol. druhým hl. a sídelním m. v Č.

Znak města Kutné Hory.

Dolovalo se zde už ve XIII. stol. stříbro a r. 1300 poč. ražba č. grošů. Nejkrás. dílo č. gotiky chrám sv. Barbory, stav. M. Rejskem a Benešem Lounským za spolupráce jednoho z Parléřů; obnoven 1884—1899. Vlašský dvůr, založ. králem Václavem II., vyhořel 1585, 1622 a 1892 obnoven. Got. chrám sv. Jakuba z poč. XIV. stol. s věží 80 m vys. Mnoho jiných starobylých budov.

Kutnauer ze Sonnensteinu Jan, měšťan Starého města Pražského, 1620 za času Bedřicha Falckého purkmistrem staroměstským, po bitvě bělohorské 21. VI. 1621 oběšen na trámu v okně Staroměstské radnice.

Kutno, kraj. m. v Polsku u Varšavy, 15.976 ob.

Kutnohorská Anna, pseud. A. Petrové.

Kutnohorská bible, ↷ Martin z Tišnova.

Kutnohorský, pseud. Jos. Bačkory.

Kutnohorský, pseud. Aug. Stephana.

Kutnohorský B., pseud. Jos. Brauna.

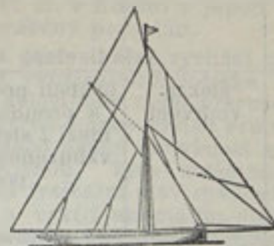
Kutnohorský Miroslav, pseud. Jos. Kaj. Tyla.

Kutnohorský Mirumil, pseud. Jos. Pohořelého.

Kutnohorský dekret, vydaný 18. I. 1409 králem Václavem IV., jímž české národnosti na pražské univ. dány tři hlasy, cizincům jeden. Literatura: V. Novotný, K. Krofta, J. Šusta, K. d. (1909).

Kutorga Stěpan Semenovič (1805—1861), ruský zoolog a geolog.

Kutr (Kutter, cotre, cutter), loď s jedním stěžněm, s čnělkou, hlavní a zadní vratiplachtou a kosatkami. Užívá se jich

Kutr.

jako jacht, pomocných lodí na pobřeží (celní, lodivodské); k. takeláži mívají též největší čluny záchranné.

Kutrzeba Stanisław (* 1876), prof. polských právních dějin na univ. v Krakově, člen České Akademie.

Kuttan Karel V. (* 1859), č. spisovatel, disponent obch. družstva v Plzni. Psal nejprve pro mládež, pozd. i pro dospělé a odborné spisy rázu obchodního.

Kuttenplan (něm.), ↷ Chodová Planá.

Kutter Hermann (* 1863), něm. teolog, přední zástupce křesť. socialismu.

Kutuzov Ivan Ivanovič (* 1885), komunista, rus. organisátor dělníků textilních.

Kutuzov Michail Ilarionovič, kníže (1745—1813), ↷ Goleniščev-Kutuzov M. Il.

Kutvirt Otakar, MUDr. (1867—1929), prof. ušního a nosního lékařství na Karlově universitě v Praze. Vydal řadu spisů ze svého oboru lékařského.

Kuty, m. ve vojvod. Stanislav, 5503 ob.

Kúty, o. na Slov., okr. Skalica, 2732 ob.

Kuún Géza (1837—1905), maď. orientalista. Uveřejnil výsledky svých čet. cest v dílech: Codex Cumanicus (1880); Relationum Hungarorum cum Oriente gentibusque orientalis originis historia antiquissima (1897).

Kuvert, ↷ couvert.

Kuxhaven, m. a mořské lázně, 17.648 ob., v hamburském okrese Ritzelbüttel. Město leží při ústí Labe.

Kuyper Abraham (1837—1920), nizozemský státník a teolog, 1901—1905 ministr vnitra.

Kuzmanović Adalbert (* 1863), chorv. dramatický spisovatel a básník.

Kuzmány Karol (* 16. XI. 1806 v Brezne, † 14. VIII. 1866 v T. Sv. Martině), slov. spisovatel a buditel. Byl učitelem

v Kežmarku a pak ev. farářem v B. Bystrici. Po revoluci byl jmenován prof. prakt. bohosloví na ev. bohosl. fakultě ve Vídni. R. 1860 byl zvolen za superintendenta okolí bratislav. a vrátil se do B. Bystřice, avšak pro prudké boje patentální odstěhoval se zpět do Vídně, spravuje současně jako profesor svoji oblast. Musel se však profesury vzdáti a trvale se uchýlil do T. Sv. Martina, kde spravoval faru i superintendenci až do smrti. Významný je též jako básník a vydavatel proslulé Hronky (1836—8), v níž vyšly znamenité plody mladých slov. básn. Jeho vlastenec. píseň Kto za pravdu horí brzo znárodněla. Také v církevní literatuře vynikl četnými zpěvníky, kancionály, funebrály, katechismy a kázáními. Jako dův. přítel kat. biskupa Moysese přičinil se v nemalé míře o vyrovnávání protiv mezi slovenskými katolíky a evangelíky, což v dobách matičních mělo velký význam.

Kużmenko Petro (1831—1867), ukraj. básník a povídkář. Sp.: Žurba (1861) a j.

Kuzmič Fedor Peternikov, ↗ Sologub Fedor.

Kuzmice, o. na Slov., okr. Sečovce, 958 ob. (814 čs.).

Kuzmice, o. na Slov., okr. Topolčany, 446 čs. ob.

Kuzmino, o. na Podk. R., okr. Mukačevo, 509 r. ob.

Kuzmin Michail Aleksějevič (* 1875), ruský spisovatel směrů dekadentních.

Kuzmin-Karavajev Vladimír Dmitrijevič (1859—1927), ruský politik, protibolševik.

Kuzněcov Nikolaj Dmitrijevič (* 1850), ruský malíř, portretista.

Kuznica, rus. skupina proletářských spisovatelů, zal. 1920 na podkladě proletkultu.

Kuzy, zámek s myslivnou na Podk. R., okr. Rachovo.

Kůže (integumentum commune, lat.), pokrývka povrchu živočišného těla. Opakem zevní kůže je sliznice, vystýlající dutiny tělní. K. skládá se z jedné neb více vrstev buněk epitheliálních, které mohou býti u nižších živočichů opatřeny brvami (epithel řasinkový). Buňky epitheliální zevní k. (a jejího pokračování do střeva pohlav. ústrojů, žlaz a pod.) jsou často pokryty povrchní blankou — kutikulou, kterou samy vylučují a jež, je-li silnější, tvoří tvrdou skořepinu, jíž probíhají nejjemnější pórové kanálky (raci, měkkýši). Buňky kožní odměšují jakožto buňky žlázové šťávy a tvoří, uspořádány ve skupiny, kožní žlázy (↗). Mimoto jsou četné kožní buňky velmi dráždivé (b. hmatové). Pohyb kůže (stlačitelnost) děje se buňkami svalovými, uloženými pod epithelem; zde jsou i nervová vlákna a buňky gangliové. U vyšších živočichů uloženy jsou tyto útvary více do hloubky. Přídatné útvary kožní, jež tvoří epidermis neb vrstva pod ním ležící, jsou šupiny, peří, vlasy, nehty, kopyta, rohy atd. — K. obratlovců skládá se ze dvou vícevrstev. oddílů: 1. epitheliálního (epidermis), tvořeného epitheliálními buňkami, z nichž nejvrchnější se oplošťují, zrohovatí a odumírají, tvoříce tak vrstvu rohovou (stratum corneum). Opakem této je hlubší měkká vrstva šťavnatá (str. mucosum, str. Malpighii); 2. vazivového (cutis, derma, corium); těsně pod epidermis je pevný a tuhý, dále vždy volnější a měkčí (vazivo podkožní). Obsahuje nervy, cevy, žlázy, hladká vlákna svalová, kožní žlázy (↗), jež jsou spojeny s povrchem kožním vývody, atd.; také zde vznikne zkostnatění kůže (kožní kost). Papilly kožní (papillae) jsou hrbolky vazivového oddílu kůže, bohaté cevami a nervy, vnikající do epidermis. Krystaly a t. zv. iridocyty způsobují změnu barvy k. u četných zvířat. Kůže lidská je tenčí a většinou méně ochlupena než u ssavců. Také její tlouštka se mění. Část epidermální nemá cev ani nervů, její zevní vrstva olupuje se stále ve tvaru šupinek a nahrazuje se ustavičně z hlubších vrstev buněčných. V epidermis uložen je i pigment ve tvaru zrníček, podmiňující tmavou barvu některých lidských plemen a barevné skvrny na bílé kůži (pihy, t. zv. skvrny jaterní, tmavé zbarvení na řiti, prsních bradavkách a j.). Červenavá barva jistých míst na těle podmíněna je prosvítáním krve koží. — Zbarvení k. u člověka je z nejdůležitějších známek plemenných a podkladem pro obvyklé rozdělení lidstva na tři veliké plemenné skupiny: bílou, žlutou a černou (↗ také plemena lidská). Tento rozdíl v barvě je podmíněn pouze množstvím pigmentu v epidermis. Barva jednotlivých pigmentových zrnéček kolísá od nejjasnější žluti až k nejtemnější hnědi. Novorozené děti jsou u všech plemen téměř bez pigmentu a tedy červené u rasy bílé, temně červené u černé. Nápadné zjevy v rozdělení pigmentu přicházejí u albinismu (↗ albíni) a mongolské skvrny. — Z vazivového oddílu k., který je u člověka bezbarvý, zvedají se četné kuželovité papilly, jež jsou na bříškách prstů uloženy v obloukovitě probíhajících lištách, jemných a zevně zjistitelných. Těchto papill je tu až 80 na 1 mm², jinak je jich nejvýše polovina. Ve vazivové části k. nacházejí se také vla-

sové kořeny se svaly ke vzpřímení nebo zježení (pes) vlasů. Volné podkož. vazivo umožňuje posunování k. na jejím podkladu; pevnější je na dlani a plosce, nepohyblivé je pouze na nehtech. K. na hrotech prstů chová množství nervů, končících buď volně n. ve zvl. tělískách (Vater-Paciniho tělíska, Meissnerova t., Krauseova t., menisky hmatové). Tělíska V.-P. uložena jsou hl. na vnitřní ploše ruky a nohy a jsou podoby vejčité a sestávají z řady nad sebou uložených lamel (jako listy u cibule) a uprostřed uloženého nervu. Tělíska M., oválního tvaru, uložena jsou v hojném počtu v papillách vazivové části k. hl. ve dlani a plosce nohy. V podkožním vazivu rozvětvují se vstupující tepny v četné jemné větve, jež se rozdělují v síť vlásečnic kolem míšků vlasových, kož. žlaz, papill atd.; ještě hustší jsou však v nejvrchnější vrstvě vazivové části kožní, odkudž se sbírají, tvoříce v každé cevní papille kličku, k jemným kmenům žilním, probíhajícím směrem opačným. Podobně chovají se i cevy mízní. — K. surová, do obchodu přicházející nevydělaná ještě k. zvířat. K. se před zpracováním různě desinfikují. ↷ useň.

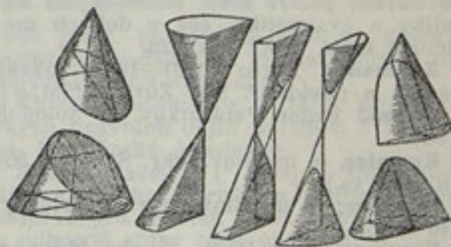
Kužel, těleso ohraničené rovinnou plochou, základnou a pláštěm, který jest vytvořen přímkami, spojujícími body obvodu rovinné plochy s pevným bodem (mimo plochy ležícím). Tento bod je vrchol kužele. Kolmá vzdálenost vrcholu od základny je výška kužele. Je-li základní plocha kruh, máme kruhový kužel, který je přímý nebo šikmý podle toho, padne-li pata kolmice s vrcholu spuštěné do středu kruhu, či mimo něj. Obyčejně (ovšem neprávem) rozumí se pod pojmem kužel přímý kruhový kužel. Komolý kužel vznikne, utneme-li špičku kužele rovinou rovnoběžnou se základnou. Vzdálenost obou rovin je výška komolce. Je-li základna kužele z, výška v, je obsah kužele roven ⅓ z. v. Ve vyšší geometrii rozumí se pod pojmem kužel nikoli těleso, nýbrž kuželová plocha, vzniklá tím, že přímka procházející stále týmž bodem smýká po určité křivce. Plášťové přímky se nazývají přímky tvořící. Plochu kuželovou lze vždy rozvinout do roviny. Protneme-li kruhový kužel libovolnou rovinou, je řezem kuželosečka (↷). Kuželem nazýváme také tělocvičné nářadí podoby láhve.

Kužela František, ↷ Ad. Chlumecký.

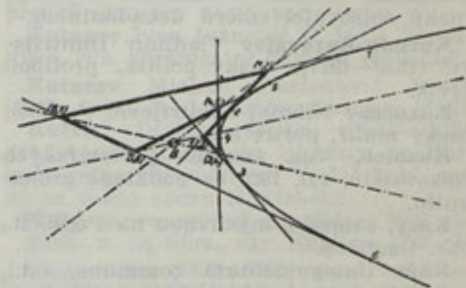
Kuželka, vysoustruhovaný kus dřeva v podobě láhve s hlavičkou. Hra v k. děje se na kuželníku, při čemž koulí poráží se devět k. — V zahradách se hraje též v kuželky s visící koulí nad kuželkami, že právě k nim dosahuje. Na hráči závisí, aby ji uvedl v pohyb a kuželky porazil. K. na kulečníku, ↷ kulečník.

Kuželka písmová, tlouštka písma, měřená podle šíře otištěné litery. Nyní se měří na typografické body.

Kuželosečky, rovinné křivky, které dostaneme jako rovinné řezy plochy přímého kruhového kužele. Vrcholem kužele lze vésti tři druhy rovin: 1. takové, že se stýkají s kuželem jenom ve vrcholu, 2. dotýkají se kužele v jedné povrchové přímce, 3. sečou kužel ve dvou povrchových přímkách, obr. 2. Vlastní k. dostaneme, vedeme-li rovinu mimo vrchol. Roviny rovnoběžné k prvnímu druhu sečou kužel v elipse obr. 1, v kruhu, je-li rovina kolmá na osu, rovnoběžné k druhému druhu v parabole, k třetímu druhu v hyperbole.

Obr. 1. Obr. 2. Obr. 3. Obr. 4.

Obr. 5.

K. je geometrické místo bodů, jichž poměr vzdáleností od pevného bodu (ohniska) a pevné přímky (přímka řídící, direktrix) je stálý (ε). Podle toho, je-li ε menší, rovno nebo větší než 1 máme elipsu, parabolu nebo hyperbolu. Pro $\varepsilon = 0$ změní se elipsa v kružnici. ε je číselná výstřednost křivky. Kolmice ved. ohniskem na direktrix je hlavní osa. Spojnice bodu křivky s ohniskem je průvodič bodu, také radiusvektor. V pravoúhlém souřadném systému je každou rovnicí druhého stupně x a y daná k. K. je určena pěti

body. Vedeme-li bodem p libovolné přímky, které sečou k. ve dvou bodech, je geometrickým místem čtvrtých harmonických bodů přímka. Bod a přímka se nazývají pól a polára. Pro všechny k. platí věta Paskalova a věta Brianchonova. (Obr. 5.) 1. Spojíme-li šest bodů k. v sečnový šestiúhel., protín. se tři dvojice sečen ve třech bodech ležících v přímce, t. zv. Paskalova přímka. 2. Vedeme-li v šesti bodech k. tečny a utvoříme uzavřený tečnový šestiúhelník, protínají se přímky spojující vždy dva a dva vrcholy v bodě zv. Brianchonově. (B na obr. 5.)

Kuželov, o. na Mor., okr. Hodonín, 659 č. ob.

Kuželový mlýn, zařízení k rozmělnění měkkých nebo polotvrdých látek, jako kůra, barv. dřevo, sádra, káva a p.; sestává z dutého, zvonov. mlecího tělesa nebo otáčivého tup. kuželu, opatřeného na povrchu šroubov. výstupky a uvnitř podob. zuby; snížením nebo zvýšením kužele možno docíliti hrubšího n. jemnějšího meliva.

Kužma, pseud. Ch. Jos. Novotného.

Kužma Bohumil, PhDr. a PhMr. (* 13. VII. 1873), prof. anorg. chemie na univ. v Brně. Sp.: Radioaktivní látky, Tellur (1901), Vyšší kysličníky stříbra a mědi.

Kužník Jan Tomáš (kol 1716—1786), učitel a lidový básník v Kojetíně. Sp.: Starohanácké písně J. K. z Muzy moravské (1929).

Kvačala Ján (* 5. II. 1862), prof. na teolog. Vysoké škole ev. augsb. vyznání v Bratislavě, slov. komeniolog. Napsal řadu sp. o Komenském a jeho významu.

Kvačany, o. na Slov., okr. Lipt. Sv. Mikuláš, 408 č. ob.

Kvačice, o. na Mor., okr. Uh. Hradiště, 871 č. ob.

Kvádové, germ. národ, usedlý v poříčí Fuldy. Caesar proti nim dvakrát bojoval. Poraženi Drusem, vystěhovali se r. 8 př. Kr. na Moravu a odtud zasáhli až do sev. Uher. Později byli nazýváni Suevy. R. 406 odtáhli částečně s Vandaly do Španělska, částečně r. 568 s Langobardy do Italie.

Kvádr, stavební opracovaný kámen.

Kvadragesima, 40den. půst v kat. círk. před velikonoci.

Kvadrant (čtyřkruh), astronom. přístroj k měření deklinace a výšky hvězd, v poledníkové rovině úhloměrně dělený čtyřkruh.

Kvadrát, ↗ čtverec.

Kvadrátek, čepička katolického kněze.

Kvadratrix (lat.), křivka, jíž používali řečtí matematikové k rozřešení problémů: 1. rozdělit úhel na tři díly, 2. provésti kvadraturu kruhu.

Kvadratura, převedení geometrického obrazce, ohraničeného křivkami a úsečkami ve stejnoplochý čtverec, což je totéž jako určiti jeho obsah. Je-li obrazec na nerovinné ploše, říká se místo k. také komplanace. Obecně lze kvadraturu provésti počtem integrálním. V praxi spokojíme se aproximativní k., kterou lze provésti planimetrem.

Kvadrilion, bilion bilionů, 10^{24} = 1 000 000 000 000 000 000 000 000.

Kvaga, Equus quagga, ssavec z čeledi koní, podobný zebře, ale barvy hnědé s šedivými pruhy. Žije v J. Africe v nepatrném množství, byvši skoro vyhub.

Kvakeři, angl. protestant. sekta zal. G. Foxem v XVII. st. a W. Pennem. Nemají dogmat ani kněží. Základním jejich učením je nauka o vnitřním osvícení Duchem sv. Nejvíce v Sev. Americe.

Kvalifikace, způsobilost, schopnost k nějaké činnosti.

Kvalifikovaný, vhodný, způsobilý.

Kvalifikovati (lat.), udávati, jaké kvality n. podstaty určitá věc neb osoba má.

Kvalita, v metafysice způsob, jakým věc bytuje. Opak kvantity. V logice kvalita soudu udává charakter jeho, buď kladný neb záporný. V psychologii obsah počitku. ↗ jakost.

Kvalö, jméno mnoha norských ostrovů. Nejhlavnější: K. v okresu Finmark, 330 km². Má 2990 ob. Hl. m. Hammerfest.

Kvaň, o. v Č., okr. Rokycany, 678 č. ob.

Kvasejovice, o. v Č., okr. Sedlčany, 372 č. ob.

Kvantita (z lat. quantitas, kolikost, na rozdíl od kvality, qualitas, jakost). Kvantum lze vyjádřiti buď číslem prostým nebo číselnými výrazy určitého rozměru, na př. velikost určitého prostoru (v cm³), kvantita (délka) času (ve vteřinách) atd. Kvantum je určitá změřená kvantita. — V metrice znamená kv. délku nebo krátkost slabik.

Kvantitativní teorie, peněžní teorie, učící, že kupní síla neb hodnota peněz závisí jen na poměru obíhajícího množství peněz k množství statků po ruce jsoucích. Snížení neb zvýšení množství peněz vede tudíž při stejném množství statků k stoupání resp. klesání cen. Správnost k. t. se dnes popírá.

Kvantová teorie, Planckem (r. 1900) do fysiky zavedená teorie, podle níž energie nemůže býti hmotou vyzařována nebo přijímána (absorbována) v libovolném spojitém množství, nýbrž jen přetržitě v násobcích nejmenšího kvanta energie (jež je konečné, maličké, nikoli však infinitesimální). Tím jest energie rozatomována. Množství vyzářené energie ε

souvisí s kmitočtem (frekvencí) ν částeček (elektronů) energii vysílajících vztahem $\varepsilon = h\nu$, kdež h je Planckova konstanta: $h = 6{\cdot}54.10^{-27}$ erg. sec. Patří s konstantou rychlosti světla ve vakuu a s velikostí náboje elektronů mezi nejdůlež. konstanty fysiky. Podle kvantové teorie lze určiti a vysvětliti spektrum prvků z výstavby jejich atomů. Velice jednoduše se vysvětlí zjev fotoelektrický (totiž vysílání elektronů z katody, a z kovů vůbec, osvětlené zářením určité délky vlnové) a proměna kinetické energie proudu elektronů v energii záření. Platí totiž mezi hmotou elektronu m a kmitočtem ν vztah: $\frac{1}{2} mv^2 = h\nu$, kdež v je rychlost letícího elektronu, h Planckova konstanta. Planck dospěl ke své teorii při studiu záření tělesa absolutně černého. Einstein Planckův postulát úplně zevšeobecnil. Podle něho i čistě vlnové (nekorpuskulární) záření je vysíláno ve kvantech. To by znamenalo pro teorii světla částečný návrat k Newtonově emisní teorii. A tu se octla fysika v jakési nejednotnosti. Některé zjevy optické se daly vysvětlit jen Huygensovou undulační teorií, jiné jen kvantovou teorií. Srovnati a sjednotiti tento dualismus se podařilo (dosud ovšem jen částečně) vlnovou mechanikou, ktedá patří mezi nejmodernější partie fysiky. Vlnová mechanika přiřadila totiž každému mechanickému pohybu vlnění určitého charakteru. Pohybové rovnice, ke kterým se tím dospěje, vystihují pohyb jaksi do detailů a mají ovšem smysl jen pro pohyby atomové a molekulární. Pro technickou praxi ovšem vyhovuje dobře klasická mechanika. Základní práce z vlnové mechaniky pocházejí od de Broglieho, E. Schrödingera a Heisenberga.

Kvapík, kolový tanec, jenž vznikl 1824. Tančí se v ⅔ taktu.

Kvapil Antonín (1854—1912), profesor v Strážnici na Mor., spisovatel. Sp.: Řím (1892—93), překl. Cicerona (1890), Nepota (1891), Malého Brehma (1894—97).

Kvapil František (1855—1925), ředitel kancel. Nár. musea, český básník. Patří k okruhu Lumírovců a ke ctitel. pol. romantismu. Spisy: Bělohorská melodie, 1918; Když kvetly máky, 1905; Z výstavních táček, 1891; Zaváté stopy, 1887; Zpěvy knížecí, 1883; 1897; Žalmy přítomnosti, 1918; Životem k ideálu, 1901; Ženy a milenky slovanských básníků, 1893; Květy na sněhu (z pozůst., 1927). Překládal Asnyka, Słowackého, Mickiewicze, Przerwa-Tetmajera.

František Kvapil.

Kvapil Ignác, MUDr. (1835—1917), obv. lékař v Chudenicích, organis. prac. lék. a zakladatel Spolku č. lékařů v Praze.

Kvapil Jaroslav (* 25. IX. 1868 v Chudenicích), č. spisovatel a dramaturg. Začav jako žurnalista, stal se šéfem činohry Nár. divadla, později vinohradského Měst. divadla. Jako básník přiklonil se ke škole Jarosl. Vrchlického, ale přijal i vlivy z časného období impresionismu a symbolismu. Jako dramaturg stal se za herecké spolupráce své choti Hany K. reformátorem českého umění režisérského, které pozvedl na úroveň současného divadelnictví evropského. Náladová režie, repertoir Shakespearův a uvedení H. Ibsena jsou hlavní jeho činy v tomto oboru. Z lyrických knih, jež shrnul pod název Básně J. K. (1907), vynikají debutní Padající hvězdy (1889) a dekadentní Růžový keř (1890). V divad. hrách po proverbu Přítmí (1895), bohémské Bludičce (1896), trilogii Maeterlinckova vlivu Memento (1896) úspěšně pronikl pohádkovou hrou Princezna Pampeliška (1897) a intimním dramatem Oblaka (1904), jejichž lyrické jímavosti již nedospěl v Sirotku (1906), ani v libretu Rusalka pro A. Dvořáka. Překládal též repertoirní hry a redigoval dočasně Zlatou Prahu a Světovou knihovnu. V politickém životě se uplatnil jako organisátor projevu spisovatelů pro čsl. samostatnost za války r. 1917. Lit.: J. Karásek ze Lvovic, Impresionisté a ironikové (1903), J. Borecký, J. K. (1918), A. Novák, Krajané a sousedé (1922), K. Eysselt-Klimpély, Něm. drama let devadesátých na čes. jevišti.

Jaroslav Kvapil.

Kvapil Jaroslav (* 1892), prof. st. konservatoře v Brně a řed. filh. spolku Bese-

da Brněnská. Jako skladatel jest činným hl. v oboru komorní hudby. Klav. virtuos.

Kvapil Karel, pseud. J. S. Machara.

Kvapil Karel, Dr. Ing. (* 28. I. 1889), rada min. zemědělství, odborník v lesnictví. Společně s Ant. Němcem vydal řadu studií o hospodářství lesním.

Kvapilová Božena (1859—1925), spisov., vydala román Patnáctiletá, Z dětského světa (1886), Májové jitro (1880), Vánoční hvězda (1883) a j. Překládala zvláště z ruštiny.

Kvapilová Hana, rod. jm. Kubešová (* 9. XI. 1860 v Praze, † 8. IV. 1907), čes. dram. umělkyně a spisovatelka. Je vynikajícím zjevem čes. dramatického umění v období realismu a impresionismu, a spolu s Ed. Vojanem tvůrkyní dramatického lyrismu a nervní psychologie na scéně. Mezi jejími postavami vynikají ženy citově rozrušené a duševně zjemnělé, anebo zjevy pohádkové. Její umění bylo sourodé s uměním E. Duseové a Moskevských. Psala též drobné sensitivní prózy, dramatické studie a vzpomínky, jež tiskla pod pseud. Mája Z(emanová) a jež vydal jako Literární pozůstalost (1907) Jaroslav Kvapil. Literatura: K. B. Mádl, Hana Kvapilová (1903), Jiří Karásek ze Lvovic, H. K. (Mod. Revue XIX., 1907), K. Engelmüller, H. K. (1908), Jar. Horáček, H. K. (1911), J. Krecar, H. K. (1917); památník H. K. (1907) red. K. Horký a J. Lukovský.

Hana Kvapilová.

Kvarcin, částečně jemnozrnný, částeč. vláknitý, chalcedonu a jaspisu podobný agregát o složení křemene, od něhož se však liší svými optickými vlastnostmi (je dvojosý a positivně dvojlomý). Podobnými agregáty jsou lutecin a lucetil. O samostatnosti těchto tří nerostů není dosud s jistotou rozhodnuto.

Kvardián, u Františkánů a Kapucínů pater superior, představený.

Kvart (z lat.), čtvrtka papíru, značí se 4°.

Kvarta, 1. čtvrtá třída středních škol; 2. v hudbě 4. stupeň diatonické stupnice.

Kvartál, čtvrtletí, čtvrtina roku.

Kvarteto, hudební skladba pro 4 nástroje. Smyčcové kvarteto, sonáta pro 2 housle, violu, violoncelo, klavírní pro klavír, housle, violu, violoncelo. Dále pak soubor 4 hudebníků, kteří provozují komorní hudbu. U nás vynikají České, Ševčíkovo-Lhotského, Ondříčkovo, Zikovo a Novákovo-Frankeho k.

Kvas, nápoj, připravovaný současným vinným a alkoholickým kvašením mouky, sladu a chleba s cukrem, s přidáním máty peprné. Je velmi starého původu, od XVI. stol. rozšířen v Rusku jako národní nápoj.

Kvasice, ms. na Mor., okr. Kroměříž, 1780 č. ob. Zkušebna léčby tyfu a tuberkulosy. Chov ryb.

Kvasiny, o. v Č., okr. Rychnov n. Kn., 1050 č. ob. Textilní průmysl. Pivovar.

Kvasinky, ↷ kvasnice.

Kvasnice, alkoholické kvašení působící žlutavě šedá hmota, která je složena z velmi malých buněk a kolonií buněk určitého rodu hub (kvasinky) z čeledi Saccharomycetaceae (↷ tam a houby). Buňka kvasnic je kulovitá n. podlouhlá a skládá se z protoplasmy, obdané blanou a prostoupené vakuolami a zrnéčky. Rozmnožování děje se pučením, při čemž na jednom pólu buňky vyroste malý výběžek, který se zvětší a dělící stěnou se oddělí od buňky mateřské. Každá buňka je schopná samostatného života, ale mohou také žíti v koloniích. Za určitých podmínek tvoří spóry, které vznikají po dvou nebo ve větším počtu v mateřské buňce (asko), uvolní se a pučením poskytují nové vegetativní buňky. Řídký je případ, že asko vzniká spájením dvou buněk vegetativních (Schizosaccharomycetes). K. rostou a rozmnož. se, jen když mají k výživě mimo vodu hlavně cukr, dusík v podobě bílkovin n. solí ammonných a řadu jiných anorganických výživných látek, mezi jiným fosforečnan draselný a síran hořečnatý. Při nedostatku potravy vydrží několik měsíců aniž by nastala smrt. Tvoření spor probíhá u mnohých rodů k. obyčejně tehdy, když se octnou na podkladě chudém výživnými látkami, na př. na sádrovci, nejrychleji a nejčastěji při 25°. Kvašení záleží v tom, že k. vytvoří enzym zymasu, který v kvasící tekutině obsaženou d-glukosu (cukr hroznový) štěpí v kysličník uhličitý a alkohol. Většina k. zkvašuje také maltosu a cukr třtinový, při čemž tyto druhy cukrů převádějí se různ. enzymy nejdříve na d-glukosu. Mimo alkohol a kysličník uhličitý vznikají při kvašení také vedlejší produkty, hl. glycerin a kysel. jantarová. V kvasném průmyslu (pivovarství, lihovarství, vinařství) používané kvasnice jsou z největší části prastaré, dávno nevědomky pěstované, kulturní rostliny. K. rozšířené ve volné přírodě označujeme jako k. divoké. Ty nacházejí se na př. ve vytékající šťávě kyselého ovoce nebo v cukr

obsahující šťávě kmenů stromů. Přezimují nejčastěji v půdě, odkud se na jaře zase znovu rozšiřují větrem nebo hmyzem. — Skuteč. druhy k. jsou: Saccharomyces cerevisiae, společné jméno pro různé druhy pivních a vinných k., 0.008—0.009 mm veliké buňky bývají ponejvíce jednotlivě. Rozmnožují se buď na dně cukerné kapaliny (spodní kvašení) nebo vystupují na povrch tvoříce šedý škraloup (svrchní kvašení). Užívá se jich také jako pekařských kvasnic. Škodlivá kvašení způsobují divoké kvasnice: S. Pasterianus, kazící pivo hořkou příchutí a kalící je; S. ellipsoideus provádí kvašení vína, buňky 0.006 mm dlouhé, eliptické, buď jednotlivé nebo v krátkých rozvětvených řadách. Nachází se na povrchu ovoce a způsobují t. zv. samokvašení moštu. S nimi na sladkém ovoci přichází S. apiculatus, původce různých samovolných pochodů kvasných. V kvasném průmyslu nacházejí k. techn. upotřebení. Dříve nechávalo se víno zkvašovati t. zv. samovolnými pochody kvasnými, které působily k. usazené na hroznech, nebo v pivovarství se tekutina určená k zkvašení zkvašovala kvasinkami, které se stále nechávaly v provozu. Tím vznikla směs různ. kvasinek, znečištěná bakteriemi, čímž chuť nápojů byla často zkažena. E. Chr. Hansen nalezl způsob pěstění čistých kvasinek: Jednotlivé buňky k. rozlišil, potom je nechal rozmnožiti na čistém výživném podkladě. Přenesením získané čisté kultury do většího množství sterilisované výživné tekutiny v přístrojích pro pěstování čisté kultury, získal pak potřebné množství kvasinek. Čistých kvasinek užívalo se nejdříve v pivovarství. Byla isolována celá řada různých druhů kvasinek a z těch byly vyvoleny ty, které pro účely pivovarské nejlépe se hodily. Tak podařilo se způsobiti zkvašení piva, které mělo příjemnou chuť. Především byly odstraněny všechny škodlivé organismy, takže probíhalo zcela čisté kvašení. Wortmann a M. Delbrück ukázali, že kvašení je nejúčinnější, když kvasinky jsou chovány za okolností pro jejich život nejvýhodnějších. Pro pivovarství platí dnes, že čisté kvašení probíhá jen tehdy, když kvašení mladinky provádí se jen čistými kvasnicemi a když pro kvasinkovou kulturu jsou zachovávány jen nejpříhodnější podmínky životní. Vědecké ústavy pěstují čisté druhy kvasinek a v malých množstvích je dávají pivovarům, které tak pro svoji potřebu mají jen nejčistší druhy. Většina pivovarů má dnes přístroje pro pěstění kvasinkové kultury. Nejpozději nalezly upotřebení čisté kvasinky ve vinařství. Vinařské ústavy pěstují vhodné druhy kvasinek a dodávají je vinařům. Tyto čisté kvasinky propůjčují vínům příjemnou chuť. — K. vedle použití při přípravě nápojů slouží také jako potravina. Pivovary produkují je ve velkém přebytku a dlouho byly tíživým odpadkem. 50 proc. kvasnicové substance skládá se z bílkovin. Z těchto odpadků připravují se výživné extrakty (kvasnicový extrakt) nebo přicházejí do obchodu jako sušený produkt. Za války světové užívalo se velikého množství k. jako potraviny. Také dnes zpracovává se velké množství odpadků pivních k. na kvasnicové extrakty n. se suší. V lékařství užívá se t. zv. lékařských k. při kožních nemocech a furunkulose, zvl. k. sušených: florylin, furunklin, levurinosa, mykodermin, trygasa, zymin a j.

Kvasnička Vilém (* 3. VIII. 1885), český architekt, žák Kotěrův.

Kvasovo, o. na Podk. Rusi, okr. Rachov, 1262 r. ob. Výr. sýru.

Kvašení (fermentace), rozštěpení organických sloučenin nedusíkatých v jednoduché složky působením fermentů. Z pochodů kvašení je nejdůležitější alkoholické kvašení. Vzniká v tekutinách obs. cukr působením kvasnic (→), při čemž se tvoří alkohol a kysl. uhlič. Užívá se ho k přípravě vína, v pivovarnictví, při pálení lihu a v pekařství, → kvasnice.

Kvášňovice, o. v Č., okr. Strakonice, 363 č. ob. Velký rybník.

Kvašov, o. na Slov., okr. Púchov, 591 čs. ob.

Kvatember, půst za suchých dnů v kat. církvi.

Kvaternér, → Geologické útvary.

Kvaterník Eugen (1825—1871), chorv. politik a revoluční pracovník, zakladatel Starčevićovy strany práva. Padl v povstání Rakovickém. Napsal četné spisy vlastenecké.

Kvaternion, Hamiltonem zaved. způsob zobecnění komplexních čísel (→). Každý kvaterion je vyjádřen tvarem: $a + bi + ck + dj$, kdež a, b, c, d jsou obyčejná reálná čísla, i, j, k t. zv. jednotky kvaternionu, o jejichž násobení platí tato pravidla: $i^2 = k^2 = j^2 = -1$, $ik = j$, $kj = i$, $ji = k$, $k.\,i = -j$. $k. = -i$, $i.\,j = -k$. Lit.: W. R. Hamilton, Eléments of Quaternions.

Kvěchová-Fischerová Marie, → Fischerová-Kvěchová M.

Kvénové (Quenové, Kainulaisetové), z Karelierů a Tavastů nejpřednější kmen ve Finsku. Čítá 23.000 členů.

Kventlík, → kvintlík.

Malba al fresco.

1. Dívka s kentaurem, fresko z Herkulanea, nyní v neapolském museu.
2. Fresko z kapličky na Campo Santo v Pise. Ranní renesance.
3. Bacchus a Ariadna, fresko z vily pompejské.
4. Delfská Sibyla, fresko od Michelangela v Sixtinské kapli ve Vatikáně.

Kvercetin, barvivo, je obsaženo v perských jahodách, v kůře jabloňové, v listech a květech planého kaštanu atd.; vzniká rozkladem různých rostlinných látek (Q kvercitrin).

Kvercitrin, žluté barvivo, nachází se v kůře dubu barvířského (kvercitron), v listech čajovníku a j.; tvoří žluté, mikroskopické krystaly bez zápachu, vařením se zředěnými anorganickými kyselinami rozkládá se v kvercetin a rhamnosu, Q též kvercitron.

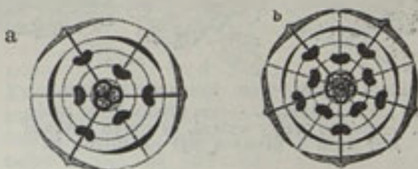
Kvercitron (kvercitronová kůra, barvířská kůra), rozemletá, korkově zbarvená kůra dubu barvířského, Quercus tinctoria. Voní slabě, chutná trpce, obsahuje glykosidické žluté barvivo, kvercitrin (Q) a třísloviny. Do obchodu přicházející vodný extrakt má 20—30° Bé, pevný kvercitron obsahuje 15—17% vody. Flavin (srov. kvercetin), který barví 16krát silněji než kvercitron, je kvercetin s malým množstvím kvercitrinu. Kvercitronu používá se v barvířství, s výhodou mísí se s alizarinem, červeným dřevem a sumachem.

Kverulant (lat.), sudič; kdo podává mnoho a často neodůvodněných stížností.

Kverulantství, duševní anomalie, projevující se sudičstvím.

Kvestor (lat.), nejnižší úřad římské úředn. dráhy. Byl volen na jeden rok. Na universitách je kvestor úředníkem, majícím na starosti věci peněžní.

Květ jest rozmnožovacím aparátem rostlin jevnosnubných. Se stanoviska morfologického jest listnatou zkrácenou větévkou, jejíž listy přeměnily se v obaly květní neboli perianth a v tyčinky (androcaeum) a pestíky (gynaecaeum), jež jsou pohlavními orgány (sporophylly). Tyčinky, orgány samčí, u rostlin krytosemenných normálně jsou tvořeny nitkou (filamentum), na niž různě upevněny jsou váčky, v nichž vznikají pylová zrnka. Ženské pohlavní listy (plodolisty, karpely) srůstají v semeník, který prodloužen jest nahoře ve čnělku, končící bliznou. Blizna je lepkavá a slouží k zachycování pylových zrnek (opylení). Pylové zrno nalepivši se na bliznu klíčí a dlouhý pylový vak prorůstá čnělkou až do semeníku a pronikne do vajíčka, kde nastává složitým způsobem oplodnění (Q oplodnění). Obyčejně jsou orgány samčí i samičí v jednom květu přítomny (květy monoklinické), řidčeji ve květu je zastoupen jen jeden druh orgánů, rostlina vytvořuje v tom případě dvojí květy, samčí a samičí (rostliny diklinické). Buď tyto dvojí květy vyrůstají na jedné rostlině (rostliny jednodomé) nebo na různých jedincích (r. dvoudomé). Zevně nejnápadnějšími jsou jsou na květu obaly květní (perianth); u poměr. malé části rostl. jsou květy bez obalů nebo obaly zastoupeny jsou jen nepatrnými a nenápadnými štětinkami a šupinkami (rostliny bezkorunné, Apetaleae, achlamydeické). Mnohem častěji

Obr. 1. Diagram
a) třídílného, b) pětidílného květu.

však jsou květy chráněny více méně zbarveným obalem (perigon) nebo obaly dvojími: obyčejně zeleným kalichem (calyx) a živě zbravenou korunou (corolla). Nejvyšší listy na ose pod květem nebo vedlejší lístky plátků kališních bývají označovány jako vnější kalich. Pokud se týče symetrie, rozeznáváme květy pravidelné (radiální, aktinomorfické), jež možno více než jednou rovinou rozděliti na více než dvě stejné části, a dále

Obr. 2. Semeník květu
a) svrchní, b) střední, c) spodní.

květy souměrné (zygomorfické, dosiventrální), jež možno jen jednou rovinou souměrnosti rozděliti ve dvě odpovídající si poloviny. Vzácným případem jsou květy asymetrické, které není možno ani jednou rovinou souměrnosti rozděliti. Ve většině květů nalézáme orgány, jež vy-

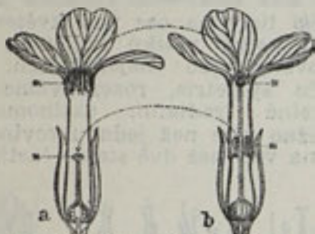

Obr. 3. Obaly květní (d, f) a koruna květní (Boehmeria).

měšují sladkou šťávu, nektar zvanou (nectaria), jež láká hmyz k návštěvě květů a ten pak přenáší pyl z prašníků na blizny jiných květů (křížené oplodnění). Je-li nectarium kruhovité, nazývá se discus hypogynus. Počet tyčinek a plodolistů bývá různý. Často bývají tyčinky srostlé dohromady různým způsobem nebo přirostlé na petaly a podobně. Podle postavení semeníku rozeznáváme

květy se semeníkem spodním, středním nebo svrchním (viz vyobrazení). Složení semeníka z karpelů je velmi různé. Jednou vznikají často i rozdělené části plodů z jednoho karpelu (apokrapické), jindy je řada karpelů často k nerozeznání srostlá (synkarpické). Tobolky mohou býti jednopouzderné nebo vícepouzderné. Všecky orgány květní jsou uspořádány v koncentrických kruzích nebo spirálovitě na ose květní, jež často jest rozšířena (thalamus). Gynaecaeum umístěno je vždy uprostřed květu. Plátky korunní jsou buď volné (choropetalae) nebo zvonkovitě rourkovitě (u zygomorfických květů dvoupyskatě) srostlé (sympetalae). Ke krátkému vyjádření počtu jednotlivých orgánů a celkového uspořádání květů slouží květní formule, v nichž kruhy jednotlivých orgánů označeny jsou písmenami a počet orgánů čís.: perigon = P, kalich = K, koruna (corolla) = C, androcaeum = A, gynaecaeum = G. Květní vzorec P 3+3, A. 3+3, G. 3 značí květ typu lilie nebo tulipánu, jehož okvětní lístky v počtu 6 stojí ve dvou kruzích po třech, 6 tyčinek rovněž ve dvou kruzích a semeník složen je ze tří plodolistů. Způsob, jakým jednotlivé orgány jsou ve květu uspořádány, vyjadřuje nejlépe květní diagram, jenž jest schematisovaným květním průřezem (⚲ obr. 1). Jednotlivé orgány jsou označeny značkami, jež mají tvar přibližného průřezu toho kterého orgánu. Květy vyrůstají buď jednotlivě, nebo skládají charakteristická květenství (⚲ květenství). Rostliny pro ozdobu v zahradách pěstované mívají zhusta květy plné. „Plnost" vzniká zmnožením jednotlivých orgánů, z nichž květ je složen, t. j. jednak rozmnožením plátků korunních, jednak přeměnou tyčinek a karpelů v plátky korunní. Někdy i kalich zbarví se korunovitě (jako na př. u poloplných odrůd Campanulla medium). U zahradních forem komposit zvětšuje se nepatrná koruna vnitřních květů v úborech rourkovitě, plátkovitě nebo jazykovitě (astry, jiřiny, Zinnia, Tagetes). Když pohlavní orgány v plném květu alespoň částečně jsou zachovány, mohou tyto i semena přinášeti, obyčejně však jen omezeně. Jsou-li pohlavní orgány velice zakrnělé, nebo dokonce zcela abortovány, květy jsou jalové, semen nepřinášejí a v kultuře nutno pak takové rostliny rozmnožovati jen nepohlavně. Lit. Velenovský, Srovnávací morfologie rostlin, 4 díly, 1905—1913.

Poprášení hmyzu pylem. Epipactis latifolia
a) hmyz dotýká se čelem blizny P, b) hmyz s pylovými zrnky vylézá, c) hmyz navštíví jiný květ a přenese pyl na bliznu N.

Dvojí květy rostliny Primula
a) samčí, b) samičí.

Přenášení pylu větrem.

Květ Bohuslav, pseud. Fr. Havránka.

Květ František Boleslav (1825—1864), prof. češt. na univ. ve Varšavě, č. filolog a filosof. Vyd. Staročes. mluvnici (1860, 1869) a pedagogické spisy.

Květ Jan, PhDr. (* 8. V. 1896), adjunkt Nár. musea, historik umění, zvl. v děj. miniatur. Sp.: Italské vlivy na pozdně románskou knižní malbu v Čech. (1927).

Květ Jaroslav, pseud. Duch. Panýrka.

Květ zinkový, ⚲ hydrozinkit.

Květák, ⚲ karfiol.

Květen první, svátek práce (zákon z 14. X. 1919).

Květena (flora), v botanice znamená soubor všech druhů rostlinných, které dohromady tvoří vegetaci některé země nebo krajiny. V přísně rostlinogeografickém smyslu jsou rozhodující pro květenu některého území určité momenty. Žádá se, aby vegetační charakter území vykazoval určitou samostatnost. Jednotlivé květeny mohou býti spojovány ve květeny větších území. Na př. květena španělská, italská, řecká, jihofrancouzská atd. tvoří květenu středozemní. Často

však výrazu květena používá se bez ohledu na momenty rostlinozeměpisné k označení vegetace zcela libovolných lokalit, na př. území státu, nebo ještě úže ohraničených krajin, na př. nejbližších okolí měst. V tom smyslu jsou také pojímány názvy knih, na př. Květena československá, K. okolí pražského, K. Moravy a p. V takovýchto knihách botanických označují se květenou vlastně jenom rostliny jevnosnubné, protože rostliny tajnosnubné, jichž je daleko větší počet druhů, jsou dosud málo známy a specialisace v oboru botaniky pokročila tak dalece, že odborníci, pracující ve stadiu rostlin jevnosnubných, kryptogramů většinou neznají. Proto květeny rostlin tajnosnubných bývají vydávány jako knihy zvláštní a označovány jako květeny rostlin tajnosnubných.

Květenský A., pseud. Al. Matušky.

Květenský Jaromil, pseud. F. K. Ringsmutha.

Květenský Jan, pseud. Ervína Špindlera.

Květenství (inflorescentia), soubor květů, jež sestaveny jsou na společné ose podle určitých zákonů. Všecky druhy květenství možno shrnouti do tří hlavních typů, a to: A. K. latovité či thyrosoidní: z hlavní osy vyrůstá neurčitý počet os vedlejších a tyto mají zase neurčitý počet os druhého, ev. třetího atd. stupně, jež zcela podobně se rozvětvují a to tak, že rozvětvenosti ubývá od spodu k vrcholku, jak na ose hlavní, tak také na vedlejších. Proto jsou v tomto květenství spodní větve nejdelší a nejbohatěji rozvětvené, čím dále k vrcholku jsou menší a kratší a chuději rozvětvené. Ke květenství latovitému náležejí čtyři formy a to: 1. lata vlastní (panicula), s prodlouženou osou hlavní, která vstupuje až do samého vrcholku květenství, a proto tvar jeho je kuželovitý nebo vejčitý, 2. kytka (corymbothyrsus), hlavní osa sice sahá skoro až do vrcholu květenství, vedlejší osy, vyrůstající v různých výškách, jsou však prodlouženy tak, že květy celého květenství stojí skoro v jedné rovině (na př. javor mléčný, řebříček), 3. kružel (anthela), hlavní osa je zkrácena a zakončena květem, vedlejší osy jsou značně prodlouženy a osu hlavní vysoko přerůstají a samy opět větveny jsou podobně (na př. některé biky, skřipiny a tužebníky), 4. vrcholík (cyma), hlavní osa jest zkrácena a květem ukončena, vedlejší větve, hlavně spodní, jež hlavní osu přerůstají, jsou asi stejně silné a přeslenovitě k sobě sblížené (na př. kalina, svída). — B. K. hroznovité nebo botrytické. Po stranách společné osy hlavní vyrůstají vedlejší osy, jež jsou vždy jednoduché (nerozvětvené), jednokvěté. K. tohoto typu možno rozvrhnouti do čtyř kategorií: 1. hrozen (racemus) a chocholík (corymbus) mají hlavní osu i osy vedlejší prodlouženy, květy proto jsou zřetelné, často dlouze stopkaté; 2. klas (spica), jehněda (amentum), palice (spadix) a šiška (strobus) mají hlavní osu sice prodlouženu, postranní osy však zcela zkráceny, takže květy jsou přisedlé; 3. okobík (umbella) má hlavní osu zcela zakrnělou a vedlejší osy zdánlivé, proto vyrůstají ze společného bodu na vrcholku osy; 4. strboul neboli hlávka (capitulum) a úbor (anthodium) mají jak hlavní, tak i vedlejší osy zcela zkráceny, takže bezstopečné nebo zcela kratičce stopkaté květy jsou hustě směstnány. — C. K. vidlanovité neboli brachiální má hlavní osu ukonč. květem, pod nímž z paždí dvou listenů vyrůstají pouze dvě vstřícené, asi stejně dlouhé osy vedlejší, také květem zakončené, jež květ osy hlavní přerůstají a stejně dále se rozvětvují. Často vyvinuje se jen jedna osa vedlejší a podle toho rozeznává se k. vidlanovité dvouramenné, jemuž říká se vidlan nebo jednoramenné (monochasium), jehož rozeznávají se čtyři formy, a to: vějířek (rhipidium), srpek (drepanium), vijan (cincinus) a šroubel (bostryx). — D. Vedle uvedených, jednoduchých květenství vyskytují se často ještě k. složitá, která jsou kombinována z květenství předcházejících. K. složitá mohou býti dvojího druhu: a) stejnotvárná (homotypní), když složená jsou z jednoduchých květenství téhož typu, na př. složený klas (klas z klasů), složený okolík (okolík z okolíků), složený hrozen (hrozen z hroznů), složený chocholík (chocholík z chocholíků); b) různotvárná či heterotypní, když skládají se z jednoduchých květenství různého typu, na př. laty složené z klasů (u mnohých trav), hrozny složené z úborů (na př. devětsil), hrozny složené z vidlanů (na př. kohoutek luční), hrozny složené z vijanů (kaštan koňský), vrcholíky složené z vidlanů (pryšce), vrcholíky složené z vijanů (některé rozchodníky).

Květináče, kulaté hliněné nádoby, dole poněkud užší než nahoře, jež mají uprostřed dna odváděcí otvory.

Květinov, o. v Č., okr. Něm. Brod, 401 č. ob. Zámek. Brus. křišť. skla.

Květná (Blumenau), o. v Č., okr. Litomyšl, 660 n. ob.

Květná neděle, slavnost na pamět vjezdu Kristova do Jerusalema v šestou neděli postní.

Květnický Fr., pseud. Fr. Kosíka.

Květnický Jar., pseud. Fr. A. Zemana.

Květomil, pseud. P. Bučany.

Květolib včelí, ↷ Philanthus triangulum.

Květoslav, pseud. Jar. Květ. Lhoty.

Květy české, č. časop., vych. od r. 1834 s mezerami do 1914.

Kvíc, o. v Č., okr. Slaný, 1227 č. ob. Přád. bavlny.

Kvíčala, ↷ Turdus pilaris.

Kvíčala Čeněk (* 1890), malíř-krajinář.

Kvíčala Jan, PhDr. h. c. (1834—1908), prof. klas. filologie na univ. v Praze, politik (říšský poslanec, přísedící zem. výb.). Publikoval kritické práce o textech Platóna, Euripida, Sofokla a Vergilia, jednak něm., jednak česky. Přeložil Sallustovu Catillinu (1864), Herodotovy dějiny (1862). Lit.: Almanach Č. Akademie (1908).

Jan Kvíčala.

Kvíčala Jan, JUDr. (* 1868), advokát na Smíchově, výb. šachista; předseda a čestný člen Ústř. Jednoty čsl. šachistů.

Kvíček, o. v Č., okr. Slaný, 900 č. ob.

Kvíčovice, o. v Č., okr. Horš. Týn, 512 č. ob.

Kvietismus (z lat.), učení, považující za ideál úplný duševní klid a zřeknutí se veřejné činnosti v životě. V teologii se tak nazývá mysticko-náboženský směr, hlásající klid mysli, ponořené v Boha.

Kvilda (Aussergefild), o. v Č., okr. Prachatice, 1083 n. ob. Tov. papíru ve Františkově, výr. skla, ozvuč. desek a dřev. zboží.

Kvinta, v hudbě souzvuk dvou tónů, pátý stupeň diatonické řady.

Kvintakord, trojzvuk, v užším smyslu souzvuk primy, tercie a kvinty. (c-e-g.)

Kvinkvenálka, přídavek stát. zaměstn. po pětileté službě.

Kvinteto, skladba pro 5 hlasů neb nástrojů. Komorní kvinteto je sonáta pro 5 nástrojů. Rozeznává se: smyčcové (2 housle, 2 violy, violoncelo), klavírní (klavír, 2 housle, viola, violoncelo); dechové, sestavené z dechových nástrojů (obyč. flétny, klarinetu, hoboje, fagotu, lesního rohu).

Kvintlík neb kventlík, pův. pátý díl solidu (↷), ¼ lotu. Vídeňský k. = 4.37 g.

Kvintola, v hudební metrice 5 tónů, mající časovou hodnotu 4 neb 6 tónů.

Kvintový kruh, tvoří kvinty 12. toniny, takže následující je čitou kvintou předcházející. Enharmonickou změnou dospějeme k tónu, od kterého jsme vyšli. (c-g-d-a-e-h-fis-des-as-es-b-f-c.)

Kvitance (z lat.), písemné potvrzení o tom, že jsem obdržel určité plnění. Nejčastěji se jí používá v tom smyslu, že po splnění závazku věřitel potvrdí dlužníku písemně přijetí dlužné částky. Náklady vystavení nese věřitel, nebylo-li nic jiného ujednáno. V obch. životě místo k., jejíž vystavování by bylo zdlouhavé a nákladné, používá se formy potvrzení vyrovnání dlužné částky přímo na originál účtu slovy: zaplaceno nebo vyrovnáno.

Kvitka-Osnovjanenko Hryhorij (1778—1843), ukrajinský spisov., jenž první ze všech spis. na světě počal reálně popis. ve svých povídkách sedláky, prostý lid. Hl. spisy: Marusja, Kozyř — divka, Perekotypole, ves. Šelmenko, Svatannja na Hončarivci. Do č. přel. Marusja (Maruše, 1896, Barvič).

Kvítkovice, o. na Mor., okr. Uh. Hradiště, 538 č. ob.

Kvocient (quotient), podíl, je výsledk. dělení. Jsou-li dělenec i dělitel čísla nepojmenovaná, je takovým i podíl. Dělenec i dělitel, zvl. ve fysice mívají svůj rozměr (jsou čísla pojmenované), na př. rychlost stejnoměrn. pohybu v je podíl dráhy s v cm a času t v sec.: $v = \frac{s\,cm}{t\,sec}$; odtud rychlost má rozměr: cm/sec. Mění-li se rychlost v během pohybu v určitém okamžiku daná t. zv. diferenciálním kvotientem, to je podílem dráhy nekonečně malé ds a příslušného nekonečně malého času dt: $v = \frac{ds}{dt}$; je to derivace dráhy podle času. Rozměr zůstává nezměněn.

Kvočna, ↷ slepice.

Kvota, podíl, částka, část celku.

Kvotovati, určiti kvoty, částky.

Kw, zkratka pro kilowatt.

Kwadjelin (Kwajelinn, ostrov Menčikovův), největší atoll ostrovů Marshallových v Mikronesii a na světě vůbec, 110 km dl., 35 km šir., plocha na 4000 km (včet. lagun). Jest obklopen 80 ostrůvky.

Kwala Lumpur, hl. m. Spojen. malajských států, 80.424 ob.; proslulé obchod. s kokos. ořechy, rýží, gumou a cínem.

Kwartnik, polský půlgroš, ražený od 1350.

Kwasi, kmen Massaů. ↷ Wakuasi.

Kwaysser Vincenc (1837—1901), č. chemik a vynálezce.

Kwaysserová Marie (1849—1918), učit. a překl. českých spisů do němčiny.

Kwiatek Józef (1878—1910), pol. social.

Kwiatkowski Eugenjusz (* 1888), pol. chemik, politik a legionář.

Kwiatkowski Józef (1820—1881), polský architekt.

Kwiatkowski Kajetan (1770—1852), řed. gymnasia v Kielcích a polský historik.

Kwiatkowski Kazimierz (* 1893), pol. malíř, portretista.

Kwiatkowski Marcin z Różyc († 1585), polský spisovatel, protestant.

Kwiatkowski Remigjusz (* 1884), pol. básník a překladatel z čínštiny.

Kwiatkowski Saturnin (1856—1902), pol. historik. Sp.: Urzędnicy kancelaryjni koronni dworscy Władysława III. (1884), Ostatnie lata Władysława Warneńczyka (1883).

Kwiatkowski Teofil (1809—1891), pol. malíř, emigrant.

Kwiesis Albert (* r. 1881), president republiky lotyšské. Po ukonč. univ. studií stal se advokátem v Jalgavě. Po založení samostatnosti Lotyšska členem sněmovny za zemědělský svaz a presidentem soudní komory. V l. 1921—1923 ministrem vnitra, později zvolen místopředsedou sněmovny a 9. IV. 1930 presidentem republiky.

Alb. Kwiesis.

Kyan, sloučenina uhlíku s dusíkem CN nebo Cy, ve volném stavu není však stálá, nýbrž polymerisuje se na dikyan (nitril kyseliny oxalové) $(CN)_2$, NC . CN; v přírodě se nenachází, je ale obsažena v kychtových plynech a ve svítiplynu. Vzniká z dřevěného uhlí nebo sazí a dusíku v elektrické peci, za přítomnosti vodíku nebo kovů v podobě kyanovodíku, resp. kyanidů. Kyan lze připraviti na př. zahříváním kyanidu rtuťnatého za přítomnosti chloridu rtuťnatého nebo kyanidu stříbrného nebo za přítomnosti kyanidu mědnatého a roztoku chloridu železitého. Volný kyan je bezbarvý, jedovatý plyn zvláštní silné vůně, dráždí silně oči a nosní sliznici, zapálen shoří charakteristickým namodralým plamenem s purpurovým okrajem na kysličník uhličitý a dusík. Alkoholicko-alkalický pikrátový roztok barví se kyanem purpurově. Kyan snáší vysoké teploty, rozžhaveným železem rozkládá se však na uhlík a dusík, slučuje se s vodíkem a kovy. Kyanové sloučeniny organických radikálů nazývají se nitrily (☞). Zahříváním kyanidu rtuťnatého vzniká pevný amorfní parakyan $(C_2N_2)_n$, který silným zahřátím promění se v kyan. Kyanovodík objevil Scheele r. 1782, kyan objevil Gay Lussac r. 1815 a byl nazván podle svých modrých sloučenin se železem (berlínská modř, podle řec. kyanos, ocelově modrý).

Kyanamid, CN . NH_2, nitril kyseliny karbaminové, vzniká z kyanamidu vápenatého působením kyseliny sírové; tvoří bezbarvé, rozplývavé krystaly, zahříváním polymerisuje se na dikyandiamid, jehož m. j. používá se k přípravě guanidinu, a trikyantriamid; zahříváním za přítomnosti katalysátorů (burel, kysličník ciničitý) mění se v močovinu; podobá se slabé kyselině a přidává se do třaskavin. Kyanamidu vápen. CN . NCa, který vzniká vedením dusíku přes karbid vápenatý v podobě šedého prášku s 20—22% (teoreticky 35%) dusíku, používá se jako hnojiva, k přípravě amidů a ammoniaku a ke kalení železa. Kyanamid sodný CN . NNa_2 vzniká z kyanamidu vápenatého a síranu sodného nebo zahříváním kyanamidu se sodíkem (☞ sloučeniny kyanu) nebo natriumamidu s uhlím (☞ též soli sodné).

Kyanatany, ☞ kyanové sloučeniny, sloučeniny ammonné a draselné.

Kyananthrol, modré kyselé antrachinonové barvivo pro vlnu.

Kyanatá kyselina, ☞ kyanové sloučeniny.

Kyanid draselný, ☞ sloučeniny draselné a kyanové sloučeniny.

Kyanidy, ☞ kyanovodík.

Kyanin, barvivo chrp (modré, alkalická sůl) a růží (červené, kyselá sůl).

Kyaniny, chinolinová barviva, vznikají přidáním alkoholického roztoku hydroxydu draselného do alkoholického roztoku kvarterních ammonných solí chinolinu a chinaldinu, resp. lepidinu za horka. Z lepidinových solí získané kyaniny jsou modré (chinolinová modř), z chinaldinových solí připravené isokyaniny mají barvu červenou. K barvení tkaniv se kyaniny nehodí, jelikož jsou velmi citlivé vůči kyselinám; důležitý význam mají pro fotografii, kdež se jich používá jako výborných sensibilisátorů (pinachrom, pinaverdol).

Kyanometr (řec.), přístroj k určování svítivosti modré barvy nezamračeného nebe. Saussure srovnával modrou barvu nebe s 53 papírovými proužky, jejichž barva se měnila od bílé přes modrou až k černé. Aragův kyanometr spočívá na tom, že dvojlomné krystalové lístky určité tloušťky v polarisovaném světle mají barvu modrou a svítivost této barvy je tím menší, čím nedokonalejší je polarisace dopadajícího světla. Dnes používaná Ostwald-Linkeova barevná stupnice skládá se ze světle až temně modře

zbarvených lístků, které se srovnávají s modrou barvou nebe.

Kyanos, řecký název pro Lapislazuli a pro barvy z něho připravené.

Kyanové sloučeniny, technicky připravovaly se dříve výhradně z dusíkatých odpadků, z nichž nejdříve získal se ferrokyanid draselný (☞ soli železa), z něhož pak buď pouhým tavením, anebo lépe vnášením do roztav. draslíka získal se kyanid draselný. Dnes vychozí látkou pro výrobu ferrokyanidů je čisticí hmota plynárenská nebo různé k. sloučeniny obsahující bahno, zbývající při čištění síranem železnatým na mokré cestě. Též z rhodanidu ammonného, který lze vyluhovati z čisticí hmoty plynárenské vodou, připravují se jiné sloučeniny k. ☞ též sírné sloučeniny k. — K. sloučeniny připravují se často též z ammoniaku. Na př. na směs alkálií a dřevěného uhlí působí se za slabě červeného žáru ammoniakem, při čemž nejdříve vznikající kyanatan ammonný redukuje se na k.; anebo z ammoniaku a sodíku za nízké teploty připraví se amid sodný $NaNH_2$, tento za neustále zvyš. teploty z 300 na 600° vede se přes jemně rozptýl. úhlí, při čemž ze sodného amidu vzniká kyanamid sodný Na_2N_2C, jenž pak za ještě vyš. teploty (700—800°) působením uhlíku promění se v k. sodný NaCN. Z kysličníku uhličitého a ammoniaku použitím vhodných katalysátorů lze připraviti kyanovodík. Dusík slučuje se s uhlíkem a vodíkem v elektrickém oblouku. Místo posledních dvou prvků lze použíti uhlovodíků, na př. methanu nebo petroleje. Použije-li se místo vodíku sody, jejímž roztokem se napouští dřevěné uhlí, lze použitím železa jako katalysátoru místo v předešlém příp. vznikajjcího kyanovodíku získ. přímo kyanid sodný. I. S l o u č e n i n y k y a n u s h a l o g e n y. Kyan bromid (bromkyan) CN. Br. připr. se přidáním kys. sírové ke směsi kyanidu, bromidu a bromičnanu sodného, používá se ho k loužení zlata. Kyanchlorid (chlorkyan) CNCl vzniká působením chloru na kyanovodík nebo na kyanid rtuťnatý v podobě bezbarvého, pronikavě páchnoucího, velmi jedovatého plynu, který časem polymerisací promění se v bezbarvé jehlice kyanurchloridu $(CNCl)_3$. — II. K y s e l i n a k y a n a t á a k y a n u r o v á. K. kyanatá NC. OH vzniká zahřív. kyseliny kyanurové a kondensací při tom vznikajících par při velmi nízké teplotě v podobě vodojasné, puchýře způsobující, velmi kyselé a těkavé kapaliny pronikavého a pichlavého zápachu; je isomérem třaskavé kyseliny (☞); zahřátím nad 0° přechází za explosi podobného varu v polymérní pevný, bílý kyamelid, který je bez zápachu a zahřátím rozkládá se opět v kyselinu kyanatou. Ve vodném roztoku mění se kyselina kyanatá v uhličitan ammonný. Soli kyanaté kyseliny (kyanatany) zředěnými kyselinami se rozkládají za vývoje kysličníku uhličitého a vzniku ammonných solí. Rozpustné alkalické kyanatany, na př. kyanatan draselný (☞ sloučeniny draselné) nerozkládají se ani v červeném žáru. K. ammonný NCO . NH_4 odpař. svého vodného roztoku mění se v močovinu $CO(NH_2)_2$. Estery kyanaté kyseliny známy nejsou, estery kysel. isokyanaté (alkylkarbimidy, alkylkyanatany) CO . NR, jsou bezbarvé, pronikavě páchnoucí tekutiny, které časem polymerisují se na estery kyseliny kyanurové. Kyselina kyanurová $(NC . OH)_3 + 2 H_2O$ vzniká zahříváním močoviny, tvoří bezbarvé krystaly bez zápachu, při 360° rozkládá se na kys. kyanatou, vařením s kyselinami uvolňuje kysličník uhličitý a ammoniak, je trojsytná, tvoří většinou kyselé kyanurany, vyjímaje normální kyanuran draselný $C_3O_3N_3K_3$. Estery kys. kyanurové vznikají na př. z alkoholátů sodných a kyanurchloridu, tvoří těkavé krystaly bez zápachu, vařením mění se v estery kysel isokyanurové. — S i r n é s l o u č e n i n y k y a n u (sulfo- n. thio-kyanové sloučeniny). Kyansulfid, anhydrid kyseliny sulfo- či thio-kyanaté, $(CN)_2S$ tvoří bezbarvé, pranikavě páchnoucí tabulky, persulfokyan $(CN)_3HS_3$ tvoří žluté krystaly. Těmto sloučeninám blízký je oxydací rhodanidu draselného získávaný kanarin, který v alkoholickém roztoku barví bavlnu žlutě. Rhodanidy (sulfonebo thiokyanatany) MeCNS jsou obsaženy skoro ve všech tekutinách ssavců, u člověka zvláště v slinách a moči. Rhodanidy získávaly se dříve z čisticí hmoty plynárenské a z vody používané k promývání svítiplynu různými způsoby, dále zahříváním kyanidů se sírou nebo též působením žlutého sirníku ammonného na roztoky kyanidů. Od r. 1890 připravují se rhodanidy zahříváním sirouhlíku a vodného roztoku ammoniaku pod tlakem za přítomnosti neutrálních siřičitanů alkalických. Od té doby i kyanidy připravují se s rhodanidy odštěpováním síry, zvláště bezvodý kyanid sodný. Alkalické rhodanidy srážejí ze silně zředěných roztoků rtuťnatých solí bílý rhodanid rtuťný HgCNS, z roztoků solí ruťnatých bílý rhodanid rtuťnatý $Hg(CNS)_2$, který krystalisací z vody nebo alkoholu lze získati v podobě bílých jehlic. Z rhodanidu rtuťnatého a gumové vody připravené kužely zapáleny vy-

pouštějí kypré, červovité útvary (Faraonovy hady), které jsou spalnými produkty původní směsi a obsahují hlavně mellon, skládající se v podstatě z dusíku, uhlíku a síry. Z rhodanidů připravovaná kyselina rhodanovodíková, sulfo- nebo thiokyanaté HCNS při 0° tvoří bílou krystalickou hmotu, která při 5° taje, za obyčejné teploty snadno se polymerisuje na žlutou amorfní látku, silnými kyselinami mění se v kyanovodík a kyselinu persulfokyanatou $H_2C_2N_2S_3$, které se používá jako nejedovaté náhražky fosforu v sirkách. Rhodanidy jsou jedovaté, krystalické látky, ve vodě se většinou rozpouštějí, velmi zředěné roztoky železitých solí barví krvavě červeně, podle čehož byly tyto sloučeniny nazvány (z řec. rhodeios, růžově červený). Rhodanidů, zvláště hlinitého (jehož roztok se získá smícháním roztoku rhodanidu barnatého a síranu hlinitého), používá se jako mořidel v barvířství a v tiskařství, rhodanidů rtuťnatých používá se ve fotografii k zesilování podexponovaných snímků.

Kyanovodík, kyselina kyanovodíková, HCN, nitril kyseliny mravenčí (formonitril) nebo imid kysličníku uhelnatého, je obsažen v četných tropických rostlinách. Kyanovodík jest obsažen též v rostlinstvu, a to buď volný, hlavně však vázaný v podobě heteroglykosidů, z nichž nejobecnější je amygdalin, obsažený v hořkých mandlích, v jádrech švestkových a j. Z těchto glykosidů uvolňuje se kyanovodík vařením roztlučených částí rostlin s vodou nebo se zředěnými kyselinami. Kyanovodík vzniká též suchou destilací organických látek dusíkatých, je proto obsažen ve svítiplynu, v plynech unikajících z vysokých pecí železářských, v generátorovém plynu a v tabákovém kouři; tvoří se dále zahříváním mravenčanu ammonného, který při tom ztrácí dvě molekuly vody. — Kyanovodík připravuje se obyčejně destilací ferrokyanidu draselného s poněkud zředěnou kyselinou sírovou, při čemž unikající páry chladí se ledem, anebo roztok kyanidu draselného přikapává se do zahřáté zředěné kyseliny sírové. O technické přípravě kyanovodíku ⇨ sloučeniny kyanu. Bezvodý kyanovodík je bezbarvá, pohyblivá tekutina o spec. v. 0.697. Vodnatý kyanovodík voní po hořkých mandlích, chutná trpce, rozkládá se rychle, rozkladu tomuto lze však zabrániti přidáním malých množství silných kyselin; uhličitany alkalických kovů rozkládá za vzniku kyanidů, na uhličitany kovů alkalických zemin však nepůsobí. Kyanovodík je velmi prudkým jedem (již vdechování jeho par je životu nebezpečné). První pomoc při otravě kyanovodíkem spočívá ve vypláchnutí žaludku a v zavedení umělého dýchání. V lékařství používá se kyanovodíku pouze v podobě kyanovodík obsahující vodě hořkomandlové. V plynném stavu používá se kyanovodíku (v podobě 1—2% směsi se vzduchem) k hubení hmyzu v zahradnictví, sklenících, skladech, bytech a pod. V novější době používá se kyanovodíku též k urychlení klíčení květinových semen. — V chemii používá se k. k syntese oxykyselin a aldehydů. Jedovatost k. byla známa již staroegyptským kněžím (nápoj mlčení). Kyanovodík získal po prvé Scheele z berlínské modře r. 1782. Kyanovodík je jednotnosytná kyselina. Její soli, kyanidy MeCN, vznikají v čistém stavu sycením alkoholických roztoků alkalických hydroxydů kyanovodíkem, nerozpustné kyanidy těžkých kovů vznikají podvojným rozkladem roztoků alkalických kyanidů příslušnými solemi těžkých kovů. Kyanidy svými reakcemi podobají se halogenidům, zvláště chloridům. Tak dusičnan stříbrný sráží z roztoků kyanidů bílý kyanid stříbrný AgCN, který ve vodě a v zředěných kyselinách se nerozpouští, rozpouští se však snadno v ammoniaku. Kyanidy kovů alkalických a alkalických zemin jsou ve vodě rozpustné, jejich roztoky reagují alkalicky; kyanidy těžkých kovů jsou ve vodě většinou nerozpustné. Kyanidy alkalických kovů a kovů alkalických zemin za nepřístupu vzduchu lze taviti, aniž se rozkládají, zahříváním na vzduchu nebo s kysličníky kovů oxydují se v kyanatany, zahříváním se sírníky mění se v rhodanidy (thiokyanatany). Kyanidy těžkých kovů zahříváním rozkládají se v kov a kyan nebo v karbid a dusík. Kyanidy rozkládají se kyselinami, kyanidy alkalických kovů též ve vzduchu obsaženým kysličníkem uhličitým, za vývoje kyanovodíku. Kyanidy těžkých kovů rozpouštějí se v roztocích kyanidů alkalických za vzniku krystalických komplexních kyanidů. Všechny v žaludku rozpustné kyanidy jsou prudkými jedy.

Kyas Otto, inž. (* 1867), řed. mor. zem. výzk. ústavu zeměď. v Brně, agrik. chemik. Vydal mnoho prací z oboru zeměď. výzkumnictví.

Kyathos (latinsky, Cyathus), starořecká nádoba k nalévání vína do pohárů; jako dutá míra rovnala se 0,038 litru.

Kyathos.

Kyaxares (Cyaxares, staroper. Chuvachšatrá, krásnorostlý), médský vládce;

na trůn vstoupil po svém otci Fraortovi kol 625 př. Kr., osvobodil svoji zemi od Skythů a rozšířil ji až po ř. Halys. † 585 př. Kr.

Kybal Vlastimil, PhDr. (* 1880), profesor všeob. dějin university Karlovy a čsl. vyslanec v Madridu. Č. historik a autor mnoha děl historických. Zařídil a vedl Čsl. ústav historický a archeolog. v Římě.

Kybélé (řecky, lat. Cybela), bohyně přírody a kultury, veliká matka, zakladatelka měst. Kult její vznikl ve Frygii, zobecněl však v celé Malé Asii Řekové ji ztotožňovali s Rhéou. Do Říma vnikl její kult r. 204. Bohoslužba byla spojena s divokými tanci, hlučnou hudbou a sebemrzačením kněží.

Kybélé.

Kyblín z Waffenburka Kryštof (1617—1678), prof. práva na univ. v Praze a spisovatel.

Kýč, označení pro výtvor, jenž obyčejnými, širokým vrstvám přizpůsobenými prostředky snaží se docíliti estetické působnosti uměleckého díla.

Kyčel (coxa, ischium), krajina od před. okraje pánve až k začátku stehna; hlavice kosti stehenní spojena je kloubně s pánví v kloubu kyčelním. Tento kloub nese při chůzi i stoje celou váhu těla, je proto velmi pevný, ale dovoluje stehnu pohyby skoro všemi směry. Svaly kyčelní nasedají částečně na velký a malý hrbol (trochanter), částečně dále dole. Na zadní straně k. probíhá nerv sedací (nervus ischiadicus), vycházející z pleteně sedací (síťovité spojení mnoha míšních nervů) a vede vzadu ve stehně jamkou podkolenní k holeni a noze (↷ také noha).

Kyčerský, pseud. P. Ľ. Kl. Kokeše.

Kyd Thomas (1558—1594), angl. dramatik, napsal hru Hamlet, osudové drama The Spanish Tragedy, k čemuž později napsal předehru First Part of Jeronimo.

Kyhanka bažinná (Andromeda polifolia), nízký větevnatý keříček z čeledi vřesovitých, s kožovitými listy a bleděrůžovými květy. V arktických bažinách a na horských rašelinách, u nás jen ve vysokých polohách a poskrovnu.

Kýchání (lat. sternutatio), krátké, prudké vydechnutí nosem, způsobené mechanickým podrážděním (na př. prachem) konečků pátého mozkového nervu v nosní sliznici.

Kychavice, ↷ veratrum.

Kýchavka, ↷ čemeřice.

Kyjadkyj, pseud. Vendka Bohboje.

Kyje, o. v Č., okr. Praha-venkov, 1156 č. ob. Výroba rákosových rohoží.

Kyje (Kaile), o. v Č., okr. Trutnov, 534 n. ob.

Kyjice (Kaitz), o. v Č., okr. Chomutov, 420 ob. (37 č.).

Kyjev, 1. dř. rus. gub. na stř. Dněpru, 55.000 km², asi 4,931.000 ob.; — 2. město v Ukrajině, asi 494.000 ob., na pr. břehu Dněpru, stanice parníků; skládá se ze starších částí Podol, Centralnyj a Leninskij a z tov. předměstí. Průmysl vyrábí cukr, sukna, kůže, tabák, oleje, stroje, zboží hrnčířské, kovové, chemické, pivo a líh; žel. dílny. Obchod: cukr, obilí, manufakturní a koloniální zboží. Ukraj. akademie věd, nár. knihovna (přes mil. sv.); klášter Lavra, divadla, zoolog. a botan. zahrada. Založení K. přikládá se Kyjovi z plemene Polanů ještě v době pohanské. K., pramáti měst r., odedávna proslul svým obchodem s Řeckem a Orientem; následkem toho sem záhy proniklo křesťanství a 988 byla Rus pokřtěna. V době kníž. byl K. sídlem knížat k-ských. 1240 K. Tatary vypleněn, později přechází pod vládu kn. litevských. V době kozáckých válek a povstání proti pol. šlechtě K. mnoho trpěl. 1654 ukraj. hetman Bohdan Chmelnický dobrovolně připojil Ukrajinu ke státu moskevskému. Car Petr Veliký založil zde pevnost. 1797 K. učiněn gubern. městem. 1834 založ. univ. sv. Vladimíra. — Jako největší středisko r. Čechů stal se Kyjev kolébkou r. legií čs., 28. IX. 1914 byl v K. na památném náměstí sv. Sofie vysvěcen prapor Č. družiny, z K. Č. družina 1. X. (14. X. n. st.) 1914 po prvé vystoupila na bojiště. 25. IV. (I. V.) 1916 konán v K. 2. sjezd Svazu čsl. spolků na Rusi, na kterém schváleno zavedení všeobecné povinné nár. daně na účely odbojové.

Kyjevské sjezdy, Kyjevský zápis, ↷ Legie čsl. na Rusi.

Kyjorozí (Clavicornia), podřád brouků, jehož jednotlivé čeledi způsobem života a tvarem těla se různí, ale mají společný znak: poslední článek tykadel rozšířený v paličku nebo aspoň zduřený. Vodomil černý (Hydrous piceus) jest z největších našich brouků. Živí se rostlinnou potravou, jeho larva vodními měkkýši a potěrem. Rod hrobaříků (Necrophorus), zajímavý péčí o potomstvo. Zahrabává drobné zdechliny myší, ptáků do země a klade do nich vajíčka. Ze slunéček (Coccinellidae), velmi užitečných hubením mšic a roztočů, nejznámější jest slunéčko sedmitečné (Coccinella septempunctata). Brouci kožojedi

(Dermestidae) jsou celkem neškodní, ale jejich larvy škodí vyžíváním kožišin a vlněných látek, hlavně koberců.

Kyjov, okr. m. na Mor., 4506 č. obyv. Okresní úřady a četné školy. Tov. cukrov., lihovar, pivovar, tov. hosp. strojů. Meteorologická stanice.

Kyjov, o. na Slov., okr. Sabinov, 557 č. ob.

Kyjovice, o. ve Slezsku, okr. Bílovec, 714 č. ob. Zámek.

Kyjovský Jan (* 1886), původně dělník v Curychu, nyní úř. v min. zahraničí; za svět. války revol. pracov. ve Švýcarech.

Kyjovský V., pseud. R. Horského.

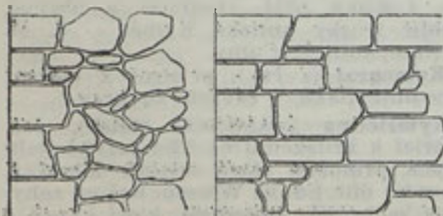
Kyjovský, pseud. A. B. Koudelky.

Kyjovka, ☞ Pinna.

Kyklady (kyklos, řec., kruh), skupina 211 ostrovů v Egejském moři, tvořících řecké nomos K., 2640 km², 122.347 obyv. Hl. m. je Hermupolis na Syře (Delu). Ostrovy skládají se z břidlice, mramoru. Milos a Santorin jsou původu vulkanického. Horká zřídla a zemětřesení jsou častá. Podnebí je mírné. Obyv. se živí rybolovem, obchodem, stavbou lodí, zemědělstvím (ovoce, med, víno, oliva, bavlna), chovem dobytka (vepř, skot, mezek). Slavné jsou mramorové lomy na Paru; jinak se těží síra, olovo, stříbro, zinek, mangan a j. Největší a nejvyšší ostrov je Naxos.

Kyklópové, starořečtí démonové ohně. Podle Hesioda obrovití synové Urana a Gaie, kovali Diovi, který je z Tartaru osvobodil, blesky, a byli usmrceni Apollónem, když Zeus bleskem zabil svého syna Asklepia. Pozdější báje učinila z nich pomocníky Hefaistovy.

Kyklopské zdivo.

Kyklopské zdivo, jest zeď, sestavená z neotesaných balvanů. Užívá se zejména při navigaci. Ve starověku hlavně známo v Malé Asii.

Kyklos (řec.), kruh, cyklus.

Kyknos, v řeckém mythu: 1. syn Areův, zabit Héraklem a otcem proměněn v labuť. — 2. Syn Poseidonův, nezranitelný, bojoval na straně Trojanů. Byl Achillem uškrcen.

Kýl lodní (Kiel, quille, keel), nejspodnější část lodního vaziva, tvoří páteř, z níž vybíhají lodní žebra. U dřívějších lodí dřevěný, nyní ocelový ve formě T. Bližší ☞ loď.

Kýla (hernie), vystoupení vnitřností z dutiny břišní pod kůži, a to tak, že je ještě kryta povlakem pobřišnice vnitřní stěny břišní. Místo výstupu nazývá se branka kýlní. Nejčastější branky jsou: kanál tříselný (kýla tříselná), jamka stehenní vedle stehenních cev (k. stehenní), pupek (k. pupeční), dále mezery v střední čáře přední stěny břišní, řidčeji mezery svalové v krajině bederní, v bránici; rovněž řídké je vystoupení k. do výhřezu konečníku n. pochvy. Také poddajné jizvy po operacích a poraněních břicha tvoří podnět ke vzniku k. Vystupující útroba vychlipuje pobřišnici, jíž pak obaluje jako vak kýlní obsah k. (žaludek, klička střevní, měchýř, předstěra atd.). K. je buď vrozená následkem poruch ve vývoji n. získaná. Její vznik usnadní se celkovou tělesnou slabostí, vyhubnutím po vyčerpavajících nemocech nebo ve stáří atd. Příležitostnou příčinou jsou všechny vlivy, vedoucí ke zvýšení tlaku v dutině břišní, zvl. tehdy, uplatňují-li se velmi silně a četně (na př. přílišný tlak při vleklé zácpě neb ztíženém močení, dlouhotrvající kašel, zvedání těžkých břemen). Většinou vzniká k. zcela ponenáhlu a nepozorovaně. Náhlý vznik působením zevního násilí je nejvýše vzácný. Nádor vzroste se stoji, při skákání a ohýbání se, při ležení se zmenšuje, dá se lehce zatlačiti do dutiny břišní nebo vklouzne tam sám (k. pohyblivá). Nedá-li se k. následkem srůstu svého obsahu přivésti do původ. polohy, nazývá se irreponibilní. Je-li útroba (na př. klička střevní) v kýl. kanálu tak pevně sevřena (většinou následkem náhlého vmačknutí do kýl. vaku), že k. nemůže býti uvedena na své místo, dojde k těžkým poruchám oběhu krevního ve stěně střevní (uskřinutí kýly), při čemž k. může býti stižena snětí. — K. konečníková (lat. hernia recti, lat.-řec. rectocele), těžká forma výhřezu vysoké části konečníku, při níž vystoupí řití navenek kapsa z pobřišnice, obsahující vnitřnosti. —

K. žaludeční (hernia ventriculi), vnitřní kýla, jejímž obsahem je žaludek (⤷ kýla), je řídká. Léčba je operativní.

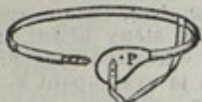
Kylešovice, o. ve Slezsku, okr. Opava, 2678 ob. (2512 č.). Tov. na dřevoviny a lučebniny.

Kylix.

Kylix, starořecká miska k pití s dvěma uchy a nízkou nožkou.

Kýlní pás (bracherium), bandáž (obvazek) k zadržení střevní kýly. Hlavní jeho součást tvoří pružné pero, jež musí co možná hladce přilehnouti k tělu. Jeho tlak je přenášen na kýlní branku hruškovitým polštářem, pelotte (P). K upevnění slouží doplňovací řemen. Při

Kýlní pás.

vkládání má pacient ležeti a kýla (průtrž) má býti jistě vtlačena. K. p. slouží tedy k zabránění kýlního výstupu a jeho následků. Léčebným prostředkem je pás jen u malých průtrží mladých dětí.

Kylón, vznešený Athéňan, chtěl se 636 zmocniti samovlády. Uprchl, ale jeho přivrženci byli z asylu vylákáni a povražděni. Odtud kylonský zločin.

Kýlonožci (Lamellibranchiata), označováni jsou dnes jako mlži neb lasturovci. Tělo jejich je dvoustranné, souměrné a uzavřeno ve dvou skořápkách, více neb méně vypouklých. Obě skořápky jsou na hřbetní straně pohyblivě vazem spojeny. Pod skořápkou leží po každé straně plášťový list, a pod každým jsou pak dva listy žaberní, podle nichž dostalo se celé třídě jména Lamellibranchiata. Mezi žaberními listy vpředu nachází se kýlovitá noha, která je zvířetem vysunována ze skořápky a zarývá se do bahnitého dna. Vývojově tato kýlovitá noha je shodna s chodidlem plžů. Stahování spořápek obstarávají dva silné závěrové svaly, přední kryje shora vchod do úst, zadní leží pod konečníkem. Potravou jsou jim mikroskopičtí živočichové a částice organických látek, které vesměs přiváděny jsou vířením vody. Tyto malé součástky není třeba před zažíváním rozmělňovati a proto nevyvinuly se žádné orgány ústní a v důsledku toho se neoddiferencovala ani hlava. Vedle ústního otvoru, kt. leží pod předním závěrovým svalem, jsou dva listovité trojhranné laloky, tykadla. Zažívací roura je krátká a rozšiřuje se v žaludek. Nad ním leží t. zv. játra. Za žaludkem střevo tvoří jednu nebo dvě kličky, prochází srdcem a směřuje k řiti. Pod otvorem kloakálním vytváří plášť druhý otvor, zvaný dýchací štěrbinou, někdy protažena je v dýchací trubici. Krevní oběh je mohutně vyvinut a obstarává také ztopoření nohy. Rozmnožovací orgány složeny jsou ze žlázy pohlavní a pohlavního vývodu. U mnohých dokázána byla obojetnost pohlavních žláz. Nervový systém složen je z kruhu hltanového a tří párů ganglií. Ze smyslových orgánů silně vyvinuty jsou směrové váčky (statocysty). Systematicky řadíme je v čeledi: Mytilidae (slávky), se známým zástupcem Mytilus edulis L. (slávka jedlá). Ostreidae (ústřice prstnatá). Serpula triquetra (rournaústřice obecná), žijící na evropských březích, Alcyonium digitatum (laločnice prstnatá). Sezpula triquetra (rournatec trojhranný) a Balanus crenatus (žaludovec). V Americe chována je Ostrea virginea (ústřice americká). V evropských mořích žije velmi pohyblivá zejovka rozchlípená (Lima hians Gmel). Sem patří známý rod hřebenatek (Pecten Müll.). Aviculidae (kýtovky), s nejcennějším druhem Meleagrina margaritifera L. (perlorodka pravá) a Unionidae (velevrubrové). Zástupci jednotlivých rodů jsou: Margaritana margaritifera L. (perlorodka říční) je severským živočichem. U nás v Otavě u Horažďovic a Sušic a v Divoké Orlici. Unio tumidus Retz. (velevrub nadmutý). U. pictorum (vel. malířský), U. batavus (vel. tupý). Ze škeblí jsou to: A. cygnea L. (škeble veliká) a A. complanata Zieg.

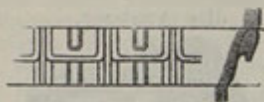
Kyma (řecky), označení pro část stavebního profilu, určeného k podepření římsy. Podle toho, vyžaduje-li se na k. větší neb menší nosnost, jest tato různě profilována. Nást. obrazy ukazují různé způsoby k.

Kymatologie (řec.), nauka o vlnění vody, vzduchu, sněhu a písku.

Kymé, 1. M. na východě Euboie, 3600 ob. Ložiska uhlí, vinařství a obchod. Poblíž trosky antické Kymé. — 2. M. v Kampanii, ⤷ Cumy.

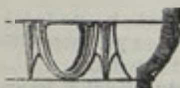
Kymograf (z řec.), přístroj k měření krevního tlaku v cevách. ⤷ krev.

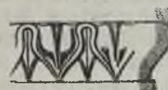
Kymrlčtina (waleština, welsh), řeč, patřící k britskému okruhu jazyků keltských, příbuzná staré irštině. Mluví ji dosud 1 mil. lidí ve Walesu. Řeč od zahynutí zachránili metodisté, kteří kázali a učili v k., čímž vznikla i nová literatura.

1.

2.

3.

4.

5.

6.

Kyma.
1. Dorské kyma. 2. Kyma dorského echinu. 3. Římské kyma. 4. Kyma s vejcovitou ozdobou. 5. Lesbické kyma. 6. Římské kyma.

Nejstarší památky zachovaly se jen latinsky. Vlastní písemnictví počíná epickolyrickými básněmi bardů Aneurina, Taliessina, Llywarcha Hena a Myrddina. Zlomky z IX. stol., větší sbírky ze stol. XII. Z téže doby pochází sbírka zákonů krále Hywela Da (907—948), a sbírka pohádek Mabinogion. V již. Walesu kvete pod franc. vlivem poesie minnesängrů, z nichž vyniká David ab Gwilym (1300—1368). Dobu formalistní zastupuje Dafydd ab Edmwnd († 1480) a Tudur Aled. Z novějších autorů vyniká hymnik Goronwy Owen (1722—69), epik Williams Pantycelyn (1717—91), Ellis Wynne. Moderní básníci jsou lyrikové Alun (1797—1840), Ceiriog (1832—87), Talhaiarn (1816—69), Mynyddog (1833—77), mystik Islwyn (1832—78) a překladatel T. Gwynn Jones. Gramatiku napsali: Rowland, Anwyl, slovníky: Spurell-Anwyll, Silvan Evans, Fynés-Clinton.

Kymrové (angl. Cymry), domorodé jméno keltských obyvatelů Walesu.

Kymykové, kmen Turkotatarů na Kaspickém jezeře, mezi Terekem a Sulakem, přes 110.000 hlav. Jsou asi potomci Chasarů, jsou vysocí, mají široké lebky, vyvstávající lícní kosti a černé vlasy; živí se rybolovem, chovem dobytka (ovce, koně).

Kynast, zřícenina v dolním Slezsku v Krkonoších, opředená pověstmi. Liter.: Hoffmann: Der K. in Wort und Bild (1925).

Kynast (Künast), o. v Č., okr. Č. Lípa, 466 ob. (18 č.).

Kynikové (z řec. kyon = pes, cynikové), filosofové směru založ. Antisthenem. Vynikali nevázaností a smělostí, s jakou potírali přirozená zřízení. ↗ Diogénés.

Kynologie, nauka o chovu psů.

Kynosura, nymfa z Idy na Krétě, chůva Diova.

Kynský (Kinský) Dominik František (1777—1848), piarista, čes. básník, buditel, prof. na školách piar. Lit.: ČČM., 1872.

Kynšperk nad Ohří (Königsberg a. d. Eger), m. v Č., okr. Falknov n. Ohří, 4794 ob. (64 č.). Zámek, elektrárna a vodárna. Chem. tov., textilní a chem. průmysl. Hnědouhelné doly. Zván též Králův Chlum.

Kynuria, pahorkatina na Peloponésu při Argolském zálivu.

Kynžvart, ↗ Lázně Kynžvart, m. v Č.

Kynutí, ↗ kvasnice.

Kyosai Kavanabe (1831—1889), japon. malíř; vyšel ze školy Kano.

Kypa, jest připravená směs organického barviva kypového a redukčních látek, kteréžto formy užívá se k barvení některými nerozpustnými barvivy. Redukcí převede se barvivo ve formu ve vodě rozpustnou, v tomto roztoku se látka máčí a pak rozvěšováním na vzduchu opětovnou oxydací se vyloučí přímo na vlákně nerozpustné barvivo. Jako redukujících látek užívá se směs zinkového prášku a vápna (zinková k.), nebo směs zelené skalice a vápna (skalicová k.) nebo v poslední době nejčastěji hydrosulfit (k. hydrosulfitová).

Kyparissos, miláček Apollónův, jenž mu dal krotkého jelena, kteréhož K. zastřeliv tak se rmoutil, že byl proměněn v cypřiš.

Kyppry, špatné mince. V Čechách mince, ražené Hanušem de Vittem 1622—23, kterému bylo císařem ražení peněz pronajato.

Kyprejovité, ↗ Lytraceae.

Kypr (Cypr, Kypros), britský ostrov v Středozem. moři, 9061 km², kol 220.000 ob. (⅘ Řeků), hornatý (Troodos, 2007 m), s úrodnými údolími. Daří se obilí, víno, jižní ovoce, bavlna, oliva, dřevo. Podnebí je mírné a zdravé. Hl. m. Levkosia, obchodní střediska Larnaka a Famagusta. Ve starověku byl kolonisován Řeky a Féničany.

Kypr Ondřej (* 1883), ředitel Zemského úřadu pro péči o váleč. poškozence v Praze, zakladatel Druž. vál. invalidů a soc. pracovník. Vydává měsíčník Sociální služba.

Kypris (Kyperská), epitheton řecké bohyně Afrodity, původně od ostrova Kypru, kde byla zvláště uctívána.

Kypselos, tyran v Korintě, 657—627 př. Kr.

Kypta Jan (1813—1868), učit. v Jindř. Hradci, spisovatel a skladatel písní.

Kyrénaika, jméno Barky. Za Římské říše tvořily tamní řecké osady (Kyréné, Apollonia, Ptolemais, Arsinoe, Berenike) s Krétou provincii. Dobyta 644 Araby. Od 1912 patří Italii jako kolonie Lybie a Tripolsko, od 1919 samostatná kolonie: 190.000 km² (s pouští 740.000 km²) a 190.000 ob. (10.000 Evropanů). Hl. m. Bengasi.

Kyréné, nejmocnější město v staré Kyrénaice, zal. 1050, nově 630 př. Kr. dórskými Řeky.

Kyrie eleison (řec.), Pane, smiluj se, katolická prosba, pak i část mše sv., před Gloria. V zpív. mších první číslo.

Kyrilice, ↗ azbuka.

Kyrillov Sava, pseud. F. X. Harlasa.

Kyrmezer Pavel († 1589), č. spisovatel, děkan v Uh. Brodě, odpůrce Čes. bratří.

Kyrmezerský Pavel, pseud. P. Kyrmezera.

Kyros, 1. K. starší, zakladatel staroperské říše z dynastie Achaemenidů, syn Kambysův a (podle pověsti) Mandany, dcery médského krále Astyaga, osvobodil vlast od médského panství, dobyl r. 559 př. Kr. Médie, 548 Lydie, 538 Babylonu, dovolil Židům návrat z babylonského zajetí, postaral se o vnitřní organisaci říše. Padl r. 529 v boji proti Derbikkům (podle báje proti Massagetům. — 2. K. mladší (* 424 př. Kr.), nejmladší syn Dareia Ochose a Parysatidy, zosnoval spiknutí proti svému staršímu bratru Artaxerxu Mnemonu, byla mu však dána milost a byl jmenován místodržitelem v Malé Asii, sebral zde vojsko řecké o 13.000 mužích a vytáhl proti bratru, aby jej zbavil trůnu, byl však u Kunax v Babylonii (r. 401) poražen a v boji zabit. Řecké vojsko, pokud se zachránilo, vrátilo se do vlasti pod vedením Xenofonta, který cestu tuto popsal ve slavném díle Anabase.

Kyrův náhrobek.

Kýrův náhrobek, nedaleko Murghabu, spočívající na vys. schodišti, nad nímž trůní vlastní hrobka.

Kyrylo-Metodijivské bratstvo, nazvané tak na památku Cyrila a Metoděje, slov. prvních učitelů, zal. v Kyjevě 1846 M. Kostomarovem (↗), T. Ševčenkem (↗), P. Kulišem (↗) a j. Účelem bratrstva bylo nacion. polit. a soc. osvobození ukrajinského národa z nadvlády rus. carství a utvoření svobodné federace ze všech slov. národů. Bratrstvo na udání jednoho zrádce bylo odhaleno. Všichni bratří byli zatčeni. Nejvíce strádal pro účast v bratrství T. Ševčenko.

Kyrys (Kürass; cuirasse, cuirass), část krunýře, skládající se z předního a zadního dílu (kusu); pův. kožený (odtud franc. jméno) pak ocelový. Přejali jej jako podstatnou část odění kyrysníci v XVI. stol., později (od XVIII. stol.) nosili jen přední kus na prsou (plastron).

Kyrysník (Kürassier, Kyrisser; cuirassier), jezdec, obrněný kyrysem; od XVI. stol. zváni k. lehčeji obrnění jezdci nežli gens-d'armes, jejichž hlavní útočnou zbraní nebylo kopí, nýbrž pistole (↗ jezdectvo). Koncem XVII. stol. nosili už jen kyrys a přílbu; v XVIII.—XIX. stol. jen náprsní díl kyrysu. Koncem XIX. stol. kyrysy odstraněny. Patřili k těžkému, později řadovému jezdectvu.

Kysač, slovenská obec v Jugoslavii (Báčka), j. od N. Sadu, 4800 ob.

Kysak, o. na Slov., okr. Košice, 435 čs. obyvatelů.

Kysání, pochod způsobený bakteriemi, při němž jako hlavní produkt tvoří se nějaká organická kyselina (octová, mléčná a j.). Tak na př. kysání mléka způsobují bakterie kysání mléčného (Bacillus acidificans longissimus), kysání octo-

vé bakterie kysání octového či bakterie octové (Bacterium Kützingianum), kysání citronové některé plísně z rodu Citromyces. Nejdůležitější jest kysání octové, které jest technicky využito při výrobě octa z vína a jiných alkoholických látek. Chceme-li zameziti kysání, buď přechováváme potravinu při nízké teplotě, kdy bakterie se nemohou rozmnožovati, nebo přidáváme látky antiseptické (kyselina boritá, salicylová, což však podle potravinářského kodexu jest zakázáno). Kysání mléčné jest využito při výrobě kyseliny mléčné, probíhá také při kysání mléka, zelí, okurek a j.

Kýsec Rudolf, pseud. R. Seckého.

Kysela František, ♃ Franta Sauer.

Kysela František (* 4. IX. 1881 v Kouřimi), čes. malíř. Studoval na uměl.-prům. škole a na akademii v Praze. Je profesorem na um.-prům. škole v Praze. Uplatnil se hlavně jako dekoratér, v kterémžto oboru vytvořil si osobitý stylisační sloh, v němž archaické stylisační prvky jsou bohatě rozvedeny živou a barvitou invencí. Originálně stylisovaná kvetoucí snět je hlavním jeho motivem. Stal se zakladatelem moderního dekorativního směru v různých oborech uměleckého řemesla, v nástěnné malbě, textiliích, vitráži a j. Uplatnil se i v knižní grafice a v jevištní výpravě. Jest od něho výzdoba Bartoňova zámku v Novém Městě n. M., interiéry v pražském hradu, okno v katedrále sv. Víta a mnoho výzdobných předmětů, oficielních adres a j. — Lit.: Drobné umění VI., Bradáčova čtvrtá ročenka.

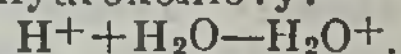
Kysela Josef (1839—1904), č. herec, člen Prozatimního a Švandova divadla.

Kysela Ludvík, inž. a arch. (* 1883), stav. rada v Praze, propagátor moderní architektury; provedl mnoho mod. staveb pražských, zejména obch. domů (palác Praha, obch. dům Lindlův a j.).

Kysela Miloslav (* 1892), velkoobchodník a význ. sportovní pracovník, hlavně v čsl. kopané.

Kysela Slanovský, pseud. Fr. Brzobohatého.

Kyseliny jsou podle starší definice vodíkové sloučeniny, v nichž se jeden nebo několik vodíkových atomů dá nahraditi kovy, čímž vznikají jejich soli. Přesněji lze definovati kyseliny podle Arrheniovy teorie elektrolytické dissociace jako vodíkové sloučeniny, které ve svých vodných roztocích odštěpují elektrolytickou dissociací kation H^+. Tento vodík, schopný elektrolytické dissociace (nebo ionisace), dá se v kyselinách nahrazovati kovy nebo elektropositivními radikály (= atomovými skupinami). Vodíkový ion je tedy společnou součástí vodných roztoků všech kyselin a všecky charakteristické vlastnosti kyselin, jako jejich kyselá chuť, barevné reakce s t. zv. indikátory (lakmusem, fenolftaleinem a j.), žíravé účinky atd. přísluší vlastně vodíkovému iontu. Čím tedy vodný roztok nějaké kyseliny obsahuje za určité koncentrace více iontů H^+, jinými slovy: čím více je v něm uvažovaná kyselina dissociována (= čím větší je její dissociační stupeň), tím silnější je tato kyselina. Síla kyselin souvisí tedy s velikostí jejich elektrolytické dissociace, čili s jejich dissociačním stupněm. Ježto se však dissociační stupeň elektrolytů mění s jejich koncentrací (zředěním), závisí také jejich síla na koncentraci (resp. zředění) jejich roztoků. U slabých kyselin (na př. organických), které jsou ve svých vodných roztocích nepatrně dissociovány (elektrolyticky), vystihuje se závislost dissociačního stupně na zředění t. zv. dissociačními konstantami, jejichž číselné hodnoty se zředěním nemění. Proto lze pokládati za míru síly slabých kyselin jejich dissociační konstanty. Síla silných, t. j. značně (elektrolyticky) dissociovaných kyselin se měří jejich katalytickou účinností na některé reakce, jejich aviditou (t. j. snahou slučovati se se zásadami) a pod. metodami. Připomenouti třeba, že ion H^+, odštěpovaný kyselinami, neexistuje ve vodných roztocích volný, nýbrž poutá v nich jednu molekulu vody a poskytuje tak ion hydroxoniový:

$$H^+ + H_2O — H_3O^+.$$

Podle Hantzsche se kyslíkaté kyseliny (jako kys. dusičná HNO_3) vyskytují ve dvou formách: Pravé kyseliny podléhají elektrolytické dissociaci, odštěpujíce kation H^+ (jejich molekuly odštěpují tedy protony) a slučují se přímo se zásadami. Existují v roztocích. Ve volném stavu se kyslíkaté kyseliny vyskytují ve formě pseudokyselin, které, jsouce neelektrolyty, nepodléhají elektrolytické dissociaci a nejsou schopny slučovati se se zásadami přímo (t. j. bez přesmyknutí). Při rozpouštění ve vodě se pseudokyseliny přesmykují v pravé kyseliny. U kyseliny dusičné má pseudokyselina složení $NO_2 . OH$, pravá kyselina složení $H[NO_3]$.

Kyselka Josef (1846—1911), kanovník vyšehradský a nábož. spisovatel.

Kyselka Slanovodský, pseud. Fr. Brzobohatého.

Kyselková Františka (* 1865), sběratelka mor. a sloven. nár. písní.

Kyselost půdy (acidita půdy), škodí kulturním rostlinám; je dvojí: při ak-

tivní (aktuelní) aciditě jsou v půdě volné kyseliny; vodní výluh reaguje tedy bez dalšího kysele (slatiny). Škodlivé působení pravého neutrálního rozkladu spočívá v tom, že v půdě obsažené kyseliny humusové (v humusových půdách, ve slatinách a bažinách) rozštěpují hnojové soli a uvolňují v nich obsažené kyseliny. Výměnná acidita vzniká výměnou zásad mezi solemi železa a hliníku, obsaženými v půdě a solemi hnojovými, a půdu okyseluje roztokem kysele reagujících solí; vyskytuje se pouze v půdách minerálních. Jest ji vykládati nedostatkem vápna a účinkem fysiologických kyselých hnojiv. (O, též hnojiva a hnojení.)

Kyselov (Giesshübel), o. na Mor., okr. Olomouc, 497 ob. (142 č.).

Kyselovice, o. na Mor., okr. Kroměříž, 833 č. ob.

Kyselý Bruno, pseud. Bruno Sauera.

Kyselý Fr., pseud. Bruno Sauera.

Kysibl (Giesshübl), o. v Č., okr. Žlutice, 527 n. ob. Zámek, kaol. doly, tov. porculánu.

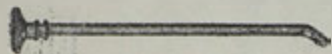
Kysibl-Kyselka (Giesshübel - Sauerbrunn), 120 n. ob. Alkal. kyselka, lázně, meteorologická stanice.

Kysličníky (oxydy), chemické sloučeniny, obsahující kyslík, zvláště podvojné sloučeniny prvků s kyslíkem. Podle povahy s kyslíkem sloučeného prvku mají kysličníky charakter kyselý nebo zásaditý. Zásaditým kysličníkem je na př. kysličník vápenatý, kyselým na př. siřičitý. Na přechodu mezi kysličníky kyselými a zásaditými jsou kysličníky amfoterní (O, chemické názvosloví).

Kyslík (oxygenium), plyn, velmi rozšířený chem. prvek; v kůře zem., ve vodě a ve vzduchu je obsaženo celkem 50 váhových procent kyslíku. V kůře zem. a ve vodě nachází se k. převážně v podobě vázané, vzduch obsahuje k. volný. Mnoho kyslíku jest obsaženo též v těle rostlinném a živočišném. Vzduch obsahuje 20.8 objemových proc. kyslíku, rozpuštěný volný kyslík jest obsažen ve vodě. Kyslík je též vydechován rostlinami na slunečním světle. Vedle obyčejného kyslíku, jehož molekula skládá se ze dvou atomů kyslíku (O_2), je známá ještě jiná modifikace kyslíku, t. zv. aktivní kyslík či ozon (O_3, O, ozon). Aktivním kyslíkem rozumí se též kyslík ve stavu zrodu a kyslík, obsažený ve sloučeninách se silnou oxydační schopností. Kyslík lze aktivovati též samooxydačními látkami (O, autoxydace). V laboratoři připravuje se kyslík zahříváním kysličníku rtuťnatého, manganičitého nebo nejlépe směsi chlorečnanu draselného s 10% burelu, též zahříváním burelu s konc. kys. sírovou, kyselým síranem sodným nebo hydroxydem sodným, zahříváním dvojchromanu draselného s kys. sírovou atd. Vedením kysličníku uhličitého, prostého vzduchu, přes rozžhavený kysličník barnatý vzniká peroxyd baria, který za vyšší teploty kyslík opět uvolňuje. Zbývající kysličník barnatý se vlhkým vzduchem ochladí a současně opět oxyduje na peroxyd atd. Čirý konc. roztok chlorového vápna zahříváním s několika kapkami roztoku dusičnanu mědnatého uvolňuje 80% kyslíku. Pravidelný proud kyslíku lze získati z lisovaných kusů chlorového vápna a peroxydu kyslíku. Technicky připravoval se kyslík dříve pomocí kysličníku barnatého, v míře menší pomocí burelu a hydroxydu sodného a pomocí orthoolovičitanu vápenatého. Dnes ve velkém připravuje se kyslík již pouze elektrolysou vody a zvláště frakcionovanou destilací zkapalněného vzduchu. Prvním způsobem připravený kyslík obsahuje vedle kyslíku ještě 2% vodíku a 1% dusíku. O druhém způsobu O, chladicí stroje. Vlastnosti: kyslík je bezbarvý plyn, bez chuti a zápachu, při —118,8° C a tlaku 49.7 atm. tuhne na slabě namodralou tekutinu, která tuhne při —218,4° C, vře při —183° C a při této teplotě má spec. v. 1.134. Na 100—120 atm. komprimovaný kyslík přichází do obchodu v ocelových válcích. Atomová váha kyslíku je 16, spec. v. plynného kyslíku je 1,1052, takže 1 l plynného kyslíku při 0° a 760 mm tlaku váží 1,429 g. Ve svých sloučeninách je kyslík obyčejně dvojmocný, čtyřmocný kyslík obsahují oxoniové a hydroxoniové soli, které obsahují kyslík v kationtu H_3O^+. Kyslík slučuje se skoro se všemi prvky, zvl. s elektropositivnějšími. Tato oxydace (okysličování) probíhá zpravidla rychle (zvl. za vyšší teploty) a za značného vývoje tepla, provázeného plamenem nebo žhnutím (spalováním). Oxydace probíhá však často bez patrného stoupnutí teploty (autoxydace, pozvolné spalování). Pozvolným okysličováním je rezavění železa a větrání hornin. Pozvolná oxydace má mimoto důležitou úlohu při výměně látek v těle živočišném. Při pozvolném okysličování nahromaděných látek může teplota pozvolna stoupnouti tak vysoko, že nastane vzplanutí. Na tom spočívá samovzněcování pyritem bohatého uhlí, olejem napuštěných hadrů, stohů ne zcela suchého sena a pod. V atmosféře kyslíku probíhají všechny oxydační procesy mnohem rychleji než ve vzduchu; doutnající tříska v kyslíku vzplane, ro-

zežhavené ocelové pero v kyslíku shoří za živého jiskření. Vedením kyslíku do plamene jeho teplota značně stoupne (⚲ třaskavý plyn). Některé kovy, zvláště platina, zhušťují na svém povrchu tolik kyslíku, že ve styku s hořlavým plynem se rozežhaví a hořlavý plyn se pak vznítí. Oxydace může probíhati nejen působením kyslíku nebo vzduchu, nýbrž též oxydačními látkami (zv. okysličovadly), obsahujícími kyslík, který tyto celý nebo jeho část snadno předávají oxydace schopným látkám. Takovými okysličovadly jsou vyšší kysličníky, chlorová voda, chlorná kyselina, chlorové vápno, dusičná kyselina, dusičnany, chlorečnany atd. Sloučeniny kyslíku s prvky nazývají se kysličníky, bližší ⚲ u chem. názvosloví. Použití. Ve velkém používá se k. při výrobě kyseliny dusičné ze vzdušného dusíku a kyseliny octové z acetaldehydu, k docilování vysokých teplot (kyslíkovodíkový plamen), k autogennímu svařování a řezání kovů, k letování olova, k tavení platiny a křemene, kyslíkem obohaceného vzduchu používá se v hutnictví. V lékařství používá se kyslíku k inhalaci při záduše a zvláště při otravě různými jedovatými plyny, při narkose éterem, chloroform. a rajským plynem. Kyslíkové masky umožňují vniknouti do prostorů naplněných jedovatými plyny nebo kouřem (doly, šachty, hořící domy). Kyslíkových masek používá se též v letectví ve značných výškách; kyslík. lázně připravují se rozpouštěním perodyxu vodíku nebo perboritanu sodného ve vodě a přidáním katalysátoru (⚲ plynové lázně). Kyslík je nezbytně potřebný k udržení života, jelikož výměna látek je založena na oxydaci. Tento proces u zelených rostlin je zastřen assimilací.

Kystendil, m. v záp. Bulharsku, 15.800 ob. Úrodný kraj, hl. pěstování ovoce.

Kystoskop.

Kystoskop (cystoskop), lék. přístroj, sloužící při rozpoznání a operaci chorob močového měchýře.

Kysucké Nové Mesto, o. na Slov., okr. Žilina, 2160 čs. ob. Koželužny.

Kysucký, pseud. Jozefa Břežného.

Kysučan (vl. jm. Ján Gotčar), (1823—1883), řed. gymn. v Užhorodě a slov. spis.

Kysučan, pseud. Andreje Bielka.

Kyšice, o. v Č., okr. Plzeň, 816 č. ob. Plavení kaolinu; kam. uhlí a žel. ruda, ohnivzdorná hlína.

Kyšperk (Supí Hora), m. v Č., okr. Žamberk, 1937 č. ob. M. museum, zámek s uměl. sbírkami. Tov. nábytku, kamen, výroba kartáč. zboží. Žulové lomy.

Kyštym, m. na Uràle. 16.000 ob. Středisko těžby mědi, hutě želez. a elektrolytické závody.

Kyt, ⚲ tmel.

Kytara (ze šp. guitarra, [gi-], též quinterne n. chiterne, it. chitarra [ki-]), strun. nástroj loutnový, avšak menší a s ploch. ozvučnicovou deskou, je pravděpod. záp. pův. Podob. nástroje znali již Egypťané a Řekové (nabla, pandura). Pův. k. přinesli Maurové do Šp., odkud se rozšířila ve XIV. st. po ostatní Evropě. Dnešní k. ladí se na E, A, d. g, h. e^1, t. zv. capotastem (⚲), může se však naladiti výše.

Kythéra (novořec., Cerigo), ostrov v Jonském moři, 277 km čtv., 7104 ob. Vnitro tvoří 500 m vysoká náhorní rovina, pokračování peloponéského Taygeta. Podnebí mírné, léto bez dešťů. Zemědělství je chudé. kvete chov včel. Hl. m. K. má 1000 ob.

Kythereia (Kytherská), epitheton řec. bohyně Afrodity, původem z ostrova Kythéry, kde se Afrodité vynořila z vln moře a kde měla slavný kult.

Kythnos (Thermia), ostrov v Kykladách, 76 km čtv., hornatý (350 m) s ložisky vápence a mramoru. Ob. v počtu 3193 jsou námořníci, vinaři a chovatelé dobytka.

Kytín, o. v Č., okr. Příbram, 551 č. ob.

Kytka František (1845—1898), zemský poslanec, pražský knihkupec a nakladatel hl. č. učebnic.

Kytlice (Kittlitz), o. v Č., okr. Č. Lípa, 845 ob. (90 č.).

Kytlicová Pavla (* 8. IV. 1874), č. spisovatelka. Sp.: O dětech (1919), Rodiče a děti (1923).

Kytovci (Cetacea), jsou ssavci vodní, tvarem těla rybám podobní. Přední okončiny jsou proměněny v ploutve, zadní chybějí. Ploutev ocasní vodorovná, kůže lysá. Dírky nosní na nejvyšším místě těla. Velryby kosticovité (Myacoceti) mají místo zubů rohovité desky, zvané kostice (400 kusů), lebku souměrnou a 2 nosní dírky. Velryba grónská (Balaena mysticetus) žije v nejvyšších šířkách severního moře a bývá až 18 m dlouhá, 70.000 kg těžká a poskytuje 24.000 kg čistého tuku a 1600 kg kostic. Živí se drobnými ráčky a měkkýši. Velryba obrovská (Balaenoptera Sibbaldi), dosahuje až 31 m délky. Tunulík (B. physalus), 30 m dlouhý, živí se rybami, hlavně treskami, kterých spotřebuje 600—800 kusů k nasycení. Plejtvák zakrslý (B. rostrata), nejmenší velryba, 8—10 m dlouhá, podniká ze severu dlouhé cesty až ke břehům severní a západní Evropy. — Velryby zubaté (Odon-

toceti), s četnými zuby, bez kostic. Jen jedna dírka nosní, lebka nesouměrná; narval, zuboun jednorožec (Monodon monoceros), 4—5 m dlouhý, význačný svým chrupem. Má dva kly, z nichž jeden zakrňuje a druhý vyvine do délky 2—3 m. Kel jest od prava do leva točený, poměrně slabý a dutý. Za starých dob platily se za narvalí kly neuvěřitelně vysoké obnosy, neboť se jim připisovaly čarodějné účinky. N. jest zvíře mírumilovné, žije v sev. mořích a živí se sumýši a rybami. Navor dvouzubý (Hyperodon (bidens), 6—8 m dl., živí se hlavonožci. Vorvaň (Physeter macrocephalus), dosahuje ohromných rozměrů, až 30 m délky. Má obrovskou, na konci čenichu vysoko nadmutou a otupenou hlavu, a zuby v dolní čelisti zvláštního tvaru. Žije v mořích mezi 40° sev. a jižní šířky, živí se hlavonožci. Podkožní dutiny má vyplněné olejnatou hmotou spermacetem a ve zvláštním váčku na spodu těla vylučuje vysoce ceněnou ambru. Keporák obecný (Megaptera longimana), až 23 m dlouhý, s ocasní ploutví mohutně vyvinutou. Kosatka severoevropská (Orca orca), 5—9 m dlouhá, zajíždí ze severu až ku pobřeží Anglie. Loví ryby a tuleně. Velmi žravá, krvelačná. Napadá i velryby. Dravostí předčí žraloky. Sviňucha obecná (Phocaena communis), 2 m dlouhá, příslovečně žravá, živí se rybami. Bělucha severská (Delphinapterus leucas), až 6 m dlouhá, miluje sourodou společnost, tak jako plískavice obecná, delfín (Delphinus delphis), žijící ve všech mořích severní polokoule. Dosahuje na 2 m délky, velice mrštný plavec. Živí se rybami. Maso nejedlé.

Kyvadlo (lat. pendulum), hmotný bod na nehmotném vlákně představuje jednoduché čili matematické k. Je to ideální případ. Přibližně dá se realisovati těžkou kovovou kuličkou, zavěšenou na tenkém, lehoučkém vláknu. V klidu zaujímá kulička nejnižší polohu, vlákno jest napnuto svisle. Vychýlíme-li kuličku do polohy c a pustíme, vrací se po kruhovém oblouku do rovnovážné polohy, přejde setrvačností na druhou stranu a zastaví se až v symetrické poloze d, odkudž se zase vrací a pohyb se opakuje. K. kývá; dráha z c do d a zpět do c je jeden celý kyv. Úhel, o který se k. odchýlí od rovnovážné polohy, sluje odchylka čili elongace; největší odchylka nazývá se výkyvem čili amplitudou. Příčinou kývání je tíha. Nechť představuje ce velikost tíhy na kuličku působící. Tuto sílu rozložíme na dvě kolmé složky (O, obr.). Složka cf napíná vlákno, cg žene k. k rovnovážné poloze. Působením této síly roste rychlost kuličky a dosáhne největší hodnoty v poloze a; pak nastává zpožďování, neboť hnací složka působí proti pohybu kuličky, až se k. zastaví a začne vraceti. Doba kyvu (perioda)

$$t = 2\pi \sqrt{\frac{e}{g}} \left[1 + \left(\frac{1}{2}\right)^2 \sin^2 \frac{\alpha}{2} + \left(\frac{1}{2} \cdot \frac{3}{4}\right)^2 \sin^4 \frac{\alpha}{2} + \left(\frac{1}{2} \cdot \frac{3}{4} \cdot \frac{5}{6}\right)^2 \sin^6 \frac{\alpha}{2} + \ldots \right]$$

pro malé výchylky s dostačující přesností je $t = 2\pi \sqrt{\frac{e}{g}}$ (členy se sin možno zanedbati; jsou velmi malé). Vzorec praví, že doba kyvu je přímo úměrná odmocnině z délky k., nepřímo úměrná odmocnině z gravitační konstanty g, a dále, že při malých výkyvech k. je isochronní, t. j kyvy trvají stejnou dobu. (Isochronismus k. zjistil Galilei.) — Každé těleso, zavěšené mimo své těžiště, představuje fysické neboli složené k. Obyčejně to bývá tyč, zatížená na konci hmotou čočkovitého tvaru. Každý bod tyče představuje matematické k. Body blízké k závěsu snaží se kývat rychleji než body vzdálenější. Poněvadž ale všechny body tyče musí míti dobu kyvu stejnou, body k závěsu blízké snaží se kývání zrychlovat, body vzdálenější zpomalovat; mezi nimi existuje bod, který pohyb ani nezrychluje, ani nezpomaluje, kývá tak, jako by byl volným matematickým k. Bod tento zove se střed kyvu; jeho vzdálenost od závěsu sluje redukovaná délka k. fysického. Vzorec pro dobu kyvu $t = 2\pi \sqrt{\frac{e}{g}}$ platí i pro fysické k., značí-li l redukovanou délku. K určení této délky užívá se

Obr. 1.
Jednoduché kyvadlo.

Obr. 2.
Kompensační kyvadlo.

t. zv. reversního k. Jeho redukovanou délku možno měniti (tím, že posouváme

L. Kuba: Lužická přadlena (Horní Lužice).

L. Kuba: Lužické děvče (Horní Lužice).

čočkovitou hmotu po kyvadlové tyči). Střed kyvu možno zaměniti s bodem závěsu, aniž se doba kyvu změní. — Huygens navrhl délku vteřinového k. (k. dělá za vteřinu půl kyvu) za jednotku délky. Na návrh se nepřistoupilo, neboť tato délka mění se na různých místech povrchu zemského sg; právě změříme-li l a t, lze ze vzorce $t = 2\pi\sqrt{\frac{e}{g}}$ vypočísti g. Délka vteřinového k. se zvětšuje, jdeme-li od rovníku k pólům, jdeme-li do výšky, zkracuje se. Na g (a tedy i na l) má vliv rozložení hmot povrchu zemského. Také hustotu země určil Airy z kyvadlových pozorování. Huygens použil první k. u hodin, aby závažím nebo perem do pohybu uvedený systém koleček v krátkých stejných časových intervalech zabrzdil a změnil takto zrychlený pohyb na stejnoměrný. Teplem se tělesa roztahují. Při vyšší teplotě (ježto délka k. se zvětší) v důsledku toho se hodiny opozďují (při nižší zrychlují). Tato vada kyvadlových hodin se odstraňuje tím, že se používá t. zv. kompensačního k. K. je složeno ze tří ocelových a dvou zinkových tyčí. Roztaživostí ocele posouvala by se čočka dolů, roztaživostí zinku nahoru. Délky tyčí jsou voleny tak, že obojí roztažení je stejně veliké čili l zůstává konstantní. Dáme-li k. nacházejícímu se v krajní poloze impuls kolmo na rovinu kyvu, bude opisovati plášť kužele rychlostí stejnoměrnou (k. centrifugální, též kuželové), doba jednoho otočení je rovna době celého kyvu. — U cykloidálního k. je střed kyvu nucen pohybovati se po cykloidě. Doba kyvu je nezávislá na amplitudě. Bifilární k. je tyč zavěšená na dvou nitích (provazech) v rovině horizontální. Vychýlíme-li ji z rovnovážné polohy (pootočením), nadzvedne se a po puštění kmitá.

Kyvadlová váha, nivelační přístroj, u něhož se směrová čára diopterního pravítka na způsob kyvadla zavěšuje do horizontální klidné polohy.

Kyzikos (Cyzicus), milétská kolonie na ostrově Arktonésu v Propontidě, založ. 760 př. Kr.

Kyzové výpražky, vznikají pražením sirných kyzů při výrobě kyseliny sírové, v podstatě jsou kysličníkem želez., obsahují ještě síru a nečistoty. Slouží k výrobě anglické červeně, k desinfekci záchodových jam a pod. Měď, obsahující výpražky zpracují se na měď, zbytek, téměř čistý kysličník železitý, na železo.

Kyzy (pyritoidy), nerosty, společný název pro sirné, arsenové a antimonové sloučeniny hlavně magnetických kovů: Fe, Ni, Co; vid kovový, barva světlá, vryp tmavý, kruché, neštipatelné, tv. 5—6.

Kyzyl-Arvat, m. v Turkestanu na středoasijské železnici. 6600 ob.

Kyzyl-Kum (turec., červené písčiny), pojmenování mnoha pustin písečných ve stř. Asii, největší z nich (as 350.000 km²) na j.-v. od Aralského jezera.

Kyzyl-Yrmak (tur.), ant. Halys, důlež. řeka v Malé Asii, 1400 km dlouhá.

L

L, znělá, dásňová souhláska. Podle toho, je-li zadní část jazyka plochá neb částečně prohnuta, jakož i podle tvaru rtů při vyslovení, máme tvrdé l (ł), neb měkké slovenské ľ. Tvrdé ł mimo polštinu mají dosud některá nářečí moravská, v češtině se nyní výhradně používá l středního. L jako římská číslice = 50. V mincovnictví: £ = angl. libra šterlingů, L = ital. lira, L = rum. leu. V přírodopise: L = Ch. Linné (↘), L. fil. = Ch. Linné (syn). Váhy: l = litr. V římských nápisech: L = lex (zákon), Lucius, liber (kniha) a j. V aviatice: L = označení něm. vzducholodí ve svět. válce; na př. L. 19, něm. vzducholoď, jež byla po útoku na středoangl. prům. místa sestřelena.

La, 1. chemická značka pro 1 atom lanthanu; — 2. hudební výraz. ↘ solmisace; 3. úřed. zkratka státu Louisiana v USA.

L. a., v lék. zkrácenina lege artis (podle zákona umění); značí, že recept léku nutno co nejpřesněji provésti.

Laa an der Thaya (č. Láva), m. v Dol. Rakousích, okres Mistelbach, 4452 ob.; leží při československých hranicích.

Laadt Antonín (* 1873), vrchní ředitel pivovaru Atlas v Chicagu, národní, sokolský a hospodář. pracovník česko-amer.

Laagen (laogen), dvě řeky v jižním Norsku. 1. Gudbrandsdalslaagen, 195 km dlouhá, 2. Numedalslaagen, 340 km, pramení na Hardangerviddě a ústí u Larviku do Skagerraku.

Laagte (hol., láchte), v jihoafrických zeměpisných jmenech: nížina, široké říční koryto.

Laach, benediktinské opatství, zal. 1093 v Rýnské prov., v Eifelu na Laašském jezeře. Román. chrám, krypta, knihovna.

Laacher See (Laašské jezero), kráterové jezero v Rýnské prov. Eifelu, 275 m n. m., 3 km², 53 m hluboké, bez odtoku. Od 1926 je jeho okolí chráněným přírodním územím.

Laaland, dánský ostrov, ↘ Lolland.

Laar (Laer) Pieter van (1582—1642), nizozemský malíř; pracoval mnoho let v Italii, kde obdržel přezdívku Bamboccio; komické scény z lidového života, které maloval on a jeho škola, jmenují se odtud bambocciady.

Laas Ernst (1837—1885), něm. filosof a pedagog, profesor ve Štrasburce. Pojímal dějiny filosofie jako neustálý boj mezi dvěma způsoby myšlení, platonismem a positivismem. Sám byl rozhodným positivistou, přívržencem Humea a Milla.

Láb, 1. o. na Slov., okr. Malacky, 1472 č. ob.; — 2. řeka ve Starém Srbsku, pr. přítok Sitnice, 68 km dl.

Laba, důležitý l. přítok Kubanu v sev. Kavkazsku, 160 km dl.

Labadie Jean de (1610—1674), franc. mystik, původně jesuita; 1650 přestoupil k ref. církvi, od 1666 farářem v Middelburku. Pro své pietistické založení byl sesazen, utvořil si vlastní náb. společnost. Když zemřel, vystěhovali se její příslušníci do záp. Fríska, kde se ještě 1744 připomínají (labadisté).

Labadisté, ↘ Labadie Jean de.

La Balue Jean de (1421—1491), franc. kardinál a politik, finanční ministr Ludvíka XI., 1467 kardinál, pro zradu byl 1469—80 zavřen v železné kleci.

Laban (hebr.), legendární postava hebrejská (Mojžíš I, 29—31), Aramejec, majitel stád, otec Ley a Rachel (žen Jakubových), bratr Rebekky a strýc Jakubův.

Laban Ferdinand (1856—1910), něm. umělecký historik, rodem z Bratislavy; knihovník musea v Berlíně.

Laban Rudolf (* 1879 v Bratislavě), taneční mistr; vytvořil moderní taneční školu a vypracoval nauku o harmonii lidského pohybu a tanečního výrazu. Založil Choreografický ústav v Berlíně.

Labande Léon (* 1867), franc. historik, 1890—1906 konservátor avignonského musea, pak v Monaku.

Labarre Théodore (1805—1870), franc. virtuos na harfu a skladatel.

Labarum (lat.), Konstantinem Velikým zavedený římský válečný odznak s monogramem Krista v purpurovém poli.

La Bassée, m. ve franc. dep. Nord, 3580 ob. Jeviště bojů od 9. V. do 23. VII. a od 23. IX. do 13. X. 1915 za 1. bitvy u Yprů.

Labat Jean Baptiste (1663—1738), franc. dominikán a cestovatel.

Labe (lat. Albis, něm. Elbe). Pramení v Krkonoších na Labské louce ze dvou pramenů, teče stř. Čechami, úrodnou krajinou, otáčí se od Kolína s.-z., protéká čes.-sas. Švýcarkem, pak Německem a u Hamburku ústí do Severního moře. L. má u Mělníka šíři 130 m a u Hamburku 500 m. Délka řeky činí 1160 km (416 km v ČSR). Povodí 147.000 km², splavnost 866 km. Přítoky: levé: Úpa, Metuje, Orlice, Loučná, Chrudimka, Doubravka, Vltava, Ohře, Bělá, Modla, Sála; pravé: Cidlina, Jizera, Havola, Eda. Nejdůležitější jest Vltava, s kterou se spojuje u Mělníka. Vltava je vlastně hlavní řekou; má o 50% více vody než vrchní L. Nejvíce vody sbírá L. v Čechách. Nejvyšší stav vody na jaře. Regulace začata v XIX. st., není však dodnes dokonalá. Řeka je splavná jen v dobách dostatku vody. Státoprávně byla řeka L. prohlášena 20. IV. 1920 v Barceloně za mezinárodní.

Labé Louise, vl. jm. Charly (1525—66), franc. básnířka. Její dům byl dostaveníčkem umělců, učenců a básníků.

La Beaumelle Laurent (1726—1773), franc. spisovatel; žil jako profesor v Kodani a Berlíně, odpůrce Voltairův.

Lábek Ladislav (* 1882), správce Národ. musea v Plzni, kulturní historik, hlavně v národopise Plzeňska. Red. Plzeňsko, list pro vlastivědu západních Čech.

Labelový (lístkový) **systém** (z angl. label, lebel, štítek), opak bojkotu (↗); doporučování zboží některých výrobců, jimž se dává přednost před jinými. V USA. používalo se labelového systému již před zavedením bojkotu. Provádí se přilepováním štítků na doporuč. zboží.

Labenský Ot., pseud. Jar. Petrboka.

Labeo Marcus Antistius, řím. právník v době Augustově. Se svým žákem Proculem založil školu proculiánů.

Laber, básník, ↗ Hadamar.

Laberdan, v soli naložená angl. treska.

Laberius Decimus (106—43 př. Kr.), římský básník; zavedl lidový mim.

Labetta (franc. la bête, hloupost), peníze při hře v karty, o které se hraje; též ztracená hra.

Labia (pudendi) majora, minora (lat.), velké a malé (vnější a vnitřní) stydké pysky.

Labiala (lat.), retná hláska.

Labiální (lat.) retný, pyskatý.

Labiatae (pyskaté), čeleď rostlin dvouděložných srostloplátečných, většinou vytrvalé byliny a polokeře, zřídka stromy. Lodyhy a větve ponejvíce čtyřhranné, listy vstřícné, křížmostojné a nedělené bez palistů. Květy (obr. a) většinou v lichopřslenech, obojaké a pyskaté (obr. b).

Labiatae.
a) Část lodyhy s květy šalvěje (Salvia). b) Průřez květem Leonurus.

Vytrvalý kalich obyč. pětizubý. Opadávající koruna tvoří rourku, která se nahoře tlamatě rozšiřuje a přechází ve dvoupyský okraj. Horní pysk tvoří dva srostlé zadní korunní plátky, pysk dol. tři přední; tyčinky čtyři, z nichž obě přední jsou delší. Semeník svrchní, dvoupouzdrý, plod rozděluje se ve čtyři tvrdky. Asi 3000 druhů rozšířeno je téměř po celé zemi (s výjimkou chladného pásma). Jsou to ponejvíce aromaticky vonící byliny s éterickým olejem; četných užívá se v lékařství n. v kuchyni. Nejdůležitější rody: Ajuga, Brunella, Lamium, Lavandula, Marrubium, Melissa, Mentha, Nepeta, Ocimum, Origanum, Rosmarinus, Salvia, Satureja, Stachys, Teucrium a Thymus.

Labiatiflorae, řád rostlin ve starších soustavách, zaujímal byliny s pyskatými květy (hl. krtičníkovité a pyskaté).

Labický Josef (1802—1881), čes. hudeb. skladatel, hl. tanečních kusů, propagátor čes. nár. písní, svého času velmi oblíbený.

Labienus, 1. Titus Atius, římský vojevůdce, jako tribun 63 př. Kr. stál na straně Caesarově. Později přešel k Pompejovi. Padl 17. března 45 v bitvě u Mundy. — 2. Syn jeho Quintus, v občanské válce straník Brutův a Cassiův, zavražděn Antoniovým legátem P. Ventidiem r. 39 př. Kr. — 3. Titus, římský řečník za doby Augustovy, pro svoji útočnost nazv. Rabienus (rabies — vášeň, vztek), autor současně-historického díla.

Labiche Eugène (1815—1888), franc. dramatik. Od 1880 člen Akademie. Napsal přes sto veseloher, frašek, vaudevillů, které vynikají bystrým humorem, obratným dialogem a znalostí jevištní techniky. Hojně hrán i v Čechách.

Labilní (lat.), kolísavý, proměnný, vývojově se měnící. L. v mechanice, ↗ rov-

nováha, ve fysice a chemii, ⚲ enantiotropie.

Labín, bílé české víno Ia jakosti z burgundských hroznů, pěstovaných kolem Labe, hl. u Beřkovic.

Labino (spaniolština, židovská španělština), řeč Spaniolů a jiných Sefardů.

Labinskaja, kozácké sídlo v sev. Kavkazsku, na řece Labě a na dráze Kurgmnaja—L. 28.722 ob.

Labium (lat., pl. labia), rty člověka pysky ssavců, spodní pysk hmyzu; labium fissum (leporinum), zaječí pysk.

Lábková Marie (* 1892), č. spis. v oboru národopisu. Sp.: Plzeňský kroj (1919), Plaský kroj (1920).

Lablache Luigi (1794—1858), it. operní pěvec. Napsal „Methode de chant".

Lábler František (1805—1851), ředitel chrámové hudby a hud. církevní skladatel v Praze.

Lábler Ludvík, Ing. (* 1855), min. rada min. veř. prací a restaurátor starých gotických staveb kostelních.

Lábler-Daskovský Ladislav (1844—1870), řed. kůru v Praze a hud. skladatel chrámových skladeb.

La Boëtie Etienne de (1530—1563), franc. spisovatel, 1553 parlamentní rada v Bordeaux. Montaigne vydal 1571 jeho spisy protimonarchické.

Labor (lat.), práce.

Labor Josef (1842—1924), č. hud. skladatel a varhaník, interpret Beethovena. Složil četné skladby církevní a komorní.

Labor Tomáš, pseud. Tomáše Josefa Jirouška.

Laborant (lat.), pomocník v chemické laboratoři neb v lékárně.

Laboratoř (lat.), místnost, zařízená pro vědecké práce chemické. Ve vojsku zove se l. ústav k pořizování zbraní všeho druhu.

Laborca, ⚲ Laborec, ř. na Slov.

Laborde Alexandre, Comte de (* 1853), franc. archeolog, původně důstojník, od 1917 člen Institut de France.

Labor Department (angl.), úřady práce.

Laborec (Laborca), řeka ve Vých. Beskydách, jeviště bojů od 20. III. do 13. IV. 1915 mezi Rusy a Rakušany.

Labori Fernand Gustave Gaston (1860—1917), franc. právník, 1887—92 redaktor Gazette du Palais; jako advokát vedl slavné procesy (Dreyfus—Esterházy 1898—1899); 1906—1910 poslanec.

Laborovati (lat.), činiti marné pokusy, trpěti.

Laboulaye Edouard Lefebvre de (1811—1883), franc. právník a spisovatel, od 1849 prof. na Collège de France, 1871 poslanec, 1877 senátor. Sp.: Histoire politique des États-Unis (1855—66); Paris en Amérique (1863). Redigoval: Revue historique de droit français et étranger (1855—69) a Nouvelle Revue historique de droit français et étranger (od r. 1877).

Laboulbeniaceae (labul-), rod plísní z řádu Pyrenomycet, drobnohledně malé plísně, cizopasící na hmyzu, hl. střevlících a potápnících. Jedinec plísně Stigmatomyces baeri sestává v mládí z málobuněčné, násadkovité stélky, obsahující pohlavní ústroje, prokarp s trichogynem a antheridie. V posledních vzniklé spermatie splynou s trichogynem, čímž se povzbudí prokarpová buňka k vytvoření askogenních buněk v peritheciu. Askogenní buňky vytvoří jistý počet asků, vždy o 4 sporách, jimiž se plíseň přenáší na jiné mouchy.

Labouňský z Labouně Zdeněk, mistr učení pražského, 1409 rektor univ., 1418 probošt u Všech Svatých a pozd. stoupenec strany podobojí.

Labour (angl.), práce.

Labourdonnais (laburdoné) Bertrand François de, hrabě (1699—1753), fr. admirál, 1724 dobyl Mahé v Malabaru, 1746 Madrasu. Nepodnikal dalších výbojů, pročež byl Franc. Západoindickou společností žalován a po tři leta žalářován v Bastille (do 1752). Vydal své paměti (1750, 1890).

Labourdonnais-Blossac François Regis de, hrabě (1767—1839), franc. politik; bojoval proti revoluci pod Condém, podrobil se konsulátu, od r. 1815 hlava ultraroyalistů ve sněmovně (Bílý Jakobín) R. 1829 byl ministrem vnitra.

Labour Leader (léber-lider), velký socialistický deník angl. Vychází v Manchestru od r. 1889.

Labour Party (léber párty), britská dělnická strana. Vystoupila r. 1893 jako Independent Labour Party. 1906 spojila se s Fabian Society a British Socialist Party.

Labrador, poloostrov v Sev. Americe, mezi Atlant. oceánem a zálivem Hudsonovým, rozlohy 1½ mil. km² s 18.000 ob. (13.000 bělochů). Největší řeka Hamilton. Hospodářsky nemá většího významu pro svoje drsné podnebí. Hl. zaměstnání ob. lov tuleňů a tresek, obchod kožišinami a na j. pobřeží pěstování obilí. — L. objeven již r. 1000 Normany, ale objev tento utajen. R. 1497 zde přistál Cabot, později Portugalci. Prozkoumal jej ale teprve Hudson. Nyní náleží politicky jednak ke Kanadě, jednak k New Foundlandu.

Labradorit, trojklonný živec (⚲).

Labradorský čaj, připravený z listů keře rojovníku širolistého (Gaultheria procumbens L.).

Labradorský proud, studený mořský proud z průlivů Arktického souostroví, směřující kol L. a vých. pobřeží Sev. Ameriky ku Floridě. Plovou v něm četné ledovce a jest proto plavbě lodí velmi nebezpečný. ⚲ Titanic.

Labrea, hl. m. území Puru v brasilském státu Amazonas, jako municipium asi 30.000 ob.

La Brète Jean, vl. jm. Alice Cherbonell (* 1858), franc. spisovatelka románů. Sp.: Mon oncle et mon curé (1889; přel. Ot. Auředníček); Un vaincu (1893) a j.

Labridae, pyskouni, čeleď ryb mořských, kostnatých, hojně rozšířených při skalnatých a chaluhami zarostlých mořských březích v mírném i horkém pásmu, jevící velikou rozmanitost v zabarvení. Rod Labrus, pyskoun, staví pro veliká svoje vajíčka, jantarově žluté barvy, zvláštní hnízda z mořských chaluh. Julis vulgaris, nejznámější pyskoun středozemní.

Labriola Antonio (1843—1904), italský filosof a socialista, od r. 1874 prof. v Římě. Vyšel od Hegela a skončil v marxismu. Stal se duševním vůdcem italského socialismu.

Labrouste Henri (1801—1875), franc. inženýr, významný předchůdce moderní architektury. Zcela novým způsobem konstrukce svých staveb (železo, ocel) připravil architektuře nové možnosti. Jeho největší práce: Bibliothèque St. Géneviève (1843—1850).

Labrum (lat.) či labium, označení pro liché retné útvary u hmyzu.

Labrunie (labryni), franc. spisovatel, ⚲ Nerval Gérard de.

La Bruyère Jean de (1645—1696), franc. spisovatel. Hl. dílo Les Caractères de Théophraste (1688).

Labská armáda, slula arm. gen. Herwartha v. Bittenfeld, jež r. 1866 shromážděna v Sasku, postupovala šluknovským průsmykem de Čech, účastnila se bojů se Sasy a sborem Clam-Gallasovým u Kuřích Vod, Podola a Jičína; spojila se pak s arm. prince Fridricha Karla; u Hradce Králové směr jejího útoku byl přes Nechanice, na Hrádek a Stěžery.

Labská Stráň (Elbleiten), o. v Č., okr. Děčín.

Labský vodopád (Elbefall), pod Labskou Boudou v Krkonoších, jímž se řítí labský potok s výšiny 1384 m do Sedmidolí.

Labuan, britský ostrov při sev. pobřeží Bornea (5° s. š. a 115° v. d.), rozlohy 78 km² se 6000 ob., hl. Malajců; hl. m. Viktoria. Důl. uhelný přístav s radiovou stanicí.

Labuda, korutan. řeka, l. přítok Drávy.

Laburnum Gris. (čilimník), rod rostlin z čel. motýlokvětých, stromy n. keře s listy trojenými, květy ve visutých

Kvetoucí zlatý déšť.

hroznech a s podlouhlými lusky. Tři druhy: L. vulgare (Cytisus laburnum L., kozí jetel, zlatý dešť) je oblíbený ozdobný keř.

Labuť (Labant), o. v Č., okr. Tachov, 672 ob. (3 čs.). Zámek s parkem.

Labuť (Cygnus), vodní pták z čeledi vrubozobých, s dlouhým, štíhlým krkem, velkým zobákem délky hlavy s výrůstkem na kořeni, s nohama silně dozadu posunutýma s plov. blanami. Peří husté. Známe 10 druhů. V sev. Evropě žije labuť krotká (Cygnus olor), bílá, s červ. zobákem a černým hrbolem, u nás často v parcích chovaná; dále l. zpěvná (C. cygnus), se zobákem žlutým, bez hrbolu, rovněž v sev. Evropě, a jihoaustralská l. černá (C. atratus).

Labutí řeka (Swan River), ř. v jihozáp. Australii, 500 km dl., nazv. podle hojně hnízdících č. labutí. Ústí u Perthu do moře.

Labuty, o. na Mor., okr. Kyjov, 409 č. ob.

Labužnictví, ⚲ mlsnost.

Labyrint, (řec.) budova s mnohými chodbami s nepřehledným půdorysem s málo skrytými východy. Ve starověku: 1. Egyptský labyrint, počítaný k 7 divům světa, obrovský chrám, vystavěný Amenemhetem III. — 2. L. na Krétě, podle báje vystavěný Daidalem podle egyptského l. pro Minotaura. — 3. Lemnský l. na Samu. — 4. Italským l. označuje Plinius hrobku Porsenovu u Clusia. —

V zahradnictví soustava cestiček v křoví. — V anatomii ↘ nos, ucho, lebka.

Labyrintní ryby, souborné jméno 3 čel. sladkovodních ryb, blízkých cípalům; mají nad dutinou žábrovou vzduchovou komoru jako pomocné ústrojí dýchací. Pomocí tohoto „labyrintu" mohou dýchati vzduch a žíti delší čas bez vody.

Labzin Alexandr Fedorovič (1766—1825), ruský mystický spisovatel. Sp.: Zerkalo vnutrenjago čelověka (1821).

Lac, 1. (lat.), mléko; lac sulfuris, sirné mléko (↘ síra); — 2. (z franc.), jezero; — 3. mincovní jednotka ve Vých. Indii = 100.000 rupií.

Lacaille Nicolaus Louis de (1713—1762), franc. astronom, určil 1751 paralaxu měsíce i slunce. 1847 vyšel jeho katalog hvězd.

La Calprenède, Gauthier de Coste de (1610—1663), franc. romanopisec. Hl. díla: Amadis a Cléopâtre (1647—1658).

Lacandonové, jediný žijící kmen Mayů ve vých. Chiapasu (Mexiko). Čítá asi 500 hlav.

Lacava Pietro (1835—1912), ital. státník, byl několikráte ministrem financí; vedl odboj proti Bourbonům v Neapolsku.

Lacaze-Duthiers Henri de (1821—1901), franc. zoolog. Věnoval se studiu hmyzu a mořské fauny.

Lacca (novolat.), lak (↘); lacca in baculis, granis, ramulis, roubíkový lak; l. in globulis, kulový lak; l. in tabulis, lupkový lak; l. musica (l. musci), lakmus.

Laccadive Islands (Lakadivy), skupina 14 korálových ostrůvků v Arabském moři; maj. britský. Rozloha 1927 km². Jen 9 ostrovů obydleno 10.600 ob.

Laccobius, močálník, rod drobných vodních brouků, patřící do čeledi vodomilů (↘).

Laccophilus, bahník, rod vod. brouků z čeledi potápníků.

Lacembok (Zvíkev), č. hrad v okr. ledečském, zal. ve XIV. stol., zpustl ve stol. XV.

Lacembok Jindřich, č. pán, věrný stoupenec Husův, jehož doprovázel do Kostnice, později nepřítel Husitů.

Lacépède Bernard Germain Etienne de Laville, hrabě (1776—1825), franc. přírodopisec, 1809 ministr, od 1814 pair.

Lacerna (lat.), v císařské době římské přehoz přes togu. Často byl opatřen kapucí.

Lacertidae, ↘ ještěrky.

Lacertilia, ↘ ještěři.

Lacina František (* 1863), č. div. ředitel, 1897—1905 ředitel brněnského Nár. divadla, pak Východočes. div. společn.; v poslední době řídí Vinohr. zpěvohru.

Lacina Josef (1850—1908), č. spisovatel (Kolda Malínský), popularisátor č. dějin, středošk. profesor v Praze. Sp.: Česká kronika (1893—1897), Obecná kronika (1899—1903), Dějiny m. Slaného a četné histor. obrázky z tohoto města.

Lacina Václav, PhDr. (1877—1905), č. filolog a středošk. profesor.

Lacina Václav (* 1906), č. humor. spis. a satirik. Sp.: Krysa na hřídeli (1926).

Lacinium, předhoří u Krotónu v Italii (nyní Capo della Colonna. Nao Vapo), proslavené chrámem Héry Lacinijské, kdysi středisko italských Řeků.

Lackawanna (lekevena), prům. m. v severoamer. státě New York u Buffala, 20.196 ob.

Lacková Anna (* 7. VIII. 1899, Mošovce), slov. spisovatelka a soc. pracovnice. Sp.: Jarné Spevy (1921), Za cieľom života (1923), Obrázky zo starých časov (1925), Zahodené diamanty (1928).

Lacković Emerik (XIV. stol.), syn bana Stjepana Lackoviće, 1368 ban chorvatský.

Lacković Stjepan (XIV. stol.), z rodu Apor, syn Laczka, proto nazv. Chorvaty Lackovićem. Král Ludvík mu dal za zásluhy v bojích neapolských Štrigovo a Čakovac ve Slavonii. V letech 1351—1352 banem Slavonie, Chorvatska a Dalmacie.

Lacković Stjepan od Čakovca († 27. II. 1397), syn bana L. Stjepana, byl rovněž banem chorv. 1383—1384. Vynikl ve voj. výpravách krále Ludvíka I. Zahynul na „Krvavém sněmu" 1397.

Lacobriga, antické jméno portugalského města Lagos.

Lacombe Louis Trouillon (1818—1884), franc. hudební skladatel. Psal moderní hudbu, chórová díla.

Lacombe Paul (1833—1919), franc. historik, generální inspektor knihoven a archivů.

Lacon (lakon), rod brouků s jediným druhem L. murinus (myšák), z čeledi pružníků.

La Concepcion, jm. lodi, s níž přistál 1498 Kolumbus k ostrovům Grenadským.

La Condamine Charles Maria de (1701—1774), franc. matematik a cestovatel. Prozkoumal rovníkovou Ameriku.

Laconia, m. v severoamer. státě New Hampshire, 10.897 ob.

Laconicum, u starých Římanů kruhovitý prostor pro parní lázně.

Lacordaire Dominique (Jean Babtiste Henri), (1802—1861), franc. duchovní, od 1827 knězem, zal. s Lamennaisem 1830 demokr.-katol list L'Avenir, člen Akademie. Nejlepší řečník franc. v XIX. stol.

Lacordaire Jean Théodore (1801—1870), prof. anatomie v Lutychu, franc. cestovatel a entomolog.

La Cour Paul (1846—1908), dánský fysik. Vynalezl 1874 fonotelefonii, přístroje pro zužitkování síly větru a četné jiné vynálezy z oboru telegrafie a elektřiny.

Lacour-Gayet Georges (* 1856), franc. historik, 1899 prof. námořnické školy v Paříži, od 1907 na polytechnice.

Lacretelle Jean Charles Dominique (1766—1855), franc. historik, vedl 1795 royalistické povstání, od 1809 prof. na Sorbonně, 1811 člen Akademie.

Lacretelle Pierre Louis de (1751—1827), franc. filosof a právník.

Lacrimae Christi (lat. slzy Kristovy), vinná réva, rostoucí na úpatí Vesuvu v skrovném množství. Víno je velmi drahé. Je jasně červené, ohnivé, kořenné vůně. Příbuzný druh révy jsou: L. C. della Somma (u vsi Sommy pěstované) a L. C. greco, kterému se daří mezi Vesuvem a pobřežím. Pod jménem L. C. přicházejí do obchodu kapujská likérová vína a jiné italské druhy.

Lacroix (lacroa) Alfred (* 1863), franc. mineralog, prof. v Paříži.

Lacroix Paul (1806—1884), franc. historik, knihovník v Paříži; napsal kromě děl historických i 20 románů. Hl. díla: Le moyen age et la renaissance (1847—52), Histoire de la prostitution (1851—54).

La Crosse, m. v severoamer. státě Wisconsin, 30.421 ob., při ústí ř. L. do Mississippi. Živý průmysl.

La Crosse, míčová národní hra Kanaďanů, převzatá od Indiánů, podobná hockeyi. Hraje se mužstvy o 12 hráčích. Účelem je vstřeliti míč do nepřátelské branky.

Lactantius Lucius Caecilius Firmianus, církevní spisovatel, učitel retoriky v Nikomedii, r. 312 učitel Konstantinův. Pro svůj uměřený sloh byl zván křesťanským Ciceronem.

Lactaria (Lactarius) Fr. (ryzec, mléčník), rod hub z čeledi bedlovitých (Agaricaceae), dužnaté kloboukaté houby s mléčnou šťavou. Patří k nim r. pravý (L. deliciosus Fr.), se šafránově žlutou mléčnou šťavou. L. volemus Fr. s bílým mlékem a hnědavě zlatožlutým kloboukem. Oba druhy lze požívati. Jedovaté, s ostře chutnající šťavou jsou: r. kravský (ovčí, L. torminosus Fr.) s bílým mlékem; nepoživatelný pro hořkou chuť je peprník (podborovník, L. piperatus Scop.) a mléčník ryšavý (L. rufus) Scop.) a j. Ve střed. Evropě roste asi 60 druhů ryzců.

Lactuca L. (locika), rod rostlin z čeledi úborovitých (Compositae), byliny, řidčeji polokeře s listy přízemními n. střídavými, celokrajnými, hrubozubými, s úbory většinou malými, latnatými a smačklými nažkami, které mají zoban s věncem chloupků; asi 100 druhů, ponejvíce ve Starém světě. L. scariola L., dvouletá, se žlutými květy a modravě šedými plody, ve střed. a již. Evropě, pokládá se za kmenovou rostlinu l. zahradní či hlávkovéha salátu (L. sativa L., ☞ locika). O L. perennis L. (l. modrá) ☞ locika. L. virosa L. (l. jedovatá), dvouletá, se stonkem vždy přímým, 0.6—1.5 m vys., modravě zelenými listy vespod pichlavými, žlutými květy a černými plody s bílým zobcem, má narkotický účinek. Roste na skalnatých místech v záp. a již. Evropě a v Porýní. Zelené části obsahují bílou, hořkou mléčnou šťávu (lac, odtud jméno), která ztuhnuvši na vzduchu tvoří lactucarium.

Lacuna (lat.), štěrbina, mezera.

Lacunar (lacunarium), dřevěný tabulovaný římský strop, jehož prohloubená pole byla vyložena slonovinou nebo vzácným dřevem.

Lacus (lat.), jezero.

Lacus Larius, římské jméno Comského jezera.

Lacy Franz Moritz (1725—1801), rak. polní maršál. Bojoval v sedmileté válce v bitvách u Prahy, Vratislavě, Leuthenu. 1788 válčil proti Turecku.

Lacy Petr, hrabě (1678—1751), ruský vojevůdce. Bojoval s úspěchem proti Švédsku, Gdánsku, Mořici Saskému, kterého zahnal z Kuronska, na Turecku dobyl Azov.

Láčkovci (Coelenterata), vodní živočichové s buněčnatým tělem, nejčastěji souměrně paprskovitým nebo oboustranně souměrným i nepravidelným. S jedinou dutinou životní, sloužící ke trávení, dýchání i rozplozování. Ústroje podle čísla 4 nebo 6 paprskovitě sestavené. Kolem jediného otvoru vtažitelná, částečně dutá chapadla, s dutinou životní spojená. V kůži ústrojí žahavé. Rozmnožují se vajíčky i pučením, některé druhy podléhají rozsáhlé rodozměně. Dělíme je na tři skupiny: žebernatky (Ctenophora), žahovce (Cnidaria) a houby (Porifera).

Lačnov, o. na Mor., okr. Uh. Brod, 851 ob.

Lada, slov. bohyně lásky, jara a mládí.

Lada, nekultivovaný pozemek.

Lada, spolek srb. výtvarníků, zal. r. 1904 na paměť I. povstání, za účelem sbližování jihosl. umělců.

Łada Jan, pseud. Jana Gnatowskego.

Lada Josef (* 17. XII. 1887), čes. malíř a karikaturista, pův. knihař. Maluje s oblibou karikatury zvířat. Vydal Veselý přírodopis, Svět zvířat a ilustroval m. j. Dobrého vojáka Švejka.

Láďa M., pseud. Lad. Mattuše.

Lada Niola, lit. almanach, vyd. r. 1854 J. V. Fričem.

Ladak (Ladakh), distrikt v Kašmíru, pod správou britskou, 118.523 km², 183.467 ob. Je složen z krajů: Ballistan, Nubra, Rupšu, Zangskar, Purig. Jest nejvýše položenou zemí na světě, s podnebím, majícím veliké extrémy. Země je bohatá na borax. Obyv. tvoří Dardové a Tibeťané, živící se zemědělstvím a chovem dobytka. Hl. m. je Leh.

Ladanum (labdanum), z různých druhů cistu (Cistus) získávaná pryskyřice, vonící příjemně po storaxu. V Egyptě nosí se jako ochrana před morem, v Evropě používá se jí někdy jako kadidla a k parfumování.

Ladce, o. na Slov., okr. Ilava, 1190 čs. ob. Lomy.

Ladé, kdysi ostrov proti starému Milétu, nyní 92 m vysoký pahorek.

Ladecký Jan (1861—1921), učit. a dram. spisovat. Napsal: Pan regent, Bez lásky, Dva světy, Na venkovském vzduchu a j. Redigoval div. list Thalii, chystal Div. slovník a napsal Příspěvky k dějinám českého divadla, Česká i cizí divadla a j.

Lademann Bedřich Teodor († r. 1809), d.-luž. pastor a spisovatel. Rodem Němec, naučil se mezi Lužičany jejich jazyku a působil úspěšně mezi nimi. Vytiskl 1791 d.-luž. modlit. knihu, jež svými nesprávnostmi a germanismy prozrazuje Němce. V něm. jazyku vydal L. dvě důležité pomůcky pro d.-luž. osady, podávající církevní dějiny města a panství Chotěbuzu (1798) a zprávu o kostelích a církev. učitelích v Chotěbuzu a v chotěbuzské diecési (1799).

Ladenbergia Klotzsch, rod rostlin mařinovitých (Rubiaceae), stromy s listy většin. velkými, často kožovitými, s květy bělavými a libovonnými; asi 40 druhů, hl. v jihoam. Andách. Kůra z L. pedunculata K. Sch. (Remijia pedunculata Fr.), stromečku, rozšíř. od Nové Granady do Peru ve výši asi 1000 m, přichází do obchodu jako China cuprea, skýtajíc asi 2 proc. síranu chininového.

Ladění, upravení hudebního nástroje na určitý základní tón.

Ladění (v radiotechn.), pokusné zařízení nejlepšího poslechu přijímací stanice.

Ladice (Léder), o. na Slov., okr. Zlaté Moravce, 865 ob. (65 čs.).

Ladička, ocelová vidlice, vynalezená Johnem Shorem 1711. Po rozechvění udá normální a¹, tón o 870 kmitech.

Ládikije, hl. m. státu Alwitie ve francouzského mandátu Syrie, při Středozemním moři, 20.000 arabských ob.

Ladimír, pseud. Fr. M. Klácela.

Ladinos, v Mexiku a Střední Americe míšenci bělochů a Indiánů.

Ladinové, románské obyv. Švýcarska (Engadin, Grizonsko, horní Porýní) a jižních Tyrol s vlastním nářečím. Od konce XIX. stol. se pozvolna poitalšťují.

Ladinský Karel, pseud. K. Hašlera.

Ladinský stupeň, oddělení alp. triasu.

Ladis, ves v Tyrolsku, 315 ob., 1190 m n. m. Nad ní ve výši 1386 m sirnaté lázně Obladis.

Ladislav (maď. László); 1. L. Svatý, král uherský, syn Bély I. (1040—1095). 1091 získal severní Chorvatsko, založil biskupství v Záhřebě, vyhladil zbytky pohanstva. Památka se slaví 27. června. — 2. L. II. král uherský, syn Bély II. (1131—1163); byl od východořímského císaře Manuela provolán králem, ale brzy zemřel. — 3. L. III. král uherský (1196—1204), syn krále Emericha, byl připraven o trůn svým ujcem Ondřejem II. a musil prchnouti do Vídně, kde 1205 zemřel. — 4. L. IV. král uherský, syn krále Štěpána V. (1262—1290), přispěl Rudolfovi Habsb. k vítězství nad Přemyslem Ot. II. Za jeho vlády byla v zemi anarchie a on sám byl zavražděn. — 5. L. V. Pohrobek, král č. a uh., syn císaře Albrechta II. a Alžběty, dcery císaře Zikmunda (1440—1457). Zemřel v Praze, prý jedem. 15. V. 1440 byl korunován, ale zemi ovládl polský Vladislav I. R. 1444 byl znovu zvolen. R. 1453 byl v Praze korunován za krále č. Nebyl však samostatným vladařem a země pod jeho vládou byly velmi zanedbané. Pro popravu L. Hunyadiho musil z Uher prchnouti do Vídně. Konec života ztrávil v Praze.

Ladislav Václav, Ing. (* 1874), ředitel st. vyšší prům. školy v Karvinné. Č. strojní inženýr a kult. pracovník na Ostravsku.

Ladmirault Louis René Paul de (1808—1898), francouz. generál; 1870 bojoval proti komuně, do r. 1878 byl guvernérem Paříže a členem nejvyšší válečné rady.

Ladmovce (Ladmóc), o. na Slov., okr. Král. Chlumec, 688 m. ob.

Lado, býv. hl. m. egypt. prov. Aequatoria, na Bár el Džebelu (Nilu). Vystav. jako voj. stanice 1875. Okres L. připadl 1894 Belgii, 1906 Anglo-egypt. Súdánu.

Ladomirov, o. na Slov., okr. Humenné, 491 r. ob.

Ladomirová, o. na Slov., okr. Stropkov, 719 ob. (332 čs.).

Ladón, v řec. báj. drak, střežící jablka v Hesperidách, zabit ⚯ Hérakleem.

Ladoňka (Scilla L.), rod bylin čeledi liliovitých (Liliaceae), cibulnaté s čárkovitými listy a s modrým okvětím; l. příjemná (S. amonea L.), sytě modré

květy; l. dvoulistá (S. bifolia), se dvěma, zřídka třemi listy, na vlhkých loukách.

Ladová plesa, skoro stále zamrzlá jezírka ve Vys. Tatrách, z nichž nejznám. pleso mezi horami Vysokou a Končestou ve výši 1965 m n. m.

Ladový štít, hora ve Vys. Tatrách, 2630 m vys., mezi dolinou Pěti spišských ples a prameny Javorinky.

Ladožské jezero (finsky Laotokka), po Kaspickém jez. největší evropské jezero, 18.180 km². Sev. břeh patří Finsku, jižní Rusku. Jediným odtokem jeho je Něva.

Ladrony, souostroví. ↪ Mariany.

Laduchin Nikolaj Michajlovič (* 1860), ruský hudební skladatel a pedagog.

Ladung, o. v Č., okr. Duchcov, 887 ob. (164 č.).

Ládví, 354 m vys. vrch mezi Ďáblicemi a Kobylisy, nejvyš. bod v okolí Prahy.

Lady (angl., lédy; mn. č.: ladies [lédis]), ve středověku čestný titul královen v Anglii, později titul královských dcer; nyní všeobecně pak každé společ. vysoce postavené dámy.

Ladysmith, m. v jihoafr. Natalu, 6783 ob., 1000 m n. m. R. 1900 bitva mezi Angličany a Boery.

Ladzany, o. na Slov., okr. Krupina, 508 čs. ob.

Laelia Lindl., tropicko-americký rod epifytických orchideí s 35 druhy a s nádhernými květy.

Laelius, plebejský starořím. rod. Vynikl: Gajus, vzdělaný přítel starš. Scipiona Afrického; porazil 203 př. Kr. Syfaxe, a přivedl ho do Říma. Vyznamenal se v bitvě u Zamy. 190 byl konsulem. Syn jeho Gajus, přítel Terencia a Scipiona mladš., jehož byl legátem ve III. punské válce. 145 zvítězil nad Viriathusem, 140 byl konsulem. Cicero ve spise o přátelství, nazvaném jeho jménem, dal mu hl. úkol v dialogu.

Laemmle Carl (* 1866 v Laupheimu v Německu), zakoupil si v r. 1906 jeden z prvních biografů v Chicagu a brzo jich vlastnil několik. R. 1909 založil Imp. Company jako nezávislý film. producent, z níž vznikla r. 1912 Universal Film Manufactoring Comp. s ohromnými ateliery v Hollywoodu.

Laemodipoda, hrdlonožci, skupina mořských koryšů s nepatrně naznačenou hrudihlavou a komolcovitým zadečkem. Caprella aequilibra vyžírá trsy polypů a mechovek. Cyamus mysticeti cizopasí v kůži velryb.

Laënnec Réné Théophile Hyacinthe (1781—1826), franc. lékař, od r. 1823 prof. na Collège de France. Vynalezl auskultaci a založil nauku o fysikálním ohledání prsních nemocí.

Laermans Eugène (* 1864), belg. malíř; maluje hl. dělníky a rolníky.

Laërtés, otec Odysséův.

Laërtius Diogénes, ↪ Diogénes.

Laesio (z lat.), poškození, urážka, provok. odpůrce; crimen laesae maiestatis, zločin urážky svrch. císařské; l. enormis, přílišné, zjevné poškození kupujícího.

Laëstrygonové, u Homéra obři-lidojedi na nejvzdálenějším západě, které navštívil Odysseus.

Laet Johan Jakob, de (1815—1891), vlámský spisovatel, od r. 1863 člen sněmovny a vášnivý obhájce vlám. práv.

Laetare (lat.), raduj se), v řím.-kat. círk. 4. neděle postní před Velikonocemi, nazvaná podle počátečních slov introitu (Jes. 66, 10).

Laetitia (lat.), radost; románské ženské křestní jméno.

Laetus Jan (1545—1595), luter. farář v Třebíči a čes. spisovatel náboženský.

Laetus Lukáš († 1603), děkan kroměřížský a kanovník olomoucký, čes. církevní spisovatel. Sp.: Krátkej spis o Jednotě Bratří Valdenských (1585), jejž vyvrátil Jafet (↪).

La Fare Charles Auguste, markýz (1644—1712), franc. básník, vyznamenal se na polních taženích v l. 1667—1674, vedl pak rozmařilý život, který opěvoval v duchaplných verších.

La Farge John (1835—1910), severoamerický malíř a spisovatel, vyšel z angl. preraffaelistů a vyvinul se v malíře velikých realistických pláten.

Lafargue Paul (1842—1911 sebevraždou), franc. socialista, od 1891 poslanec, vedl do 1905 franc. dělnickou stranu.

La Farina Guiseppe (1815—1863), ital. historik. Zasloužil se velice o sjednocení Italie. 1860 vstoupil do turinského parlamentu a stal se brzy státním radou.

Lafayette, 1. tovární m. v severoam. státě Indiana, 22.486 ob. Od r. 1874 sídlo Pardue-University. — 2. m. v am. státě Louisiana, 7855 ob. Od r. 1918 sídlo katol. biskupa.

Lafayette Marie Joseph Paul Roch Yves Gilbert du Motier, markýz de (1756—1834), franc. generál a státník, od 1776 bojoval jako dobrovolník za svobodu Severoamerických států, byl přítelem Washingtonovým a jeho generál-majorem. Jako bojovník za svobodu, obklopený slávou svých amerických výbojů, stal se předbojovníkem franc. revoluce. Neměl však jasných politických plánů. 1789 proslovil svou slavnou deklaraci lidských práv. Téhož roku stal se velitelem Národní gardy a zachránil 5.—6.

října král. rodinu. S Baillym založ. klub Feuillantů, kteří pracovali o konstituční monarchii, a potlačil 17. VII. 1791 povstání. Brzy však ztratil důvěru vládnoucí třídy. Aby sjednotil Francii, naléhal na válku s Rakouskem, stal se 1792 vůdcem Ardenské armády, navrátil se však brzy do Paříže, aby uklidnil nové povstání. Brzy však se jeho posice stala neudržitelnou a on musil uprchnouti do Flanderska. Byl však od Rakušanů chycen a do 1797 vězněn v Olomouci. Za císařství žil v Hamburku, Holandsku, 1815 vrátil se do Francie a stal se 1818 poslancem nejkrajnější levice. Bojoval proti Bourbonům. 1824 dlel jako národní host v USA. Při revoluci roku 1830 velel Národní gardě, a přes své republikánské smýšlení dal se získati Ludvíkem Filipem a zajistil jeho rodu trůn. Když se však vláda neustavila podle jeho přání, vedl od 1831 opět republikánskou oposici a založil 1833 Ligu)pro lidská práva. Jeho paměti vydány 1837—40, korespondence 1903.

Lafayette George Washington Motier de (1779—1849), franc. politik; vyznamenal se v napoleónských válkách.

La Ferrassie, jeskyně u Le Bugue v jižní Francii (Dordogne), naleziště diluviálních lidských kostí.

Lafeta (Lafette, l'affût, gun-carriage), podstavec na hlaveň děla, buď pohyblivý (na kolech) nebo pevný (u těžkých děl lodních, kde se otáčí s točnicí), neb otáčivý na střed. obrtlíku (u děl protiletadlových a j.). U polního děla tvoří dohromady s dvoukolovou kolesnou (☞), čtyřkolové vozidlo. Dříve dřevěná, v moderní době kovová; jest dnes vesměs opatřena brzdou a vratníkem, často i kolébkou, po níž hlaveň klouže zpět. Vývoj, ☞ dělo.

Laffaux, ves v dep. Aisne u Soissonsu, 195 ob. R. 1914 obsaz. Němci, ale dobyta franc. vojsk. (23. X. 1916) v bitvě u Malmaisonu.

Laffitte Jacques (1767—1844), franc. bankéř a státník, ředitel banky v Paříži, stal se 1814 guvernérem Francouzské banky, v době, kdy byl otřesen zemský úvěr. 1830 stal se ministrem a v témže roce utvořil vlastní radikální kabinet, ve kterém se stal ministrem financí. 1831 vedl opět oposici, založil novou banku, kterou přivedl k rozkvětu, 1843 stal se opět předsedou ministerstva.

La Follette (la-folet) Robert Marion (1855—1925), severoamer. politik, r. 1901 guvernér Wisconsinu, od r. 1905 spolkový senátor. Jeho pokusy o založení nové progresivní strany a kandidatura na presidenta r. 1924 zůstaly bezvýsledné.

Lafont Charles Philippe (1781—1839), franc. houslista. Vnesl první do houslové hry vnější brilantní virtuositu. Napsal četné houslové koncerty.

La Fontaine August Heinrich Julius (1758—1831), něm. romanopisec, kanovník v Magdeburku. Hl. zástupce občan. sentimentálního něm. románu. V češt.: Láska a vděčnost, Mocnost svědomí (Hübner-Lehký) 1821; Nalezení ostrova Madéry (Hübner) 1822; Romulus, první král Římský (Ludvík), 1826.

La Fontaine Henry (* 1854 v Bruselu), belgický právník, r. 1892 předseda mezinár. mírové kanceláře, zakladatel mezinár. bibliografického ústavu v Bruselu; r. 1913 obdržel Nobelovu cenu míru.

La Fontaine Jean (1621—1695), franc. básník; stud. teologii a práva. Žil v Paříži, r. 1656 stal se oblíbencem Fouqueta, jehož pád r. 1661 jej připravil na mizinu. R. 1664 vyšla j. sbírka Nouvelle en vers, 1665 Contes, 1668 první kniha bájek Fables, 1669 Amours de Psyche et de Cupidon, Adonis, 1671 Fables nouvelles et autres poésies. V l. 1672—93 žil u své přítelkyně de la Sablière. 1673 vyšla náboženská báseň Captivité de Saint Malo, 1678—79 pět knih Fables, 1682 Quinquina. Pro divadlo napsal kromě tří operních textů veselohry (pod pseud. Champmeslé) Ragorin, Le Florentin, La Coupe enchantée, dále Philémon et Baucis, Les Filles de Miné a poslední bajky (1684). 1692 těžce onemocněl. — L. patří k nejlepším básníkům francouzským. Geniální jsou jeho bajky. Sebrané spisy vyšly v l. 1819—20, bájky nesčetně přetiskovány. — Lit.: Lacroix: Bibliographie Lafontainienne (1875). České překlady: Bájky (1875, 1873, 1895, 1922), souborně (Reynek) 1928, Škádlivé povídky (Tichý) 1922.

La Force Auguste Armand Nompar de Caumont, vévoda (1878 v Dieppe), francouzský historik, od listopadu 1925 člen Akademie.

La Force Jacques de Caumont, vévoda (1558—1652), maršál Francie. Byl hugenotem, přívrženec Jindřicha IV., bojoval 1621 a 1622 proti královskému vojsku, 1630 porazil Španěly u Saluzza a Carignanu. Napsal Memoires (1843).

La Forest Antoine-Aimé-Charles, hrabě (1756—1846), franc. diplomat, vyslanec a poslanec.

Laforgue (laforg) Jules (1860—1887), francouzský básník, redaktor Gazette des Beaux-Arts, 1881—1886 předčitatel německé císařovny; debutoval symbolickými básněmi Les complaintes (1885), v kterých zavedl do poesie filosofii bezvědomého. Jemnou ironií vynikají prosy Moralités légendaires (1887), ve kterých

modernisuje Hamleta. Lohengrina a j. hrdiny. Pozůstalé fragmenty a dopisy ukazují L. jako dobrého kritika a aforistu. Jeho Oeuvres complétes vyšly 1901—1903 ve 3 sv. Překlady: K. Čapek a O. Reindl.

La Fosse, Antoine de, Sieur d'Aubigny (1653—1708), franc. dramatik; napsal čtyři tragédie, z nichž druhá, Manlius (1698), patřila k nejoblíbenějším tragediím XVIII. st. Díla soub. 1747, 1801.

La Fosse Charles (1636—1716), franc. malíř, žák Lebrunův, 1715 kancléř Pařížské Akademie.

La Fosse Philippe Étienne Guillaume († 1765), franc. zvěrolékař, vypracoval nauku o podkovářství.

La Fosse Philippe Étienne (1738—1820), syn předešlého, franc. zvěrolékař, otec moderního zvěrolékařství, tvůrce epochálního díla: Cours d'hippiatrique (1772).

Lafrensen (Lavreince) Nicolas (1737—1807), švédský malíř, 1774—1791 žil v Paříži, kde tvořil rokokové genry a scény z měšťanského života.

Lafuénte Emilio (1825—1868), špaň. arabista, ředitel knihovny San Isidro.

Lafuénte Modesto (1806—1866), špaň. historik, od 1838 ředitel diplomatické vysoké školy v Madridu a president Junta de los archivos y bibliotecas. Pod jménem Fray Gerundio vydal satiric. spisy.

Lagae Jules (* 1862), belgický sochař. Jeho díla jsou přísně realistická.

La Galissoniére Roland Michel, markýz (1693—1756), franc. admirál; vyznamenal se ve válce o dědictví rakouské.

Lagan, pohraniční řeka mezi irskými hrabstvími Down a Antrim, 56 km dl.

La Gándara Antonio de (1862—1917), franc. malíř; maloval portrety dam velkého světa mezinárodní společnosti. Jeho jemné stříbrné barvy harmonují s jeho dekadentně oduševnělým pojetím.

Lagarde Paul Anton de (do 1854 Paul Anton Bötticher, 1827—1891), německý orientalista a filosof, do 1866 gymnasiál. učitel v Berlíně, 1869 stal se profesorem v Gotinkách. Pracoval v biblické exegesi. Ve svých Deutsche Schriften rozvinul filosofii němec. dějin. ⚲ Masaryk: Nová Evropa.

Lagardelle Hubert (* 1875 v Toulouse), franc. politik, advokát a žurnalista.

Lagaš, prastaré m. v jižní Babylonii; v 3. tisíciletí př. Kr. bylo sídlem sumerské dynastie, později však bezvýznamné. Zříceniny, jež se zovou dnes Tello, na Šat-el-Hai, byly prozkoumány 1877—1909.

Lagena, ⚲ ucho.

Lagenaria vulgaris, divenice lahvovitá, tykvovitá, opletavá rostlina, které se ode dávna v Egyptě a ve vých. teplejších zemích pěstuje, jednak pro svoji jedlou kult. formu a jednak pro plody lahvovit. nebo kyjovitého tvaru, hladkého povrchu s dřevnatou tvrdou vnější vrstvou. Vydlabané plody, kalebasy, slouží jako primitivní nádoby nebo láhve na vodu a jiné tekutiny.

Lagerbring Sven (1707—1787), švédský historik. Hl. dílo: „Svea rikes historia" (1769—83).

Lagerheim Alfred (1843—1925), švédský státník. 1899—1904 ministr zahraničí.

Lagerheimia Chodat, rod jednobuněčných zelených řas řádu řas zrněnkovitých (Protococcales).

Lagerlöfová Selma, PhDr. (* 20. XI. 1858), švédská spisovatelka, vyznamenana Nobelovou cenou. Byla učitelkou; od r. 1895 věnovala se výhradně spisovatelství. Nejznám. její dílo je román Gösta Berling (1891, přel. H. Kosterka 1909, E. Walter 1914); kromě toho prózy: Osynliza länkar (1894), román Ancikrists mirakler (1897, Ancikristovy zázraky, přel. O. S. Vetti 1901), Drottningar i Kungahalla (1899, Královny Kungahällské, přel. Walter 1917), Jerusalem (1901—1902, přel. Walter 1911), Kristus legender (1904, Legendy o Kristu, přel. Walter 1915), Legender (Legendy, přel. Walter 1916), Lagerlöfová je jedna z největších slovesných umělců moderní skandinávské literatury. Ve svých dílech, silně romanticky založených, propaguje humanitu a křesť. cítění. Prostředí jejích románů, často fantastické a chmurné, je prozařováno jasnou vidinou mravní spravedlnosti, snahou po vyš. smyslu života a důvěře k životu. Jiné prózy přeložené do češtiny jsou: Povídka o panském dvoře (přel. Walter 1912), Poklad pana Arne (přel. J. Kopecká 1905), Nielse Holgerssona podivuhodná cesta s divokými husami Švédskem (přel. K. Rypáček 1913), Vozka smrti (přel. Walter 1920), Liljencronův domov (přel. Walter 1920), Císař z Portugalska (přel. Walter 1917), román Bannlyst (Proklatec, přel. V. Šuman 1920), povídky Běsi a lidé, Z rodného statku a Löwensköldův prsten (přel. K. Rypáček 1927). Lagerlöfová napsala také romány ženských osudů: 1926 Charlotte Löwensköld a 1927 Anna Svärd. Z výborů vyšly v češtině: Z povídek a legend (přel. Rypáček a Vaněčková 1921), Z próz (přel. J. Dohnal 1922), Astrid (přel. K. Vetter 1911), Psanci a jiné povídky (přel. Kosterka 1904), Dvě povídky (přel. Rypáček 1914), Svatá noc a jiné povídky (přel. K. Vetter 1910).

Lagerstroemia L. (pukol), rod rostlin z čeledi kyprejovitých (Lythraceae), stromy a keře, domácí asi v 25 druzích, zvl. v j. Asii. Někt., jako L. speciosa Pers. (L. flos-reginae Retz.), červeně kvet. strom, a indica L., keř s květem světle červeným, jsou oblíbené okrasné rostliny v teplých zemích.

Lagetta Lam., rod rostlin lýkovcovitých (Thymelaeacae s jediným druhem L. lintearia Lam. (Daphne lagetta Sw.), západoind. stromem, z jehož korových vláken zhotovuje se výborný papír, pletiva a pod.

Laghuát (El-Aghuát), hlavní místo na Ghardaji (Alžírsko), 27.636 obyv., hl. Mzabitů, 790 m n. m., spojené s Alžírem dobrou silnicí; má horké, zdravé podnebí a leží na dvou vrcholcích jižního Atlasu. Oasa L. má 2.062 ha, a 30.000 palem. Dobyta byla Francouzi 1852.

Laginja Matko, JUDr. (1852—1930), chorv. politik a buditel istrijského lidu, dlouholetý říšský a zemský poslanec, r. 1919 prvním chorv. banem po převratu.

Lago (ital. a špaň.), jezero.

Lago di Como, ⚲ Comské jezero.

Lago di Garda, ⚲ Gardské jezero.

Lagodinsko, kraj v řecké Makedonii, sev.-vých. od Soluně. Je to úrodná rovina, v níž se pěstuje také bavlna a šafrán. Bulharské obyvatelstvo, které odtud bylo ve velké části Řeky vypuzeno, zachovalo ve značné míře starobulhar. nářečí s charakteristickými staroslov. nosovkami.

Lagoena (lagena, lat., řecky: lagynos), ve starověku nádoba na víno, vydutá, s úzkým hrdlem. Také štít na vinárnách.

Lago Maggiore (antické Lacus Verbanus), jezero na jižním úpatí Alp, 197 m n. m., 372 m hluboké, 212 km². Přijímá na 40 řek. Břehy mají vlahé podnebí a jižní rostlinstvo. Jezero je rybnaté a má živou lodní dopravu. Hl. m. na březích: Locarno, Intra, Pallanza, Arona.

Lagomys, ⚲ pišťucha.

La Gorce Pierre de (* 1846), franc. historik, od 1880 advokát, pak spisovatel, 1914 člen akademie.

Lagos, hl. m. britské Nigerie, 75.000 ob. (asi 500 Evropanů). Leží na ostr. Kuramo v zálivu Beninském, jest sídlem guvernéra a hl. úřadů nigerských, má radiovou stanici, četné exportní domy pro palmový olej, bavlnu, kaučuk, mahagonové dřevo, kokosové ořechy, slonovou kost, sezamový olej. L. jest východisko důležité železnice Lagos—Kano.

Lagos, m. v portugal. distriktu Faro 9000 ob. Vyváží víno, jižní ovoce, rybí konservy. L. jest římská Lacobriga. Zvítězili zde 18. VIII. 1759 Angličané nad Francouzi.

Lagos (Lagus), otec Ptolemaia I., prvního vládce Egypta z dynastie Lagidovců neb Ptolemaiovců.

Lagos de moreno, m. v mexickém státě Jalisco, 16 000 ob. Výroba cigaret, zbraní a poživatin.

Lagoský záliv v řecké Trakii na Bílém moři; vrývá se 6 km hluboko do pevniny.

Lagosta (chorv. Lastovo), dalm. ostrov, od 1920 italský, prov. Zadar, 41 km², 1558 chorvat. ob. Skály jeho dosahují výše 417 m.

La Goulette, lázně. ⚲ Goletta.

La Grange, m. na západě severoamerického státu Georgia, 17.000 ob., obchod bavlnou.

Lagrange Joseph Louis (1736—1813), franc. matematik, ředitel matematické třídy berlínské akademie, pak profesor v Paříži a člen Akademie.

La Grange-Chancel (la-granž-šansel) Joseph de (1677—1758), franc. dramatik. Ve 14 letech napsal tragedii „Jugurta" a získal přízeň dvora a Lamartina, ale pozd. zklamal naděje v něho kladené.

La Guéronnière Alfred Hélion, Vicomte de (1810—1884), franc. spisovatel, odpůrce Napoléonův.

Laguna, 1. nejstarší m. v brasil. státě Santa Catharina, 20.000 ob. — 2. m. na špan. ostrově Tenerifa, 6.000 ob., dříve hl. m. archipelu.

Lagunové ostrovy (Ellice, elis), dlouhá řada devíti nízkých atolů, z nichž nejdůležitější Funafuti (⚲), v záp. Polynesii na 5° 30′—11° 20′ s. š., 176—180° vých. d., dohromady 36 km² s 3500 ob. Nejdůležitějším výrobkem je kopra. L. o. byly 1819 objeveny a 1915 prohlášeny za britskou kolonii.

Laguny (z it., louže), bažinaté části mořského pobřeží při ústí řek, oddělené od moře písčitými ostrovy (litorale). Největší l. jsou v Benátkách, chráněné umělým molem od úplného zanesení, jižně od ústí Pádu. V jižních mořích uvnitř korálových ostrůvků l. korálové.

Lagurus L., rod. trav s jedin. druhem Lagurus ovatus v středomořské oblasti, s klasy zabalenými do jemné vlny, oblíbená ozdobná tráva.

Lah Ivan, Dr (* 1881), slovinský literát, profesor v Lublani. Již jako gymnasista tiskl povídky ze slovinského života. Pak psal i samostat. větší povídky a romány a dramata. Překl. z češt. a pořídil antologii čes. básníků XIX. st. Píše liter. články, rozpravy a refer. ze slovin., čes. a ruské literatury.

La Harpe Frédéric César (1754—1838), švýcarský státník.

La Harpe Jean François, vlastně Delharpe (1739—1803), franc. kritik a básník.

Hl. díla elegie „Heroïdes", tragedie „Warwick", básně „Éloges".

Láhev, nádoba ze skla, kameniny, železa, ocele, olova a j., k přechovávání a k dopravě tekutin nebo stlačených plynů. Želez. l. se používa na rtuť, ocelových na plyny (vyrábějí se lisováním), gutaperčových na kyseliny, skleněných a kameninových v pivovarství, vinařství, k výr. sodovek a pod. (⁓ sklářství). — L. tlaková, silnostěnná láhev s přibroušeným hrdlem, na něž přitlačí se šroubem broušená skleněná deska (obr.); slouží k ohřívání tekutiny pod mírně zvýšeným tlakem.

Láhev tlaková.

Lahevník, ⁓ Anona.

Lahinja, říčka ve Slovinsku, l. přítok Kupy, délka nepravid. toku 27,9 km.

Lahire, vlastně Étienne de Vignolles (1390—1443), franc. vojevůdce; zachránil s Pannou Orleánskou r. 1429 Orleáns.

Lahire Philippe de (1640—1718), franc. matematik. Hl. dílo: „Sectiones conicae" (1685).

La Hitte Jean Ernest Ducos, vikomt (1789—1878), franc. gen. artilerie, jenž zavedl r. 1858 ve Francii tažená děla, ovšem ještě předovky, která se velmi osvědčila ve válce 1859 a uplatnila ještě ve válce 1870—71.

Lahmann Heinrich (1860—1905), něm. lékař, zakladatel fysikální dietetiky.

Láhn, pr. přítok Rýna u Koblence, 220 km dl.

Láho Ján (1738—1785), evang. kněz, kazatel v Krucemburku a v Pešti.

Lahoda Jiří (1730—1817), hornoluž. překladatel rozličných něm. nábož. knížek, kantor a učitel v Klukši. Vytiskl: Modlit. knížku s katechismem a zpěvníkem (1782), Kázání o ztraceném synu (1783), O utrpení Kristově (1784) atd.

Lahor Jean (1840—1909), pseud. franc. lékaře a spisovatele Henri Cazalise. Napsal sbírky básní v duchu parnasistů: Melancholia (1866), L'Illusion (1875), Quatrains d'Al-Ghazali (1896).

Láhór (Lahore), hl. m. britsko-indické prov. Pandžáb a distriktu L., (6970 km² s 1,131.336 ob.), s předměstími a garnisonním m. Mian Mir 281.781 ob. Město leží uprostřed hájů, jest obklíčeno hradbami. Má zámek Velkého Mogula, pevnost, úzké uličky, nádherné stavby většinou v rozvalinách, velikou mešitu a j. Mausoleum Anarkallisovo jest nyní anglikánským kostelem. L. jest sídlem úřadů, university, akademie umění, má bohaté museum. Z řemesel kvete zlatnictví, 1849 dostalo se pod svrchovanost britskou.

Lahošť (Loosch), o. v Č., okr. Duchcov, 843 ob. (39 č.). Hnědouh. doly, lomy.

Lahovari Jacob (1846—1907), rum. generál a politik, ministr války.

Lahovice, o. v Č., okr. Praha-venkov, 384 č. ob. Textilní a keramický průmysl. Košikářství.

Lahr, m. v Badensku, 14.075 ob.

Lahti, m. ve Finsku, län Tavastehus, 8499 ob.

Lahulek-Faltys Zdeněk (* 1894), č. spisovatel, legionář, redaktor Dělnického deníku v Mor. Ostravě. Sp.: Socialismus, komunismus, anarchismus (1923) a j.

Lahun (Il-lahun), egyptská ves při vstupu do Fajumu. Poblíž Sesostrisova pyramida.

Lach Fritz (* 1868), rak. krajinář a malíř.

Lach Robert, PhDr. (* 1874), rak. hud. skladatel a spisovatel.

La Chaise (lašéz) François d' Aix (1624—1709), franc. jesuita; 1675 zpovědníkem kr. Ludvíka XIV. Sad, darovaný mu Ludvíkem XIV., proměněn byl 1804 v největší hřbitov pařížský, zv. Père Lachaise, s náhrobky slavných mužů.

La Chapelle-aux-Saints, město v jižní Francii (dep. Corrèze), naleziště diluviální kostry lidské.

La Chaussée, Nivelle de (1692—1754), franc. dramatik, člen Akademie, zakladatel Comédie larmoyante, oblíbené v měšťanských kruzích.

Lachenal Adrien (1849—1918), švýc. státník, 1896 president.

Lachenalia Jacq., jihoafr. rod Liliaceae, cibulky s dvěma neb více skvrnitými listy a zvonkovitými květy. Asi 30 druhů, jež možno pěstovati i ve sklenících.

Lachenalia orchidoides.

Laches (470—418 př. Kr.), statečný athénský vojevůdce; bojoval na Sicilii, 421 sjednal t. zv. mír Nikiův se Spartou, padl v bitvě u Mantineie.

Lachesis mututus, ⁓ chřestýši.

Lachesis, jedna ze sudiček (⁓ Parky, Moiry).

Lachine, m. v kanadské prov. Quebec, 16.000 ob., u Montrealu.

Lachis, st. m. v Palestině, dnes trosky Tell el-Hesi, 26 km od Gázy, nalezené 1890—92 Flinders-Petriem.

Lachmann Karel (1793—1851), něm. filolog, prof. v Berlíně; stanovil pravidla filologické textové kritiky a založil germanistiku.

Lachmidovci, arabský, pohanský knížecí rod, vládnoucí 350—600 pod perskou svrchovaností krajem al-Hira, záp. od Tigridu.

Lachner Ferdinand (1856—1910), čes. houslista, člen Nár. divadla, prof. pražské konservatoře.

Lachner Franz (1803—1890), něm. hud. skladatel, mistr kontrapunktu. Učitel Fibichův.

Lachnit Antonín, č. hud. skladatel, 1799 při chrámu sv. Víta v Praze.

Lachnit Ludvík Václav (1746—1820), český hudební skladatel.

Lachnus, ⌕ mšice.

Lachov (Löchau), o. v Č., okr. Broumov, 419 ob. (15 č.).

Lachovce (Ljachovci), o. na Podk. R., okr. Užhorod, 396 r. ob.

Lachovec (Ljachovec), o. na Podk. R., okr. Volové, 482 r. ob.

Lachtani (Otariidae), čeleď ploutvonožců s krátkými boltci a dosti úplným chrupem. Žijí v hejnech při pobřeží a to v mnohoženství; samice mají jedno mládě. Chybějí v Atlantiku. Lachtan medvědí (Arctocephalus ursinus L.) je až 3 m dlouhý (samice polovici), s poměr. dlouhou, zahrocenou hlavou, velmi rozšířenýma a prodlouženýma zadníma nohama a temně hnědou srstí; vyskytuje se hl. na pobřeží Patagonie a záp. Africe, na ostr. Falklandských a v moři Beringově. L. hřívnatý (lvoun, Otaria byronia Blainv.), až 2.7 m dl., žije v již. Tichém oceánu, l. ušatý (Eumctopias jubatus Schreb.), až 5 m dl., přichází v sev. části Tichého oceánu až ke Galopagům, l. kalifornský (Otaria californiana) zdržuje se při záp. pobřeží mírné Sev. Ameriky.

Lai (lé), básnická povídka, psaná v podvojných osmislabičných verších. Jméno vzniklo od písní (laid) bretoň. pěvců. Marie de France je zavedla do franc. literatury. V pozdější době nutno od epického l. rozeznávati l. lyrický (obdobný německému Leichu), umělou rýmovanou skladbu v nepravidelných verších.

Laicisace, propuštění klerika do laického stavu, při čemž ztrácí všechna práva, která mu dalo svěcení.

Laické kázání, kázání, přednášená laiky v protestanských církvích.

Laické soudy, ve kterých zasedají mimo soudce z povolání i soudci-laikové.

Laické školy ve Francii a v Belgii, školy vydržované obcí neb státem, jako protiklad škol církevních.

Laický apoštolát, v katol. církvi spolupráce laiků v úkolech charitativních a duchovní správě.

Laičtí bratří (sestry), bratří-laikové, členové klášterů bez kněžského posvěcení, věnující se nižším pracem.

Laičtí soudcové, soudcové z lidu, kteří nejsou právníky (u obchodních soudů).

Laidoner Johan (* 1884), estonský politik a generál, organis. estonské armády.

Laich., v přírodovědec. slovech jméno: Laicharting Johann Nepomuk (1754—1797), prof. v Innsbrucku. Napsal: Verzeichnis der Tiroler Insekten (1781—83), Vegetabilia europaea (1790—91).

Laichter Jan (* 28. XII. 1858), č. nakladatel a vydavatel Naší Doby, knih vzdělávacích, spisů Masarykových a j. Napsal Budoucnost (román 1913).

Laichter Josef (* 9. I. 1864), č. spisovatel, zástupce finanč. prokurátora v Praze. Píše realistické romány. Sp.: Kam od Říma? (1919), Manželství (1909), Na prahu republiky (1924), Na přechodu (1908), Sychrova éra (1892), Uměním k životu (1919), Za pravdou (1898).

Laichter Prokop (* 1898), malíř a herec.

Laikové (z řec. laos — lid), v katolické církvi všichni, kdo nenáleží ke kléru (věřící). V přeneseném smyslu nazývají se l. také: neučení, nezasvěcení, neodborníci.

Lainé Joseph Henri Jochim, vikomt (1767—1835), francouzský politik.

Lainez Jago, jesuita, ⌕ Laynez.

Laing Alexander Gordon (1793—1826), britský důstojník a cestovatel; procestoval Senegambii, Tripolsko a byl zavražděn v Timbuktu.

Laios, otec Oidipův.

Laird (skot., lérd), pán, statkář.

Lairesse Gérard de (1640—1711), holandský malíř, napodobil antické vzory.

Laïs., hetaira v Korintě, v V. stol. př. Kr. — L. ml., dc. Timandra, hetaira, přítelkyně Alkibiadova; proslulá svou krásou.

Laisant Charles Ange (1841—1920), fr. politik a matematik.

Laisse, libovolně dlouhá strofa starofrancouzského eposu.

Laisser faire (fr., lesé fár), nech na pokoji, nech jíti.

Laissez aller (franc., lese alé, také laissez faire, laissez passer), „ať jde" svět dále v dosavadním pořádku; formule populární za časů Colberta, požadavek fysiokratů, později přívrženců

svobodného obchodu. Smysl formule je, že neomezenou soutěží, bez zásahu státu, se nejlépe slouží zájmům celku.

Laistner Ludwig (1845—1896), něm. spisovatel, básník a překladatel.

Laišev, hl. m. kraje v sov. Tatarské republice, 3.763 ob. na Kamě.

Lajer Leopold (* 1752, † 12. IV. 1828), slovin. malíř, eklektik a kopista.

Lajer Marko (1727—1808), slov. malíř církob. obrazů, otec Leopoldův.

Lajer Valentin (1763—1810), slov. malíř, bratr Leopoldův.

Lajnert Jan (* 1892 v Rakecích v sas. Hor. Luž.), h.-luž. básník-lyrik, modernista, povoláním učitel v Újezdě v prus. Horní Lužici. Vystoupil teprve po 30. roce živ. drobnými verši v měs. Łužica, v níž tiskl své bezprostřední básnické zážitky z luž. pruské holy. Ve sbírce veršů Wyskow sapy —sylzow kapy (Jásotu plameny — slzí kapky, 1928) jeví se jako pozdní epigon Zejleřův v moderním rouše, s rázovitým slovníkem dávných slov i slov nářečních a nově tvořených, milovník luž. holy (pustiny), panteista se zřejmým zabarvením národním.

Jan Lajnert.

Lajosmizse, zemědělská obec v maď. komitatu Pešť, 10.676 obyvatel.

Lajovic Anton (* 1878), slovin. komponista, býv. učitel školy Glazbene Matice v Lublani. Složil solové písně s doprov. klavíru (3 sv.), symfon. skladby, kantáty, sbory a j.

Lak (Lakiréttanya), o. na Slov., okr. Nitra, 798 m. ob.

Lak, východoind. slovo, značící 100.000. Obyčejně značí 100.000 rupií.

Lak, ↘ laková barva.

Laka, ↘ Mlaka.

Lakatoš Josip (* 1884 v Iloku), jihoslov. publicista, novinář, red. několika listů; píše hlavné o statistice.

Lakavica, kotlina v již. Srbsku, v bregaln. oblasti, dl. 38 km, důl. pro komunikaci. Ve středověku se vzpomíná jako Lukavica. Srb. ob. zachovává starobylý ráz a obyčeje z pohanské doby.

Lake (angl., lék), jezero.

Lake Sir Percy Henry Noel (* 1855), brit. gen., jenž za světové války nedovedl jako vrchní velitel v Mesopotamii vyprostiti Townshenda (↘) z obležené Kutel-Amary a proto v srpnu 1916 odvolán.

Lakedaimón, ↘ Sparta.

Lakehurst (čti lekhörst), přístav vzducholodí v USA., jižně od New Yorku, železniční uzel.

Lake Charles, m. v USA., stát Louisiana, 13.080 obyvatel.

Lake Lahontan, kdysi jezero v sev.-amer. Great Basin, na úpatí Sierry Nevady, vzniklé působením ledovců, 21.800 km². Protikladem jeho bylo jezero Lake Bonneville (51 150 km²) na vých. kraji Great Basin. Obě jezera vyschla, až na nepatrné zbytky. Dno jejich je terasovité a bylo prozkoumáno Russellem a Gilbertem.

Lakeland, m. v USA., stát Florida, ve vnitrozemí poloostrova, 7.062 obyv.

Lake-School (jezerní škola), angl. přezdívka pro anglické romantiky Wordswortha, Coleridgeho a Southeye.

Lake Superior (Jezero Hořejší), největší z pěti velkých kanadských jezer, zároveň největší sladkovodní jezero světa, mezi Kanadou a Sev.-amer. státy Michiganem, Visconsinem a Minnesotou, 184 m n. m., jest 625 km dlouhé, 260 km široké, až 308 m hluboké a 81.000 km² velké. Vlévají se do něho jen menší řeky. Pobřeží skalnaté s mnohými zálivy. Řekou Saint Mary, dlouhou 96 km, je spojeno s jezerem Huronským. Na obou březích jsou mocná ložiska rudy železné, na jižním též měděné.

Lakewood, průmyslové m. v sev.-amer. státě Ohio, 41.732 obyvatel.

Lakhnau (angl. Lucknow), m. v Přední Indii, 240.580 ob.

Lakkadivy, ↘ Laccadive Islands.

Lakljan, neobydlený ostrov na Jadranu, sev.-záp. od Šipana, 3.45 km².

Lakmoid, resorcinová modř, $C_{12}H_9O_3N$, dehtové barvivo, vyráběné zahříváním resorcinu s dusitanem sodným. Tvoří tmavě-fialové krystalky, ve vodě rozpustné tmavě modře, kyselinami červená. Slouží jako indikátor v analytické chemii a k barvení mikroskopických preparátů.

Lakmus (Lacca musica, Lacca musci), nestálé modré barvivo z různých druhů lišejníku, zvláště z Lecanora tartarea. Rozmělněný lišejník podrobí se kvašení s vápnem, potaší a ammoniakem, zahustí se křídou a sádrou a vysuší. Roztok tohoto barviva ve směsi vody a alkoholu nebo tímto roztokem napuštěný papír vlivem kyselých roztoků červená, vlivem roztoků zásaditých modrá. Tato vlastnost lakmusu jest způsobena v něm obsaženým barvivem azolitminem $C_7H_7NO_4$.

Lakolk, lázně na dánském ostrově Röm.

Lakomý František (* 1881), řed. č. st. akad. gymnasia v Praze, r. legionář a

osobní taj. gener. M. R. Štefánika. Red. Věstníku čsl. profesorů.

Lakónia, kraj na Peloponnésu, ve starověku řecký stát. Hl. m. Sparta. Nyní 4.111 km², 141.280 ob.

Lakónický (lat.), dle způsobů starých Lakónů: krátce a výstižně. — Lakónismus, úsečnost a vtipnost v řeči.

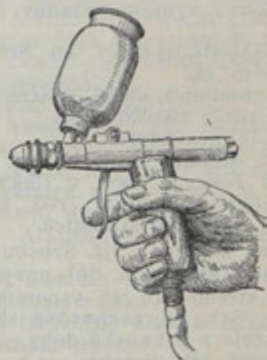
Lakónský záliv, prostřední ze tří velikých zálivů mořských v starém Peloponnésu. Nyní se jmenuje záliv Marathonisi.

Lakosil Lambert, pseud. Arnošta Procházky.

Laková barviva (lakové barvy), ve vodě málo rozpustné látky, vznikající srážením rozpustných barviv pomocí srážecích činidel (solí, kyselin, mýdel atd.) na podkladě (substrátu) nebo mícháním těžko rozpustných barviv s takovými substráty (pigmentová barviva). Jako srážecího činidla při srážení zásaditých barviv používá se tanninu s vinným kamenem, při srážení kyselých barviv používá se chloridu barnatého, vápenatého a hlinitého, síranu železnatého a dusičnanu olovnatého. Substrát uděluje takovým barvivům pro další zpracování vhodnou formu a často teprve vlivem substrátu nabývá barvivo charakteristického živého zabarvení. Některé látky substrátu, na př. hliník, účastní se samy na vzniku těžko rozpustné sloučeniny barevného laku. K přirozeným substrátům patří sádra, zelená hlinka, kaolin, křída, okr, živec; k umělým síran barnatý, suřík, hydroxyd hlinitý, běloba zinková. Za laková barviva se hodící barviva označují se zvláštními jmeny, jako hansová, heliová, laková, litholová, permanentní, pigmentová. Dle použití rozeznáváme laková barviva pro: 1. knihtisk a kamenotisk, 2. olejové nátěry, 3. vápenné barvy, 4. tapety a barevné papíry.

Lakované výrobky, v Číně, Korei a Japonsku zhotovované předměty, jako nábytek, skřínky, pouzdra, talíře a číše z kůže, kovu, hlíny, hlavně však ze dřeva, natřené kambiální šťavou (t. zv. japonským lakem) rostliny Rhus vernicifera. Nátěr má chrániti tyto předměty před mechanickým poškozením, před porušováním kyselinami, škodlivými vlivy vzduchu a před rozežíráním červy, ale současně, míchá-li se lak s různými barvivy, kovovým práškem a použitím různých vložek, může býti prostředkem k vyvolání uměleckých účinků. Následkem namáhavé a zdlouhavé výroby krásné výrobky jsou velmi cenné. — Dřevěný podklad po pečlivém opracování pokryje se vrstvou surového laku a potáhne se jemným plátnem nebo papírem. Teď následuje až 30krát opakované natírání surovým lakem nebo směsí laku s jemným hliněným nebo smirkovým práškem. Každá vrstva po dokonalém vyschnutí pečlivě se vyleští a teprve teď následuje nanášení vrstvy další. Naposled nanášené vrstvy, s nimiž se zachází způsobem podobným, jsou z barevného laku (černého, červeného, v novější době též jinobarevného). U jednodušších předmětů tyto poslední vrstvy zůstávají bez ozdoby, nezřídka dekorují se však malbami, prováděnými barevnými laky, nejčastěji červeným nebo černým, anebo, byla-li nanesena dostatečná vrstva laku, vkládají se do ní vyřezávané vzorky. Mohutného účinku se docílí, poprašují-li se svrchní vrstvy před vyschnutím velmi jemným zlatým nebo stříbrným práškem. Někdy vkládají se do svrchních lakových vrstev kovové lístky. Poprašováním kovovým práškem dekorují se též v svrchních lakových vrstvách provedené kresby (ploché laky, jap. hiramakiye) nebo barevně modelované lakované reliefy (lakové reliefy, jap. takamakiye). U leštěných lakovaných výrobků (jap. togidašimakiye) v laku provedené kresby poprašují se jemným kovovým práškem nebo práškovaným barevným lakem, po čemž následuje laková vrstva, která se na konec opět odstraní leštěním. Různé vložky, hl. perleť a kovové plíšky (olovo, cín, zlato, stříbro) umělecký účinek ještě zvyšují. Původní motivy byly čistě ornamentální, později přebíraly se z malířství. ↷ čínské a japonské umění.

Lakování, nanášení hladké, lesklé nebo mdlé, průhledné nebo neprůhledné lakové vrstvy na dřevěné, kožené, kovové a j. předměty, která je má chrániti

Krautzbergrova lakov. pistole.

před mechanickým poškozením, po příp. dodávati jim krásného vzhledu. Často nanáší se laková vrstva několikrát, vždy po vyschnutí vrstvy předchozí, a naposled

nanesená vrstva se na konec vyleští. Lak nanáší se na lakované předměty štětcem nebo rozprašovačem, v němž na 2—5 atm. stlač. vzduch, unikaje úzkým otvorem, strhuje s sebou lak a vrhá jej rozprášený na lakovanou plochu v podobě jemných kapiček.

Laková pryskyřice (gumový lak, Resina laccae), pryskyřice, nacházející se v podobě kůry na kmenech indických stromů (Croton lacciferus, Schleichera trijuga, Ficus indica, Ficus religiosa). Výron lakové pryskyřice způsobují samičky červce (Coccus lacca), které po oplodnění napichují větve, odkudž vytéká pak pryskyřičná hmota. Laková pryskyřice se sbírá buď spolu s větvemi, anebo se s nich odlupuje. Laková pryskyřice, která ještě obsahuje mladé červce, dostává z nich mnoho červeného barviva. Většinou sbírá se laková pryskyřice až po vylíhnutí mladých červců. Nejvíce lakové pryskyřice vyváží Siam a Annam, hlavním vývozním přístavem jest Kalkutta. Obchodní produkt bývá nahnědlý až temně hnědočervený, bez chuti a zápachu, spíše vláčný než křehký. Slouží k výrobě barviva a lupkového laku. Japonská laková pryskyřice získává se nařezáváním kůry Rhus vernicifera.

Lakricius, pseud. K. V. Hofa.

Lakrimála (z lat. lacrima, slza), měrný bod na ↗ lebce, průsek Crista lacrimalis posterior a Sutura frontolacrimalis. Šířka mezi lakrimálami odpovídá nejlépe šířce nosního kořene na hlavě. Os lacrimale, slzní kost, ↗ lebka.

Laksa Vladimir (* 1870 v Sisku), chorv. generálmaj., rak. důstojník, při převratu jmenován velitelem Dalmacie a Boky.

Laksman Erik (1736—1796), fin. přírodozpytec a cestovatel.

Lakšárska Nová Ves, o. na Slov., okr. Malacky, 1319 čs. ob.

Lakšmí (Šrí), ind. bohyně štěstí.

Laktace (lat.), vylučování mléka mléčnými žlázami; též doba kojení (laktační perioda).

Laktagoga (lat.-řec.), mlékopudné prostředky, na př. fenyklový čaj, laktagol, injekce vlastního mléka. Doporučují se dále různé výživné látky, somatosa, sladový tropon a vůbec bílkovinami a tukem bohaté látky. Jejich účinek jest však nejistý.

Laktagol, suchý extrakt z moky semene bavlníkového.

Laktalbumin (laktoalbumin), bílkovina, která jest rozpuštěna v mléčném seru, z něhož se vylučuje zahřátím na 70°.

Laktamy, skupina chemických sloučenin, vnitřní anhydridy aromatických ortoamidokyselin. Z kyseliny ortoamino-fenyloctové $C_6H_4 \left\langle {CH_2 . COOH \atop NH_2} \right.$ odštěpením skupiny hydroxylové ze skupiny karboxylové a vodíku z amidokyseliny vzniká takto oxindol $C_6H_4 \left\langle {CH_2 \atop NH} \right\rangle CO$. Ze sloučenin, v nichž na atomu uhlíku místo dvou atomů vodíku jest vázán atom kyslíku, vznikají podobným způsobem laktimy, na př. z kyseliny ortoaminofenylglyoxylové $C_6H_4 \left\langle {CO . COOH \atop NH_2} \right.$ vzniká isatin

$$C_6H_4 \left\langle {CO \atop NH} \right\rangle CO.$$

Laktarin, vysušený kasein, ammoniakem zkapalněného používá se ho při potiskování tkanin.

Laktáty, mléčňany, ↗.

Laktobutyrometr, přístroj na měření množství tuku v mléku. (↗.)

Laktofenin (laktylparafenetidin), vzniká z parafenetidinu a anhydridu kyseliny mléčné, tvoří bezbarvé krystaly bez vůně.

Laktokrit, přístroj k určování množství v mléku obsaženého tuku.

Laktony, vnitřní (intramolekulární) anhydridy oxykyselin. α-oxykyseliny zahříváním ztrácejí vodu a slučují se po dvou molekulách na laktidy; β-oxykyseliny se mění ztrátou vody v kyseliny nenasycené; γ- a δ-kyseliny v roztocích odštěpují vodu za obyčejné teploty a dávají γ- a δ-laktony, na příkl. kyselina oxyvalerová $CH_3 . CH[OH] . CH_2 . CH_2 . COOH$ ztrátou 1 molekuly vody mění se ve valerolakton

$$CH_3 . \underbrace{CH . CH_2 . CH_2 . CO}_{O} + H_2O.$$

Laktony jsou látky většinou tekuté, snadno rozpustné, vůně slabě aromatické.

Laktoskop (lat.-řec.), přístroj ke zkoumání mléka metodou optickou.

Laktosurie (lat.), výskyt mléčného cukru v moči šestinedělky.

Lakuny (z lat. lacus, jezero), krví, mízou atd. vyplněné dutiny v různých orgánech; lakunární soustava cev, cirkulační soustava bez kapilár nebo aspoň s většími venálními krevními prostorami (sinus), na př. u měkkýšů.

Lakustrický (z lat. lacus, jezero), jezerní, na př. lakustrické (biologické) stanice.

Laky, roztoky přirozených a umělých lakových pryskyřic (↗ a umělé pryskyřice), které po vypaření rozpustidla (tě-

kavé laky) nebo po ztvrdnutí účinkem vzdušného kyslíku (olejové a mastné laky) na jimi natřených předmětech zanechávají stejnoměrnou, spojitou, pevnou a průsvitnou lakovou vrstvu. Často lakem rozumí se t. zv. barevný lak (⤷ laková barviva a barviva); hnědý lak, bistr; žlutý lak (⤷ řídká žluť); asfaltový lak (⤷).

Lalande Joseph Jérome (1732—1807), franc. astronom, od 1761 prof. na Collège de France, 1795 řed. hvězdárny v Paříži.

Lalique René (* 1860), fr. dekor. umělec.

Lalitavistarah (pojednání o hře Budhově), mahayanistické, legendární vylíčení života Budhova.

L'Allemand Fritz (1812—1866), něm. hist. malíř.

L'Allemand Siegmund (1840—1910), něm. malíř. Mal. obrazy z rak. dějin.

Lallemand Jean Pierre Charles (* 1857), franc. ing. Pracoval v geofysice a v geodesii.

Lalo Édouard Victor Antoine (1823—1892), franc. hudební skladatel.

Lalo Charles (* 1877), prof. estetiky a filosofie v Paříži.

Lalok (lat. lobus), anatomický pojem pro větší oddíl nějakého orgánu (laloky plicní, jaterní, mozkové) n. tkání (kožní laloky).

Lalokonosci (Otiorrhynchinae), podčel. nosatců s nejdůležitějším druhem Otiorrhynchus Schönh., s téměř vodorovně postavenou hlavou, krátkým noscem a vejčitými krovkami. Asi z 300 evropských druhů žije většina v horách, některé jen v Alpách. L. černý (O. niger Fabr.) 7—11 mm dl., černý, téměř lysý, s červenými nožkami, žije ve střední Evropě na smrcích a modrínech, zvl. v horách, živě se korou a čerstvými výhonky mladých rostlin. O. raucus Fabr., 6—7 mm dl., černý, v sev. a střed. Evropě, ohlodává pupence ovocných stromů a révy. O. ligustici L., 9—12 mm dl., černý, neschopný letu, ohlodává pupeny révy a broskvoní, poškozuje jahody, chřest a zvláště miluje vojtěšku. O. sulcatus Fabr., 9 mm dl., černý s šedožlutými skvrnami, poškozuje vinice, jahody, jetel a jmenovitě vojtěšku.

Laloševič Jovan (* 1870), srb. advokát, účastnil se národ. života srb. v Uhrách, organis. pěvecké spolky; pronásledován za války. Po válce poslancem. Psal o agrární reformě a pod.

Lalovo (Ljalovo), o. na Podk. Rusi, okr. Mukačevo, 796 ob. (588 r.).

Lalůček ušní (lat. lobulus auriculae), tukem vyplněný kožní lalok na dolním konci ušního boltce u lidí, u opic jen naznačený; ⤷ ušní boltec.

La Lumia Isidoro (1823—1879), ital. historik, ředitel archivu v Palermě. Hlav. dílo: „Studi di storia siciliana" (1870).

L. A. M. = liberalium artium magister (lat.), učitel svobodných umění. (⤷ svobodná umění.)

Lam., u přírodovědeckých názvů: J. B. A. P. de Lamarck.

Lam Jan (1838—1886), polský romanopisec.

Lam Stanisław (* 1891), polský liter. kritik a historik, redaktor Tygodnika illustr. Sp.: J. L. Kraszewski (1912), Polska w pieśni 1863 r. (1913), Czytelnictwo współczesne w Polsce (1914), Ostatnie lata T. Lenartowicza (1918), O bibljografje polską (1921), Książka wytworna (1922), Le livre polonais au XV. et XVI. siècle (1923) Polska literatura współczesna (1924). Redigoval dílo Ilustrowana Encyklopedja a nové vydání Feldmanovy, Literatury polské (1923).

Lam Władysław (* 1893), polský malíř.

Lama (lat. Auchenia lama Desm.) z čel. velbloudů (Camelidae), od nichž je vzhledem značně odlišná. (Nemá hrbu, jest značně menší, čenich ostřeji zašpičatělý.) Žije divoce v záp. kraj. Již. Ameriky, zvl. na Kordillerách. Domestikací stala se důležitým domácím zvířetem. (Nosič břemen, vlna, kůže, chutné maso.) Celkem známy čtyři druhy.

Lamač, v hornictví horník, který jest zaměstnán na rudném dole rubáním rudy.

Lamač Karel (* 1897), film. režisér a průkopník čes. filmu.

Lamač, o. na Slov., okr. Bratislava, 1380 čs. ob.

Lamaismus jest moderní forma severního buddhismu (⤷) v Tibetu, Mongolsku a u ruských Mongolů (Kalmyku a Burjatů). Je to pozdější buddhismus s prvky hinduistickými a domácími tibetskými a mongolskými, ustrnulý v církev, jejíž kněží se nazývají lamové (odtud jeho název). Severní buddh. indický přišel asi v V. stol. po Kr. do Tibetu; pevněji se však tam uchytil teprve v VII. stol. za krále Šrongtsan Gampo, který poslal svého ministra Thonmi Sambhota do Indie, aby zkoumal tamější buddhismus. Ve XIII. stol. se buddh. tibetský rozšířil mezi Mongoly, když byl první mongolský císař čínský, Kublai chán, r. 1270 pozval ke svému dvoru velekněze tibet. kláštera Sakje, který jej obrátil na buddhismus. Velekněz obdržel vládu nad Tibetem. Tehdy se počíná v Tibetě kněžská vláda. Buddh. tibetský reformoval Tsongkapa (1358—1417/29?), který zavedl tužší kázeň a zakázal mnichům se ženiti a píti víno. Založil také

velký klášter Gánden u Lhasy. Jeho žáci jsou nazýváni „žlutými čepicemi" (podle barvy pokrývky své hlavy) proti „červeným čepicím", následníkům to staršího buddhismu, jehož hlavním světcem jest Padma Sambhava, ind. mnich, který dlel v VIII. st. po Kr. v Tibetu. Po smrti Tsongkapova následníka, jímž byl Gandex Truppa († 1474) vznikla víra, že duše veleknězova se převtěluje do dítěte, které v době jeho smrti se rodí. Tato víra se drží až posud a dítě, které pak lamové podle zvl. znamení najdou, stává se nástupcem zemřelého velekněze. Třetí velekněz po reformátorovi Sönam Gyatso, obrátil velkou část Mongolů na buddh. víru. Od mongol. náčelníka Altai chána obdržel za to titul Dalai (vl. Tale) lama vadžradhara („lama vše objímající, držitel hromového klínu"). Od té doby má nejvyšší hlava tibet. a mongol. buddhismu tento název. Užívají ho ovšem jen Mongolové a Číňané (je původu mongol.), kdežto Tibeťané sami jej nazývají Kündün („Přítomnost", t. j. přítomné vtělení Buddhovo), Kyamgön Rimpoče (Vzácný ochránce) a j. Od XVIII. stol., kdy se dalailama stal skutečným i politickým vládcem Tibetu (⇘) zasahuje svým vlivem i do Mongolska a evrop. Ruska. Je pokládán za vtělení Avalokitéšvarovo; jiná vtělení a zároveň církevní hodnostáři jsou: velekněz kláštera v Tašilhümpo, t. zv. Tašilama, vtělení Amitábhovo, pokládaný některými Tibeťany za duchovně vyššího než je dalailama; abatyše kláštera Samding, zv. Dordžespamo, jediné ženské vtělení buddhovské. Nejvyšším lamou mongol. je chutuchtu v Urze (Urga v Mongolsku), u Burjatů nazývá se pandita n. khampo. Vedle Lhasy, sídla dalailamova, jsou nejmocnějšími theologickými středisky země kláštery Gánden, Sera a Drepang, zvané „tři sloupy státu". V lamaismu je buddh. zápas o spásu, osvobozující poznání a čisté bytí bez vášní značně pozměněn a mechanisován („modlicí mlýnky"). Z velkých představitelů myšlenky buddh. stali se světci a bozi, uctívaní okázalými slavnostmi. Poutním místem a středisky kultu jsou kláštery, které jsou také sídlem učenosti mnišské. V tibet. klášterech studují i Mongolové a Burjati sv. písmo tibet. buddhismu, Kandžur (má 108 sv.) s komentářem, zv. Tandžur (220 sv.), Bohoslužebným jazykem jest klasická tibetština. Hlavn. svátky jsou svátek „velké modlitby" (Mönlam čhempo) po Novém roce, svátek vtělení Buddhova, svěcení vody, počátek podzimu a svátek svitilen, který je zároveň svátkem nanebevstoupení reformátora Tsongkapa. Při tom se ovšem uctívají ještě různí buddh. svatí. —P.—

Lamamiao, město v sev. Číně. ⇘ Dolon-nor.

Lamanskij Jevgěnij Ivanovič (1825—1902) ruský finančník. Řed. Stát. banky.

Lamanskij Vladimír Ivanovič (1833—1914), prof. v Petrohradě, slavjanofil a odpůrce západní kultury.

Lamar Lucius Quintus Cincinnatus (1825—1893), severoamerický politik; bojoval na straně Jihu, 1877 senátor, 1885—88 ministr vnitra.

Lamarck Jean Baptiste Antoine Pierre de Monet de (1744—1829), franc. přírodopisec; věnoval se zprvu meteorologii, pak botanice (Flore française 1778), od 1792 prof. na Jardin des Plantes; obrátil se k zoologii a napsal slavná díla: Système des animaux sans vertèbres (1809), Histoire des animaux sans vertèbres (7 sv., 1815—1822), ve kterých podal první studii o bezobratlých, víňnících a polypech. Ve filosofických spisech podává první teorii vývojovou, poraziv nauku o nezměnitelnosti druhů.

La Marck Auguste Marie Raymond, hr. (1753—1833), franc. politik; snažil se zachrániti v revoluci monarchii, utekl do Holandska, kde byl 1815—1830 generálem.

Lamarckismus, Lamarckova vývojová teorie. ⇘ neolamarckismus, vývoj teorie.

La Marche Olivier de (1426—1501), fr. spisovatel, hlavní zástupce t. zv. burgundské školy.

Lamarmora Alfonso Ferrero di (1804—1878), ital. generál a státník; vedl r. 1855 italskou výpravu na Krym, stal se ministrem války a zahraničí, sjednal 1866 spolek s Pruskem.

Lamarque Jean Maximin (1770—1832), franc. generál; bojoval pod Napoléonem, 1828 poslanec levice.

Lamartine Alphonse de (* 21. X. 1790 v Maconu, † 28. II. 1869 v Passy), franc. básník, diplomat, sekretář vyslanectví ve Florencii, v Neapoli, Toskáně, 1833 poslanec. Od 1829 byl členem akademie. Jako poslanec nebyl ve vleku žádné politické strany, sympatisoval však s republikány, byl přívržencem všeobecného volebního práva, kritisoval vládu a konečně přiznal se v Histoire des Girondins (1847) veřejně k oposici. 1848 byl v prozatímní vládě ministrem zahraničních záležitostí. Napoléonův převrat 1851 učinil konec jeho politické činnosti. Z jeho prosaických spisů vynikají: Cours familier de littérature (1856—69), Histoire de la Restauration (1851—53), Histoire des Constituants (1854). Mnohem cennější jsou však jeho spisy autobiografické: Histoire de la Révolution de 1848 (1849); Confidences

(1849); Nouvelles Confidences (1851), Mémoires inédits (1871), k nimž se důstojně řadí: Raphael, pages de la vingtième année (1849), Graziella. Z poetických knih vynikají: Méditations poétiques (1820); Nouvelles méditations (1823); La mort de Socrate (1823), v kterémžto díle pojímá básník S. jako předchůdce Kristova; Dernier Chant du Pélerinage d'Harold (1825), zasvěcená památce Byronově; Harmonies poétiques et religieuses (1830). Obsahem těchto básní jest láska k Elviře, opěvování domácího štěstí a všemohoucnosti boží. V meditacích a harmoniích promluvil opět po dlouhém čase geniální básník k okouzlenému davu. Plod jeho orientální cesty jest romantický cestopis Souvenirs pendant un voyage en Orient (1835). Po návratu z cesty dokončil již v mládí počaté dílo Jocelyn, popisující lásku kněze před vysvěcením. La Chute d'un Ange (1838) a Recueillements poètiques (1839) nevyrovnají se dílu prvému, ale výrazově jsou snad ještě silnější. Souborné vydání spisů vyšlo: 1860—1863, 1900—07, 1922. — Do č. překládali z jeho děl: Vrchlický, Heyduk, Krajník a jiní.

La Mazelière Antoine Camille Rous, markýz de (* 1864), fr. cestovatel a spisovatel.

Lamb (lem) Charles (1775—1834), angl. spisovatel, sekretář Východoind. společnosti. Jeho díla vyznačují se romantickým pojetím čistého lidství, láskou k vlasti, která vyznívá stylem snivě-melancholickým nebo jemně humorným.

Lambayeque (bajeke), pobřežní depart. jihoamer. republiky Perú, 11.952 km² se 124.091 ob. (1896). Hl. m. Chiclayo (↗).

Lambdový šev (sutura lambdoidea), anatom. označení pro spojení lebečních kostí temenních a skráňových. Tvarem připomíná řeckou písmenu lambda.

Lambeaux (lambó) Josef (Jef.), (1852—1908), belgický sochař.

Lambeck Petr (zvaný Lambecius (1628—1680), něm. učenec, dohližitel císařské knihovny. Hl. díla: Prodromus historiae literariae (1659), první chronologický nástin dějin písemnictví.

Lamberg, rak. šlecht. rod; získal ve XIV. st. statky v Krajině. Tři synové Viléma II. z L. († 1397), Jakub, Jiří a Baltazar, založili tři hlavní linie. Fr. Filip, hr. z L. (* 1790), od 1848 generální velitel a zatímní palatin uherský, zavražděn 28. IX. 1848 na mostě k Pešti.

Lambert, křesť. světec (* ca 633), žák a nástupce biskupa Theodarda; byl zavražděn na jeho hrobě v Lutichu.

Lambert, král ital. († 898), syn vévody Vida II. ze Spoleta, 891 král, 892 římský císař.

Lambert Joh. Heinrich (1728—1777), něm. filosof, fysik, hvězdář a matematik. Zakladatel fotometrie, pyrometrie a hygrometrie; v matematice stal se známým řadou podle něho pojmenovanou a je předchůdcem neeuklidovského měřictví.

Lambert Loza, pseud. A. Procházky.

Lembertin, pseud. F. X. Harlase.

Lambertův teorém, věta, že u drah nebeských těles čas, v němž těleso urazí určitý oblouk, je závislý jen na jeho tětivě a na součtu příslušných průvodičů (radiusvektorů).

Lambeth (lembit), správní okres na jiho-záp. Londýna, 302.868 ob. (1921), již. od Temže.

Lambl Jan B., Dr. (1826—1909), profesor hospodářství a spravovědy na čes. technice, zemský poslanec a zakladatel pomolog. ústavu v Troji. Sp.: Nauka o kameni a zeminách, O pracích a nářadí, Důchod pozemkový a četné spisy chemické. Předseda Spol. pro prům. chem.

Lambl Karel Milan (* 3. I. 1823, † 26. IV. 1894), odb. hospodář. spisovatel, který téměř celý plodný život svůj věnoval propagaci vědy hospodářské a z oboru toho napsal mnohé cenné spisy: O zvelebování luk, Základy chovu a užitku zvířectva hospodářského, Chmelařství a j.

Lambl Vilém Dušan, MUDr. (1824—1895), docent patolog. anatomie v Praze, prof. v Charkově a ve Varšavě. Četné spisy z anatomie; prozkoumal Lamblia (↗).

Lamblia Blanch., druh bičíkovců, žijící cizopasně v tenkém střevě lidském i zvířecím (u opic, krys, myší a j.). L. intestinalis Lambl. člověka je zvl. častá u dětí.

Lamboy (lamboa) Vilém († 12. XII. 1659), říšský hrabě (od r. 1649), císařský polní maršálek, generál Valdštýnův; obdržel, odpadnuv od něho (1634), jeho panství Hostinné; zemř. na zámku Dymokurech v Čechách.

Lambová Martha Joanna Reade (1829—1893), sev.-am. badatelka v historii.

Lambrechts Lambrecht (* 1865), holand. básník a hudební kritik, známý národními písněmi a povídkami.

Lambrequin (fr., lambrkeň), **1.** kryt přílby (↗ přílba); — 2. dekorace na tyčích pověšené, okenní závěsy (lambrekýny).

Lambros (Lampros) Spyridion (1851—1919), řecký dějezpytec a politik, za Venizelovy diktatury vypověděn.

Lamech (hebr. lemech), postava z hebrejských pradávných pověstí, praotec obyvatelů pouště. Pokládá se za otce Noeova.

Lamela (lat.), tenký lístek, deštička; v rostlinopise označení pro lístky na spodní straně klobouku hub bedlovitých; v zoologii tenké listovité části zvířecích ústrojů; lamelární, tabulovitý, listovitý, deštičkovitý; lamelosní, z lamel sestávající.

Lamellibranchiata, → kýlonožci.

Lamellicornia, listorozí, podřád brouků, tvořící samostatnou skupinu dobře vyznačenou tykadly, u několika posledních článků listovitě rozšířenými. Dělíme je na roháče (Lucanidae), čítající na 500 druhů, z toho 6 domácích, a chrobáky (Scarabaideae) s 15.000 druhy (domácích 154). Roháč obecný (Lucanus cervus), největší náš brouk, 6 cm dl., jehož sameček má čtyřúhlou hlavu opatřenou párem parohovitých žuchev. Samička má menší hlavu a nenápadné žuchvy. Larva žije 4—5 let v dubovém trouchu, dosahuje délky až 105 mm. Kozlík rovnoběžný (Dorcus parallelopipedus) připomíná tvarem těla na samičku roháče, je však o polovinu menší. Chrobák obecný (Geotrupes stercorarius), zavalitý, modré barvy, zahrabává si pod zem kravský a koňský trus. Pro potomstvo vyhrabává párek chr. svislé chodby do půdy. Chodbu naplní z části naneseným trusem, do zvláštní dutiny uloží vajíčko a chodbu potravou doplní. Larva dospívá v květnu. Dospělí brouci přezimují v zemi na metr hluboko a na jaře poletují. Zajímavější je životní činnost vrubouna posvátného (Ateuchus sacer), který z trusu uvaluje kuličky zvící ořechu nebo malé pěsti, tyto pod zem zahrabává, jednak pro svoji výživu a pro potomstvo. Starým Egypťanům byl symbolem plodnosti a posvátným zvířetem. V zemích kolem Středozemního moře domácí, zřídka se objevuje v Uhrách. Chroust obecný (Melolontha vulgaris) a maďalový (Melol. hippocastani) škodí v květnu ožíráním listí a květů. Větší škody působí jeho larva „pondrava“ na polních plodinách ožíráním kořenů. K vývoji potřebuje tři roky. Chroustek letní (Rhizotrogus solstitialis) objevuje se v červnu i v sadech měst. Nosorožík obecný, kapucínek (Oryctes nasicornis) jest nápadný hlavou, vybíhající ve dva rohy proti sobě obrácené. Zlatohlávek obecný (Cetonia aurata), nádherný svou zelenou barvou se zlatým leskem, zdržuje se na růžích a rostlinách okoličnatých. Hercules (Dynastes Hercules), obr. brouk 15 cm dl., z tropické Ameriky. Goliath (Goliathus), 10 cm dl., největší brouk z tropické Afriky.

Lamellirostres, vrubozobí ptáci; mají široký zobák pokrytý měkkou citlivou blanou. Horní čelisť opatřena rohovitými lištami, které zapadají do rýh dolní čelisti a tvoří tak síto. Jazyk masitý, na okraji roztřepený k procezování vody. Křídla mírně dlouhá, ocas krátký. Tři přední prsty spojené plovací blanou, zadní prst volný. Peří přilehavé, jemný prach. Nekrmiví, ptáci tažní, žijící pospolitě. K nim přísluší: morčáci (Mergidae), kachny (Anatidae), husy (Anserinae), labuti (Cygnidae).

Lamennais (lam'né) Félicité Robert de (1782—1854), fr. katol. bohoslovec a spis., učitel matematiky, kněz; ve svých spisech podal program demokraticky-papežského katolictví.

Lamentace, bědování, nářek, žalozpěv; lamentabile n. lamentoso, označení přednesu v hudbě: žalostivým tónem.

Lamentovati (z lat.), bědovati, naříkati, hořekovati.

Lameth (lamet) Alexandre Théodore, hrabě z (1760—1829), fr. politik, bojoval v Sev. Am., 1789 vůdce Třetího stavu.

Lameth Charles Malo François, hrabě z (1757—1832), bratr předešlého, fr. generál, bojoval v sev.-amer. válce za svobodu, 1789 zastával v Nár. shromáždění ústavu.

Lametta, vlákna z tenkého kovového drátu, vyrobená zploštěním (0·3 mm šir. a 0.007 mm silná), 1000 m váží 44 g (→ drát). Příležitostně se l. postříbří, pozlatí a cementuje. U nás užívá se jí hl. (také zbarvené) jako okrasy vánoč. stromku.

Lamettrie (lametrí) Julien Offray de (de La Mettrie, Delamettrie), (1709—1751), franc. filosof, vojen. lékař, došel přesvědčení, že duševní úkony přímo závisí na tělesných.

Lami Eugène Louis (1800—1890), franc. kreslíř a malíř.

Lamia, hl. m. řec. nomu Phokis a Phthiotis, 14.712 ob. (1923), sídlo biskupa. Ve starověku byla známa → lamijskou válkou.

Lamia, řec. démon na způsob upíru; v bájesloví milenka Diova.

Lami'í Muhammed ibn Osmán ibn Ali el Nakkáš († 1531), tur. básník. O jeho spise Husn-u-dil psal R. Dvořák (H. Schönheit und Herz, Persische Allegorie von Fattâri aus Nišápr, herausgegeben, übersetzt, erklärt...).

Lamijská válka, kterou vedla většina Řeků proti Macedonii po smrti Alexandra Velikého, nazvána podle Lamie (→), kde byl obléhán macedonský správce Antipatros 323—322 př. Kr.

Lamina (lat.), tenká kovová deštička, zvl. deska pro nápisy; v anat. tenké lístky kosti v nejrůz. ústrojích; l. cribrosa, → nos a lebka.

Laminariaceae, ⟶ Macrocystis.

Laminektonie (lat.-řec.), operativní odstranění oblouků obratlových za účelem obnažení míchy.

Lamium, hluchavka, rod pyskatých bylin, obecný, s lodyhou dutou, s květy, sedícími v úžlabí listů v lichopřeslenech. Kalich pětizubý, koruna zřetelně pyskatá. Pitulník (L. luteum) se žlutými květy ve vlhkých lesích; hluchavka bílá (L. album), všude hojná, s bílým květem a přímou lodyhou; h. skvrnitá (L. maculatum), statná, s velkou nachovou korunou; h. nachová (L. purpureum), světle nachová, jednoletý plevel na vyhnojených polích současně s h. objímavou (L. amplexicaule) zajímavá tím, že svoji nachovou korunu květní nikdy neotevírá a květy se samy oplozují.

Laminger, spr. Lamingar z Albenreuthu Wolf Vilém († 1635), obdržel zástavou Chodsko a Domažlický hrad. Jeho syn Wolf Maximilián († 1696) pronásledoval Chody. ⟶ Jan Sladký-Kozina.

Lammasch Heinrich, JUDr. (1853—1920), rak. právník a státník. Byl posled. ministerským předsedou ve starém Rak. (25. X. až 1. XI. 1918) a mírovým rak. delegátem v Saint-Germain.

Lämmel Leopold (1790—1867), průmyslník a finančník v Praze.

Lammermuir Hills, holé pohoří v již. Skotsku, až 534 m vys.

Lamnidae tvoří samostatnou čeleď značně velikých žraloků se hřbetní ploutví bez trnů. Lamna cornubica dorůstá přes 3 m (žralok Jonášů). Carcharodon carcharias, nejobávanější a nebezpečný. Staří jedinci dosahují až 14 m délky. Cetorhinus maximus, 12 m dlouhý, v arktických mořích. Malý jest žralok liščí Alopecias vulpes.

Lamond Frédéric (* 1868), pianista, žák Bülowův a Lisztův, vynikající interpret Beethovena.

Lamoricière (lamorisiér) Chistophe Léon Louis Juchault de (1806—1865), fr. generál, ukončil dobytí Alžíru zajetím Abd-el-Kadera (1847). R. 1860 vůdce papežské armády; odstoupil po porážce u Castelfidarda.

Lamorinière (lamoriniér) François (1828—1911), belg. malíř-krajinář.

Lamormain (lamormeň) Vilém Germain (1570—1648), provinciál jesuitů ve Vídni, vlivný zpovědník cís. Ferdinanda II., nepřítel Španělů a Valdštýnův.

La Mothe le Vayer (la-mot-le-vaie) François de (1588—1672), fr. filosof, vychovatel pozdějšího Ludvíka XIV. Ve svých spisech hájí skepticismus.

La Motte (la-mot) Antoine Houdarde (1672—1731), fr. básník, obsáhl všechny druhy básnictví; obzvláštní záliby došla tragedie Inès de Castro (1723) a zpěvohra L'Europe galante (1699).

Lamotte (lamot) Louis (1822—1869), fr. malíř.

La Motterouge (la-motrůš) Joseph Edouard de (1804—1883), fr. generál, vyznamenal se ve válce krymské a 1859 v Italii.

Lamoureux (lamuré) Charles (1934—1899), fr. houslista a dirigent.

Lampa bezpečnostní, ⟶ větérky.

Lampa rtuťová, oblouková, vzduchoprázdná trubice z křemenného skla, v níž vzniká elektrický oblouk mezi dvěma rtuťovými elektrodami. Vznikající páry rtuti vydávají jasné světlo a kondensují se na chladnějších místech trubice.

Lampa Anton, PhDr. (* 1868), prof. na něm. univ. v Praze a ve Vídni, odborník v elektrotechnice.

Lampadarius (lat.), nosič lamp, u Římanů podstavec s více rameny, na něž se zavěšovaly lampy; také otrok, který v noci nesl před panstvem pochodeň.

Lampadius Vilém August (1772—1842), něm. hutník; povznesl hutnictví na vědu, objevil 1796 sirouhlík a působil pro zavedení osvětlování plynem.

Lampě Frančišek (1859—1900), slovin. spisovatel a filosof.

Lampedusa, it. ostrov, prov. Girgenti, 210 km již. od Sicilie, 20.2 km², 2448 ob. (1921), až 130 m vys., má trestaneckou osadu, vinařství, ovocnářství.

Lampertice (Lampersdorf), o. v Č., okr. Žacléř, 1650 ob. (129 č.). Kamenouh. doly, okresní chorobinec.

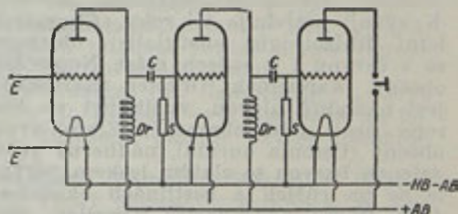
Lampi Jan Křtitel starší (1751—1830), italský malíř podobizen.

Lampion (fr.), pap. lampička n. svítilna čínského tvaru.

Lampong, holand. residentství v j.-v. Sumatře, 29.366 km², s 233.903 ob. (1920).

Lampová čerň, ⟶ kopt.

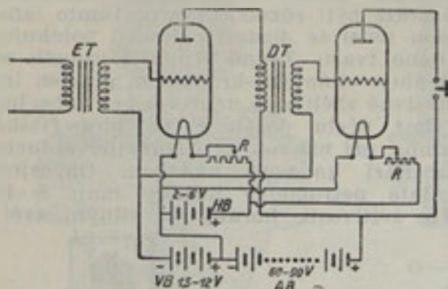
Lampový zesilovač, v radiotechnice a telefonii používaný přístroj k zesílení

Obr. 1.

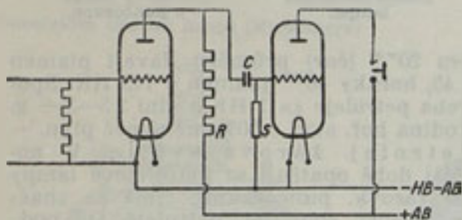
slabých střídavých proudů. V telefonii dříve docilovalo se zesílení tím způsobem, že slabé proudy vedly se do te-

lefonu, proti němuž postavil se citlivý mikrofon. Dnes používá se i zde lampového zesilovače. Zesílení roste s počtem lamp řadou geometrickou. Zapojení třílampového vysokofrekventního zesilovače jest znázorněno na obr. 1. Svorky ze-

Obr. 2.

silovače EE připojí se na zdroj vysokofrekventního proudu střídavého, na př. na polepy ladicího kondensátoru, spojeného samoindukční cívkou v oscilační okruh. Blokovými kondensátory CC přenesou se kmity na mřížku druhé resp. třetí lampy. DrDr jsou vysokofrekventní cívky, SS vysokoohmové mřížkové svody. Poslední lampa funguje současně jako audion, takže lze k ní připojiti telefon nebo nízkofrekventní zesilovač (obr. 2 a 3), který svými nízkofrekventními transformátory se železným jádrem ET a DT umožňuje lepší využití lampy. Topný proud reguluje se u každé lampy zvláštním reostatem R. Mřížka dostává

Obr. 3.

obyčejně přes sekundární vinutí transformátoru záporné předpětí, podle konstrukce lampy 1,5 až 12 V. Transformátory se železným jádrem při větším zesílení mohou býti příčinou zkreslené reprodukce. Dokonaleji, avšak méně hospodárně pracuje odporový zesilovač (obr. 3). Střídavé napětí pro mřížku odebírá se zde přes kondensátor C z jednoho konce do anodového okruhu předcházející lampy zapojeného vysokoohmového odporu R.

Lamprecht Gerhard (* 3. XI. 1889), německý filmový režisér (Kočičí stezka, Děti ulice, Pod lucernou a j.).

Lamprecht (Pfaffe L.), moselsko-francký básník, zpracoval kolem r. 1130 podle fr. předlohy pověst o Alexandrovi.

Lamprecht Karl (1856—1915), něm. dějepisec, univ. prof. v Lipsku; prohloubil dějepisectví zdůrazn. kulturně dějinných prvků, přihlížel k hospodářským, společenským a duchovním směrům, čímž došel nového dělení period.

Lampris luna L., překrásně zbarvená ryba, kostnatá, nahoře ocelově modrá, po stranách fialově modrá, vespod růžověčervená, až 2 m dlouhá, v Atlantickém a Tichém oceáně.

Lampy. Při výrobě světla svítícím plamenem odlučuje hořlavina uhlík v nejjemnějším rozdělení. Uhlík se spalovací teplotou rozžhaví až do jasného žáru, vydává pak světlo a spaluje se na okraji plamene. Všecky plápolavé hořáky musí býti tak stavěny, aby k hořlavině ve spalovacím ohništi proudilo s dostatek vzduchu, aby se zamezilo odlučování sazí, avšak ne tolik, aby plamen uhasl. K výrobě svítících plamenů pro osvětlovací účely používá se dnes acetylénu, petroleje, řepkového oleje, benzinu, lihu a svíček. Všechny plameny, volně hořící v lampách, mají tu špatnou vlastnost, že odnímají vzduchu kyslík, jehož potřebujeme k dýchání, a že vyrábějí škodlivé

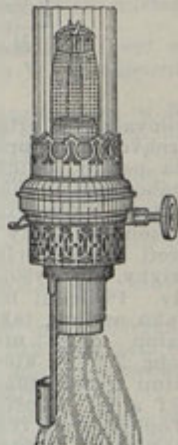
Ligroinová lampa.

spalovací výrobky, jako kysllč. uhličitý. Tekuté hořlaviny musí se před zapálením odpařiti, což se děje na škodu spalovací teploty. Aby se spalovacímu ohništi mohlo dosti malé množství dodati, vede se tekutina knotem, jenž svojí prolínavou schopností překonává určité stupně, jež jsou závislé na tekutosti hořlaviny. Knoty zhotovují se pouze z bavlny, jež hoří bez zápachu. Rostlinné oleje, na př. řepkový olej, jsou těžko zápalné, plamen může tudíž ležeti těsně

nad olejovou nádržkou. U Blackadderova světla v noci má skleněná nebo mosazná miska, plovoucí na řepkovém oleji, krátkou, přímo stojící, úzkou trubičku, v níž vystupuje olej prolínavou silou až ke špičce, kde se při dostatečném zahřátí může zapáliti. Z takových prolínavých trubiček, můžeme si mysliti, že jsou složeny obyčejné lampové knoty. Nejobyčejnější tvar je norimberská lampa, při níž krátký knot, plovoucí na oleji, je udržován kartovými lístky v kolmé poloze. Při řepkovém oleji stojí plamen 3—5 cm nad olejovou hladinou a má 1—2 HK svítivosti. Je-li tato větší, začínají se tvořiti saze. Na konci knotu odlučují se stále rozkladem oleje uhličité látky, jež musí se odstraniti ustřižením knotu. Lamp na řepkový olej používá se ještě na venkově jako nejjednodušších svítidel. Přidá-li se k řepkovému oleji 10% petroleje, netvoří se saze; získá se vyšší svítivost, musí se však použíti malého cylindru s tahem. Takových lamp používá se k osvětlování povozů, jako stájových svítilen a j. Až do r. 1850 používalo se jen rostlinných olejů, jež hořely volným plamenem; pak se vžily ploché hořáky a později Argandovy čili kulaté hořáky s tahovým cylindrem ze skla místo plechové trubičky. Tím bylo zavedení nerostných olejů (solarový olej a petrolej) podstatně usnadněno, poněvadž se petrolej bez tahového cylindru nedá bez tvoření sazí spáliti a vnikající množství vzduchu pro lehčí vypařování oleje nestačí k úplnému spálení. Knot nassává řídce tekuté nerostné oleje 15—20 cm vysoko. Tato nassávací výška je nutná, aby se zabránilo zahřátí olejové nádržky. U lamp s plochými hořáky je hořák při kryt polokulovým kloboučkem, jenž jest opatřen uprostřed otvorem, poněkud větším než otvor knotové trubičky. Pod tímto kloboučkem mísí se dobře petrolejové páry se vzduchem, jenž vniká dírkami ve hlavě hořáku, čímž se podporuje hoření a zabrání se tvoření sazí v plameni. Hořáky jsou zlepšeny použitím více plochých hořákových knotů (dvojitých, trojitých knotů), jež tvoří buď velký anebo více menších plamenů. Korunkový hořák má šest plochých hořáků. Všeobecně však dává se přednost Argandovým hořákům s rourovitým knotem, jenž je zohýbán z plochého knotu, a při němž může vzduch vnikati k plameni zevně i vně. Tento hořák rozděluje též světlo stejnoměrně na všechny strany. Lampy s Argandovými hořáky nazývají se též astralové lampy. Skleněné cylindry jsou nad koncem knotu koulovité, aby se tah vzduchu větší silou téměř horizontálně opíral o plamen. Výška zašněrování nad hořákem je při tom velmi důležitá. U hořáků se silným světlem vsazuje se do hořáku kroužek jenž jest upevněn buď na středním kolíčku, nebo na dírkované trubičce a může býti různého tvaru. Těmto lampám musí se dostati cylindrů polokulovitého tvaru. Zevně proudící vzduch se otepluje ohňovým kroužkem, plamen intensivně zbělí a je naprosto bez zápachu. Téhož účelu dosahuje patentní říšská lampa, při níž roura, přivádějící vzduch, prochází kovovou nádobou. Obyčejné kulaté petrolejové hořáky mají 8—12 HK svítivosti, hořáky se silným světlem 20″″ (čar) průměru dávají plamen o 45, hořáky 40″″ plamen o 115 HK. Spotřeba petroleje za 1 HK/h činí 2·5—3·— g. Hodina hoř. stojí o 50% méně než plyn. — P e t r o l e j. ž á r o v é s v ě t l o. V novější době opatřují se petrolejové lampy též žárovk. punčoškami, čímž se značně zmenší spotřeba petroleje. Od podstavce až k hořáku vedena je roura, do níž vložen je hustě tkaný knot, jenž se dá snadno posunovati, a jež je nahoře uzavřena po stranách dírkovaným pomosazeným tělískem. Vytahování knotu zamezuje se těsně pod plamenem šikmým okrajem. Dvě rovnoběžné plechové kuželky těsně pod koncem knotu tvoří kruhový prostor, do něhož vniká spalovaný vzduch vnitřní dírkovanou kuželkou, aby byl vodorovným okrajem vnější kuželky veden k plameni. S prava viditelnou pákou zdvihá se cylindrová galerie a zapaluje knot, jehož plamen v 1 až

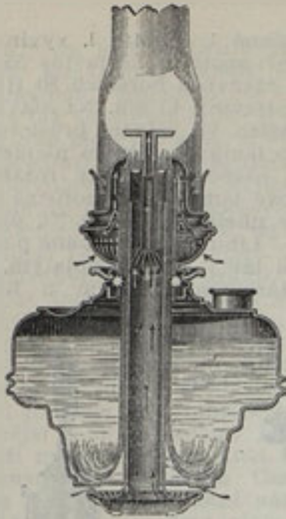

Starokřesťanská lampa.

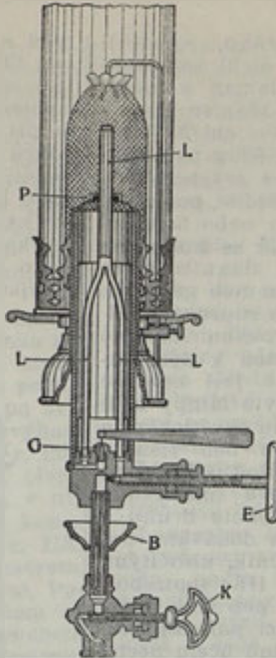

Lihový hořák s punčoškou.

Lampy.

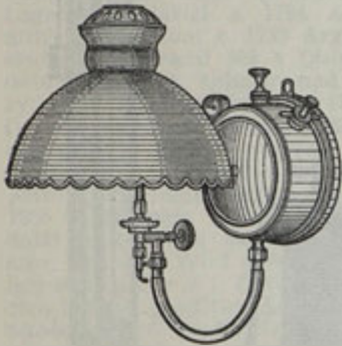
Patentní t. zv. říšská lampa.

Plynový hořák (Runge).

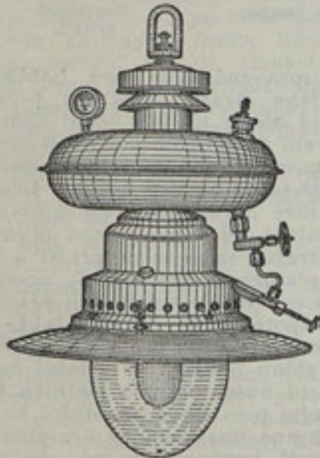
Patentní hořák pro solarový olej.

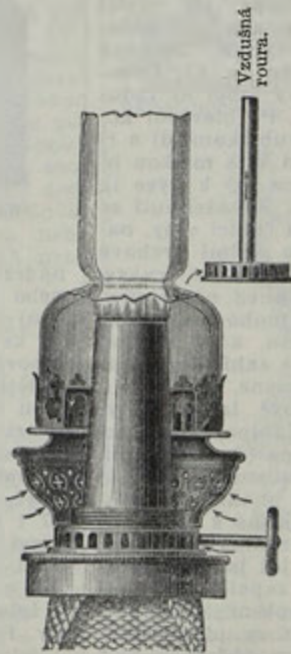
Petrolejová tlaková lampa (Kirschborn)

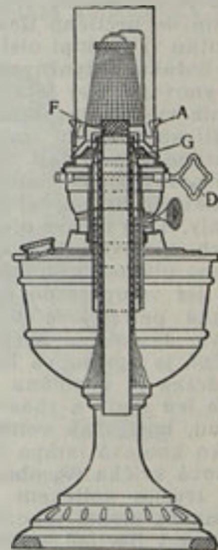
Hořák petrol. lampy (průřez).

Petrolejová tlaková lampa Saxonia.

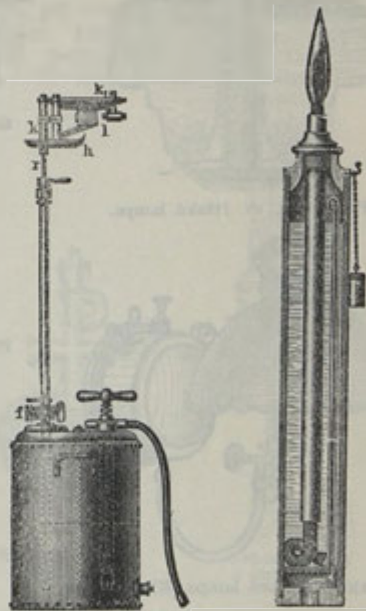

Argandův hořák.

Engeosova lampa, patent Erich & Graetz.

2 min. zahřeje části hořáků. Spustí-li se galerie opět dolů, promění se svítící plamen ihned v modrý plamen, a žárovka svítí. Je-li knot stažen, plamen uhasne bez zápachu. Lampa dodává asi 70 HK a spotřebuje za 1 KH/h 0·7—0·8 g petroleje. Bezknotové lampy jsou ve svých rysech vzájemně velmi podobné, jedno, použije-li se lihu, petroleje, benzinu nebo benzolu. Ve všech případech nechá se hořlavina za většího neb menšího tlaku nejprve procediti dobrý drátěným neb gázovým filtrem a pak nalije se do rourového odpařovače, ležícího nad žárovkou. Z tohoto proudí pára krátkou cestou k dýze injektorového hořáku, jenž jest opatřen žárovkovou punčoškou. Tyto lampy hodí se ke vnitřnímu i vnějšímu osvětlování a jsou vyráběny se stojatou neb visutou žárovkovou punčoškou. Pod odpařovačem je přidělána kruhová miska pro předhřívací líh. Lampy tohoto druhu a ony, u nichž je hořlavina dodávána tlakem vzduchu nebo kysličník. uhličitým, stavějí se až po 500—1000 HK; spotřebují za 1 HK/h asi 0·4—0·7 g petroleje. Ještě vyšší světelnosti lze dosíci pálením rozprášeného petroleje. K tomu účelu nechá se olej za více atmosfér tlakem z rozprašovače vyjíti a zapálí prach. Plamen je bíložlutý, bez sazí a velmi jasný, mihá se plápolavě a způsobuje rušivý šustot. Sem náleží Dürrova lampa, jež vyvíjí plamen o 14.000 HK, Hamays-Luzithenova lampa, Climaxova lampa, Dotyova lampa a Wellsova lampa (v. t.). Pumpou B přivede se olejový kotel a) vzduchem do určitého tlaku. Po otevření kohoutku f) vstoupí olej trubičkami d) a r) do hořáku. Odpařovačem k) s miskou h) zplynovaný olej teče přes k_1) k dýze l), z níž vystupuje plamen. K zažehnutí se spálí na misce h) trochu čisticí vlny, namočené v petroleji. Pro velmi prchavé hořlaviny slouží lampy zvl. konstrukce, poněvadž by obyčejné ihned náhle praskaly. Tyto těkavé oleje mohou se v lampách spalovati bez knotu, když se olej mimo plamen proměňuje zahřátím v páru, jež vstupuje do plamene, jako u popsané petrolejové tlakové lampy (plynová, dýmová a parní lampa). Nenebezpečná je ligroinová lampa (↗ obr.), jejíž nádržka je vyplněna houbou. Plamen je sice jen malý a zhasíná snadno při průvanu, hoří však velmi jasně s 1—2 HK. Jako knotová lampa je známá ještě benzinová svíčka (↗ obr.), jež jsouc opatřena třecím kolíčkem a zapalovacím kamínkem, slouží jako kapesní zapalovač. Runge v Berlíně vyrábí t. zv. plynové žárové lampy s benzinovou nádržkou buď nad nebo pod hořákem jako visací, stojací n. nástěnné l. Těmito l. vyvine se asi 100 HK při spotřebě hořlaviny 55 g/h, při visacích žárových hořácích 80 HK se spotřebou hořlaviny 40 g/h. Na stavbách a při montážích ve volném prostoru za větru se tyto lampy s volným plamenem velmi dobře osvědčily. Velice rozšířeny jsou benzinové lampy jako pojistné důlní kahany v uhelných dolech (↗ pojistný kahan). — Lihu dá se výhodně použíti jako hořlavé látky jak se stojatým, tak s visacím žárovým hořákem u lihové

Wellsova lampa. Benzinová svíčka.

nádržky, upravené dole pod hořákem nebo po jeho straně. Acetylén je pro svůj vysoký obsah uhlíku velmi náchylný ke tvoření sazí. Proto potřebují acetylénové plameny mnoho vzduchu a nesmějí seděti příliš těsně na ústí hořáku. Účelné jsou motýlové hořáky se dvěma otvory, ležícími daleko od sebe, jejichž plynové paprsky odrážejí se za sebou při 90° a tím vytvořují plamenné kolečko. ↗ acetylénové osvětlení. Hořáky dodávají při 20—37 l hod. spotřebě 23—50 HK, takže se staví hodinná spotřeba pro 1 HK na 0·6—0·9 l. Acetylénu používá se zvláště často pro osvětlení automobilů a jízdních kol, v železničním provozu a pro důlní kahany. Pro obytné místnosti se acetylénové světlo nehodí, poněvadž se po zhasnutí plamene ve vyvíječi plynu vyvíjí ještě

dále plyn, jenž rozšiřuje nepříjemný zápach. Bezknotové lampy se zplynovací hořlavinou vyrábějí příliš vysokou teplotu, a tak slouží též hojně k vaření (⤷ kuchyňské plotny a samovary) a k rozpálení předmětů. Známá je Berzeliova lampa a Delvillova žárovka, jíž lze taviti tenké platinové dráty. Za hořlavinu jim slouží většinou líh. Vyrobené teploty pohybují se mezi 1100—1200 stupňů. Podobně konstruovanými benzinovými lampami lze dosíci teploty 1300—1400 stupňů. Praktického upotřebení dojdou tyto lampy zvláště jako spájecí kahany (⤷), jako samočinná spájedla, pro uhlazovací stroje (satinírky) atd. — Dějiny. Lamp používali již staří Egypťané, avšak až po nejnovější dobu byl známý jen nejnevýhodnější masivní kulatý knot. Kolem r. 1550 zkonstruoval Jeroným Cardanus olejovou lampu s postranní nádržkou, v níž udržovala se hladina oleje blízko konce knotu. Plochý knot byl navržen r. 1783 Legerem v Paříži a 1784 Alstrimerem, dutý kulatý knot r. 1783 Argandem. Poslednější nahradil též s Quinquetem až dotud plechový cylindr nad plamenem cylindrem skleněným. R. 1765 sestrojil Grosse pumpovou lampu, 1800 Carcel hodinovou l. Úplný převrat ve výrobě lamp vyvolalo zavedení petroleje. První petrolejová lampa byla prý sestrojena 1855 Sillimanem v Sev. Americe; o její další zdokonalení zasloužili se zvl. Ditmar, Brünner, Wild a Wessel, Holwasser, Schuster a Bär a j. Zavedením zplynovacích lamp a použitím Auerovy žárovkové punčošky pro všecky druhy hořlavin povznesl se opět v poslední době lampový průmysl a lampy pro nerostné oleje soutěží opět s ostatními osvětlovacími druhy. Množství až po naše doby zachovaných antických lamp, hliněných nebo bronzových, řidčeji alabastrových nebo skleněných, náleží římské době.

Lampyridae, ⤷ světlušky.

Lamsdorff Vladimír Nikolajevič (1845—1907), rus. diplomat.

Lán, neurčitá plošná míra rolí, někde větší, někde menší, v Čechách obyčejně výměra 60 korců.

Län, označení 24 správních obvodů ve Švédsku.

Lanark, hrabství ve Skotsku, 2278 km², 1,959.700 ob. (1925). Doly na uhlí a železnou rudu.

Lancaster, angl. zámek a hrabství, propůjčené Jindřichem III. jeho synu Edmundovi, který byl prvním Earl of L., později hodnost vévodská (1362) spojením hrabství Leicester, Lincoln a Derby s L. Od té doby jest zvl. hodnost kancléře vév. L., jenž zasedá v min. radě.

Lancaster, hl. m. Lancashirského hrabství, 40.800 ob. Sídlo katol. biskupa (od 1924), s krásně položeným zámkem, Mariánský kostel z XV. stol., observatoř, četné školy. Průmysl bavlnářský, nábytkový a strojní.

Lancaster, sev.-amer. m. ve st. Pennsylvania, 53.100 ob. Důl. prům. a obch. místo.

Lancaster Charles William (1820—1878), angl. zbrojíř; zakladatel fy., jejíž výrobky, zv. lankasterky, se staly od let 60. min. stol. nejoblíbenějšími zbraněmi loveckými. Byly to zadovky se zapálením nábojnice úderem zápalníku na roznětku, ve středu dna umístěnou. Vynalezl též eliptické vrtání hlavně se zákrutem, které se osvědčilo u loveckých kulovnic, ne však u děl.

Lancaster Sir (od 1603) James († 1618), angl. mořeplavec. Řídil první výpravu (1600—03) Východoindické společnosti.

Lancaster Josef (1778—1838), znamenitý pedagog angl., zakladatel učební metody, podle něho nazvané, a četných ústavů v Anglii. Zklamán špatnými výsledky svých žáků, odešel do Kanady, kdež v bídě zemřel. Sp.: Improvement in Education (1805), The British System of Education (1810).

Lancelot, hrdina pověstí o králi Artušovi, rytíř Ginevřin, opěvaný Chrétienem de Troyes v básni Chevalier de la charrette.

Lancetta (lanceola), malý chirurgický nožík.

Lancknechti (Landsknechte, lansquenets), pěchota, vzniklá koncem XV. stol.

Lancknecht.

v krajích (Land) bavorských a švábských a organisovaná hl. cís. Maxmiliánem I. Jejich zřízení se stalo pak vzorem pro podobná jiná vojska. Byly to

velké jednotky (pluky), najímané a živené plukovníkem (Oberster), jenž měl nad plukem nejvyšší moc (Regiment, odtud jméno pluku), které se dělily na menší praporce (Fähnlein), jímž veleli hejtmani (Hauptmann), zastup. druhdy lieutenanty (locum tenantes). Ostatní šarže byly Schultheiss (auditor), Quartiermeister, Proviantmeister, Pfennigmeister (výplatní), Wachtmeister, Profos (polní policejní úředník), Fähnrich (praporečník), Feldwebel a Hurenwebel (nadřízený ženám a dětem, doprovázejícím pluk jako pomocné orgány). Tyto výrazy přešly pak do voj. řeči XVI. a XVII. stol. a částečně jsou v ní dosud. Taktickou jednotkou byl čtverec, skládající se z jednoho neb několika pluků o 3—4000 mužích. L. byli první pravidelnou něm. pěchotou; vedle Švýcarů nejlepším vojskem své doby. Nejznamenitějším jejich generálem byl Frundsberg (⚲). Ozbrojeni byli dlouhými oštěpy, krátkými neb dvouručními meči (Bidenhäuler) a střelnými zbraněmi.

Lanckoroński Karol hr. (* 1848), polský archeolog a umělecký historik.

Lancret Nicolas (1690—1743), fr. malíř galantního období, vrstevník Watteauův.

Lánczi Jenö (* 1875), maď. sociolog.

Lan-čeu, hl. m. čínské prov. Kansu, ½ mil. ob., 1554 m n. m., na Huanghu.

Lančov (Landschau), o. na Mor., okr. Znojmo, 454 ob. (34 č.).

Landa Boh., pseuď. Lad. Ryšavého.

Landa Max (Max Landau), (* 1880 ve Vídni), divad. herec, od r. 1913 trvale ve filmech berlínských a vídeňských.

Landau, něm. m. ve Falci, 17.857 ob. Průmysl nábytkový a kočárový.

Landauer.

Landauer (něm.), krytý kočář se sklapovací střechou.

Landberg (-berj) Carlo hrabě (1848—1924), švédský arabista.

Landeck, 1. (Bad L.), lázeňské místo v Dolním Slezsku (Něm.), 4754 ob.; — 2. obec v Tyrolsku na Innu, 4106 ob.

Landelle Charles (1821—1908), francouzský malíř.

Lander (lender) Richard (1807—1834), anglický africký cestovatel.

Länderbanka, nyní Banka pro obchod a průmysl.

Landerneau (landerno), město ve franc. dep. Finistère, (1921) 7795 ob.

Landes, písčitá pobřežní rovina v jihozápad. Francii při Biskajském zálivu.

Landes (land), departement v jihozáp. Francii nazvaný podle pobřežní roviny L. 9364 km² vel., (1926) 263.111 ob.; zemědělství. Hl. m. Mont de Marsan.

Landeshut, kraj. m. v Pruském Slezsku, okr. Lehnice, (1925) 12.866 ob.

Landeskind, pseud. Jana Palackého.

Landfras Alois Josef (1797—1875), nakladatel a knihtiskař v Jindř. Hradci. Vydavatel lid. literat. Lit.: Otavan, r. V.

Landi Neroccio di (1447—1500), malíř školy sienské.

Landino Francesco (1325—1397), it. hud. skladatel.

Ländler, národní tanec v Alpách.

Landmannaparti, vlivná polit. strana švédského sněmu, 1867 založená.

Landolfia, rod stromů a lian z čeledi brčálovit. (Apocynaceae). Roste v tropic. Africe a poskytuje přes 30% kaučuku.

Landor (lender) Henry Savage, synov. násled. (1865—1924), angl. cestovatel.

Landor (lender) Walter Savage (1775—1864), angl. básník a spisovatel, 1798 vystoupil svými Poems. Z jeho básnických děl nejvýše stojí několik krátkých básní a jeho Hellenics (1847), dýšící duchem antiky. Neméně významný jest jako prosaik.

Landormy Paul (* 1869), fr. hud. historik. Sp.: L'histoire de la musique (přel. do češtiny).

Landová-Štychová Luisa (* 1885), čes. politik, člen rev. Nár. shrom. za stranu nár. social. Sp.: Sociálně revoluční význam 14. října 1918 (1923).

Landowska Wanda (* 1877), pol. virtuoska na klavír a hudební skladatelka.

Landowski Paul Maximilien (* 1875), francouzský sochař.

Landrock Bedřich (1826—1894), děkan v Jaroměři, katecheta a kat. spisovatel.

Landsberg, 1. m. v Bavorsku, (1925) 7728 ob.; 2. (an der Warthe), m. v Braniborsku, okr. Frankfurt n. O., (1925) 43.192 ob.

Lansend (Land's End), jihozáp. hrot Anglie. (Cornwall.)

Landshut, ⚲ Lanžhot, ms. na Mor.

Landskron, ⚲ Lanškroun, m. v Č.

Landšperk, ⚲ Lanšperk, o. v Č.

Landhust, m. v Bavorsku na ř. Isaře, s mnohými zachovanými histor. stavbami, 26.105 ob. Nad městem hrad L., který byl sídlem vedlejší bavorské vévodské linie v letech 1255—1503.

Landskrona (lanskruna), příst. m. ve Švédsku (lan Malmölms), (1926) 19.203 obyvatelů.

Landsmaal, norvéžská lidová řeč.

Landštejn, o. v Č., okr. Jindř. Hradec, 58 ob. — L., zřícenina hradu, založ. větví Vítkoviců. Zpustl ve stol. XVII.

Landtman Gunnar (* 1878), fin. sociolog a etnograf, od r. 1927 profesor v Helsinkách.

Landucci Lando (* 1855), it. právník, romanista, profesor v Padově.

Lane (len) Edward William (1801—1876), angl. arabista.

Lánecký (Lanecius) Jan (1554—1626), českobratrský biskup v Přerově.

Lanessan Jean Marie Antoine (1843—1919), franc. učenec, politik a lékař, guvernér v Indočíně, 1899—1902 ministr námořnictví.

Lanfranco Giovanni (1580—1647), it. malíř, žák bratří Caracciů.

Lanfrancus (lanfran) (* okolo r. 1005, † 1089 v Canterbury), scholastik a círk. politik, odpůrce Berengara Tourského v otázce poslední večeře.

Lanfrey (lanfré) Pierre (1828—1877), francouzský politik a historik.

Lang Alois, ThDr. (* 1869), katecheta v Mor. Ostravě, kat. spisovatel.

Lang Andrew (* 1844 v Selkirku, † 1912), angl. spisovatel, psal básně rokokového stylu, spisy z oboru národopisu a dějin literatury.

Lang Filip z Langenfelsu († 1609), komorník cís. Rudolfa II.

Lang František († 1848), český rytec medailí.

Lang František K. (* 1874), inspektor menšinových škol v Liberci, národní a kulturní pracovník.

Lang Fritz (* 5. II. 1890), něm. scenárista a režisér filmový, dříve kabaretní komik, clown a divadelní herec.

Lang H., pseud. Ant. Vančury.

Lang Hynek, JUDr. (1847—1926), č. politik a člen rakouského parlamentu.

Lang Josef Mikuláš († 1835), č. rytec, pracoval v mincovně ve Vídni.

Lang Prokop (1855—1931), prof. v Příbrami, český filologický spisovatel.

Láng Ludvík (1849—1918), maď. statistik a národohospodář.

Lang Milan (* 1863), řed. školy v Somoboru, chorv. veř. pracov. a pedag. spis.

Langa Jan (1669—1727), h.-luž. nábož. spis., evang. farář v Minakale, rodák palowský. Jemu náleží zásluha, že se spojil se třemi jinými duchovními, Jokušem, Běmařem a Wawerem, s nimiž pořídil první h.-luž. překlad celé Bible (1728). Předmluvu napsal L. Zajímavá je též drobná knížka Christliche und reiflich überlegte Gedanken über Herrn Petri Schiracks etc., v níž L. hájí soudobé luž. nábož. lit. proti neoprávněnému kritisování.

Langa Jan Baltasar (1697—1738), syn Jana L., evang. farář v Neswačidle, h.-luž. nábož. spis. Přel. Porstův katechismus do luž.-srb. a vydal jej 1737 u Lessinga v Kamenci.

Langa Jan Bedřich (1709—57), druhý syn Jana L., evang. farář v Bukecích, spolupřekladatel Lutherovy Domácí postilly do hornolužické srbštiny.

Langa Jan Bedřich (1738—1770), h.-luž. spis., diakon v Neswačidle, syn Jana Bedř. L., iniciátor a vydav. cenné h.-luž. evang. církevní historie Entwurf einer Oberlausitzisch-wendischen Kirchengeschichte (1767). Lit.: Jos. Páta, Zawod do studija serb. pism. 1929.

Lange Antoni (* 1864), polský básník. Přel.: Ideální milenka (V. Burian 1917), Nový Tarzan (V. Kredba 1929).

Lange Christian Louis (* 1869), norský politik, gen. sekr. Meziparlament. Unie.

Lange Ludwig (1825—1885), prof. na něm. universitě v Praze, v Lipsku, klasický archeolog.

Langecker Hedwig, RNDr. a MUDr. (* 1894), docentka pok. farmakologie na německé universitě v Praze.

Langeais (lanžé), město ve franc. dep. Inde-et-Loire, (1921) 3467 ob.

Langeland, dánský ostrov, 285 km² vel., (1925) 21.223 ob.

Langen Albert (1869—1909), nakladatel; vydával od 1896 časopis Simplicissimus.

Langenbeck Bernhard Rudolf Konrad (1810—1887), něm. lékař, profesor v Berlíně; organisoval zdrav. službu v pruské válce 1864.

Langenberger Alois (* 17. IV. 1898 v Cukmantlu u Teplic-Šanova), sochař. Žák Metznerův. Vytvořil portréty spisovatelů Čapka-Shoda, Vrby, Lešehrada, hudeb. skladatele Jindřicha a j.

Langendijk (dajk) Pieter (1683—1756), hol. básník, napsal řadu veseloher trvalé ceny.

Langenscheidt Gustav (1832—1895), německý filolog a nakladatel, známý spolu s Ch. Toussaintem jako vydavatel učebnic řečí a slovníků.

Langer Antonín († 1910), č. hud. sklad.

Langer Čeněk, JUDr. (* 1862), advokát v Rychnově n. Kn. Dlouholetý starosta města i okresu. Český archeolog.

Langer Frant., MUDr. (* 3. III. 1888 v Praze XII.), čes. spisovatel. Jest vojenským lékařem. Ve svých literárních začátcích byl stoupencem novoklasicismu, v kterém směru napsal novely, sebrané v knihy Zlatá Venuše (1911) a Snil-

ci a vrahové (1921). Projevil v nich bohatou, smyslně zbarvenou fantasii se sklonem k ornamentálnímu výrazu, příznačnou židovskému původu. První dramata Svatý Václav (1911), Noc (1914), Miliony (1914), trpí schematickou konstrukcí a básnickou střízlivostí. Zažitky ze světové války v ruských legiích očistily a zpevnily jeho umělecký výraz a příklonily ho k unanimismu. Sibiřské kroniky a povídky· Za cizí město (1919) a Pět povídek z vojny (1920) shrnul v knihu Železný vlk (1920). Z téhož prostředí je román Pes druhé roty (1923). V dramatickém oboru za působení ruských vlivů a literárních zájmů o sociální spodinu napsal úspěšná dramata Velbloud uchem jehly (1923), Periferie (1925) a Grandhotel Nevada (1927). Výbor feuilletonů vydal v knize Kratší a delší (1926). Prostředí svého dramatického zájmu zachytil novelisticky v Předměstských povídkách (1926). Účastnil se v redakci Uměleckého měsíčníku (1911—14) a v dramaturgické správě Městského divadla v Praze XII.

Langer Josef (* 1866), prof. na něm. univ. v Praze, special. pro dětské nem.

Langer Josef Jaroslav (* 12. XI. 1806 v Bohdanči, † 28. IV. 1846), čes. spisovatel. Pro literární a obrozenskou činnost zanechal právnických studií, byl dočasně v archivní a informátorské službě u Kinských, načež žil zklamán v romantické lásce a v životním odstavení doma. První básnické práce jeho jsou Bajky (1829) a Selanky (1830). Pod vlivem satyr F. L. Čelakovského napsal Kopřivy (1829—31). Parodií maloměšťácké hlouposti je na Hankovy padělky narážející Bohdanecký rukopis (1831) a větší prosaický Den v Kocourkově (1832). Jsou to jeho hlavní díla a z nejvýraznějších své doby. Z horlivého studia lidové poesie vznikly České krakováčky (1835) a národopisné stati České prostonárodní obyčeje a písně (1834). Dlouho chystaná občanská hra Marie Záleská zůstala torsem. Sebrané spisy vydal J. A. Gabriel ve 2 sv. (1860—61), výbor K. Rieger (1909). Lit.: J. K. Tyl, Moje poslední procházka (Květy 1847), J. Šafránek (Osvěta 1877), J. Vlček, Několik kapitolek (1898), J. Hanuš, Lit. č. II., Zd. Nejedlý (Zvon 1906, Lumír 1907), J. Pešek (Č. revue 1911, Ženský svět 1917), jenž vydal též korespondenci (Č. mod. filol. 1912—13).

Langer Karel (* 1878), č. malíř, krajin.

Langer Leopold, JUDr. (* 15. IX. 1880), advokát, politik a komunální pracovník, člen měst. rady v Praze za str. soc. dem. Spisy: Domovské právo (1907), Bytová otázka a dělnictvo (1912), Soc. demokraté ve správě praž. obce 1919—1923 (1923).

Langer Stanislav (Lang) (* 20. IV. 1887), čes. herec, s poč. u venk. společ., v roce 1910 u Nár. d. v Brně. V r. 1921 postavil vlast. náklad. Tylovo divadlo v Nuslích, odkud odešel 1925 jako řed. Jihoč. N. D. v Č. Budějovicích. Od r. 1927 je ředitelem Měst. div. na Kladně. Za disertaci Determinismus Ibsenových Strašidel udělila mu newyorská univ. titul dra. filosofie.

Langer-Chvalkovský Josef Ant. (1863—1928), malíř v Praze. Vytvořil četné ilustrace k národním písním a k Panslávské písni (dra Otakara Hurycha). Sepsal také lyrické básně.

Langeron Andrault, hr. (1763—1831), rus. gen.; vystěhoval se za revol. z Francie jako plukovník; vstoupil do ruských služeb a bojoval s vyznamenáním u Suvorova v Besarabii, pak za koaličních válek v Nizozemí, 1805 u Slavkova, vzal 1810 Silistrii a Ruščuk, 1812 se účastnil bojů u Bereziny, vzal 1813 Toruň a zejména se vyznamenal u Lipska a v tažení 1814. Byl dočasně velitelem Dunajské armády 1828—29, s níž dobyl Nikopole.

Langerová Antonie, roz. Špillingová (* 1887), česká herečka.

Langhammer Josef, JUDr. (* 1883), kom. stenograf Národního shromáždění.

Langhammer Otto, Ing. (* 1877), báňský ředitel v Sobědruhách u Teplic. Za války pro svoje vlasten. smýšlení persekvován. Báňský odborník.

Langhans Paul (* 1867), něm. kartograf.

Langhoff Fredrik August Karl (* 1856), finský důstojník a státník.

Langhoffer August, Dr. (* 1861), prof. zoologie na záhřeb. univ. a řed. zool. odd. Nár. Musea v Záhřebě, entomolog.

Langiewicz Marian (1827—1887), gen. a diktátor pol.; studoval matematiku, stal se poddůstojníkem u prus. gardy, účastnil se pod Garibaldim výpravy na Sicilii (1860), studoval v Paříži voj. vědy a 1863 zřizoval pol. dobrovolnické legie proti Rusku. Po porážce Mierosławského diktátorem, byl však nucen brzy ustoupiti přes hranice Rakouska, kde vězněn. Žil pak ve Švýcařích a Turecku.

Langle de Cary Fernand Louis Armand Marie de (1849—1927). franc. gen., účastnil se vál. 1870/71, za světové války 1914 velitel 4. arm., kterou vedl v pohraničních bitvách (Semois, Charleroi) a s úspěchem na Marně. V zimě 1915—16 velitel střední skupiny armád; potom pro stáří do výslužby.

Langlen Mc Viktor (* 11. XII. 1883 v Jižní Africe), zprvu zlatotepec, boxer z povolání, v Kanadě a Australii, za

svět. války anglic. kapitánem v Mesopotamii; po válce hrál v několika angl. filmech a 1925 angaž. pro ateliery americ.

Langley Samuel Pierrepont (1834—1906), am. astrofysik, prof. námořní akademie, od 1867 ředitel hvězdárny alleghanské. Zabýval se měřením malých rozdílů tepelných a étherových vln u hvězdných spekter, za kterýmž účelem vynalezl přístroj zv. bolometr; studoval též a stanovil podklady letu mechanického a byl první, kdo v Americe letěl na motorovém letadle (1896).

Langlois Hippolyte (1839—1912), franc. generál, sloužil u dělostřelectva, účastnil se bitev u Met 1870, 1885 profesor dělostřelecké taktiky na vál. škole; 1898 divisní gen. a velit. školy. 1904 člen Nejvyšší vál. rady a člen Académie Française. Je původcem tzv. klasické doktriny francouzské taktiky; zejména součinnosti dělostřelectva s pěchotou, zajištění při ofensivě a j. Již tenkrát hlásal zavedení pěchotního děla. Z jeho spisů jsou důležity: L'artillerie de campagne en liaison avec les autres armes (1892), Enseignements de deux guerres récentes (1903) a časopis jím vydávaný La liaison des armes (od 1907).

Langlois Charles Victor (* 1863), franc. bibliograf, prof. v Paříži. Sp.: Manuel de bibliographie historique (1904).

Langmann Philipp (* 1862 v Brně), německý spisovatel ve Vídni.

Langner Jan J. (1861—1919), bank. úř., publicista a spisovatel. Sp.: Politický slovníček novinářský (1898) a j. Překl. z polštiny.

Langner Jan (1897—1929), č. lit. historik, redaktor v diplomatické službě čsl.

Langobardi (též Longobardi), germánský kmen, sídlící původně při středním Labi. Z těchto sídel pronikli v V. století k střednímu Dunaji a osadili Panonii, kde přijali ariánské křesťanství. Odtud vedeni králem Alboinem vytáhli r. 568 do Italie. Opanovali téměř celou severní Italii, kromě několika pevných měst, část Italie střední a na jihu založili vévodství beneventské a spoletské. Jako vládnoucí třída splývali znenáhla s domácím obyvatelstvem, při tom však nevzdali se snahy opanovati celý poloostrov. Znova a znova útočili na oblast byzantskou a ohrožovali Řím. Papežové ucházeli se proti nim o pomoc franckou. Karel Veliký vypravil se do Italie a poraziv krále Desideria, sám přijal r. 774 železnou korunu milánskou (langobardskou). Po této porážce Langobardi mizeli rychle mezi obyvatelstvem latinským a zůstalo po nich jen jméno krajiny při řece Pádu, kde byli nejhustěji osazeni: Lombardie (Longobardie).

Langsdorfia Mart., rod rostlin hlivencovitých (Balanophoraceae), s jediným druhem L. hypogaea Mart., cizopasícím v tropické Americe na kořenech druhů Ficus.

Languard Piz, hora v Alpách ve švýc. kantonu Grizonsko, 3286 m vysoká, sev. od Pontresiny.

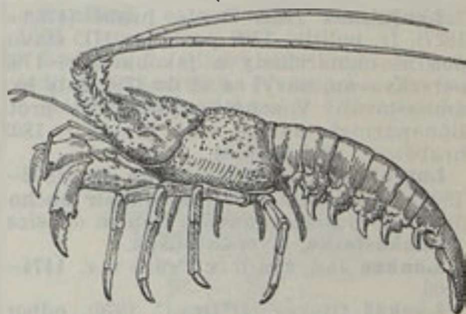
Languedoc, býv. jihofr. provincie s provençalským obyv., 41.500 km², obsahující dnešní dep. Haute-Garonne, Tarn, Aude a Haute-Loire. Hl. m. bylo Toulouse.

Languet Hubert (1518—1581), franc. diplomat. Dlouho mu byly připisovány Vindiciae contra tyrannos vyšlé pod pseudonymem Junius Brutus.

Languente (ital.), hudební výraz pro přednes: toužebně.

Langus Matevž (1792—1855), slovinský malíř portretů, fresek a círk. obrazů.

Langusta (Palinurus vulg.), druh mořského jedlého raka z čeledi Loricata a podřádu Macrura (desetinozí raci dlou-

Langusta.

horepí). Vyskytuje se v hojném množství v Adriatickém moři a je pro svoje chutné maso lovena do sítí nebo vrší s vnadidlem.

Langweil Antonín (1791—1857), český malíř a litograf.

Lanhaus Rudolf (* 6. VIII. 1877 v Rožmitále), čes. oper. pěvec a oper. režisér, od 1922 u Měst. div. v Plzni. Zpívá basové partie vážné i komické.

Lanhausová T., ↷ Nováková Tereza.

Láni Eliáš (1570—1618), slov. spisovatel, ev. kazatel v Mošovcích a Bytči a od r. 1610 superintendent seniorátů trenčanského, oravského a liptovského. Skládal náboženské písně, převzaté i do Tranoscia, psal latinsky a česky a vydal Lutherův katechismus. R. 1616 vystoupil na synodě v Bytči proti fotinusovskému učení.

Láni Jiří (1646—1688), slov. spisovatel, ev. kněz. Byl r. 1674 vězněn v Bratislavě,

odsouzen na galeje, ale podařilo se mu uprchnouti do Německa, kde byl v Lipsku učit. na universitě. Psal latinsky.

Láni Michal († 1708 ve Vrbovcích), slov. spisovatel a ev. kazatel. Byl pronásledován a uprchl do Německa, kde se stal v obci českých vyhnanců v Gebhardsdorfu kazatelem. Přeložil Duchovní zbraně i pokladův věčných pokojík od Eichhorna.

Láni Zachariáš (1600—1645), slov. spisovatel, syn L. Eliáše. Po studiu v Německu byl rektorem v Bytči, Trenčíně, Bánovcích, pak kazatelem a seniorem a r. 1642 zvolen superintendentem. Napsal Strigil Aetiologiae Kircherianae (1641) a útočný spis Pseudo-Spiritus Posoniensis (1643, také česky).

Lanier Sidney (1842—1881), severoam. básník, prof. v Baltimore, nejvýznačnější básník jižních států. Jeho díla vynikají přirozenou lyrikou a vybranou mluvou.

Laniidae, ♀ ťuhýci.

Lanius J. M., pseud. J. Mir. Masáka.

Lanjuinais Jean Denis, hrabě (1753—1827), fr. politik, 1789 poslanec III. stavu, potíral monarchisty a jakobíny; r. 1793 persekvován, ukryl se až do 1795, kdy byl amnestován. V senátě vystupoval proti Bonapartovi, stal se však přesto r. 1803 hrabětem, 1814 pairem.

Lanjuinais Victor Ambroise de (1802—1869), franc. státník, 1849 ministr obchodu. Jako poslanec nadále členem oposice.

Lankasterka, lovecká puška.

Lankaš Jan, malíř v Praze v r. 1474—1509.

Lankáš Otokar, JUDr. (* 1876), odbor. přednosta min. železnic, účastník četných mezinár. porad železničních a pěstitel styků česko-francouzských.

Lankester, Sir Edwin Ray (* 15. V. 1847), angl. zoolog, prof. v Oxfordě, od 1898 ředitel přírodovědeckého oddělení britského musea.

Lanna Vojtěch (1805—1866), čes. průmyslník, podnikatel staveb a mecenáš. Zakladatel Pražsko-železářské společnosti.

Lanna Vojtěch rytíř (1836—1910), průmyslník a mecenáš č. umění. Zanechal bohaté sbírky obrazů a obohatil uměl. galerii pražskou.

Lanner Joseph (1801—1843), rak. skladatel taneční hudby.

Lannes Jean, vév. z Montebella (1769—1809), franc. maršál; pův. barvíř, vstoupil 1792 do dobrovol. praporu, rychle postupoval, 1795 již brigádník, vyznamenal se v Italii a v Egyptě, účastnil se s Napoléonem převratu 18. brumairu, 1805 velel u Slavkova levému křídlu; 1806 porazil prince Louise Ferdinanda u Saalfeldu (10. X.), vyznamenal se při pronásledování po Jeně; 1808 jako velitel levého křídla franc. arm. ve Španělsku zvítězil u Tudely a dobyl Saragosy; 1809 dobyl Řezna, byl však 22. V. u Asper smrtelně raněn a zemřel po amputaci nohou. Zván „Achillem armády", byl však též rozvážný taktik a jeden z nejlepších vůdců Napoléonových, který si s ním tykal.

Lannes Gustave Louis, vnuk L. J. (1838—1907), franc. diplomat, vyslanec v Petrohradě, tvůrce rusko-franc. smlouvy.

Lano, vlákno, spletené z několika pramenů bavlny, lnu, konopí neb drátů k přenosu sil neb práce na vzdálenost. Drátěná l. mívají konopnou duši. Pro největší síly jsou spletena uvnitř z oblých drátů, vně z drátů profilových, mají tudíž povrch hladký. Za účelem minimálního opotřebení předpisuje se pro určité lano nejen dovolené maximální zatížení (tah), ale i nejmenší poloměr zkroucení (při navinování na buben, lanový kotouč, přes vodicí kladku). Za účelem ochrany proti rezavění se železná lana buď poměďují, pozinkují neb natírají dehtem. Opotřebení lan a tím zmenšení pevnosti vzniká časem tím, že se trhají jednotlivá vlákna a to buď povrchová v důsledku otření, neb i vnitřní následkem nesprávného zkroucení při výrobě a tím vznikajícího přetížení jednotlivých vláken.

Lanolin, mast, skládá se z cholesterinových, isocholesterinových a cerylalkoholových esterů mastných kyselin a z volných cholesterinů; připravuje se centrifugací z vod, v nichž byla vypírána vlna a v nichž jest l. obsažen v podobě emulse, načež na surový produkt působí se manganistanem draselným, aby byl zbaven nepříjemně páchnoucích látek, promyje se a zbaví se vody tavením. Bezvodý l. (adeps lanae anhydricus) je silně lepkavý a vláčný, vodnatý (adeps lanae cum aqua, s 25% vody) je nažloutlý až skoro bílý. Lanolin mísí se s tuky a balsámy, dá se těžko zmýdelniti a nežlukne. Může přijmouti do sebe až 100% vody, vsakuje se snadno do kůže, pročež se hodí výborně k výrobě lékařských a kosmetic. mastí.

Lanová dráha. U l. drah jest vždy břemeno v podobě vozíku, upraveného k osobní nebo nákladní dopravě, vlečeno t. zv. tažným lanem po draze dané buď kolejnicemi (kolejnicové l. dráhy, ozubené l. dr.), nebo nosným lanem, kabelem (visuté kabelové l. dráhy). Jsou různé systémy l. drah, podle toho, jaká břemena a jak často se mají dopravovati. L. dráha má buď pouze dva vozí-

ky; v tom případě je tažné lano upevněno oběma konci k vozíkům, střídavě vyjíždějícím nahoru a dolů. Tažné lano převinuje se k horní stanici přes buben, s nímž je případně spojeno poháněcí a brzdicí zařízení. Nebo (u l. dr. stavěných v rovině) jest tažné lano průběžné (nekonečné) a převinuje se přes bubny v obou konečných stanicích. Při tom se užije obvykle většího počtu vozíků, jež mohou být v libovolném místě a pořadí k tažnému lanu přichyceny. Tažné lano bývá proti pronesení podporováno nosnými, v případných zatáčkách vedeno vodicími kladkami. U visutých l. drah jest nosné lano, po němž pojíždějí kladky vozíků, zavěšeno na stožárech. Jedná-li se o dopravu pouze jednoho vozíku, převinuje se tažné lano přes buben a kladku v konečných stanicích; je-li taková dráha visutá, upravena v rovině a vozík nahrazen jeřábovou kočkou, vznikne t. zv. kabelový jeřáb.

Lanrezac Charles Louis Marie (1852—1925), franc. generál, bojoval již za války 1870/71; 1892—1901 prof. na vál. škole; 1914 velitel 5. arm. Nesouhlase s tehdejší franc. doktrinou „bleskové ofensivy", snažil se marně pohnouti Joffrea k změně plánu; napaden vel. přesilou u Charleroi (23. VIII.), ustoupil ke Guise, kde 28. zatlačil pronásledujícího jej Bülowa a přivedl svou armádu v pořádku k Marně; přesto s jinými generály zbaven velitelství a nahrazen Franchetem d'Espérey (3. IX.). Později rehabilitov. Sp.: La manoeuvre de Lützen (1904) a důlež. pro strategii svět. vál. Le plan de campagne français et le premier mois de la guerre (1920, 2. vyd. 1928).

Lansdowne William Petty, Earl of Shelburne (1737—1805), angl. státník. — Syn jeho Henry Petty Fitzmaurice, Marquis (1780—1863), angl. státník, president tajné rady. — Vnuk jeho Henry Charles Keith Petty Fitzmaurice (1845—1927), angl. státník, 1883—88 generální guvernér v Kanadě, 1888—94 místokrál v Indii, 1895—1900 vedl ministerstvo války; do 1905 ministr zahraničí. Propagoval smlouvu s Japonskem a Francií. 1918 byl pro dorozumění s Německem.

Lansing, hl. m. severoamer. státu Michigan, 70.100 ob. na Grand Riveru.

Lansing Robert (1864—1928), severoamer. státník a právník, od 1892 právní poradce vlády v mezinár. sporných otázkách, důvěrný přítel Wilsonův, v době svět. války stát. tajemník věcí zahran. (1915—1920). Podporoval sebeurčovací nároky porobených rak.-uh. národů a jeho vlivem sepsána známá nota Wilsonova z 2. IX. 1918, jíž uznána ofic. Nár. rada čsl.

Lanskoj Sergěj Stěpanovič, hr. (1787—1862), ruský státník, 1855 ministrem vnitra; provedl osvobození selského stavu; od r. 1861 hrabětem.

Lánský V., pseud. J. Boh. Jandy.

Lanson Gustave (* 1857), franc. liter. historik, od 1919 ředitel École normale supérieure. Hl. dílo: Manuel bibliographique (1909—14).

Lanškroun (Landskron), okr. m. ve vých. Č., 6491 ob. (974 č., 5379 n.). Plynárna, elektrárna, tabáková továrna. Továrny na zlaté a stříbrné zboží, tov. obuvi, hosp. strojů, cívek, textilní průmysl.

Lanškrounský, pseud. Hanuše z Kronenfeldu.

Lanškrounský, pseud. Vladim. Šubara.

Lanšperk, zřícenina hradu, zal. v XIII. st., 1425 dobyt Sirotky, 1622 zpustl. — O. v Č., okr. Lanškroun, 270 č. ob.

Lanštiak Ondřej H. (1829—1908), evang. farář, slov. spisovatel a filolog.

Lanštorf, o. na Mor., okr. Hodonín, 1062 č. ob.

Lantana L. (libor), rostlinný rod z čeledi sporýšovitých (Verbenaceae), keře s listy vstřícnými, s květy v hustých klasech, obyč. hlavatých; plod je dužnatá peckovice. Asi 50 druhů, většinou tropickoamer.; listy s příjemnou vůní a v odrůdách i míšencích jsou velmi vděčnými zahradními rostlinami.

Lantana crocea.

Lantfríd, ⚲ mír.

Lanthan, La, chem. prvek, kov skupiny ceritové (⚲ vzácné zeminy), čistý získá se ze síranu $La_2(SO_4)_3 . 9\,H_2O$. Atomová v. 138.9, spec. v. 6.16; bod tání 810°. Bezbarvý kysličník, La_2O_3, jest ze všech vzácných zemin nejzásaditější. Od něho

odvozený bezbarvý hydroxyd, $La(OH)_3$, barví se jodem temně modře.

Lantkrabí (z něm. Landgraf), titul krajských hrabat v německé říši.

Lantner Ferdinand (1833—1906), český houslař; závod převzal syn Bohuslav (1862—1917).

Lanugo (lat.), pápěr, pýří, primární lidské embryo (♀) hustě pokrývající, až 13 mm dl., jemný vlas, který vypadá ke konci těhotenství nebo krátce po zrození a nahradí se sekundárním vlasem (na hlavě a na některých částech těla).

Lanuvium, prastaré m. v Latiu, na již. úpatí Albánských hor, 338 př. Kr. dobyto Římany. Mělo slavný chrám Junonin. Do 1920 se nazývalo Lavinia, nyní Lanuvio; má 2218 ob.

Lány, o. v Č., okr. Slaný, 1349 č. ob. Zámek, přestav. r. 1825 s krásným parkem, letní sídlo presidenta republiky. Kamenouh. doly. 1832 z Prahy koňská dráha pro dopravu dříví.

Lány, o. v Č., okr. Chrudim, 455 č. ob.

Lány, č. m. Litomyšle, 472 č. ob.

Lány, o. v Č., okr. Poděbrady, 413 č. ob.

Lány na Důlku, o. v Č., okr. Pardubice, 562 č. ob.

Lány u Dašic, o. v Č., okr. Pardubice, 342 č. ob.

Lány Emil, JUDr. (* 1879), minist. rada v min. spravedlnosti. Sp.: O našich vězních a vězeních (1924).

Lányi Karol, ThDr. (1812—1856), slov. spisovatel, farář ve Gbelech.

Lanýžovité, ♀ Tuberaceae.

Lanzac de Laborie Marie Joseph (* 20. II. 1862 v Paříži), franc. historik.

Lanzarote, jeden z Kanárských ostrovů, vulkanického původu, 806 km², 18.000 ob. Hl. m. Arrecife. Vývoz košenily.

Lanžhot, ms. na Mor., okr. Hodonín, 3523 č. ob. Zámek, kroje a lid. zvyky.

Lanžov, o. v Č., okr. Dvůr Král., 517 č. ob.

Lao, národ Taiů v Laosu. Žijí v mnohoženství, stavějí si bambusové chatrče; ženy a otroci konají polní práce. Muži jsou malí, tetují se. L. založili říši Laos, která byla zničena v XVIII. st. Jih připadl Siamu, sever Francii. Řeč je podobná siamštině.

Laodikeia (lat. Laodicea), jména mnoha měst ve starověku: 1. přístav v Syrii, vystavěný Seleukem I., zničený 1188 Saladinem; 2. m. na Orontu, zal. Seleukem I., dnes zříceniny Tell Nebi Mindu; 3. m. ve Frygii, zal. Antiochem II., kvetlo za řím. císařů, kdy bylo střediskem křesťanství; zničeno Turky a Mongoly. Dnes trosky Eski Hisár.

Laokai, důl. obchodní m. ve franc. Tonkinu na splavné Červené řece.

Laokoón, trojský kněz; varoval Trojany před dřevěným koněm, kterého Řekové vystavěli, aby v něm ukrytí dobyli města, byl však dvěma hady při oběti se svými dvěma syny uštknut. Řekové pak vtáhli koně do města. Smrt L. a jeho

Laokoón.

synů představuje slavné sousoší ve vatikanských sbírkach, dílo Hagésandrovo, Polydórovo a Athenodórovo z I. stol. př. Kr., které bylo nalezeno v Římě 1506.

Laomedón, král v Troji, syn Ilův; odňal Apollónovi a Poseidónovi odměnu za vystavění hradeb, začež byl kraj potrestán morem a mořskou nestvůrou, kterou zabil Heraklés. Když jej L. znovu ošidil, vytáhl proti Troji a zabil L. i jeho syny mimo Priama.

Laon, hl. m. franc. dep. Aisne, 19.000 ob.; má katedrálu z XII. st., vyšší vzdělávací ústavy, museum.

Laos, krajina v Zadní Indii, od 1893 patřící k Francouz. Indočíně. Dělí se na Horní a Dolní L., 240.000 km², na 1 milion ob. Vyváží se rýže, bavlna, tabák, dřevo, zlato, cín, olovo a drahé kameny.

Lao-tse („starý mistr"), čínský filosof jménem Li Po-yang (* 604 př. Kr. v jihočínském dvorci), byl ředitelem knihovny na dvoře dynastie Čou, napsal ve vysokém stáří (po r. 517) Tao-te-king (Kniha o božstvu a ctnosti), nejlepší fr. překlad Julienův 1842; doba a okolnosti jeho smrti jsou neznámy. Jeho učení spočívá na uctívání Tao, pův. jihočín. bohyně ve zvířecí podobě, kterou chápe panteicky jako celou přírodu. Spása nastane tehdy, když necháme v sobě ovládnouti Tao a vrátíme-li se k pův. stavu. Ctnost jest v bytí, nikoli v konání; stojí v přímé protivě proti konfucianismu, kultura a veškeré její produkty se mu protiví.

Lapad, poloostrov u Dubrovníka.

Lapaine Valentin (1843—1923), chorv. inž., autor mnoha staveb inženýrských, odborný spisovatel.

Lapálie, bezvýznamná, bezcenná malichernost.

Lapašské Ďarmoty, o. na Slov., okr. Nitra, 853 ob. (841 čs.).

La Patrie Serbe, srbs., franc. psaný liter. měsíčník, jenž vycházel do konce r. 1918 v Paříži.

La Paz (mír), dep. v západní Bolivii, 139.278 km², 726.357 ob. Vyváží gumu, kakao, stříbro, měď, tabák. Hl. m. La Paz de Ayacucho, 118.250 ob., nejv. m. v Bolivii.

Lapčević Dragiša (* 13. X. 1864), srb. novinář; od mládí pracoval v politice; byl pronásledován od Obrenovićů, po jejich pádu byl poslancem socialist. strany.

Lapidarium (lat.), sbírka kamenných archeologických památek.

Lapidární, 1. písmo, latinské písmo s velkými písmenami, tak jak se nachází na starých deskách (lapides, kameny); 2. sloh, úsečný a vystižný způsob mluvy.

Lapides cancrorum, ↘ rak.

Lapier, pseud. Jos. Skružného.

La Pierre Pertuis, ↘ Pierre Pertuis.

Lapil (Roštlapil) Jan (1816—1867), čes. herec u Kašky, uzenář v Praze.

Lapilli, kusy lávy, které chrlí činné sopky.

Lapinski Mihajlo, Dr. (* 6. VI. 1862), prof. psychiatrie a neuropatologie na záhřebské universitě od r. 1920, kam přišel z university kyjevské.

Lapis (lat.), kámen; lapis albanus, peperin (↘ čedič); l. causticus (chirurgorum), tavené a v tyčinky upravené žíravé draslo; l. divinus ophthalamicus, svatý kámen, nebeský kámen (↘); l. haematitis, vláknitý krevel; l. infernalis, pekelný kámen, dusičnan stříbrný; l. philosophicus (philosophorum), kámen mudrců; l. pumicis, pemza; l. solaris, boloňský světelný kámen.

Lapithové, starověký horský národ v Thessalii.

Laplace Pierre Simon, hrabě (1749—1827), fr. matematik a astronom, člen Akademie, 1799 ministr vnitra, 1805 zavedl opět gregoriánský kalendář. Dokázal neproměnlivost středního pohybu planet. Hlavní jeho dílo je Mécanique céleste (1799—1825, 5 sv.). V díle Exposition du système du monde (1796) proslovil hypotésu o vzniku planet, podobnou Kantově. Matematika vděčí mu za teorii kuželoseček, potenciálu a počtu pravděpodobnosti. Soubor jeho děl vyšel 1843—48 v 7 sv., 1878—1912 ve 14 sv.

La Plata, hl. m. argentin. prov. Buenos Aires, 153 243 ob., 8 km přístav Ensenada.

Laponci (od fin. Lappi, sebeoznačení: Sabme, lidé z nížin), národ v Laponsku, asi 25.000 hlav, patřící k Ugrofinskému kmeni. L. jsou malí, silní, s širokým obličejem a špičatou bradou, jsou dobromyslní a vytrvalí. Jsou buď kočovníci, živící se chovem sobů, neb usedlí, kteří žijí v lesích a na pobřeží, a živí se lovem, lesním hospodářstvím, rybolovem, někde i zemědělstvím. Oděv jejich je v létě soukenný, v zimě kožený. Ačkoliv v XVII. st. přijali křesťanství, zachovali si staré náboženství magické, s kultem předků a medvěda. Jejich řeč, bohatá na flexe, patří k ugrofinské skupině uralaltajských jazyků. Jediné dílo literární v laponštině je Kniha Laponce Jana Turiho, líčící život L.

Laponsko, kraj v nejsevernější Evropě, asi 400.000 km², se 166.000 ob. Patří ke čtyřem státům: Norsku, Finsku, Rusku a Švédsku. Geologicky je kraj složen z palaeozoických vrstev a prahor, povrch tvoří les a tundra. Zima je dlouhá a strohá (74 trvá zimní noc), léto je krátké, srážek prům. 350 mm. Rolnictví daří se jen ve Švédsku.

Laponge Georges Vacher de (* 1854), franc. antropolog, zakladatel historické antroposociologie.

Lapot, výraz ve vých. krajích Srbska pro dávný kdysi obyčej všech národů, ubíjení nemocných a nesoběstačných starých osob.

Lappa, ↘ lopuch.

Lappa (Kungpak), přístav na ostrově Makao.

Lappo Ivan Ivanovič (* 29. VIII. 1869 v Carskoje Sělu), ruský historik, dříve prof. v Tartu, nyní v Praze. Česky vydal: Rusko a osvobození balkánských Slovanů (1927), Základní zákony velikého knížetství litevského a Polsko po lublínské unii (1923).

Lappo-Danilevskij Alexander Sergějevič (1863—1919), ruský historik.

Laprade Victor de (1812—1883), franc. básník. Hl. díla: legenda Phyché, Odes et poèmes, Les Symphonies (1855), Idylles héroiques, epos Pernette (1868), Le livre d'un père (1877).

Lapsus (lat.), pád, omyl. L. calami, písemná chyba, l. linguae, přeřeknutí.

Lapšin Ivan Ivanovič (* 1870), profesor v Petrohradě, nyní emigr. v Praze, filos.

Lara, stát ve Venezuele, 19.800 km², 230.000 ob. Hl. m. Barquisimeto. Obyv. se živí zemědělstvím a chovem dobytka.

Laramie Mountains, pohoří ve státě Wyoming, 3350 m vysoké.

Lararium (lat.), ve starořímském domě oltář Larů.

Larbaud Valéry (* 1881), franc. básník, vydal 1913 knihu A. O. Barnabooth, 1911 román Fermina Marquez, 1918 jemné psychologické novely Enfantines.

Larderellit, nerost, vodnatý boritan ammonný; vykvétá v podobě drobných, bílých tabulek na ložiskách kyseliny borité v Toskansku.

Lardy Charles (1847—1923), švýcarský diplomat.

Larevelliére-Lépeaux Louis Marc de (1753—1824), franc. politik, 1795 člen direktoria, 1799 svržen Barrasem. Psal přírodovědecká pojednání.

Larghetto (ital., poněkud zvolna), hud. označ. tempa mezi largem a andantem.

Largilliére Nicolas (1656—1746), franc. malíř-portretista.

Largo (ital., široce), hudební označení tempa: velmi zvolna. Obyčejně jsou l. psány úvody k symfoniím, ouverturám.

Laridae L., rackové, rod vodního ptactva, silného těla s dosti velikou hlavou, zobákem u dospělých hákovitě dolů zahnutým, dlouhými, širokými křídly, výborní letouni a plavci, živí se rybami a hmyzem, velmi žraví. Asi 150 druhů; dělí se na Sterninae (mořská vlaštovka, rybák), Lacrinae (praví rackové), z kte-

Larus ridibundus.

rýchž hlavní druh jsou larus (rackové mořští), L. marinus L. (norka, racek mořský), přilétá ze severu do jižní Evropy v říjnu až březnu. L argentatus Brünn. (racek stříbřitý), přilétá hluboko do vnitrozemí. L. canus L. (r. bouřní) na severu Evropy, přilétá až do sev. Afriky a Číny. L. fuscus (r. žlutonohý), podobný norce. L. minutus (r. malý), ve východní Evropě a sev. Asii. U nás známý racek chechtavý (L. ridibundus L.), jasně šedomodrý, s červ. leskl. zobákem a nohama.

Larifari, slabiky beze smyslu, pak prazdná řeč, žvanění; v komediích Fr. Pocciho totéž jako náš Kašpárek.

Larin S., pseud. Dr. Pavla Durdíka.

Larin-Kyösti, pseud. Kyösti Larssona, (* 1873), fin. básník, původně filolog. Píše v duchu lidové poesie.

La Rioja, záp. prov. v Argentině, 89.498 km², 92.232 ob., velmi hornatá, východ tvoří poušť se solnými bažinami. Půda je bohatá na minerální ložiska a po umělém zavodnění úrodná. Hl. m. L., kulturní oasa s vinicemi, zal. 1591, 12.536 ob.

Larisa, dvě thesalská m. ve starověku: 1. hl. m. ↷ Larissa; 2. L. Kremasté, v krajině Fthiotské, rodiště Achillovo. Zříceniny u dnešního Gardiki.

Larissa (antická Larisa), hl. m. Thessalie a nomu L. (7572 km², 243.713 ob.), má 27.456 ob., sídlo arcibiskupa.

Larivey Pierre (1540—1611), franc. dramatik, autor devíti veseloher, z nichž vyniká Les Esprits (1579).

Larix, ↷ modřín.

Larkhall, m. ve Skotsku, 14.055 ob., poblíž doly na uhlí a olovo.

Larnaca (antické Kinión), hl. přístav na Kypru s živým exportem dobytka, asbestu, bavlny a kokonů.

Laroche Sophie von (1731—1807), něm. spisovatelka.

Larochefoucauld Francois, vév. (1613—1680), franc. spisovatel; vedl dobrodružný život politický a společenský. Hlavní díla: Paměti a pak světoznámé Maximes (přel. Jar. Pšenička 1903), ve kterých hlásá utilitaristickou filosofii. Lit.: Hémon: L. (1896).

Laromiguière Pierre (1756—1837), fr. filosof, přívrženec Condillacův. Hl. dílo: Leçons de philosophie ou essai sur les facultés de l'ame (1815—18).

La Rouque Rod (* 29. XI. 1898 v Omaze), řadu let pouhým statistou filmovým, až jako partner Mae Murray a Dolores del Rio vyšinul se mezi přední amer. film. herce.

Larousse Pierre (1817—1875), franc. spisovatel a lexikograf; založil 1851 známé vydavatelství slovníků a populárně vědeckých děl.

Larové, u Římanů dobří duchové, ochránci domů. Každý dům měl svého l., jehož obraz byl ctěn na larariu spolu s penáty. Svátkem jejich byly Laralie (v lednu).

Larra Mariano José de (1809—1837), španělský básník a dramatik.

Larrey Jean Dominique, bar. (1766—1842), fr. voj. chirurg, tvůrce moderní vál. chirurgie. Zavedl 1793 pojízdné ambulance, konající službu na bojišti. Od 1805 gen. ispektor zdravotnictva a osobní chirurg Napoléonův, s nímž se účastnil všech tažení.

Larroumet Gustave (1852—1903), franc. literární historik, prof. na Sorbonně.

Larsa, staré m. v již. Babylonii (v bibli Ellasar), 2187—1925 sídlem dynastie. Zří-

ceniny (dnešní Senkere) nejsou ještě prozkoumány.

Larsen Karl Halfdan Eduard (* 1860), dánský spisovatel sociolog. románů.

Larsson Carl (1853—1919), švéd. malíř dekorativního stylu.

L'art pour l'art, franc. literární heslo, které razil romantik Théophile Gautier; znamená, že umělecké dílo je samoúčelné a nemá jiného cíle, poslání, užitku než uměleckou krásu. Bylo vyznáváno největšími umělci, jako bylo potíráno směry, podrobujícími umělecký projev požadavkům užitečnosti. Smysl hesla se v různých obdobích pozměnil od prvotního vyznávání čiré formy až k pojetí uměleckého díla jako zvláštního svéprávného projevu lidského ducha a kultury. V Čechách byl stoupencem tohoto směru zvláště kruh Moderní Revue. Srv. Arnošt Procházka, Meditace (1912), J. Krecar, Počet z víry a pochyb (1925).

La Rue Pierre de († 1518 v Kotrijku), holandský skladatel, jeden z největších mistrů imitační vokální skladby, 1492—1510 pěvec burgundského dvora.

Larunda, staroit. bohyně podzemí.

Larus, ↗ Laridae.

Larva (lat. larva), ve staroit. lid. víře strašidelná postava, trápící zemřelé i živé, také kostlivec a škraboška. — V živočichopisu: mladý tvar, rozeznávající se podstatně co do podoby od dospělého živočicha, který teprve proměnou (metamorfosa, ↗) vyvine se v hotové zvíře. L. mohou ústrojí dospělého zvířete chyběti (na př. pohlavní, ↗ neotenie), n. může míti zvláštní části těla n. ústroje, jež později zmizejí. L. a dospělé zvíře liší se často i způsobem života, na př. housenka a motýl. Některá zvířata (raci, hmyz) prodělají více období larvy za sebou. Nejvíce rozšířené jsou l. u bezobratlých, především jako l. vířivé. Velmi rozmanité jsou u červů. Pro raky jsou příznačné Nauplius a Zoëa. O l. hmyzu ↗. Vzácnější jsou (výše ustrojené) l. u obratlovců, ryb a obojživelníků.

Larvální (od lat. larva), v biologii: znak patřící larvě, neb jí podobný.

Larvatus, stav nemoci, jejíž symptomy jsou velmi nejasné a cizí.

Larvik, přístav v Norsku, 10.940 ob., na dráze Drammen—Skien. Má živý obchod, rejdařství, sirné lázně, vývoz granitu.

Laryngeální (laryngealis , laryngeus; z řec. larynx, hrtan), hrtanový.

Laryngektomie (řec.), částečné nebo úplné operativní odstranění hrtanu při zhoubných chorobách, zvl. rakovině.

Laryngitis (řec.), zánět hrtanu; je buď samostatný n. provází jiné choroby.

Laryngofissura (řec.-lat.), rozštěp hrtanu.

Laryngologie (řec.), nauka o činnosti a chorobách hrtanu, ↗ larynx.

Laryngophthisis (řec.), tuberkulosa hrtanu (↗ larynx).

Laryngoskop (řec.), hrtanové zrcátko; laryngoskopie, vyšetření vnitřku hrtanu (↗ larynx).

Laryngospasmus (řec.), křeč hlasivky.

Laryngostenosa (řec.), zúžení hrtanu, vzniká buď uvnitř, na př. jizvami (zhojená tuberkulosa, příjice), nádory, obrnou vazů hlasových n. tlakem zvenčí (na př. vole a nádory v okolí).

Laryngoskop.

Laryngostracheitis (řec.), zánět hrtanu a průdušnice.

Laryngostroboskop (řec.), kombinace zrcátka hrtanového a stroboskopu k vyšetřování pohybu vazů hlasových.

Laryngotomie (řec.), otevření hrtanu řezem, ↗ larynx.

Laryngotracheotomie (krikotracheotomie, řec.), řez průdušnice (↗), spojený s proříznutím prstencové chrupavky hrtanové.

Larynx (hrtan), chrupavkami opřený vchod k průdušnici (trachea) obratlovců, dýchajících plicemi; vychází ze zbytků žaberních oblouků a slouží především ke tvoření hlasu. U obojživelníků sestává ze dvou pruhů chrupavek, u plazů přistupuje k nim chrupavčitý prstenec, který pruhy podpírá. Tento prstenec sestává u ptáků, ssavců a člověka ze dvou nebo několika chrupavek (chrupavka štítná a prstencová), jejichž pohyb obstarávají zvláštní svaly. Vchod do h. uzavírá příklopka hrtanová (epiglottis). Uvnitř h. tvoří se ze záhybů vystýlající sliznice vazy hlasové, upevněné na chrupavkách hlasivkových a těmito pohybované, takže štěrbina hlasová (glottis), která mezi nimi leží, může měniti svou šířku. Vazy hlasové přicházejí u četných plazů a u všech ssavců. — U člověka ulo-

žen je h. vpředu na krku a je vazy upevněn k rohům jazylky. Jeho přední a postranní stěnu tvoří chrupavka štítná (cartilago thyreoidea). Chrupavka prstencová (c. cricoidea) je vpředu nižší než vzadu. Chrupavky hlasivkové (cartilagines arytaenoideae) tvoří horní část zadní stěny hrtanové a nesou vpředu ch. klínovité (c. cuneiformes). Příklopka hrtanová je chrupavčitá ploténka, která je při polykání zvláštním svalem stažena dolů a klade se před vchod do h. Dolní či pravé vazy hlasové (ligamenta vocalia) rozepjaty jsou zepředu dozadu napříč dutinou hrtanovou. Oba horní čili nepravé vazy hlasové jsou ochablé, ke tvoření hlasu nepřispívají a ohraničují jamky Morgagniho. H. mužský jest mnohem větší než u ženy. Jsa u dítěte velmi malým, nabývá v pubertě rychle plného objemu; současně mění se u jinocha hlas (o fysiologii hrtanu ↷ hlas). H. zásobuje nervy nerv bloudivý (nervus vagus). — U ptáků přistupuje k hornímu h. ještě dolní h., v němž je dvojitá štěrbina hlasová; velmi spletité zařízení svalové pečuje o modulaci ptačího zpěvu. Dolní konec průdušnice je často rozšířen v t. zv. bubínek.

Lasa, m. v Tibetu, ↷ Lhasa.

Lasák Oldřich (* 19. XII. 1884), č. malíř v Prostějově. Maluje genry a portrety (A. Mrštík, J. Úprka).

La Salle, m. v sev.-amer. státě Illinois, 13.050 ob. Má uhelné doly, cementárny.

La Salle Antoine de (1388—1462), franc. spisovatel. Hl. dílo rytířský román Le Petit Jehan de Saintré (1446).

La Salle Jean Baptiste de (1651—1719), křesť. světec (od 1900), zakladatel školských bratří.

Lasalle Antoine Collinet, hrabě (1775—1809), franc. generál; padl u Wagramu. 1806 dobyl Štětína.

Läsare (švédsky, čtenáři), název lutherských pietistů v sev. Švédsku a již. Norsku, hl. přívrženců H. N. Haugeho a E. Janssona, s kterým se odstěhovali do Illinois.

Lasaulx Arnold v. (1839—1886), něm. petrograf a mineralog, prof. v Bonnu.

Las Bela (Lus), domorodý stát v Beludžistánu, 20.000 km², asi 50.000 ob. Hl. m. Bela.

Las Casas Fray Bartolomé de (1474—1560), právník, pak obchodník na ostrově Española, 1510 duchovní dominikán na Kubě. Aby zabránil využívání slabých domorodců, Indiánů, propagoval dovoz černochů z Afriky. Zemřel jako biskup chiapaský v Madridě.

Las Cases Emanuel Augustin Dieudonné (1766—1842), franc. historik; doprovázel Napoléona na Sv. Helenu. Vydal významné Mémorial de Sainte Hélène (1821—1823).

Las Cases Emanuel Pons Dieudonné (1800—1854), tajemník Napoléonův na Sv. Heleně; 1840 zasloužil se o převoz Napoléonových ostatků do Paříže.

Lascelles Sir Frank Cavendish (1841—1920), britský diplomat, 1895—1908 vyslanec v Berlíně.

Lasciate ogni speranze, voi ch'entrate! (ital., lašat-oni speranca voi kentrate, zanechte naděje vy, kteří vstupujete), citát z Dantovy Božské komedie (Peklo 3, 9). Nápis nad branou pekelnou.

Lascivní (lat.), dráždivý, nemravný, necudný.

Lásenice, o. v Č., okr. Jindř. Hradec, 701 č. ob. Rašeliniště, rybníky.

La Serbie, srb., franc. psaný neděl. politický list, jenž vycházel 1916—1918 v Ženevě, za red. Dr. L. Markoviće.

La Serena, hl. m. chilské prov. Coquimbo, 15.240 ob., zal. 1543.

Laserpitium L. (hlodýš), čeleď okoličnatých, vytrvalé rostliny v mírných pásmech sev. polokoule, asi 30 druhů. L. latifolium L. (h. širolistý), jehož kořene se používá jako žaludečního léku a ve zvěrolékařství; roste v horských lesích.

Lasche Oskar (1868—1923), něm. inž. a vynálezce. Sestrojil lokomotivu o rychlosti 210 km v hodině a zdokonalil lodní turbinu.

Lasin (něm. Lessen), m. v Záp. Prusku (od 1920 polské), vojvodství Pomořanské, okr. Grudziądz (Graudenz), (1921) 2197 ob.

Lasiocampidae, bourovci, čeleď řady Opisthoneura, velkých motýlů; k nim patří dva největší škůdcové: bourovec borový a bourovec obecný.

Lasistan, kraj v Gruzínsku na jihu Černého moře. Hl. m. Rise. Většinou hornatý, pobřeží však je úrodné. Od r. 1921 turecký.

Lasiština, řeč Lasů, patří k jihozáp. skupině kavkazských řečí, blížících se turečtině. Gramatiku napsal rusky Marr.

Lasithi (Dikte), pohoří na Krétě.

Lasithi, řecký nomos, 1854 km², 63.640 ob. Hl. m. Hagios Nikolaos.

Lask, m. v Polsku u Lódže, 4900 ob. Průmysl cukrovarnický a textilní.

Lask Emil (1875—1915), něm. filosof, prof. v Heidelberku. Pracoval v teorii hodnot, logice a metafysice.

Láska, cit opačný nenávisti, který vzniká touhou po nějakém dobru, a ve spojení s ním hledáme jeho uspokojení. Vlastnosti (někdy jen domnělé), které

vzbuzují touhu po spojení s nimi, nebo jich nabytí, bývají vnější nebo vnitřní, tělesné i duševní; přednosti jejich obdivuje milující tím více, čím více jich sám postrádá. Rozeznává se obětavá láska rodičů k dětem a naopak, nezištná láska k jiné osobě, která se nazývá přátelstvím, potom l. pohlavní, pak l. v náboženství jako l. k bližnímu, nepříteli, Bohu, která se stupňuje v mystice k l. ke všemu stvoření a k touze po bezprostředním spojení s Bohem (unio mystica). — Lit.: R. de Gourmont, Physique de l'amour (1903), přel. A. Procházka, 1905), H. Záruba a J. Votoček, Dějiny lásky (1927).

Láska František (1750—1795), farář v Mukařově, hudební skladatel.

Láska Gustav (* 1847), č. hud. skladatel, virtuos na kontrabas a malíř.

Láska Jan Jaroslav (1838—1918), čes. publicista.

Láska Václav, PhDr. (* 1862), univ. prof. v Praze a odb. spisovatel; napsal: Vyšší geodesie (1896), Počet pravděpodobnosti (1921), Lehrbuch der sphär. und theor. Astronomie (1889), Úvod do geofysiky (1927).

Laskaratos Andreas (1811—1901), novořecký satirik; hl. dílo: hrdinná báseň Lixuri (1845).

Laskarev Vladimir (* 26. VI. 1868), honor. prof. geologie a paleontologie na bělehradské universitě.

Laskaris, rodina byzant. velmožů a učenců; vládla 1204—61 říši Nicejskou. Humanisté Andreas a Konstantin šířili znalost řečtiny na západě, první v Paříži, druhý v Miláně. Přinesli do Italie cenné řecké rukopisy (dnes v Escorialu).

Laskarové, indičtí námořníci a vojáci.

Lasker Eduard (1829—1884), něm. politik, vůdce národních liberálů.

Lasker Emanuel (* 1868), něm. šachista a filosof; získal mistrovství světa r. 1894, byl poražen 1920 Capablancou v Habaně. 1924 vyhrál turnaj v New Yorku, 1925 v Moskvě.

Lasker-Schüler Else (* 11. II. 1876), něm. básnířka.

Laski Jan (a Lasko, 1456—1531), arcibiskup v Hnězdně; vydal nejstarší sbírku zákonů polských.

Laski Jan (a Lasco, 1496—1560), polský reformátor; vedl protestantskou obec v Londýně a snažil se o sjednocení polských protestantů.

Laskomerský, pseud. Dr. G. Zechentera.

Laskovcovité, ⚲ Gomphrena.

Laskowski Kazimierz (* 1861), polský básník a redaktor. Sp.: Wiersze (1901), Z chłopskiej piersi (1902).

Laskowski Zygmunt (* 1841), pol. anatom a prof. chirurgie v Ženevě. Vynalezl nový způsob balsamování.

Lasky Jesse L., založil 1914 se Samuelem Goldwynem a Cecilem B. Millem spol. Jesse L. Lasky Feature Play Comp., jež splynula s Famous Players Comp. s ateliery filmovými v New Yorku a Hollywoodu jako jedna z největších výroben filmových pod jeho vedením.

Läsö, dán. ostrov v Kattegatu, 116 km², 3052 ob.

Laso (špaň. lasso), silný provaz konopný neb as 10 m dlouhý řemen s kličkou na konci, všeobecně používaný od cowboyů na pastvinách Severní Ameriky k chytání dobytka, jakož i jezdců. ⚲ bola.

Lasocki Kazimierz (* 1871), souč. malíř polský.

Lasocki Zygmunt, hr., JUDr. (* 1867), polský diplomat a vyslanec rep. polské v Praze od r. 1922. Býval poslancem na

Zygmunt hr. Lasocki.

radě říšské a po převratu šéfem prozat. vlády na Malopolsku.

Lasos, řec. básník dithyrambů z Hermiony, žil v VI. st. v Athénách.

Lasovačka planina (Tupižnica), ve východním Srbsku, hřeben táhnoucí se od sev. k jihu; nejv. hora Tupižnica, 1.162 m

Lasové (Tsanové), kavk. národ v Lasistánu. Má asi 8000 hlav.

Las Palmas, hl. m. špan. ostrova Gran Canaria, 61.122 ob.

Lassalle Ferdinand (* 11. IV. 1825), něm. sociální demokrat; 1848 obžalován, avšak osvobozen. Zúčastnil se činně při organisování soc. dem. strany v Düsseldorfu, bojoval za všeobecné hlasovací právo, 1863 dal podnět k založení něm. dělnické organisace, kterou vedl v nacionálním duchu a pro jejíž účely napsal řadu významných spisů. Proslul skvělým řečnickým talentem. Padl 31. VIII. 1864 v souboji s valašským bojarem Racovicou. Hl. díla: Die Philosophie Herakleitos des Dunkeln von Ephesis (1858), Das System d. erworbenen Rechte (1880).

Bastiat-Schulze von Delitzsch (1864). — Přítomná sociální demokracie zastává názor, že jeho národní socialismus je zastaralý, a přičítá mu zásluhy pouze organisační a propagační. V národním hospodářství má význam jako popularisátor Ricarda (⤷ železný zákon mzdy). — Lit.: Oncken: Lassalle (1920).

Lassar Oskar (1849—1907), univ. prof. v Berlíně, něm. dermatolog.

Lassar-Cohn Ernst (1858—1922), něm. prof. v Královci, znamenitý metodik a didaktik.

Lassel William (1799—1880), anglický astronom, sestrojil 1844 dvoustopý reflektor zrcadlový, kterým objevil 1847 měsíc Neptunův, 1848 osmý měsíc Saturnův, Hyperiona, 1851 dva měsíce Uranovy, Umbriela a Ariela.

Lassen Eduard (1830—1904), dán. skladatel, od 1858 dvorní kapelník ve Výmaru.

Lassen Christian (1800—1876), norský archeolog, profesor v Bonnu, zakladatel sanskrtské a palijské filologie.

Lassen Peak, sopka v Kalifornii, 3180 m vysoká.

Lasser von Zollheim Joseph (1815—1879), rakouský státník, 1860—65 ministr spravedlnosti, 1871—75 ministr vnitra, ovlivňoval Auersperga; provedl 1873 volební reformu.

Lassigny, ves ve franc. dep. Oise, kde byla 27. VIII. 1918 proražena německá fronta.

Lasso Orlando di, hudební skladatel, ⤷ Lassus.

Lasson Adolf (1832—1917), něm. filosof, prof. v Berlíně, hegelovského směru.

Lassu (maď. lašu), lašán, pomalá část čardáše, vyznačující se melancholií nebo divokým smutkem.

Lassus Orlandus (Orlando di Lasso, Roland L., Roland de Lattre) (* 1532 v Monsu, † 1594 v Mnichově), hudební skladatel, zcestoval Evropu, od 1556 v Mnichově. L. je vedle Palestriny největší skladatel XVI. stol., poslední mistr t. zv. nizozemské školy. Napsal přes 2000 děl (52 mší, 1200 motetů, 100 magnifikat, 7 žalmů pro 5 hlasů a j.), souborné dílo Patrocinium musices (1573—76), mnoho písní, madrigalů, chansonů. Seznam děl vyd. Eitner, soubor. vydání děl vychází u Haberleho a Sandbergera od r. 1895 (60 sv.). — Jeho synové Ferdinand († 1609) a Rudolf († 1625) a vnuk Ferdinand († 1636) byli rovněž vynikající hudebníci.

Lasswitz Kurd (1848—1910), filosof a spisovatel novokantovského směru.

Last, stará míra na obilí v sev. Evropě. Obsahoval: dánský 30,607 hl, lubecký 33,306 hl, hamburský 32,977 hl, brémský 29,642 hl, holandský 30 hl.

Last, not least (angl. lást, not líst), poslední, ale ne nepatrné. Citát z Shakespeara (Julius Caesar III. 1. 189, a Král Lear I. 1, 83).

Lastaria José Victorino (1817—1888), chilský státník.

Lasteyrie Charles, hrabě (* 1877 v Paříži), franc. politik, 1922—24 min. financí.

Lastman Pieter (1583—1633), holandský malíř, maloval v Amsterodamu.

Lastomír, o. na Slov., okr. Michalovce, 1254 čs. ob.

Lastovce, o. na Slov., okr. Trebišov, 729 ob. (544 čs.).

Lastovo (Lagosta), ostrov na Jadranu, 38.6 km², hornatý. Rapallskou smlouvou připadl Italii.

Lastra Francisco de la (1777—1852), chilský státník.

Lastura, ochran. skořepina mlžů (Lamellibranchiata). L-y jsou často velmi ozdobné, buď párovité, spojené conchinovým vazem (zámkem), n. nepárové, různého tvaru, od vejčitého až k tvarům trojúhelníkovým. L-y perlorodek (Margaritana margaritifera, perlorodka říční, Avicula margaritifera, perlor. pravá) jsou složeny ze tří vrstev: zevní, organické, conchinové; střední, kalcitové; vnitřní, arragonitové, perleťové. Nehledě k velmi cenným nálezům perel uvnitř těchto lastur, jsou značně hledaným předmětem perleťové industrie.

Lasturnatky, ⤷ Ostracoda.

Lasturovci, ⤷ kýlonožci.

Lasura (per.), průhledná modrá barva.

Laszczka Konstanty (* 1865), polský sochař v Krakově.

Laszczyński Bolesław (1843—1909), polský malíř-portretista.

Łaszewski Stefan (1862—1923), polský politik a advokát v Grudziądzu, 1912—18 poslanec na říšském sněmu v Berlíně a vicepresident Polského Kola; vojvoda pomořský a od 1922 president Nejvyššího správního soudu.

László (maď., Ladislav), jméno několika uherských králů. ⤷ Ladislav.

László de Lombo Füläp (* 1869), maď. malíř, proslavil se podobiznami (J. Kubelíka, 1904).

Laszowski Emilije (* 1. IV. 1868), chorv. historik, úředník záhřeb. chorv.-slavon.-dalmat. zem. archivu, vyd. lat. listiny a prameny k chorv. historiografii. Od 1925 řed. stát. archivu v Záhřebě.

Laščenko Rostislav Mitrofan. (* 1878), rus. prof. ukraj. univ. v Praze. Sp.: Lekciji po istoriji ukrajinśkogo prava (1925).

Lašečnikov Ivan Ivanovič (1792—1869), ruský spisovatel. Psal romány a dramata podle vzoru Waltera Scotta.

Lašek František, MUDr. (* 1872), primář nemocnice v Litomyšli, odb. spisov.

Lašek Gotthard Josef (* 1854), řed. školy ve Vamberce, hud. skladatel a spis.

Lašek Hanuš (* 1869), č. operní pěvec, učitel zpěvu.

Laška Jan (* 1887), leg. rada min. zahr. věcí a dlouholetý čsl. konsul v Miláně. Za svět. války pobočník gen. Grazianiho, velitele čsl. divise, po převratu náčelník kanceláře čsl. legií.

Laškevyč Oleksander Stepanovyč (1842—1889), ukrajinský historik.

Laškov, o. na Mor., okr. Litovel, 797 čs. ob. Zámek.

Lašovice, o. v Č., okr. Rakovník, 417 č. ob.

Lašťany, o. na Mor., okr. Šternberk, 819 č. ob.

Laštovka Karel, JUDr. (* 1876), prof. správního práva na univ. v Bratislavě. Sp.: Vývoj organisace veř. správy rep. čsl. (1925), župní zřízení (1925).

Laštrić Filip (ab Ochievia) (1700—1783), bos. Františkán, spisovatel; napsal Letopis svého řádu v Bosně a Hercegovině.

Lašva, řeka v Bosně, l. přítok Bosny, 49.4 km dlouhá.

Lat, od 1. XI. 1922 lotyšská mince, má 100 santinů. Rovná se asi 6 Kč.

Lať, ↷ nivelace.

Lata, ↷ květenství.

Latacunga, hl. m. prov. Léon v Ecuadoru, 15.000 ob.

Latah, duševní nemoc, hysterické podstaty, objevující se v malajsk. archipelu.

La Taille (la taj) Jean de, franc. dramatik v XVI. stol.

Latakia, m., ↷ Ladikije.

Latané John Holladay (* 1869 v Stauntonu), sev.-amer. historik, od 1913 prof. v Baltimore.

Latania Commers, čeleď palem, stromy střed. velikosti s vějířovitými listy a žlutými plody o třech semenech; tři druhy na východoafrických ostrovech.

Latence (z lat.), ztajení, skrytost, neprojevující se přítomnost něčeho. Pojem, hlavně genetický (z nauky o dědičnosti). Latentní znak, znak, jehož je organismus sice nositelem, ale neprojevuje se přímo na něm, nýbrž je přítomen jako dědičná vloha, gen, která na potomky může býti přenesena a u nich se zjevně projeviti jako znak. Dále l. rozumí se při nakažlivých nemocech období, kdy choroba dosud zjevně se neprojevuje, ale v jakémsi přípravném stadiu je dosud ztajena. ↷ inkubační doba, nervy a svaly.

Latenská kultura, zvaná po naležišti La Tène při jezeře neufchâtelském, jest v archeologii název pro pokročilou kulturu doby železné. Z Gallie rozšířila se po střední Evropě a je zastoupena hojně i v Čechách. U nás lze ji klásti do doby od I. st. př. Kr. do konce I. st. po Kr. Dlouhé meče, kopí, puklice štítů, jež ve hrobech s nataženými kostrami se nacházejí, svědčí, že byla šířena bojovným kmenem. Keramika nálezů jest již točena na kruhu. V již. Čechách vyskytuje se ojediněle, rozsáhlejší sídliště jsou jen na severu a ve středu země. Mladší období latenské kultury jeví již stopy vlivu římského, jak svědčí i nejdůležitější sídliště a obchodní středisko této doby, hradiště stradonické.

Laterální (z lat.), anat. postranní, pobočný, bočný. — L. refrakce, pobočné odražení se světelného paprsku z vertikální roviny, k oku pozorovatele; způsobena je lomem v nestejně hustých světelných vrstvách.

Lateran, papež. palác v Římě, sídlo papežů až do odchodu do Avignonu, 1586 přestavěný, pak sirotčinec, museum antik a starokřesťanských maleb. K paláci náleží chrám San Giovanni se starokřesťanským babtisteriem.

Laterit (z lat. later, cihla), většinou cihlově červený, hlinitý, železitý produkt větrání nejrůznějších hornin. Skládá se z části z mikroskopicky malých šupinek hydrargyllitu, mezi nimiž se uložil hydroxyd železitý a zrnka křemene.

Lath., při zool. jmenech: Latham John (1740—1837), angl. přírodozpytec, lékař v Londýně. Napsal: General History of Birds (1821—24, 10 sv.).

Latham Robert Gordon (1812—1888), angl. jazykozpytec a etnolog, od 1839 prof. v Londýně. Potíral hypothesu o příchodu Indogermánů ze střed. Asie.

Lathraea L. (Clandestina Tourn.), čeleď krtičníkovitých, chlorofylu prosté rostliny, cizopasící na kořenech listnatých stromů, s dvoupyskými květy v konečném hroznu a dvouchlopní tobolkou; má pět druhů, z nichž L. squamaria L. (podběl šupinatý, babí hněv) s karmínově červenými květy, roste v mírných pásmech Evr. a Asie zvl. na kořenech lísky. L. clandestina L., s široce rozvětveným kořenem, tenkou, krátkou, podzemní lodyhou a ze země vyrážejícími, velkými, zafialovělými květy, cizopasí mezi j. na olších, topolech, dubech zvl. u vod v záp. a jižní Evropě.

Lathyrismus, vleklá otrava po výhradním požití hrachoru (↷ Lathyrus), často epidemická.

Lathyrus L. (hrachor), rostlinný rod z čeledi luštinatých (Leguminosae), byliny s listy párovitě zpeřenými, s květy v hroznech různě bohatých, se semeníkem čnělkou shora dolů oploštělou, s lusky dvou až mnohosemennými. Čítá přes sto druhů, hl. na s. polokouli. L. sativus L. (h. setý), z j. Evr., 30—60 cm vys., jednoletý, s jednotlivými květy barvy bílé, červené n. světle modré, lusky 4 cm dl. o 2—3 žlutobílých n. hnědavých semenech, kt. jsou jedlá jako hrách (O, však lathyrismus). Jako zelené krmivo pěstuje se více v j. Evr. — L. pratensis L. (h. luční), vytrvalý, se žlutými květy, roste na lukách; zelený jej dobytek nerad žere pro jeho trpkost, sušený však poskytuje dobré seno. L. palustris L. (h. bažinný), vytrv., s 2—3 páry listů, modr. květy, roste na bažinatých loukách. L. tuberosus L. (h. hliznatý), s 30—60 cm dl. lodyhou, 3—6 velkými, růžově červenými květy, roste na vápenité půdě, zvl. mezi obilím, jemuž však nevadí; jako krmivo má velkou cenu. L. silvestris L. (h. lesní), má červené květy v hroznech, roste na okraji lesů. L. odoratus L. (h. vonný), je jednoletý s vonnými květy barvy červené a fialové n. červené a bílé, z j. Evr., pěstuje se v četných odrůdách jako ozdobná rostlina v zahradách.

Latiano, m. v it. prov. Brindisi, 8296 ob.

Latifundie (lat.), plocha zemědělské půdy o velikém rozsahu v rukou jednoho majitele. U nás ji odstranila z největší části pozemková reforma. Vznikly hlavně po bitvě bělohorské. V Rusku ji odstranila revoluce. L. jsou v odporu s moder. názorem na soukr. vlastnictví a úsilím o pozemkovou reformu.

Latimer Hugh (1475—1555), angl. reformátor. Byl dlouhou dobu žalářován, Eduardem VI. propuštěn na svobodu, za Marie byl upálen.

Latina, latinská řeč.

Latina Via, římská vojenská silnice.

Latináři, znalci latinské řeči; pak mluvkové a lháři.

Latini, obyvatelé západořímské říše (proti Byzantincům); příslušníci katol. církve (latinská církev).

Latini Ser Brunetto (1210—1294), ital. státník, učenec a básník.

Latinik Franciszek Xaver (* 1864), pol. gen.; byl v listopadu 1918 velit. na Těšínsku, kde se účastnil války polsko-čsl.; 1920 guvernér Varšavy, velel 1. arm. proti bolševikům. Od 1925 ve výslužbě.

Latinisovati (lat.), přizpůsobiti slovo, hl. osobní jméno, neb obrat latinskému. Na př. přidávání latinských koncovek (Doubravský — Doubravius), nebo překladem jmen (textor — tkadlec). Latinismus, obrat latině vrozený, hl. je-li přenesen do jiných řečí.

Latinové, nejslavnější staroital. kmen indogermánského původu, usedlý asi na 2000 km² kolem Albánských hor a tvořící svaz asi 60 osad. Náboženské jejich středisko byla hora Mons Albanus (dnešní Monte Cavo, 960 m), kde sídlil latinský Jupiter. Pohraniční stráží proti Etruskům byl v VIII. až VI. stol. př. Kr. Řím, říční město na Tiberu. Původně měl jen území asi 90 km², střídavě byl i pod etruským panstvím, pak zcela latinský, který si po r. 338 př. Kr. vytvořil vlastní právo a časem ovládl celou Italii. Za císařské doby bylo latinské právo rozšířeno do celého světa, až r. 212 po Kr. Caracalla propůjčil římské občanství všem svobodným obyvatelům římské říše. Původní sídlo L. Latium mělo původně délku asi 150 km, šířku asi 60 km. Většinou bylo hornaté (s výjimkou Campagne), s jezery Lacus Albanus (Lago di Castello) a Lacus Nemorensis (Lago di Nemi), s řekami Tiberou, Gariglianem, Aniem (Teverone), Trerem (Sacco). Mimo Řím byla ještě důležitá města: Tusculum (dnešní Frascati), Aricia a brzo zničená Alba longa, Cora (Cori), Norba (Norma), Privernum (Piperno), Tibur (Tivoli), Praeneste (Palestrina), Arpinum; přístavy: Ostia, Ardea, Antinum, Tarracina. Hlavní silnice Latia byly: Via Appia, vystavěná censorem Appiem Claudiem z Říma do Tarraciny, a Via Latina, která vedla pohořím do Campanie.

Latinská Amerika (také Ibero-Amerika, ve smyslu Španělská Amerika), souborný název pro středo- a jihoamerické republiky s úřední řečí španělskou neb portugalskou, na rozdíl od anglické Sev Ameriky. Od r. 1910 snaží se USA. dostati tyto republiky pod svůj vliv. Podařilo se to u Panamy, Mexika a Nicaraguy,

Latinská církev, západní, t. j. římskokatolická církev, proti řecko-katolické (východní) církvi.

Latinská literatura středověku, O, středověká literatura.

Latinská mincovní konvence, mezinárodní smlouva, uzavřená v Paříži 23. XII. 1865 mezi Francií, Belgií, Švýcarskem a Italií a spočívající na podkladě dvojité měny. Mincovní jednotkou jest frank a zásadním jest poměr mezi zlatem a stříbrem, stanovený 1:15½. Váha 1 zl. dvacetifranku určena na 6,45161 g, ryzosti 900/1000, stříbrného pětifranku na 25 g, ryzosti 900/1000. Znehodnocení stříbra, které nastalo r. 1873, porušilo poměr zlata ke stříbru a vedlo k omezení ražby stříbrných pětifranků, r. 1878 pak, kdy přistoupilo k minc. konvenci Monaco,

k úplnému zrušení ražby těchto mincí. Zhroucením měny francouzské, italské a belgické po svět. válce stala se l. m. k. bezvýznamnou. Týž mincovní systém, jako státy l. m. k., svého času zavedly: Španělsko, Bulharsko, Rumunsko, Srbsko a většina jihoamer. republik, částečně i Rakousko-Uhersko, Rusko a Finsko. Lit.: Greul, Die lateinische Münzunion (1926).

Latinské císařství, název pro období dějin byzantské říše (↗) v r. 1204—1261.

Latinské písmo (↗ antiqua, písmo, jakož i paleografie).

Latinský jazyk, patří k italské větvi indoevropských řečí. Jméno je odvozeno od národa Latinců, z nichž vynikli Římané, kteří učinili z jazyka jazyk celoitalský, později i světový. Již v I. stol. př. Kr. pod řeckým vlivem objevuje se snaha po dokonalém výrazu, takže se brzo vytvořil jazyk městský (sermo urbanus) a venkovská nářečí (sermo plebeius neb i rusticus). Jazyk venkovský se zachoval v nápisech a cestopisu Peregrinatio Aetheriae ze IV. stol. Tímto jazykem mluvilo se i v provinciích, čímž vznikly dnešní románské jazyky. V dějinách jazyka spisovného rozeznáváme dobu archaickou a na ni navazující dobu klasickou (Cicero, doba Augustova). Další období, stříbrné, charakterisuje prosa s poetickými obraty, která končí archaisující dobou železnou, která dala jazyk církvi. Po celý středověk byla první řečí vzdělanců, církve, vědy a úředním jazykem států. Teprve humanismus snažil se očistit soudobou latinu podle mluvy doby klasické. Za Ludvíka XIV. vytlačila latinu z diplomacie franština, ale až do 1800 byla l. prvním běžným vědeckým jazykem, jako státní se udržela jen v Uhrách a Polsku. Vládu latiny na universitách zlomili nejdříve Němci (Paracelsus) v reformaci. Poč. XX. stol. zmizela i v klas. filologii jako vědecká řeč. Dodnes však trvá jako mezinárodní jazyk úřední v katolické církvi. A b e c e d a l a t i n s k á vznikla z chaldejské v řecké kolonii Cumách. Starolatinská měla 21 písmen: A B C D E F Z H I K L M N O P Q R S T V X. Z vyšlo z potřeby již v starověku, stejně jako Y. K vymizelo v V. stol. a nahrazeno bylo C. Ve III. st. bylo zavedeno G. Mezi I a J, U a V nebylo rozdílu. — Výslovnost se v starověku značně lišila od dnešní. C se vždy vyslovovalo jako k; o ostatních odchylkách nemáme zpráv. Někde (v Italii, Anglii) přizpůsobuje se výslovnost řeči domácí. — Již Římani studovali vědecky svoji řeč. Donatova Ars grammatica byla používána po celý středověk. Latinské gramatiky v humanismu napsali: Laurentius Valla, Franciscus Sanctius Brocensis, G. J. Vossius, v XIX. stol. Reisig, Hübner, Stolz-Schmalz, Stolz-Debrunner Gesch. der lat. Sprache 1922), Sommer. Lexikografii pěstovali Římané až v I. st. př. Kr. První vědecký slovník Stephanův: Thesaurus linguae latinae (1531), Forcelliniho Totius latinitatis lexicon (1771). Středověkou latinu zpracoval Du Cange v díle: Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis, slovník etymologický napsal Walde.

Latinus, mythol. král Latia, otec Lavinie, manželky Aeneovy.

Latinus, ve starořím. právu osoba řím. (latinské) národnosti, bez práva občan.

Latisana, m. v ital. prov. Udine, 2786 ob. R. 1917 průlom v italské frontě.

Latituda (z franc., lat. latitudo), šířka (zvl. zeměpisná).

Latitudinarijci, anglikánští teologové v XVII. stol., kteří chtěli prostředkovati mezi anglikány a presbyteriány.

Latium, kraj v Italii. ↗ Latinové, Řím. Dnešní Latium (ital. Lazio) obsahuje provincie Frosinone, Roma, Rieti, Viterbo, 17.180 km² a 1,944.143 ob.

Látka, textilní výrobek, původu rostlinného neb živočišného, který se zhotovuje buď pletením neb tkaním a později se dodatečně upraví k dalšímu upotřebení. Někdy i bez této úpravy (apretury) jako dekorační látky, koberce a j. — L. ve filosofii. ↗ hmota.

Latkowski Juliusz (* 1860), pol. historik.

Látky zapáchající a vonící, těkavé látky, jež již v nezvažitelném množství přimíchány do vzduchu dráždí orgány čichové.

Latmos, pohoří v Karii, vých. od Miletu, dnešní Bešparmak Daugh.

Latomie (řec.), kamenné lomy, ve starověku používané jako trestnice. L. u Syrakus, t. zv. Ucho Dionysovo, se dodnes zachovalo.

Latona, řecká bohyně, ↗ Létó.

Latopolis (dnešní Esne), m. v horním Egyptě, nazvané podle ryby Latos, zde uctívané, s chrámem Hathora z prastaré doby; dnešní trosky jsou však z doby Ptolemajovců.

Latorca, řeka v Podkarpatské Rusi, 190 km dlouhá.

Látorka, o. na Podk. R., okr. Svajava, 686 r. ob.

La Touche Gaston (1854—1913), fr. malíř, řák Manetův.

Latour Baillet de, stará rak. a belg. šlechtická rodina. Vynikli: Theodor (1780—1848), 1846 maršálem, 1848 ministrem války. Za bouří vídeňských byl lidem oběšen na ulici.

Latour de Maurice Quentin (1704—1788), francouzský malíř.

Latour d'Auvergne, franc. šlechtická rodina. Vynikl Théophile Malo Corret de L. (1743—1800), získal ve vojsku od Napoléona titul „premier grenadier des armées de la République".

Latour d'Auvergne-Lauragnais Henri Godefroi Bernard Alphonse, kníže (1823—1871), franc. státník, 1869—1870 ministr zahraničí.

Latour-Maubourg Marie Victor de Fay, markýz (1766—1850), franc. generál, následoval Karla X. (1830) do Prahy.

Latr, při zoologických jmenech: Latreille Pierre André (1762—1833), franc. zoolog, parcoval v entomologii.

Latrie (řec., služba), úcta, vzývání boha.

Latrina (lat.), kloaka, záchodová jáma, záchod.

Latrocinium (lat.), v právu: loupežná vražda na veřejné silnici.

Latša, jezero v ruské gub. Vologda, 365 km².

Latter - Day - Saints (leter - de - sénts), „Svatí posledního dne", označení pro Mormony.

Latvija, ↷ Lotyšsko.

Lauag (Laoag), hl. m. prov. Ilocos na ostrově Luzonu, 40.371 ob.

Laub Ferdinand (1832—1875), slavný č. houslista, 1856—63 konc. mistr v Berlíně, pak ve Vídni, od 1866 prof. na konservatoři v Moskvě. Proslul jako sólista i jako komorní hráč. Z jeho skladeb jest známá Polonaisa. Pomník před budovou státní konservatoře na Slovanech.

Laub Jan, PhMr. (* 1864), lékárník a předs. Svazu čsl. lékárníků v Litomyšli. Samosprávný pracovník na Litomyšlsku, býv. zem. poslanec. Hájí účinně hospodářské zájmy svého stavu.

Lauban, krajské m. v Pruském Slezsku, 15.971 ob.

Laube Gustav Karl (1839—1923), prof. geologie, na něm. univ. v Praze. Sp.: Geologie des Böhm. Erzgebirges (1876—1887, přeložil J. Klvaňa).

Laubfrosch Fabian, pseud. V. J. Kavky.

Laubová Anna (1834—1899), prof. zpěvu na konservatoři v Moskvě.

Laubová Jindřiška, pseud. V. Plačka.

Lauček Daniel Jonatan (* 1846, † po 1889), ev. farář v Pile, v Lužici a v Americe, slov. spisovatel.

Lauček Martin (1732—1802), ev. farář a slov. spisovatel. Sp.: Slovarně aneb konkordancí bibl. (1791).

Lauda Jan (* 4. IV. 1898 v Praze), čes. sochař, žák Šturšův. Portréty: spis. Lešehrada, autoportrét a j. V Mod. galerii pálená hlína Myčka (1923).

Lauda Karel M., JUDr. (* 1895), advokát v Nov. Kdyni, právnický spisovatel.

Lauda Richard (* 3. I. 1873, † 24. VII. 1929), malíř a grafik. Žák prof. M. Pirnera. Maloval a kreslil venkovský život, dělníky a scény z dětského života. Vydal grafická alba Tábor a Jihočeské motivy. Jeho práce dýší prostotou a srdečností.

Laudanin, též laudamin $C_{20}H_{25}NO_4$ n. $C_{17}H_{15}N.(OCH_3)_3.(OH)$, jeden z alkaloidů obsaž. v opiu. Tvoří bílé krystalky, tající při 164.5° C, špatně rozpustné v éteru, lépe v horkém alkoholu, chloroformu a benzenu. S kyselinami i zásadami dává dobře krystalující soli.

Laudanon, směs různých opiových alkaloidů. Tak na př. laudanon I. obsahuje 10 mg morfinu, 6 mg narkotinu, 1 mg kodeinu, 2 mg papaverinu, 0.5 mg thebainu a 0.5 mg narceinu v podobě chlorhydrátů. Laudanon II. obsahuje 10 mg morfinu, 2 mg narkotinu, 1 mg kodeinu, 0.1 mg papaverinu, 0.5 mg thebainu a 0.1 mg narceinu v podobě chlorhydrátů. Pro předpisování laudanonu jest směrodatným obsah morfinu, takže 0.02 g laudanonu odpovídají 0.01 g chlorhydrátu morfinu.

Laudanosin, methyltetrahydropapaverin, $C_{21}H_{27}NO_4$, alkaloid isolovaný z opia, náležející podle svého složení do skupiny papaverinu (derivátů isochinolinu). Byl prvním z alkaloidů opiových, který byl vyroben synteticky. Tvoří bílé jehličky, tající při 89° C, snadno rozpustné v alkoholu, éteru a chloroformu.

Laudamum (lat.), u starověkých lékařů každý uklidňující prostředek (hlavně z opia připravený), jakož i každý přípravek, o němž věřili, že obsahuje účinnou součást nějaké látky, na př. laudamum liquidum Sydenhami, alkoholický extrakt opia a šafránu s hřebíčkem a skořicí (tinctura opii crocata).

Laudemium, lenní neb manský poplatek, laudemiální dávka, odváděná lennímu pánu od vasala (později též nájemníkem statkářovi) za udělení neb obnovení investitury.

Laudes (lat.), ranní katol. modlitby.

Laudon (také Loudon) Gideon Ernst (1717—1790), rakouský vojevůdce; 1745 bojoval ve Slezsku, v sedmileté válce vedl chorvatskou armádu, 1778 polním maršálkem, obdržel velení proti Turkům, načež se stal generalissimem. Lit.: Janko: Leben des Feldm. v. L. (1903).

Laudová-Hořicová Marie (* 16. VIII. 1869 v Ml. Boleslavi), čes. dramat. umělkyně. Byla chotí žurnalisty J. Hořici. Fysickými prostředky, vzrostlou postavou a výrazně modelovanou tváří byla před-

určena pro role majestátních zjevů a salonní elegance. Zastávala tento obor u Nár. div. v Praze v repertoiru klasickém i moderním. První z čes. herců pronikla pohostinskými hrami ve slovanských zemích. Po úrazu na jevišti se stala profesorkou oddělení dramat. na státní konservatoři. Jest činna též literárně jako feuilletonistka. Vydala: Společenská výchova (1920). Lit.: K. Kamínek, M. L. (1914); M. Svoboda ve Výroční zprávě st. konservatoře 1930.

M. Laudová-Hořicová.

Laue Max von (* 1879), prof. fysiky na univ. berlínské. Zabývá se hl. studiem relativity a Röntgenových paprsků. Sp.: Das Relativitäts-Prinzip (1911), Über die Auffindung der Röntgenstrahlen-Interferenzen (1920), 1914 obdržel Nobelovu cenu.

Lauenburg, býv. něm. vév., vých. od Hamburku s hl. m. L. (5190 ob.). Loděnice.

Lauermannová-Mikschová Anna, ↷ Téver Felix.

Laufberger Ferdinand Julius Vilém (1829—1881), č. malíř a grafik, prof. um. průmyslové školy ve Vídni.

Laufberger Vilém, MUDr. (* 29. VIII. 1890 v Turnově), ř. prof. experiment. patholog. Masarykovy univ. v Brně. Red. Biolog. Listů a Spisů lékař. fakulty Masarykovy univ. Uveřejnil svá odb. pojed. v odb. časop. českoslov. i zahraničních.

Laufer Josef (* 1891), sport. redaktor, od 1909 člen výboru S. K. Slavia. Zjednal si velké zásluhy o propagaci čsl. sportu na mezinár. foru. Sport. redaktor našeho rozhlasu.

Lauffer Emil (1837—1909), čes. histor. malíř a prof. vys. školy techn. v Praze. První učitel V. Brožíka.

Läuger Max (* 1864), prof. malířství techniky v Karlruhe, representant mod. německého uměleckého průmyslu.

Lauka, ↷ Loučka, o. na Mor.

Lauko Desider, JUDr. (* 1872), fin. ředitel, hud. skladatel slovenský a předseda kuratoria hud. školy v Bratislavě. Sestavil slov. hud. názvosloví, vydal knihu O židovskej hudbe a píše kritiky do slov. listů o hud. událostech na Slovensku. Četné orchestr. a klav. skladby.

Laumontit, nerost skupiny zeolitů, vodnatý křemičitan vápenato-hlin.; tvoří sloupcovité jednoklonné krystaly a zrnito-stébelnaté agregáty. Světlošedý a nažloutlý, též načervenalý, průsvitný, tv. 3, v drůzách a v rozsedlinách porfýru, syenitu, žuly, čediče, břidlice atd. a na rudních ložiskách.

Laun, ↷ Louny, m. v Č.

Launay Bernard René Jourdan, marquis de (1740—1789), guvernér pař. bastily, zavražděný při jejím dobytí.

Launceston, 1. m. v Cornwallu (Anglie), 3979 ob.; 2. živé obchodní a přístav. m. na s. Tasmanii, 27.320 ob.

Launer Štěpán (* 1821), prof. v B. Štiavnici a slov. spisovatel, odpůrce L. Štúra.

La Union, příst. m. v stř. amer. republ. San Salvador, 5000 ob.

Launis Armas Emanuel (* 1883), fin. hudeb. skladatel, zal. 1922 Národní konservatoř v Helsinkách; psal o nordických lidových písních.

Laupen, m. ve švýc. kantonu Bern, 1299 ob.

Laur Ernst, RTDr. h. c. (* 1871), prof. na curyšské technice a vůdce a organisátor švýcarských zemědělců.

Laura (lavra, řec.), jméno mnišských sídel ve východních církvích.

Laura, ital. zkr. křest. jm. Laurencia.

Laura, Petrarkou v sonetech a kanconách opěvaná dáma. † 1348 morem.

Laurana Francesco (1432—1502), ital. sochař, proslavil se podobiznami.

Laurana Luciano de, ital. stavitel 1468 —1482; vystavěl vévod. palác v Urbinu.

Laureatus (lat.), vavřínem ověnčený básník, oslavenec vůbec.

Laurenciana (Regia Biblioteca Medicea L.), slavná knihovna ve Florencii, původně knih. Medicejských, zal. Cosimem.

Laurencin Marie (* 1885), fr. moderní malířka figurální.

Laurens Jean Paul (1838—1921), franc. malíř; maloval historická plátna.

Laurens Paul Albert (* 1870), fr. malíř podobizen a alegorických obrazů.

Laurent, pseud. J. D. Konráda.

Laurent Auguste (1807—1853), fr. chemik. Psal o naftalinu, parafinu, fenolu a porculánovém průmyslu. Dokázal chemickou teorii typovou.

Laurent Eynac (* 1860), fr. politik, za svět. války letec, od 1928 min. letectví. Zjednal si velké zásluhy o rozvoj obch. franc. letectví.

Laurent François (1810—1887), belgický právník a historik.

Laurent Charles (* 1856), franc. velkoprůmyslník a diplomat. 1917 president nejv. účetní komory, 1920—22 vyslanec v Berlíně.

Laurent Joseph François (* 1870), fr. historik, prof. v Nancy. Věnuje se orientálním dějinám.

Laurentiades, pseud. Jiř. Kosteleckého.

Laurentie Pierre Sébastien (1793—1876), fr. historik, smýšlení kat.-monarchistického, gen. inspektor vyučování.

Laurentius (lat., od laurus, vavřín, it. Lorenzo, něm. Lorenz), ženský tvar Laurentia (it. Laura), křestní jméno, č. Vavřinec.

Laurentius, římský presbyter, 498—505 vzdoropapež Symmachův.

Laurentum, prastarý přístav v Latiu, dnešní Castel Porciano, j.-v. od Ostie, kde podle pověsti přistál Enaeas.

Lauria, m. v ital. provincii Potenza, 5188 ob.

Lauriacum, řím. voj. kolonie v Noricu, na pr. břehu Dunaje (dnešní Lorch), sídlo 2. italské legie a stanice dunajského loďstva. Již za časů Diokleciána byli zde křesťané. V V. stol. bylo zde zřízeno biskupství.

Laurier P., pseud. Prok. Vavřínka.

Laurier Sir Wilfrid (1841—1919), kanadský politik a min. předseda (1896—1911).

Laurin Arne (* 1889), šéfredaktor Prager Presse od 1920.

Laurin František Xaver, ThDr. (1829—1913), č. právník a prof. círk. práva na teolog. fak. ve Vídni. Četné spisy z oboru manželského a církevního práva.

Laurin Václav (1865—1930), spoluzakladatel továrny automobilů v Ml. Boleslavi Laurin & Klement, v níž byl činným do r. 1925, kdy tov. zakoupena Škodovými závody a L. jmenován jejím ředitelem. Z nepatrných počátků povznesl svoji továrnu na jednu z nejpřednějších.

Laurion, pohoří v Attice, 259 m vys., ve starověku známé státními olověnými a stříbrnými doly, z jejichž výtěžku se na popud Themistoklův vystavělo loďstvo, které založilo athénskou vládu nad mořem.

Laurionit, nerost, malé, diamantově lesklé, bezbarvé, kosočtverečné sloupečky s fosgenitem a cerusitem v dutinách antických olověných strusek v Laurionu; zásaditý oxychlorid olovičitý.

Lauriston Alexandre Jacques Bernard Law, marquis de (1768—1828), od 1823 maršál Francie. Zúčastnil se činně napoléonských válek.

Laurit, nerost, sírník ruthenia, malé, železově černé osmistěny v platinovém písku Bornea a Oregonu.

Laurocerasi aqua, voda bobkotřešňová, získává se z čerstvých listů střemchy bobkové (Prunus Lauocerassus). Tak na př. se připravuje tímto způsobem: 15 d. čerstvých hrubě rozsekaných listů se přelije 45 d. vody a oddestiluje se 9 d. do předlohy do 3 d. lihu (87%). Destilát se pak zředí směsí 9 d. vody a 3 d. alkoholu tak, aby obsahoval 0.1% kyanovodíku. Jest to čirá nebo skoro čirá kapalina, páchnoucí a chutnající po hořkých mandlích, hutnoty 0.965—0.969. Podle rakouské farmakopey, u nás dosud platné, nesmí obsahovati více než 0.1% kyseliny kyanovodíkové (HCN). Obsah kyanovodíku lze stanoviti titračně roztokem síranu měďnatého (23.09 g krystalované modré skalice do 1 litru vody).

Laurocerasus, ♀ střemcha.

Laurostearinová kyselina (kys. laurinová), $C_{12}H_{24}O_2$, nachází se, vázána na glycerin, jako laurostearin (laurin, taje při 44—45°) v tuku vavřínu, v kokosovém oleji atd.; tvoří bezbarvé krystaly bez chuti, ve vodě se nerozpouští. Uvádí-li se do alkoholického roztoku kys. laurostearinové chlorovodík a přidá-li se pak voda, vyloučí se ethylester kys. laurostearinové, který voní po ovoci.

Laurová kyselina, norm. dodecylová kyselina, $CH_3.(CH_2)_{10}.CO_2H$, obsažena jest v podobě glyceridu (sloučena s glycerinem) v oleji bobkovém, který se získává lisováním semen vavřínu pravého (Laurus nobilis) a sloučena s alkoholem cetylnatým přichází ve vorvanině. Tvoří bílou krystalickou látku, tající při 48° C, vroucí při 225° C (za sníženého tlaku 100 mm), hutnoty 0.883. V alkoholu a éteru se snadno rozpouští.

Laurus L. (bobek, vavřín), rod rostlin z čeledi bobkovitých (Lauraceae), vždy zelené stromy se střídavými listy, s květy dvojdomými v okolíkovitých shlucích n. latách a s oválnými bobulemi. Dva druhy, z nichž L. canariensis Webb. je domovem na ostr. Kanárských. Vavřín obecný (L. nobilis L.), 5—18 m vys., má kožovité, kopinaté, leskle zelené listy, žlutavě bílé květy a vejčité plody. Pěstuje se v přítomné době hojně v oblasti Středozemního moře. Lehce zdivočí a přichází až ve Švýc., j. Francii a Anglii. Kořenných listů užívá se co koření. Plody (Baccae lauri) mají chuť aromatickou a hořkou. Obsahují 0·8% éterického oleje, 1% laurinu (laurocerinu), prchavého a ve vodě nerozpustného, 12.8% mastného oleje, 26% škrobu atd. Slouží jako lidový lék k posílení žaludku a ve zvěrolékařství. Získává se z nich zelený, polotekutý olej vavřínový (Oleum laurinum) se silnou kořennou vůní.

Lausanne, hl. m. švýc. dep. Vaudu, 73.400 franc. ob., 529 m n. m., ležící na jezeře Ženévském, s přístavištěm Ouchy. Starý biskupský palác, nyní vládní budova, reform. got. katedrála z XIII. stol. a radnice z r. 1458. Universita, divadlo, knihovna a j. — **Stará Coussona Římanů,** do zaved. reformace sídlo biskupa

(1536). V Ouchy uzavřena mírová smlouva (18. X. 1912) mezi Italií a Tureckem, o lausannských ujednáních z 24. VII. 1923, jimiž nahrazena Tureckem nepodepsaná smlouva v Sèvres, a o mírové konferenci (1922—1923) ↘ mírové smlouvy.

Lausannské mírové smlouvy, ↘ mírové smlouvy.

Lauseger Emanuel (* 9. XII. 1890 v Č. Budějovicích), spisovatel, nakladatel a propagátor letec. literatury, spoluzakladatel České družiny v Kyjevě 1914. Po návratu do vlasti vydal román Terezínští katané (7. vyd. 1929), Nezabiješ a Velké poselství (1929). R. 1924 založil nakl. podnik Česká Belletrie, v němž vydány souborně spisy Antala Staška (16 sv., 1928) a spisy autorů: Čirikova, Jahody, Viléma Němce a j. Rediguje jedinečný sborník: Pod slavnými prapory starodružiníků, jehož vyšly dosud čtyři svazky. Vydává Letecký kalendář.

Lausitz, ↘ Lužice.

Laušmanová Marie (* 8. II. 1858), č. koloraturní zpěvačka, člen Nár. divadla.

Lautensack Hans Sebald (* kol 1524, † 1563 ve Vídni), německý malíř.

Lautensack Heinrich (1881—1919), německý básník.

Lautenschläger Karel (1843—1906), div. technik něm. u div. v Rize, Stuttgartě, 1880—1902 techn. ředitel dvor. div. v Mnichově, vynálezce otáčivého jeviště.

Lauterbach Alfred (* 1885), pol. uměl. historik a konservátor. Sp.: Styl Stanisława Augusta (1918), Warszawa (1924).

Lauterbachová-Jelenská Hanna (* 19. IV. 1884), č. populární operetní subreta.

Lauterecken, bav. m. ve Falci, (1925) 2078 ob.

Lautererová-Foersterová Berta, ↘ Foersterová.

Lautréamont B. Comte de, vl. jménem Isidore Ducasse (* IV. 1846 v Montevideu, † 24. XI. 1870 v Paříži). Napsal: Le Chants de Maldoror (1869, 1920), Poésies (1917). Do češt. přel. J. Hořejší Zpěvy Maldororovy (1929).

Lautrec (lótrek) Odet de Foix, vicomte de (1805—1877), starý mistr fr. vaudevillů.

Lautsch, ↘ Loučky, o. ve Slezsku.

Lauzanne (lósan) Augustin Théodore de (1805—1977), starý mistr fr. vaudeville.

Lauzun, 1. Antoine Nompar de Coumont (1632—1723), fr. maršál; 2. Armand-Louis de Contaut (1747—1793), franc. generál.

Láva, hmota, kterou chrlí činné sopky, pak eruptivní zchladlé produkty vyhaslých sopek. Vylévající se láva má zvrásněný, zrnitý povrch, po čase se utvoří škraloup, pak větrá a rozpadá se v ploché balvany.

Lavabo (lat.), pánev nebo nádržka k mytí rukou v kostelích.

Lavadores, o. ve špan. provincii Pontevedra, (1920) 25.182 ob.

Laval, hl. m. franc. depart. Mayenne, (1921) 28.099 ob.; má starob. kathedrálu (z XII. stol.).

Laval Pierre (* 1883), franc. politik, 1914—19 socialistický poslanec. R. 1925 byl ministrem veřejných prací, v r. 1926 ministrem spravedlnosti. Vydal ostrá opatření proti autonomistickému hnutí v Elsasku (1926).

Lavalette Antoine Marie Chamans, hr. de (1769—1830), fr. státník, adjutant Napoléonův v Egyptě.

La Valette (la valēt) Jean de, 1557—68 velmistr Svatojanského řádu; vystavěl na Maltě m. Lavaletta.

Lavallière (lavaljér) Louise Françoise de Labaume Leblanc (1644—1710), milenka Ludvíka XIV.

Lavandule obecná (Lavandula vera), polokeř, z čeledě pyskatých, s vytrvalými, úzkými listy a drobnými květy v lichopřeslenech na bezlistém stvolu. Tvoří šedozelené husté trsy na kamenitých a skalnatých stráních jižní Evropy, kde se též s l. šírolistou (L. latifolia) pěstuje pro éterický olej lavandulový příjemně vonící.

Lavant, přítok Drávy, 64 km dl. Jižní jeho část, která se často nazývá rájem Chorvatska, je bohatá na ovoce a víno, vyniká pěstěním skotu.

Lavater Johann Kaspar (1741—1801), něm. teolog a spisovatel. Jeho hlavní snahou bylo působiti proti racionalismu a osvícenství. Tato tendence se odráží v jeho básnických dílech. Nejvíce se proslavil svými idejemi o fysiognomice, kterou pokládal za odraz vnitřního duševního života lidského.

Lavatera L. (lavaterka), rod rostlin slezovitých (Malvaceae), byliny, keře a stromy s hranatými n. laločnatými listy a paždními květy; asi 20 druhů, ponejvíce v oblasti Středozemního moře. L. trimestris je letní rostlina z j. Evropy, krásná, 1.25—2 m vys. okrasná bylina s růžově červenými n. bílými květy. Vytrvalé druhy jsou L. arborea L. a L. olbia L.

Lavaur, m. ve fr. dep. Tarn, arr. Castres, (1921) 5433 ob.

Lavedan (lavdā) Henri (* 1859), fr. spisovatel. Jeho nejlepší dílo Le prince d'Aurec (1894) je ostrá satira šlechty a parvenuovství. Psal dramata, komedie a romány. Do češt. překl.

Laveleye (lavle) Emile de (1822—1892), belg. národohospodář, 1864 prof. v Lutichu. Napsal mnoho spisů i pojednání

o otázkách národohospodářských, na př. La question de l'or (1860), De la propriété et de ses formes primitives (1874), Le socialisme contemporaine (1881, přel. G. Dutka 1892), Essais et études (1891—97), Élements d'économie politique (1882, přel. K. P. Kheil 1887), Le Luxe (1887, přel. O. Kunstovný 1911) a j.

Laveran Charles Louis Alphonse (1845—1922), fr. lékař. Objevil r. 1880 v Alžíru bacil malarie, 1907 dostal Nobelovu cenu.

Laverania malariae Grassi et Feletti (plasmodium immaculatum G. et F.), původce tropické malarie, ⚲ malarie a sporozoa.

Laverna, pův. řím. bohyně podsvětní, později byla ochránkyní zlodějů.

Lavery Sir (od r. 1918) John (* 1858), skotský malíř, stál pod vlivem fr. impresionistů.

Laves Georg Ludwig Friedrich (1789—1864), něm. stavitel v Hanoveru.

Lavezzi, lépe česky krupník, jest hornina složená ze směsi mastku, chloritu a slídy. Jest slohu lupenitého až zrnitého. Podobá se talku a někdy jest považován za jeho odrůdu. Jest barvy zelenavě šedé, na omak mastný, tvrdosti 1.5, hustoty 2.6—2.8. Podobně jako talek lze jej zpracovati řezáním, vypálen nabývá pak značné pevnosti. Nachází se spolu s talkem u Sobotína na Moravě, v Tyrolích a zvláště ve Švédsku (Falun).

Laviana (Polo de L.), m. ve špan. prov. Ovideo, (1920) 10.365 ob.

Lavice, v hor. vrstva uhlí oddělená od ostatní uhelné sloje proplástky jalového kamene.

Lavička Josef PhDr. (* 1890), čes. diplomat, konsul v N. Yorku. Sp.: Stručný nástin filosofie československé v XIX. stol. (1925).

Lavička Václav (1846—1911), profesor v Pardubicích, č. matematik. Sp.: Nauka o axonometrii (1877).

Lavigierie Charles Martial Allemand (1825—1892), kat. kněz, arcib. v Karthagu a afr. primas. Založil řád Bílých otců, hájil od r. 1890 odluku fr. církve od státu; potíral otroctví.

La Vigne André de (1457—1527), franc. básník.

Lavinia, podle pověsti dcera Latina, krále v Latiu, později choť Aeneova.

Lavinium, starobylé m. v Latiu, které podle pověsti založil trojský Aeneas a pojmenoval podle své choti Lavinie. Zbytky u města Pratica.

Lavinové obchody, neseriosní způsob obchodování, záležející v tom, že výrobce (živnostník, obchodník) slibuje zákazníkovi výhodné prodejní podmínky nebo jiné hmotné výhody, opatří-li mu do určité doby jistý počet dalších zákazníků za těchže podmínek. Poněvadž tímto systémem, jemuž se říká též hydrová soustava, jsou poškozováni poctiví podnikatelé, pracující na reelním podkladě, byly tyto obchody všude i u nás již za Rak. zakazovány. Zákonná úprava této otázky byla v ČSR. provedena zákonem o nekalé soutěži č. 111/1927, v němž byly l. o. prohlášeny za nekalé a trestné jednání. Smlouvy mezi podnikatelem a zákazníkem jsou neplatné. Protože se obyčejně l. o. prováděly na urč. bloky nebo poukázky, bylo rozhodnuto, aby se předešlo omylům, že není trestné jednání, kde prodávající vydává poukázky, za něž při jejich hromadném předložení v určitém počtu poskytuje nějaké hmotné výhody (peněžité nebo ve zboží).

Laviny, sněhové vrstvy, jež vlastní tíhou po svazích hor se řítí do údolí. Rozeznávají se větrem usazené laviny, t. zv. prachové laviny, jež vznikají tehdy, když je sníh v suchém stavu. Kromě toho vyskytují se ještě laviny **otáčivé** a **posuvné.** Posuvná vznikne tehdy, když se souběžně pohybuje do údolí celá sněhová plocha. Otáčivá pak v tom případě, když se sníh valí ohromnou rychlostí v kotoučích do údolí.

Lavírovati, barvou kresbu stínovati, v námořnictví křižovati.

Lavisse Ernest (1842—1922), fr. dějepisec; od r. 1888 byl prof. na Sorbonně. Spolupracoval a řídil důležité publikace jako Histoire générale (1893—1901), Histoire de la France contemporaire depuis la Révolution jusqu'à la paix de 1919 (1920—22).

Lávkování, způsob dobývání hnědouhelné sloje na povrchu tím způsobem, že se sloj dobývá v několika vrstvách t. zv. lávkách. U nás v hnědouhelné pánvi severočeské.

Lávky, o. na Podk. R., okr. Mukačevo, 618 r. ob.

Lavoisier (lavoazjé) Antoine Laurent (* 1743, popraven 1794), fr. chemik. L. byl jedním z největších badatelů, zavedl zvláštní antiflogistonovou teorii hoření a celou novou chemii, pracoval též na teorii alkoholického kvašení a napsal různá fysiologická a mineralogická pojednání, jako na př. Traité élémentaire de chimie (1789, 2 sv.), Opuscules physiques et chemiques (1774) a j. Lit.: Jahn, A. L. L., 1898.

Lavra, u církví východních klášter.

Lavrić Ivan (* 1850), rak. podmaršálek, jenž se účastnil okupačních operací v Bosně. Za svět. války byl místovelitelem Krakova.

Lavrov Petr Michajlovič (1823—1900), rus. revolucionář, emigrant v Paříži a v Londýně, vyd. revol. časopisů, soc. filosof. Z jeho spisů přelož. P. Moudrá Istoričeskija písma (1903).

Lavrovskij Petr Aleksějevič (1827—1886), rus. prof. univ. ve Varšavě, liter. historik. Ze sp.: Vospominanie o Hankě i Šafarikě (1861), Serbsko-russkij slovar (1870 a opačný 1880).

Lavtižar Josip (* 1851), slovin. spisov. a hudebník, kněz. Skladatel círk. skladeb a odbor. spisovatel.

Law (angl., lao), právo, zákon; Common L. (⌕).

Law Andrew Bonar (1858—1923), angl. státník. Po odstoupení Balfourově se stal vůdcem konservat. strany (1911—1915), vedl oposici v dolní sněmovně, členem ministerstev za války světové. Důležitá je jeho účast na mírové konferenci. R. 1922—23 byl ministerským předsedou.

Law John (1671—1729), skot. finančník. Získal veliké jmění a byl znám pro svoji teorii o kreditu.

Lawes Sir (od 1882) John Bennet of (1814—1900), angl. hospodář, zařídil první pokusnou hospodář. stanici.

Lawntennis, ⌕ tennis.

Lawrence, 1. tov. m. na severovýchodě státu Massachusetts, USA, 9.930 obyv. — 2. m. ve státě Kansas, USA (1920) 12.456 obyv.

Lawrence, 1. Sir (od 1815) Thomas (1769—1830), angl. malíř. — 2. Sir Henry Montgomery (1806—1857), angl. generál. — 3. Lord John Laird Mair (1811—187z), angl. státník, 1863—1869 byl vicekrálem v Indii. — 4. David Herbert (* 1885), angl. básník, vydal Love Poems and others (1913) a v románech líčil severoangl. horské hospodaření.

Lawrence Thomas Edward (* 1888), angl. archeolog. Za svět. války důstojníkem britské armády. Jeho zásluhou vyhnáno tur. vojsko z Arabie. Výb. diplomat a znalec orientálních otázek.

Laxa Otakar, Ing. Dr. (* 1874), prof. čes. vys. učení technického. Odborník v potravinářství, hl. ve studiu zeměď. bakteriologie a mlékařství. Vydal několik prací odborných z mlékařství a cukrovarství, spisy o čsl. medu a mikroskopii krmiv. Založil Laktologický ústav.

Laxenburg, m. v již. Rakousku, s někdejším císařským letním zámkem, kde nyní Dalcrozova škola.

Laxin, projimadlo z jablečné dužniny, cukru a fenolftaleinu.

Laxní (lat.), volný, nevázaný.

Lay Srećko (1838—1913), jihosl. etnograf, zpracoval v l. 1875—1884 Ornamenti jugoslavenske domaće i umětne obrtnosti.

Layard Sir Austen Henry (1817—1894), angl. státník, starožitník a spisovatel.

Laybaco Johannes, de, slovin. malíř v XV. století.

Laynez (Leinez) Diego (1512—1565), katol. duchovní, druhý generál jesuitů.

Lazany, o. na Slov., okr. Prievidza, 785 čs. ob.

Lazar (řec.), hebr. Eleazar, křesť. svatý: 1. přítel Ježíšův, bratr Marie a Marty v Bethanii. — 2. malomocný v parabolickém podání. (Sv. Luk. 16, 19), ochránce a patron nemocných.

Lazar Baranovyč († 1693), arcibiskup černyhivský, ukraj. kulturní pracovník.

Lazar Hrebeljanović (* kol r. 1329, † 1389), kníže srbský 1371—1389, syn logofeta cara Dušana Pripce. Jeho říše zabírala na sev. Bělehrad, na jihu Novo Brdo, svoji moc upevnil výhodnými sňatky svých dcer. Vedl mnoho bojů, i s Turky, proti nimž získával spojence, ale při rozhodném boji na Vidovdan 15. VI. 1389 podlehl jim na Kosově poli. Stal se hrdinou — nár. mučedníkem, písněmi opěvaným a světcem.

Lazar Otto, pseud. Lad. Zamykala.

Lazar Václav, pseud. V. Danielův z Javořice.

Lazaret, ⌕ nemocnice.

Lazarev Jegor Jegorovič (* 1855), rus. soc. revolucionář, emigrant v Praze.

Lazarev Jekim Lazarevič (1743—1826), rus. orientalista a zakladatel institutu východních jazyků.

Lazarev Michael Petrovič (1788—1851), rus. námoř. důstojník, od r. 1803 v britské, od r. 1808 v ruské námořní službě.

Lazarevac (Triod Cvetni, Pentikostar), bohoslužebná pravoslavná kniha srbská.

Lazarević Andjelija (1885—1926), srb. malířka a literátka, malovala hl. krajiny, akvarely, psala novely a povídky.

Lazarevič Branko (* 1883), srbský diplomat a literární kritik, býv. vyslanec v Praze a nyní ve Varšavě.

Lazarevič Dragoljub (* 1875), srbský divisní generál.

Lazarevič Laza, Dr. (1851—1890), srbský lékař, organisátor zdrav. služby a autor odborných studií, beletrista. Sp.: Šest pripovedaka, 1886 (⌕ J. Hudec: Ze srbského života, Matice lidu, 1887).

Lazarević Lazar (1850—1911), srbský generál jízdy.

Lazarević Luka (1774—1852), kněz, účastník povstání, odpůrce Obrenovičů. R. 1842 stal se členem Státní rady.

Lazarevič Milovan (* 11. II. 1870), srb. politik, dlouholetý nár. poslanec a místopředseda Skupštiny.

Lazarević Milutin (* 25. X. 1878), srb. pluk. gen. štábu, odb. spisovatel.

Lazarević Petar (* 12. VI. 1875), srbský generál ve válkách 1912—18.

Lazarević Petar (Pera) (* 4. IV. 1877), srb. dělostř. plukovník v. v., ředitel bělehrad. Politiky. Samost. vydal díla vojenská a sokolská.

Lazarević Radmilo, Dr. (1846—1899), srb. lékař, šéf voj. lék. a lepidopterolog.

Lazarević Stevan (* asi 1370, † 1427), srb. despota 1389—1427, syn a nástupce kněze Lazara. Vládl za podmínek těžkých, bojuje na všech stranách. Stevana jmenoval despotou v Cařihradě císař Jan.

Lazarevič Josip (1784—1859), baron, účastník bojů hlavně proti Francouzům za osvobození Istrie.

Lazarevśkyj Oleksander (1834—1902), ukraj. dějepisec. Hl. práce: Očerky iz byta Malorossii v XVIII. v., Opisanije staroj Malorossii (3 díly). V časopisu Kijevskaja Starina umístil více než 200 publ., mezi nimi Dnevnik N. D. Chanenka, Dnevnik J. Markovyča.

Lazarice, nár. zvyk srbský. O Lazarově sobotě chodí dívky s Lazarem po vsi, zpívají, tančí a přijímají dárky.

Lazarité (misionární kazatelé sv. Vincence), známí podle proboštství sv. Lazara v Paříži, Vincencem z Pauly 1624 založená kongregace světských kazatelů s jednoduch sliby.

Znak Lazaritů.

Lazarky, bulh. nár. zvyk vítati jaro tanci dívek v krojích Lazarky jako korednice obejdou všechny domy a bývají obdarovány.

Lazarov Ivan (* 1884 v Karlově), bulh. sochař. L. patří k slibným bulh. umělcům, jehož plastiky vyznačují se jasností komposice.

Lazarski Józef, MUDr. (1854—1924), prof. univ. Jagiell. a president krakovského Tow. Lekarskiego.

Lazarski Mieczysław (* 1852), pol. matematik a prof. geometrie na univ. lvovské. Sp.: Zasady geometrji wykreślej (1903).

Lazarski Stanisław (* 1849), pol. politik, poslanec zemský a říšský, 1911 president Polského Kola ve Vídni.

Lazarus Emma (1849—1887), amer. básnířka; psala idealist. básně a tragedie.

Lazarův řád, nejvyšší řád království srbského (od 1882), nyní Jugoslavie; nosí jej jen král.

Lazce, část m. Olomouce, 822 ob. (731 č.).

Lazebník, kadeřník, holič; dříve zval se l. též felčar (ranhojič). Konával podřadné služby lékařské v menších obcích (jako tahání zubů přikládání baněk a pijavic a j.).

Lázeň parní, lázeň, při níž vystavuje koupající své tělo působení vzduchu, nasyceného vodními parami, horkými 38—50°. Děje-li se přívod páry do uzavřeného místa, nazýváme lázeň lázní ruskou. Koupající se odpočívají na laťových lavicích, které umožňují páře přístup i zespodu a jsou stupňovitě nad sebou, aby v téže místnosti bylo lze použíti par různé teploty. Nastane-li po 15 až 25 minutách silné pocení, ukončí se lázeň studenou nebo vlažnou sprchou. Parních lázní se používá zejména při rheumatismu, dně, katarrhech a neuralgii právě tak, jako preventivního prostředku proti nachlazení. Hodí se však jen pro zdatnější osoby a je vyloučena při organických srdečních vadách.

Lázeňská místa, místa, jež mají pro svou přirozenou povahu vlastnosti, jichž lze využíti k léčení a zotavení nemocných. Dělíme je podle těchto vlastností na 1. místa klimatická, vodoléčebná, mořské lázně, bahenní a j.

Lázeňská taxa, poplatek, vybíraný v láz. místech, sloužící k úhradě, resp. k opatření láz. zařízení.

Lazić Dorđe (* 1873), srb. inž. techn. brig. generál, prof. Vojne Akademie, praktik i odborný spisovatel.

Lazić Eugen (1838—1897), podmaršál, účastník válek 1859, 1866, 1869, 1878.

Lazić Mihailo (Čičko), (* 1869), srbský herec, r. 1907 založil v Srbsku svoji družinu divadelní Toša Jovanović.

Lazić Sima Lukin (1863—1904), srbský herec a novinář, satyrik.

Lazić Steva (1830—1901), řed. gymnasia v Karlovcích, překladatel latinských básníků.

Lázně a lázeňská zařízení. Thermy starých Římanů byly z části vypraveny velmi přepychově. Soukromé lázně vznešeného Římana obsahovaly místnost ke svlékání (apodyterium), studenou lázeň (frigidarium) s nádrží k plování, vlažnou vzdušnou lázeň (tepidarium) s vanami n. většími umyvadly, horkou lázeň (caldarium) s lavicemi amfiteatralně vyvýšenými, jež poskytovaly rozličných stupňů tepla, a lázeň pro pocení, nalézající se nad místností, v níž se topilo (sudatorium). V dnešní době umisťují se lázně pro potřebu jednotlivce v koupelnách, k veřejnému použití ve veřejných lázních, v nichž se nacházejí buď lázně společné (mořské, říční, vanové) n. pro jednotlivce (vanové, sprchové, zvláštní l. léčebné), různé druhy často vedle sebe. Nejlevnějším druhem lázně je sprcha. Zařizují se ve školách, ka-

sárnách, lodích, továrnách. Lázně vanové odděleny jsou od sebe tenkými stěnami a zařízeny jsou jako kabiny velikosti asi 2×3 m. Koupací vana zhotovuje se z plechu zinkového, měděného n. emailovaného, z dlaždic, nepropustných n. polévaných, mramorových desk. Dřevěných van užívá se jen k léčebným koupelím, obsahujícím kyseliny n. ostré sole. Je-li vana 1·5—1·6 m dl., 0·5—0·75 m šir. a asi 0·5 m vysoká, je ke koupeli třeba 200—225 l vody.

Lázně Bělohrad, ms. v Č., okr. Nová Paka, 1750 č. ob. Slatinné, žel. a uhlič. lázně. Textilní průmysl. Rodiště K. V. Raise.

Znak obce Lázně Bělohrad.

Lázně Františkovy, ↘ Františkovy Lázně (Č.)

Lázně Janské, ↘ Jánské Lázně (Č.).

Lázně Konstantinovy, ↘ Konstantinovy Lázně (Č.).

Lázně Kundratice (Bad Kunnersdorf), o. v Č., okr. Č. Lípa, 619 ob. (24 č.). Tov. a výroba plstěné obuvi.

Lázně Kynžvart (Bad Königswart) m. v Č., okr. Mar. Lázně, 1752 ob (33 č.) Slat. lázně, želez. a uhlič. kyselka, alkal. kyselka. Zřídla: Vítkovo a Richardovo. Zámek s parkem.

Lázně Letiny, ↘ Letiny (Č.).

Lázně Libverda (Bad Liebwerda), o. v Č., okr. Frýdlant, 712 ob. (19 č.). Alkal. zemitá kyselka.

Lázně Luhačovice, ↘ Luhačovice (M.).

Lázně Marianské, ↘ Mar. Lázně (Č.).

Lázně sv. Markéty, č. m. u Prachatic.

Lázně Poděbrady, ↘ Poděbrady (Č.).

Lázně svatováclavské v Praze stávaly u dvora krále Václava IV. na Václavské ulici. V láz. sále r. 1848 zvolen výbor svatováclavský, který měl vypracovati petici o rovnoprávnosti obou národů v Čechách. Budova při asanaci Podskalí zbořena.

Lazníky, o. na Mor., okr. Hranice, 614 č. ob.

Lázňovský Bohuslav (* 29. VI. 1882), min. rada v min. zahr. věcí, odborník v propagaci turistiky. Sp.: Ohlas domova (1924), Pozdrav z otčiny (1923), Z rodného kraje (1925), Průvodce po Čsl. republice (2. vyd. 1930), Překl. L. Aznova, J. Londona a j.

Lazović Aleksije (konec XVIII. stol.), srbský malíř.

Lazulit, minerál $(MgFe)Al_2(OH)_2P_2O_8$, modré deštičky, hladké jako sklo, tvrdosti 5—6.

Lazurit (lazurový kámen, lapislazuli), svým chem. složením podobá se haüynu a za svou nádhernou lazurovou (blankytně modrou) barvu vděčí ultramarinu podobné sloučenině; přichází celistvý a vrostlý, zřídka v pravidelných krystalech; lesk mastný, tvrd. 5, rozpouští se v kyselině solné. Obsahuje často velké množství mikroskopických zrnek sírného kyzu, diopsidu nebo amfibolu, též slídy, kalcitu, zřídka skapolitu, živce, apatitu a zirkonu.

Lazy (pol. Łazy), ms. ve Slez., okr. Fryštát, 8071 ob. (4882 č., 2042 pol.). Kamenouhelné doly.

Lazy, o. na Podk. R., okr. Svaljava, 510 r. ob.

Lazy pod Makytou, o. na Slov., okr. Púchov, 2174 čs. ob.

Lazzaroni, jméno pro neapolský proletariát.

Lažánky, o. na Mor., okr. Boskovice, 836 č. ob.

Lažánky, o. na Mor., okr. Tišnov, 916 č. ob.

Lažanský Em., pseud. Em. Züngla.

Lažanský Leopold (1808—1860), rak. místodržitel na Moravě.

Lažanský Svatopluk, pseud. Fr. Stejskala.

Lažanský Vladimír Ferdinand, JUDr. (1857—1925), č. politik, předseda Národopisné výstavy 1895.

Lažany, o. na Mor., okr. Boskovice, 414 č. ob.

Lažečnikov Ivan Ivanovič (1792—1869), ruský spisovatel historických románů.

Lažene, bulh. lázeňské a klimatické místo v Pešterském obvodu Plovdivského okresu, 3000 ob. Teplá minerální zřídla.

Lb. = libra, zkrátka pro libru.

L. b. s. (lat., lectori benevolo salutem!), příznivému čtenáři pozdrav!

l. c. (lat., loco citato), na jmenovaném místě.

L. C. J. (Lord Chief Justice), Lord, vrchní předseda nejvyššího angl. soudního dvoru.

L. D. (E. G.), laus Deo (et gloria!) (lat.), chvála (a sláva) buď Bohu!

Ldl. (Lindl), při přírodovědeckých jmenech: John Lindley.

L. E., egyptská libra.

Lea (lī), anglická míra příze.

Lea, postava z hebrej. pověsti, dcera Labanova.

Leade (līd) Jane (1623—1704), angl. visionářka, měla vliv na pietistické společnosti v Anglii.

Leader (angl. vůdce), úvodník v novinách, též konc. mistr, první houslista.

Leader Benjamin Williams (1831—1923), anglický malíř.

League (líg), severoamer. míra délková = 3 nautical miles = 5564,895 m.

League of nations union, angl. sdružení k pěstování myšlenky Svazu národů, politicky bez vlivu.

Leach, zkr. u jmen zvířat: Leach William (1790—1836), anglický zoolog.

Leamington (lemingtn), láz. m. v hr. Warwicku, (1921) 28 941 ob., na ř. Leamu.

Leander (kol. 550—601), křesť. svatý, arcibiskup sevillský.

Leander (Leandros), milenec kněžky Héro (⚲).

Leander Richard, pseud. R. Volkmanna.

Leander V., pseud. V. Rošického.

Lear (lír), pův. st.-irský bůh vod, pozd. mythický král Keltů v Britanii, hrdina tragedie Shakespearovy.

Leba, pobřežní řeka v Zadním Pomořansku, 120 km dlouhá.

Lebadeia (Livadia), ve starověku boiotské m. s chrámem a věštírnou Dia Trofonia a sochou Praxitelovou.

Leban Janko (* 21. IV. 1855 v Kapalu), slovin. spisovatel pro mládež. Vyd. samost. několik knih básní a povídek Pesmi i povesti (1871), Iskrice (3 sv., 1888—1892), V domačem Krogu (1896), Andrej bar. Čehovin (1898).

Lebanon, m. v USA., 1. v Pennsylvanii, (1920) 24.643 ob.; 2. v Indianě, (1920) 6257 ob.; 3. v New Hampshiru, (1920) 6162 ob.

Lebaudy Jacques (1858—1919), franc. boháč-dobrodruh, znám z r. 1903 svojí propagací o osídlení Sahary, jejímž císařem se prohlašoval.

Lebeda, ⚲ Atriplex.

Lebeda Antonín (* 1875 v Praze), čes. oper. pěvec-tenorista, člen Nár. divadla v Praze.

Lebeda Otakar (* 1877 v Praze, † 13. IV. 1901), malíř-krajinář, žák prof. Jul. Mařáka na praž. Akad. umění. Studoval také v Paříži. Maloval melancholické a zasmušilé motivy, tlumenými, zašedlými, avšak lahodnými tóny. Mladý, na prahu výbojů, skončil sebevraždou.

Lebeda Vavřinec, pseud. Ignáta Herrmanna.

Lebeda z Bedršdorfu Václav, písař zemských desk. Vydal r. 1610 abecední seznam všech měst, hradů a zámků v Čechách, s označením jejich vzdálenosti od Prahy.

Lebeděv Michajl Ivanovič (1812—1897), ruský malíř-krajinář.

Lebeděv Vasilij Aleksandrovič (1833—1909), prof. na univ. v Petrohradě, národohospodář.

Lebedin, m. v Ukraj., (1926) 19.297 ob.

Lebedník, ⚲ merlíkovité.

Lebedyncev Teofan (1826—1888), první redaktor historického časopisu Kijevskaja Starina v Kijevě.

Lebel Nicolas (1835—1891), franc. pluk., vynálezce opakovačky „lebelovky".

Leberherz Bedřich Václav (1679—1751), český malíř v Praze.

Lebert Siegmund (1822—84), něm. klav. pedagog, žák Tomáškův.

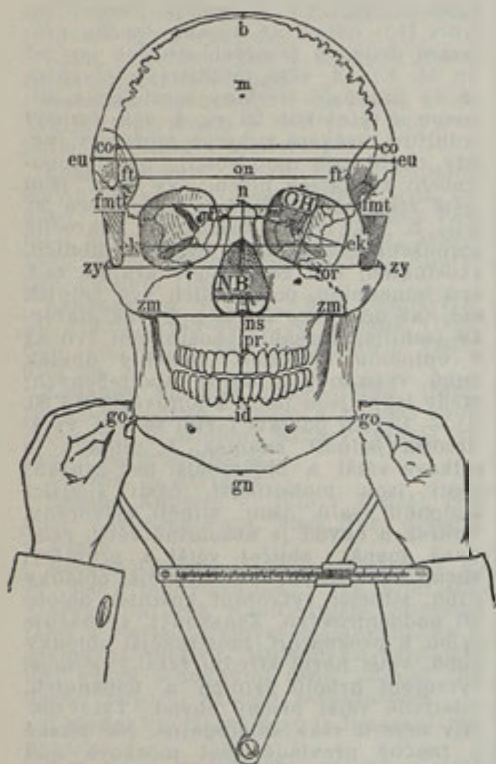
Lebíd ibn Rabí'a († kol. 662), arabský básník, horlivý vyznavač Mohamedův. Jeho Mu'allaky a Divan byly často překládány.

Lebiedzki Edvard (1862—1912), č. malíř.

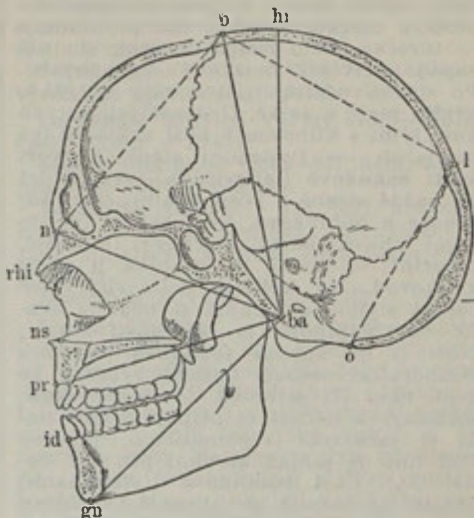
Lebka člověka. Anatomie. Lebka (cranium), hlavová část kostry obratlovců; tito nazývají se proto také lebeční (Craniota) oproti bezlebečným (Acrania). L. je schránou pro mozek, chrání velká smyslová ústrojí (nos, oko, ucho) a je opatřena zuby. Nejprve je čistě chrupavčitá (lebka primordiální) a části kostry kolem úst jsou s ní velmi volně spojeny. I když je toto spojení později užší, přece třeba i pak stále rozeznávati část mozkovou (neurocranium) a část obličejovou (facies, gnathocranium). Z 22—28 kostí l. ssavčí a lidské tvoří 8 (7) kostí l. v užším smyslu (kosti lební), ostatní její část obličejovou (kosti obličejové). Bez těchto je l. útvar přibližně vejčitý, nahoře klenutý, dole oploštělý, sestávajíc z klenby a spodiny. — Kost čelní (os frontale), před. stěna l., stoupá svou hor. částí (šupina čelní) střídavě příkře téměř až k temeni, často nese kostní výběžky (pro rohy a pod.), nad očnicemi hrboly nadočnicové (arcus superciliares) a svými dol. křídly tvoří v l. i v pr. hor. stěnu očnice (orbita). Kde se stýká šupina s dol. částmi, nalézají se uvnitř kosti dutiny (sinus frontalis) mající spojení s dutinou nosní. Vzadu hraničí ve švu věncovém (s. coronalis) s oběma kostmi temenními (parietalia), oddělenými švem šípovým (s. sagittalis). K nim se připojující kost týlní (occipitale) dotýká se ve švu lambdovém (s. lambdoidea) kostí temenních a spánkových. Týl (occiput) tvoří převážně šupina týlní, ohraničující s částmi postranními (exoccipitalia) a tělem (basoccipitale) velký otvor týlní (foramen occipitale magnum). Jím prostupuje mícha z dutiny lební do kanálu páteřního. Jejich před. ohraničení tvoří kost čichová (ethmoideum) s dírkovanou ploténkou (lamina cribrosa), jíž procházejí vlákna nervu čichového. — Spodinu lební tvoří hlavně kost klínová (sphenoideum), která má u člověka podobu letícího hmyzu a je mezi ostatní kosti jaksi vklíněna. Střed.

její část (tělo kosti klínové, basisphenoid) chová dutiny spojené s nosem; na ploše k mozku obrácené má prohlubinu — turecké sedlo (sella turcica), do níž zapadá přívěšek mozkový (hypophysis). Po straně odstupují dva páry výběžků, křídlo malé a velké. U dospělých splývá kost týlní s klínovou v kost základní (os basilare). — Postranní stěny l. tvoří kosti spánkové (temporalia), sestávající na každé straně z kosti skalní, části šupinové a bubínkové. Kost skalní (petrosum) chová ústrojí sluchové (bludiště, labyrint; ↘ ucho) a proniká jí zevní zvukovod. Na výběžek boltcovitý (processus styloideus) upíná se několik svalů. Část šupinová je nad kostí skalní; tvoří ji hl. šupina spánková (squama temporalis), nesoucí vpředu výběžek ke kosti lícní (či jařmové, processus zygomaticus), k němuž se připojuje kost lícní či jařmová (zygomaticum, jugale). Pod ním je jamka kloubní pro dol. čelist (↘). Část bubínková (tympanální) účastní se vespod při ohraničení dutiny bubínkové. Švy lební, pevně spojující jednotlivé kosti, nejsou v době embryonální a v časném dětství ještě vytvořeny. Mezi kostmi zůstávají mezery vyplněné měkkou chrupavkou (lupínky, fontanely). — Klenba lební sestává jen z plochých kostí, u člověka 3—6 5 mm silných, mezi jejichž oběma listy (vnitřní zove se pro lehkou rozbitelnost skleněnou ploténkou [tabula vitrea]) nalézá se houbovitá kostní tkáň, vyplněná kostní dření a zvaná diploë. Uvnitř má spodina lební tři prohlubiny, t. zv. jámy (fossae cranii). — Kostí části obličejové je 14, většinou párovitých n. aspoň takto založených. Obě horní čelisti (maxillaria [superiora]) tvoří přední část obličeje. V jejich vnitřku nachází se dutina čelistní (sinus maxillaris, antrum Highmori), spojená s nosem. Na spodní straně hor. čelistí jsou zuby horní řady. — Kosti patrové (palatina) tvoří svými vodorovnými částmi zadní oddíl a kraj tvrdého patra. — Při ohraničení očnic účastní se na každé straně malá kost slzná (os lacrimale). — Hřbet nosní tvoří dvě kosti nosní (nasalia), vsunuté mezi kosti čelní a horní čelisti. V dutině nosní jsou často spirálovité výčnělky, nosní skořepy (↘ nos). Kost radličná (vomer) tvoří přepážku dutiny nosní; její zadní okraj rozděluje zadní východy nosní (choanae). Ke kostem části obličejové patří ještě dolní čelist (mandibula), u člověka podoby podkovy, nesoucí na hor. okraji zuby dol. řady. — Váha vysušené lebky činí kolem 650 g (u muže 730 g, u ženy 550 g). — Anthropologie. Vyšetřování l. a jejích částí je důležitým odvětvím anthropologického badání (nauka o l., kraniologie). Znaky na ní pozorovatelné mohou býti popsány (kranioskopie) n. změřeny (kraniometrie příp. kefalometrie na živé osobě). — I. Popis. Pozorování l. (kranioskopie) má zjistiti vedle zachovalosti a celkového tvaru zvláštní vlastnosti tvaru, jakož i pohlaví a stáří. Při zachovalosti rozeznává se cranium (úplná l. s dol. čelistí), calvarium (bez dol. čelisti), calvaria (l. bez kostí obličejových) od calvy n. kalotty (kryt l.). Při určování stáří l. jsou oporou u dětí zuby a celkový tvar, u dospělých stupeň srůstu švů. Celkem lze stanoviti nejméně šest stupňů: 1. časné dětství (infants I.), od narození až k prořezání prvních stálých stoliček (u Evropanů asi do 7. r.); 2. pozdější dětství (infants II.), odtud až do skončeného prořezání druhých trvalých stoliček (asi až do 14. r.); 3. věk mladistvý (juvenis), až do uzavření štěrbiny mezi kostí klínovou a týlní kol. 20. r.; 4. věk dospělý (adultus), veškeré zuby se prořezaly (někdy chybí zub moudrosti), počalo opotřebení žvýkacích ploch, švy na l. jsou ještě zřetelně otevřené (až do konce 30. let); 5. věk zralý (maturus), pokročilé obroušení žvýkacích plošek zubních, zkostnatění švů započalo v krajině zad. švu temenního, postranních švů čelních atd. (až do konce let 50.); 6. věk stařecký (senilis), rozsáhlé zkostnatění švů až k úplnému vymizení, rozlehlý úbytek zubů vypadnutím úplně upotřebených; stěny lební jsou tenčí a lomivější (po 60. r.). — Určení pohlaví l. řídí se rozl. vyjádřením jednotl. známek. L. mužská je celkově větší a objemnější než ženská; kosti jsou mohutnější, části sloužící k úponu svalů jsou silněji vytvořeny, vnitřek a obvod je absolutně větší, relativně menší, obličej větší i průměry, chrup mohutnější, zakulacenější oblouky zubů, silnější vytvoření kostních oblouků nadočnicových. Ženskou l. vyznačuje sklon k prognathii, zaostřenější oblouky zubů, větší horní střední řezáky, silnější vytvoření hrbolů čelních a temenních, relativně větší příčný obvod. Tyto rozdíly nejsou však směrodatné. Na dětské l. značně převládá část mozková nad částí obličejovou; tato má tím okrouhlé tvary. V době růstu zvyšuje se více dol. část obličeje než hor. a postranní části rostou více než střední. Růst do hloubky je rovněž nestejný; nejméně se zvětšuje hor. část obličeje (od ucha až k nosnímu kořeni), nejvíce vzdálenost brady od ucha. Podle Meckela přestává růst obličeje asi ve 23. roce. V každém věku má muž větší rozměry obličeje než žena. Obvod hlavy příp. l. je u dospělého muže

větší jen absolutně, v poměru k velikosti těla však menší než u ženy. Obsah mozkové části lebky (kapacita) je však u ženy absolutně i relativně menší než u muže. Střední kapacita evrop. l. činí pro muže 1450 cm³, pro ženu 1300 cm³. Růst lebky končí se ve 2. desítiletí. — Při deskriptivním vyšetřování třeba ještě přihlížeti, nejde-li o změnu tvaru, na př. chorobnými stavy, umělým působením za živa (deformace) a posmrtnými vlivy mechanickými. Významné změny dostaví se také tehdy, když jednotlivé švy předčasně nebo nestejnoměrně zkostnatějí. Umělé změny z tlaku ↪ znetvoření lidského těla. — Pro posouzení celkového tvaru. l. prostým okem stano-

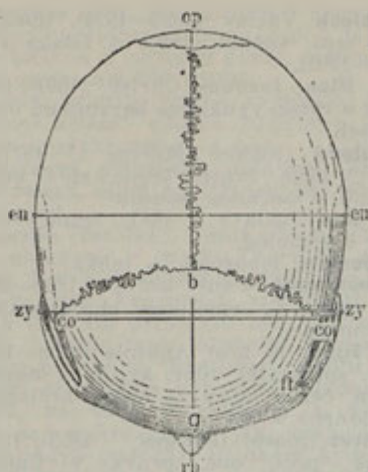

Lebka při pohledu zpředu (norma frontalis) s měřickými body, rozměry a držením kružítka. Názvy měřických bodů jsou v tekstu. Rozměry: eu—eu největší šířka mozkové části lebky, co—co největší šíře čela, ft—ft nejmenší šíře čela, fmt—fmt šířka hor. části obličeje, mf—mf přední šířka meziočnicová (šířka očního úhlu), mf—ek šířka očnice, OH výška očnice (orbity), ek—ek šířka biorbitální, zy—zy šířka oblouků jařmových, NB šířka nosu, zm—zm střední šířka obličeje, go—go šířka úhlu dol. čelisti. Důležitým rozměrem pro dol. čelist je i šíře mezi oběma kloubními hlavicemi, zde však ji nelze vyznačiti.

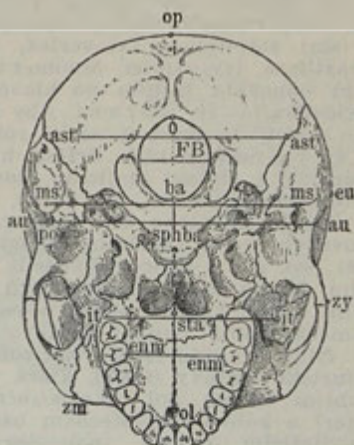

Pohled na lebku ze středního podélného řezu (norma sagittalis) s délkami, výškami a tětivami. Délky: ba—n délka spodiny lební, ba—pr délka obličeje, ba—gn dol. délka obličeje. Výšky: ba—b výška basion—bregma, ba—hl (průsečík frontální roviny, vztýčené kolmo v ba na rovinu ucho—oko [OAE] se střední podélnou křivkou) celá výška lebky. Tětivy: n—b střední podélná tětiva kosti čelní, b—l střední podélná tětiva kosti temenní, l—o střední podélná tětiva kosti týlní.

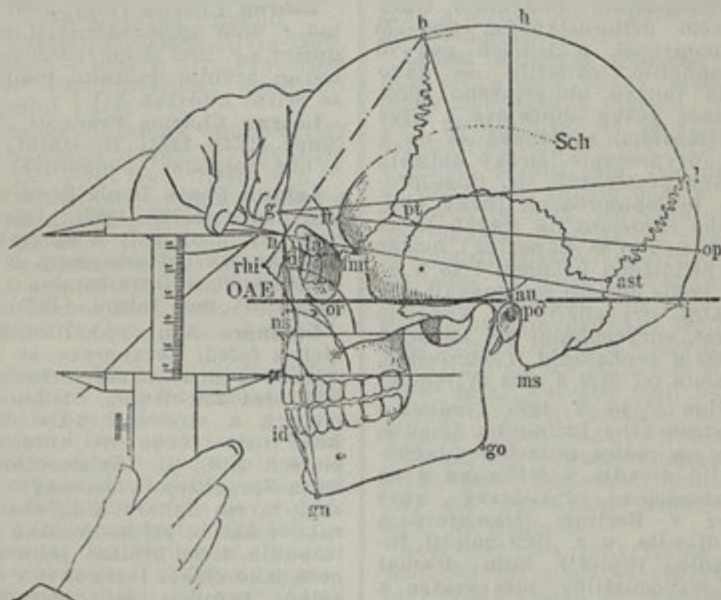
veno šest t. zv. norem: norma frontalis, occipitalis, lateralis, basilaris, verticalis a sagittalis, podle toho, v jaké rovině pozorujeme l. propilovanou (zepředu, zezadu, po straně, dole, nahoře n. sagitálně). Geometrických obrysových tvarů, které vyplývají z pozorování l. v rozlič. normách, použil G. Sergi k rozdělení lidských plemen. Rozeznává 16 odrůd, které označil podle tvaru l. v rozlič. normách (elipsa, pětiúhelník, kosočtverec, koule atd.) jako varietà ellipsoides, pentagonoides, rhomboides, sphaeroides, sphenoides atd. K předvedení lebečních norem v projekci slouží dioptrograf, k získání obrazu z profilu diagraf. Obvyklé měřické body pro nejdůležitější míry jsou tyto: (ast) asterion. (au) auriculare, (b), bregma, (ba) basion, (co) coronale, (d) dakryon, (ek) ektokonchion, (enm) endomolare, (eu) euryon, (fmt) frontomalare temporale, (ft) frontotemporale, (g) glabella, (gn) gnathion, (go) gonion, (ho) hormion, (i) inion, (id) infardentale, (it) infratemporale, (l) lambda, (la) lacrimale, (m) metopion, (mf) maxillofrontale, (ms) mastoideale, (n) nasion, (ns) nasospinale, (o) opisthion, (ol) orale, (on) ophryon, (op) opisthokra-

Lebka při pohledu na temeno (norma verticalis) s největší délkou mozkové části lebky g—op, největší šířkou mozk. části lebky eu—eu, největší šířkou čela co—co a šířkou oblouků jařmových zy—zy.

Pohled na spodinu lební (norma basilaris) s rozměry šířkovými a délkovými. Šířky: ast—ast největší šířka týlu, FB šířka velkého otvoru týlního (foramen occipitale magnum), ms—ms šířka spodiny lební, au—au šířka nad zvukovody, it—it nejmenší šířka lebky, enm—enm šířka patrová. Délky: o—ba délka velkého otvoru týlního, ba—sphba délka základní části kosti týlní, sta—ol délka patrová.

Lebka při pohledu se strany (norma lateralis) s měřickými body, rozměry délkovými a výškovými, úhly a způsobem měření. Čáry —.—.— svírají úhel s čarou OAE, příp. s čarou n—i. OAE je čára roviny ucho—oko. Délky: g—op největší délka mozkové části lebky, g—l délka glabella—lambda, n—i délka nasion—inion. Výšky: projektivní vzdálenost po—b výšky ucho—bregma, projektivní vzdál. po—h (průsečík frontální roviny, vztyčené kolmo v po na rovinu ucho—oko [OAE] se střední podélnou křivkou) celá výška ucha, n—gn výška obličeje, n—pr výška horní části obličeje, n—s výška nosu. Úhly: bni úhel sklonu čela, OAE s n—pr úhel celého profilu, OAE s n—ns úhel nosního profilu, OAE s ns—pr úhel profilu alveolárního. Sch hor. čára spánková, pt krajina pteria. — Kružítko je nasazeno k měření výšky horní části obličeje.

nion, (or) orbitale, (po) porion, (pr) prosthion, (rhi) rhinion, (sphba) sphenobasion, (sta) staphylion, (v) vertex, (zm) zygomaxillare, (zy) zygion. Mnoho z těchto bodů odpovídá bodům na hlavě živého člověka. — II. Měření. Aby bylo možno měřiti l., postaví se v rovině, která se co nejvíce blíží držení hlavy u živých, t. j. držení stojícího člověka při vodorovném zření do dálky. Za tímto účelem navržena celá rada t. zv. vodorovných rovin (horizontál); nejužívanější jsou fr. r. Brocova, vedená nejhlubším bodem kloubních výběžků kosti týlní a dol. krajem okraje alveolárního mezi oběma vnitřní řezáky; pak něm. čili (frankfurtská) horizontála frankfurtské úmluvy (OAE), která vede nejhlubším bodem dol. okraje očnicového (or) a kolmo nad středem ušního otvoru ležícím bodem (po) horního okraje koštěného zvukovodu oboustranně. O nejužívanějších měřických přístrojích ♂ měřické přístroje, anthropometrické; obr. 2 a obr. 3 ukazují držení kružítek při měření. O rozdělení délko-výškového indexu l., indexu očnicového a profilového úhlu podle frankfurtské úmluvy ♂ orthocephalie, mesokonchie, mesognathie. Podlouhlé tvary l. s indexem délko-šířkovým pod 75 (♂ anthropometrie), u žijících pod 76 (♂ mesocephalie), označují se jako úzké. Podle indexu obličejového (procentový poměr výšky obličejové k šířce oblouku jařmového) rozeznává se na l. až do 84.9 euryprosopie (široký obličej), 85—89.9 tvary prostředně šir. (mesoprosopie), nad to leptoprosopii (úzký obličej). Obdobné rozdělení na živých je až 83.9, 84—87.9; nad to 88. Kapacitu l. možno odvoditi s přibližnou určitostí i ze 3 hl. průměrů l. Podle obsahu rozeznávají se l. nannocephalní (trpasličí) při kapacitě pod 1200 cm³, eurycephalní při kapacitě od 1201—1600 a cephalonní (l. obrovské), činí-li kapacita od 1609 a více (Virchow).

Lebl Julius (* 10. V. 1895), ředitel a zakl. malostranského Intimního divadla; po studiích na reálce a technice věnoval se studiu divadla v Německu a ve Francii, absolvoval režisérský kurs Reinhardtův v Berlíně. Dramaturgem Švandova divadla, v r. 1929 založil Intimní divadlo. Přeložil řadu dramat z němč. a francouzštiny, píše essaye a studie do časopisů českých i zahraničních. Jeho chotí je známá dramat. umělkyně Marie Budeusová.

Leblanc Maurice (* 1864), franc. spisovatel detektivních románů.

Leblanc Nicolas (1742—1806), franc. chemik; vynálezce tov. výroby sody (1789).

Lebloch Václav (1854—1924), poslanec mor. zem. sněmu (1890) a říšské rady (1897—1908).

Le Blon Jacques Christ. (1667—1741), malíř a rytec, vynálezce barvotisku o více deskách.

Leblond (löblon) Marius (* 1877) a Ary (* 1880), bratři, franc. spis. kolon. příběhů a sociolog. studií.

Le Bon Gustave (* 1841), franc. vědec, lékař a sociolog.

Lebosloví, lebozpyt, ♂ lebka.

Leboulangé Paul Emile (1832—1901), belg. generál, vynálezce chronografu a dálkoměru.

Le Braz (lö bra) Anatole (1859—1926), franc. spisovatel, liter. kritik, v básních a rom. čerpá látku ze svého bretoňského rodného kraje.

Lebret (löbrö) Georges (* 1853), franc. politik, prof. obč. práva v Caenně, 1893—1902 poslanec umírněného směru, 1898—99 min. spravedlnosti.

Lebrun Barthélemy Louis Joseph (1809—1889), franc. generál, bojoval v Africe, na Krymu, šéf gen. štábu Mac Mahona, r. 1869 div. generál a pobočník Napoléonův, 1870 zajat u Sedanu. 1871 bojoval proti komuně.

Lebrun Charles (1619—1690), fr. malíř; byl r. 1648 spoluzakladatel paříž. Akad. umění a r. 1683 jejím ředitelem. 1662 jmenován prvním dvorním malířem a těšil se přízni Ludvíka XIV.

Lebrun Charles François, vév. z Piacenzy (1739—1824), fr. státník, finančník a nár.-hospodář; podporoval Bonaparta.

Lebrun Ponce Denis Écouchard, zvaný L.-Pindare (1729—1807), franc. básník, psal ódy, madrigaly a epigramy. Velebil Ludvíka XVI., Robespierra i Napoléona.

Lebus, m. v Braniborsku, v soud. okr. Frankfurt nad Odrou, (1925) 3077 obyv.

Lecanora Ach., rod lišejníků korovitých z čeledi Lecanoreae, se strupovitou stélkou a plody téměř terčovitými. Čeleď čítá přes 200 druhů, rostoucích na kamenech a stromové kůře. L. subfusca Ach. roste všude na kůře, zahradních plotech atd., L. (Sphaerothallia) esculenta Spr. (lišejník manový), v asijských stepích, na Sahaře atd., obsahuje lišejníkový škrob; při nedostatku potravin se rozemílá a po přidání ječmenné mouky peče jako chléb. Ježto tkví v půdě velmi volně, zavanou jej, panuje-li sucho, větry do vzdálenějších krajin a jeho zlomky, podobné zrnkům pšenice, tvoří někdy větší shluky; tím vznikla pověst o padání many.

Le Carpentier Jean Baptiste (1759—1829), franc. politik. Od r. 1792 patřil k nejradikálnějším členům konventu.

Lecidea Ach., rod lišejníků korovitých z čeledi Lecideae, s bílou, šedou n. hnědou stélkou a černými plody, rostoucí na kamenech; asi 500 druhů.

Lecin, železitý roztok vaječného bílku s 0.55% železa; chutná příjemně, slouží proti chudokrevnosti a pod.

Lecinové přípravky obsahují albuminát železa, sílicí prostředek při bledničce a pod.

Lecitin (řec.-lat.), fosfor obsahující látky, obsažené v mozku, nervech, semenech, krevních tělískách, vaječném žloutku, kaviáru, kvasnicích atd. Ze žloutku a kaviáru lze připraviti lecitin krystalický. Lecitin tvoří obyčejně bezvarvou, vosku podobnou, hnětlivou hmotu, rozpouští se snadno v horkém alkoholu a éteru, ve vodě nabobtnává a vypadá pak pod mikroskopem jako olejové nitě (myelinová podoba). Účinkem kyselin a zásad štěpí se lecitin v cholin, neurin, kyselinu glycerinfosforečnou, stearovou a palmitovou. Podle toho náleží lecitin k t. zv. fosfatidům.

Leckage (lekáž), v dopravnictví ztráta na váze tekutého zboží, jež vznikla bez znatelného poškození obalu (mokváním, rozesycháním, vypařováním a pod.).

Leclercq Émile (1827—1907), belg. spis., napsal asi 30 realistických románů.

Leclercq (leklér) Théodore (1777—1851), fr. dram básník, psal t. zv. „Proverbes dramatiques" (⟶ Proverbes), malé duchaplné salonní kusy.

Lecocq (lekok) Alexandre Charles (1832—1918), fr. skladatel operet, „Girofle-Girofla" (1874), „Le petit duc" (1878) a j.

Lecomte (lecoñt) Georges Charles (* 1867), uměl. kritik, psal romány a studie z dějin umění.

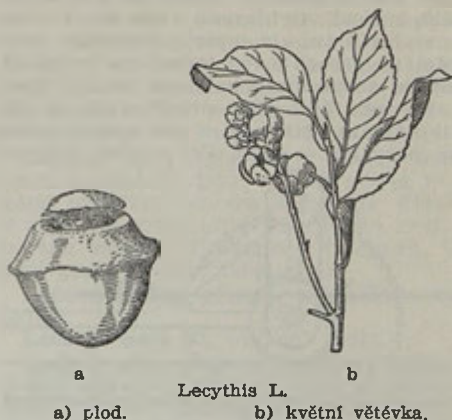
Leconte de Lisle Charles (1818—1894), fr. bás., nejznamenitější člen Parnassu, nadšený přívrženec klas. starověku, 1886 člen Akademie. Do češt. překl. J. Vrchlickým.

Lecouvreurová Adrienna (1692—1730), fr. herečka, od 1717 představitelka hrdinek v Comédie Française.

Lectisternium (lat.), ve starém Římě obětní svátek v dobách nouze, při němž položeny na podušku (lectus) obrazy bohů a přinášeny jim oběti; slaven každoročně 13. list. (v době cís. 13. září).

Lecythidaceae, hrnečníkovité, podčeleď tropických rostlin z čeledi myrtokvětých (Myrtaceae), asi 130 druhů; nejdůležitější z nich Bertholletia, Japarandiba a Lecythis.

Lecythis L. (hrnečník), rod rostlin z čeledi myrtokvětých (Myrtaceae), keře n. stromy s kožovitými listy, úhlednými květy a často velmi velikým, dřevnatým plodem; asi 40 druhů v tropické Jižní Americe L. ollaria L. (h. srdcolistý), v Kolumbii a Brasilii, má dřevnaté plody ve-

a b
Lecythis L.
a) plod. b) květní větévka.

likosti dětské hlavy, jichž se užívá jako nádob.

Leč, část lov. revíru, v níž honí více střelců.

Léčebná péče je vedlejší agenda zaměstnaneckého i jiných sociálních pojištění, kt. má za účel odvrátiti neschopnost k povolání, hrozící následkem choroby a učiniti osobu, požívající služného, opět schopnou práce.

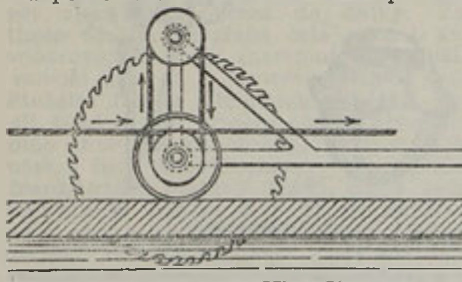
Léčení horským sluncem. Ve slunečním světle jsou léčivé, blahodárné paprsky chemické i tepelné. Nejúčinnější jsou ultrafialové, jež ve vidmu jsou za barvou fialovou. Nejvíce těch paprsků je v čistém ovzduší hor, kde na ledovcích se lidé opálí. Umělé horské slunce jest rtuťovou lampou, jež vyzařuje ultrafialové paprsky. Léčí se tak choroby celkové slabosti, chudokrevnosti, křivice, rheumatismu, nervosy, tuberkulosy a j.

Léčení sluncem. Sluneční světlo jest nejdůležitějším přírodně léčivým činitelem, dárcem života a energie, tvořitelem potravin. Paprsky slun. jsou složeny z vln různé délky. Červené mají účinky tepelné, fialové chem. Sluncem ničí bakterie. Slunce, vzduch voda — základ hygieny.

Léčka, voj. též nástraha, záloha, zálud (Hinterhalt, embuscade), umístění vojska tak, aby znenadání napadlo nepřítele zejm. na pochodu.

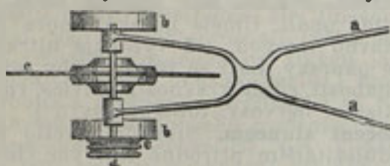
Led, tuhý stav vody, kt. za obyčejných okolností vytvořuje se vždy na povrchu vody. Voda sladká dosahuje při $+4^0$ největší hustoty a rozšiřuje se při dalším ochlazování. Na dně tekoucích vod hromadí se do $+4^0$ ochlazená voda, nad níž proudí při dalším ochlazování studenější voda, jež se stoupajícím poklesem teploty při 0^0 tuhne; při tom vykazuje roztaživot 0,1 proti objemu při 0^0. Voda moř-

ská nezmrzne při této teplotě, nýbrž následkem rozpuštěné v ní soli při teplotách nižších. Ochlazená voda mořská na povrchu ustupuje teplejším nižším vrstvám a vytvořuje led teprve za trvalé zimy po dosažení svého bodu mrazu. Spec. váha ledu činí 0.918 při 0°. Led má při stejné váze větší objem než voda a plave na povrchu vodním. Při silném poklesu

Obr. 1.

teploty mrznou vodní páry a krystalisující, tvoří pravidelné šestipaprskové tvary, jíní, a za klidného počasí nádherné hvězdicové tvary, sníh. Shluky těchto krystalů vytvořují na oknech ledové květy. Čistý led je bezbarvý, ve větších masách namodralý, průhledný, je špatným vodičem tepla, třením vyvozuje elektřinu; tvrdost jeho 1.5. Dotykem dvou kusů ledů tajícími plochami nastává opětné zamrzání (regelace). Led jeví se nám v různých formách: 1. sněhový led,

Obr. 2.

kdy led za jistých okolností mění se v zrnitý led (Firn) a konečně v ledovce (Q); 2. vodní led, sladkovodní a mořský, který v krajích polárních dominuje; 3. led vnitrozemní v promrzlých planinách polárního pásu. — Ledování, ledařství (obchod ledem), Za účelem těžby ledu vyrovnává se povrch ledu ledovým hoblíkem s vozovým spodkem, spočívajícím zepředu na saních, vzadu na kolech a opatřeným šikmým hoblíkovým želízkem. Nato brázdí ledový pluh dlátovými ostřími led a tvoří rýhy 25—30 cm hluboké, jimiž poté procházejí řezná ocelová plužní tělesa a vytvořují tabule 60—90 cm. Pláty ledové mající kolem 110 takovýchto tabulí, odlamují se palicemi od stojící ledové plochy a stahují háky ke břehu. Při těžbě na větších jezerech a silnějším ledu používá se kružnicn pil s pohonem elektrickým neb parním, kde led je elevátory dopravován přímo do ledáren. — Umělý led vyrábí se pomocí zimotvorných strojů z vody prosté neb i destilované. Podle stupně čirosti a průzračnosti jest nejčistším led t. zv. křišťálový. — Lednice jsou zásobárnami ledu; proto nutno chrániti je od jejich okolí špatnými vodiči tepla a postarati se o odtok tající vody. Q zimotvorné stroje.

Leda, pseud. Ed. Lederera.

Léda, v řec. bájesloví dcera Thestia z Aetolie, manželka Tyndarea ze Sparty, porodila mu (podle Homéra) Kastora, Polydeuka (Polluxe), Diovi pak Helenu, podle jiných tomuto, který se s ní stýkal v podobě labutı, také Polydeuka.

Ledce, o. v Č., okr. Plzeň, 764 č. ob. Plavírna kaolinu.

Ledce, o. v Č., okr. Slaný, 624 č. ob. Archeol. nálezy.

Ledčice, o. v Č., okr. Roudnice n. L., 1008 č. ob. Elektr.

Ledeberg, obec v belg. provincii, Západní Flandry, 13.560 ob.

Ledebour Georg (* 1850) něm. politik, učitel, pak spis. a redaktor dem. a soc. listů, od 1900 v říšském sněmu jako soc. dem., přikláněl se k l. křídlu této strany, 1914 odepřel s H. Haasem a jinými vál. úvěry, 1916 zal. soc. dem. pracovní společenství, z něhož vyšla 1917 neodvislá soc. strana (1917—22). Jako její vůdce připravil L. převrat; 1920—24 opět v říšském sněmu a 1924 založil „Soc. spolek".

Ledebour Jan, hrabě (1842—1903), rak. politik kons. smýšlení, 1895—97 min. orby.

Ledebur Adolf (1837—1906), něm. odborník v hutnictví.

Ledecký, pseud. J. Šolína.

Ledecký Ambrož († 1592), čes. malíř v Praze, portretista.

Ledecký F., pseud. Jos. Macha.

Ledecký Šimon, iluminátor v Praze kol r. 1600.

Ledeč n. Sáz., okr. m. v Č., 2438 č. ob. Tov. kov. zb., zápalek, obuvi, žul. lomy. Na pr. břehu Sázavy hrad, 1186 připomínaný.

Ledečko, výlet. místo na Sázavě, okr. Kutná Hora, 288 č. ob.

Ledeganck Karl Lodewijk (1805—1847), belg. básník, byl z prvních vůdců flámského hnutí.

Ledek, Q hnojiva umělá.

Leden, první měsíc v roce.

Leden Eugen, pseud. Eug. Lederera.

Ledenec, Q Tetragonolobus.

Ledenice, ms. v Č., okr. Č. Budějovice, 1558 č. ob.

Lederer Edvard, MUDr. (* 15. VII. 1859), min. rada v minist. škol. a č. spisovatel, propagátor asim. židovské. Sp.: Biblické glosy (1923), Československá otázka (1899), Kapitoly o židovství a židovstvu (1925), Zápisky hrbáčovy (1923), Zemský ráj na nebi (1926), Rakušák (1924), Právo k životu, Stará prósa (1926), Zápisy starého mládence (1922), Lelíček redivivus (1928), Na zapadlé hroudě (1903), Zrádce (drama 1921), Žid v dnešní společnosti (1902).

Lederer Eugen (* 10. III. 1861 v Písku), řed. úraz. poj. a český básník. Lyrické básně: Verše, 1919. Na vraku snů, 1921, Jeseň v duši, 1922, Než odejdu, 1929.

Lederer Frant. (* 6. XI. 1900 v Praze), dříve herec něm. divadla v Praze, pak v Berlíně, nyní trvale u filmu.

Lederer Hugo (* 1871 ve Znojmě), něm. sochař, od 1915 učitel na akad. v Berlíně.

Lederer Karel (ca 1754—1808), sochař v Praze.

Lederer Viktor (* 1881), něm. hud. historik, roz. v Praze, nyní ve Vídni.

Lédl Karel, Ing. (* 1881), čes. inženýr vodní u obce pražské; četné spisy odb.

Lednáčkové (Alcedinidae), tvoří čeleď ptáků kukačkovitých, zastoupenou u nás jediným druhem, l. obecným. (A. ispida L.). Žijí většinou v tropech, asi 200 druhů. Dělí se ve dvě podčeledi: 1. zemní (Halcyoninae) a l. rybáky (Alcedininae). Prví jsou vyznačeni plochým zobákem, druzí mečovitým. L. mají po většině delší zobák, krátký krk a křídla, velice krátký ocas a malé nohy. Jsou krásně zbarveni, peří leskne se kovově. L. obecný (A. ispida L.), zástupce rodu A. je asi 17 cm dlouhý, žije u řek a potoků s č. vodou, kde loví ryby. Hnízda staví v děrách až 60 cm dl., vyhrabaných v kolmých březích.

Lednica, o. na Slov., okr. Púchov, 762 čs. obyv.

Lednice (Eisgrub), m. na Mor., okr. Mikulov, 2501 ob. (522 č.). Zahradn.-vin. škola, klášterní nemocnice, dva zámky.

Lednické Rovné, o. na Slov., okr. Púchov, 1299 čs. ob. Skelné hutě.

Leďnicki Aleksander (* 1866), pol. politik a právník, byl advokátem v Moskvě, poslancem I. dumy a předsedou komitétu pol.; od 1918 působí ve Varšavě.

Lednicki Wacław (* 1893), pol. liter. historik a profesor univ. Jag. Napsal četné spisy o lit. ruské, hl. o Puškinovi.

Ledóchowski Mieczysław (1822—1902), arcibiskup a kardinál v Poznani, později prefekt kongregace propagandy v Římě. R. 1872 vystoupil energ. proti Bismarckovým círk. zákonům, sesazen něm. vládou a 1874—1876 vězněn, pak vypověděn.

Ledolomy (ledořezy), 1. hrázové těleso na návodní straně při mostních pilířích, trámové, železem pobité kobylice, jako opatření před ledovými plovoucími kramí, které se na nich lámou a tříští. — 2. šroub. parníky používané v ústích řek a přístavech, drtící svojí tíhou pevné ledové vrstvy až 8 m tlusté.

Ledová doba (glaciální), značí úsek staré diluviální doby, do níž spadá největší rozšíření ledovců v Evropě. Zvlášť v alpském glaciálním území jest možno nalézti mnoho diluviálních ledovců. ⚲ geologické útvary, pleistocén.

Ledová jachta, přístroj k plachtění na ledě.

Ledové moře, ⚲ Polární moře.

Ledové sklo, napodobující vytvořené květy ledové na skle, docíluje se pomocí smalt. prášku, zmrazeného vodní parou na skle, smalt se poté suší a vypaluje.

Ledovec, ledový proud, zvolna se pohybující do údolí. Doplňují se z ledových polí vysok. sněhem, jenž stlačuje spodní vrstvy v ledovou massu. Forma ledovců je závislá na orograf. útvaru pohoří. Rychlost pohybu ledovce při poklesu do údolí řídí se sklonem podkladu a průměrem proudící massy; často vede ke zhroucení ledovce. Nejrychleji se pohybuje konečný jazyk ledovce, nejpomaleji massa vzniku. Vel. alpské ledovce urazí denně 10—30 cm. Posunem ledovce do teplejšího pásma nastává tání; vytékající voda je mléčně zabarvena. Vlivem klimatických period střídají se delší období poklesu ledovců do údolí se zpětným ústupem do hor; v Alpách tento ústup nyní převládá. Příčiny pohybu ledovců nejsou přesně známy. Velikost ledovců pohoří je závislá jak na klimat. poměrech, tak i na výšce a orograf. stavbě. Poměry příznivé pro tvoření ledovců nalézáme v pohořích s oceánským podnebím, nejnepříznivější ve vnitrozem. horách se suchým klimatem a velkými tepelnými rozdíly mezi létem a zimou. V Alpách je as 3800 km² ledovců, největší je Aletschský (129 km²). V Asii jsou velké ledovce na Kavkaze, v Himalajích a j. V Sev. Americe je jich mnoho, směrem na jih klesají, až se objevují opět v Andách a přibývá jich směrem na jih, v Patagonii mají už z části charakter ledového moře. Tento poslední druh je obvyklý v polárních zemích. (Špicbergy, Gronsko a j.) Padáním částí polárních ledovců do moře vznikají plovoucí ledové hory. Geolog. vliv ledovců spočívá v posunování značných mass půdy, t. zv. morén, nejrůznějšího složení. Usazeniny těchto morén jsou důkazem dřívějšího značného rozšíření ledovců.

Ledoví mužové, jinak květnové mrazy, pravid. připadají na 11., 12. a 13. května, t. j. na svátek sv. Pankráce, Serváce a Bonifáce.

Ledr Josef (* 1849), řed. šk. v Uhlíř. Janovicích, pedag. a vlastivědný spisovat.

Ledrain Eugène (1844—1910), fr. orientalista.

Leduc Anatole (* 1846), franc. fysik, prof. na pařížské Sorbonně.

Ledum L. (rojovník), rod rostlin z čeledi vřesokvětých (Ericaceae), malé, vždy zelené keříčky s listy hustě střídavými, úzkými, na okrajích podvinutými, vespod rezavě plstnatými, s bílými květy v jednoduchých okolících a podlouhlou tobolkou o 5 chlopních. Listů L. palustre (r. bahenní), používají sev. nár. jako čaje.

Ledvice (Ladowitz), m. v Č., okr. Duchcov, 4948 ob. (2723 č.). Hnědouh. doly. (Apollo, Eleonora, Františka, Frauenlob, Oskar.) Tov. na porcul. a hliněné zboží.

Ledvinková Barbora (1840—1922), učit., spisovat. a odbornice v mateř. školství.

Ledviny (nefros), exkreční ústroje obratlovců. Jsou to žlaznatá tělesa, párovitě uložené při zadní stěně břišní dutiny po obou stranách páteře, složená ze soustavy jemných kanálků, z nichž tekutiny exkreční odvádějí se močovody do močového měchýře. Tekutiny, které mají býti z těla odvedeny, sbírá z celého těla krev, která však koluje v uzavřené soustavě cév. Aby se mohly dostati z oběhu krevního do kanálků l., je třeba zvlášt. zařízení. K tomu účelu l. kan. počínají kulatými měchýřky (váčky Bowmanovými). Do každého z nich vbíhá krevní céva, která jest rozpředena v husté klubíčko nejjemnějších vlásečnic, které se opět spojují a jako jednotná céva z měchýřku vystupují. Přejemnými stěnami těchto vlásečnic prolínají exkreční hmoty z krve ven do dutiny měchýřku a odtud odbíhají l. kanálkem. Tyto l. měchýřky s klubíčkem vlásečnic slují glomeruly n. tělíska Malpighiova. Každá porucha činnosti l. ohrožuje silně zdraví a každá změna v krvi, v srdci, výživě, otrava, infekce působí na l. Zánět l. = nephritis či nemoc Brightická jeví se otoky, zadržením vody i močoviny.

Ledžbor Jakub († 1796 v Praze), h.-luž. spis., kaplan a správce školy v Kulowě v prus. Hor. Lužici, autor rkp. h.-luž. katechismu.

Lee (z angl.-sas.), strana závětrná u lodi.

Lee Harriet (1757—1851), angl. spisovatelka. Se svou sestrou Žofií napsala Canterbury Tales (1797—1805).

Lee Lila (* 1902), amer. filmová herečka, předtím herečka revuí a vaudevillů.

Lee Nathanael (* kol 1653—1692), angl. dramatik.

Lee Robert Eduard (1807—1870), sev.-americký generál. R. 1862 vůdcem jižních států, bojoval proti vojsku unie se střídavým štěstím. R. 1864 donucen k ústupu, který však skvěle provedl, 10. IV. 1865 musel však u Appomattox před Grantem složiti zbraně.

Lee Sir Sidney (1859—1926), angl. literární historik. Od r. 1883—1891 hl. spoluvydavatel „Dictionary of National Biography“.

Lee Sophia (1750—1824), angl. spisovatelka, ↗ Lee Harriet.

Lee Vernon (* 1856), pseud. angl. spisovatelky Violet Paget. Napsala Studies of the Eighteenth Century in Italy (1880; 2. vydání 1886) a veršov. drama: Ariadne in Mantua (1903; přel. A. Procházka, 1916); filosofickou trilogii Satan the Waster a j. v.

Leeds, m. v hrabství Yorském (r. 1925 472 900 ob.). Jest Leedským a Liverpoolským kanálem (1770—1816), 204 km dl., spojeno se Severním a Irským mořem.

Leech John (1817—1864), angl. kreslíř, karikaturista.

Lee-Metfordova puška, ↗ puška.

Leempoels Jef (* 1867), belg. malíř.

Leeuwarden, hl. m. nizozemské provincie Frísko, 46.676 ob.

Leeuwenhoek Antony van (1632—1732), nizozemský přírodozpytec.

Lefaucheux Casimir (1802—1852), franc. puškař a továrník zbraní. Konstruoval r. 1825 zvláštní loveckou zadovku, které se dosud používá (lefoška), ↗ pušky.

Lefebvre Jules (1836—1912), franc. malíř, žák Cognietův.

Lefebvre Pierre François (1755—1820), vévoda Gdanský, francouzský maršál za Napoléona.

Lefévre André Josef (* 1869), franc. politik, chemik, pak spisovatel. R. 1910 neodvislým poslancem, 1910—11 podsekretářem finančním, od r. 1919 poslancem republikánské levice, 1920 ministrem války; způsobil, že voj. služební doba snížena s 2 let na 18 měsíců, ustoupil, aby mohl poukázati na nedostatečné odzbrojování Němců. R. 1922 vicepresidentem posl. sněmovny.

Lefèvre Jacques d'Etoples (Jacobus Faber Stapulensis), (* asi 1455—1537), fr. humanista.

Leffler Anna Charlotte (1849—1892), švédská spisovatelka.

Lefort Franz (1656—1699), oblíbenec Petra Velikého. Organisátor rus. vojska, generál a admirál.

Lefoška, ↗ puška.

Lefranc Abel (* 1863), franc. dějepisec.

Le Franc Jean Jacques, Marquis de Pompignan (1709—1784), franc. básník. Byl prvním franc. překladatelem Aischyla a napsal tragedii „Didon" (1734).

Lefuel Hector Martin (1810—1881), fr. stavitel.

Legace, ♀ vyslanectví.

Legační rada, vyšší úředník vyslanectví (♀).

Legalisace (lat.), ověření n. úřední potvrzení pravosti podpisu urč. osoby n. správnosti opisu nějaké listiny. L. provádí buď notář n. okresní soud tím způsobem, že k podpisu osoby na listině připojuje t. zv. l. doložku, kde svým podpisem stvrzuje, že podpis na listině jest pravý, že jej učinila osoba, jež jest potvrzujícímu orgánu osobně známa n. jejíž totožnost potvrdili alespoň dva věrohodní, nejméně dvacetiletí svědci osobně mu známí. Jde-li o l. listiny, potvrdí notář n. soud, že opis souhlasí doslovně s originálem. Má-li býti ověřena pravost opisu rozhodnutí okr. soudu n. výměru nižší správní instance, jest třeba opatřiti l. nadřízeného n. ústředního úřadu. Této t. zv. superlegalisace se však užívá pravidelně jen tehdy, má-li oněch listin býti použito jako dokladů v cizině.

Legalita (z lat.), zákonu odpovíd. stav.

Le Gallienne Richard (* 1866), angl. spisovatel v Americe.

Legální, zákonný.

Legát, vyslanec církevního státu.

Legato, obvyklé it. pojmenování v hudbě, značí: vázaně (na rozdíl od staccato) a vyznačí se obloučkem přes celý takt.

Legatum (lat.), odkaz, legát; v řím. právu znamenalo uložení určité finanční povinnosti v závěti. Zůstavitel ukládal tomu, jemuž něco odkázal, aby třetí osobě (nazvané odkazník n. legatář) poskytl nějakou majetkovou hodnotu. Šlo tedy o omezení disposičního práva dědice př. osoby, jež z pozůstalosti něco obdržela. Vyplniti l. bylo právně závaznou povinností obdarovaného.

Lege artis (lat.), podle pravidel umění.

Legenda, značila původně příběh ze života světců neb mučedníků, jenž měl býti v památný den při mši čten. Záhy však název ten přenesen na křesťanskou pověst vůbec a na epické výtvory na ní založené, na rozdíl od skutečných dějin. Sbírky legend znal již raný středověk a z těch byla nejznámější Jakuba de Voragine t. zv. Legenda aurea. Nejobjemnější byla Acta Sanctorum. (♀.) — L. v české literatuře, ♀ sv. IV., str. 279 a d. — V mincovnictví značí l. nápis na penězích buď na líci neb okraji. V heraldice jest l. orámování znaku. Na mapách značí l. připojené vysvětlivky v mapě nakreslených značek. V hudbě značí l. vypravovací tón skladby, obsahující neb za předmět mající legendu, jako jsou Dvořákovy legendy.

Leger Karel (* 21. IX. 1859), rolník a čes. básník v Kolíně. Píše povídky veršem, avšak v popředí zůstává básnické pojetí se sklonem k satiře, která plně se projevuje v L. prosaických povídkach. Sp.: Verše (1881), Zapomenuté sny (1881), Pohádky z naší vesnice (1883), Všední život (1883), Přeludy (1884), Poslední rusalka (1886), Tři povídky (1887), Povídky veršem (1887), V zátiší (1890), Drobné povídky a kresby (1895), Chvilku zas doma (1897). Fantastické povídky (1904), Český román (1904), Balada o mrtvém ševci a mladé tanečnici (1904), spisy prósou: Emancipovaná (1898), Petr a Pavel (1901), Hořký román (1906), Loupežníci na Chlumu, Nevěsta (1913), Tři švadlenky a j. povídky (1913), Podivná příhoda Vladivoje Vejvody (1914), Augustýn Fojtík (1914), O umění, umělcích a hladové Pavlíně (1917), Kdo tu? (1918), O starém lakomci (1919), Vendulka, husarka malá (1920), Poustevník u sv. Anny (1922), V plamenech (1925), Hospoda za městem (1927), Zběh (1927). Kromě toho psal povídky pro mládež a divadelní hry.

Karel Leger.

Leger Louis (1843—1923), franc. slavista a přítel čes. národa. Od r. 1874 prof. na Collège de France, od 1876 přednášel též na škole pro východní jazyky v Paříži. Většina jeho spisů propaguje Slovanstvo a zejména Čechy jakožto hráz proti rozpínavosti německé. Hlavní sp.: Chants héroïques et chansons populaires des Slaves de Bohême (1866), La Bohême historique, pittoresque et littéraire (1867), Etudes slaves (1875), Nouvelles études slaves (1880, 1886), Le monde slave (1897, 1902), Russes et Slaves (1890—1899), Souvenirs d'un slavophile (1905, přel. Zorav 1907), La mythologie slave (1901), Prague (1904), La renaissance tchèque au XIXe siècle (1911), Le panslavismus et l'intérêt français (1917), Histoire de l'Autriche-Hongrie (1920), Les anciennes civilisations slaves (1921). Lit.: B. Rak, L. L. (1924).

Legerová Klára, pseud. Ant. Jenneho.

Leges, zákony. Leges Romanae (Leges Romanorum) v zemích germánských pro římské poddané vydaná práva, jako

byla v burgundské říši vydané Lex Romana Burgundionum (v letech 506 a 532) a v západogotské říši Lex Romana Visigothorum (506).

Legie, značí sbor mužstva ve vojsku římském. Od IV. stol. měla l. 300 jezdců (equites), 4 200 pěšáků (pedites), a to 1.200 hastati, 1.200 principes, 600 triarii, 1.200 velites. K těmto přistoupili t. zv. socii, čety spolubojovníků. Každá l. měla svůj odznak, orla (aquila). — L. bulharská, dobrovolnické prapory (celkem 3 000 mužů), jež za hranicemi Turecka organisovány v boj za osvobození Bulharska 1877 a účastnily se války proti Turkům v ruské armádě. — L. československé slují dobrovolnické voj. útvary, složené z Čsl., kt. za svět. války bojovaly buď ve svazku armád dohodových neb samostatně proti centrálním mocnostem a proti bolševikům. Dělíme je na am., franc., ital., ruskou a srbskou. Nejstarší z nich byly franc. a ruská, jejichž první dobrovolníci, přihlásivší se již v srpnu 1914, slují starodružiníky. Útvary jejich se pak staly základem leg. voj. organisací doma. — I. L. franc. vznikla 22. VIII. 1914, kdy se svolením fr. vlády bylo do franc. vojska přijato na 300 čes dobrovolníků, většinou členů pařížské čes. kolonie, jež hned při vypovědění války demonstrovala proti Rak.-Uh. Tito, soustředění v rotě „Nazdar“, byli vtěleni do Cizinecké legie franc.; později do Marocké divise (⚲), s níž se účastnili důležitých bojů na záp frontě, zejm. u Remeše, Arrasu, Mylhús, Suippes, Soissonsu, Lassigny, Péronne, Ressons-sur-Matz, Roye, Craonne, Verdunu, ve Voëuvre a u Amiensu. Měli vlastní korouhvičku od 12. X. 1914 a od 30. VI. 1918, kdy různými doplňky vzrostli na samostatnou čsl. brigádu, vlastní prapor, dar m. Paříže. Ježto rota „Nazdar“ byla téměř úplně potřena při průlomu u Arrasu 9. V. 1915, bylo nutno organisovati nové oddíly, což se dálo hl. r. 1917 v m. Cognacu. Dekretem pres. Poincaré ze 16. XII. 1917 byla tato malá armáda, skládající se z čes. dobrovolníků i z jiných zemí, prohlášena samostatným vojskem čsl., což mělo velký vliv na utvoření budoucího samostatného čsl. státu. Organisaci převzal hlav. gen. Štefánik (⚲) a vytvořil do června 1918 brigádu, skládající se ze 2 pluků, jejíž velení obdržel franc. gen. Philippe. Brigáda se účastnila v rámci 53. franc. pěší divise arm. Gouraudovy urputných bojů u Michelbachu, Jonchéry-sur-Vesle a hlav. u Terronu a Vouziers. Na rozhraní 1918/19 odjela brigáda, zesílená zatím novým plukem na divisi, do vlasti, kde zakročila hned na jaře ve válce česko-polské a česko-maďarské. Vůdcem prvního transportu do ČSR. byl potomní generál Husák. Lit.: E. Urych: S Francií za svobodu světa (1920), R. Kadlec: Rok čsl. voj. ve Francii (1923), A. Eliáš: Vývoj a boje čsl. legií ve Francii (1924), V. Vojtěch: Čes kolonie pařížská (Naše revoluce, 1925), dr. Kudela: Čsl. vojsko ve Francii (1928). — II. L. ruská vznikla podobně jako franc. z čsl. usedlíků na Rusi; jejím jádrem byla Česká družina (⚲), formovaná v srpnu 1914 v Kyjevě. Její význam vedle výzvědné služby v rus. armádě („čeští rozvědčíci“) byl zejm. v tom, že působila na jednotlivce i celé jednotky, aby přešli k Rusům Tak se jí podařilo 3. IV. 1915 převésti 28. pěší pluk („Pražské děti“) do rus. zajetí. Její činnost se jevila v různých rus. arm., zejména u Brusilova a u Radka-Dmitrijeva (⚲), jako celek nebojovala, ač měla od 11. X. 1914 vlastní prapor. Jejími veliteli byli Rusové. Ježto počet zajatců čsl. národnosti stále rostl, žádáno za formování samostatných jednotek po způsobu franc., ale carská i potomní revoluční vlády tomu odpíraly. Přijímáním zajatců, jež bylo povoleno, vzrostla Družina počát. r. 1916 na pluk; v květnu r. 1916 na brigádu (od 15. III. 1917 o 3 plucích); dne 2. IV. 1917 schváleno konečně utvoření samostatného vojska, ale organisace jeho s ruské strany nepodporována. Teprve slavné vítězství čsl. brigády u Zborova (2. VII. 17) a její vynikající účast v ústupních bojích poté přesvědčily ruské úřady o oprávněnosti, vytvořiti samostatné vojsko, nepodléhající fluktuaci kázně a nálad ruských vojsk. Tak čsl. brigáda doplněna na divisi a spolu s novou divisí, utvořenou gen. Červinkou (⚲) v Poltavsku, sloučeny všecky čsl. oddíly v armádní sbor, jemuž dána sankce 9. X. 1917 vrchním velit. rus. arm. (gen. Brusilovem). Jeho velitelem byl rus. gen. Šokorov. Politické vedení převzala po dosavadní Správě svazu čsl. spolků na Rusi od květ. 1917 Odbočka Čsl. národní rady pro Rus., jež se utvořila v Kyjevě pod předsednictvím profesora Masaryka. Po uzavření míru v Brzeźci Litewském bylo nutno čsl. voj. na Rusi vyprostiti ze závazků, uložených mírem ruské armádě, což se stalo tím, že prohlášeno za část čsl. armády ve Francii, kam také mělo býti po 7. II. 1918 převezeno. K tomu konci se dalo Ukrajinou na pochod do Sibiře, s úmyslem, vyhnouti se srážkám s rudou armádou. Bylo však nuceno u Bachmače bojovati proti Němcům, kteří 9.—13. III. mu zastupovali cestu, a učiniti úmluvu

se Sověty, že dobrovolně odzbrojí a beze zbraní se odebéře do Vladivostoku (penzenská úmluva 26. III. 1918). Tato úmluva, loyálně učiněná a schválená zástupci Národní rady (prof. Maxa), nemohla však býti dodržena, ježto bolševici provozovali tajně agitační činnost v řadách legií a zjevně se stavěli v různých případech na odpor evakuaci, zadržujíce vlaky s čsl. vojskem (25. V. u Marianovky a j.). A tak voj. vůdcové legií vydali rozkaz „neodzbrojit" a bolševické útoky na ešelony odraženy v krvavých bojích v Irkutsku, u Zlatoustu, Mariinsku, Nivonikolajevsku, Čeljabinsku a v Penze (vesměs v květ. 1918). Další vítězství 1. VI. u Mariinska, 5. VI. u Bezenčuku, 6. VI. u Marianovky, 8. VI. u Samary, 16. VI. znovu u Mariinska, 23. VI. u Buzuluku, 4.—5. VII. u Ussurijského Nikolsku a j. zabezpečila spojení různých ešelonů na sibiřské magistrále. Tyto úspěchy vzbudily u Dohody naději, užíti čsl. vojsk jako tmelu, jímž by spojila různé ruské a cizí dobrovolnické formace na Rusi k boji proti bolševikům a upoutání něm. armády na vých. frontě (tehdy právě hrozila poslední veliká něm. ofensiva ve Francii). Vojenské velení čsl. vydalo tudíž rozkaz, obrátiti se na západ a po mnohých bojích zřízena nová fronta na Volze (od Volska až ke Kazani), jiná na Uréle (Jekatěrinburk 25. VII.), jiná pak na Sibiři, kde bylo nutno znovu obtížně pronikati k Vladivostoku (boje u Kultuku, Murina, Posolské, u Spasského, Kaulu, Krajevské. v červenci a srpnu). Obě sibiřské skupiny spojeny v Olovjané (31. VIII.); porady v Čeljabinsku (20. V.) a sněm v Omsku (23. VII. — 3. VIII.) reorganisovaly správu i velitelství. Ježto ruští generálové odešli, stal se vrchním velitelem čsl. sboru gen. Syrový (↗); nejvyšším polit. orgánem byl sněm, obsazený plnomocníky a delegáty z pluků; výkonným orgánem Odbočka nár. rady. To byl vrchol úspěchu čsl. legií v Rusku; v září však se situace zhoršila: zesílený odpor bolševiků, znovu se organisujících, přinutil volžskou skupinu ustoupit; 8. X. opuštěna Samara a pověsti o skončení války a chystaném převratu ve vlasti vzbudily v mnohých naději a touhu co nejrychleji se navrátit. Psychologicky a morálně se tento obrat jevil vypověděním poslušnosti vůdcům, což vedlo k hrdinské sebevraždě pluk. Ševce (↗) (25. X.), jež na chvíli obnovila kázeň. Ježto však i na Sibiři nastal převrat utvořením diktatury Kolčakovy (↗) 18. XI., rozmohl se znovu chaos, jenž přiměl člena nové čsl. vlády, gen. Štefánika, aby přijel na Sibiř, zrušil různá revoluční ustanovení sněmu, zavedl úřady podřízené čsl. vládě a jmenoval fr. gen. Janina (↗) vrchním velitelem. Úkol čsl. vojska na Rusi byl vymezen tak, že má hlídati a hájiti trať z Novonikolajevska do Irkutska. Nicméně po odjezdu Štefánikově propukly znovu nepokoje, živené jednak rus. komunisty, jednak komunistickými členy bývalého sněmu, kteří se pokusili dokonce 13. VI. 1919 o revoluci, jež však byla rychle vojensky zdolána. V srpnu 1919 se dostavila z vlasti delegace, složená z poslanců růz. polit. stran, která provedla pacifikaci a dohlédla na to, aby vojsko co nejrychleji bylo evakuováno z míst zamořených bolševictvím. Veliké transporty začaly odjížděti z Vladivostoku v prosinci 1919; do roka byly všecky oddíly ve vlasti. Čsl. vojsko na Rusi se do té doby rozmnožilo na 3 divise; úhrnem transportováno 56.000 vojáků, 6.700 zajatců, 1.900 cizinců a 2.400 žen a dětí, vedle množství útvarů a ústavů s vel. materiálem. Za dlouhého pobytu v Rusku se čsl. armáda vyvinula v samostatnou obec legionářskou, po způsobu bratrství husitských; měla svoje vlastní školy, učiliště, tiskárny, hospodářská a osvětová střediska, žurnalistiku, peněžnictví atd. Byla tudíž nejen armádou, nýbrž zárodkem samostatného státu ještě před převratem z 28. X. 1918. Mezi jejími vůdci se vyznamenali Čeček, Gajda, Husák, Klecanda, Syrový, Švec, Vašátko, Voženílek a j. Lit.: Základní dílo dr. Šteidler: Čsl. hnutí na Rusi (1922); voj. gen. Klecanda: Operace čsl. vojsk na Rusi (1920); Gajda: Moje paměti (1920); dr. Mašín: Čes. družina (1922), dr. Klecanda: Bitva u Zborova (1927). — III. L. i t a l s k á. Jako v Rusku, tak i v Italii záhy vznikla myšlenka, organisovati rak.-uh. zajatce čsl. národnosti ve voj., bojující za osvobození své vlasti. První organisací toho druhu byl Čsl. dobrovol. sbor (↗), vzniklý 17. I. 1917 v koncentračním táboře zajateckém v Sta Maria Capua Vetere v Padule u Neapole. Jeho organisátorem byl hlavně Sokol J. Čapek (↗). Čes. kancelář v Římě (inž. Veselý) se stala ještě téhož roku kanceláří Národní rady (řed. Hlaváček). Ital. vláda dlouho nechtěla povoliti ani pracovní oddíly; teprve 21. IV. 1918 po římském sjezdu potlačovaných národností bylo dosaženo povolení, utvořiti 6 pracovních praporů, dané v únoru 1918, přeměněno v povolení, zříditi samostatné čsl. vojsko v Italii. Velmi k tomu přispěl gen. Štefánik, který v dubnu meškal v Římě. Organisaci a velitelství první divise, takto utvořené, převzal gen. A.

Graziani (♀) ve Folignu. Divise se zúčastnila již bojů na Piavě v červnu 1918 a dosáhla zejm. velikých úspěchů ve službě výzvědné (39. pluk) v bojích u Rivy, Val Bellu, Asolone, Montellu, Martellu, Doss' Altu (červ.—září 1918). Divise po převratu zesílena z propuštěných zajatců na arm. sbor (vel gen. Piccione), který 16. XII. přehlédnut pres. Masarykem a odjel domů, kde ho ihned užito k obsazení Slovenska. Tam se též vyznamenal za bojů s Maďary r. 1919. Celkem bylo na 20.000 mužů. Liter.: Logaj: Čsl. legie v Italii (1922), týž: Oběti (1922), Bednařík: Vývoj a boje čsl. vojska v Italii (1924); V boj, kronika čsl. vojska v Italii (1927—29). — IV. L. srbská, vznikla z usedlých Čechoslováků v Srbsku, zesílených dobrovolníky ze zajatců rak.-uh. arm. Bojovali zprvu v srbských jednotkách, po reorganisaci srb. vojska na Korfu se odebrali do Ruska a utvořili divisi, která bojovala pod velením srb. gen. Hadžiće (♀) v Dobrudži proti Něm. a Bulh. (1916). Potom se rozdělila; část odešla r. 1917 do Ukrajiny, do rus. legií, část znovu do srb. voj., stojícího tehdy na soluňské frontě. Konečných bojů se tam však neúčastnili, neboť byli se svolením srb. vlády odesláni asi počtem 400 mužů do Francie, kde vstoupili do čsl. legií ve Francii. Liter.: Dr. J. Čermák: Naši v srb. armádě (1924); týž: Věrnost za věrnost (1921); týž: Desáté výročí bojů v Dobrudži (1927). — V. Americkými legionáři se zvou čsl. dobrovolníci z USA., kteří vstupovali od r. 1917 do čsl. voj. ve Francii (asi 2300), nebo do amer. armády (asi 30.000). Bojovali ve Francii, hl. v poslední fázi bojů, též na Těšínsku a Slovensku, a repatriováni pak r. 1919 do USA. — L. anglická, název dobrovol. oddílů angl., utvořených ve válkách proti Karlistům na pomoc špaň. král. Isabele II. r. 1833. Jejich vůdcem byl gen. Evans. — L. jihoslovanská v Italii, prapor, utvořený podobně jako l. čsl. v Italii z dobrovolníků jihoslov. národnosti, zajatců rak.-uh., a to dr. Ljudevitem Pivkem ♀, rak.-uher. res. důstojníkem, jenž přešel na podzim 1917 se svým oddílem na stranu Italů u Carzana. V praporu bylo 629 Srbů, 163 Chorvatů a 118 Slovinců a účastnil se pak r. 1918 bojů na Piavě. — L. polské slovou růz. dobrovolnické organisace pol. za různých válek, bojující o samostatnost Polsky. Tak: I. Polské oddíly, bojující na straně Francie v Italii a Rusku za Napoléona, pod velením gen. Dąbrowského. — II. Oddíl gen. Zamoyského, bojující na straně Angl. proti Rusům za krymské války. — III. Oddíly pod gen. Dąbrowskim, bojující na straně Francie proti Němcům 1870—71. — IV. Za světové války vzniklo několik druhů pol. legií. Na straně ústř. mocností organisoval již r. 1914 Pilsudski (♀) v Haliči různé oddíly střelců, jež nabídl Rak.-Uhersku k boji proti Rusku a jež vzrostly do r. 1917 na 14.000 mužů (velitel Haller Puchalski, Szeptycki). — Na straně ruské organisoval R. Dmowski ve Varšavě pol. oddíly k boji proti ústředním mocnostem. Když Německo obnovilo r. 1917 polský stát, odepřely Pilsudského legie přísahu věrnosti Něm. a Rak.-Uh. (9. VII. 1917) a Pilsudski za to internován. Po míru s bolševiky unikl i Haller se svými oddíly ze svazku arm. rak-uh. — Další rus. organisací byl sbor pol. dobrovolníků gen. Dowborza-Muśnického, sbor gen. Michaelise (Henninga) a sbor gen. Stankiewicze, utvořený na Ukrajině, za vlády Kerenského. Všecky tyto sbory bojovaly proti ústřed. mocnostem a bolševikům 1917—18. Haller, uniknuv do Francie, stal se velitelem všech zahraničních Poláků, kteří se tam organisovali k boji proti ústřed. mocnostem a vymohli si v červenci 1918 titul samostatné polské armády, vedoucí válku na straně spojenců. Po zřízení samostatného polstátu staly se základem nové pol. armády. — L. studentská, též akademická, název růz. voj. oddílů, skládajících se ze studentů. U nás se proslavily: 1. l., zřízená 1639 za obléhání Prahy Bannérem (měla svůj prapor s čes. lvem a Pannou Marií), 2. l., zřízená Janem Kaufferem 1648 na obranu Prahy proti Königsmarkovi; bojovala hrdinně při hájení Karlova mostu, jsouc rozohňována slova jesuity Jana Plachého; 3. l., zřízená 1848 za revoluce pražské ku pomoci měšťanským ozbrojeným sborům; někteří její členové bojovali však i na barikádách.

Konec jedenáctého svazku.